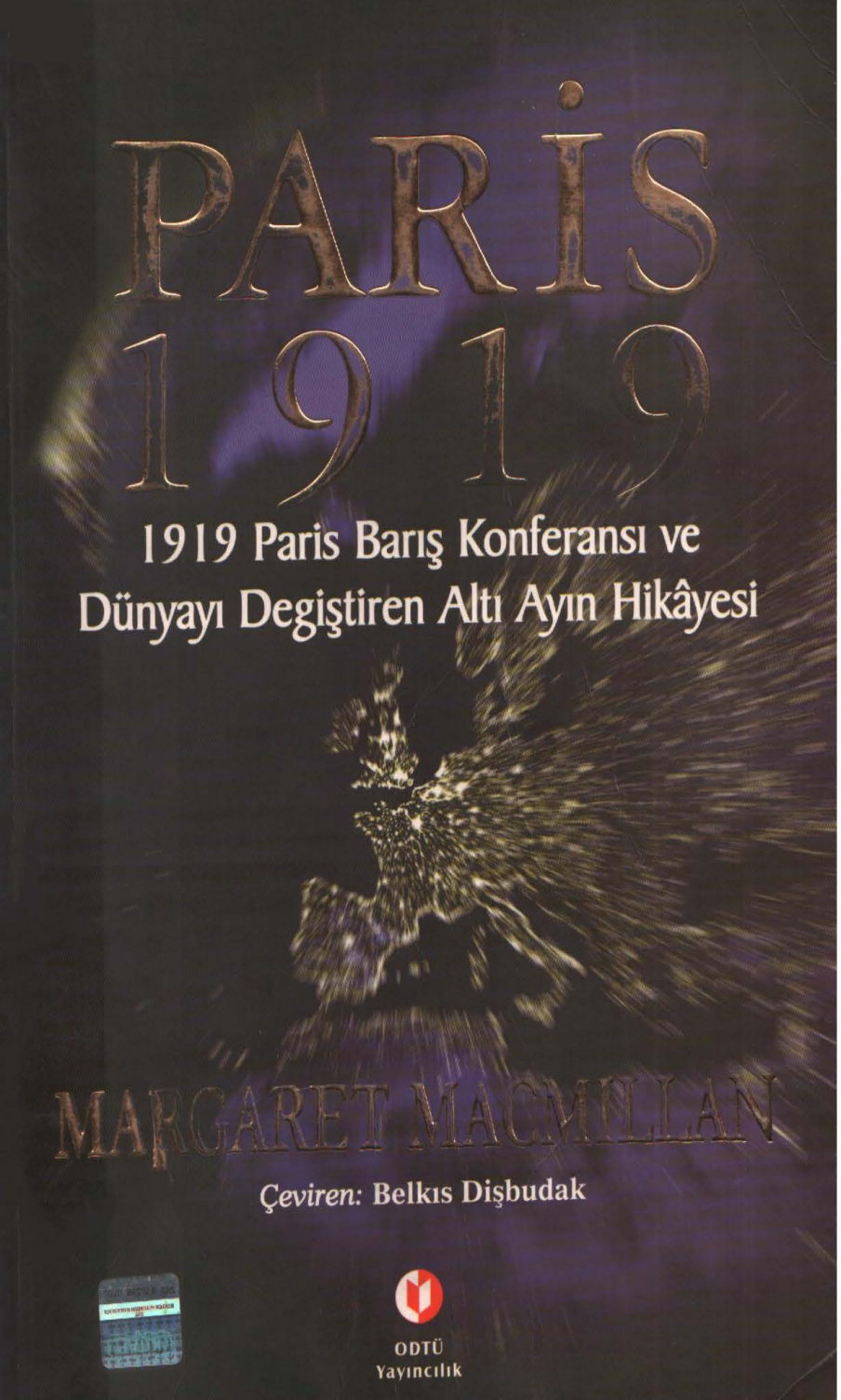
PARİS 1919

1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi

MARGARET MACMILLAN

Çeviren: Belkıs Dişbudak

ODTÜ
Yayıncılık

PARİS 1919

1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi

Margaret MacMillan

ODTÜ
Yayıncılık

PARİS 1919
ISBN 975-7064-85-8

ODTÜ
Yayıncılık

ODTÜ Geliştirme Vakfı
Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları
ODTÜ Yayıncılık

© Margaret MacMillan 2001
First published by John Murray (Publishers) Ltd, London as
PEACEMAKERS: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War

Çeviren
Belkıs DİŞBUDAK

Yayına Hazırlayan
Melahat Gül ULUĞTEKİN

Kapak Tasarımı
Emrullah ÖZ

Sayfa Düzeni
Leyla ALP-Emrullah ÖZ

Ekim 2004
Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Ambalaj San. Tic. L. Ş.

ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A. Ş.
İnönü Bulvarı, ODTÜ Yerleşkesi 06531 ANKARA
Tlf.: (312) 210 38 70 - 210 38 73
Faks: (312) 210 15 49
E-posta: odtuyayincilik@odtuyayincilik.com.tr
İnternet: www.odtuyayincilik.com.tr

Eluned ve Robert MacMillan'a

İçindekiler

Giriş 1

BÖLÜM I: BARIŞA HAZIRLANIŞ

1. Woodrow Wilson Avrupa'ya Geliyor 11
2. İlk izlenimler 24
3. Paris 32
4. Lloyd George ve İngiltere İmparatorluğu Heyeti 41

BÖLÜM II: YENİ BİR DÜNYA DÜZENİ

5. Biz Halkın Cemiyetiyiz 57
6. Rusya 67
7. Milletler Cemiyeti 87
8. Mandalar 102

BÖLÜM III: YİNE BALKANLAR

9. Yugoslavya 113
10. Romanya 128
11. Bulgaristan 139
12. Kış Molası 146

BÖLÜM IV: ALMAN MESELESİ

13. Ceza ve Önleme 159
14. Almanya'yı Bastırmak 167
15. Faturanın Ödenmesi 181
16. Almanya Şartlarında Kilit 195

BÖLÜM V: DOĞUYLA BATININ ARASINDA

17. Polonya'nın Yeniden Doğuşu 207
18. Çek'ler ve Slovak'lar 229
19. Avusturya 243
20. Macaristan 254

BÖLÜM VI: SIKINTILI BIR İLKBAHAR

21. Dörtler Konseyi 269
22. İtalya Gidiyor 275
23. Japonya ve Irksal Eşitlik 301
24. Çin'in Bağrına Doğrulan Hançer 317

BÖLÜM VII: ORTADOĞUNUN FİTİLİ ATEŞLENİYOR

25. Perikles'den Bu Yana En Büyük Yunan Devlet Adamı 341
26. Osmanlıların Sonu 360
27. Arap Bağımsızlığı 374
28. Filistin 402
29. Atatürk ve Sevr'in Çöküşü 418

BÖLÜM VIII: TOPARLAMA

30. Aynalar Salonu 447

Sonuç 471

Dizin 477

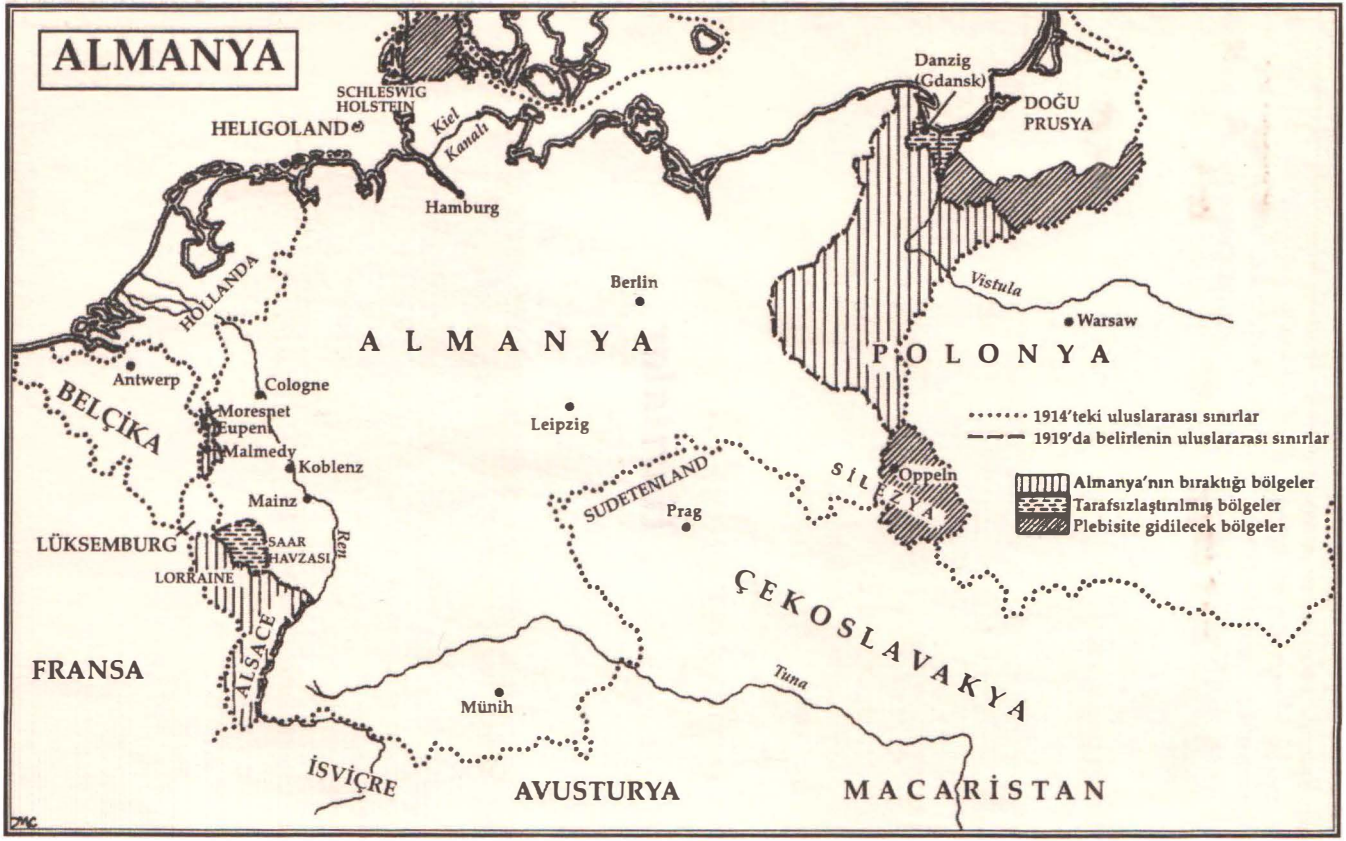
Teşekkür

Bu kitabın kapak sayfasında benim adım bulunsa bile, bu kadar geniş bir konuyu ele alma konusunda beni teşvik eden, cesaretimi kaybettiğimde beni yeniden heyecanlandıran, her saniye Milletler Cemiyeti'nden söz etmek istediğimde bana tahammül eden çok sayıda insan olmasaydı, bugün böyle bir kitap var olamazdı. Bu kişilerden bazılarına özel teşekkürlerimi adlarını anarak sunmak istiyorum. Sandra Hargreaves, Avi Shlaim, Peter Snow ve Lord Weidenfeld bir fikrin ciddi bir pojeye dönüşmesine yardım ettiler. Yayıncı olarak karşıma John Murray'in çıkmasını kendi büyük şansım sayıyorum. Grant McIntyre ve Matthew Taylor paha biçilmez ve dikkatli editörlüklerini kattılar. Yıllar boyunca, yalnız Barış Konferansı hakkındaki fikirlerimin netleşmesine değil, genelde tarih yazını konusunda bana çok büyük yardımları olan çalışma arkadaşım ve dostum Bob Bothwell'e derin bir entellektüel borcum var. Orde Morton, Thomas Barcsay, David MacMillan, Catharina MacMillan, Thomas MacMillan, Alex MacMillan, Megan MacMillan, Ann MacMillan, Peter Snow, Daniel Snow ve Barbara Eastman kitaptan çeşitli bölümleri okudular ve bana çok ihtiyaç duyduğum öğütleri verdiler. Annem ve babam, Eluned ve Robert MacMillan her kelimeyi okudular; bazılarını defalarca okudular ve hiç yakınmadılar. İki olağanüstü araştırmacım vardı: Rebecca Snow resimleri buldu, John Ondrovcik metni kontrol etti ve bibliyografyayı derledi. Bob Manson, Al Wargo ve Errol Aspevig çeşitli dönemlerde araştırmalarıma destek sağladılar.

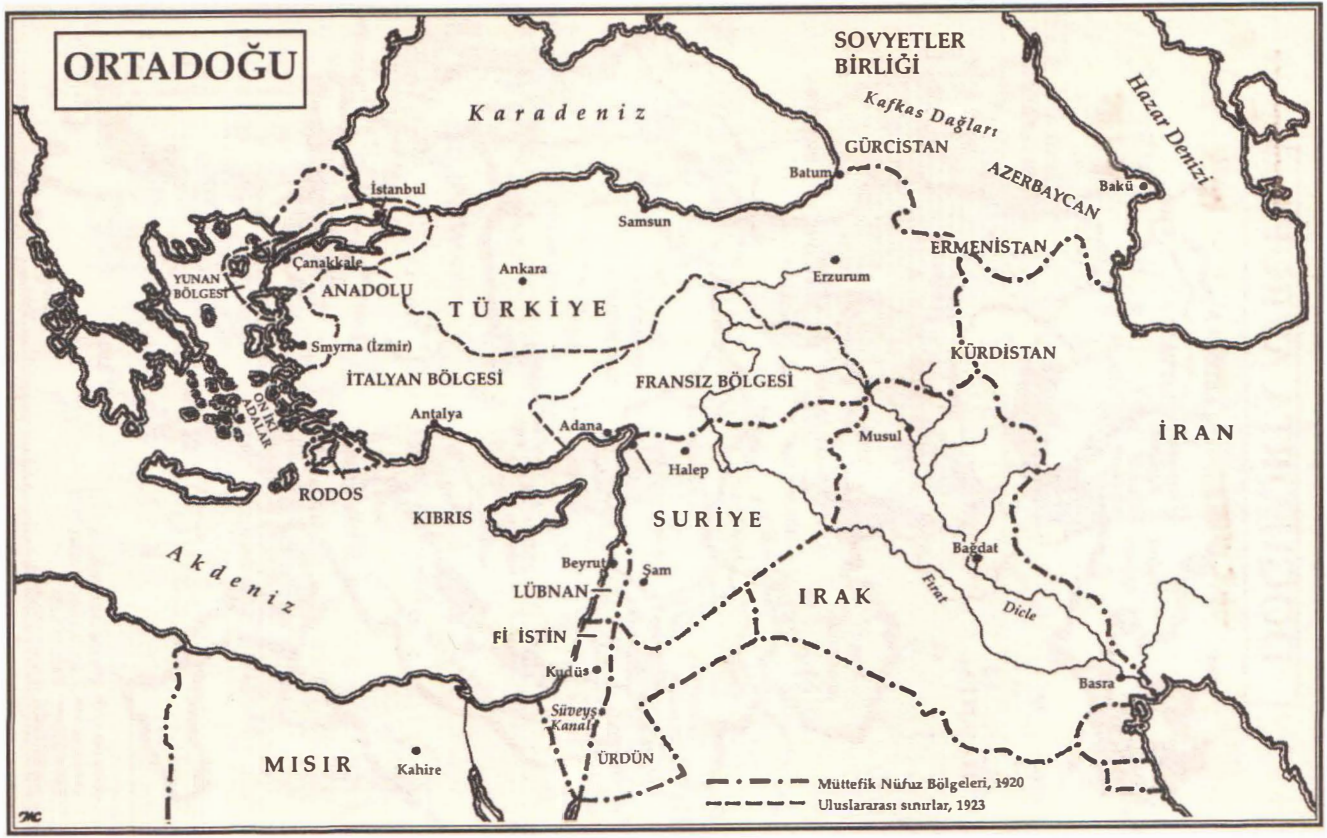
Kolleksiyonlarında bulunan malzemeden ya da telif hakkını elinde bulundurdukları eserlerden alıntı yapmama izin verdikleri için aşağıdaki kimselere minnet duyuyorum: Lothian Belgeleri için (GD40/17) İskoçya Ulusal Arşivi'ne; Peacemaking, 1919 (Londra: Methuen, 1964) için Nigel Nicolson ve Harold Nicolson'a; Lloyd George Belgeleri için Beaverbrook Vakfı adına hareket eden Lordlar Kamarası Kayıtlar Ofisi sorumlusuna; Arthur S. Link, ed., *Dörtler Konseyi'nin müzakereleri* (iki cilt, Princeton, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1992) için Princeton Üniversitesi Yayınlarına; ve Balfour Belgeleri için British Museum Mütevellilerine minnettarım. Telif hakkı sahiplerini bulabilmek için her çaba gösterilmiştir ama herhalgi bir eksiklik olmuşsa, bu kitabın yazarı söz konusu kişilerin kendisiyle temasa geçmesinden memnuniyet duyacaktır.

İşverenim olan Ryerson Üniversitesine, bana zaman tanıdıkları için, Oxford'un St. Anthony's Kolejine de Konuk Profesör olarak harikulade bir sömestr geçirdiğim için minnet duymaktayım. Londra'da Snow'larla MacMillan'lar, Oxford'da Daniel-Shlaim'ler cömert konukseverlik gösterdiler ve beni cesaretlendirdiler. Eğer bu kitap bunların hepsini yansıtmıyorsa, o da benim suçum sayılmalıdır.

Haritalar

ALMANYA
SCHLESWIG HOLSTEIN
HELIGOLAND
Kiel Kanalı
Hamburg
Danzig (Gdansk)
DOĞU PRUSYA
HOLLANDA
Berlin
Vistula
Warsaw
ALMANYA
POLONYA
Antwerp
Cologne
BELÇİKA
Moresnet
Eupen
Malmedy
Koblenz
Leipzig
1914'teki uluslararası sınırlar
1919'da belirlenin uluslararası sınırlar
Almanya'nın bıraktığı bölgeler
Tarafsızlaştırılmış bölgeler
Plebisite gidilecek bölgeler
SUDETENLAND
SİLEZYA
Oppeln
Mainz
Prag
LÜKSEMBURG
SAAR HAVZASI
Ren
LORRAINE
ÇEKOSLAVAKYA
ALSACE
FRANSA
Münih
Tuna
İSVİÇRE
AVUSTURYA
MACARİSTAN

DOĞU ORTA AVRUPA
LETONYA
LİTVANYA
Baltık Denizi
Memel (Klaipeda)
Danzig (Gdansk)
Vilna (Vilnius)
Minsk
BEYAZ RUSYA
ALMANYA
POSEN
Vistula
Warsaw
Brest-Litovsk
S S C B
P O L O N Y A
Kiev
Prag
BOHEMYA
Cracow
Teschen (Cieszyn) or Tesin
Lvov (L'viv)
UKRAYNA
ÇEKOSLAVAKYA
MORAVYA
GALİÇYA
Tuna
Bratislava
SLOVAKYA
CARINTHIA
Klagenfurt
BURGEN-LAND
Budapeşte
BUKOVINA
BESARABYA
Odessa
TIROL
GORIZIA GRADISCA
MACARİSTAN
Szeged
ROMANYA
TRANSİLVANYA
MOLDAVYA
SLOVENYA
Trieste
Venedik
ISTRIA
Fijume (Rijeka)
BARANYA
BACKA
BANAT
VOYVADİNA
HIRVATİSTAN
YUGOSLAVYA
WALLACHIA
DOBRUJA
BOSNA-HERSEK
Belgrad
Bucharest
Sarajevo
SIRBİSTAN
Split
Adriyatik Denizi
KARADAĞ
BULGARİSTAN
Karadeniz
Dubrovnik
Sofya
Shkodër
MAKEDONYA
Boğaziçi
ARNAVUTLUK
TRAKYA
Vlore
Korcë
Selanik (Thessaloniki)
EPIRUS
YUNANİSTAN
Ege Denizi
Uluslararası sınırlar, 1914
Uluslararası sınırlar, 1923
Curzon hattı
Plebisit bölgesi

ORTADOĞU
SOVYETLER BİRLİĞİ
Karadeniz
Kafkas Dağları
Hazar Denizi
GÜRCİSTAN
Batum
AZERBAYCAN
Bakü
İstanbul
Samsun
ERMENİSTAN
Çanakkale
YUNAN BÖLGESİ
ANADOLU
Ankara
Erzurum
TÜRKİYE
Smyrna (İzmir)
KÜRDİSTAN
İTALYAN BÖLGESİ
FRANSIZ BÖLGESİ
ON İKİ ADALAR
Antalya
Adana
Musul
İRAN
Halep
RODOS
KIBRIS
SURİYE
Akdeniz
Beyrut
Şam
Bağdat
LÜBNAN
IRAK
Fırat
Dicle
Fİ İSTİN
Kudüs
Basra
Süveyş Kanalı
ÜRDÜN
MISIR
Kahire
Müttefik Nüfuz Bölgeleri, 1920
Uluslararası sınırlar, 1923

ÇİN, JAPONYA VE PASİFİK
RUSYA
Trans Sibirya Demiryolu
ÇİN
Vladivostok
Pekin
KORE
Tsingtao
JAPONYA
Şangay
ŞANTUNG YARIMADASI
Mariana Adaları
Filipin Adaları
FRANSIZ HİNDİ ÇİNİ
Marshall Adaları
Yap
Palau Adaları
Caroline Adaları
ALMAN YENİ GİNESİ
E vator
Bismarck Takımadaları
Nauru
HOLLANDA YENİ GİNESİ
HOLLANDA DOĞU HİNT ADALARI
Solomon Adaları
PAPUA
Samoa
New Hebrides
AVUSTURALYA
YENİ ZELANDA

Giriş

Paris 1919 yılında dünyanın başkentiydi. Barış Konferansı dünyanın en önemli işiydi, barışın mimarları da dünyanın en güçlü insanlarıydı. Her gün toplanıyorlardı. Tartışıyorlar, konuşuyorlar, kavga ediyorlar, yeniden barışıyorlardı. Aralarında anlaşmalara varıyor, bir takım ittifakları kaleme alıyor, yeni ülkeler ve yeni kurumlar yaratıyorlardı. Birlikte yemek yiyor, birlikte tiyatroya gidiyorlardı. Altı ay boyunca, yani Ocak ayından Haziran ayına kadar, Paris dünyanın hem hükümet merkezi, hem temyiz mahkemesi, hem parlamentosu olmuş, tüm korkularının ve umutlarının da odak noktası haline gelmişti. Paris Konferansı resmi olarak daha da uzun sürdü, 1920'lere kadar devam etti, ama o ilk altı ay en önemli süre oldu, çünkü kilit kararlar o zaman alındı, hayati olay zincirleri o zaman harekete geçirildi. Dünya böyle bir şey görmemişti ve bir daha da görmeyecek.

Barış Mimarlarının oraya geliş nedeni, gururlu, özgüvenli, zengin Avrupa'nın sonunda kendini parçalamış olmasıydı. Balkanlar üzerindeki güç ve etkinlik kavgası nedeniyle 1914 yılında başlamış olan bir savaş, doğuda Çarlık Rusyası'ndan, batıda İngiltere'ye kadar tüm büyük güçleri içine çekmiş, araya daha küçük ülkeler de katılmıştı. Olayın dışında kalmayı ancak İspanya, İsviçre, Hollanda ve İskandinav ülkeleri başarabilmişti. Asya'da, Afrika'da, Pasifik Adaları'nda ve Ortadoğu'da da çatışmalar olmuştu, ama en çok Avrupa topraklarında savaşılmıştı. En ciddi savaşlar, kuzeyde Belçika'dan başlayıp güneyde Alplere kadar inen, Rusya'nın Almanya'yla ve Almanya'nın müttefiki Avusturya-Macaristan'la olan sınırlarına, Balkanların içlerine kadar uzanan çılgın bir siperler ağında olmuştu. Dünyanın her yanından askerler gelmişti: Avustralyalılar, Kanadalılar, Yeni Zelandalılar, Hintliler ve Newfoundlandlılar, İngiltere İmparatorluğu için savaşmaya gelmişlerdi. Vietnamlılar, Faslılar, Cezayirliler, Senegalliler de Fransızların adına oradaydı. Son olarak Amerikalılar, gemilerine Almanların sürekli saldırmasından ötürü öfkeye kapılarak gelip katılmışlardı.

Büyük savaş alanlarından uzaklaştığınızda, Avrupa yine eskisi gibiydi. Büyük kentler yerli yerindeydi, demiryolu hatları hâlâ vardı, limanlar hâlâ işliyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndaki gibi taş üstünde taş kalmamış değildi. Kaybedilen yalnızca insandı. Ölenler milyonlarca savaşçıydı; çünkü, sivillerin toplu halde öldürülmesi çağı henüz başlamış değildi. Bu savaşta 1.800.000 Alman, 1.700.000 Rus, 1.384.000 Fransız, 1.290.000 Avusturya-

Macaristan askeri, 743.000 İngiliz (ayrıca imparatorluğun başka taraflarından gelmiş 192.000 asker daha) ölmüştü. Liste devam ediyor, küçücük Karadağ bile 3.000 kişi kaybetmiş bulunuyordu. Çocuklar babalarını, kadınlar kocalarını, genç kızlar evlenme umutlarını kaybetmişti. Avrupa'nın kaybettikleri ise, ileride bilimadamı olabilecek, şair olabilecek, lider olabilecek insanlarla, onların doğacak çocuklarıydı. Ama bu kayıplar hesabına, tek bacağını, tek kolunu, tek gözünü kaybedenlerle, zehirli gaza maruz kalıp ciğerleri hasara uğrayanlar, sinirleri asla düzelemeyecek olanlar dahil değildi.

Dört yıl boyunca dünyanın en ileri ulusları erkeklerini, servetlerini sanayilerinin, bilimlerinin, teknolojilerinin ürünlerini oraya döküp durmuşlardı. Belki kaza sonucu başlamış bir savaştı, ama durdurulması mümkün olmuyordu, çünkü taraflar arasında bir güç dengesi söz konusuydu. Ancak 1918 yazına gelindiğinde Almanya'nın müttefikleri sendeledi, yeni katılan Amerikan askerleri Avrupa'ya dolarken, Müttefikler sonunda duruma hakim olmayı başardılar. Savaş 11 Kasım günü bitti. Dünyanın her yanındaki insanlar, bundan sonra ne olursa olsun, şu biten kadar kötü olamaz, diye düşünmekteydiler..

Dört yıllık savaş, Avrupa'yı dünyaya tahakküm etme noktasına taşıyan o üstün özgüvenin ebediyen sarsılmasına yol açtı. Batı cephesini yaşadıktan sonra Avrupalılar artık dünyaya uygarlığı yaymak gibi bir misyondan söz edemezlerdi. Savaş hükümetleri devirmiş, güçlüleri zayıflatmış, tüm toplumları tepetaklak etmişti. Rusya'da 1917 İhtilali başlamıştı, çarlığın yerine neyin geçeceğini henüz bilen yoktu. Savaşın sonunda Avusturya-Macaristan ortadan kalkmış, Avrupa'nın orta yerinde koskoca bir delik bırakmıştı. Ortadoğu'da ve Avrupa'nın bazı yerlerinde çok geniş topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun işi hemen hemen bitmişti. İmparatorluk Almanyası şimdi bir cumhuriyetti. Eski uluslar, örneğin Polonya, Litvanya, Estonya, Letonya, tarihin içinden yeniden doğmuş, yaşamaya hazırlanıyorlardı. Yugoslavya ve Çekoslavakya gibi yeni ülkeler ise doğabilme savaşı vermekteydiler.

Paris Barış Konferansı genellikle 1919 Haziranında Versailles'da imzalanan Alman Anlaşması'nı yaratmış olmasıyla hatırlanır, ama aslında ondan çok, ama çok daha fazlası vardır. Diğer düşmanlarla –Bulgaristan, artık ayrı ülkeler olan Avusturya ile Macaristan, onlara ek olarak da Osmanlı İmparatorluğu ile– ayrı anlaşmalar imzalanmak zorundaydı. Avrupa'nın ortasında ve Orta Doğu'da yeni sınırlar çizilmeliydi. En önemlisi de, uluslararası düzenin, belki farklı temellere dayalı olarak, yeniden yaratılması gerekiyordu. Acaba Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, Milletler Cemiyeti'nin, uluslararası telgraf ağlarının ya da uluslararası havacılığın zamanı gelmiş miydi? Böylesine büyük bir felaketin sonrasında, umutlar da ona göre büyüktü.

1918'de daha silahların sesi susmadan, yakınan, isteyen, kızan sesler duyulmaya başlamıştı bile: "Çin, Çinlilere aittir." "Kürdistan özgür olmalıdır." "Polonya yeniden yaşamalıdır." Bu sesler pek çok dildeydi. Pek çok istek yağıyordu. Kimi, "Amerika dünyanın polisi olmalıdır" derken,

kimi de "Amerikalılar evine dönmelidir" diyordu. "Rusların yardıma ihtiyacı var"; "Hayır, kendi başlarının çaresine baksınlar". Herkes yakınıyordu. Slovaklar Çeklerden, Hırvatlar Sırplardan, Araplar Yahudilerden, Çinliler Japonlardan şikâyetçiydi. Sesler kaygılıydı, yeni dünya düzeninin eskisinden iyi olacağından pek de emin değildiler. Batıda, doğudan gelme tehlikeli fikirler için kaygı duyulurken, doğu, batının materyalizmini bir tehdit olarak görüyordu. Avrupalılar bir daha ayağa kalkıp kalkamayacaklarını merak etmekteydi. Afrikalılar dünyanın kendilerini unutmuş olduğundan korkuyordu. Asyalılar geleceğin kendilerine ait olduğunu görüyor, bugünün sorun oluşundan kaygılanıyorlardı.

Büyük savaşın sonrasında yaşamanın nasıl bir şey olduğunu biz bir dereceye kadar biliyoruz. 1919'un sesleri de bir bakıma bugünün seslerine çok benziyordu. 1989'da Soğuk Savaş sona erip Sovyet Marksizmi tarihin çöp sepetine atıldığı zaman da, daha eskinin güçleri olan din ve milliyetçilik, derin dondurucudan çıkmış, canlanmaya başlamıştı. Bosna ve Ruanda bize, o güçlerin ne kadar kuvvetli olabileceğini hatırlatmış bulunuyor. 1919'da da aynı şekilde, sınırlar birdenbire değişir, havada yeni ekonomik ve politik fikirler dolaşırken, yeni bir düzenin kurulmakta olduğu duygusu vardı. Tehlikeli denecek kadar kırılgan gözüken bir dünyada, bu hem heyecan hem de ürküntü vericiydi. Bugün bazıları, asıl tehlikenin şahlanan İslamiyet olduğunu söylüyor. 1919'da da Rus Bolşevizmiydi. Aradaki fark, bizim bir barış konferansı toplamamış olmamızdır. Buna zaman yok. Devlet adamlarıyla danışmanları kısa toplantılarda, iki ya da üç günlüğüne bir araya geliyor, sonra çekip gidiyorlar. Dünya sorunlarını çözmekte hangisinin en iyi yol olduğunu kim, nereden bilebilir?

Bizim dünyamızla 1919'un dünyası arasında pek çok bağlantı vardır. 1993'ün yaz mevsiminden iki farklı olayı alalım. Balkanlarda Sırplarla Hırvatlar Yugoslavya devletini parçalamış durumda. Pasifik okyanusunun minicik Nauru adasında yaşayan zengin insanlar, Londra'da Leonardo da Vinci'nin hayatıyla ilgili başarısız bir müzikali destekliyor. Yugoslavya da, Nauru da, bağımsız birer devlet olarak varlıklarını Paris Barış Konferansı'na borçlu. O günlerde kurulan bağlar, aradan geçen zamanda sürekli çözülüyor. Beri yandan, o günlerin ikilemlerinin pek çoğu da bugün hâlâ bizimle birlikte: Japonya ile Çin, Avrupa ile Amerika, Rusya ile komşuları ve Irak ile Batı arasındaki ilişkiler bunlar arasında.

1919'da bu ikilemlerle mücadele etmek, onları çözmeye çalışmak için, devlet adamları, diplomatlar, bankacılar, askerler, profesörler, ekonomistler, hukukçular, dünyanın her köşesinden Paris'e gelmişlerdi. Amerika başkanı Woodrow Wilson'la dışişleri bakanı Robert Lansing; Fransa ve İtalya başbakanları George Clemenceau ile Vittorio Orlando; esrarengiz Arap giysilerine sarınmış olan Arabistanlı Lawrence; ülkesine felâket getiren büyük Yunan vatanseveri Elefteryos Venizelos; piyanistken politikacı olan Ignace Paderewski ve henüz tarihe izini bırakmamış olan daha pek çok kişi... Onlar arasında, geleceğin iki Amerikan dışişleri bakanı, geleceğin

Japonya başbakanı, İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olacak kişi de vardı. Kimi doğuştan iktidar sahibiydi, örneğin Romanya Kraliçesi Marie gibi; kimi de İngiltere Başbakanı David Lloyd George gibi, gücünü kendi çabalarıyla kazanmıştı.

Tüm gücün böylece bir noktaya toplanması, dünya habercilerini, iş adamlarını, türlü davaların sözcülerini de oraya çekmişti. Londra'daki Fransız Büyükelçisi, "Kimi görsem Paris'e gitmeye hazırlanıyor," diye yazmıştı. "Paris yüzlerce İngiliz, Amerikalı, İtalyan ve karanlık amaçlı yabancı beyefendilerin eğlence yeri haline gelecek; hepsi de bahane olarak, barış görüşmelerine katılmayı kullanacaklar." Kadınlara oy hakkı, siyahların hakları, işçiler için bir anlaşma, İrlanda'ya özgürlük, silahsızlanma, dilekçeler ve dilekçe sahipleri, her gün dünyanın her yanından akıp gelmekteydi. O kış ve bahar mevsimlerinde Paris türlü amaçlarla cıvıl cıvıldı. Yahudilere bir vatan, onarılmış bir Polonya, bağımsız bir Ukrayna, bir Kürdistan, bir Ermenistan... Dilekçeler de yağmaya devam ediyordu. Kadınlara Oy Hakkı Dernekleri Konferansından, Paris'teki Karpat-Rus Komitesinden, Banat Sırplarından, Anti-Bolşevik Rus Siyasî Konferansından. Dilekçelerini kendileri getirenlerin kimi var olan ülkelerden, kimi de henüz bir rüya olan ülkelerden gelmekteydi. Bazıları, Siyonistler gibi, milyonlarca kişinin adına konuşurken, bazıları da, Baltık denizindeki Aland adalarının temsilcileri gibi, birkaç bin kişinin sözcüsüydü. Bazısı geç kalmış, vaktinde varamamıştı. Koreliler 1919 Şubat'ında Sibirya üzerinden yaya olarak yola koyulmuşlar, Haziran'da Barış Konferansının ana bölümü sona erdiğinde onlar henüz Kutup Denizi kıyısındaki Archangel limanına yeni varabilmişlerdi.

Barış Konferansı daha başlangıcından itibaren bir karmaşanın içindeydi. Organizasyonu da, amacı da, prosedürleri de karmakarışıktı. Bu konferansın öncesinde neler olup bittiği düşünülürse, herhalde bundan kaçınmak da hayli zor olurdu. Dört Büyükler, yani İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD, önce bir ön konferans toplayıp, ne tür şartlar ileri süreceklerine karar vermeyi, ancak ondan sonra gerçek barış konferansını başlatıp düşmanla pazarlığa oturmayı planlamaktaydılar. Hemen ortaya bir takım sorular döküldü. Geri kalan müttefik devletler görüşlerini ne zaman ifade edeceklerdi? Örneğin Japonya, daha şimdiden Uzak Doğu'da önemli bir güçtü. Ya Sırbistan ve Belçika gibi daha küçük güçler? Bunların her ikisinin savaştaki can kaybı da Japonya'nınkinden fazlaydı.

Dört Büyükler onay verdi ve konferansın genel oturumları törensel olaylar haline geldi. Ama asıl gerçek işler, Dört Büyüklerle Japonya arasındaki özel toplantılarda yapılıyor, o toplantılar fazla hantallaşınca, bu sefer Dört Büyüklerin liderleri arasında kararlaştırılıyordu. Aylar geçerken, ön konferans diye başlayan şey, kimse fark etmeden gerçek konferans haline dönüşmeye başladı. Almanları çileden çıkaran bir diplomatik emsal yaratıldı, sonunda onların da temsilcileri, anlaşmanın son halini teslim almak üzere Fransa'ya çağrıldı.

Barışın mimarları, daha hızlı çalışmayı, daha organize adımlar atmayı ummuşlardı. Eldeki tek örneği –Napolyon Savaşlarına son veren Viyana Kongresini– dikkatle inceleyip derslerini çalışmışlardı. Dışişleri seçkin bir tarihçiye o konferansla ilgili bir kitap yazması için sipariş vermiş, böylelikle Paris'te ellerinde bir rehber olmasını sağlamaya çalışmıştı. (Tarihçi daha sonra, bu çalışmasının hiçbir etkisi olmadığını kabul etmek zorunda kalmıştı.) Viyana'daki Barış Mimarlarının karşılaştığı sorunlar da gerçi büyük sorunlardı ama, Paris'tekilerle ölçüldüğünde çok daha yalın sorunlardı. İngiltere'nin o zamanki dışişleri bakanı Lord Castlereagh, Viyana'ya yanında bakanlıktan yalnızca on dört yardımcıyla gitmişken, 1919'da İngiltere heyeti yaklaşık 400 kişiden oluşuyordu. Ayrıca 1815'te sorunlar sessizce ve rahat rahat çözülmüştü. Castlereagh'la arkadaşları, 1919 Paris Konferansında halkın delegeleri ne kadar yakından denetlediğini görseler, herhalde şaşıp kalırlardı. Katılımcıların sayısı da çok daha fazlaydı. Paris'e otuzdan fazla ülke, delege göndermişti. Bunların arasında, İtalya, Belçika, Romanya ve Sırbistan da vardı. Bu sayılanların hiçbiri 1815'te ülke olarak yoktu. Latin Amerika ulusları o zamanlar İspanyol ve Portekiz İmparatorluklarının parçasıydı. Tayland, Çin ve Japonya, uzak ve esrarengiz ülkeler sayılıyordu. Şimdi 1919'da, onların da diplomatları, çizgili pantolonlarıyla frak ceketlerini giyip Paris'e gelmişlerdi. Viyana Kongresi, esir ticaretini kınayan bir deklarasyon dışında, Avrupa dışındaki dünyayı hiç dikkate almamıştı. Paris'teyse ele alınan konular Kuzey Buz Denizi'nden Antipod'lara, Pasifik'teki küçük adalardan koskoca kıtalara kadar yayılmış durumdaydı.

Viyana Kongresi, 1789 tarihinde başlayan Fransız İhtilalinin yol açtığı büyük sarsıntılar sona erdikten sonra toplanmıştı. 1815 yılında artık o etkiler hazmedilmiş bulunuyordu. Oysa 1919'da Rus İhtilali henüz iki yaşındaydı ve dünyanın geri kalanı üzerinde ne etkiler doğuracağı daha belli değildi. Batılı liderler Bolşevizm'in Rusya'yı silip süpürüşüne, dini, geleneği, toplumu birarada tutan her bağı tehdit edişine tanık oluyorlardı. Almanya ve Avusturya'da da işçi ve asker sovyetleri daha şimdiden bazı kent ve kasabalarda gücü ele geçirmeye başlamışlardı. Bu ülkelerin askerleriyle denizcileri isyan halindeydi. Paris, Lyon, Brüksel, Glasgow, San Francisco, hatta Kanada'nın kırlarındaki uykulu Vinnipeg bile genel grevlere sahne olmuştu. Bunlar tek tek patlamalar mıydı, yoksa koskoca bir yeraltı ateşinin fışkıran alevleri miydi?

1919'un Barış Mimarları, zamana karşı yarışmakta oldukları kanısındaydılar. Önceki delegelerin Viyana'da yaptığı gibi, onlar da Avrupa haritası üzerine yeni çizgiler çizmek zorundaydılar. Ama onlar Asya'yı, Afrika'yı ve Ortadoğu'yu da düşünmek zorundaydılar. "kendi kaderini tayin" günün sloganıydı, ama o da birbirine rakip milliyetçilikler arasında tercih yapılırken yardımcı olmuyordu. Barış Mimarları hem polislik etmek, hem de açları doyurmak zorundaydı. Eğer ellerinden gelirse, yeni bir Büyük Savaşı imkânsız kılacak uluslararası bir düzen de kurmak zorundaydılar. Wilson, zayıfları korumanın, anlaşmazlıkları çözümlemenin yeni yollarının

bulunacağını vadetmekteydi. Savaş dev bir çılgınlık ve ziyankârlık olmuştu, ama belki ondan bile iyi bir sonuç çıkarmak mümkün olabilirdi. Ve tabii Barış Mimarları bir takım anlaşmaları da ortaya koymak zorundaydı. Bir kere, Almanya'nın hesabı görülmeli, savaşı başlattığı için cezası verilmeliydi (birçok kişi de, yoksa bu ceza savaşı başlattığı için değil de, savaşı kaybettiği için mi, diye merak ediyordu). Bu ülkenin geleceği daha barışçı çizgilerle çizilmeli, sınırları, batıda Fransa'nın, doğuda da yeni ülkelerin zararlarını telafi edecek biçimde ayarlanmalıydı. Bulgaristan'ın da kendi anlaşması olmalıydı, Osmanlı İmparatorluğu'nun da. Avusturya-Macaristan başlı başına bir sorundu, çünkü artık öyle bir ülke yoktu. Geriye kala kala ufacık bir Avusturya'yla titrek bir Macaristan kalmış, topraklarının büyük bölümü yeni uluslara gitmişti. Barış Konferansı'ndan beklenenler gerçekten çok büyük olduğundan, hayal kırıklığına uğrama riski de bir o kadar büyüktü.

Bütün bunlara ek olarak, Barış Mimarları elbette kendi ülkelerini temsil etmekteydiler. O ülkelerin çoğu birer demokrasi olduğuna göre, kendi kamuoylarını da kollamak zorundaydılar. Bir sonraki seçimleri düşünmeleri, önemli düşünce odaklarını kazanmanın ya da kaybetmenin maliyetini hesaba katmaları gerekiyordu. Bu durumda, özgür fikirli olmadıkları ortadaydı. Ayrıca, tüm ulusal sınırların da havada olması duygusu çok tahrik ediciydi. Eski talepleri yenilerle birlikte ortaya getirmenin tam zamanıydı. İngilizlerle Fransızlar, Ortadoğuyu bölmeyi sessizce kararlaştırmışlardı. İtalyanlar yeni Yugoslavya'nın isteklerini bloke ediyordu, çünkü burunlarının dibinde güçlü bir komşu istemiyorlardı. Clemenceau bir çalışma arkadaşına, "Savaş yapmak, barış yapmaktan çok daha kolay," diye şikâyette bulunmuştu.

Paris'te geçirdikleri aylar boyunca Barış Mimarları çok şey başaracaktı: Almanya'yla barış anlaşması yapacak, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'la yapılacak olanların da temelini hazırlayacaklardı. Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun göbeğine yeni sınırlar çizdiler. Gerçi yaptıkları işlerin çoğu pek ömürlü olmadı. İnsanlar o zaman da, daha sonra da, Barış Mimarlarının çok zaman ziyan ettiğini ve her şeyi yanlış yaptığını söyleyip durdu. 1919 barış çözümlerinin başarısızlıkla sonuçlandığını, İkinci Dünya Savaşına bunun yol açtığını söylemek bir alışkanlık haline geldi. Ama bunu söylemek de onların gücünü fazla abartmak olur.

1919'un dünyasında iki gerçek vardı ve bunlar pek örtüşmezdi. Biri Paris'te, öbürü de sahada, insanların kendi kararlarını verip kendi mücadelelerini yaptıkları yerdeydi. Gerçi Barış Mimarlarının orduları, donanmaları olduğu doğruydu, ama Anadolu'nun içleri ya da Kafkaslar gibi, pek az demiryolu, kara yolu ya da limanın bulunduğu yerlerde kuvvetlerini ilerletmek, çok yavaş ve çok zor gerçekleşecek bir şeydi. Yeni uçaklar henüz yeterince büyük de, güçlü de değildi; o nedenle aradaki boşluğu dolduramazlardı. Avrupa'nın ortasında, rayların çoktan döşenmiş olduğu yerlerde düzenin çökmesi demek, yeterli motorlar, otomobiller olsa bile,

yakıtın bulunmaması demekti. İngiliz generallerinin en zekilerinden biri olan Henry Wilson, bir ara Lloyd George'a, "Aslında mesele şu ya da bu küçük devleti sömürmek değil," demişti. "Kötülüğün kökü, *Paris'in iradesinin yürümemesi*."

ABD'nin de, dünyanın da bugün anlamaya başladığı gibi, güç aslında iradeyi ve isteği gerektirir. Harcamaya istekli olmak şarttır, harcanacak şey para da, insan hayatı da olabilir. 1919'da Avrupalılarda o irade sakatlanmış durumdaydı; Büyük Savaş, Fransa, İngiltere ya da İtalya liderlerinin, artık insanlara iktidarın yüksek bedelini ödemelerini emredemeyeceği anlamına gelmekteydi. Ellerindeki silahlı kuvvetler günden güne azalıyor, geri kalan askerlerle denizcilere güvenemez hale geliyorlardı. Vergi mükellefleri, yabancı diyarlardaki pahalı serüvenlerin sona ermesini istiyordu. Eyleme geçebilme kapasitesine sahip bir tek ABD vardı, onlar da kendilerini öyle bir rolde görmüyorlardı, üstelik güçleri de henüz o kadar büyümüş değildi. Bugün bize, 'ABD tarihi bir fırsatı kaçırdı, rekabet halindeki faşizm ve komünizm ideolojileri yerini sağlamlaştırmadan önce Avrupa'yı kendi iradesine boyun eğdirmeliydi,' demek çok kolay gelebilir. Ne var ki bunu ancak, ikinci bir büyük savaşın sonunda olanları ve ABD'nin gücünün ne kadar büyüdüğünü gördükten sonra söyleyebiliriz. 1945'te ABD bir süpergüçtü, Avrupa ulusları da çok zayıflamıştı. Ama 1919'da ABD henüz diğer güçlerden çok da fazla büyük sayılmazdı. Avrupalılar ABD'nin isteklerini görmezden gelebiliyordu, nitekim yaptıkları da o oldu.

Ordular, donanmalar, demiryolları, ekonomiler, ideolojiler, tarih: Paris Barış Konferansı'nı anlamak için bunların hepsi çok önemlidir. Ama bireyler de çok önemlidir, çünkü sonunda raporları hazırlayan, kararları veren, ordulara harekete geçmelerini emreden, insanlardı. Barış Mimarları yanlarında kendi ulusal çıkarlarını taşıyarak gelmişlerdi, ama onun yanısıra, sevdikleri ve sevmedikleri şeylerle ilgili fikirlerini de yanlarında getirmişlerdi. Bunlar hiçbir yerde, güçlü insanlar arasında olduğu kadar önem kazanmaz – özellikle Paris'te masaya birlikte oturan Clemenceau, Lloyd George ve Wilson gibileri arasında!

BÖLÜM I

Barışa Hazırlanış

1

Woodrow Wilson Avrupa'ya Geliyor

4 Aralık 1918 günü, Barış Konferansı'na gelecek Amerikan heyetini taşıyan George Washington gemisi New York limanından hareket etti. Top atışlarıyla selam duruldu, rıhtıma yığılmış insanlar alkış tuttu, kılavuz gemileri düdüklerini çaldı, askeri uçaklar tepede turlar attı. ABD dışişleri bakanı Robert Lansing, güvercinlerle akrabalarına mesajlar uçurdu, o mesajlarda, kalıcı bir barışı yürekten umduğunu belirtti. Bindikleri, eski bir Alman yolcu gemisiydi. Yavaşça Özgürlük Anıtının önünden Atlas Okyanusuna doğru süzülürken, bir grup destroyerle diğer savaş gemileri de ona ve taşıdığı ağır beklentiler kargosuna bu Avrupa yolculuğunda eşlik etmek üzere hazırdı.

Gemide, eldeki uzmanların en iyileri bulunuyordu. Üniversiteler ve hükümet kadroları taranmış, öyle seçilmişlerdi. Ayrıca sandıklar dolusu referans malzemesi, özel araştırma raporları da vardı gemide. Fransa'nın ve İtalya'nın ABD büyükelçileriyle birlikte, Başkan Woodrow Wilson da geminin yolcularındandı. Daha önce hiçbir Amerikan başkanı resmi olarak görevliyken Avrupa'ya gitmemişti. Hasımları onu, anayasayı ihlal etmekle suçluyordu. Taraftarları bile, "belki de akıllılık etmiyor", diye düşünmekteydi. Acaba görüşmelerin ıvır zıvırına girildiğinde, o görkemli manevi otoritesini kaybeder miydi? Wilson'un kendi bakış açısı çok netti. Savaşı kazanmak ne kadar önemliyse, şimdi barışı kurmak da o kadar önemliydi. Bu onun Avrupa halklarına borcuydu. Daha iyi bir dünya özlemi içindeydi o insanlar. Amerikalı askerlere de borcuydu. Yola çıkmadan hemen önce, kendisini düşünceli düşünceli dinleyen kongreye, "Şimdi benim görevim, askerlerimizin uğrunda kanlarını döküp canlarını verdiği şeyi gerçekleştirme yolunda tam rolümü oynamak," demişti. İngiliz diplomatlardan biri daha müstehzi çıktı, Wilson için, "Paris onu, ilk balosuna gidecek genç kızı çeker gibi çekiyor," diye dudak büktü.

Wilson, Avrupa'ya daha önceden gitmiş olan yakın dostu Edward House'a yazdığı mektupta, barış anlaşmalarının yalnızca ana hatları oluşuncaya kadar orada kalacağını söylüyordu. Düşmanla masa başına oturulacak resmi Barış Konferansı'na kalmasının pek zayıf bir ihtimal olduğuna inanmaktaydı. Ama yanılıyordu. Ön konferans, hiç kimse öyle planlamasa da, son konferans haline dönüştü, Wilson da Ocak'la Temmuz arasındaki o en hayati altı ayın büyük bölümü boyunca orada kaldı. Çağdaşlarını çok

uğraştıran, "gitmeli miydi, gitmemeli miydi" sorusunun bugün artık hiçbir önemi kalmamış gibi görünüyor. Yalta'daki Franklin Roosevelt'ten Camp David'deki Jimmy Carter'a, Wye River'daki Bill Clinton'a kadar, Amerika Başkanları pekâlâ konferanslarda masaya oturup pazarlıklar da yapmakta, sınırlar da çizmektedir. Wilson Büyük Savaş'ı bitiren mütarekelerin koşullarını koyan adamdı. Neden barışı sağlamak için de kalmasındı ki?

Her ne kadar 1912'de ortaya 'dış politikacı' bir başkan olarak çıkmış değilse de, bir yandan koşullar, bir yandan da kendi ilerici siyasal ilkeleri, onu bu yolda yürümeye zorlamıştı. Nice vatandaşı gibi sonunda o da Büyük Savaş'ı, bir yanda demokrasi güçleriyle (İngiltere ve Fransa'da ne kadar kusurlu demokrasiler söz konusu olursa olsun), öbür yanda Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın çok iyi temsil ettiği tepkici ve militarist güçler arasındaki bir mücadele olarak görmeye başlamıştı. Almanya'nın Belçika'yı ezmesi, sürdürdüğü yırtıcı denizaltı savaşı ve Meksika'yı ABD'ye savaş ilan etmeye kışkırmakta gösterdiği küstahlık, Wilson'la ABD kamuoyunu Müttefikler'den yana döndürmüştü. 1917 Şubat'ında Rusya'da demokratik bir ihtilal olunca son çekincelerden biri de (yani Müttefiklere otokrat bir devletin de dahil olması uygunsuzluğu) ortadan kalktı. Wilson gerçi 1916 seçimlerinde kampanyasını, ülkenin tarafsızlığını koruyacağına dayandırmıştı, ama ABD 1917 Nisan'ında savaşa girdi. Başkan doğru şeyi yapmakta olduğundan son derece emindi. Bir Presbiter papazının oğlu olduğu, babasının (öğütlerini tutmasa da) derin dini akidelerini paylaşan biri olduğu için, bu son derece önemliydi.

Wilson 1856 yılında, Amerika iç savaşından hemen önce, Virginia'da doğmuştu. Bazı bakımlardan ömrü boyunca 'güneyli' olarak kalmış biriydi, örneğin onur kavramındaki ısrarı, kadınlara ve siyahlara karşı yukardan bakan babaca tavrı, tipik güneyli olduğunu gösteriyordu. Ama savaşın sonucunu da kabul etmeyi bilmişti. Abraham Lincoln onun baş kahramanlarından biriydi. Edmund Burke ve William Gladstone da öyleydi. Genç Wilson bir yandan idealist, bir yandan da çok hırslıydı. Princeton üniversitesinde geçirdiği dört mutlu yıldan ve ardından avukat olarak çalıştığı birkaç mutsuz yıldan sonra, kariyerini öğretmenlikte ve yazarlıkta buldu. 1890'da yeniden Princeton'a döndü, öğretim kadrosunun yıldızlarından biri oldu. 1902'de de, mütevellilerin, öğretim kadrosunun ve öğrencilerin büyük desteğiyle rektör seçildi.

Bunu izleyen sekiz yıl boyunca Wilson, Princeton'u değiştirdi. Kibar beyler yetiştiren uyuşuk bir kolej olmaktan çıkardı, harikulade bir üniversiteye dönüştürdü. Müfredatı elden geçirdi, önemli miktarlarda fon sağladı, ülkenin her yanından en parlak genç beyinleri öğretim kadrosuna aldı. 1910'da artık ulusal üne sahip biri olmuştu. Demokrat Parti'nin muhafazakâr liderler tarafından kontrol edilen New Jersey teşkilâtı, onu valilik için adaylığını koymaya davet etti. Wilson kabul etti, ama ilerici bir platformda direndi, büyük iş girişimlerini kontrol altında tutup demokrasiyi yaymaktan yana oldu. Seçimleri kazandı. 1911 yılı geldiğinde, "Başkanlığa Wilson"

kulüpleri kurulmaya başlamıştı. Dezavantaj içinde olanlardan, şansı tutmamışlardan, on dokuzuncu yüzyılın hızlı ekonomik büyümesi sırasında geride kalmış olanlardan söz ediyordu. 1912'de uzun ve zorlu bir mücadelenin sonunda, Demokrat partinin başkan adayı olmayı başardı. Kasım ayı geldiğinde, Teddy Roosevelt'in de ilerici aday olma kararı karşısında bölünen Cumhuriyetçi oylarına karşı, başkanlığa Wilson seçildi. 1916'da halk oyunun daha da büyük bir oranını alarak yeniden seçildi.

Kariyeri bir dizi zaferlerden oluşuyor gibiydi, ama arada, gerek kişisel, gerekse siyasal alanda, daha karanlık dönemler de vardı. Depresyon krizleri, birdenbire patlayan şaşırtıcı hastalıklar söz konusuydu. Ayrıca ardında, edindiği düşmanlardan bir iz bırakmaktaydı, o kişilerin de çoğu eski dostlarıydı. Demokrat partinin New Jersey liderlerinden biri, şerefe kadeh kaldırırken Wilson için, "Nankör ve yalancı," demişti. Wilson kendisinden farklı görüşte olanları asla bağışlamazdı. Başkanın basın sözcüsü ve büyük hayranı Ray Stannard Baker bir keresinde onun için, "İyi nefret eder," demişti. Aynı zamanda da inatçıydı. Bir seferinde House onu hayranlık dolu bir sesle şöyle tarif etmişti: "Ortaya bir sorun çıktığında, tümüyle açık fikirli davranır, doğru karara varabilmek için her türlü öneri ve öğütleri dinler. Ama bunları ancak sorunu tartarken, kararını vermeye hazırlanırken dinler. Bir kere kararını verdiğinde, artık kesindir, öğütlerin de, önerilerin de sonu gelmiştir. O noktadan sonra onu kıpırdatmaya olanak yoktur." Bazılarının hayran olduğu bu nitelikler, bazı kimselere de tehlikeli bir bencillik gibi görünüyordu. Fransa'nın Washington'daki büyükelçisi, "birkaç yüzyıl önce yaşasaydı dünyanın en büyük tiranı olurdu, çünkü yanılabileceğine dair en ufak bir kuşkusu bile yok," demişti.

Wilson'un karakterinin bu yönü, birlikte çalışacağı insanları, temsilci ve maslahatgüzarları (Barış Konferansı'na katılacak delegeler böyle anılıyordu) seçerken de ortaya çıkmıştı. Bir numara kendisiydi. İki numara olarak seçtiği House için, "Benim alteregom" diyordu. Dışişleri Bakanı Lansing'i istemeyerek seçmişti, nedeni de, onu yanında götürmemenin tuhaf görüneceğini düşünmesiydi. Wilson bir zamanlar Lansing'in geniş bilgi birikimine titiz hukukçu kafasına, kendini geri plana itmeye hemen razı oluşuna hayranlık duymuştu, ama 1919 yılı geldiğinde o hayranlık tedirginliğe, beğenmezliğe dönüşmüştü. Çünkü Lansing'in de kendine göre görüşleri olduğu ortaya çıkmıştı. Bunlar güçlü görüşlerdi ve genellikle başkanın görüşlerine ters düşüyordu. Wilson bir ara House'a, Lansing için, "Hayal gücü yok, yapıcı yeteneği yok, hiçbir tür gerçek yeteneği yok," demiş, o da bu sözleri sevinerek kaydetmişti. Dördüncü maslahatgüzar, General Tasker Bliss'di. O şimdiden Paris'teydi, çünkü Yüksek Savaş Konseyi'nde ABD'nin askeri temsilcisiydi. Düşünceli ve zeki bir adamdı, arka cebinde içki şişesiyle yatağına uzanıp Thucydides'i orijinal Yunancasından okumayı severdi. Amerikan heyetindeki genç görevlilerin çoğuna göre, verimli yaşlarını da hayli geride bırakmıştı. Ama Barış Konferansı boyunca Wilson onunla ancak beş kere konuşacağına göre, belki bunun pek de önemi yoktu. Başkanın son seçimi de Henry White'dı. Çok çekici, çok sevimli, emekli bir diplomattı.

Kariyerinin doruğunu yaşadığı günler, savaştan önceki günlerdi. Bayan Wilson Paris'te ondan etiket kuralları konusunda çok yararlanacaktı.

Wilson'un seçimleri o günlerde ABD'de bir homurtu kopmasına yol açtı, o günden bu yana da her zaman tartışma konusu oldu. Daha önceki Cumhuriyetçi başkan William Taft, "Bir yığın derme çatma adam," demişti. "Bir işe yaramayacaklarından eminim." Cumhuriyetçilerin pek çoğu savaşı kendisiyle birlikte desteklediği halde, hattâ şimdi de Milletler Cemiyeti vizyonunu paylaştıkları halde, Wilson seçimlerini yaparken muhalefet partisini bilerek görmezden gelmişti. Mizahçı Will Rogers, Wilson'un ağzına şu sözleri yakıştırmaktaydı: "Bakın size ne diyeceğim! Gelin 50-50 kırışalım – ben gideyim, siz burada kalın." En partizan destekçileri bile ona, Taft gibi ya da Dış İlişkiler Komitesi üyesi olan önemli senatör Henry Cabot Lodge gibi birini seçmesini önermişlerdi, ama Wilson, inandırıcılıktan uzak bir dizi bahaneyle reddetmişti. Esas neden, Cumhuriyetçilerden hiç hoşlanmayışı ve onlara hiç güvenmeyişiydi. Verdiği karar pahalıya maloldu, çünkü Paris'te gücünü azalttı, ABD'nin merkez olacağı bir yeni dünya düzeniyle ilgili rüyasına zarar verdi.

Wilson aslında, Paris'teki yakın çalışma arkadaşları olan Lloyd George ile Clemenceau'dan farklı olarak, garip bir şaşırtıcılık içermekteydi. Kitab-ı Mukaddes'ten en soylu alıntılarla konuşan, ama kendisine itiraz edenlere karşı da bu kadar acımasız olan birini insan nasıl yorumlayabilirdi? Demokrasiyi çok seviyor, ama birlikte çalıştığı politikacıların çoğundan nefret ediyordu. İnsanlığa hizmet etmek istiyordu ama kişisel ilişkileri pek azdı. Acaba Teddy Roosevelt'in dediği gibi, "Başkanlığa getirdiğimiz en samimiyetten uzak, en soğukkanlı fırsatçı" mıydı? Yoksa Baker'ın dediği gibi, Calvin ve Cromwell gibi nadir idealistlerden biri miydi? Hani şu, "zaman zaman dünyada bir an için beliren, garip bir güç patlamasıyla insanlığı hak ettiğinden yüksek bir mutluluk düzeyine yükselten" insanlardan biri miydi?

Wilson elinde güç olmasını, onunla büyük işler yapmayı istiyordu. Karakterinin iki yönünü biraraya getiren şey, verdiği kararları, yalnızca gerekli değil, aynı zamanda ahlâken de doğru gösterme yolundaki yeteneği, hattâ bu yolda kendini bile kandırabilmesiydi. Savaşın ilk yıllarında Amerika'nın tarafsız kalması nasıl Amerikalıların gözünde, hattâ tüm insanlığın gözünde doğru sayılmışsa, sonunda ABD'nin savaşa girmesi de bir tür ahlâkî ve ulvî mücadele, insanlığın açgözlülüğüne ve çılgınlığına karşı, Almanya'ya karşı, hakkaniyet uğruna, barış ve uygarlık uğruna girişilmiş yüce bir dava sayılmıştı. Bu inanç olmasa, Wilson Paris'te yaptıklarını yapmaya kalkışamazdı, ama bu inanç nedeniyle de, farklılıklara tahammülsüz, başkalarının meşru kaygılarını görmezden gelen biri haline gelmişti. Ona karşı gelenler yalnız yanılıyor değillerdi; düpedüz kötüydüler.

Örneğin Almanlar gibi. Savaşa girme kararı Wilson için bir ıstırap olmuştu. Müttefiklerle Mihver Güçleri arasında bir uzlaşma sağlamak için çok uğraşmıştı. Taraflar onun arabuluculuk teklifini reddettikleri zaman bile,

hatta Alman denizaltıları Amerikan gemilerini batırdığı, kendi kabinesi oy birliğiyle savaştan yana çıkıp Roosevelt gibi hasımları onu korkaklıkla suçladığı zaman bile, yine de beklemişti. Sonunda karar verişi, kendi görüşüne göre artık Almanya'nın başka bir seçeneğe olanak bırakmamasındandı. 1917 Nisan'ında Kongreden savaş kararı istemek üzere yaptığı konuşmada, "Bu büyük ve barışçı milleti savaşa, savaşların en korkunç ve en yıkıcı olanına, uygarlığın sallantıya girdiği bir ortama sokmak korkunç bir şey," demişti. Wilson'un aklına göre Almanya, ya da en azından o ülkenin liderleri, çok büyük bir suçluluğun ağırlığını taşımaktaydı. Almanlar belki sonunda bağışlanabilirdi, ama bedelini ödemek zorundaydılar.

1919'da çekilen fotoğraflarda Wilson kadavra gibi, cenazeci gibi görünür ama, yüzyüze gelindiğinde yakışıklı bir insandı. İnce, düzgün hatları, kibar, dimdik bir duruşu vardı. Tavırları vaiz ya da üniversite profesörü havasındaydı. Mantığa ve gerçeklere çok önem verirdi, ama Avrupa'ya ayak basışının 13 Aralık Cuma gününe rastlayışını uğurlu bir işaret olarak görmüştü. On üç onun uğurlu sayısıydı. Çok duygulu bir insan olmasına rağmen, başkalarında duygusallığa hiç güvenmezdi. Duygusallık, insanların en iyiyi istemesini sağladığı zaman iyi, ama milliyetçilik gibi onları sarhoş ettiği zaman tehlikeliydi. Wilson'u anlayıp çözmeyi hiçbir zaman tam anlamıyla başaramamış olan Lloyd George, bir seferinde bir arkadaşına onu tarif etmeye çalışırken, "iyi yürekli, samimi, dürüst," dedikten hemen sonra, "tedbirsiz, inatçı ve kibirli," diye eklemişti.

Kalabalık karşısında donuk ve resmi olan Wilson, yakınları arasında çok hoş, hattâ şakacı biriydi. Kadınlarla birlikteyken özellikle rahattı. Genellikle kendini çok iyi kontrol ederdi, ama Barış Konferansı boyunca sık sık öfkeye kapıldığı görülmüştü. (Paris'teyken bir kriz geçirmiş olması da mümkündür.) Çift anlamlı şakaları, kelime oyunlarını sever, söylemek istediğini halk bilgeliği fıkralarıyla süsleyerek ifade etmekten hoşlanırdı. Şive taklitleri yapmayı severdi: İskoç, İrlandalı (kendi soyu), güneyli siyahlar gibi. Washington'da yanında çalışmış çeşitli insanları gözleme olanağı bulmuş, bu şiveleri o sayede kapmıştı. Alışkanlıklarında azla yetinirdi. Akşamları olsa olsa bir küçük kadeh viski içerdi, o kadar. Araç gereçten hoşlanır, yeni filmleri severdi. Avrupa yolculuğunda genellikle akşam yemeğinden sonra sinema seyrederdi. Böyle akşamların birinde gösterilen melodramın adı İkinci Zevce olduğu için herkes pek kaygılanmıştı.

Wilson'un kadınlarla ilişkileri her zaman dedikodulara konu olmuştu. İlk evliliği sırasında birçok kadınlarla yakın, hatta romantik arkadaşlıkları olmuştu. İhtiras söz konusu olmasa da derin bir sevgiyle sevdiği ilk eşi 1914'de ölmüş, 1915'in sonunda Wilson, Washington'lu varlıklı bir dulla evlenmişti. Yeni eşi kendisinden on yedi yaş küçüktü. Bunun dedikodu yaratması onu şaşırtmış, hatta öfkelendirmişti. Bir İngiliz diplomatın yaptığı, Washington'da dolaşıp duran espriyi de asla affetmemişti: "Başkan evlenme teklif ettiğinde yeni Bayan Wilson ne yaptı? Şaşkınlıktan yataktan

düştü." Wilson'un kendi ailesiyle dostları daha anlayışlı çıkmışlardı. Kızlarından biri, "Babamı bu kadar mutlu görmek ne harika, değil mi?" demişti. Sonradan Bayan Wilson'un düşmanı kesilecek olan House, anı defterinde, Wilson'un sonunda yükünü paylaşacak birini bulmuş olmasını çok rahatlatıcı olarak nitelemiş, "Yalnızlığı çok patetik oluyor," diye yazmıştı.

Edith Bolling, yani yeni Bayan Wilson, Avrupa yolculuğunda Başkan'a eşlik etmekteydi. Daha alt düzeydekilerin eşlerine tanınmayan özel bir imtiyazdı bu. Sıcak yürekli, canlı bir kadındı, çok sık gülerdi. Golfü, alışveriş yapmayı, orkideleri, partileri çok severdi. Harika güzel gözleri olduğu konusunda herkes görüş birliği içindeydi, ama bazıları onu biraz fazla tombul, ağzını da biraz fazla büyük bulurdu. Paris'tekiler, üstüne biraz dar gelen giysiler giydiği kanısındaydılar. Yakaları fazlaca açık, etekleri fazlaca kısaydı. Wilson'un gözünde Edith çok güzel bir kadındı. Kocası gibi o da güney eyaletlerindendi. Amerikalılardan birine, hizmetçisini Paris'e getirmeyiş nedenini, onu şımartmamak olarak açıklamıştı, çünkü İngilizlerin siyahlara fazla iyi davrandığı kanısındaydı. Güneyli kadınlara özgü o hafif, flörtçü hava onda da vardı, ama aynı zamanda çok akıllı bir iş kadınıydı. İlk kocasının ölümünden sonra, aileye ait kuyumcu dükkânını o yönetmişti. İkinci kere evlenirken Wilson ona, kendi işine yardımcı olmasını beklediğini açıkça söylemişti. O da bu teklifi hevesle kabul etmişti. Entellektüel sayılmazdı ama zeki ve kararlı biriydi. Ayrıca yeni kocasına müthiş sadıktı. Wilson bayılıyordu ona.

George Washington gemisindeki yolculuk sırasında Wilson'lar daha çok kendi başlarına olmayı yeğlediler. Yemeklerini özel kamaralarında yiyor, güvertede kolkola geziyorlardı. Amerikalı uzmanlar haritalara, raporlara gömülüyor, birbirlerine tedirginlik içinde, ülkelerinin politikasının nasıl bir şey olacağını sorup duruyorlardı. Wilson genel ilkeler hakkında çok şey söylemiş, ama özel konulara pek az değinmişti. Sonunda William Bullitt adlı genç bir adam, Wilson'un karşısına cesaretle dikildi, başkanın sessizliği yüzünden herkesin aklının karıştığını söyledi. Wilson buna çok şaşırdı, ama en başta gelen bir düzine uzmanla buluşmaya rahatlıkla ve gülümseyerek razı oldu. O uzmanlardan biri sonradan, "Başkan, kafasındaki fikirlerin ve izlenecek politikaların ne olduğunu herhangi bir kimseye ilk defa açıklıyordu," diye anlatmıştı. Bu tür başka fırsatlar pek nadiren çıkacaktı. Uzmanlar toplantıdan çıkarken cesaret bulmuş, etkilenmişlerdi. Wilson gayriresmi ve dostça davranmıştı. Onları bekleyen ağır görevlerden söz etmiş, kendisine en doğru ve en iyi bilgileri verme konusunda onlara güvendiğini söylemişti. Her an bana gelmekte kendinizi özgür hissedin, demişti. "Siz bana neyin doğru olduğunu söyleyin, ben de onu sağlamak için mücadele vereyim." Sonra kendi fikirlerinden söz ettiği için özür dilemiş, bunların pek de parlak olmadığını, ama duyduğu başka fikirlerin hepsinden daha iyi olduklarına inandığını söylemişti.

İş barışın yaratılmasına geldiğinde, Wilson'a göre, ülkesine düşen, hakem rolü oynamaktı. Büyük Amerikan gelenekleri sayılan adalete ve

cömertliğe layık olmalıydılar. Ne de olsa, "Barış Konferansı sonuçlarından doğrudan etkilenmeyecek tek halk" onlardı. "Ayrıca unutmayın ki, karşılıklı oturacağımız insanlar kendi halklarını temsil etmiyor," demişti. Bu nokta, Wilson'un derin inançlarından biriydi, kendi ülkesindeki Kongre'de çoğunluk muhaliflerden oluşurken böyle düşünmesi de biraz garipti. Barış Konferansı boyunca hep kendisinin geniş kitleler adına konuşmakta olduğu inancına sarıldı, o insanlar ister Fransız, ister İtalyan, hatta ister Rus olsun, onlara bir ulaşabilse, kesinlikle kendi görüşlerini destekleyen gösterilere kalkışacaklarından hep emin oldu.

Çok sevdiği bir temaya daha değinmişti: ABD savaşa kendi bencil nedenleriyle girmedi, demişti dinleyicilerine. Nice konuda olduğu gibi bu konuda da diğer uluslardan farklıydılar, çünkü ne toprak, ne zafer, hatta ne de intikam istiyorlardı. (Amerikalıların savaşa giriş nedenlerinin Avrupalılara göre farklı olmasının bir işareti olarak, Wilson ABD'nin bir Müttefik değil, dost bir yol arkadaşı olduğu konusunda sonuna kadar direnmişti.) Amerika genelde her zaman bencillikten uzak hareket ederdi, Küba'yı işgali de buna bir örnekti. "İspanya'yla savaşmamız, adayı ilhak etmek için değil, çaresiz bir koloniye özgürlük fırsatı tanımak içindi," diye direnmişti.

Wilson sık sık Latin Amerika'dan örnekler veriyordu, çünkü dış işleriyle ilgili tüm tecrübeleri orayla ilgili şeylerdi. Avrupalıların bundan böyle Yeni Dünya'da koloni kurmaması için 1823 yılında çıkarılan ve hepsine meydan okuyan Monroe Doktrinini yeniden yorumlamış, bu yorum hiç kimseyi değilse bile kendisini pek tatmin etmişti. Bu doktrin, daha sonra ABD'nin dış politikasının temel taşı olmuş, birçoklarına göre de ABD'nin komşularına tahakküm etmesine minare kılıfı olarak iş görmüştü. Wilson ise onu daha çok, Amerika kıtasındaki tüm ulusların barış içinde bir arada çalışabilmesinin çerçevesi olarak görüyor, durmadan savaşan Avrupalılara model oluşturabileceğini düşünüyordu. Lansing biraz kuşkuluydu. Zaten Wilson'un fikirleri karşısında her zaman biraz kuşku duyardı. "Doktrin yalnızca ABD'nin bir ulusal politikasıdır ve ancak kendi ulusal güvenliğiyle hayati çıkarlarını ilgilendiren bir belgedir," diyordu.

Wilson, Lansing'den gelen ve kendi gözüne 'ıvır zıvır itirazlar' gibi gözüken bu görüşlere pek aldırış etmiyordu. Niyetinin iyi olduğundan kendisi çok emindi. Amerikan askerleri Haiti'ye, Nikaragua'ya ya da Dominik Cumhuriyeti'ne gittiğinde, bunu oralara düzen ve demokrasi götürmek için yapıyorlardı. Başkan olarak ilk döneminde, "Güney Amerika halklarına, seçimlerde iyi adamları seçmeyi öğreteceğim!" demişti. Aynı zamanda Panama Kanalı'nı ve Amerikan yatırımlarını korumakta olduğunu pek söylemezdi. Wilson'un başkanlığı döneminde ABD sık sık Meksika'ya müdahale etmiş, oraya kendi istediği türde bir hükümet getirmek istemişti. Wilson, "ABD'nin tek amacı Orta Amerika'da barışı ve düzeni korumak, oralardaki özyönetim süreçlerinin kesintiye uğramamasını, rafa kaldırılmamasını sağlamak," diyordu. Amerikalı askerlerin gelişini ve Amerikan tehditlerini Meksikalıların nasıl olup da farklı gözle algılayabildiğine çok şaşırmıştı.

Meksika macerası aynı zamanda da Wilson'un, belki farkında olmaksızın, doğruyu görmezden gelme eğilimini ortaya koyuyordu. Meksika'ya ilk defa asker yolladığında, Kongre'ye bunun nedenini, Meksika ihtilalini başlatan General Huerta'nın sürekli olarak ABD'ye ve ABD vatandaşlarına hakaretler yağdırıp tahrik edici davranışlarda bulunması olarak açıklamıştı. Oysa Huerta aslında böyle bir şey yapmamak için çok dikkatli davranmıştı. Paris Barış Konferansında Wilson, Müttefikler arasındaki gizli savaş anlaşmalarını, örneğin İtalya'ya düşman toprağından pay vadeden belgeyi hiç görmediğini iddia edecekti. Oysa İngiltere dışişleri bakanı Arthur Balfour bunları ona 1917'de göstermişti. Lansing başkanından söz ederken ekşi bir ifadeyle, "Kesin gerçekler bile, onun sezgisel mantığıyla, doğruyu seçmedeki yarı ilahi gücüyle uyuşmazsa, görmezden gelinebiliyor," demişti.

Meksika patırtısının da ortaya koyduğu gibi, Wilson ülkesinin hayli büyük olan mali ya da askeri gücünü kullanmaktan korkmuyordu. Büyük Savaş'ın sonunda da ABD esasen 1914'te olduğundan çok daha güçlü bir devletti. O zamanlar küçük bir ordusuyla orta boy bir donanması varken, şimdi yalnız Avrupa'da milyonlarca askeri, İngiltere'ninkiyle boy ölçüşebilecek bir donanması vardı. Gerçekten de Amerikalılar, Avrupalı Müttefikleri adına savaşı kendilerinin kazandığını varsayma eğilimindeydiler. Amerikalı çiftçilerle Amerikan fabrikaları durmadan Müttefiklere yollanacak buğdayı, domuz etini, demiri, çeliği sunup dururken, Amerikan ekonomisi coşmuştu. Dünya üretiminde ve ticaretinde Amerika'nın payı tırmanıp dururken, Avrupa güçlerinin payı ya yerinde sayıyor, ya da geriye kayıyordu. Tarafların gelecekteki ilişkileri açısından çok önemli bir nokta da, ABD'nin Avrupalılar için banka durumuna gelmiş olmasıydı. Avrupalı Müttefiklerin ABD hükümetine toplam borcu 7 milyar dolar kadardı, ayrıca bir o kadar da Amerikan bankalarına borçluydular. Wilson büyük bir iyimserlikle, ABD'nin sırf finansal baskı yaparak bile istediklerini elde edebileceğini varsaymaktaydı. Yanında getirdiği hukuk danışmanı David Hunter Miller şöyle diyordu: "Avrupa finansal iflasta, liderleri de moral olarak iflasta. Amerika'dan adalet, hakkaniyet ya da barış adına herhangi bir geri çekilme iması, Avrupa'daki her hükümetin devrilmesine, belki bir teki hariç, istisnasız Avrupa'nın her ülkesinde ihtilallerin patlamasına yol açar."

George Washington'daki o toplantıda Wilson aynı zamanda, orta Avrupa'nın enkazı arasından yeni çıkacak uluslarla doğabilecek zorluklara da kısaca değinmişti. Bunlar arasında Polonyalılar, Çekler, Yugoslavlar ve daha birçokları vardı. Nasıl bir hükümet biçimi istiyorlarsa onu seçmeye hakları vardı, ama yeni devletlerine ancak o devletin içinde olmak isteyenleri dahil etmeliydiler. Toplantıya katılanlardan biri, notlarına şöyle yazmıştı: "Burada kriter, entellektüel ya da sosyal ya da ekonomik liderlerin kimler olduğuna değil, halk kitlesini kimlerin oluşturacağına bağlı. Özgürlük var olmak zorunda ... öyle bir hükümet isteyecekler."

Wilson'un Avrupa'ya getirdiği onca fikir arasında, bu kendi kaderini tayin fikri, en tartışmalı ve saydamlıktan en uzak olanıydı ve öyle de kalacaktı. Barış Konferansı esnasında Viyana'daki Amerikan misyonunun başkanı, Paris'e ve Washington'a talepler yolluyor, bu terimin açıklanmasını

isteyip duruyordu. Hiçbir cevap gelmedi. Zaten Wilson'un ne demek istediğini anlamak hiçbir zaman kolay olmamıştı. 'Özerk gelişme', 'kendi yönetimlerinde söz sahibi olmak için yetkiye boyun eğenlerin hakları', 'küçük ulusların hakları ve özgürlükleri', 'bizim ülkemiz gibi, kendi hayatını yaşamak, kendi kurumlarını saptamak isteyen her barışsever ülke için güvenli bir dünya yaratmak': Bu tür sözler Beyaz Saray'dan dışarı dökülüp duruyor, dünyanın her yanındaki insanlara ilham veriyordu, ama aslında neydi bunların anlamı? Wilson'un demek istediği, yalnızca demokratik bir özyönetimin genişletilmesi miydi? Bazen gerçekten de öyle görünüyordu. Yoksa kendilerine ulus diyen her topluluğun gerçekten kendi devletine sahip olmasını mı istiyordu? Amerikan halkını barış görüşmelerine destek vermeye teşvik amacıyla taslağını kendisinin hazırladığı, ama hiçbir zaman kullanmadığı bir metinde şöyle diyordu: "Biz şimdi, bütün bu insanların, kendi hayatlarını, kendi seçimleriyle kurulmuş hükümetler altında sürdürmeye hakkı olduğunu söylüyoruz. Amerika'nın ilkesi budur." Ama örneğin İrlandalı milliyetçilere, onların kendilerini İngiliz yönetiminden kurtarma mücadelesine hiç anlayış göstermiyordu. Barış Konferansı süresince, İrlanda sorununun İngiltere için bir iç sorun olduğunda direnip durmuştu. Milliyetçi İrlanda heyeti ondan destek istediğinde, içinden onlara cehennemin dibine gitmelerini söylemek gelmiş, bunu hukuk danışmanına kendisi söylemişti. Wilson'un görüşüne göre İrlandalılar zaten demokratik bir ülkede yaşamaktaydı ve kendi sorunlarını demokratik yollarla çözebilecek durumdaydılar.

Wilson'un kendi kaderini tayin kavramı ne kadar incelenirse, ortaya o kadar sorun çıkıyor gibi görünmektedir. Lansing kendi kendine şu soruları sormaktadır: "Başkan kendi kaderini tayinden söz ettiğinde kafasında hangi birimler var? Bir ırktan mı, bir coğrafi bölgeden mi, yoksa bir topluluktan mı söz ediyor?" Lansing'e göre, Wilson'un bu sözü bulup söylemiş olması bile bir talihsizlikti. "Asla yerine getirilemeyecek umutlar doğuracak. Korkarım binlerce hayata mal olacak. Sonunda gözden düşecek, tehlikesi de, ilkeyi uygulamaya kalkanları kontrol etme fırsatı kaçtıktan, iş işten geçtikten sonra anlaşılacak bir rüya, bir idealistin rüyası olarak tarihe geçecek." Lansing'in sorduğu, bir ulusu neyin meydana getirdiği sorusuydu. ABD gibi paylaşılan bir vatandaşlık mı? Yoksa İrlanda gibi paylaşılan bir etniklik mi? Böyle bir birim kendi kendini yönetmiyorsa, yönetmeli mi? Eğer yönetmeliyse, özyönetimin ne kadarı yeterli? Bir ulus, ne türlü tanımlanıyor olursa olsun, çok uluslu daha geniş bir devletin içinde mutlu biçimde yaşayabilir mi? Bazen Wilson böyle düşünüyor gibi gözüküyordu. Ne de olsa Wilson, pek çok ulusların insanlarını barındıran bir ülkeden, (kendisinin de gördüğü) acı bir savaşı yaşadığı halde tek parça halinde kalmayı başarmış olan bir ülkeden geliyordu.

Başlangıçta, Avusturya-Macaristan gibi, Rusya gibi büyük ve çok uluslu imparatorlukları parçalamak istememişti. Şubat 1918'de Kongre'ye, 'iyi tanımlanmış' ulusal umutların tatmin edileceğini, ama bunu yaparken, 'zaman içinde Avrupa'nın, dolayısıyla da dünyanın barışını bozacak yeni

uyuşmazlık ve düşmanlık unsurları yaratmaktan ya da eskilerini diriltmekten' uzak durmak gerektiğini söylemişti.

Buradan da ortaya yeni sorular çıktı. 'İyi tanımlanmış' milliyetçilik ne demekti? Polonya mı? İlk akla gelen oydu. Ama ya Ukrayna? Ya da Slovakya? Ya peki alt gruplar? Örneğin Ukraynalı Katolikler veya Polonyalı Protestanlar? Halkları bölme olanaklarının sonu yoktu, özellikle de orta Avrupa'da öyleydi, çünkü tarih oraya çok zengin bir dinler, diller ve kültürler karışımını miras bırakmıştı. Bölgede yaşayan nüfusun hemen hemen yarısını, şu ya da bu ulusal azınlıktan saymak mümkündü. Bir ulusla öteki ulus arasındaki ayrım çizgileri bu kadar belirsizken, halklara nasıl birer ülke tahsis edilebilirdi? Çözümlerden biri, işi uzmanlara bırakmak olabilirdi. Onlar tarihi incelesin, istatistikleri toplasın, bölgenin insanlarına danışsın. Bir başka çözüm de, belki daha demokratik bir davranış benimsemekti. Uluslararası ilişkilerde Fransız İhtilalinden beri bunun rüzgârı esmekteydi. Uluslararası bir kuruluş, bölge halkına gizli oy kullanacakları bir plebisit yapabilirdi. Wilson'un kendisi gerçi kendi kaderini tayin sözünün plebisitleri içerdiğini düşünmüyordu, ama 1918'de pek çok insan öyle düşünmekteydi. Kimler oy kullanacaktı? Yalnız erkekler mi, yoksa kadınlar da mı? Yalnız orada oturanlar mı, yoksa tartışmalı bölgelerde doğmuş olan herkes mi? (Fransızlar bu plebisit fikrine kesinlikle karşıydı, çünkü kaybettikleri Alsace-Lorraine bölgelerinde Fransızca konuşanların sınır dışı edildiğini, Almanların oraya Alman vatandaşlarını getirip yerleştirdiğini söylüyorlardı.) Peki, ya bölgede oturanlar kendilerinin hangi ulusa mensup olduğunu bilmezse? 1920 yılında, dışardan gelen bir araştırmacı, Belarus'da bir köylüye bir soru sormuştu. Bulundukları yer, Rusya, Polonya, Litvanya, Belarus ve Ukrayna sınırlarının birleştiği bir yerdi. Kendisine kim olduğu sorulan köylü, "Buralardan bir Katoloğim," diye karşılık vermişti. Amerikalı uzmanlar ise Avusturya Alplerindeki Carinthia'dan seslenmekte, 'ya kan kardeşlerinin ulusuna katılmak istemeyenler, ya da tüm ulusal sorunlara hiç ilgi duymayan insanlar ne olacak?' diye sormaktaydılar.

1919 sonunda, artık kendine gelmiş olan Wilson, Kongre'ye şöyle diyordu: "Ben o sözleri söylediğimde [yani her ulusun kendi kaderini tayin hakkı olduğunu söylediğinde], her gün üstümüze gelen ulusların varlığına dair bilgiye sahip değildim. Demek ki kendi devletlerini arayan ulusal hareketlerin yaygınlaşmasından o sorumlu değildi --esasen o yayılma on sekizinci yüzyıldan beri sürüp gelmekteydi– ama İtalyan dışişleri bakanı Sydney Sonnino'nun dediği gibi, 'Savaş kesinlikle milliyet duygusunu ateşleme etkisi yapmıştı... Belki Amerika da ilkeyi bu kadar net biçimde ifade etmekle bunu daha güçlendirmişti.'

Wilson toplantılar sırasında zamanının çoğunu kendi uzmanlarıyla, en sevdiği konu üzerinde çalışarak geçirdi: uluslararası ilişkileri yönetmenin yeni bir yolunu bulma ihtiyacı. Bu konu, dinleyicilerini hiç şaşırtmadı. Ocak 1918'de çıkıp okuduğu ünlü On Dört Nokta'sı da, daha sonraki konuşmaları da, bu konudaki fikirlerinin şemasını zaten çizmişti. 1918 Şubat'ında yaptığı 'Dört Nokta' konuşmasında Amerikan Kongresine, güç dengesi yönteminin

barışı koruma aracı olarak her zaman küçük görüldüğünü söylemişti. Avrupa'yı gizli ve hesapçı anlaşmalara, düşünmeden verilmiş sözlere, dolaşık ittifaklara, daha da bir çok şeyden geçerek savaşa sürükleyen gizli diplomasi yöntemlerine artık son verilmeliydi. Barış kararları, gelecekte yeni savaşlara gidecek yolu açık bırakmamalıydı. Ne misillemelere kapı açılmalıydı, ne haksız taleplere, ne de mağlupların galiplere ödeyeceği korkunç tazminatlara. 1870'de Prusya, Fransa'yı yendiği zaman yapılan yanlış oydu. Fransızlar, ödedikleri paralar için de, Alsace-Lorraine eyaletlerini kaybettikleri için de, Almanları hiçbir zaman bağışlamamışlardı. Savaş çıkmasını daha zor hale getirmek gerekirdi. Silahların kontrolüne, hatta genel silahsızlanmalara yönelmek gerekirdi. Gemiler dünya denizlerinde özgürce yolculuk yapabilmeliydi. (İngilizlerin çok iyi bildiği gibi bunun anlamı, düşman ekonomilerini boğmak için geleneksel olarak uyguladıkları yöntemin, yani düşman limanlarını bloke edip gemilerini ele geçirmenin sonu demekti. Napolyon'u çökerten bu yöntem olmuştu, İngilizler, Almanya'ya karşı Müttefiklerin zaferini hızlandıranın da yine bu olduğuna inanıyorlardı.) Ticaret engelleri azaltılmalı, böylelikle dünya ulusları daha bağımsız hale getirilmeliydi.

Wilson'un vizyonunun merkezinde, bir Milletler Cemiyeti kurulması, iyi yönetilen bir sivil toplumda bunun kollektif güvenlik sağlaması vardı. Uygulama hükümet tarafından, hükümetin mahkemeleri ve polisi tarafından yapılacaktı. Başkan konuşurken uzmanlardan biri, "Eski model güçler, eski model güç dengeleri, çok sık başarısızlığa uğradı," diye not almıştı. Cemiyet'in bir konseyi olur, anlaşmazlık durumlarında 'müdahale' edebilirdi. Eğer başaramazsa, saldırgan ulus yasa dışı ilan edilirdi – "Günümüzde yasa dışılık popüler değildir."

Wilson'un vizyonu, liberal ve Hıristiyan bir vizyondu. Barışı korumakla ilgili eski görüşe, yani en iyi yolun ulusları birbiriyle dengelemek, gerekirse bunu ittifaklar kanalıyla yapmak, saldırıyı kollektif güvenlikle değil, güç yoluyla engellemek olduğu yolundaki görüşe meydan okuyordu. Wilson aynı zamanda Rus Bolşeviklerin getirdiği alternatife, yani ihtilalin tek bir dünya oluşturacağı, artık anlaşmazlıkların olmayacağı önerisine de hızlı bir hamleyle cevap vermiş oluyordu. Wilson ayrı uluslara ve demokrasiye inanıyordu. Bunlar ona göre en iyi hükümet biçimiydi ve dünyayı iyiye götüren bir güçtü. Hükümetleri halk seçtiği sürece, o hükümetler birbiriyle savaşmaz, zaten savaşamazdı. 1917'de Senato'ya, "Bunlar Amerikan ilkeleridir," diyordu. "Biz bunlardan başka ilkeleri temsil edemeyiz. Bunlar aynı zamanda, dünyanın her yerinde, her modern ulusta, her aydınlanmış toplumda, ileriye bakan insanların ilkeleri ve politikalarıdır. Bunlar insanlığın ilkeleridir ve hükmünü sürdürmelidir." İnsanlık adına konuşmakta olduğunu düşünüyordu. Amerikalılar kendi değerlerini, evrensel gerçekler olarak görme eğilimindeydi. Kendi hükümet ve toplum biçimlerini de herkes için model sayıyorlardı. Ne de olsa Amerika Birleşik Devletleri, eski dünyayı geride bırakmak isteyen kimseler tarafından kurulmuştu. Yaptığı devrim de, kısmen, yeni bir dünya yaratmaktı. Amerikan demokrasisi, Amerikan anayasası, hatta Amerika'nın iş yapma biçimi, herkesin kendi iyi-

liği için izlemesi gereken yoldu. Amerikalılar arasından oldukça genç birinin Paris'te söylediği söz ilginçti: "Burada bu insanlarla temaslarımız bitmeden, onlara işleri nasıl çabuk yapabileceklerini öğreteceğiz."

Amerikalıların Avrupalılara bakışı biraz karmaşıklık içeriyordu. İçinde hem geçmiş başarılarla ilgili hayranlık, hem Amerika olmasa Müttefiklerin hapı yutacağına dair bir inanç, hem de eğer Amerikalılar çok dikkatli davranmazsa bu hilekâr Avrupalıların onları yine kendi sorunlarına bulaştıracağı kuşkusu vardı. Amerikan delegeleri Barış Konferansına hazırlanırken, Fransızlarla İngilizlerin şimdiden tuzakları kurmaya başladığını sezinliyorlardı. Belki Afrika'dan bir koloni sunmak veya Ermenistan'ın ya da Filistin'in himayesini teklif etmek Amerikalıları heveslendirirdi ... o zamana kadar da iş işten geçerdi. Amerikalılar çirkefe bulaşır, Avrupalılar da sevinçle seyrederdi.

Amerika'nın kendini istisna saymasının da her zaman iki ayrı yönü olmuştu: biri dünyayı düzeltmek, diğeri de, söylediklerini dinlemezlerse tiksintiyle arkasını dönmeye hazır olmaktı. Wilson gemide kendisiyle yolculuk edenlere, barış anlaşmasının yeni ilkelere dayanması gerektiğini söylemişti: "Eğer iyi işlemezse, dünya kıyameti koparır," demişti. Sonra yarı şaka bir havada, kendisinin de saklanacak bir köşe bulması gerekeceğini eklemiş, "belki Guam gibi bir yer," demişti. Kendilerinin istisnai durumuna olan inançları bazen Amerikalıları bir tür kapanıklığa itmekte, diğer ulusların dediğini duyacak yerde onlara nutuk çekmeye, Amerikalıların iyi niyetine karşılık başkalarının iyi niyetli olmadığına inanmaya yöneltmektedir. Wilson da sapına kadar Amerikalıydı. Lloyd George onun Barış Konferansına, elinde aşikâr sözlerle dolu küçük 'vaaz' kitapçığıyla, kâfir Avrupalıları kurtaracak bir misyoner gibi geldiğini söylemekteydi.

Wilson'u tiye almak kolaydı ve bunu çok kişi yaptı. Ayrıca onun ilkelerinin 1919'da ne kadar önemli olduğunu, yalnız Amerika'da değil, her yerde ne kadar çok insanın o daha iyi dünya rüyasına inanmak istediğini unutmak da çok kolaydı. Ne de olsa, Büyük Savaş'ın bıraktığı enkaz o insanlara çok korkunç bir referans sağlıyordu. Wilson insan toplumunun, tersini gösteren tüm kanıtlara rağmen iyiye doğru gittiğine, ulusların günün birinde uyum içinde yaşayacağına yönelik umutları canlı tutmaktaydı. 1919'da, henüz hayal kırıklığı yerleşmeden önce, dünya onu dinlemeye son derece istekliydi. Wilson'un söyledikleri, yalnız liberallerle pasifistlerin değil, Avrupa'nın politikacı ve diplomat seçkinlerinin de yüreğinde bir bam teline dokunmaktaydı. Sonradan bu insanların o önerilere asla razı olmadığı söylenmişse de, bu doğru değildi. İngiliz Savaş Kabinesi sekreteri Sir Maurice Hankey, o sıralar Barış Konferansının da sekreteriydi. Yanındaki kutuda hayati referans malzemesini taşır, On Dört Nokta'nın da bir kopyasını hep orada bulundururdu. Bu belgenin bir 'moral dayanak' olduğunu söylerdi. Avrupa'nın her yanında Wilson'un adını taşıyan meydanlar, caddeler, istasyonlar ve parklar belirmişti. Duvar afişlerinde, "Biz Wilson Barışı İstiyoruz!" yazıları okunuyordu. İtalya'da askerler Wilson'un resmi önünde diz çökmüşler, Fransa'da solcu bir gazete olan l'Humanité bir özel sayı çıkarmış, orada önde gelen Fransız solcuları Wilson'u övme yarışına tutuş-

muşlardı. Arap ihtilalinin çöllerdeki liderleri, Varşova'daki Polonya milliyetçileri, Yunan adalarındaki asiler, Pekin'deki öğrenciler, Japonya'nın kontrolünden kurtulmak isteyen Koreliler, hep birlikte ilhamlarını On Dört Nokta'da buluyorlardı. Wilson'un kendisi bu durumu sevindirici, ama aynı zamanda da korkutucu bulmaktaydı. George Washington yolculuğu sırasında, çok parlak bir genç olan propaganda şefi George Creel'e, "Acaba farkına varmadan bana, içinden kurtulunmaz bir ağ mı ördün diye merak ediyorum," demişti. Ardından, bütün dünyanın gözlerini ABD'ye çevirdiğini, oysa ortadaki sorunların bir anda çözülemeyeceğini ikisinin de bildiklerini eklemişti. "Bana öyle geliyor ki –tüm kalbimle umarım ki yanılıyorumdur ama– yaklaşan şey bir hayal kırıklığının trajedisi."

George Washington 13 Aralık 1918 günü Fransa'nın Brest limanına vardı. Savaş biteli ancak bir ay olmuştu. Başkan geminin köprüsünde duruyor, gemisi yavaşça limandaki İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemileri arasından süzülerek ilerliyordu. Günlerdir ilk defa güneş parlıyordu. Sokaklar defne yapraklarından yapılmış çiçeklerle, bayraklarla süslenmişti. Duvarlardaki afişler Wilson'a alkış tutuyor, sağcılar kendilerini Almanlardan kurtardığı için teşekkür ederken, solcular da vadettiği yeni dünya için ona saygı gösteriyordu. Korkunç bir kalabalık vardı. Çoğu geleneksel Breton kostümlerini giymiş sayısız insan, sokakların her santimini doldurmuş, damlardan, ağaçlardan taşmıştı. Lamba direkleri bile boş değildi. Ortalıkta Breton flütleri çınlıyor, "Vive l'Amérique, Vive Wilson!" çığlıkları coşuyordu. Fransa dışişleri bakanı Stéphen Pichon onu karşılarken, "Bize doğru türde bir barış vermek için gelmenizden ötürü şükran duyuyoruz," dedi. Wilson pek bağlayıcı olmayan bir cevap verdi, sonra Amerikalılar grubu Paris'e gitmek üzere gece trenine bindi. Gecenin üçünde Wilson'un doktoru kompartımanının penceresinden dışarı bakacak olduğunda, "Yalnız yetişkin kadın ve erkeklerin değil, başı açık küçük çocukların bile hat boyuna dizilmiş, gece geçen özel treni alkışlamakta olduklarını" görmüştü.

Wilson'un Paris'te karşılanışı daha bile büyük bir zafer oldu. Kalabalık daha da fazlaydı. Paris'te yaşamakta olan bir Amerikalı, olayı tarif ederken, "Parisliler ömrümde o güne kadar, görmek bir yana, işitmediğim bir sevgi ve heves gösterisi sergiledi," diyordu. Wilson'un treni Luxembourg istasyonuna girdiğinde orası da bayraklarla, çiçeklerle, kalabalıklarla doluydu. Fransa başbakanı Clemenceau, tüm kabinesi ve (uzun süreli hasmı) cumhurbaşkanı Raymond Poincaré ile birlikte oradaydı. Paris'in her yanında top sesleri yankılanır, Wilson'un geldiğini duyururken, kalabalık da yollardaki asker zincirini zorlayıp yaklaşmaya çalışıyordu. Başkanla karısı açık bir arabayla Place de la Concorde'a vardılar, alkış ve tezahürat arasında Champs-Elysées üzerinden kendilerine ayrılan rezidansa ilerlemeye koyuldular. O akşamki sessiz aile yemeği sırasında Wilson, bu karşılamanın kendisini pek memnun ettiğini ifade etmiş, masadakilere, yollardaki kalabalığın davranışını çok dikkatle incelediğini, çok dostça davrandıklarından emin olduğunu söylemişti.

2

İlk İzlenimler

Paris'e gelişinin ilk öğle sonrasında Wilson en güvendiği danışmanıyla bir araya geldi. Albay Edward House, aslında varlıklı bir Teksaslı olduğunu hiç göstermeyen biriydi. Ufak tefek, silik ve cılızdı. Soğuğa hiç dayanamadığı için genellikle oturduğunda dizlerine bir battaniye alırdı. Barış Konferansı başlarken grip olmuş, ölmesine ramak kalmıştı. Alçak sesle konuşur, küçük, narin ellerini sürekli hareket ettirir, bir gözlemciye göre, sanki ellerinde bir objeyi tutuyormuş gibi davranırdı. Her zaman sakin, mantıklı ve neşeli bir sesle konuşurdu. Ona baktıkça insanın aklına eski zamanın ünlü Fransız kardinalleri gelirdi, Mazarin gibi...

Aslında albay değildi. O yalnızca bir şeref ünvanıydı. Hiçbir zaman savaşa katılmamıştı, ama çatışmalar hakkında çok şey bilirdi. Çocukluğunun Teksas'ı, insanların en ufak hakaret karşısında hemen silahlarını çektiği bir yerdi. At binip silah atmayı daha üç yaşındayken öğrenmişti. Erkek kardeşlerinden biri, çocuklar arasındaki bir silahlı kavga sırasında yüzünün bir yarısını kaybetmiş, bir başka kardeşi trapezden düşüp ölmüştü. Derken House'un da başına bir kaza geldi, ipe tırmanırken kafasının üzerine düştü. Hiçbir zaman tam iyileşmedi. Başkalarına fiziksel olarak tahakküm edemez hale gelince, bu işi psikolojik olarak yapmanın yollarını öğrendi. Biyografisini yazacak kişiye, "Çocukları hep birbirine düşürür, ne yapacaklarını görmek isterdim. Ardından da onları tekrar barıştırırdım," demişti.

İnsanları anlamakta usta oldu. Onu her tanıyan, bir anda ısınır, sempatik ve dost canlısı biri olduğunu düşünürdü. Düşmanlarından birinin oğlu, "Yakınlık kuran biriydi," diye anlatmıştı. "Gırtlağınızı keserken bile." House güce ve politikaya bayılırdı. Özellikle perde arkasında harekete geçmeyi severdi. Paris'te Baker ondan söz ederken, yarı hayranlıkla "kocaman olayların, içinden geçmeye mecbur olduğu küçük bir düğümdür," demişti. Kendisiyle röportaj yapılmasını nadiren kabul eder, resmi randevu da vermezdi. Bu durum hiç kuşkusuz, hakkında pek çok spekülasyonlar yapılmasına yol açıyordu. Tek istediğinin yararlı olmak olduğunu sık sık söylerdi. Ama günlüğüne, kendisiyle görüşebilmek için sıraya giren güçlü ve nüfuzlu kimselerin adlarını büyük bir dikkatle kaydederdi. Kendisine yöneltilen her iltifatı da, ne kadar sahte olursa olsun, yine not ederdi.

Kendi kuşağının pek çok güneylileri gibi o da Demokrattı, ama partinin liberal, ilerici kanadındaydı. Wilson politikaya atıldığında, o zamana kadar Teksas politikasında kendine yer edinmiş olan House, karşısında birlikte çalışabileceği bir adam bulduğunu anladı. İkisi ilk olarak 1911'de, Wilson başkanlığa aday olmaya hazırlanırken karşılaştılar. House yıllar sonra, dostlukları onarılmaz biçimde bozulduğunda, "Hemen hemen ilk saniyeden itibaren aramızda bir yakınlık oluştu," diyordu. "Bir anda zihinlerimizin titreşimi birleşti." O Wilson'a eksiksiz bir sevgi ve sadakat sunarken Wilson da ona güç sundu. İlk karısı öldüğünde Wilson, House'a daha da çok bağlandı. 1915'te ona, "Şu dünyada her şeyi konuşabileceğim tek kişi sensin," diye yazmıştı. "Bazılarına bazı şeyleri söyleyebiliyorum, diğerlerine başka şeyleri. Ama sen, zihnimin tümünü boşaltabileceğim tek kişisin." Sonra ikinci Bayan Wilson sahnede belirdi ve House'u her zaman dikkatle, gözlerinde kıskançlık pırıltılarıyla izlemeye başladı.

Savaş patladığında Wilson, House'u Avrupa başkentlerine, çatışmaları durdurma amacıyla umutsuz bir tur yapmaya yolladı, sonra savaş sona ererken de onu çabucak Paris'te, mütareke koşullarıyla ilgili görüşmelerde görevlendirdi. "Sana hiçbir talimat vermiyorum," dedi ona. "Çünkü ne yapmak gerektiğini bildiğini hissediyorum." House, Wilson'un yeni diplomasisinin dünya için en geçerli umut olduğunu tüm kalbiyle kabullendi. Ona göre Milletler Cemiyeti harika bir fikirdi. Ayrıca ortak amaçlara ulaşabilme yolunda kendisinin Wilson'dan daha yararlı olacağına da inanıyordu. Başkan çok fazla idealist, dogmatik biriyken, kendisi iş bitiriciydi. Oraya bir kafa sallamakla, öteye bir omuz silkmekle, vurgularda çok hafif değişiklikler yapmakla, önce şunu, sonra bunu vadetmekle, farklılıkları törpüleyip işleri kotaran adamdı. Aslında Wilson'un Barış Konferansına gelmesini hiç istememişti. Sadık yardımcı birkaç ay boyunca günlüğüne Wilson'un yaptığı yanlışları atlamadan not etti. Örneğin öfke patlamalarını, tutarsızlıklarını, görüşmelerdeki beceriksizliklerini ve sabit fikirlerini birer birer yazıyordu.

Clemenceau, House'u pek sevmişti. Kısmen onunla birlikteyken eğlendiği için, ama kısmen de House'un Fransa'nın kaygılarını çok iyi anlıyormuş gibi görünmesinden ötürü. "Seninle geçinebiliyorum," demişti Clemenceau ona. "Pratik birisin. Seni anlayabiliyorum; ama Wilson'la konuşmak, Hazreti İsa'yla konuşmak gibi!" Lloyd George daha soğukkanlıydı: "House insan okyanuslarının en büyüğünün orasında burasında bulacağımız sığ suların derinliklerini, nice erkekten, hatta kadından daha net görebiliyor," demişti. Lloyd George'a göre House "çok hoş bir insandı", ama oldukça sınırlıydı. "Aslında bir üretici değil, bir satıcı," diyordu. İyi büyükelçi olurdu House'dan. Ama hiçbir zaman dışişleri bakanı olmamalıydı. Lloyd George sözünün sonunda insafa geliyor, "Belki sandığı kadar kurnaz olmayışı onu daha iyi bir insan yapıyor," diyordu. House ise Lloyd George'a hiç tahammül edemiyordu: "Fikrini rüzgârgülü gibi değiştirip duran, habire ortalığı karıştıran biri. Çözmeye uğraştığı konuların hiçbiri hakkında derin bir bilgisi de yok," diyordu. Ama Lloyd George gözünü kri-

tik noktalardan ayırmamayı bilen biriydi. Her anlaşmazlığın çözülebileceğine inanan House ise öyle değildi. Baker, House için: "Harika bir arabulucu, ama kendi tavrı nedeniyle küçük anlaşmazlıkları somut ilkesel uyuşmazlıklara dönüştürüyor," diyordu. House bunları daha mütareke görüşmelerinde yapmıştı.

Büyük Savaş bir dizi yanlışla başlamış, sonu da karmaşa içinde gelmişti. Müttefikler (bu terime yol arkadaşı ABD'yi de katalım), zafer geldiğinde onu bekler durumda değillerdi. 1918 yazında gerçi Avusturya-Macaristan gözle görülür şekilde çökmekteydi, ama Almanya hâlâ kuvvetli görünüyordu. Müttefiklerin liderleri savaşın daha en azından bir yıl süreceği kanısındaydılar. Ama Ekim ayının sonu geldiğinde Almanya'nın müttefikleri devrilmeye, mütareke istemeye başlamışlardı, Alman ordusu gerisingeri kendi sınırlarına çekiliyor, Almanya'nın içinde ayaklanmalar başlıyordu. Almanya'yla mütareke, tüm mütarekelerin en önemlisi ve en tartışmalısı olarak, üç taraflı görüşmelerle sağlanmıştı. Taraflardan biri Berlin'deki Alman hükümeti, diğeri Paris'teki Müttefik Yüksek Savaş Konseyi, üçüncüsü de Washington'daki Wilson'du. Wilson'un şahsi temsilcisi olan House, aralarındaki kilit bağlantıyı oluşturuyordu. Almanlar ılımlı barış koşulları elde etmenin tek yolunu, Wilson'un insafına sığınmak olarak doğru teşhis ettiklerinden, On Dört Nokta'ya dayalı bir mütareke istemişlerdi. Wilson da, biraz isteksiz gördüğü Avrupalı müttefiklerine kendi ilkelerini kabul ettirmeye heves ettiğinden, bir dizi mesajla buna razı olmuştu.

Avrupalılar bundan çok tedirgin olmuşlardı. Onlar On Dört Nokta'yı değiştirmeden kabul etmeye hiç hazır değillerdi, baştan beri de olmamışlardı. Fransızlar, Alman işgali nedeniyle Fransa'nın uğradığı büyük zararlara karşılık tazminat alabileceklerinden emin olmak istiyorlardı. İngilizler denizlerin özgürlüğü noktasına katılamıyorlardı, çünkü o zaman düşmanlarına karşı deniz ablukası silahını kullanamayacaklardı. Paris'teki son görüşmeler dizisinde House, Müttefiklerin çekincelerini kabul etti, On Dört Nokta değiştirilerek Almanya'dan tazminat alınmasına izin verecek hale getirildi, denizlerin özgürlüğü konusunun da Barış Konferansında ele alınmasına karar verildi. Bunlara ek olarak, mütarekenin askeri koşullarına göre, yalnız Fransa ve Belçika topraklarının boşaltılmasıyla yetinilmeyip, Alman askerlerinin Almanya'nın b atısından bile içeri çekilmesi isteniyor, böylece Almanya'nın silahsızlandırılmasında hayli ileri gidiliyor, Fransa da bunu çok istiyordu.

Mütarekenin yapılış biçimi, sonradan pek çok karşılıklı suçlamalara pay bırakacak gibiydi. Almanlar yalnızca On Dört Nokta'ya dayalı koşulları kabul ettiklerini iddia edip, daha sonra getirilen barış koşullarının büyük ölçüde gayrimeşru olduğunu ileri sürebilir durumdaydı. Wilson'la destekçileri de, hilebaz Avrupalıları yeni diplomasinin saf ve katıksız niyetlerini sulandırmakla suçlayabilecek duruma gelmişlerdi.

House'la Wilson 14 Aralık 1918 gününün öğleden sonrasında, daha ilk görüşmelerini yaparken bile, Avrupalıların niyetleri konusunda kuşkuluy-

dular. Gerçi Barış Konferansının resmen açılmasına henüz birkaç hafta vardı, ama manevralar şimdiden başlamıştı. Clemenceau İngilizlere, barış koşullarıyla ilgili bir genel anlaşma hazırlamalarını çoktan söylemişti. Avrupalılar, İtalyanlar da dahil olmak üzere, ayın başında Londra'da toplanmışlardı. Clemenceau akıllılık etmiş, işi garantiye almıştı. House'u hasta yatağı başında ziyaret etmiş, Londra toplantısının hiç önemi olmadığı konusunda ona güvenceler vermişti. Söylediğine göre kendisinin oraya gidişinin tek nedeni, Lloyd George'a yaklaşan genel seçimlerde belki yardımı olur diyeydi. Sonradan anlaşıldığına göre, İtalya'nın Adriyatik'teki toprak talepleriyle ilgili anlaşmazlıklar çıkmış, İngiltere'yle Fransa da Osmanlı İmparatorluğunun paylaşımı konusunda birbirine girmiş, böylece toplantı ortak bir Avrupa görüşü oluşturmayı başaramamıştı. Avrupa güçlerinin her üçü de Wilson'a, o gelmeden işleri karara bağlama amacında oldukları izlenimini vermeme peşindeydi.

Bu barışta ABD'nin hakem rolünü üstleneceği konusunda Wilson'un görüşünü paylaşan House, ortada pek fazla kanıt olmasa da, Clemenceau'nun Lloyd George'dan daha mantıklı biri olabileceğini düşünmekteydi. Zaten Wilson da önce Clemenceau ile tanıştı. Konuşmanın çoğunu Wilson yaparken, kurnaz devlet adamı sessizce dinledi, yalnızca Milletler Cemiyeti fikrini onayladığını belirtmek için söze karıştı. Wilson iyi izlenimler edinmişti, Fransa'yla ABD'nin İngiltere'ye karşı bir ortak cephe oluşturabileceğini uman House ise sevinç içindeydi. Wilsonlar Noel gününü Paris dışındaki Amerikan karargâhında, General Pershing ile birlikte geçirdiler, ondan sonra da Londra'ya doğru yola çıktılar.

İngiltere'de Wilson'u yine kalabalık hayran kitleleri karşıladı, ama İngiliz liderleriyle özel görüşmeleri başlangıçta pek de iyi gitmedi. Başkan biraz donuktu. Lloyd George'la önde gelen İngiltere bakanlarının kendisini karşılamak için Fransa'ya koşmamış olmalarından alınmıştı, ayrıca İngiltere'deki genel seçimler yüzünden Barış Konferansı'nın başlangıç tarihinin ertelenmesine de bozuluyordu. Nice Amerikalılar gibi Wilson da İngiltere'ye karşı tutumunda çelişkilerden kurtulamıyordu. Bir yandan bu ülkenin o görkemli liberal geleneklerine ABD'nin de çok şey borçlu olduğunun farkındaydı, ama bir yandan da o büyük güce imreniyordu. Clemenceau'nun yakın çalışma arkadaşı André Tardieu'ye, "Eğer İngiltere denizlerdeki hâkimiyetini savaştan sonra da sürdürmek niyetindeyse, ABD'nin onlara nasıl donanma kurulacağını öğretmesi gerek!" demişti. Buckingham Sarayındaki bir gala resepsiyonunda Wilson bir İngiliz yetkilisiyle açık konuşmayı seçmiş, o da duyduğu sözleri üstlerine hemen aktarmayı ihmal etmemişti: "Bizden buraya gelen kuzenler olarak, hatta kardeşler olarak söz etmemeniz gerekir. İkisi de değiliz." Sonra sözlerine devam etmiş, Amerikalıların pek çoğu başka kültürlerden gelmeyken, kalkıp bir Anglo-Sakson dünyasından söz etmenin yanıltıcı olduğunu, iki ulusun da İngilizce konuşuyor olmasını da fazla abartmamak gerektiğini söylemişti. "Hayır, sizin ülkenizle benimki arasında daha yakın ilişkiler oluşturmanın ve sürdürmenin yalnızca iki dayanağı olabilir, onlar da, ideal-

ler topluluğu olmaya ek olarak, çıkarlar topluluğu olmaktır." Kralın Amerikan kuvvetleri şerefine kadeh kaldırmasından sonra Wilson İngilizlere aynı komplimanı iade etmeyince, İngilizler daha da fazla şaşırdılar. Lloyd George'un sonradan yaptığı yorum şöyle oldu: "Ortada bir dostluk ışıltısı olmadığı gibi, ortak bir girişimde birlikte olmuş olan, büyük bir ortak tehlikeden kıl payı kurtulmuş olan insanların biraraya gelişinde beklenen memnuniyet bile yoktu."

Lloyd George, ABD ile iyi ilişkiler sürdürmenin büyük önemini anlayan biri olduğundan, Wilson'u kazanmak üzere işe koyuldu. Buzların çözülmesi, daha ilk özel görüşmelerinde başladı. Lloyd George rahatlamış bir havada, arkadaşlarına Wilson'un İngilizlerce önemli sayılan noktalarda, örneğin denizlerde özgürlük ve Alman kolonilerinin kaderi gibi konularda, bir uzlaşmaya açık gözüktüğünü söyledi. Wilson kendisi için önemli olanın Milletler Cemiyeti olduğu izlenimini vermişti. Barış Konferansı açılır açılmaz o konuyu konuşmak istiyordu. Lloyd George buna razı olmuştu. Böylelikle diğer konulardaki görüşmelerin çok daha kolaylaşacağına inandığını söylüyordu. İki lider ayrıca Barış Konferansında nasıl ilerleyeceklerini de konuşmuşlardı. Görünüşe göre her zamanki usulleri izleyecek, Almanya'yla ve diğer yenik ülkelerle karşılıklı oturup anlaşmaları kaleme alacaklardı.

Ne var ki geçmişteki uygulamalar onlara, Wilson'un istediği yeni düzen konusunda pek rehber olamıyordu. Fetih hakkıyla zafer hakkı, daha önceki savaşlar boyunca Avrupa tarihine çok derinlemesine işlemişti. Örneğin Napolyon savaşları, galiplerin canları ne istiyorsa almalarına izin veren bir sonuca ulaşmıştı; ister toprak olsun, ister sanat eserleri! Ayrıca mağluplar, savaş maliyetine karşılık tazminat ödemek zorunda kalmışlar, hatta bazen zarar ziyanı bile ödemişlerdi. Ama bu son savaşta artık bunların hepsine, herkes birlikte arkasını dönmüş değil miydi? Her iki taraf da adil bir barıştan, ilhaklara izin vermeyen bir barıştan söz ediyordu. Her iki taraf da, halkların kendi yöneticilerini kendilerinin seçmesinden yanaydı. Tek fark, müttefiklerin bu talebi Mihver Güçleri'nden daha yüksek sesle ve daha ikna edici biçimde seslendirmesiydi. Zaten ABD'nin savaşa girmesinden önce bile, Müttefiklerin savaş amaçlarını 'demokrasi' ve 'adalet' gibi terimler süslemekteydi. Wilson Müttefiklerin gündemini ele almış, onu daha iyi bir dünya oluşturacak sağlam vaatlere dönüştürmüştü. Evet, gerçi galiplere bazı telafi hakları tanıdığı gerçekti: Fransa kaybettiği Alsace-Lorraine eyaletlerini geri almalı, Almanya, Belçika'ya verdiği zararı telafi etmeli, diyordu. Ama Fransızlar daha fazlasını istiyorlardı; muhtemelen Almanya'dan toprak almak, özellikle de yeni saldırılara karşı güvence sağlamak peşindeydiler. İngilizler bazı Alman kolonilerini istiyordu. İtalyanların niyeti Balkanların yarısını, Japonların hevesi de Çin'in yarısını almak yolundaydı. Bütün bunlar yeni diplomasi kuralları açısından haklı görülebilir miydi? Sonra bir de, Avrupa'nın orta yerinde yeni uluslar vardı. Kimi şimdiden kurulmuş, kimi hâlâ embriyon dönemindeydi. Onlar da seslerini duyurmak istiyordu. Ayrıca koloni halkları vardı, kadın hakları için mücadele edenler

vardı, işçi temsilcileri, Amerika siyahları, dini liderler, insani yaklaşımı savunanlar vardı. Viyana Kongresi bunun yanında çok basit kalırdı.

Clemenceau da, Lloyd George da, Wilson'la ilk görüşmelerinde, önce Müttefiklerin barışla ilgili kendi tutumlarını bir ön konferansta netleştirmeleri gerektiğini öne sürmüşlerdi. Wilson bu konuda yardımcı olmamıştı. Eğer tüm barış koşullarını önceden kararlaştırırlarsa, o zaman genel barış konferansı bir sahtelik olurdu. Ama öte yandan, Müttefiklerin ortak bir tutum geliştirmesi amacıyla gayriresmi görüşmelere hazırdı. Lloyd George, çalışma arkadaşlarına, "Aslında ikisi de aynı kapıya çıkıyor," diyordu. "Ama Başkan kendi görüşünde kesinlikle ısrar ediyor."Ön görüşmeler için Paris'te buluşmaya karar verdiler, bu görüşmelerin en çok birkaç hafta sürmesini öngördüler. Ardından da düşmanla karşılıklı olarak masaya oturacaklardı. Wilson o aşamada ABD'ye dönecekti ya da kendisi öyle düşünüyordu.

Paris'te en yakın çalışma arkadaşı olacak adamlar arasındaki bu ilk karşılaşmalardan sonra, Wilson İtalya'ya doğru yola çıktı, orada daha coşkun karşılamalar bulmayı umdu. Ama gerek alkışlar, gerek resmi kabuller, gerekse özel görüşmeler, zamanın akıp geçmekte olduğu gerçeğini saklayamıyordu. Wilson bunun bile bile yapılıp yapılmadığını bilemedi. İnsanların barışı istediği kanısındaydı; yöneticiler ayaklarını sürüyor gibiydi, bunu hangi karanlık amaçlarla yaptıklarını da Tanrı bilirdi. Fransız hükümeti Wilson'a savaş alanlarını gezdirmek için bir tur düzenlemeye çalıştı, ama Wilson öfkeyle reddetti. Çevresindeki yakınlarına, "Beni, çaresizliğe düşmüş bölgeleri görmeye zorlamak istiyorlar," dedi. "Bunu beni ürkütmek, İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerinin istediklerini kabul ettirmek için yapıyorlar." Böyle manevralara pabuç bırakmayacaktı. Barış sükûnet içinde, duygusallığa kapılmadan kurulmalıydı. Fransa'nın tümü tek bir mermi deliğine dönüşmüş olsa bile, onun son kararlarını yine de değiştirmeyecekti. Fransızlar onun bu teklifi böyle aksilenerek reddetmesinden güceniklik duydular, sonunda Mart ayında bölgeye hızlı bir ziyaret yapması da o gücenikliği gidermeye yetmedi.

Wilson bu arada, Fransızlarla görüşlerinin, House'un dediği kadar da örtüşmediğini düşünmeye başlamıştı. Fransız hükümeti oldukça ayrıntılı bir gündem belirlemiş, Milletler Cemiyeti'ni öncelik sıralamasında oldukça aşağıda bir yere koymuştu. Fransa'nın çok tecrübeli Londra büyükelçisi Paul Cambon, bir İngiliz diplomatına, Barış Konferansının amacının, "Almanya ile olan savaşa son vermek" olduğunu söylemişti. Milletler Cemiyeti ise kolaylıkla ertelenebilecek bir konuydu. Fransız yönetim kademelerinde pek çok kişi böyle bir Cemiyeti, savaştaki ittifakın bir devamı olarak düşünüyor, esas görevinin de barış koşullarını uygulatmak olacağını öngörüyorlardı. Merciler arasında gidip gelen iç haberleşmelerden birinde, "kamuoyu daha idealist düşünüyor olsa bile, asıl böylesinin işe yarayacağına" işaret edilmekteydi. Clemenceau kuşkularını saklamıyordu. Wilson Londra'da yaptığı bir konuşmada, "Milletler Cemiyeti, üye ülkelere barışı

sağlamanın en iyi yoludur," dedikten bir gün sonra, Clemenceau kendi ülkesinin temsilciler meclisine hitap etmiş, alkış ve tezahürat sesleri arasında, şöyle konuşmuştu: "Güçler Dengesi diye bilinen eski bir ittifaklar sistemi var – hiç kınamadığım bu ittifaklar sistemi, Barış Konferansında bana rehber olacak düşüncedir." Bu arada hainlik etmiş, Wilson'un soylu *'candeur'*üne değinmişti. Bu kelime, samimiyet anlamına gelebileceği gibi, hazin düzeyde saflık anlamına da gelebilirdi. (Resmi kayıtlar bu sözcüğü *grandeur* ([ihtişam] olarak değiştirmişti.) Amerikan heyeti Clemenceau'nun konuşmasını bir meydan okuma olarak algıladı.

O konuşmayla ve Amerikalıların ona tepkisiyle, sonradan özellikle ABD'de tatsız ve kalıcı bir tablo haline gelen izlenimin de tohumları ekilmiş oluyordu. Bir yanda Galahad, kahraman şövalye, düşüncesi ve hareketleri temiz, altın bir geleceğe doğru yolu aydınlatıyor, öbür yanda da çarpık Fransız yaratık, kara yüreği öfke ve hınçla dolu, yalnızca öç almayı düşünüyor. Bir yanda barış, öbür yanda savaş. Heyecanlı bir hikâyeydi, ama her iki adama da haksızlık eden bir tabloydu. Her ikisi de liberaldi, hızlı değişime karşı muhafazakâr kuşkular besleyen insanlardı. Onları farklılaştıran şey, davranış biçimleriyle kendi tecrübeleriydi. Wilson insan yapısının aslında iyi olduğuna inanıyordu. Clemenceau'nun ise bu konuda kuşkuları vardı. O da, Avrupa kıtası da, çok fazla şey görmüştü. Bir keresinde Wilson'a, "Lütfen beni yanlış anlamayın," demişti. "Biz de dünyaya, sizin sık sık ve çok etkili biçimde seslendirdiğiniz o soylu içgüdülerle, yüce umutlarla geldik. Şimdiki halimize dönüşmemiz, içinde yaşadığımız dünyanın kaba elleri bizi biçimlendirdiği içindir – sağ kalışımızı da sağlam yaratıklar oluşumuza borçluyuz." Wilson ise demokrasinin güvende olduğu bir ülkede yaşamıştı. "Benim yaşadığım dünyada, bir Demokratı vurmak ayıplanacak bir şey değildi." Wilson kaba kuvvetin sonunda başarısız olacağını görmüş, ona inanmıştı. Clemenceau ise kaba kuvvetin kazandığına pek sık tanık olmuştu. Bir öğle yemeğinde Lloyd George'un metresi Frances Stevenson'a, "Ben *kuvvet*in haklı olduğu sonucuna vardım," demişti. "Şu tavuk neden burada? Çünkü kendisini öldürmek isteyenlere karşı koyacak gücü yoktu. İyi de olmuş!" Clemenceau Milletler Cemiyetine karşı değildi. Yalnızca öyle bir düzene pek fazla güveni yoktu. Daha geniş uluslararası işbirliği görmeyi o da isterdi, ama yakın tarihin olayları ona, ne olur ne olmaz, barutu kuru, silahları hazır tutmanın çok önemli olduğunu da öğretmişti. Bu konuda Fransız kamuoyunun görüşünü de kuvvetle temsil etmekteydi, çünkü halk hâlâ Almanya'ya karşı büyük kuşkular içindeydi.

1919 Ocak ayının ikinci haftasında Wilson yine Paris'e dönmüş, ön konferansın başlamasını bekliyordu. Fransız hükümetinin kendisine sunduğu şahane bir yerde, en iyi koşullarda yaşamaktaydı. (Wilson'un küçük esprilerinden biri, buranın parasının Fransızlara Amerikalıların dolaylı olarak verdikleri kredilerle ödendiği yolundaydı.) Hotel Murat, Napolyon'un kızkardeşlerinden biriyle evlenmiş olan büyük bir askerin soyundan gelenlere aitti. Aile orayı Fransa hükümetine ödünç vermiş durumdaydı. Daha

sonra, Fransa'yla ABD arasındaki ilişkiler bozulmaya başladığında, Prenses Murat orayı geri isteyecekti. Başkanın grubu, aralarında Wilson'un özel doktoru Amiral Cary T. Grayson ile Bayan Wilson'un sosyal sekreteri de dahil olmak üzere, binanın soğuk ve ışıltılı odalarına, geçmişin hazineleriyle dev aynalar arasına, rahatsız biçimde yerleşmişlerdi. Wilson'la röportaj yapmaya gelen bir İngiliz gazeteci onu gri takım elbisesiyle, dev bir imparatorluk masasında oturur bulmuştu. Tepesinde de kocaman bir bronz kartal heykeli vardı.

Amerikan heyetinin geri kalanı hayli uzaktaki Hotel Crillon'da, ama yine azımsanmayacak bir lüks içinde yaşamaktaydı. Bir Amerikalı profesör, karısına yolladığı mektupta, "Bana koskoca bir oda tahsis edildi," diye yazıyordu. "Tavanı yüksek, duvarları lambrili, şöminesi var, koskoca bir banyosu ve çok rahat bir yatağı var, her şey de gül ağacından." Amerikalılar yemeklere bayılmış, özenli servise hayran olmuş, eski hidrolik asansörlerin yavaşlığına bakıp eğlenmişlerdi. Bazen bu asansörler iki kat arasında duruveriyor, bir depodan bir depoya yeterince su boşalıncaya kadar öylece bekliyordu. Otelin kendisi küçük olduğu için ofisler çevreye saçılmış durumdaydı. Ekibin bazı üyeleri, eskiden Maksim'de özel yemek salonu olan odalarda çalışıyordu. O salonlarda hâlâ eskinin şarap ve yiyecek kokuları vardı. Aylar geçerken Amerikalılar Crillon'a kendi havalarını da kattılar. Otelde bir berber dükkânı açıldı, özel telefon hatları için bir şebeke kuruldu, Fransız kahvaltısı yerine dolgun bir Amerikan kahvaltısı verilmeye başladı. Tabii kapılara nöbetçiler konmuş, damda muhafızlar gidip gelmeye başlamıştı, o da ayrı. Genç İngiliz diplomatı Harold Nicolson, Barış Konferansını en canlı şekilde tarif eden kişilerden biriydi. Oteli anlatırken, "Tümü bir Amerikan savaş gemisi gibi," demişti. "Tuhaf bir kokusu da var." İngiliz konuklar ayrıca, Amerikalıların rütbeleri ne kadar ciddiye aldığına da şaşmışlardı. İngilizlerden farklı olarak, önemli insanlar hiçbir zaman yemeklere astlarıyla birlikte oturmuyordu.

Lansing'le yanındaki White ve Bliss adlı maslahatgüzarların odaları ikinci kattaydı, ama asıl güç merkezi bir kat üstteydi. House'un kocaman süitiyle içindeki iyi korunan odalar oradaydı. Herkesin dairesinden büyüktü onunki. House orada oturuyor, çok sevdiği planlarını orada kuruyor, güçlü insanları oraya çekmeye çalışıyordu. Başbakanlar, generaller, büyükelçiler, gazeteciler ... herkes geliyordu onu görmeye. En önemli ilişkisi, her zamanki gibi, Başkan'la olan ilişkisiydi. İkisi her gün konuşuyorlardı. Ya buluşuyorlar, ya da görüşmelerini, askeri mühendislerin kurduğu direkt özel hattan yapıyorlardı. Wilson bazen yürüyerek Crillon'a kadar geliyordu. İkinci kata hiç uğramıyor, dosdoğru yukarıya çıkıyordu.

3

Paris

Barış Mimarları 1919'un Ocak ayında, dünyanın her yanından gelmeye başladığında, Paris hüzünlü ve güzeldi. İnsanlar sessiz ve yaslıydı ama kadınlar yine de olağanüstü zarifti. Kanada delegelerinden biri karısına mektubunda, "İnsan ikide bir, daha iyi günlerdeki *La Vie Parisienne*'den ya da *Vogue*'dan fırlamış gibi kimselere rastlıyor," diye yazmıştı. Parası olanlar, harikulade giysileri ve mücevherlere yine de erişebilmekteydi. Restoranlar, malzemeyi bulabilirlerse, yine olağanüstüydü. Gece kulüplerinde çiftler yeni çıkan fokstrotları, tangoları yapıyordu. Hava şaşılacak kadar yumuşaktı. Parklarda çimenler hâlâ yeşildi, açan birkaç çiçek hâlâ vardı. Daha önce çok yağmur yağdığı için Seine nehri coşkun akıyordu. İki yandaki kıyılara kalabalıklar toplanıp kabaran suları seyrediyor, hoparlörler Fransa'nın Almanya'ya karşı kazandığı zaferin, yaklaşmakta olan yeni dünyanın şarkılarını söylüyordu.

Yeni biten Büyük Savaş'ın izleri her yanda göze çarpmaktaydı. Kuzeydeki harap olmuş bölgelerden gelen mülteciler; ele geçirilip Place de la Concorde'dan Champs-Elysées'ye doğru bir yere konmuş olan Alman topu; sağda solda yığılı molozlar ve Alman bombalarının düştüğü yerlerde tahtalarla kapatılmış pencereler. Tuileries gül bahçesinde koskoca bir krater göze çarpıyordu. Grands Boulevards'lardaki kestane ağaçlarından dallar kesilip yakacak olarak kullanılmıştı. Notre-Dame katedralinin dev pencerelerinde renkli camlar yoktu. Kaldırılıp güvenli bir yere konmuşlardı. Onların yerine takılan açık sarı camlar, içeriye solgun bir ışık veriyordu. Kömür, süt ve ekmek konusunda ciddi kıtlıklar yaşanmaktaydı.

Fransız toplumunda da yara izleri vardı. Lamba direklerine ve pencerelere zafer bayrakları asılmıştı ama köşe başlarında kolu, bacağı kopmuş, sakatlanmış askerler, eski püskü üniformaları içinde dileniyor, her iki kadından birinin matem giysileri içinde olduğu görülüyordu. Solcu basın ihtilal çağrıları yapıyor, sağcı basın sıkı kontrol istiyordu. Grevler ve protestolar birbirini izlemekteydi. O kış ve ilkbahar boyunca sokaklar, Fransız kadın ve erkek işçilerin alışılmış lacivert kıyafetleri içinde yaptıkları gösterilerle, onlara karşı orta sınıfların yaptığı karşı gösterilerle dopdoluydu.

İngilizler de, Amerikalılar da, Barış Konferansının Paris'te olmasını istememişlerdi. House'un da günlüğünde yazdığı gibi, "Adil bir barışı kurmak

zaten yeterince zor olacak, ama bu işi savaşçı ülkelerin başkentlerinden birinde başarmak hemen hemen imkânsız olacaktır. Belki sonu iyi gelir, ama belki de bir trajediye dönüşür." Fransızlar çabuk heyecanlanan insanlardı, çok fazla acı çekmişlerdi, Almanlara karşı çok buruk olduklarından, gereken sakin atmosferi yaratamazlardı. Wilson Cenevre'yi tercih etmiş, ama sonra İsviçre'den gelen telaşlandırıcı haberler onu ülkenin bir ihtilalin eşiğinde olduğuna, Alman ajanlarının her yanda kaynaştığına inandırmıştı. Clemenceau ise Paris üzerindeki ısrarına hiç ara vermemişti. Lloyd George daha sonra, özellikle canı sıkkın olduğu bir sırada, "Ben konferansın onun o lanet olası başkentinde olmasını hiç istememiştim," diyecekti. "House da, ben de, bunu tarafsız bir yerde yapmanın daha iyi olacağına inanıyorduk, ama ihtiyar adam öyle çok ağlayıp sızladı ki, sonunda kabul ettik.

Belki yalnızca bir efsaneden ibaret olabilir ama, Clemenceau'nun öldüğünde dik durumda, yüzü Almanya'ya dönük olarak gömülmeyi vasiyet ettiği söylenmektedir. Ömrünün en büyük bölümü boyunca Fransa'nın en büyük komşusuna karşı her an tetikte olduğu da bir gerçektir. Fransa-Prusya savaşı başladığında Clemenceau henüz yirmi sekiz yaşındaydı, Fransız orduları yenilgiye uğradıktan sonra Paris sokaklarında savaşmayı sürdüren genç cumhuriyetçiler grubunda o da vardı. Kentin açlıktan ölmekte olduğunu görmüş, Fransız hükümetinin teslim oluşuna, Versailles'daki Aynalar Salonunda yeni Alman İmparatorluğu'nun ilan edilişine tanık olmuştu. Yeni seçilmiş bir milletvekili olarak, oyunu Almanlarla imzalanacak barışın aleyhine kullanmıştı. Gazeteci, yazar, politikacı ve sonunda başbakan olarak hep aynı uyarıyı seslendirmişti: Almanya, Fransa için bir tehlikedir. Ölümünden kısa bir süre önce Amerikalı bir gazeteciye, "Hayatımın tüm nefreti Almanya'ya yöneliktir, nedeni de Fransa'ya yaptıklarından ötürüdür," demişti. 1871'de savaş çıkmasını istememiş, ancak kaçınılmazı kabullenmek zorunda kalmıştı. Sorunun Fransa'dan kaynaklanmadığını da şöyle ifade etmişti: "Almanya kendi zaferinin mantığını tahakküm olarak görüyor, oysa biz yenilgimizin mantığını kölelik olarak görmüyoruz."

Clemenceau her zaman, Fransa'nın bir şansı olabilmesi için müttefiklere ihtiyacı olduğuna inanmıştı. 1914'ten önce yeni Almanya çok dayanılmaz bir hasımdı. Sanayisi, ihracatı ve serveti hep birlikte büyüyor, Fransa'nınkiler sabit duruyor, doğum oranı ise düşüyordu. Günümüz savaşlarında asker sayısı daha az anlam ifade ettiği için, meydan savaşlarına çok sayıda askerin gerekli olduğu günlerde bunun ne kadar önemli olduğunu hatırlamak bize zor gelmektedir. Clemenceau'nun olayları izleyen onaylama tartışması sırasında Senato'ya söylediği gibi, Almanya'yla yapılan anlaşma "Fransızların daha çok çocuk sahibi olması gerektiğini söylemiyor olsa bile, ilk gereklilik" oydu. İşte bu dezavantajlar, Fransa'nın geleneksel düşmanlarına, doğuda çarlık Rusyasına, Manş'ın ötesinde de İngiltereye el uzatmasının altında yatan nedenlerdi. Rusya'nın insan gücüyle İngiltere'nin sanayisi ve deniz gücü, Almanya'ya karşı bir denge oluşturabilirdi. 1918'de gerçi pek çok şey değişmişti, ama altta yatan dengesizlik yine aynıydı. Hâlâ

Almanların sayısı Fransızlardan fazlaydı. Alman ekonomisinin hiç bozulmamış durumda bekleyen o koskoca altyapısını kullanarak kendine gelmesi ne kadar sürerdi? Hem bu sefer Fransa artık Rusya'ya da güvenemezdi.

Barış Konferansı sırasında Fransa'nın müttefikleri, Fransız inadı, Fransız açgözlülüğü ve Fransız intikamcılığı olarak gördükleri şeyler karşısında bezginlik duymuşlardı. Fransa'nın çektiklerini onlar çekmiş değildi. Her kentte, her kasaba ve köyde karşımıza çıkan o savaş anıtları ve üzerlerindeki Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma isim listeleri, ardından ikinci savaşın eklediği benzer anıtlar, Fransa'nın kayıplarının öyküsünü anlatmaktadır. Savaşta Fransa'nın on sekizle otuz yaş arasındaki erkeklerinin dörtte biri ölmüştü. Bu sayı, savaş öncesinin 40 milyonluk nüfusu içinde 1,3 milyon kişi demekti. Savaşan ülkeler arasında nüfusuna oranla en büyük kayıplar Fransa'nındı. Ölenlerin iki katı kadar askeri de yaralanmıştı. Ülkenin kuzeyinde çok geniş alanlar güllelerle delinmiş, siperler için kazılmış, sıra sıra haçlarla işaretlenmişti. Verdun kalesinin çevresi, en acı çatışmanın yeriydi. Oralarda hiçbir canlı yetişmiyor, hiçbir kuş ötmüyordu. Fransa ekonomisinin bağımlı olduğu kömür ocaklarını su basmıştı. Mal üretecek fabrikalar yerle bir olmuş ya da sökülüp Almanya'ya götürülmüştü. Altı bin mil karelik Fransız toprakları savaştan önce ülke ihtiyacının %20'si kadar mahsul, %90'ı kadar demir cevheri, %65'i kadar çelik üretirken, şimdi mahvolmuştu. Belki de Wilson o hasarı görmeye daha erken gitseydi, Clemenceau'nun taleplerine daha bir anlayış gösterirdi.

Barış Konferansında Clemenceau tüm önemli iplerin ucunu kendi ellerinde tutacaktı. Fransız heyeti, Fransa'nın sunabileceklerinin en iyilerinden oluşmasına rağmen, konferansın ilk dört ayı boyunca hiç biraraya gelmedi. Canlarını en çok sıkan şey, Clemenceau'nun Quai d'Orsay'deki dışişleri bakanlığı profesyonellerine çok seyrek danışmasıydı. Bazı üniversite uzmanlarından Fransa'nın ekonomik talepleriyle ya da toprak talepleriyle ilgili rapor hazırlamalarını, barış konferansının uzantıları olan komisyon ve komite toplantılarına katılmalarını istediği halde, onlara pek aldırış ettiği yoktu. Londralı yaşlı ve akıllı Paul Cambon, "Fikirleri düzenli değil, çalışmasında metot yok," diye yakınıyordu. "Tüm görev ve sorumluluklar kendisinde toplanmış olduğu için hiçbir şey doğru dürüst gitmiyor. Üstelik de 78 yaşında olan bu adam hasta. Şeker hastası, günde elli kişiyi kabul ediyor, bakanlarına bırakması gereken binlerce ayrıntıya eğiliyor, kendini aşırı zorlayıp duruyor... Savaşın hiçbir aşamasında ben barış için bu kadar kaygılı değildim."

Clemenceau'nun dışişleri bakanı Stéphen Pichon, sevimli, tembel, kararsız bir adamdı. Her sabah talimatını alıyor, bunlara uymamayı aklından bile geçirmiyordu. Clemenceau pek ilgi duymasa da, onu severdi. Bir keresinde, "Pichon da kim?" diye sormuştu. "Dışişleri bakanınız," dediklerinde, "Ha, öyle tabii," demişti. "Unutmuşum." Bir gün de Pichon'la yanındaki uzmanlar başlayacak bir toplantıyı sabırla beklerken, Clemenceau, Balfour'a takılıyor, onu çok fazla danışman bulundurmakla suçluyordu.

Balfour, "Onlar da sizin yanınızdaki daha kalabalık grubun yaptığı görevi yapıyor," deyince Clemenceau, yakalandığı için öfke içinde, dönüp Pichon'a, "Gidin buradan hepiniz!" diye seslenmişti. "Hiçbirinize ihtiyaç yok!"

Clemenceau konuları konuşmaya, danışmaya karar verse bile, bu işleri akşamları kendi evinde, verimli yardımcısı General Henri Mordacq'ın, parlak zekâlı atsineği André Tardieu'nün ve sanayici Louis Loucheur'ün de dahil olduğu bir grupla yapıyordu. Onları hep diken üstünde tutuyor, peşlerine polis takıyordu. Her sabah ellerine, önceki günün faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı birer dosya tutuşturuyordu. Nefret ettiği Raymond Poincaré'yi de elinden geldiği kadar görmezden geliyordu.

Ömrü boyunca her zaman kendi bildiğini yapmış, hem de kuvvetle yapmıştı. Düşmanları onun çekik gözlerinin ve zalimliğinin, her nasılsa Vendée'ye kadar varmayı başarmış olan Hunlardan gelme olduğunu iddia ederlerdi. 1841'de doğmuştu. Fransa'nın en güzel, ama en şiddet dolu tarihe sahip yörelerinden birinde, kendi çapında varlığa sahip, kibar bir ailenin çocuğuydu. Bölge halkı genellikle hep yanlış tarafı seçmişti. Katoliklerin kazandığı din savaşları çıktığında onlar Protestandı. Fransa İhtilali sırasında onlar Katolik ve kralcıydı. Clemenceau ailesi ise azınlık içinde azınlıktı. Cumhuriyetçiydiler, radikaldiler ve din kadrolarına da kararlı biçimde karşıydılar. Clemenceau'ya kalırsa, züppeler budalaydı. Ama yine de; loş salonlarına, taş zeminlerine, evin çevresini saran koruma hendeğine, içerdeki az sayıda ve mütevazı eşyalarına rağmen eski aile evine sık sık giderdi.

Babası gibi o da doktor olmak üzere eğitim almıştı, ama yine babası gibi, o da doktorluk yapmıyordu. Zaten dersleri her zaman, yazı yazmaktan, siyasal faaliyetlerden ve aşk maceralarından sonra, ikinci sırada kalmıştı. Birçok zeki genç gibi Paris'e yönelmiş, kendini radikal entellektüellerin, gazetecilerin, sanatçıların dünyasında bulmuştu. 1860'ların sonlarında uzun süre ABD'de kalmıştı. Amerika o sıra cumhuriyetçiler arasında, özgürlükler ülkesi olarak pek hayranlık uyandırıyordu. Seyahatleri sayesinde İngilizcesi akıcı bir düzeye geldi, cümlelerinde modası geçmiş bir New York argosu dikkati çeker oldu, aksanı Yankee yuvarlamalarıyla Fransızlara özgü 'r' devirmelerinin bir karışımı olup çıktı. Orada kendine bir de eş edinmişti. Mary Plummer, çok sevimli, oldukça aptal, son derece geleneksel bir kızdı. New England bölgesindendi. Clemenceau onu, bir kız okulunda Fransızca dersleri verirken tanımıştı. Alıp Fransa'ya getirdi, uzun süre boyunca Vendée'de, kendi annesiyle babasının, evlenmemiş halalarının yanında bıraktı. Evlilikleri gerçi uzun sürmedi, ama Mary Plummer Paris'te yaşamayı sürdürdü, mütevazı gelirini takviye etmek için Amerikan turistlerine Paris müzelerini gezdirmeye başladı. Ayrılmalarından sonra Clemenceau'yu pek seyrek görmesine rağmen, gazetelerden onun resimlerini büyük bir sadakatle kesip biriktiriyordu. Yazık ki yazıları okuyamıyordu, çünkü Fransızcayı hiçbir zaman öğrenmiş değildi. 1917'de

öldüğünde, Celemenceau yüzeysel bir üzüntü yansıttı: "Benimle evlenmesi ne büyük trajedi!" dedi.

Clemenceau ailesi bu evlilikten doğan üç çocuğa bakmayı üstlendi, Clemenceau da bir daha evlenmedi. Hayat yolculuğunda yalnız olmayı tercih ediyordu. Kadınlar elbette vardı, arkadaş olarak da, sevgili olarak da. "Hayatımda hiçbir zaman kadınlara davette bulunmak zorunda kalmadım," derken doğru söylüyordu. 1919'da da buruk bir ifadeyle, kendisi yararlanamayacak yaşa geldikten sonra kadınların onun üstüne atlamaya başladığından yakınmıştı.

Onun büyük ihtirası politika, özellikle de Fransa'ydı. Üçüncü Napolyon İmparatorluğu'nun 1870'te çöküp Üçüncü Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana, onun ve diğer radikal politikacıların önü açılmış bulunuyordu. Clemenceau kendine, keskin ve esprili bir hatip, yaman bir hasım olarak isim yaptı. Örneğin eski dostu Emile Zola ile birlikte, Alfred Dreyfus davasının yeniden açılmasına yardımcı oldu. Ama ona pek fazla güvenilmiyordu. Solcular arasında bile güven eksikliği vardı. Hayatına çok fazla sayıda kuşkulu finansörler, karanlık şöhrete sahip kadınlar, parasını geri isteyen alacaklılar karışmıştı. Otoriteye karşı amansız saldırılarında, kazanabilmek için hemen her şeyi yapmaya hazırdı. Onu iyi tanıyan biri, "Kurtlar soyundan geliyor," demişti. Düelloları onu Dumas romanlarından fırlamış biri gibi gösteriyordu. Clemenceau'nun gelenekselliğe duyduğu nefret de, o sinik tutumu da, kendisine pek yardımcı olmadı. Lloyd George bir keresinde ondan söz ederken, "Fransa'yı çok sever, ama bütün Fransızlardan nefret eder," demişti. Ancak 1906 yılında, yaşı altmışı geçtikten sonra hükümette bakan olabildi.

Ona yakın olanlar ise madalyonun öbür yüzünü tanıyorlardı. Clemenceau dostlarına, onlar da ona sadıktı. Zaman konusunda da, para konusunda da anlayışlı ve cömertti. Bahçesini çok severdi, ama konuklarından birine göre, o bahçe aslında her yana rastgele fırlatılmış bir tohumlar karışımının ürünüydü. Clemenceau yıllar boyunca Giverny'ye ve samimi dostu Claude Monet'ye yakın bir sayfiye evinin sahibi olmuştu. Paris'te sık sık *Nilüferler* panolarını görmeye gider, "O salona girdiğim anda soluğum kesiliyor," derdi. (Renoir'nın resimlerine hiç tahammül edemez: "Bir kere bakmak, ömrünüz boyunca aşktan tiksinmenize yeter. O kızlara taktığı o kalçalara izin verilmemeli," derdi.

Clemenceau her zaman cesur, her zaman inatçı olagelmişti. Almanlar 1914'te Paris'e ilerlerken Fransız parlamentosu kentten ayrılmayı tartışıyordu. Clemenceau da aynı kanıdaydı: "Evet, cepheye fazla uzak yerdeyiz," demişti. 1917'nin karanlık günlerinde, Fransız orduları batı cephesinde parça parça olur, ülke içinde çöküşten söz edilip dururken, Clemenceau, Zaferin Babası olarak sonunda kendini bulmuştu. Başbakan olarak Fransa'yı son zafer gününe kadar birarada tutmayı başardı. Almanlar 1918 ilkbaharında Paris'e doğru son büyük hamlelerini yaparken, Clemenceau asla teslim olmayacaklarını haykırıyordu. Almanlar kenti alsalar bile, son ana kadar

orada kalmayı, sonra uçakla kaçmayı planlıyordu. Sonunda Almanların mütarekeye razı olduklarını duyunca, ömründe ilk defa afallamış, söyleyecek söz bulamamıştı. Ardından yüzünü avuçlarına gömüp ağladı. 11 Kasım akşamı, yanında en sevdiği kızkardeşi Sophie'yle birlikte Paris sokaklarında yürüdü. Ele geçen Alman toplarını parçalamaya çalışan kalabalıkları gördüğünde, "Savaş bitti artık," dedi onlara. "Bunları çocuklarınıza verin de oynasınlar." Daha sonra Mordacq'la, yapılması gereken işleri konuştu: "Evet, savaşı zor da olsa kazandık; ama şimdi barışı kazanmamız gerek. Belki o daha bile zor olabilir."

Fransa, tüm büyük güçler arasında, Almanya barışının nasıl bir barış olacağına en çok kaygılanan, en çok şey kaybedebilecek durumda olan ülkeydi. İngiltere istediklerinin çoğunu şimdiden elde etmiş durumdaydı. Alman donanması da, Alman kolonilerinin önemli olanları da elindeydi. Amerika'yı da Almanya'dan koskoca bir Atlas Okyanusu ayırıyordu. Fransa yalnız en büyük acıları çeken ülke olmakla kalmamış, en büyük korkuları da yaşamıştı. Ne olursa olsun, Almanya yine Fransa'nın doğudaki sınır komşusu olmayı sürdürecekti. Dünyada yine Fransızdan çok Alman olacaktı. 1919'da Fransa'da satılan, bir yüzünde *Foch*, öbür yüzünde *La Victoire* yazılı hatıra çakılarının bile Alman fabrikalarında yapılmış olması, iyiye işaret değildi. Fransa intikam istiyor, tazminat istiyor, ama en çok da güvenlik istiyordu. Bunun en çok farkında olan da başbakandı.

Clemenceau'nun inancına göre, Fransa için güvenliğin tek yolu, savaş zamanındaki ittifakı canlı tutmaktan geçiyordu. 1918 Aralık ayında Temsilciler Meclisi üyelerine, "Bu anlaşmayı sürdürmek için her fedakârlığı yaparım," demişti. Barış Konferansı'nda da bu sözüne göre davrandı, en büyük anlaşmazlıklar karşısında da tutumunu değiştirmedi. Yakını olan danışmanlarına, "Fransa halkı unutmamalı ki Amerika'yla İngiltere olmasaydı, Fransa belki artık var olmayacaktı," demişti. Lloyd George'la sayısız kavgalarından biri sırasında da, "Benim bu konferanstaki politikam, umarım siz de takdir edersiniz, İngiltere ve Amerika ile yakın görüş birliğidir," demişti.

Ama Clemenceau'nun politikası başka, çok sayıdaki Fransız yetkililerinin bu politikayı uygulamasını sağlamak da başka şeydi. İngiltere'nin konferansta görevli sekreteri Hankey, "Onlar çok entrikacı ve her türlü numaraya yatkın," diyordu. "Oyunun nasıl oynanacağından da habersizler." Geçmişin görkemli anıları, Fransız uygarlığının üstünlüğüne olan inanç, Anglo-Sakson zenginliğine duyulan kıskançlık, zaferin getirdiği rahatlama, Almanya'ya duyulan korkular biraraya gelince, Fransa hiç de görüşmelerin kolay yürütülebileceği bir ülke olmuyordu. Bir İngiliz uzman, Ren bölgesindeki Fransız işgal birliklerini ziyaretinden sonra, "İnsan elinde olmadan, son elli yılda olanların bir anda silinip gittiğini hissediyor," demişti. "Fransız askerleri krallık dönemindeki, ihtilal sırasındaki hallerine dönüyorlar; özgüvenli, gururlu, hızlı ve kendilerini Almanlara yüksek medeniyeti öğretmek gibi tarihi bir görev içinde çok rahat hissediyorlar."

Amerikalılar da, tıpkı İngilizler gibi, Fransızları zaman zaman çok tedirgin edici bulmaktaydı. Amerikalı uzmanlardan biri günlüğüne şöyle yazmıştı: "Bence Fransızların asıl sorunu; sanki zafer aslında bir hayalmiş de, onlar zafer gerçekmiş gibi davranmaya, kendilerini onun gerçekliğine inandırmaya çalışıyorlarmış gibi hissedişleri." Amerikalı subaylar sürekli olarak Fransız subay ve erlerle, sokaklarda, kafelerde kavga edip durmaktaydı.

Clemenceau'nun her iki ülke lideriyle de iyi kişisel ilişkiler geliştirmeyişi belki de bir şanssızlıktı. Wilson'la Lloyd George Barış Konferansı boyunca sık sık birbirine uğrar, birlikte öğle yemekleri yerken, o tek başına yemeyi tercih ediyor ya da kendi küçük danışmanlar grubuyla birlikte oluyordu. Lloyd George, "Bunun da kendine göre dezavantajları var," diyordu. "Sosyal amaçlarla buluştuğunuzda, bir konuyu ortaya getirebiliyorsunuz. İyi ilerleme kaydettiğinizi görürseniz sürdürüyor, görmezseniz konuyu değiştiriyorsunuz." Clemenceau zaten hiçbir zaman normal bir sosyal hayattan hoşlanmamıştı. 1919 Paris'inde de o zengin enerjisinin tümünü görüşmelere saklıyordu.

Üçü arasında en yaşlısı Clemenceau'ydu. Yaşına göre oldukça sağlam olmasına rağmen, kendini zorlayışı etkisini gösteriyordu. Ellerindeki egzema öyle kötüleşmişti ki, saklamak için eldivenle dolaşmak zorunda kalıyordu. Uyumakta da güçlük çekiyordu. Çok erken uyanıyordu. Bazı geceler saat üçte uyanıyor, yediye kadar okuyor, sonra kendine basit yulaf lapası türünden bir kahvaltı hazırlıyordu. Ardından masajcısıyla jimnastik antrenörü gelene kadar çalışıyordu. (Egzersizleri genellikle çok sevdiği eskrim seanslarını da içermekteydi.) Sabahları toplantılarla geçerdi ama haşlanmış yumurta ve bir bardak sudan oluşan öğle yemeği için hemen her zaman evine dönerdi. Öğleden sonra yine çalışır, sütle ekmekten oluşan basit bir akşam yemeğinden sonra, dokuzda yatardı. Hizmetkârları Vendée'den gelmeydi. Yıllardır onunla birlikte olmuş kişilerdi. Çok seyrek olarak Lloyd George'un Rue Nitot'daki dairesinde çay içer, oradaki aşçı ona çok sevdiği *langues de chat* bisküvilerinden pişirirdi.

Clemenceau, Wilson'u da, Lloyd George'u da pek sevmemişti. Paris'te kulaktan kulağa dolaşan bir söylentiye göre, "Kendimi Hazreti İsa'yla Napolyon Bonaparte arasında hissediyorum," demişti. Wilson'u şaşırtıcı bulmaktaydı. "Bence fena adam değil, ama ne kadarının iyi olduğuna henüz karar veremedim!" demişti. Ayrıca onu kibirli ve küstah buluyordu. "Avrupa'yı nasıl hiç bilmiyor ve onunla anlaşmaya varmak ne kadar güç oluyor! Her şeyin formüllerle ve kendi on dört noktasıyla yapılabileceğine inanıyor. Tanrının kendisi bile on emirle yetinmişti. Wilson ise tüm tevazusuyla, bize on dört nokta getiriyor; dünyanın en kof teorisinin on dört emri!"

Clemenceau'ya göre Lloyd George daha eğlenceli biriydi, ama daha hilekâr ve daha güvenilmez olduğu da kesindi. Fransa'yla İngiltere arasında Ortadoğu'nun kontrolu konusunda geçen uzun süreli sert görüşmeler sırasında Clemenceau, Lloyd George'un vardıkları anlaşmadan ikide bir

sıyrılma çabaları olarak gördüğü tutumu karşısında nice kez çileden çıkmıştı. İkisinin bazı ortak nitelikleri de vardı. İkisi de politikaya radikal olarak atılmışlardı, ikisi de amansızca etkin kişilerdi, ama arada çok önemli bazı farklar da vardı. Clemenceau bir entellektüelken, Lloyd George öyle değildi. Clemenceau rasyoneldi, Lloyd George ise içgüdüseldi. Clemenceau on sekizinci yüzyıl centilmenlerinin zevklerine, değerlerine sahipken, Lloyd George inatla orta sınıf biriydi.

Clemenceau'nun kendi ekibindeki çalışma arkadaşlarıyla da sorunları vardı. Buna Fransa cumhurbaşkanı da dahildi. "Dünyada hiçbir işe yaramayan iki şey vardır. Biri kör bağırsağımız, öteki de Poincaré'dir!" demişti. Ufak tefek, gösterişsiz bir adam olan cumhurbaşkanı, titiz, hukuka saplanmış, bilgiçlik taslayan, çok tedbirli ve çok Katolik bir adamdı. Clemenceau bir Amerikalı arkadaşına, "Capcanlı bir küçük hayvancık, kupkuru, pek tatsız, cesareti de hiç yok," diye anlatmıştı onu. "Tedbirliliği bugüne kadar kalıcı olmasını sağlamış. Hayli sevimsiz bir hayvan türü; bereket versin türün yalnızca bir tek örneği var." Clemenceau, Poincaré'ye yıllardır saldırmaktaydı. Poincaré'nin karısıyla ilgili skandalı çevreye o yaymıştı. "Madame Poincaré'yle yatmak mı istiyorsunuz?" diye bağırıyordu. "Tamam, dostum, ayarlandı bil." Savaş sırasında Clemenceau'nun gazeteleri hep cumhurbaşkanını eleştiriyor, bu eleştirilerin çoğu haksızlıklarla dolu oluyordu. Poincaré'nin haklı olarak söylediği bir şey vardı: "Doğruyu söylemediğini kendisi de çok iyi biliyor, anayasanın bana hiçbir hak vermediğini de biliyor."

Poincaré de tabii ondan nefret ediyordu. Günlüğüne, "Delinin biri," diye yazmıştı. "İhtiyar, kibirli bir moron." Ama ne gariptir ki iş kritik konulara dayandı mı, Clemenceau ile ikisi aynı görüşte birleşiyorlardı. İkisi de Almanya'dan nefret ediyor ve korkuyordu. Savaşın en karanlık günlerinde, ruhen yenilmiş olanlara karşı Poincaré de mücadele vermiş, hatta Clemenceau'yu başbakanlığa o getirmiş, çünkü Almanya'yı yenmeyi ne kadar çok istediğini görmüştü. Kısa bir süre için aralarında bir tür ateşkes oluşmuştu. 1917 Kasım'ında bir kabine toplantısının hemen öncesinde Clemenceau, "Ee, dostum Raymond, şimdi de birbirimize âşık mı olacağız?" diye sormuştu. Altı ay sonra Poincaré, Clemenceau'nun kendisine hiç danışmadığından acı acı yakınıyordu. Zaferden sonra ikisi, geri alınan Lorraine eyaletinin başkenti Metz'de, halkın önünde kucaklaşmışlardı, ama ilişkileri yine de zorluklar içinde sürdü. Poincaré, Clemenceau'nun işleri götürüş biçiminden sürekli yakınıyordu. Mütareke çok erken gelmişti. Fransız birliklerinin Almanya içlerine doğru daha çok ilerlemiş olması gerekiyordu. Fransa geri alınan Alsace-Lorraine eyaletlerinde sert davranıyordu. Poincaré, Lorraine'in yerlisi olduğundan, orada hâlâ pek çok insan tanıyordu. Bu insanlar ona, halkın pek çoğunun Alman yanlısı olduğunu, Fransız yetkililerinin de onlara çok özensiz, çok kaba davrandığını söylüyorlardı. Clemenceau, Fransa'nın finansal sorunlarını da görmezden geliyordu. Ayrıca dış politikayı yüzüne gözüne bulaştırıyor, İngilizlerle Amerikalılara çok fazla ödün veriyordu. Barış Konferansı'nda Fransızcanın

yanısıra İngilizcenin de resmi dil olmasına Clemenceau izin verdiğinde, Poincaré çileden çıkmıştı. Halkın Clemenceau'ya duyduğu hayranlık da kızdırıyordu onu. "Bütün Fransızlar, yeni bir Tanrı bulmuş gibi ona inanıyorlar," diye yazmıştı günlüğüne, "Oysa ben, basında hakarete uğruyorum; hakaret dışında benden hiç söz etmiyorlar bile."

Poincaré'yi ve güçlü kolonici lobiyi en çok üzen de, Clemenceau'nun Alman kolonilerini kapma konusunda pek hevesli olmayışı, Ortadoğu'ya pek ilgi duymayışıydı. Konferansın açılmasından önce arasıra savaş amaçlarıyla ilgili ufak tefek sözleri, bilinçli belirsizliklerle doluydu. Fransız kamuoyunun desteğini almaya yetiyordu, ama kendisini sağlam bir dizi talebe bağlayacak nitelikte değildi. Savaş sırasındaki resmi bildiriler yalnızca Belçika'nın ve işgal altındaki Fransız topraklarının boşaltılmasına, baskı altındaki insanların özgürlüğüne ve tabii kaçınılmaz olarak da Alsace-Lorraine'e değinmekle yetinmişti. Clemenceau, Temsilciler Meclisi'nde konuşurken, "Benim işim savaş yapmak," demişti. "Barışa gelince, insan tüm istediklerini önceden açıklamalı mı? Hayır!" 29 Aralık 1918 günü Clemenceau, meclisteki hasımları tarafından daha açık konuşması için baskı altında bırakıldı. Ama reddetti. "Barış meselesi çok büyük bir mesele," demekle yetindi. Görüşmelerin zorlu olacağını söyledi. "Taleplerde bulunmak zorundayım, ama o taleplerin ne olacağını burada söylemem." Besbelli Fransa'nın daha büyük çıkarları uğruna bazı şeyleri feda etmek zorundaydı. Güven oyu istedi, 93'e karşı 398 oyla kazandı. Şimdi artık önündeki zorluk müttefikleriydi.

4

Lloyd George ve İngiltere İmparatorluğu Heyeti

İngiltere başbakanı Lloyd George, 11 Ocak günü yine her zamanki enerjisiyle, Manş'ı geçmek üzere bir İngiliz destroyerine binmekteydi. O da Paris'e varınca, barışın üç mimarı sonunda aynı yerde biraraya gelmiş olacaklardı. Lloyd George gerçi Wilson'u hâlâ yoklamaya, anlamaya çalışıyordu ama Clemenceau'yu 1908'den beri pek çok vesileyle görmüştü. İlk karşılaşmalarında Clemenceau çoktan beri kendine yer edinmiş bir politikacıyken, Lloyd George henüz istikbal vaat eden bir gençti, başarılarını kanıtlama fırsatı bulmuş değildi. Clemenceau onun insanı şoka uğratacak kadar cahil olduğuna karar vermişti; hem Avrupa konusunda, hem de ABD konusunda. Lloyd George'un izlenimine gelince, o da karşısında "tatsız ve oldukça öfkeli bir ihtiyar vahşi" bulmuştu. Clemenceau'nun koca kafasının "bir iyilik, saygı ya da merhamet kubbesi olmadığını" fark etmişti. Savaş sırasında Lloyd George onunla konuşmak zorunda kaldığı zamanlarda, aralarında bundan böyle zart zurta yer olmadığını açıkça söylemişti. Zaman içinde Clemenceau'nun esprili zekâsını, güçlü karakterini ve Fransa'ya böylesine bir ihtirasla bağlı oluşunu takdir etmeye başladığını söylüyordu. Clemenceau'ya gelince, o da Lloyd George'a karşı, içine hınç karışmış bir tür sevgi geliştirdi ama onun kötü eğitim almış olduğundan da her zaman yakınmayı sürdürdü. Yaşlı Fransız en ciddi sesiyle, onun "bir İngiliz beyefendisi" olmadığını tekrarlar dururdu.

Barış Konferansındaki 'Üç Büyükler'in herbiri, tartışmalara kendi ülkesinden bir şeyler getirip katmıştı. Wilson, ABD'nin iyi niyetini, Amerikan usullerinin her zaman en iyi olduğu yolundaki güven dolu teminatını ve Avrupalıların bunu göremeyeceğine ilişkin tedirgin kuşkularını getirmişti. Clemenceau, Fransa'nın derin vatanseverliğiyle, zaferden ötürü rahatlayışıyla ve Almanya'nın dirilmesine yönelik sonu gelmez korkularıyla gelmişti. Lloyd George da İngiltere'nin geniş koloniler ağıyla ve güçlü donanmasıyla gelmiş sayılırdı. Herbiri çok büyük çıkarları temsil ediyordu, ama aynı zamanda da herbiri bir insandı. Kusurları ve güçleriyle, yorgunlukları ve hastalıklarıyla, sevdikleri ve sevmedikleriyle, barış anlaşmalarına da yön vereceklerdi. Ocak ayından Haziran sonuna kadar, Şubat ortasıyla Mart ortasında Wilson'un kısa süreler için ABD'ye dönmesi ve Lloyd

George'un da İngiltere'ye gitmesi dışında, her gün biraraya geliyorlar, çoğunlukla hem sabah, hem öğleden sonra çalışıyorlardı. Başlangıçta yanlarında dışişleri bakanlarıyla danışmanları da oluyordu, ama Mart'dan sonra yalnız buluşmaya başlamışlardı. Bir sekreter, duruma göre bir iki de uzman katılıyordu, o kadar. Yüzyüze görüşmelerin yoğunluğu, onları birbirini tanımaya zorluyor, birbirinden hoşlanmalarına ve birbirine sinirlenmelerine yol açıyordu.

Lloyd George içlerinde en genciydi. Neşeli, pembe yüzlü, şaşırtıcı mavi gözleri ve kabarık ak saçları olan biriydi. (Bir keresinde bir küçük kız ona, "Hey! Sen Charlie Chaplin misin?" diye sormuştu.) Wilson'un çok iyi hatırladığı ABD iç savaşı sona erdiğinde, o henüz iki yaşındaydı. Clemenceau yirmi yaşında bir genç olarak, Prusya orduları tarafından yenilen Fransa ve yeni Almanya'nın doğuşuna tanık olurken, Lloyd George daha ilkokuldaydı. Yalnız daha genç olmakla kalmıyordu, içlerinde en sağlamı ve en dayanıklısı da oydu. Wilson kendi ilkelerine nasıl uyacağına kaygılanmaktan kendini hasta ediyor, Clemenceau Fransa'nın ihtiyaçlarını düşünmekten geceleri uyku uyuyamıyordu. Lloyd George ise zorluklarla, krizlerle beslenen, onlardan zevk alan biriydi. Onu hiçbir zaman onaylamayan sıkı Muhafazakârlardan Lord Robert Cecil'in istemeye istemeye hayranlığını ifade ederken söylediği gibi, "Konferansta neler olursa olsun, işler ne kadar zor, sorumluluklar ne kadar büyük olursa olsun, Bay Lloyd George her zaman formunun doruğunda olur. Peşpeşe savurduğu şakalarına, birlikte çalıştığı kişilerle ilgili keskin gözlemleri karışacak, ama yine de sözleri kötü niyetli olmayacaktır."

Lloyd George çok sevdiği kızının ölümü nedeniyle, trajediyi erken tanımış bir insandı. Ayrıca pek çok kişisel skandallar yaşamış, politik kariyerini tehdit eden hasım saldırılarıyla da karşılaşmıştı. Son dört yılını büyük baskı altında çalışarak geçirmişti. Önce levazım bakanı, ardından da savaş bakanı olarak görev yapmıştı. 1916 sonunda, bir koalisyon hükümetiyle birlikte başbakanlığın yükünü omuzladığında, Müttefiklerin işi bitik görünüyordu. Tıpkı Clemenceau'nun Fransa'da yaptığı gibi, o da ülkesini birarada tutmayı, zafere götürmeyi başarmıştı. Şimdi 1919 yılı geldiğinde, yepyeni bir seçimden galip çıkmıştı, ama elindeki koalisyon çoğunluğu aslında ona ait değildi. Kendisi bir Liberal'di. Destekçileri ve kilit kabine üyeleri ise daha çok Muhafazakâr'dı. Muhafazakâr lider Bonar Law'la sağlam bir ortaklığı olsa da, hep arkasını kollamak zorundaydı. İktidardan devirdiği rakibi, önceki Liberal başbakan Herbert Asquith, suratını asmış, karargâhında oturuyor, en küçük bir kusurda üzerine atlamak için fırsat kolluyordu. Muhafazakârların çoğu Lloyd George'un radikal geçmişini hiç unutmuyorlardı. Kendi liderleri Disraeli için olduğu gibi Lloyd George için de, acaba fazla mı zeki, fazla mı kurnaz, fazla mı ecnebi, diye düşünüp durmaktaydılar. Lloyd George'un basında da güçlü düşmanları vardı. Basın patronlarından Lord Northcliffe (ünvanını Napolyon adıyla aynı baş harfe sahip olmak için öyle seçmiş biri), megalomaniden hızla paranoyaya doğru kaymaktaydı. Bu durum belki de, sonunda onu öldürecek olan üçüncü derece

frengi hastalığının erken belirtilerinden biriydi. Kendi gazetelerinden *The Times* ile *Daily Mail*'de sunduğu destekle Lloyd George'u kendisinin başbakan yaptığına inanmaktaydı. Kendi yarattığına inandığı adam şimdi onu bakanlar kuruluna da, Paris'teki İngiliz heyetine de almadı diye küplere biniyordu.

Lloyd George ayrıca, barışa hiç de iyi hazırlanmamış bir ülkeyle başa çıkmak zorundaydı. Savaşın sonu ülkede çok büyük ve çok mantıksız beklentilerin doğmasına yol açmıştı. Barışın kolay sağlanacağını, ücretlerle maaşların yükselip vergilerin ineceğini, sosyal uyum olacağını (ya da siyasi görüşünüze göre belki sosyal patlama olacağını) bekliyordu insanlar. Kamuoyunun ruhsal durumunu kestirmek olanaksızdı. Kimi zaman intikam dolu, kimi zaman kaçıp saklanmak isteyen bir havada oluyordu. 1919'un en popüler kitabı, *The Young Visiters* (Genç Ziyaretçiler) adlı komik bir kitaptı, yazarı da bir çocuktu. Lloyd George Paris'teyken, zaman bulup işçi ayaklanmalarına, parlamento dalaşmalarına, iltihaplanan İrlanda yarasına da yetişmek zorunda kalıyordu. Ama yine de Paris'teki görüşmelere, kafasında başka hiçbir şey yokmuş gibi girişmişti.

Eğer Napolyon'a benzetilebilecek bir kişi varsa, herhalde zavallı küskün Northcliffe değil, onun nefret ettiği adamdı. Napolyon bir zamanlar kendinden söz ederken, "Kafamda farklı konular ve farklı olaylar bir dolaba yerleştirilmiş gibi," demişti. "Bir düşünce zincirini durdurmak istediğimde o çekmeceyi kapatıp bir başkasını açıyorum. Uyumak mı istiyorum? Tüm çekmeceleri kapattım mı tamam, uyuyorum." Lloyd George'da da aynı konsantrasyon ve yenilenme güçleri, enerji ve saldırı hevesi vardı. Galler'den bir arkadaşına, "İngilizlerin birine saygı göstermesi için ona yenilmesi şarttır," demişti. "Ondan sonra o kişiye karşı çok sevimli davranmaya başlar."

Tıpkı Napolyon gibi Lloyd George da başkalarının ne düşündüğünü sezme konusunda tuhaf bir güce ve yeteneğe sahipti. Frances Stevenson'a, otellerde kalmaktan çok hoşlandığını söylemişti: "Ben insanlara her zaman ilgi duyarım. Kim olduklarını, ne düşündüklerini, hayatlarının nasıl olduğunu, hayattan zevk alarak mı, yoksa sıkılarak mı yaşadıklarını merak ederim." Çok hoşsohbet biri olduğu gibi, çok da iyi bir dinleyiciydi. Güçlülerden zavallılara, yetişkinlerden çocuklara, onunla karşılaşan herkes, ona söyleyecek önemli bir şeyi olduğunu hissederdi. Churchill'e göre, "Bay Lloyd George'un karakterinin en hayranlık uyandırıcı yanı, "gücünün doruğundayken tamamen özgür" olması, "şımarıklıktan ve kibirden tümüyle uzak olacak kadar talihli" olmasıydı." Her zaman doğal ve basitti. Kendisini iyi tanıyanlara karşı her zaman tıpatıp aynıydı. Bir noktayı tartışmaya her zaman istekli, tatsız şeyleri dinlemeye, kavgacı bir tonda söyleniyorsa bile, her zaman hazırdı. Ünlü çekiciliği, merakıyla dikkatinin bileşiminden fışkırıyordu.

Lloyd George aynı zamanda çok iyi hatipti. Clemenceau söyleyeceklerini çırılçıplak ve alaycı bir ifadeyle söyler, Wilson vaaz verir gibi konuşurken, Lloyd George'un dikkatle hazırladığı, ama o anda içinden doğuyormuş gibi

etki yapan konuşmaları, hem esprili, hem ilham verici, hem de insana yakın konuşmalardı. Dinleyicilerini iyi bir aktör gibi, maharetle yönlendirirdi. Ona tekniğini soran birine şöyle demişti: "Duraklıyorum, elimi dinleyicilere uzatıp onları kendime çekiyorum. O anda çocuk gibi görünüyorlar. Küçük çocuklar gibi."

John Maynard Keynes, Barış Konferansı'yla ilgili mitler yaratmaya büyük katkı yapmış biri olarak, Lloyd George'a da böyle özel bir mit sunmuştu. Büyük ekonomist, "Çağımızın o olağanüstü kişisiyle, o sirenle, o keçi ayaklı ozanla, kent tarihinin büyülü ormanından gelme yarı insan ziyaretçiyle ilgili izlenimimi okurlarıma nasıl aktarabilirim ki?" diyordu. Bu konuşan ses, hem entellektüel Cambridge'in, hem de duyarsız John Bull'un sesiydi, ama konuştuğu şey romantik zırvalıktan başka bir şey değildi. Lloyd George'un büyüdüğü gerçek Galler, mütevazı, sağlıklı bir küçük bölgeydi. Çiftçiler ve balıkçılarla dolu, madencilikle ve gemi yapımıyla uğraşan, İngilizlerden daha iyi şarkı söyleyebilen insanların ülkesiydi.

Lloyd George yoksul ortamda, mütevazı bir evde doğduğunu anlatmaktan hoşlanırdı, ama aslında eğitimli bir zanaatçı ailesinin çocuğuydu. Çok küçük yaştayken kaybettiği babası okul müdürü, onu büyüten amcası ayakkabı tamircisi, ayrıca laik bir vaiz olarak, yaşadıkları küçük köyde çok saygın bir insandı. Galler Lloyd George için her zaman önemli olmayı sürdürmüştü. En azından, ne kadar ilerlediğini görebilmesi için bir referans noktasıydı. Ayrıca, duygusal nedenler de vardı (ama orada biraz uzun süre kaldığında çabucak sıkıldığı da bir gerçekti). Erken yaşlardan itibaren kendini daha geniş bir sahnede görmeye başlamıştı. Eh, dünyanın en büyük imparatorluğunun başkentinden büyük sahne var mıydı? Sonradan eşi olacak olan Gallerli kıza, "Benim hayattaki temel fikrim ilerlemektir," diye yazmıştı.

Amcası açısından şanslıydı. Yaşlı adam ona eksiksiz bir sevgi ve destek sunmuştu. Lloyd George'un daha çocukken Tanrı'ya olan inancını kaybettiğini fark edince, laik vaiz onu bağışlamıştı. Hukuk okumaya karar verdiğinde, amcası Fransız dilbilgisi kitabını günlerce çalışıp onu da çalıştırmış, gerekli yabancı dil sınavını verebilmesini sağlamıştı. Sonra politikaya atılmaya karar verdiğinde, amcası bu işin parası ve tanıdıkları olmayan biri için büyük kumar olduğunu bile bile, yine de destek vermişti. Sonra yaşlı adam, yeğeninin başbakan olduğunu görecek kadar da yaşamıştı.

Lloyd George politika için biçilmiş kaftandı. Komite odalarındaki sıkı çalışmalardan büyük kampanyalara kadar, her şeyine bayılırdı politikanın. Tartışmalardan, kapışmalardan zevk alıyordu ama aslında iyi huyluydu. Wilson'la Clemenceau'dan farklı olarak, hasımlarından nefret etmezdi. Politikada bir entellektüel de değildi. Gerçi çok okuyan bir insandı, ama uzmanların aklından geçenleri dinlemeyi tercih ederdi. Ayağına çabuktu, o yönden onu kimse pek alt edemezdi. Hangi konuda ağzını açsa, çok bilgili bir izlenim yaratırdı. Barış Konferansı sırasında bir ara, Keynes'le bir çalış-

ma arkadaşı, ona Adriyatik konusunda yanlış brifing vermiş olduklarını fark etmişlerdi. Değiştirilmiş ve düzeltilmiş tutumun ne olması gerektiğini hemen kâğıda döktüler, telaşla toplantı odasına koştular, ama oraya vardıklarında, Lloyd George'un konuyu tartışmaya açmış olduğunu gördüler. Keynes kâğıdı uzattığında Lloyd George bir baktı, hiç duraksamadan, kendi tezlerini yavaş yavaş değiştirerek kaydırdı ve sonunda, söze başlarken benimsediği tutumun tam tersini benimsedi.

Önde gelen radikal bir politikacı olarak erken aşamada sivrilmişti. Wilson büyük bankalara saldırır, Clemenceau kiliseyi topa tutarken, Lloyd George'un en çok tercih ettiği hedefler toprak sahipleriyle aristokrasiydi. Lloyd George iş adamlarını oldukça sever, hele sıfırdan başlamış olanları çok takdir ederdi (Çoğu zaman, karılarını da severdi.) Maliye bakanıyken çok radikal bütçeleri savunmuş, zenginlerden alınacak vergileri, yoksullara tanınacak avantajları kabul ettirmişti, ama sosyalist değildi. Tıpkı Wilson'la Clemenceau gibi, kollektivizmden o da hoşlanmazdı, ama ılımlı sosyalistlerle işbirliğine de, Muhafazakârlarla işbirliğine olduğu kadar hazırdı.

Çok da iyi bir yönetici olmuştu (biraz rastlanmadık türde olsa bile). Kurulu düzeni ve usulleri sarsarak devlet kadroları dışından yetenekli ve becerikli insanlar getiriyor, devletin departmanlarını onlara yönettiriyordu. Yasalarının başarısını garantiye almak için, tüm ilgili tarafları topluyor, onların yorumlarını alıyordu. İşçi-işveren anlaşmazlıklarını çözümlemek için iki tarafı çağırıp kendisi de birlikte oturuyordu. Bu belki günümüzde oldukça normal bir usul sayılabilirse de, o dönemde pek rastlanmadık bir seçenekti. Bir demiryolu pazarlığına tanık olan biri, sonradan, "Masadaki adamların bam telini, müzik aleti çalar gibi kullanıyor," diye anlatmıştı. "Bir yalvarıyor, bir iknaya yöneliyor, bir sert çıkıyor, bir şakalaşıyor ve bunları kısa aralarla, peşpeşe yapıyor."

Yapı olarak iyimser bir insandı. En zor sorunlara bile çözüm bulunabileceğine inanırdı. Çocuklarının bir arkadaşı, "Lloyd George'un gözünde her sabah, yeni bir günün değil, yeni bir hayatın, yeni bir fırsatın müjdecisiydi," demişti. Bazen aldığı riskler büyük olurdu. Bir takım kuşkulu alışverişlere de girdiği biliniyordu. Arjantin'de bir madeni ya da iç bilgilere sahip olduğu bir kurumun hisselerini satın almak gibi olaylara karışmıştı. Ama görünüşe göre, açgözlülükten çok, mali bağımsızlık isteğiyle davranmışa benziyordu. Clemenceau'nun kadınlarla ilişkileri onun ününe ün katarken, Lloyd George birden fazla olayda, öfkeli kocaların boşanma davalarında onun adını verme tehditleriyle karşılaşmış, felakete ramak kalmıştı. Karısı iradeli bir kadındı, ondan ayrılmadı, ama zaman içinde birbirlerine karşı mesafeli oldular. Kadın kuzey Galler'de, çok sevdiği bahçesinden ayrılmadan yaşamayı tercih edince, Lloyd George da *part-time* evliliğe alıştı. 1919'a varıldığında, yapısı elverdiğince, bir tek metresiyle yetinen dengeli bir hayat kurmuştu. Metresi kendinden genç bir kadındı. Aslında eve, Lloyd George'un en küçük kızına ders vermek amacıyla gelmeye başlamıştı. Frances Stevenson eğitimli, yetenekli, zeki bir kadındı. Ona sevgi, entellektüel arkadaşlık ve iyi yönetilen bir ofis sunabiliyordu.

İnsanlar genellikle Lloyd George'u basit bir oportünist sayıp geçerler. Clemenceau da bir keresinde onu tipik İngiliz avukatı olarak tarif etmişti: "Davasını kazanmak istiyorsa, ona göre her iddia iyidir, sonra ertesi gün de, gerekirse dün reddettiği ya da çürüttüğü iddialara dönebilir." Wilson, başkalarının kusurları konusunda gözü keskin biri olarak, Lloyd George'daki eksikliğin ilkesizlik olduğunu düşünmekteydi: "Keşke karşımda L.G.'den daha az kaypak biriyle iş görüyor olsaydım, çünkü adam habire fırtınalar koparıyor ve ödünler veriyor." Lloyd George aslında ilkeleri olan bir adamdı, ama aynı zamanda da son derece pragmatikti. Enerjisini Don Kişotvari girişimlerle ziyan etmek istemezdi. İngiltere küçük Güney Afrika cumhuriyetlerine savaş açarken, o, Boer Savaşına karşı çıkmıştı, çünkü bunun yanlış ve zararlı olduğuna inanmıştı. Kamuoyundaki muhalefet giderek cesaret buldu, sonunda öfkeli bir kalabalık Birmingham'da Lloyd George'un konuşmakta olduğu bir platforma saldırdığında canından olmasına ramak kaldı. Ama siyasal açıdan bu da yararlı oldu. İngiltere hükümeti zor kazanılacak bir barışa doğru tökezleyerek ilerlerken, Lloyd George ortaya ulusal bir lider olarak çıktı.

Büyük Savaş patladığında, İngiliz savaş faaliyetlerinde onun da önemli bir rol oynaması kaçınılmaz hale gelmişti. Giderek daha yakın dostu olmaya başlayan Churchill söyle yazmaktaydı: L.G.'nin doğru içgörüleri ve cesareti herkesten fazla. Hiç dur durak bilmiyor; ona göre hiçbir önlem fazla değil, hiçbir yönelim fazla yeni değil." Lloyd George 1916'da bir işçi heyetine hitab ederken, savaştan nefret ettiğini söylemişti. Ama "bir kere savaşa girdikten sonra, ciddiyetle devam etmek şarttır, aksi halde başarıya bağlı bir takım davalar yok olacaktır." Bilge Muhafazakâr Arthur Balfour, nice liderin gelip gittiğini görmüştü. O da Lloyd George için şöyle diyordu: "İçgüdüsel biri. Savaştan önce bir dakika bile durup askeri konuları düşünmemiştir. Belki kendi cehaletinin derinliklerini bile doğru dürüst ölçememiştir. Bir takım gariplikleri var, bunlar hiç kuşkusuz onu zaman zaman birlikte çalışması zor bir insan haline getiriyor." Ama Balfour'a göre İngiltere'de ülkeye başarıyla liderlik edecek başka kimse de yoktu.

Gerçi Lloyd George doğduğu küçük köyden bu yana epey mesafe almıştı, ama hiçbir zaman İngiltere üst sınıfının parçası olamazdı. Görev süresi sırasında Downing Sokağı 10 numaradaki başbakanlık ofisini ziyaret edenler, kuzey Galler kıyı şeridindeki varlıklı bir evin yerinden sökülüp buraya taşınmış olduğunu hissederlerdi. Görkemli kırsal malikâneleri ziyaret etmeyi kendisi de, karısı da, pek sevmezdi. Ayrıca Lloyd George, kral ile kraliçenin misafiri olmaktan da hoşlanmazdı. V. George onursal bir simge olarak, Parlamento açılışında devlet kılıcını onun taşımasını istediğinde, Lloyd George yakınlarına, "Ben uşaklık etmem," demiş, görevi de nezaketle reddetmişti. Lloyd George'un arkadaşları da, kendisi gibi, sıfırdan gelme insanlardı. Ceciller gibi eski ve kibar bir aileden gelen Balfour, az sayıdaki istisnalardan biriydi. Ve Balfour, ikinci adamlığa razı olan sevimli istekliliğiyle, Lloyd George'a dışişleri bakanı olarak çok yakışıyordu.

Lloyd George barışı kendi istediği gibi yönetmekte kararlıydı. Elinden geldiği anda dışişlerini atlıyor, kendi adamları olan akıllı gençlerle iş görüyordu. Bürokratlar en çok, onun özel sekreteri olan zeki, dindar, küstah Philip Kerr'e bozuluyorlardı. Lloyd George gelen memorandumları okumaktan nefret ettiği için, Kerr muhaberatın çoğuna bakıyor, böylece büyük adamın kapı nöbetçisi haline geliyordu. Balfour bile bir keresinde Kerr'e belli bir memorandumu başbakanın okuyup okumadığını sorduğunda, Kerr onun okumadığını, ama kendisinin okuduğunu söyleyince genç adamı hafiften azarlamak zorunda kalmıştı: "Ama pek aynı şey sayılmaz, değil mi, Philip?" Profesyonel diplomatlar aralarında homurdanıyor, Balfour'la Lloyd George Paris'teyken ofise sahip çıksın diye geride bırakılmış olan Lord Curzon ise büyük acılar yaşıyordu. Lloyd George'un aldırış ettiği yoktu.

Bu durum İngiltere için kötü müydü? Dışişlerini kendinden önceki Lord Salisbury ya da kendinden sonra gelecek Churchill kadar iyi anlamadığı kesindi. Bilgisinde büyük boşluklar vardı. 1916'da, "Slovaklar da kim?" diye sormuştu. "Kafamda onları ayıramıyorum." Coğrafya bilgisi de bir o kadar sınırlıydı. 1918'de bir ara yardımcılarından birine, "Yeni Zelanda'nın Avustralya'ya göre daha doğuda olması ne kadar ilginç, değil mi?" demişti. 1919'da Türk kuvvetleri Akdeniz'den doğuya doğru çekilirken Lloyd George onların Mekke'ye doğru kaçtıklarına dair çarpıcı bir laf söylemişti. Curzon ciddiyetle, "Ankara'ya," diye düzeltti. Lloyd George buna karşılık rahat bir sesle, "Lord Curzon nezaket gösterip beni ayrıntılar konusunda uyarıyor," diye karşılık verdi. Ama bütün bunlara rağmen, (profesyonellerden hoşlanmaması ve kendi aşırı hevesi onu zaman zaman bazı yanlışlara, örneğin yeni bir Büyük Yunanistan fikrini desteklemeye itse bile) genelde makul sonuçlara varmayı başarıyordu. Savaşın ortalarında bir ara, arkadaşlarından birine, "Almanya yenilmeli, ama mahvedilmemeli," demişti. Böyle bir şeyin Avrupa'ya da, İngiltere İmparatorluğu'na da bir yararı olmaz, üstelik güçlü Rusya'ya meydan boş kalır. İngiltere'nin çıkarlarının nerelerde yattığını biliyordu; ticaretiyle imparatorluğu önemliydi, bunları korumak için denizlerde üstünlük şarttı, Avrupa'da da, o çıkarların tehlikeye girmemesi için güç dengelerinin iyi ayarlanması gerekiyordu.

İngiltere'nin bu amaçları artık tek başına sağlayamayacağının farkındaydı. Askeri gücü hâlâ büyüktü, ama barış ortamına girerken hızla küçülüyordu. 1919'da orduda asker sayısı üçte iki azalacak, oysa bir yandan da İngiltere daha büyük sorumluluklar üstlenecekti; Balkan devletlerinden Rusya'ya, Afganistan'a kadar yayılan bir alandaydı sorumluluklar. Bir yandan da imparatorluk içinde daha çok sayıda sorunla uğraşmak zorunda kalacaklardı: Hindistan, Mısır, hemen kapılarının dibinde de İrlanda. Tekrar tekrar iletilen taleplere genel kurmaydan gelen cevap, "Ayıracak asker yok," biçimindeydi. Güçlü olmanın yükü ekonomik açıdan da zorlayıcı olmaya başlamıştı. İngiltere artık dünyanın finans merkezi değildi. Finans merkezi artık Amerika'ydı. İngiltere'nin de Amerika'ya çok büyük borçları vardı, Lloyd George da bunun farkındaydı. Her zamanki iyimserliğiyle, ABD ile

iyi bir ilişki geliştirebileceğini, böylelikle İngilizlerin zaaflarını telafi edebileceğini hissediyordu. Belki de Amerikalılar İstanbul'daki boğaz gibi stratejik önem taşıyan konularla ilgili sorumluluğu almaya razı olurlardı.

Beri yandan, Lloyd George Barış Konferansı'na gelirken eli oldukça güçlü sayılırdı. En azından, Fransızlarla İtalyanlara göre güçlüydü. İngiltere istediklerinin çoğunu zaten elde etmişti. Dünyanın her yanına meydan okuyan Alman donanması artık ellerindeydi, savaş gemileri Scapa Flow'da, denizaltıların da çoğu Harwich'de demirliydi. Kömür madenleri, limanları, telgraf istasyonları ya Japonya, ya da İngiltere İmparatorluğu tarafından alınmış durumdaydı. Lloyd George Paris'te, "On iki ay önce güvenliğin bu duruma geleceğini İngiliz halkına söyleyen olsa, tiksintiyle gülerlerdi," demişti. "Alman donanması teslim oldu, Alman ticaret gemileri teslim alındı, Alman kolonilerinden de vazgeçildi. En önemli ticari rakiplerimizden biri ciddi biçimde sakatlanmış durumda ve müttefiklerimiz de bize en büyük kredileri vermek üzere. Bu başarılar az şey sayılmaz."

Dahası da vardı: "Hindistan'daki varlıklarımıza yönelik tehdit de ortadan kalktı," diyordu. On dokuzuncu yüzyıl boyunca güneye yaptığı baskıyla İngiliz devlet adamlarını kuşaklardan beri kaygılandıran Rusya, bir dünya gücü olarak bitmişti. En azından, kısa vadede bitmişti. Güney sınırlarında, İran'da ve Kafkaslarda, İngiliz kuvvetleriyle İngiliz etkileri güçlüydü.

Hindistan'la iletişim her zamandan daha güvenliydi. Savaş öncesi İngiliz politikasının çok büyük ağırlığı Akdeniz, Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'deki rotaların, ya Mısır'daki gibi doğrudan kontrolle, ya da titrek Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleme yoluyla korunmasına odaklanmıştı. İmparatorluk artık bitmişti, ama Fransa'yla varılan gizli anlaşma sayesinde İngilizler istedikleri seçkin lokmaları alabilecek durumdaydı. Yeni rotalar da söz konusuydu. En azından, dışişlerinin ve askeriyenin hayallerinde söz konusuydu. Bunlar, Karadeniz'den geçip Kafkaslara ulaşabilir ya da Yunanistan üzerinden havayoluyla Mezopotamya'ya varabilirdi, ama bunların da korunması, İngiltere'nin hızlı hareket edip ihtiyaç duyacağı toprakları kapabilmesine bağlıydı.

İnsanlar genellikle, Lloyd George'un Boer Savaşına karşı çıkışına bakarak, onun emperyalist olmadığını düşünürler. Tam tersine, o her zaman imparatorluktan büyük gurur duymuş, ama onun doğru dürüst yönetilmediğini düşünmüştü. Her şeyi Londra'dan yönetmeye çalışmak çılgınlıktı. Üstelik çok pahalı bir çılgınlıktı. İmparatorluğu güçlü tutacak şey, mümkün olduğu kadar yerel özyönetime izin vermek, ancak önemli konularda, örneğin savunma ve ortak dış politika gibi alanlarda imparatorluk politikası uygulamaktı. Yurt içindeki yönetimde –buna İskoçya'yı, kendi Galler ülkesini ve ikide bir sorun yaratan İrlanda'yı da katıyordu– imparatorluğun parçaları kendilerini geçindirmek için gerekli maliyeti seve seve karşılarlardı. (Nutuklarından biri sırasında adamın biri, "İç yönetim cehen-

nem yönetimi," diye sataşmada bulunmuş, Lloyd George, "Evet, öyle," diye karşılamıştı bunu. "Herkes kendi ülkesi için konuşsun.") Dominyonlar -yani Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Newfoundland ve Güney Afrika- şimdiden kısmen kendi kendilerini yönetir durumdaydı. Hindistan bile yavaşça özyönetime doğru ilerlemekteydi, ama barındırdığı karışık ırklar (arada pek az Avrupalı vardı), sayısız dinler ve diller düşünülünce, Lloyd George onların kendini yönetecek duruma hiç gelemeyebileceğinden kuşkuluydu. Hindistan'ı hiç ziyaret etmemişti, o ülke hakkında pek az şey biliyordu, ama çağının özensiz tutumu içinde, Hintlileri de, diğer kahverengi derili insanları da, daha alt düzeyde görüyordu.

1916'da, başbakan olmasından kısa bir süre sonra, Lloyd George Avam Kamarası'na, savaşı kazanmanın en iyi yolu konusunda dominyonlara ve Hindistan'a danışmanın zamanı geldiğini söylemişti. Kısaca, bir İmparatorluk Savaş Kabinesi oluşturmak niyetindeydi. Bu harikulade bir jestti. Ayrıca gerekliydi de. Dominyonlarla Hindistan, İngiltere'nin savaş çabalarını, ham maddeleriyle, malzemeleriyle, kredileriyle, en önemlisi de insan gücüyle destekleyip mümkün kılıyordu. Hindistan'dan 1.250.000 asker, dominyonlardan da ayrıca bir milyon asker gelmişti. Avustralya'ya gelince, başbakan Billy Hughes'un bıkmadan her an hatırlattığı gibi, 1918 tarihi itibariyle ABD'den daha fazla sayıda asker kaybetmiş bulunuyorlardı.

1916'ya gelindiğinde, eskiden ana vatanın etrafında saygıyla, parmak uçlarına basarak dolaşan dominyonlar büyüyor, olgunlaşıyordu. Ülkeler de, generalleri de, Kanada başbakanı Sir Robert Borden'in deyimiyle, "İngiliz Merkez Kadrolarının beceriksiz ve viski sersemi sarsak salaklıklarına" yeterince sık tanık olmuşlardı. Dominyonlar kendi katkılarının ne kadar önemli olduğunun da, ne kadar kan döktüklerinin de farkındaydı. Buna karşılık, şimdi artık kendilerine de danışılmasını istiyorlardı. Savaş konusunda da, onu izleyecek barış konusunda da. Savaş öncesinde yalnızca tepeden bakan, küçümseyen bir kabalık görmeye alıştıkları İngiltere'de bu sefer onları dinlemeye hevesli kulaklar buldular. Billy Hughes 1916'da Londra'yı ziyaret ettiğinde kendini bir tür moda haline gelmiş buldu. Kadınlar ellerinde, "Hughes'u Geri İstiyoruz" yazılı pankartlarla yürüyüş yapıyorlardı. Popüler bir karikatürde Billiwog görülüyordu: "Hiçbir Savaş Onsuz Tamam Olmaz". Sonra Jan Smuts vardı. O da Güney Afrika'nın dışişleri bakanıydı. Askerdi, devlet adamıydı, hatta bazılarına göre kâhindi. Savaşın son dönemlerinde daha çok Londra'da kalmıştı. Smuts on beş yıl önce İngiliz ordusunda savaşmış biriydi. Şimdi de çok güvenilen bir danışman olmuştu. Lloyd George kabinesinin savaşı yönetmek üzere kurduğu küçük komitede o da üyeydi. Çok hayranı vardı. Lloyd George ondan söz ederken, "Bu zor yıllarda katkıda bulunduğu fikirler ne kadar övülse yetmez," demişti.

Savaşın son günlerinde Avustralyalı Hughes'la Kanadalı Borden, İngiliz Savaş Kabinesinin dominyonlara haber bile verme gereğini duymadan Lloyd George'la Balfour'u Paris'e, Almanya'yla mütarekenin şartlarını Müttefiklerle konuşmaya gönderdiğini duyunca kızıp köpürmüşlerdi.

Hughes ayrıca Wilson'un On Dört Nokta'sının barış görüşmelerine temel kabul edilmesine de kuvvetle itiraz ediyor, bunun "inancın acılı ve ciddi bir ihlali" olduğunu söylüyordu. Dominyon liderlerini en çok kızdıran da, Barış Konferansı'na İngiliz heyeti içinde sürükleneceklerinin İngiltere tarafından varsayıldığını keşfetmek oldu. Lloyd George onları yumuşatmak için, dominyon başbakanlarından birini ilk beş İngiliz maslahatgüzarı arasına almayı önerdi. Ama hangisi? Hankey'in dediği gibi, "Dominyonlar birbirlerini kediler kadar kıskanıyordu." Temsil konusuyla ilgili esas problem, Borden'in karısına yazdığı mektupta belirttiği gibi, dominyonların durumunun daha önceden doğru dürüst belirlenmemiş olmasıydı. Kanada "ulus olmayan bir ulus"tu. Bunları değiştirmenin artık zamanı gelmişti. Ayrıca Borden biraz buruk bir ifadeyle, "İngiliz bakanlar ellerinden geleni yapıyor, ama ellerinden gelen yetmiyor," diyordu. Hankey'e de, eğer Kanada konferansta tam temsil edilmezse, hemen bavullarını alıp Kanada'ya döneceğini, Parlamentoyu toplayıp her şeyi onlara anlatacağını söylemişti.

Lloyd George geri adım attı: Yalnız beş esas İngiliz delegesinden biri imparatorluktan seçilmekle kalmayacak, kendisi de müttefiklere, dominyonlarla Hindistan'ın Barış Konferansı'nda ayrı temsil edilmek istediklerini söyleyecekti. Esasen 12 Ocak 1919'da Paris'e gelir gelmez de ilk açtığı konulardan biri bu oldu. Amerikalılarla Fransızlar olaya soğuk baktılar, bu öneride yalnızca İngiliz kuklaları gördüler, olayın ekstra İngiliz oyları anlamına geldiğini düşündüler. Lloyd George sonunda onlardan isteksiz bir şekilde, dominyonlardan bir, Hindistan'dan da bir delege getirme iznini kopardığında, yani Siam'la Portekiz'e verilen ödünün onlara da verilmesini sağladığında, bu sefer imparatorluk grubundaki çalışma arkadaşlarından yeni güceniklik çığlıkları yükseldi. Onca fedakârlıklarından sonra kendilerine 'küçük güçler' muamelesi edilmesinin dayanılmaz olduğunu söylüyorlardı. Lloyd George isteksizlik içinde, Clemenceau ile Wilson'u, Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Hindistan'ın ikişer, Yeni Zelanda'nın da bir maslahatgüzar göndermesine razı etti.

İngilizler imparatorluklarının bu yeni diklenmesi karşısında şaşırmışlardı. Bir diplomat, "Çok rahatsızlık verici," diyordu. "Dışişleri ne yapsın?" Genel ilke olarak iç yönetimden yana olan Lloyd George, çeşitli durumlarda, örneğin Hughes'un Yüksek Konsey'de yaptığı konuşmada, Avustralya'nın gelecek savaşa sırf İngiltere girdi diye girmeyeceğini söylemesi olayında, bu işin gerçekte oldukça tuhaf bir durum yarattığını fark etti. (Bu söz sonradan tutanaklarda düzeltildi, ama Güney Afrika da aynı konuyu tekrar ortaya getirdi.) İngiltere'nin müttefikleri bu olup bitenleri bir tür keyifle seyrediyordu. Fransızlar, Almanlarla barış koşulları konuşulurken belki dominyonları İngiltere'ye karşı kullanabileceklerini sevinerek görmüşlerdi. House daha da uzun vadeli bir bakış açısı geliştirdi: Dominyonlarla Hindistan'ın Milletler Cemiyeti gibi, Uluslararası Çalışma Örgütü gibi yeni uluslararası kurumlarda ayrı ayrı temsil edilmesinin, İngiltere İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandıracağını düşünüyordu.

İngiltere başladığı noktaya geri dönecek, elinde yalnızca kendi adaları kalacaktı.

Sonunda Lloyd George başkanlığında Paris'e gelen, İngiltere İmparatorluğu heyeti oldu (ve bu isim bile, tek tek dominyonların gözünde bir zafer sayıldı). 400'ü aşkın yetkili, özel danışman, görevli ve daktilografla birlikte bu heyet, Arc de Triomphe yakınlarındaki beş otele yerleşti. En büyüğü, sosyal merkez olarak kullanılan Hôtel Majestic'ti. Savaş öncesinde zengin Brezilyalı kadınların, Paris'e giysiler almaya geldiklerinde tercih ettikleri otel orasıydı. Casuslara karşı korunabilmek için (Alman casuslarından çok Fransız casuslarına karşı) İngiliz yetkililer Majestic'in tüm çalışanlarını değiştirdiler, aşçıları bile kovup İngiltere'den aşçılar getirdiler. Yemekler oldukça saygın demiryolu otellerindeki seviyeye indi: Sabahları yulaf lapası, yumurta ve pastırma, öğle ve akşam yemeklerinde bol et ve sebze, günün her saatinde de kötü kahve. Nicolson'la arkadaşları aralarında, fedakârlık etmenin işe yaramayacağını fısıldaşıyorlardı, çünkü onların ofisleri, gizli evrakları hep Hôtel Astoria'daydı ve orada çalışanlar da hâlâ Fransızdı.

Güvenlik konusu İngilizler için bir tutku haline gelmişti. Londra'yla arada gelip giden mektuplar, Fransız postanelerini baypas ederek özel bir servis tarafından taşınıyordu. Majestic'te ön kapıyı Scotland Yard dedektifleri koruyor, heyet üyelerinin girip çıkarken resimli pasolarını göstermeleri gerekiyordu. Onlara çöpe attıkları kâğıtları, küçük parçalar halinde yırtmaları söyleniyordu. Viyana Kongresi'nde Fransa dışişleri bakanı Prens Talleyrand'ın görüşmelerde o kadar başarılı oluşunu, adamlarına çöplerden diğer heyetlerinin notlarını toplatmasına borçlu olduğunu herkes biliyordu. Eşlerin yemeklerini Majestic'te yemesine izin vardı, ama bu otelde uyumalarına izin yoktu. Bu da Viyana Kongresi'nden bir mirastı. Resmi belleğe göre, kadınlar hep sırların sızdırılmasından sorumlu olmuşlardı.

Lloyd George, bir zamanlar serserilerin uğrağı olan Rue Nitot'daki lüks dairede kalmayı tercih etmişti. Daire harikulade on sekizinci yüzyıl İngiliz tablolarıyla süslüydü – Gainsborough'lar, Hoppner'ler, Lawrence'ler vardı. Daireyi ona zengin bir İngiliz kadın ödünç vermişti. Yanında Philip Kerr ile Frances Stevenson'a ek olarak, en sevdiği çocuğu olan küçük kızı Megan vardı. Megan henüz on altı yaşındaydı. Frances onun bakıcısıydı ya da belki kız onun bakıcısıydı. Balfour bir kat üstte kalıyor, akşamları Lloyd George'un sevdiği Gal ilahilerini ve zenci havalarını dinleyip durmak zorunda kalıyordu.

Majestic'te herkesin eline bir 'otel kuralları kitapçığı' verilmişti. Yemekler belirli saatlerdeydi. İçkiler parası ödenerek içilecekti. Bu aslında acı bir haberdi, çünkü eğer dominyonlardan veya Hindistan'dan geliyorsanız, faturayı İngiltere hükümeti ödüyordu. Kupon kullanmak mümkündü, ama nakit de kabul edilmekteydi. Veresiye yasaktı. Heyet üyeleri odalarında yemek pişiremeyecek, mobilyalara zarar veremeyecekti. İçeriye köpek almak yasaktı. Revirde bir doktor (Nicolson'a göre saygın bir doğum uzmanı) ve üç hemşire görev başındaydı. Bodrum katında bir bilardo

salonuyla bir *jardin d'hiver* (kış bahçesi) bulunuyordu. İki araba vardı, bunlar için önceden rezervasyon yaptırılabiliyordu. Buraya bir de uyarı eklenmişti: 'arabanın camları, kapıların hızlı çarpılmasından ötürü kırılabiliyordu'. Bir uyarı daha vardı: 'Heyet üyeleri, telefon görüşmelerinin yetkisiz taraflarca dinlenebileceğini asla unutmamalıydılar.'

Yeni gelenlerden biri, "Okula ilk giriş gibi," diye yorum yapmıştı. "Koridorda oyalanmalar, eskilerin size 'yeni gelenler' diye bakması, bagajlarımızı seçmek, yemek saatlerini öğrenmek, vb., yani çok komik doğrusu." Eğer İngilizler burada öğretmense, Kanadalılar sınıf başkanı, belki biraz fazla ciddi, ama güvenilir tiplerdi. Güney Afrikalılar okula yeni başlayan çocuklardı. Oyunlarda iyiydiler, spor yetenekleri açısından beğeniliyorlardı. Avustralyalılar şamataya ve sınırı aşmaya hep hazırdılar. Yeni Zelandalılarla Newfoundlandlılar daha alt düzeydeydiler. Bir de tabii Hintliler vardı. Tenlerinin rengine rağmen, hoş insanlardı. Ama ana-babaları onları okuldan çekip alma, daha ilerici bir okula yollama tehdidi savuruyordu.

Kanadalılar bir üst dominyondan geldiklerinin farkındaydılar. Başlarında Borden vardı. Dimdik yürüyorlardı ve yakışıklı tiplerdi. Yüksek ahlaki bir tona bürünmüşlerdi (uluslararası ilişkilerde bu ilk defa da olmuyordu) ve ikide bir, kendileri için hiçbir şey istemediklerini söyleyip durmaktaydılar. Ama ellerinde satacak yiyecekleri olduğu, beri yanda da Avrupa aç beklediği için, Kanada ticaret bakanı kolaylıkla Fransa, Belçika, Yunanistan ve Romanya'yla anlaşmalar imzalamıştı bile. Kanadalılar ayrıca, sınırların birdenbire pek akışkan hale gelmesiyle ilgili genel bir duyguya da kapılmışlardı. Amerikalılarla neşe içinde çene çalıyorlar, Alaska'ya karşı Batı Hint Adalarından bazılarını, hatta belki İngiliz Honduras'ını değiş-tokuş etmekten söz ediyorlardı. Borden bu arada Lloyd George'la, Batı Hint Adaları yönetimini Kanada'nın devralması olasılığını bile konuşmuştu.

Ama Kanada'nın esas kaygısı, ABD ile arayı iyi tutmak ve bunu İngiltere'yle birleştirmekti. Bu istek kısmen bencil çıkarlara dayalıydı. Ottawa'da sürekli korkulan bir kâbus senaryosu, Kanada'nın İngilizlerle ve onların Japon müttefikleriyle birlikte ABD'ye karşı savaşmak zorunda kalmasıydı. Ama isteğin nedeni kısmen de, Anglo-Sakson güçlerin her zaman doğal bir ittifak haline kalacağı inancından kaynaklanmaktaydı. Borden, Lloyd George'a, eğer Milletler Cemiyeti işlemezse, İngilizce konuşan komonwelt'lerin biraraya gelmesini önermiş, ortak soydan gelmeleri, ortak dile ve edebiyata sahip olmaları, aynı demokratik idealler-den ilham almaları, benzer siyasal kurumlara sahip olmaları ve birleşik kuvvetlerinin dünyaya barış getirmeye yeterli olacağı düşünülerek bir birlik oluşturulmalarından söz etmişti.

Güney Afrika'nın iki önemli temsilcisi vardı. Biri başbakan General Louis Botha'ydı. Fazla şişman ve hastaydı. İkinci kişi de Smuts'du. Milletler Cemiyeti'nin savunulmasında hevesli, Almanya'yla barışın koşullarına gelince ılımlıydılar. Ama yine de asla ödün vermeyecekleri bir nokta vardı, o da Almanya'nın Afrika'daki kolonileriydi. İngiltere'nin toprak taleplerinin kaleme alınmasına yardım etmiş olan Smuts, doğu Afrika'yı İngiltere'nin

elinde tutması gerektiğini savunuyordu (orası daha sonra Tanganika olacak, ardından da Tanzanya'nın bir parçası haline gelecekti). Böylelikle güneyden başlayıp kuzeye kadar birbirini kesintisiz izleyen kolonilere sahip olunacaktı, çünkü bir dönemde Almanlar bu çizgiyi kesintiye uğratmıştı. Smuts aynı zamanda bir Güney Afrika emperyalisti gibi konuşuyordu. Alman Güneybatı Afrikası'nın (bugünkü Namibya) kendi ülkesinde kalmasını istiyordu. Belki Portekiz, Doğu Afrika'da kendi kolonisi olan Mozambik'in güney kesimini değiştokuş edebilir, karşılığında Alman Doğu Afrika'sından bir parça almaya razı olabilir, diye öneride bulunuyordu. O zaman Güney Afrika'nın makul bir biçimi olacak, kıtanın burnundan doğru çizilen düzgün de bir sınırı olacaktı.

Avustralya hiç ılımlı falan değildi. Heyetinin başında başbakan Hughes vardı. Sıska, sindirim sorunları olan bir adamdı. Çay ve kızarmış ekmekle yaşardı. Eski sert Avustralya politikalarında tecrübeli bir isim olan Hughes, ülkesinin Paris'teki politikalarını hemen hemen kendi başına belirlemişti. Öfkeli adamdı, huysuzdu, hem gerçek, hem mecazi anlamda sağırdı, hele duymak istemediği şeyleri hiç duymuyordu. Kendi adamları arasında yalnız Keith Murdoch'u dinlerdi. Murdoch genç bir muhabirdi. Onu bir bakıma kendi oğlu gibi görüyordu. Avustralyalı askerlerin çok sayıda öldüğü Gelibolu çıkarmasında İngilizlerin yönetimini eleştiren bir rapor yazmış olan Murdoch, Hughes'un İngiliz liderliği konusundaki kuşkuculuğunu paylaşıyordu. (Murdoch'un oğlu Rupert daha sonra aile geleneğini sürdürecek, İngilizlere hep eleştirel bir gözle bakacaktı.) Bazı konularda Hughes herhalde kendi ülkesindeki kamuoyunun görüşlerini yansıtıyordu: Avustralya, Almanya'dan almış olduğu Pasifik Adaları'na sahip olmalıydı; Milletler Cemiyeti'nin kuruluş ilkeleri arasında Beyaz Avustralya politikasını sabote edecek bir madde bulunmamalıydı (ülke yalnız beyaz göçmenlerin girmesine izin veriyor, diğerlerini içeri almıyordu).

Lloyd George, Hughes'un inatla kullandığı Galler kartı konusunda duyarlı olduğu halde, genelde Avustralya başbakanını eğlendirici bulmaktaydı. Clemenceau da aynı kanıdaydı. Fransa ayrıca, Almanya'ya sert davranılmasında direnen Hughes'un, Fransa'nın doğal dostu olduğuna, haklı olarak inanmaktaydı. Kendi yardımcıları da dahil olmak üzere pek çok kişi, Hughes'u "ümitsiz vaka" buluyordu. Wilson onu 'can sıkıcı bir haşere' olarak görüyordu. Hughes da tabii Wilson'dan nefret ediyordu. Cemiyet fikrini alaya alıyor, Wilson'un ilkelerine gülüp duruyordu. Avustralya'nın Milletler Cemiyeti'yle ilgili çekincelerini Yeni Zelanda da paylaşıyordu, ama o kadar yüksek sesle haykırmıyordu. Onun da bazı Pasifik Adaları'nı ilhak etme fikirleri söz konusuydu. Kanadalılardan biri, Yeni Zelanda başbakanı William Massey'in tıpkı göründüğü gibi kalın kafalı, John Bull davranışlı biri olduğunu, tartışma konusunu defalarca saptırdığını söylemişti.

Sonra bir de Hindistan vardı. (Resmi belgelerde hep 'dominyonlar ve Hindistan' terimi kullanılmaktaydı.) Hindistan da, savaşa katılmış olması sayesinde, kendikendini yöneten dominyonlarla birlikte İmparatorluk

Savaş Kabinesi'ne dahil edilmişti. Ama heyeti hiç de bağımsız bir ülke heyetine benzemiyordu. Başlarında Hindistan dışişleri bakanı Edwin Montagu ile iki Hintli üye, Lord Sinha ile Bikaner Mihracesi bulunuyordu. Bu iki kişi, sadakatlerinden ötürü seçilmişlerdi. Çeşitli Hintli grupların tüm ısrarına rağmen, Hindistan hükümeti o heyete yeni milliyetçi liderlerden hiçbirini tayin etmemişti. Ayrıca Hindistan'ın içinde Gandhi'nin Hindistan Milli Kongresi'ni büyük bir kitle hareketi haline çevirmesi ve giderek daha bir kuvvetle özyönetim istemesi karşısında, bu ülkeyi yavaş bir tempoyla kendi hükümetine kavuşturmakla ve imparatorluğun bir parçası olmaya götürmekle ilgili tüm tartışmalar hızla akademik hale geliyordu.

İngilizler Paris'te bu kadar çok dominyon devleti görmeyi, karmaşık duygularla karşılayacaklardı. Yunanistan-Arnavutluk sınırıyla ilgilenen komitede Borden, İngilizlerin tezini sadakatle temsil ediyor, Avustralyalı Sir Joseph Cook da Çekoslavakya konusunda aynı şeyi yapıyordu ama, sıra dominyonların bir şey kaybedebileceği durumlara gelince işler pek de öyle olmuyordu. Lloyd George dominyonların temsili meselesinde Müttefiklerle şimdiden karşı karşıya gelmişti, ilerde de gelmek zorunda kalacaktı. Barış Konferansı meşakkatli görüşmelerine başlarken, bir de bu karmaşıklığa Lloyd George'un hiç ihtiyacı yoktu.

BÖLÜM II

Yeni Bir Dünya Düzeni

5

Biz Halkın Cemiyetiyiz

Lloyd George 12 Ocak günü, yani Paris'e gelişinden bir gün sonra, Clemenceau, Wilson ve İtalya başbakanı Orlando'yla Quai d'Orsay'deki Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda ilk defa buluştu. Bu toplantı, önde gelen Barış Mimarlarının yüzü aşacak buluşmalarının ilki oluyordu. Herbiri yanında dışişleri bakanını ve danışmanlar grubunu getirmişti. Ertesi gün, İngilizlerin isteklerine saygı duyularak, iki Japon temsilcisinin de gruba katılmasına izin verildi. Bu grup Onlar Konseyi adını aldı, ama birçok kişi ona yine de Yüksek Konsey demeyi sürdürdü. Müttefiklerin daha küçük olanlarıyla tarafsızlar davet edilmemişti. Bu durum, onların kenara itileceğinin işaretiydi. Mart sonunda, Barış Konferansı kritik dönemine yaklaşırken, Yüksek Konsey dışişleri bakanlarını ve Japonları devreden çıkarmış, Dörtler Konseyi haline gelmişti: Lloyd George, Clemenceau, Wilson ve Orlando.

Quai d'Orsay'deki koca salonlar zamanın akışına dayanmış, daha sonra Alman işgalinden de şaşılacak kadar sağlam çıkmıştı. Bu salonlar bugünkü hallerine on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, hâlâ dünya gücü olmayı hayal eden bir Fransa, Üçüncü Napolyon tarafından yönetilirken getirilmişti. Önemli konuklar hâlâ Seine nehrine bakan görkemli ön kapıdan giriyor, ikiye ayrılan koca merdivenden özel dairelere çıkıyor, parke tabanlı, Aubusson halılı, şatafatlı şöminelerle süslü sayısız resepsiyon salonlarına gidiyorlardı. Kocaman pencereler süslemeli yüksek tavanlara kadar varıyor, zarif avizeler göz alıyordu. Ağır ahşap masa ve sandalyelerin hepsi yaldızlı ayaklar üzerindeydi. İlk göze çarpan renkler, altın, kırmızı ve abanozdu.

Yüksek Konsey, binanın merkezi sayılan bir yerde, Fransa Dışişleri Bakanı Stéphen Pichon'un ofisinde toplanıyordu. Bugün orası beyaz ve yaldız renklerinde, ama 1919'da daha koyu renklerle döşenmişti. Duvarlarda yine bugünkü oymalı lambriler vardı, sağa sola aynı solmuş on yedinci yüzyıl halıları asılmıştı. Çift kanatlı kapı yine aynı yuvarlak avluya açılıyordu, orada da yine bugünkü gül bahçesi vardı. Clemenceau ev sahibi olarak, koca kütüklerin yandığı şöminenin önüne yerleştirilmiş sandalyeye oturarak toplantıya başkanlık etmekteydi. Çalışma arkadaşları, herbirinin önünde kâğıtlarını koyabilecekleri küçük bir masayla, bahçe tarafında, onun karşısındaydılar. İngilizlerle Amerikalılar yanyana, Japonlarla İtalyanlar da köşe tarafında oturuyordu. Wilson oradaki tek devlet başkanı olarak, diğer-

lerine göre birkaç santim daha yüksek bir sandalyede oturmaktaydı. Başbakanlarla dışişleri bakanlarının sandalyeleri yüksek arkalı, rahat sandalyelerdi, arkalarında kümeler halinde oturanlar da, küçük, yaldızlı sandalyelere yerleşmiş olan danışmanlarla sekreterlerdi.

Yüksek Konsey kendi rutinini çabucak geliştirdi. Genellikle günde bir, bazen iki, nadiren de üç kere toplanıyorlardı. Bir tür gündemleri vardı ama aslında konuları ortaya çıktıkça ele alıyorlardı. Başvuru sahiplerini dinleme işi, Barış Konferansı boyunca sonu gelmeyen bir iş olacaktı. Vakit akşama yaklaşırken odanın yeşil ipek perdeleri çekiliyor, elektrik ışıkları yakılıyordu. Oda genellikle fazla sıcaktı, ama Fransızlar pencere açma fikrine dehşet içinde karşı çıkıyorlardı. Clemenceau sandalyesinde kaykılıyor, sık sık yüzünde sıkkın bir ifadeyle tavana bakıyor; Wilson kıpır kıpır ve tedirgin görünüyor, ikide bir ayağa kalkıp dolaşarak eklemlerini açmaya çalışıyor; yanındaki dışişleri bakanı Lansing, pek fazla işi olmadığından, habire karikatür çiziyor; Lloyd George duyulabilecek bir fısıltı tonuyla durmaksızın çene çalıyor, esprilerini ve yorumlarını seslendiriyordu. Resmi çevirmen Paul Mantoux, İngilizceyle Fransızca arasında iki yönlü çeviriler yapıyor, her söyleneni de çevirdiği için, sanki kendisi toprak dileniyormuş gibi bir hava yayılmasına yol açıyordu. Clemenceau İngilizceyi iyi bildiği, İtalyan dışişleri bakanı Sonnino da bu dili oldukça iyi konuşabildiği için, Dört Büyükler arasındaki konuşmalar genellikle İngilizce oluyordu. Yardımcılar ellerinde haritalar ve belgelerle, parmak uçlarına basarak dolaşıyorlardı. Her öğleden sonra kapılar açılıyor, uşaklar içeriye çayları ve acıbadem kurabiyelerini getiriyorlardı. Dünyanın geleceğini konuşmaya bu kadar önemsiz bir nedenle ara verilmesi, Wilson'u şaşırtıyor, hatta şoka sürüklüyordu, ama doktoruna da söylediği gibi, bunu bir ecnebi âdeti olarak görüyor, kabullenmeye razı oluyordu.

Yüksek Konsey'dekiler daha ilk toplantıdan itibaren, silahlı kuvvetleri terhis edildikçe güçlerinin de günden güne azalmakta olduğunun farkındaydılar. General Pershing, Avrupa'daki Amerikan kuvvetlerinin komutanı olarak, o ilkbaharda House'a, "Bu ay üç yüz yirmi bin kişiyi evine yolluyoruz," demişti. "Geçen ay rekorumuz üç yüz bindi. Bu hızla gidersek, 15 Ağustos'a kadar tüm askerlerimiz Amerika'ya dönmüş olur." Barış Mimarları, koşulları düşmanlara, ellerinde güçleri varken kabul ettirmek zorundaydılar. Ayrıca kendileri de ülkelerine dönmek, savaş nedeniyle erteledikleri sorunlara eğilmek, siyasal hasımlarıyla mücadele etmek zorundaydılar. Bir yandan da başka türlü bir düşmana karşı yarış halindeydiler, ya da kendileri öyle sanıyordu. Açlık, hastalık –tifo, kolera ve korkunç bir grip– kentlerde peşpeşe patlayan ayaklanmalar, küçük savaşlar (yalnız 1919'da bir düzine kadar), hep birlikte, Avrupa toplumundan geriye ne kalmışsa, onu da bitirmeye çalışıyordu.

Savaş biteli şimdiden iki ay geçmiş, insanlar bu kadar zaman içinde neden bu kadar az iş başarıldığını merak etmeye başlamıştı. Nedenlerden birincisi, Müttefiklerin aslında savaşın bu kadar çabuk biteceğini bekleme-

yişleri, hazır olmayışlarıydı. Tüm enerjilerini, savaşı kazanmaya yoğunlaştırmış bulunuyorlardı. Winston Churchill sonradan, bu konuda şöyle yazmıştı: "Bizim barışla ne ilgimiz vardı? Daha mahvolup olmayacağımızı bile bilmiyorduk! Tüm dünyamız parça parça olurken yeniden onarımı nasıl düşünür, bulduğumuz her adamı ve her mermiyi cepheye yetiştirmeye uğraşırken terhisleri nasıl aklımıza getirebilirdik ki?" Gerçi dışişleri bakanlıkları, koloni bakanlıkları ve savaş bakanlıkları eski amaçlarının tozunu çabucak üstlerinden silkmiş, daha çatışmalar devam ederken yeni taleplerinin listelerini hazırlamışlardı. Barışı ciddi ciddi düşünme yolunda bir takım çabalar gösterilmişti. İngilizler Özel Araştırma birimini kurmuş, Fransızların Comité d'Etudes'ü 1917'de kurulmuş, en büyüğü olan Amerikan Araştırma da Eylül 1917'de, House'un nezareti altında devreye girmişti. Dışardan uzmanlarla, tarihçilerden misyonerlere kadar pek çok kişiyle konuşuyorlar, profesyonel diplomatların bozulmasına aldırmaksızın çok ayrıntılı raporlar ve haritalar hazırlıyorlardı. Amerikalılar yalnız Uzakdoğu ve Pasifik bölgesiyle ilgili altmış ayrı rapor hazırlamışlardı. Bu raporlarda pek çok bilgiye ek olarak, bir sürü de içgörü bulunuyordu. Örneğin Hindistan'la ilgili olarak, "Evli olmayanların çok büyük bir oranı küçük çocuklardan oluşuyor," şeklinde bilgilere bile yer verilmişti. Müttefik liderleri kendi araştırmalarının çoğuna zaten pek de dikkat yöneltmemişlerdi.

Barış Konferansının ilk haftasında Yüksek Konsey, zamanın çoğunu, usulleri konuşmaya harcadı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı türlü renklerin kullanıldığı, sekizgen biçiminde, çok güzel bir şema hazırlamış, konferansın, komitelerin ve alt komitelerin mükemmel bir simetri içinde birbirine uyumunu sağlamış, bunun çevresinde de Müttefiklerin kendi komitelerini küçük gezegenler gibi göstermişti. Bu şema Lloyd George'a gösterildiğinde, o patlayıp gülmeye başladı. Fransızlar rehber kuralların ve önem sırasına göre ele alınacak sorunların listelerini içeren ayrıntılı bir gündem dağıttı. Almanya'yla yapılacak anlaşma en önemli konu olduğuna göre, Milletler Cemiyeti'ne yalnızca ismen değiniliyordu. Wilson, Lloyd George'un da desteğiyle, gündemi hemen reddetti. (Gündemi kaleme almış olan Tardieu bu hareketi, "Anglo-Saksonların, sistemli Latin zihniyetine içgüdüsel düşmanlığı" olarak yorumladı.)

Yüksek Konsey kendine bir sekreter seçmeyi başardı. Bu sekreter, ast düzeyde, genç bir Fransız diplomatıydı, ama bu gencin, Clemenceau'nun gayrimeşru oğlu olduğu söylentileri dolaşıyordu. (Olağanüstü becerikli biri olan sekreter yardımcısı Hankey çok geçmeden işin çoğunu kendi üstüne alacaktı.) Uzun tartışmalardan sonra Yüksek Konsey, dokümanlar için resmi dillerin Fransızca ve İngilizce olmasına karar verdi. Fransızlar yalnız kendi dillerinin resmi dil olmasında direnmiş, bu dilin çok daha sarih ifade yeteneğine sahip olduğunu, İngilizceden daha fazla nüans aktarabildiğini inatla ileri sürmüşlerdi, ama asıl neden, Fransa'nın dünya güçleri arasındaki yerinden aşağıya doğru kaymakta olduğunu görmek istemeyişleriydi. Fransızcanın yüzyıllardan beri uluslararası iletişim ve diplomasi dili

olduğunda direniyorlardı. İngilizlerle Amerikalılar, İngilizcenin giderek onun yerini almaya başladığına işaret ettiler. Lloyd George, Fransızcayı daha iyi bilmediği için her zaman pişmanlık içinde olduğunu söyledi (bu dili hemen hemen hiç bilmiyordu), ama dünyada 170 milyondan fazla insanın konuştuğu İngilizcenin neden Fransızcaya denk bir mevkiide olamayacağını da anlayamadığını, bunun saçmalık olduğunu ileri sürdü. İtalyanlar, madem ki öyle, neden İtalyanca da olmasın, diye ortaya çıktılar. Dışişleri bakanı Sonnino, "Başka türlüsü, İtalya'ya tepeden bakıldığını, hatta İtalya'nın dışlandığını gösterir," dedi. Lloyd George, o zaman Japonca niye olmasın, diye karşılık verdi. Tartışmaları İngilizcede de, Fransızcada da izlemekte zorluk çeken Japon delegeler sessizliklerini korudular. Clemenceau geri adım attı, yanındaki yetkililerin pek çoğu bu işten hiç hoşnut kalmadı.

Yüksek Konsey, Barış Konferansı'nın kararları nasıl alacağı konusunda da çok mücadele verdi. Aralık ayında Fransa dışişleri bakanı, Liberya'dan Siam'a kadar, kendini herhangi bir dereceye kadar Müttefiklerden yana görebilen her ülkeye davetiyeler yolladı. Ocak ayı geldiğinde Paris'te yirmi dokuz ülke temsil ediliyor, hepsi de katılmayı umuyordu. Bunlar hep bir arada mı oturacaklardı? İngiltere imparatorluğunun oyu, Panama'yla eş mi olacaktı? Büyük güçlerin hiçbiri böyle bir şey istemiyordu, ama Clemenceau delegeleri daha düşük bir düzeyden başlatıp, yavaş yavaş, nisbeten önemsiz konularda, örneğin uluslararası deniz rotaları gibi konularda çalıştırmaya istekliyken, Wilson bu tür yapılandırmalar konusunda olabildiğince çekingendi. "Hiç resmi konferanslarımız olmamalı, yalnızca konuşmalarımız olmalı," diyordu. Clemenceau onun bu tutumunu pek bezdirici buluyordu. Eğer Müttefikler tüm ana konular üzerinde görüş birliğine varıncaya kadar bekleyeceklerse, o zaman asıl Barış Konferansı aylarca başlayamazdı, kamuoyu da büyük hayal kırıklığına uğrardı. Zaten Paris'te toplanmış olan tüm diğer güçlere de yapacak bir şeyler vermek gerektiğini söylüyordu. Lloyd George, daha sonra da pek çok olayda yapacağı gibi, hemen bir uzlaşma önerdi. Hafta sonunda bir genel oturum yapılmasına karar verildi; ama hafta içinde Yüksek Konsey diğer konularla ilgilenecekti.

Yüksek Konsey üyelerinin, hatta Wilson'un bile, çok geniş olacağı görülen konferans gündeminin kontrolünü başkalarına teslim etmek gibi bir niyeti yoktu. Fransızların reddedilen listesinde, Milletler Cemiyeti, Polonya meselesi, Rusya meselesi, Baltık milletleri, eski Avusturya-Macaristan monarşisinden doğan devletler, Balkanlar, Uzakdoğuyla Pasifik, Yahudi meselesi, uluslararası nehir trafiği, uluslararası demiryolları, halkların kendi kaderini tayin garantiye alacak yasama, etnik ve dini azınlıkların korunması, patent ve markalarla ilgili uluslararası yasalar, savaş sırasında işlenen suçların cezaları, savaş zararlarının tazmini, ekonomik ve mali meseleler gibi şeyler vardı. Olacakları önceden görmeye çalışan bir listeydi.

O günleri izleyen beş ay boyunca, Barış Konferansı'nın ana bölümü 28 Haziran'da, Almanların anlaşmayı Versailles'da imzalamasıyla sonuçlanın-

caya kadar, Paris hemen hemen bir dünya hükümetine ev sahipliği yapıyordu. O anıtsal törenden bir gün önce Clemenceau, "Biz Halkın Cemiyetiyiz," demişti. Wilson da ona, "Biz Devlet'iz," diye karşılık vermişti. Gerçekten de, Yüksek Konsey'in daha ilk toplantılarından itibaren, üyeler hep bir kabine gibi çalışmışlar, kendilerini bir hükümetin temsil sistemi içindeymiş gibi görmüşlerdi. Kendilerinin kullandığı bir benzetmeydi bu. Birlikte çalışmak zorundaydılar, ama memleketteki seçmenlerini temsil etmekte olduklarını da asla unutamazlardı.

Basını da dikkate almak zorundaydılar. Paris'e yüzlerce gazeteci gelmişti. Genellikle erkek olan, ama aralarında (Amerikalı Ida Tarbell gibi çamur atmasıyla ünlü) bir avuç kadına da yer veren basın temsilcileri, pek anlayışsız ve nankör bir gruptu. Dekorun bayağılığıyla alay ediyorlardı. Amerikalılar oraya, "Binbir Meme Binası" diye isim takmıştı. Daha da önemlisi, basın sürekli olarak, çalışmaların gizli yapıldığından yakınıp durmaktaydı. Wilson, On Dört Nokta'sında, "açıkça varılan açık ittifaklar"dan söz etmişti. Kullandığı pek çok sloganlar gibi, bunun anlamı da pek net değildi. Belki Wilson'un kendisi bile tam anlamın ne olduğunu bilmiyordu. Ama kamuoyunun hayal gücüne hitap eden bir cümleydi.

Wilson aslında bundan böyle gizli anlaşmalar olmamasını kesinlikle istiyordu. O tür anlaşmaları kendisi de, başka pek çok kişi de, Büyük Savaş'ın patlamasının nedenleri arasında görüyordu. Ama acaba bu sözüyle, tüm görüşmelerin halka açık olmasını mı kastediyordu? Gazetecilerin de, onların yazdıklarını okuyanların da pek çoğunun beklentisi o yoldaydı. Basın temsilcileri, Yüksek Konsey'in toplantılarına katılma hakkı talep etmekteydiler. Ya da en azından, kendilerine tartışmaların günlük bir özetinin verilmesini istiyorlardı. Clemenceau, yardımcısı General Mordacq'a, kendisinin her zaman basın özgürlüğü için mücadele vermiş biri olduğunu, ama her şeyin de bir sınırı olduğunu söylemişti. Basının Yüksek Konseydeki günlük tartışmaları yazması, 'gerçek bir intihar' olurdu. Lloyd George da, eğer böyle bir şey olursa Barış Konferansının ilelebet süreceğini, hiç bitmeyeceğini söylemişti. Basına bir bildirge yayınlamayı, çeşitli güçler arasında karar verme sürecinin uzun süreli ve hassas bir iş olacağını, anlaşmazlıkları yayınlayıp da gereksiz tartışmaları başlatmak istemediklerini açıklamayı önerdi. Wilson bunu kabul etti. Amerikalı gazeteciler, Wilson'un basın sekreteri Baker'a gidip acı acı yakındılar. Bir gazetecinin ifadesine göre, Baker bu yakınmaları duyunca kaygısından sapsarı kesilmişti. Gazeteciler ona, Wilson'un bir sahtekâr olduğunu, üstelik iki yüzlü ve saftirik bir sahtekâr olduğunu söylüyorlardı. Lloyd George'la Clemenceau kamuoyunun spot ışığı altında olmadıklarından, onu kıskaca alabilirlerdi. Gazeteciler Paris'i terk etme tehdidi de savurdular, ama içlerinden pek azı çekip gitti.

Daha küçük güçlerin de bir yığın şikâyeti ve talebi vardı. Batı cephesine 60.000 askerini yollamış olan Portekiz, yalnızca bir sağlık ekibiyle birkaç havacı yollamış olan Brezilya'nın üç delegesi varken, kendisinin neden bir

tek delegeyle temsil edildiğini bilmek istiyor, bunu büyük bir haksızlık olarak görüyordu. İngiltere, eski müttefiki Portekiz'i desteklerken, ABD de Brezilya'yı destekliyordu. Dünya güçlerinin merkezi olan Paris'te temsil edilmenin, kurulu devletler için de, Barış Mimarlarının "kurulma aşamasındaki devletler" diye isimlendirdiği diğerleri için de çok önemli olduğu ortadaydı. Rusya'nın çöküşü, Avusturya-Macaristan ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkışıyla, ortaya bu türlü pek çok ülke çıkmıştı. Yalnız Yüksek Konsey'in karşısına çıkıp bir davayı seslendirmek bile, bir tür onaylanma sayılıyor, kişiye memleketinde iyi bir ün kazandırıyordu.

Paris belki dünya hükümetine ev sahipliği yapıyor olabilirdi, ama gücü hiçbir zaman, bazılarının o gün de, bugün de sandığı kadar fazla olmamıştı. Olaylar Büyük güçlerin hızını aşıyordu. 12 Ocak günü Yüksek Konsey'in ilk toplantısına kadar, Polonya yeniden yaratılmış, Finlandiya ile Baltık devletleri bağımsızlıklarına doğru hızlı bir ilerleme içine girmiş, Çekoslavakya birleştirilip yapıştırılmıştı. Balkanlarda Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın Güney İslav bölgeleri olan Hırvatistan ve Slovenya'ya katılmıştı. Yeni kimlik henüz kendine bir isim edinmiş değilse de, ortalıkta şimdiden bir Yugoslav devletinin adı dolaşıp durmaktaydı. Lloyd George, "Paris'teki Barış Mimarlarının işinin, yeni özgürleşen uluslara neyi vermenin hakkaniyetli olacağını kararlaştırmak değil, bu ülkeler kendi kaderlerini tayinin sınırlarını aştıkları zaman neleri onların pençelerinden kurtarmak gerektiğine karar vermek" olduğunu söylüyordu.

Ama sözü edilen sınırlar neydi? Bunun net bir cevabı yoktu, ya da daha doğrusu, birbiriyle rekabet içinde olan uluslardan her birinin vereceği cevap başkaydı. Lvov'a ziyarete gelen bir Amerikalıya, Rusya-Polonya sınır bölgesi gezdirilirken, oranın yerlilerinden biri, "Şu küçük delikleri görüyor musunuz?" diye sormuştu. "Biz onlara 'Wilson'un noktaları' diyoruz. Makineli tüfekler açtı bu delikleri. Şu büyükçe olanlar da el bombalarının eseri. Şimdi artık kendi kaderini tayin ile uğraşıyoruz, onun da sonunun ne zaman geleceğini Tanrı bilir." Yüksek Konsey ilk toplantısında, Polonya'yla komşuları arasındaki çatışmaları ele almak zorunda kalmıştı. Barış Konferansı bir yıl sonra resmen sona erdiğinde, çatışmalar orada da, başka yerlerde de, hâlâ devam ediyordu. Amerikalı askeri danışman Tasker Bliss, Paris'ten karısına yazdığı karamsar mektupta, Avrupa'daki savaşların daha otuz yıl süreceğini tahmin etmekteydi. "Örtülü kalmış uluslar ortaya çıkıyor, çıkar çıkmaz da birinin gırtlağına sarılıyorlar. Tıpkı sivrisineklere benziyorlar – doğdukları andan itibaren kötüler."

1919'daki durumu 1945'teki durumla karşılaştırmak, hevesimizi tahrik etse de, aslında yanıltıcıdır. 1919'da hiç süpergüç yoktu, milyonlarca askeriyle Avrupa'nın ortasını işgal etmiş olan bir Sovyetler Birliği yoktu, dev bir ekonomiye ve atom bombasının tekeline sahip bir ABD de yoktu. 1919'da düşman ülkeler tümüyle yenilmiş sayılmazdı. Barış Mimarları 1919'da, uluslar oluşturmakla, sonra bozup yeniden oluşturmakla ilgili olarak enine boyuna konuştular, ama ellerindeki kil, kolay biçim verilecek

kadar yumuşak değildi, onu yoğuracak güç de yeterince büyük değildi. Barış Mimarlarının elbette bir hayli gücü vardı. Ordularına ve donanmalarına hâlâ sahiptiler. Yiyecek silahı da, eğer açlık çeken Avrupa'ya karşı kullanmayı seçerlerse, yine onların elindeydi. Nüfuzlarını tehditle ve vaatle kullanabilir, örneğin tanıma ve tanımama silahını devreye sokabilirlerdi. Haritaları ortaya çıkarabilir, sınırları şu yana ya da bu yana itebilirler, verdikleri kararlar da çoğu zaman kabul edilirdi; ama her zaman değil. Örneğin Türkiye'nin durumu bunu çok gösterişli bir biçimde ortaya koymuştu. Paris'teki uluslararası hükümetin olayları kontrol etme yeteneğinin sınırlılığı, mesafe gibi, kullanılabilecek nakliye gibi, eldeki mevcut güçler gibi faktörlerden de etkileniyordu. Büyük güçlerin ellerindeki kaynakları serbestçe kullanmaktaki isteksizliği de en büyük sınırlayıcı etkendi.

1919'da bu sınırlar henüz o kadar net anlaşılmış değildi. Ne Barış Mimarları bunun tam olarak farkındaydı, ne de dünyanın geri kalanı. Birçok kişi hâlâ, Yüksek Konsey'in dikkatini çekebilirlerse, geçmiş haksızlıkların düzeleceğine, kendi geleceklerinin garantiye alınacağına inanmaktaydı. Ritz otelinin mutfağında yardımcı olarak çalışan bir genç, kendi küçük ülkesinin Fransa'dan bağımsız olabilmesi için bir dilekçe yollamıştı. Ho-Şi-Minh ve Vietnam cevap bile verilmesine gerek duyulmayacak kadar küçük görülmüşlerdi. Princeton Üniversitesinin Koreli bir mezunu Paris'e gelmek istemiş, ama kendisine pasaport verilmemişti. Adı Synghman Rhee olan bu genç İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bağımsızlığına yeni kavuşan Güney Kore'nin cumhurbaşkanı olacaktı.

Kadınların oy hakları uğruna savaş veren dernekler de Paris'teydi. Başlarında yaman İngiliz mücadelecisi Millicent Fawcett vardı. Barış Konferansında temsil hakkı ve kadınlara oy hakkı isteyen kararlar almışlardı. Onların davasına bir bakıma anlayış gösteren Wilson, heyeti kabul etti, konferansta kadın üyelerden kurulup kadın konularına bakacak bir komisyondan muğlak ama teşvik edici bir biçimde söz etti. Şubat ayında, kısa bir süre için ABD'ye doğru yola çıkmadan hemen önce, diğer Barış Mimarlarına kararsız bir tavırla, böyle bir konuyu destekleyip desteklemeyeceklerini sordu. Balfour, kadınlara oy hakkı verilmesini kuvvetle savunduğunu ancak böyle bir konuyla ilgilenmemeleri gerektiğini düşündüğünü söyledi. Clemenceau kabul etti. İtalyanlar bunun tümüyle ülkelerin içişlerini ilgilendiren bir konu olduğunu söyledi. Clemenceau yüksek sesli bir fısıltıyla, "Küçük adam ne diyor?" diye sorduğunda, Japon delegesi kadınların uygarlık tarihinde oynadıkları rolün değerini çok iyi bildiklerini, ama kadınlara oy hakkı konusunun Japonya'da pek dikkat çekmediğini söyledi. Böylece konu bir kenara kaldırıldı, bir daha da ortaya getirilmedi.

Barış Mimarları aynı zamanda, Avrupa'nın büyük bir kesimiyle Ortadoğu'nun da yönetimini üstlerine almış olduklarını fark ettiler. Eski yönetim yapıları çökmüş, Müttefik işgal güçleriyle Müttefik temsilcileri onların yerini almaya başlamıştı. Başka çare yoktu. Bunu onlar yapmasa,

başka yapacak birileri de yoktu ... ya da daha kötüsü, devreye ihtilalciler girebilirdi. Kendilerini o yerlerde bulan insanlar ellerinden geleni yaptılar. Belgrad'da bir İngiliz amiral, birkaç mavnadan bir filo kurdu, Tuna üzerinde bir yukarı, bir aşağı, yiyecek ve ham madde taşıtmaya başladı. Ticaret ve sanayide mütevazı bir canlanma sağlamayı başardıysa da, genellikle nehir boyundaki çeşitli hükümetlerin çıkardığı engellerle karşılaşır oldu, çabaları küçük boyutlu bir çare olarak kaldı. Paris'e yolladığı mesajda, uzun vadeli çözümün, Tuna'nın ve Avrupa'nın diğer büyük su yollarının uluslararası kontrol altına alınması olduğunu söyledi. Daha başka programlar ve hevesli insanlar da yok değildi, ama acaba yeterli siyasal irade var mıydı?

Yalnız ekonomik sorumluluklar bile akıl durdurucu düzeydeydi. Savaş dünya ekonomisini altüst etmişti ve durumu toparlamak da kolay değildi. Avrupalı uluslar büyük miktarlarda borç almışlardı. Müttefiklerin borç yükü içinde ABD'den alınanların payı giderek artmıştı. Şimdi artık yeniden onarımları ve ticaretin canlandırılmasını finanse edecek kredi almak mümkün değildi. Savaş, fabrikaları kullanılmaz hale getirmiş, tarlaları işlenmeden bırakmış, köprüleri, demiryollarını yıkmıştı. Gübre, tohum, ham madde, nakliye, lokomotif gibi gereksinimler karşılanıyordu. Avrupa hâlâ büyük ölçüde kömüre bağımlı durumdaydı, ama Fransa, Belçika, Polonya, hatta Almanya'daki madenleri su basmıştı. Orta Avrupa'da yeni ulusların ortaya çıkması da eski ticaret ve nakliye ağlarının geri kalanına zarar vermekteydi. Viyana'da elektrik ışıkları titrek yanıyor, trenler yol ortasında duruyordu, çünkü eskiden kuzeyden gelen kömürün yolunu bloke eden yeni bir sınır daha söz konusuydu.

Avrupa'nın her tarafından, hem yetkili makamlardan, hem de özel yardım kurumlarından, telaş verici raporlar yağmaktaydı: Milyonlarca işsiz vardı, çaresizlik içindeki ev kadınları ailelerini patates-lahana çorbasıyla besliyor, çocuklar zayıfladıkça zayıflıyordu. Barışın o ilk soğuk kış mevsiminde, Amerikan yardım yöneticisi Herbert Hoover, Müttefikleri uyarmış, düşman ülkelerinde yaklaşık 200 milyon kişiyle, galip ve tarafsız ülkelerde de bir o kadarın açlık tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söylemişti. Yalnız Almanya'nın ayda 200.000 ton buğdaya ve 70.000 ton ete ihtiyacı vardı. Eski Avusturya-Macaristan topraklarındaki hastanelerde sargı ve ilaç bitmişti. Yeni Çekoslovak devletinde bir milyon çocuğa süt verilemiyordu. Viyana'da ölen bebeklerin sayısı sağ kalanlardan fazlaydı. İnsanlar kömür tozlarını, tahta talaşlarını, kumları yiyordu. Yardım kurumlarının çalışanları, daha önce ömürlerinde görmedikleri durumlara isimler icat etmekteydiler. Bunun bir örneği, yalnız pancar yiyecek yaşamaya çalışanlarda ortaya çıkan mangel-wurzel hastalığıydı.

Bir şeyler yapmanın insani nedenleri cevapsız kalıyordu. Siyasal nedenleri de öyleydi. Wilson çalışma arkadaşlarını uyardı, "Açlık durumu sürerse, hükümetlerin temelleri çökmeyi sürdürecek," dedi. Kaynakları yok değildi. Kanadalılar, Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar ve Amerikalılar, satmaya heves ettikleri besin ve ham maddede stok fazlalarına sahiptiler. Bunları taşıyacak gemiler de bulunabilirdi. Ama para nereden gelecekti?

Almanya'nın altın stokları vardı, ama o paraların tazminat olarak ödenmesi gerektiğinde kararlı olan Fransa, altınları ithalata harcama yanlısı değildi. Avrupalı Müttefikler ihtiyaç miktarındaki yardım malzemesini finanse edebilecek durumda değildi, yenik ülkeler de, Almanya hariç olmak üzere, iflas durumundaydı. Geriye ABD kalıyordu, ama Kongre de, Amerikan halkı da, bir yanda yardım etme içgüdüsü, diğer yanda savaşı kazanmakla yeterli iyilik yaptıkları duygusu arasında bocalamaktaydı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da ruhsal durumları aşağı yukarı aynı olacaktı, ama arada önemli bir fark vardı: ikinci seferinde, ortada dağınık bir ihtilal tehdidi yerine, bir tek somut düşman vardı, o da Sovyetler Birliğiydi. İkinci savaştan sonra Avrupa'nın dirilmesine çok yardımcı olan Marshall Planı gibi bir şey, 1919 yılında hiç mümkün değildi.

Ayrıca ABD o sıralarda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu kadar bir güç üstünlüğüne de sahip değildi. Avrupalı müttefikleri de büsbütün tükenmiş ve çaresiz kalmış değillerdi. Amerikalıların önerilerini kabul etme pahasına oradan gelecek yardımı almaya mecbur sayılmazlardı. 1919'da onlar kendilerini hâlâ dünya olayları açısından bağımsız aktörler olarak görüyorlardı ve gerçekten de öyleydiler. Savaş bitmeden önce İngiltere, Fransa ve İtalya, Müttefiklerin verebileceği kredileri, yiyecekleri, ham maddeleri ve gemileri bir havuzda toplayıp, Müttefiklerarası bir heyetin kontrolunda yardım ve onarıma gitmeyi önermişlerdi. Amerikalılar bunu kabul etmemişti. Yardımların çoğu Amerika'dan gelecek olduğu halde, Müttefiklerin dağıtımı kontrol altına almak istemelerinden, bu düzeni bir levye olarak kullanıp düşman devletlere barış koşullarını kabul etmeleri için baskı yapmak istemelerinden kuşkulanıyorlardı ki hakları da yok değildi. Wilson Müttefiklerin yardım yönetiminin başına Hoover'i getirmekte direnince, Avrupalılar da buna itiraz etti. Lloyd George, Hoover'ın Avrupa'da "besin diktatörü" haline geleceğinden yakındı, Amerikalı iş adamlarının bu fırsattan yararlanarak içeriye sızacağını söyledi. Avrupalılar sonunda istemeye istemeye razı oldular, ama Hoover'ın işini mümkün olduğu kadar zorlaştırmak için de ellerinden geleni yaptılar.

Wilson'a ve birçok Amerikalıya göre, Hoover bir kahramandı. Yoksul bir öksüzken, bir yandan çalışarak Stanford Üniversitesi'ne girip orayı bitirmiş, dünyanın önde gelen mühendislerinden biri olmuştu. Savaş sırasında, Alman işgali altındaki Belçika'ya çok büyük bir yardım programı düzenlemiş, 1917'de ABD de savaşa girince, askerler için besin tasarrufu yapma işini üstlenmişti. Sevgililer Günü tebrik kartlarında, "Akşam yemeğinde Hooverizasyon yapabilirim," diye yazıyordu. "Ama iş seni sevmeye gelince asla Hooverizasyon yapamam." Etkin, çalışkan, mizahtan uzak biriydi. Lloyd George onu incelikten de uzak, tedbirsiz ve kaba buluyordu. Avrupalılar onun ikide bir Avrupa'ya yardımı Amerika'nın verdiğini hatırlatmasına, Amerikan çıkarlarını savunmasına, örneğin stoklar halinde duran Amerikan domuz eti ürünlerini getirip Avrupa üreticilerinin önünü kesmesine hayli bozuluyorlardı.

Müttefiklerin belli sayıda ekonomik kurumları bulunduğu ve bunlara Yüksek Ekonomik Konsey nezaret ettiği halde, Hoover'in yiyecek ve içecek bölümü hiçbiriyle ölçülemeyecek kadar etkili çalışıyordu: ABD'nin verdiği 100 milyon dolar ve İngiltere'den gelen 62 milyon dolarla, otuz iki ülkede ofisler açmış, aşevleri kurup milyonlarca çocuğu beslemiş, en zor durumda olan bölgelere tonlarca yiyecek, giyecek ve ilaç taşımıştı. 1919 ilkbaharına gelindiğinde Hoover'in teşkilatı demiryollarını işletiyor, madenlere nezaret ediyordu. Kendi telgraf şebekesine sahipti. Bitlere savaş açmış, bunun için binlerce usturayı, tonlarca sabunu, Amerikan askerlerinin hizmet verdiği özel banyoları devreye sokmuştu. "Bitten arınmış" sertifikası taşımayan yolcular hemen yakalanıyor, dezenfekte ediliyordu. 1919'un yaz mevsiminde Hoover, Avrupalıları bir kere daha öfkelendirdi. ABD'nin yeterince çaba gösterdiğini, artık sıranın Avrupalılara geldiğini söyledi. Çok çalışır, kemerleri sıkar, tasarruflu davranırlarsa, artık durumu toparlayabilirlerdi. Giderek izolasyonist bir havaya doğru kayan Washington'da onun bu görüşleri iyi karşılandı, Amerikan yardımlarıyla kredileri birdenbire kesin bir düşüş gösterdi.

Aslında Avrupa'nın savaş öncesindeki üretim düzeyine dönmesi ancak 1925'te gerçekleşebildi. Bazı bölgelerde toparlanma daha da yavaş oldu. Birçok hükümetler ülkelerini ayakta tutabilmek için borç almaya, bütçe açıkları vermeye, ticareti kontrol altında tutmaya yöneldiler. Avrupa ekonomisi bütün olarak kırılgan durumdaydı. 1920'lerdeki siyasi gerilimler ve hükümetlerin korumacı tedbirleri yüzünden dış ilişkilerde yaşanan gerginlikler de buna ekleniyordu. Belki Amerikan parasıyla Avrupa işbirliği biraraya gelse, daha kuvvetli, 1930'ların zorluklarına daha iyi dayanabilecek bir Avrupa kurulabilirdi.

6

Rusya

Barış Konferansı 18 Ocak 1919 günü resmen açıldı. Clemenceau bu açılışın, 1871 yılında I. Wilhelm'in yeni Almanya'da kayzer olarak taç giyişinin yıldönümüne rastlamasını özenle ayarlamıştı. Cumhurbaşkanı Poincaré, Quai d'Orsay'in Salle d'Horloge olarak bilinen iddialı salonunda toplanan delegelere hitab etti, düşmanların hainliğinden, Müttefiklerin kalıcı bir barış uğruna yaptıkları fedakârlıklardan söz etti. Onlara, "Dünyanın geleceği sizin ellerinizde," dedi. Delegeler salondan çıkarlarken Balfour, Clemenceau'ya döndü, silindir şapkası için özür diledi. "Bana giymek mecburi denmişti," dedi. Başında melon şapka bulunan Clemenceau, "Bana da," diye karşılık verdi.

Gözlemciler bazı kimselerin eksikliğini fark ediyorlardı: Yunan Başbakanı Venizelos, Sırbistan'ın kendi ülkesinden daha fazla delegesi oluşuna bozulmuştu; Kanada başbakanı Borden, küçücük Newfoundland'ın başbakanının kendisine göre öncelikli sayılmasına kızıyordu; Japonlar da henüz gelememişlerdi. Ama en çarpıcı eksiklik, Rusya'nın eksikliğiydi.

1914'te müttefik olan Rusya herhalde, Almanya'ya doğu sınırından saldırarak Fransa'yı yenilgiden kurtaran güç olmuştu. Üç yıl boyunca Mihver Güçleri'yle savaşan Rusya, düşmana çok büyük kayıplar verdirmiş, ama kendisi daha da büyük kayıplar yaşamıştı. Sonunda 1917'de bu gerilimin altında çatırdamış, sekiz ay içinde, otokrasiden liberal demokrasiye geçmiş, oradan bir ihtilale ve diktatörlüğe kaymış, ufacık bir aşırı sosyalist grup olan Bolşeviklerin yönetimine girmişti. Bu Bolşevikleri daha önce, Rus halkı da dahil, hiç kimse duymuş değildi. Rusya çökerken koca imparatorluğun parçaları kopmaya başlamış, Baltık devletleri, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Dağıstan doğmuştu. Müttefikler, Almanya karşısında birlikte savaştıkları bu dev ülkenin çözülmesini önleyebilmek amacıyla asker yollamış, ama 1918 başında Bolşevikler Almanlarla barış imzalamışlardı. Müttefik askerleri Rus topraklarında kalmıştı, ama ne uğruna? Bolşevikleri ve Sovyet rejimini mi devireceklerdi? Çok heterojen muhaliflere, kralcılara, liberallere, anarşistlere, hayal kırıklığına uğramış sosyalistlere, türlü türlü milliyetçilere mi yardım edeceklerdi?

Paris'ten bakıldığında, doğuda neler olup bittiğini, kimin hangi tarafta olduğunu anlayabilmek kolay değildi. Hikâyeler batıya doğru akıp dur-

maktaydı: Sosyal düzen tepetakla olmuştu: iç savaşlar, milliyetçi ayaklanmalar, kısır döngüye sıkışan gaddarlıklar, misillemeler, ardından yine gaddarlıklar. Son çar, ailesiyle birlikte öldürülmüş, cesetleri bir kuyuya atılmıştı; bir İngiliz deniz ataşesinin parçalanmış cesedi St. Petersburg sokaklarından birinde, açıkta yatıyordu. Rus askerler subaylarını vurmuş, denizciler gemilerin komutasını ele almıştı. Rusya'nın koskoca kırsal alanlarında köylüler, ezeli toprak açlığının güdümünde, toprak sahiplerini öldürüyordu. Kentlerde yeni yetmeler ellerinde silahlarla dolanıyor, yoksullar varoşlardan süzülüp çıkıyor, koca malikâneleri istila ediyorlardı. Ama bu duyulanlardan ne kadarının doğru olduğunu anlamaya olanak yoktu (aslında çoğu doğruydu), çünkü Rusya artık bilinmeyenler ülkesi olmuştu. Lloyd George, "Biz aslında hiçbir zaman kesinleşmiş gerçeklerle, hatta kesinleşebilir gerçeklerle karşı karşıya değilmişiz," diyordu. "Rusya balta girmemiş bir ormanmış, hiç kimse birkaç metre ileride nelerin beklediğini bilmiyormuş." Coğrafyayı az bilişi de herhalde ona yardımcı olacak değildi. Kharkov'u (Ukrayna'da bir kent) bir Rus generalinin adı sanıyordu.

1918'in yaz mevsiminde büyük güçler diplomatlarını oradan çekmişler, 1919 başına gelindiğinde hemen hemen tüm yabancı gazeteciler de ülkeden ayrılmışlardı. Kara yolları çatışmalar nedeniyle kapalıydı. Telgraflar, gidecekleri yere varsalar bile, bu iş günler, hatta haftalar alıyordu. Barış Konferansı toplandığında, mesaj yollamanın tek güvenli yolu Stokholm üzerindendi. Orada Bolşeviklerin bir temsilcisi vardı. Konferans sırasında Barış Mimarlarının Rusya hakkındaki bilgileri, ayın görünmeyen yüzüyle ilgili bildiklerini aşmıyordu.

Hukuksal açıdan, belki Rusya temsilcilerini davet etmeye de ihtiyaç yoktu. Clemenceau'nun görüşü o yöndeydi: Rusya, Müttefiklerin davasına ihanet etmiş, Fransa'yı Almanların insafına terk etmişti. Bolşevik lider Lenin, bir yandan gerçekçi, bir yandan fanatik biriydi. Brest-Litovsk'da (bugün Polonya'da bulunan Brest) Almanlara hem toprak, hem kaynaklar vermiş, karşılığında barış sağlamış, böylelikle Marksist bin yılını yaratacak o hayati kıvılcımı korumayı başarmıştı. Almanya da büyük ihtiyaç duyduğu malzemeye kavuşmuş, yüzbinlerce askerini batı cephesine yöneltme olanağını bulmuştu. Lenin'in bu hareketi, özellikle Clemenceau'ya göre, Müttefikleri Rusya'ya yönelik tüm vaatlerinden kurtarıyor, Karadeniz'den Akdeniz'e geçişe izin veren hayati boğazlarla ilgili taahhütleri bile hükümsüz kılıyordu.

Beri yandan, Rusya teknik olarak hâlâ müttefiklerden biriydi ve hâlâ Almanya'yla savaş halinde sayılırdı. Ne de olsa, Almanlar 1918 Kasım'ında kendi mütarekelerini imzaladıklarında, Brest-Litovsk Antlaşmasını da iptal etmek zorunda kalmışlardı. Ama ne olursa olsun, Rusya'nın Paris'te bulunmayışı rahatsızlık vericiydi. Genç İngiliz danışmanlardan biri, günlüğüne, "Tartışmalarda her konu kaçınılmaz olarak Rusya'ya dokunuyor," diye yazmıştı. "O zaman tartışma tutarsız hale geliyor, Rusya'yla ilgili bir genel politika saptanmadan konunun kararlaştırılamayacağı söyleniyor; ardından

da, konuyu çözecekleri yerde, bir başka konuya geçiyorlar." Finlandiya, yeni doğan Baltık devletleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya, ayrıca Polonya, Romanya, Türkiye ve İran da Barış Konferansına gelmişlerdi, ama onların sınırları da, Rusya'nın gelecekteki biçimi ve durumu kesinleşinceye kadar kararlaştırılamazdı.

Rusya konusu Barış Konferansı sırasında tekrar tekrar ortaya gelmekteydi. Baker, sonradan Wilson'u mazur gösterme amacıyla, barışı biçimlendiren şeyin Rusya ve Bolşevizm korkusu olduğunu iddia edecekti. "Paris'te Rusya, Prusya'dan daha hayati bir rol oynamıştır!" diye haykıracaktı. Bu söz de, Baker'ın nice sözleri gibi, saçmalıktan başka bir şey değildi. Barış Mimarları hiç de Rusya'yı ve ihtilali düşünmeye fazla zaman ziyan etmiş değillerdi. Hâlâ sağlam durumda olan Almanya'yla barış yapıp Avrupa'yı normal hayata götürme konusu onları çok daha fazla oyalıyordu. Rusya'yla ilgili kaygıları, kendi ülkelerine daha yakın yerlerdeki sosyal tedirginliklere yönelik kaygıları gibiydi, ama bunların ikisini aynı madalyonun iki yüzü olarak görmüyorlardı. Rusya'daki Bolşevikleri yok etmek, başka yerlerdeki tedirginlikleri sihirli değnek gibi yok edecek değildi. Alman işçileriyle askerlerinin gücü eline geçirmesi, Kayzer'in rejiminin gözden düşmüş ve iflas etmiş olmasındandı. Avusturya-Macaristan'ın çöküşü, kendini artık ayakta tutamayışından, barındırdığı milliyetleri zapturapta alamadığındandı. İngiliz askerleri, denizaşırı bir yerlere gitmek istemedikleri için Folkestone'da ayaklanmışlardı. Kanadalılar da Gallerde, bir an önce vatanlarına dönmek istedikleri için isyan etmişlerdi. Rus ihtilali bazen bunlara bir teşvik oluyor, en azından bir terminoloji kazandırıyordu. Borden günlüğüne, "Bolşevizm parlak gününü yaşıyor," diye yazmıştı, ama söz ettiği şey işçilerin tedirginliğiydi, yoksa bir ihtilal değildi. 'Bolşevizm' (ya da yoldaşı 'komünizm'), 1919 yılında yararlı bir kısaltmaydı. Wilson'un askeri danışmanı Bliss'in dediği gibi, "Onun yerine 'devrimci' sözünü koysak belki her şey çok daha net anlaşılacaktı."

Barış mimarları devrimci fikirlerin yayılmasına elbette kaygılanıyorlardı, ama bu ille de Rusya'daki fikirlerle ilgili değildi. Büyük Savaş'tan sağ çıkanlar hem yorgun, hem de kaygılıydı. Görünüşe göre Avrupa'nın her yanında sağlam yapılar, imparatorluklar, bürokrasiler ve ordular eriyip yok oluyordu, onların yerini neyin alacağı da henüz belli değildi. Savaştan önce Avrupa, tatmin olmamış özlemlerin diyarıydı. Sosyalistler daha iyi bir dünya umuyor, işçiler daha iyi koşullarla çalışmayı umuyor, milliyetçiler kendi vatanlarına kavuşmayı bekliyordu ve bütün bu özlemler 1919'daki o akışkan dünyada daha büyük bir güçle patlıyordu, çünkü o sıra artık ya büyük değişimlerin rüyasını ya da düzenin çöküş kâbusunu görmek mümkündü. Portekiz cumhurbaşkanı bir suikaste kurban gitmişti. Daha sonra 1919'da, Paris'te, delinin biri Clemenceau'yu öldürmeye kalkışacaktı. Bavyera ve Macaristan'da komünist hükümetler iktidara gelmiş, Münih'deki birkaç gün sürmüş, ama Budapeşte'deki çok daha uzun süreli olmuştu. Ocak ayında Berlin'de, Haziran'da da Viyana'da komünistler aynı şeyi yapmaya yine kalkışmış, başaramamıştı. Her şeyin suçunu da Rus Bolşeviklerine yüklemek mümkün değildi.

Ancak birçok kişi paniğe kapılmamıştı, üstelik bunlar yalnız solcular da değildi. Bir gün Hôtel Majestic'te öğle yemeği yenirken, Kanada delegesi Oliver Mowat Biggar, bir grupla neşe içinde çene çalıyordu; o grupta Lloyd George'un özel yardımcısı Philip Kerr da vardı. "Hepimizin duyguları, paranın dünyada çok fazla söz sahibi olduğu yolundaydı; bencil para yani. Mantıksal sonuç komünizmdi ve herhalde çeyrek yüzyıl içinde hepimiz oraya varacaktık." Bu arada Biggar, Kanada'daki karısına yazdığı mektupta, Paris'te çok iyi vakit geçirdiğini anlatıyordu: Cumartesi akşamları Majestic'te danslar, Opéra'da Faust ve Madame Butterfly, fahişelerin güzelliğine hayran kaldığı gece klüpleri. Fransızların standartlarının Kanadalılarınkinden çok farklı olduğuna dikkat etmişti. Bir komik operada, başroldeki aktristin belden yukarısında birkaç zincirden başka hiçbir şey yoktu. Bir başka gösterideyse, belden yukarısında da, aşağısında da, giysi namına yalnız kurdeleler ve bir çift pabuç vardı. Dansçı olarak berbattı. Karısı hemen Kanada'dan yola çıkıp Paris'e, onun yanına gelmeyi önerdiğinde, Biggar bunu hiç istememişti. Karısını görmeyi elbette istiyordu, ama Paris'te dairelerin kirası hâlâ çok pahalıydı, banyoları da çok kötüydü. Ayrıca bir üst düzey politikacı ona, ihtilalin Almanya'ya yayılacağını, belki Fransa'ya bile bulaşacağını söylemişti. Yiyecek ve yakacak konularında ciddi kıtlıklar olabilirdi. Işıklar sönecek, musluklardan su akmayacaktı. "Ama yine de, rahatsızlıklara ve belki de tehlikeye ilişkin kararları sen kendin vermelisin." Bayan Biggar Kanada'da kalmayı seçti.

Bolşevizmin yararlı yanları da vardı. Romanya Rusya'nın Baserabya eyaletini istediğinde ya da Polonya, Ukrayna'ya yürüdüğünde, bunu Bolşevizmi durdurmak için yapıyor oluyordu. İtalya delegeleri, Dalmaçya kıyısının çoğu kendilerine verilmezse kendi ülkelerinde ihtilal çıkabileceği uyarısında bulunuyorlardı. Barış Mimarları bunu birbirlerine karşı bir tehdit olarak kullanmaya başlamışlardı. Lloyd George'la Wilson, eğer Almanya'ya çok fazla sert şartlar empoze edilirse, ülkenin Bolşevik olabileceğini söylemekteydiler.

Batı'nın Rusya'daki yeni rejime tepkileri derinden bölünmüş durumdaydı. Bilgiye sahip olmamak, insanların güçlü görüşlere sahip olmasını elbette ki hiç engellemiyordu. Hatta daha bile kolaylaştırıyordu. Hem sol, hem de sağ, kendi korkularını ve umutlarını doğudaki kara deliğe yönlendirmişlerdi. 1919'da gerçekten kalkıp Rusya'ya giden Amerikalı radikal gazeteci Lincoln Steffens, ünlü yazısını dönüş yolunda yazdı. Başlığı: "Ben geleceği gördüm ve iyi işliyor" biçimindeydi. Rusya'da gördüğü hiçbir şey, onun kafasındaki yerleşmiş görüşleri değiştirmemişti. Sağ cephedeyse, söylenti halindeki her dehşet hikâyesine yer vardı. İngiltere hükümeti, görgü tanıklarına dayandığı iddia edilen raporlar yayınlıyordu. Bolşevikler kadınları millileştirmiş, "serbest aşk komiserlikleri"ne yerleştirmişti. Kiliseler geneleve dönüştürülmüştü. Çinli cellatlardan özel ekipler ithal edilmiş, bunların kendi "oryantal" becerilerini, Bolşeviklerin kurbanları üzerinde uygulaması sağlanmıştı.

Barış Konferansı süresince İngiltere'nin savaş bakanı olan Churchill, Lenin'in Bolşevizminin politika sahnesinde yepyeni bir şey olduğunu, Marksist söylemin altında son derece disiplinli, son derece merkezi bir parti bulunduğunu, bu partinin ele geçirebileceği her güç levyesini yakalayacağını ve bırakmayacağını baştan görebilen az sayıda insandan biriydi. Mükemmel bir dünyayla ilgili uzaklardaki bir amacın motive ettiği bu parti, hangi yöntemleri kullanacağına aldırmıyordu. "Bolşevizmin esası, diğer vizyonlu politikalardan farklı olarak, yalnızca şiddet yoluyla yayılabilmesi ve sürdürülebilmesidir." Lenin'le arkadaşları, o vizyonun yolu üzerindeki her engeli yıkmakta kararlıydılar. Bu engeller Rus toplumunun kurumları da olsa, Rus halkının kendisi de olsa, fark etmeyecekti. Churchill, Londra'da yaptığı bir konuşmada dinleyicilerine, "Tarihte gelmiş geçmiş tüm tiranlıklar arasında en kötüsü, en yıkıcısı ve en küçültücüsü Bolşevik tiranlığıdır," diyordu. Lloyd George ise, Churchill'in amaçları konusunda hiç anlayışlı değildi. "Rusya'daki tüm Grand Düklerin toptan yok edilmesi, onun düklük kanına ağır geldi," diyordu. Aralarında Churchill'in çalışma arkadaşlarının ve genelde İngiliz kamuoyunun bulunduğu gruplar da Churchill'i uçarı ve güvenilmez bularak bir kenara ittiler. Gelibolu felaketinin gölgesi hâlâ Churchill'in üzerindeydi, bezemeli konuşma uslubu da kulağa isterik geliyordu. 1918 Kasım'ında yaptığı bir seçim konuşmasında, "Bolşevikler kentlerin harabeleri, kurbanlarının cesetleri üzerinde öfkeli babun sürüleri gibi sıçrayıp hoplarken, koskoca alanlarda uygarlık tümüyle yok ediliyor," demişti. Kabinede bir itiraz patlaması yer alınca, Balfour ona soğuk bir sesle, "Gerçeği ifade ederken kullandığınız abartılara hayranım," diye karşılık vermişti.

1919'da Batılı liberallerin çoğu, Bolşevikleri demokratik seçimle gelmiş bir meclisten iktidarı zorla gasp etmekle, işledikleri cinayetlerle (en kötüsü tabii çarla ailesiydi) ve Rusya'nın dış borçlarını reddetmekle suçlamadan önce, onlara iyimser bir kuşku payı tanımaktan yanaydı. (Bu borçlar meselesi Fransızları özellikle sinirlendiriyordu, çünkü orta sınıftan pek çok kişi Rus devlet bonolarından satın almıştı.) Ama iyi liberallerin sık sık kendilerine hatırlattıkları bir şey vardı: Aslında ABD de, Fransa da, ihtilallerden gelme devletlerdi. Wilson başlangıçta Bolşevizmi, büyük iş adamlarını durdurup hantal hükümeti önleyecek, bireyin özgürlüğüne katkıda bulunacak bir hareket sanmıştı. Özel doktoru Grayson, Wilson'un Bolşevik programında beğenecek pek çok şey bulduğunu söylüyordu: "Tabii ki cinayetleri, gaspları, yasaları hiç umursamayışları en şiddetli kınamaları hak ediyor. Ama doktrinlerinden bazıları tümüyle kapitalistlerin baskıları nedeniyle geliştirilmiş. Kapitalistler her yerde işçilerin haklarını ihlal etmişler." Ayrıca Wilson çalışma arkadaşlarını uyarıyor, eğer Bolşevikler akıllanır, bir yasa ve düzen politikasını kabullenirlerse, çok geçmeden Avrupa'nın her yanına yayılır, şimdiki hükümetleri devirirler," diyordu. Lloyd George, kendisi ve Wilson gibi ilerici düşünenlere göre, eski düzenin o beceriksizliği, yozluğu ve zalimliği nedeniyle zaten başına gelenleri hak ettiğini söylemekteydi: "Eski düzen, baskı ve zulümlerin suçlusuydu ve

ihtilalcilerin öfkeli sertliğinin nedenleri de bunlardı." Ama Lloyd George'un içinde hâlâ, kuzey Galler mahkemelerinde güçlü yerel çıkarları savunan atak genç avukatın kalıntıları da vardı. Curzon, Balfour'a şöyle yakınıyordu: "Bizim başbakanın sorunu, kendisinin de biraz Bolşevik olması. Uluslararası sahnede tek sevimli kişinin Troçki olduğuna inandığını seziyor insan."

Birçok kişinin inancına göre Rus Bolşevikleri sonunda sakinleşecek, burjuvalaşacaktı. Batıda da olaylar başka türlü gelişecekti. Eğer Bolşevik fikirler Batı toplumlarına sızıyorsa, bunun nedeni insanların artık bıkmış usanmış olmasıydı. Hem Wilson, hem de Lloyd George, Bolşevizm'in nedenleri ortadan kaldırıldığı anda, bu akımın oksijeninin kesileceğini savunuyorlardı. Topraksız çiftçiler, işsiz işçiler, umudu kalmamış sıradan kadın ve erkekler, her zaman için, onlara aydedeyi vaat eden kişilerin yemi olagelmişti. Wilson, kendi ülkesinde bile sermayeyle işgücü arasında tehlikeli bir uçurum olduğunu söylüyordu. "Tohumların toprağa ihtiyacı vardır, Bolşevik tohumlar da kendileri için çoktan hazırlanmış olan toprağı bulmuşlardır." Paris yolculuğu sırasında yanında bulunan Amerikalı uzmanlara, Bolşevizmi yeni bir düzen kurarak yenebileceklerini söylemişti. Lloyd George da iyimser olma eğilimindeydi. Bir İngiliz gazeteciye, "Sizce Bolşevizm kendiliğinden ölmeyecek mi?" diye sormuştu. "Avrupa çok güçlü. Ona karşı koyabilir."

Lloyd George, Barış Konferansı'na Rusya'nın da dahil olmasını tercih ederdi. 1918 Aralık ayında, Londra'daki buluşmalarında Clemenceau'ya da söylediği gibi, o ülke var olmadığı için ilerlemelerine olanak yoktu. Kendisinin Rus halkına çok acıdığını söylüyordu. "Askerleri ellerinde silahları, cephaneleri olmadan savaştı, kendi hükümetlerinin korkunç ihanetlerine uğradılar; o acıların ardından İttifaka karşı isyan etmelerinde pek de şaşılacak bir şey yok." Rusya çok büyük bir ülkeydi. Avrupa'dan başlıyor, Asya'ya uzanıyor, yaklaşık 200 milyon insan barındırıyordu. Eğer Rus toprakları üzerinde hak iddia eden ulusların Paris'e gelmesine izin veriliyorsa, o zaman elbette ki Rusların kendilerinin de seslerini duyurma hakkı olmalıydı. Bu belki Bolşevikleri de davet etmek anlamına gelecekti. Lloyd George, Yüksek Konsey'e, kendisinin onlardan hiç hoşlanmadığını söyledi, "Ama onları tanımayı reddedebilir miyiz?" diye sordu. "Koca bir milletin temsilcilerini biz seçeceğiz dersek, uğrunda savaştığımız tüm ilkelere aykırı olur." İngiliz hükümeti de, Fransız İhtilali'nin sonunda aynı hatayı yapmış, göçmen aristokratları desteklemişti. Lloyd George dramatik bir sesle, "O yüzden başlayan savaşlar yirmi beş yıl sürdü," diyordu.

Onun bu iddiaları Clemenceau'nun hiç hoşuna gitmedi. Clemenceau Bolşeviklerden nefret ediyordu. Bunun bir nedeni, onları Almanlara alet olmuş gibi görmesi, bir nedeni de, uyguladıkları yöntemlerden nefret etmesiydi. Clemenceau'ya göre ihtilal ancak 1789'da yüce sayılabilirdi. Jakobenlerin, Robespierre'lerin, Lenin'lerin eline düşünce, bu insanlar giyotini, darağacını kullanarak mükemmellik yaratmaya kalkıyorlardı.

Clemenceau Fransız-Prusya savaşının sonunda, Paris'teki radikal komünde, kitle şiddetinin ne olduğunu yaşamıştı. Zaten aşırı solla bağlarını da o anda koparmıştı. 1919'da, tıpkı öteki Müttefik güçlerinin liderleri gibi o da kendi ülkesindeki kamuoyunun görüşlerini düşünmek zorundaydı. Özel bir görüşme sırasında Balfour'a, eğer Bolşevikler Paris'e delege yollarlarsa, aşırı radikaller cesaret bulur, orta sınıf paniğe kapılır, demişti. Sokaklarda gösteriler başlayabilir, kendi hükümeti bunları güç kullanarak sindirmek zorunda kalabilirdi. Bütün bunlar herhalde Barış Konferansı için iyi bir atmosfer yaratacak değildi. Eğer müttefikleri bu devette ısrar ederlerse, Clemenceau istifa etmek zorunda kalabileceğini söyleyerek uyarıda bulunuyordu.

Ayrıca, Bolşevikler Rus halkının tümünü temsil ediyorlar mıydı? Aslında yalnızca St. Petersburg (yakında Leningrad olacaktı) ve Moskova çevrelerindeki Rus topraklarını kontrol eder durumdaydılar. Karşılarında rakip hükümetler vardı. Güneyde çarcı generallerden biri olan General Anton Denikin liderliğinde, Beyaz Ruslar diye bilinen grubun bir hükümeti vardı. Ayrıca Sibirya'da da Amiral Aleksandr Kolçak'ın hükümeti kurulmuştu. Paris'te bile Rus sürgünler, muhafazakârı ve radikaliyle birlikte bir Rus Politik Konferansı oluşturmuş, Bolşevik olmayan tüm Ruslar adına konuşuyorlardı. Çar hükümeti zamanında dışişleri bakanlığı yapmış olan Sergei Sazonov, kendini ünlü terörist Boris Savinkov ile birlikte çalışır bulmuştu. Savinkov iki dirhem bir çekirdek, yaka iliğinde gardenya çiçeğiyle dolaşırken Paris'te çok hayranlık uyandırıyordu. Becerikli ve etkin eylemlerden her zaman hoşlanan Lloyd George, "Suikastleri hep beceriyle hazırlanmıştır ve tam bir başarıyla sonuçlanmıştır." diyordu. Ama yazık ki Rus Politik Konferansı, Denikin'le Kolçak'ın rakip hükümetlerinden (bu arada onlar birbirlerine karşı manevralarla meşguldüler) pek bir destek alamadığı gibi, Bolşeviklerden de alabilmiş değildi.

16 Ocak günü Lloyd George, Rusya meselesini olduğu gibi Yüksek Konsey'in önüne getirdi. Kendi görüşüne göre ortada üç seçenek vardı: birincisi Rus Bolşevizmini silip yok etmek, ikincisi dış dünyayı Rusya Bolşevizmi'nden izole etmek, üçüncüsü de Rusları, Bolşevikler de dahil olmak üzere, Barış Mimarlarıyla görüşmeye davet etmekti. İlk iki seçeneğe doğru bazı adımları zaten atmışlardı. Rus topraklarında Müttefik askerleri vardı, ayrıca Müttefikler Rusya'ya abluka uyguluyorlardı. Bunların ikisi de sonuç verecek gibi görünmüyordu. Dolayısiyle Lloyd George şahsen son seçeneği tercih ediyordu. Hatta Ruslara bir iyilik edebilirler, çeşitli alt grupların birbiriyle konuşması için onlara telkinde bulunabilirler, aralarında bir tür uyum sağlamalarına yol açabilirlerdi. "Laf aramızda, Romalılar da barbarları davet edip onlara doğru dürüst davranmalarını söylerken böyle yapmışlardı," diyordu.

Lloyd George önlerindeki seçenekler konusunda haklıydı, ama barış mimarlarının karar vermesi hiç de kolay olmadı. Hangi yolu seçseler, bir takım itirazlar söz konusuydu. Bolşevikleri devirmek için müdahale etmek

riskli ve pahalıydı. Rusya'yı izole etmek Rus halkının canını yakardı. Bolşevik temsilcileri Paris'e ya da Batı'daki herhangi bir yere getirmek de, onlara mesajlarını yayma fırsatı tanımanın riskini taşıyordu; muhafazakârları kızdırmak da ek bir sakıncaydı. Wilson, Lloyd George'u desteklerken, Fransa ve İtalya dışişleri bakanları, yani Pichon'la Sonnino, muhalefette kaldılar. Pichon, en azından Rusya'dan yeni dönmüş olan Fransız ve Danimarkalı büyükelçileri dinlemenin iyi olacağını söyledi. İki sefir geldiler, Kızıl Terör'ün kaygı verici öykülerini anlattılar, ama Lloyd George bunları abartı olarak gördü, üzerinde durmadı. Yüksek Konsey bir türlü karar veremiyordu.

Barış Konferansı boyunca Müttefiklerin Rusya politikası her zaman tutarsız ve istikrarsız kaldı, hiçbir zaman Bolşevikleri devirecek kadar sertleşmedi, ama yeterince olumsuz bir tutumda kaldığı için de, onlar üzerinde bırakılan etki, Batılıların kendilerine kararlı biçimde düşman olduğu yolunda gerçekleşti, bu da daha sonraki yıllar için bir bahtsızlık oldu. Churchill kendi hükümetinden ısrarla net bir politika istiyordu. Anılarında Müttefiklerin bu konudaki kararsızlığından acı acı yakınmaktaydı: "Sovyet Rusya'yla savaş halinde miydiler? Elbette hayır; ama Sovyet Rusları gördüklerinde vuruyorlardı. Rus topraklarında işgalci durumundaydılar. Sovyet Hükümeti'nin düşmanlarını silahlandırıyorlardı. Limanları ablukaya alıyor, savaş gemilerini batırıyorlardı. Sovyet Hükümeti'nin devrilmesini ciddi biçimde istiyor ve planlıyorlardı. Ama savaş mı; şok! Müdahale mi; ayıp!"

Churchill tabii müdahaleden yanaydı. Müttefiklerin Fransız başkomutanı Mareşal Foch da aynı fikirdeydi. Londra'daki parlementonun *Tory* (muhafazakâr) üyeleriyle Fransa'nın bozuk çalan yatırımcıları da öyleydi. Karşılarında da onlar kadar gürültücü başka gruplar vardı: işçi sınıfı hareketiyle dayanışma içinde bulunan sendikalar, çeşitli alanlardaki hümaniterler, bir de pragmatistler... Londra'nın popüler Daily Express gazetesinin en basit biçimde ifade ettiği gibi, "Ruslara acıyoruz, ama bu işi aralarında halletmeliler," diyorlardı.

Wilson'un da görüşü aynı yöndeydi. Savaşın bitmesinden hemen önce, Washington'daki bir İngiliz diplomatına, "Kendi kurtuluşlarını kendilerinin bulmasına izin vermek gerektiğine inanıyorum," demişti. "Bir süre anarşiyi yaşasalar bile. Ben durumu şöyle görüyorum: Bir yığın geçimsiz insan, aralarında kapışıyorlar. Onlarla iş yapılmaz, demek ki hepsini bir odaya kapayıp kapıyı kilitlemek, aralarındaki sorunları hallettikleri zaman kilidi açıp onlarla iş yapacağınızı söylemek gerek." Wilson besbelli odanın biçiminin büyük ölçüde aynı kalacağını varsayıyordu. İngilizlerin arasıra eğilim gösterdiği gibi Rusya imparatorluğunun parçalanacağını düşünmüyordu. Onun gözünde kendi kaderini tayin, Rusların kendi dev ülkelerini kendilerinin yönetmesi demekti. Yine aynı ilkeye dayanarak bir tek istisna tanıyordu, o da Rusya'nın Polonya topraklarıydı. Oraların yeniden kurulacak Polonya'ya ait olması gerektiğine inanmaktaydı. Garip ama, Ukrayna'nın

milliyetçiliğini aynı gözle görmüyordu (belki de Cumhuriyetçi rakibi Senatör Lodge Ukrayna'nın bağımsızlığını savunduğu için). Müttefiklerin Baltık devletlerini tanımasına da çok karşıydı. Bunların dışında, Wilson'un Rusya politikası genelde olumsuzdu: Müdahale edilmeyecek, tanıma diye bir şey de olmayacaktı. Wilson'un On Dört Noktası'nın altıncısı, yabancı askerlerin Rusya topraklarını boşaltmasını istiyordu (burada özellikle Japonları düşünmüştü), böylece Ruslar kendilerine en iyi uyan kurumları kurabilirler, demişti. Ruslar kendilerini kimin yöneteceğini kararlaştırdığında (bu yöneticilerin Bolşevikler olmayacağını umuyordu), ABD o ülkeyi tanıyabilirdi. Wilson ABD'nin Meksika iç savaşında da böyle yaptığına işaret ediyordu.

Ama sorun, Müttefiklerin daha şimdiden müdahale etmiş oluşlarındaydı. 1918 ilkbaharında İngiliz askerleri, kuzeydeki Archangel ve Murmansk limanlarına çıkmış, Japonlar da Pasifik kıyısındaki Vladivostok'u ele geçirip batıya, Sibirya'ya doğru ilerlemeye başlamış, Almanların Rus hammadde kaynaklarına, tahıl ya da petrole ulaşmasını, limanları ve demiryollarını ele geçirmesini engellemek istemişlerdi. Japonları (ve belki İngilizleri de) gözaltında bulundurmak, Sibirya'da başı derde giren bir Çek lejyonunu Rusların esir kamplarından kurtarabilmek için, Amerikalılar da ister istemez asker yollamak zorunda kalmışlardı. (Wilson o yaz House'a, "Rusya'da neyin doğru olduğu, ne yapmak gerektiği konusunda kan ter içinde kaldım." diye yakınmıştı. "Nereye dokunsam, bataklığa batıyormuş gibi oluyorum.") İngilizler bu arada Kanadalıları, Amerikalılarla Japonları dengelemek üzere bir kuvvet yollamaya ikna etmişti. Güneyde bir başka İngiliz kuvveti, Rudyard Kipling'in bir okul arkadaşının komutası altında Kafkas dağlarına ve oralardaki petrol yataklarına doğru ilerliyordu. Fransızların elindeki asker gücü İngilizlerin elindekinden bile azdı. Onlar yalnızca askeri misyonlarla sembolik kuvvetler yollayabiliyorlardı. Savaşın sonunda İngiltere, askerlerini oldukları yerde tutmaktan vazgeçip anti-Bolşevik Beyaz Ruslara yardım etmeye karar verdiğinde, başlangıçta Almanlara karşı diye başlatılan bu müdahalelerin değiştiği, çok farklı bir şeye dönüştüğü, iyice ortaya çıkmış bulunuyordu.

Yenik Alman ordusu, Müttefiklerin talimatı üzerine askerlerini Ukrayna'dan ve Baltık devletlerinden çekmeye başladı. Müttefikler oluşan boşluğu doldurmak için mücadele verdiler. 1918'in sonunda Rusya topraklarında 180.000 yabancı asker vardı, birkaç Beyaz Rus ordusu da Müttefiklerden para ve silah alıyordu. İnsanlar Bolşevizme karşı bir haçlı seferinden (yani cihattan) söz etmeye başlamışlardı. Müttefik liderlerini durduran, yeni askeri maceralara karşı güçlü bir muhalefetin bulunmasıydı. Gerek halk, gerekse silahlı kuvvetler, savaştan usanmış, yorulmuş durumdaydı. Sol cenahtan gelen "Rusya'dan el çekmeli" çağrıları giderek popülerlik kazanıyordu. Lloyd George, kabinesine, eğer dikkatli olmazlarsa, Bolşevizmi sindirelim derken tersine kendilerinin yayacağını söyleyip uyarıda bulunmuştu. İngiliz askeri mercileri, Rusya'ya yollanma ihtimalinin askerler arasında giderek hiç istenmediğini bildiriyordu. Sibirya seferine ve Murmansk'a asker yollamış olan Kanadalılar, yaz geldiğinde oradan

çıkmak niyetindeydi. Borden İngiliz heyetindeki çalışma arkadaşlarına, Kanada'da bu konuda "büyük kaygıların" varlığından söz etmekteydi.

Fransızlar müdahaleyi kuvvetle savundukları halde, aslında bu konuda pek bir şey yapabilecek durumda değillerdi. Ellerinde ne insan gücü, ne de kaynaklar vardı. Savaş bitmeden önce Rusya'ya ancak bir avuç Fransız askeri gelebilmişti. İngiltere'yle varılan bir anlaşma gereği, Fransa'nın teoride güney Ukrayna ve Kırım'dan, İngilizlerin de Kafkaslar ve Orta Asya'dan sorumlu olması gerekiyordu. (Bunun anlamının, yerel anti-Bolşevik güçlere destek vermenin ötesinde ne olduğu hiçbir zaman tam olarak açıklanmamıştı.) Yakın Doğu'daki Fransız generali Louis Franchet d'Esperey acı acı yakınıyor, "Bu ülkede kalmaya yetecek kadar askerim yok, özellikle de adamlarım, arkadaşları memlekette dinlenirken Rusya'da bir kış geçirmeye sıcak bakmayacağı için yok," demekteydi." Uyarılarının görmezden gelinişi bir hata oldu. Fransız hükümeti, Fransız, Yunan ve Polonyalı askerlerden oluşan karma bir kuvveti Karadeniz'deki Odessa limanına yönlendirdi. Bu kuvvet kendini çabucak, çok çeşitli düşmanlarla çatışır durumda buldu. Bolşeviklerden Ukraynalı milliyetçilere, anarşistlere kadar her türlüsü vardı. Uzun süren 1918-1919 kışı boyunca moraller bozuldu, Bolşevikler Fransızca bilen adamlarını yolladıklarında askerler çok kolayca etkilendi. Bir Fransız subayı şöyle diyordu: "Verdün'den ve Marne'dan kellesini kurtarabilmiş Fransız askerlerinin hiçbiri, onu Rusya steplerinde kaybetmek istemez." Nisan 1919'da Fransız yetkilileri birdenbire bu işten vazgeçip çabucak çekildiler, Odessa'yı ve halkını Bolşeviklerin eline terk ettiler. Siviller rıhtıma toplanmış, Fransızlara kendilerini de alıp götürmeleri için boşuna yalvarıyorlardı. Bir başka küçük Fransız kuvveti, Kırım'ın Sıvastopol limanından biraz daha derli toplu biçimde ayrılmayı başardı, yanlarına 40.000 kadar Rus aldılar. Bunların arasında, öldürülen çarın annesi de bulunmaktaydı. İki hafta sonra Fransa'nın Karadeniz filosunda isyan çıktı.

Fransa, Bolşeviklere ve uyguladıkları yöntemlere karşı mücadele etme gereği konusunda sesini yükseltmeyi sürdürse de, Müttefik müdahalelerinde bundan sonra pek bir rol oynayamadı. Foch peşpeşe olmayacak planlar öneriyor, Rusya'ya Polonyalılardan, Finlandiyalılardan, Çekoslavaklardan, Romanyalılardan, Yunanlardan, hatta Almanya'da bulunan Rus savaş esirlerinden oluşmuş kuvvetlerle girmeyi öneriyorlardı ama bunlardan bir şey çıkmadı. Çıkmayışının bir nedeni, emrindeki yedeklerin kendilerine biçilen rolleri reddedişleri, bir başka nedeni de, İngiltere ve Amerika'dan gelen güçlü itirazlardı.

Fransız politikası sonunda, daha iyi bir çare kalmadığı için, Lloyd George'un sıraladığı seçeneklerin ikincisine gelmiş, Bolşevizmi Rusya içerisinde izole etmeye dönüşmüştü. Barış Konferansı'nda ve onu izleyen yıllarda Fransa, Rusya'ya ilişkin, örneğin Polonya gibi devletlerin oluşmasıyla veba taşıyıcılarının çevresine bir sağlık şeridi çekilmesi gibi konularda elinden geleni yapmıştır. Bunun Fransa açısında ek bir önemi de,

Almanya'ya bir karşı - ağırlık oluşturması, günün birinde (olmayacak şey ama) Almanya'yla Rusya'nın biraraya gelmeye çalışmasını önlemesiyle ilgiliydi. Foch'la Churchill, 1919 Paris'inde bu ihtimali ciddiye alan az sayıda kişiler arasındaydı. Churchill gerçekten de gelecekte Bolşevik Rusya'nın milliyetçi Almanya ve Japonya'yla yakınlaşmasına karşı uyarılarda bulunmuştu. "En son ihtimalde de, Ren'den Yokohama'ya kadar uzanan, İngiltere İmparatorluğu'nun Hindistan'daki ve başka yerlerdeki hayati çıkarlarını tehdit eden, hatta dünyanın geleceğini tehlikeye sokan bir avcı konfederasyon akla gelebilir."

1919 sonunda, kuşkulu Clemenceau, Lloyd George'a Bolşeviklerden söz ederken, "Onlardan gözümüzü hiçbir zaman ayırmamalıyız," diyordu. "Çevrelerini dikenli tellerle sarmak ve oraya hiç para harcamamak gerek." 1919 yılında para her an büyük sorundu. Lloyd George, Churchill'in müdahale hevesini yumuşatmak için, maliye bakanı Austen Chamberlein'le yaptığı bir konuşmayı ona anlatıyordu: "O yükü kaldıramayız. Chamberlein barış ortamında bile iki yakamızın zor biraraya gelebildiğini söylüyor; hem de böylesine ezici vergiler aldığımız halde." İngilizler belki 100 milyon sterlin harcadılar, Fransızların harcadığıysa bunun yarısını geçmedi. İngiliz vergi mükellefleri Rusya'ya para dökmeye meraklı değildi; özellikle de diğer müttefikler bunu yapmazken! Lloyd George 1919 Şubat'ında askeri müdahale konusu açıldığında, "Fransa ne kadar verecek?" diye sormuştu. "Bir şey veremeyeceğinden eminim. Bizim de veremeyeceğimizden eminim. Amerika masrafları kaldırır mı? Herhangi bir programa onay vermeden önce maliyet konusunda onlardan evet cevabı almayı unutmayın."

Beyaz Ruslara giden yardımın çoğu beceriksizlikler ve yolsuzluklar nedeniyle ziyan oluyordu. Hatların gerisindeki küçük subaylar, askerlere giden üniformaları çalıyordu. Karılarıyla çocukları, İngiliz hemşirelerin eteklerini giyiyorlardı. Denikin'in kamyonlarıyla tankları buzlarda donup kalırken, antifrizler barlarda satılıyordu. Bolşevikler sonradan dünya kapitalizmiyle ilgili propaganda tablosunu hazırlarken bu güçlerin ihtilali engellemeye nasıl çalıştığı konusuna büyük ağırlık vermiş olsalar da, aslında Müttefikler Beyazların yenilgisini önlemek için çok az şey yapmışlardı.

Müttefiklerin Rusya'ya müdahalesi her zaman farklı amaçların ve ortak kuşkuların bir karmaşası olmuştu. Amerikalılar resmi olarak müdahaleye karşıydı ama savaş bittikten sonra yine de askerlerini Sibirya'dan çekmiyor, Japonların niyetlerini bu yolla engellemeye çalışıyorlardı. Fransızlar 1914 öncesinde, Almanları hizada tutmak için güçlü bir Rusya'ya güvenirken, İngilizler sürekli olarak Rusya'dan güneye ve Hindistan'a gelebilecek bir tehdit için kaygılanırlardı. Oysa 1919'da Fransa, Beyaz Rusya'yı ayağa kaldırmayı tercih ederken, İngiltere daha zayıf bir Kızıl Rusya'ya çoktan razıydı. Curzon Bolşeviklerin temsil ettiği her şeyden nefret eden biriydi. Rusların Kafkasya'da kontrolü elden kaçırması karşısında büyük sevinç duymuştu. Sonra Churchill'le konuşurken, İngilizler dikkatli olmalı, güneydeki Beyaz Rus lider Denikin'in, elini bir kere daha oralara uzatmasını

önlemeli, demişti. İngilizler, Fransızların amaçlarından çok kuşkulanıyorlardı çünkü bu içlerine işlemiş bir refleksti. Fransız hükümeti de Lloyd George'un (Rusya'daki tasarruflarını kaybetmiş olan) İngiliz orta sınıfından gereksiz yere etkilendiğini söyleyip, yakınıyordu. Lloyd George, "Onların en çok sevineceği şey, kebap ettikleri kestaneleri ateşten bizim alıp önlerine getirmemiz," diyordu.

Müttefikler Rusya'ya müdahale konusunu aralarında tartışıp dururken, bir yandan da Lloyd George'un tercih ettiği seçeneği, görüşmeler seçeneğini araştırıyorlardı. 21 Ocak 1919'da Lloyd George'la Wilson Yüksek Konsey'e bir uzlaşma önerdiler. Madem Fransızlar Bolşeviklerin Paris'e gelmesini istemiyor, neden onlarla ve Rusya'nın diğer temsilcileriyle Rusya'ya daha yakın bir yerde buluşmayalım? Ayrıca Wilson, Barış Mimarları Bolşeviklerle konuşmayı reddettiği sürece, Rus halkı Bolşevik propagandasına inanır, Müttefikleri gerçekten Rus halkının düşmanı sanır, diye ekliyordu. Clemenceau, Sonnino'nun da desteğiyle, hemen itiraz etti, Bolşeviklerle konuşuyor olmanın zaten onlara inanılırlık kazandırmaya yeteceğini söyledi. Beri yandan, sırf bu nedenle müttefiklerden ayrı düşmeye de hazır değildi, o nedenle ister istemez karara uyacağını söyledi. Sonnino inadını sürdürdü. Tüm Beyaz Rusları biraraya toplayıp onlara yeterli asker vermeyi ya da en azından yeterli silah vermeyi, Bolşevikleri yok etmelerini istemeyi ileri sürdü. Lloyd George ona pratik bir soru sordu: Her ülke kaç asker verebilecekti? Garip bir sessizlik oldu. Sonunda cevap geldi: "Hiç!" Görüşmeler seçeneğine karar verildi. Wilson hemen bir daktilo getirilmesini istedi. İngiliz gazetecilerden biri, "Hepimizin hayalinde güzel bir Amerikalı stenograf belirmişti," diye hatırlıyordu olayı. Ama hademelerden biri, elinde Wilson'un hırpalanmış daktilo makinesiyle geldi, başkan kendisi köşede bir yere oturdu, davet mektubunu yazmaya koyuldu. Clemenceau odadan çıkarken orada bekleyen bir Fransız gazeteciye, 'Yenildik,' diye hırladı.

Wilson'un taslağı, Müttefiklerin Rus halkına yardım etme konusundaki samimi ve bencillikten uzak arzularına değiniyordu. Mektup hemen önde gelen Rus gruplarına iletildi, onlara Prens Adasında -Karadeniz'le Akdeniz arasındaki Marmara'da bulunan adalardan biri [Büyükada]- buluşma teklif edildi. O adalar İstanbul'da yaşayan insanların çok sevdiği bir piknik yeriydi. Ayrıca Türk yetkililer tarafından savaştan önce, kentin binlerce sokak köpeğini götürüp atacak bir yer olarak da kullanılmıştı. Adalardan yükselen çaresiz havlama sesleri günlerce suların üzerinde yankılanıp durmuştu.

Bolşeviklere kısa dalga radyoyla mesaj gönderildi, Paris cevabı bekliyordu. Cevabın ne olacağını kestirmek kolay değildi. Bolşevikler şimdiden, kabalıkla kibarlığın karışımı olan tanıdık bir havayı benimsemişlerdi. Bir yanda aşırı düşmanlık, diğer yanda işbirliğini esirgeme. Lenin Rus İhtilalinin Avrupa'yı, ardından da bütün dünyayı ateşleyeceğini düşünüyordu. Sınırlar, bayraklar, milliyetçilik ... bunların hepsi, kaderi belli olan kapita-

lizmin, dünya işçilerini birbirinden ayrı tutmak için kullandığı araçlardı ama hepsi silinip süpürülecekti. Atadığı ilk dışişleri komiseri, büyük ihtilalci ve büyük teorisyen Leon Troçki idi. Troçki yeni görevini basit bulmuştu: "Dünya insanlarına birkaç ihtilalci duyuruda bulunur, sonra kepenkleri kaparım," diyordu. (Farkında olmadan Wilson'un açık diploması çağrısına paralel olarak, çarlık dosyalarını ve yayınlarını taramış, Müttefikleri çok utandıran savaş zamanı gizli anlaşmalarını bulup çıkarmış, örneğin Ortadoğu'nun nasıl bölüşüleceğine ilişkin belgeleri bile ele geçirmişti.) Lenin'le Troçki için sorun, taktik sorunuydu. Eğer dünya ihtilali hemen olacaksa, o zaman düşmanla oturup, konuşmaya gerek yoktu. Ama gecikme olacaksa, kapitalist ülkeleri birbirine düşürmek gerekebilirdi. 1917'de Bolşevikler birinci şıkkın doğru çıkacağını varsaymaktaydılar ama 1919'da, Lenin her ne kadar Dünya İhtilali Merkezi adlı bir kurucu kongre toplamış, ona Komünist Enternasyonal adını vermiş olsa bile, yavaş yavaş bu işten kuşku duymaya başlamışlardı.

Bu tereddütleri yansıtan dış politikaları, Müttefiklerin kuşkularını daha derinleştirdi. Ekim 1918'de, Troçki'nin yerine dışişleri komiseri görevine yeni atanmış olan, Georgi Çiçerin adlı saçı başı dağınık, tutkulu bilimadamı, Wilson'a müstehzi bir not yolladı, onun kutsal saydığı ilkeleri alaya aldı. On Dört Nokta, Rusya'yı kendi kaderini çizmek üzere yalnız bırakmakla ilgiliydi; bu durumda Wilson'un neden Sibirya'ya asker yolladığı merak edilebilirdi. Amerikalı, kendi kaderini tayin hakkından söz ediyordu; ama İrlanda'yla Filipinlerden hiç söz etmemesi ne kadar tuhaftı! Tüm savaşları bitirecek bir Milletler Cemiyeti vaat ediyordu; acaba bu bir tür şaka mıydı? Savaşları çıkarmaktan kapitalist ülkelerin sorumlu olduğunu herkes biliyordu. Şu anda bile Amerika Birleşik Devletleriyle onun suç ortağı olan İngiltere ve Fransa, daha fazla Rus kanı dökmek ve Rusya'dan daha fazla para koparmak için planlar kurmaktaydılar. Tek gerçek cemiyet, kitlelerin cemiyetiydi.

Ama Bolşevikler aynı zamanda uzlaşmacı mesajlara da yer vermekteydi. Çiçerin'in yardımcısı Maksim Litvinov zeki ve sevimli bir adamdı. Birkaç yıl Londra'da yaşamış, çeşitli işlerde çalışıp hayatını kazanmış, Bloomsbury banliyösünde oturan Ivy Low adlı bir yazarla evlenmişti. 1918'in Noel gecesi, Stockholm'dan Wilson'a bir telgraf çekti. Telgrafta dünya barışından, adaletten, insaniyetten söz ediliyordu. Litvinov, Rus halkının aslında Wilson'un harika ilkelerini paylaştığını söylemekteydi. Kendi kaderini tayin hakkını ve açık diplomasiyi ilk isteyenler onlardı. Şimdi de tek istedikleri barıştı çünkü barış ortamı içinde daha iyi bir toplum kurabileceklerdi. Görüşmelere çok hevesliydiler, ama Müttefik müdahalesiyle ablukası çok büyük acılara sebep oluyordu. Ülkenin ayakta kalması için Bolşevikler kendilerini zor kullanmaya mecbur görüyorlardı. Wilson onlara yardım etmeyecek miydi? Wilson bundan çok etkilenmişti. Lloyd George da telgrafı görünce bir o kadar etkilendi. William Buckler adlı bir Amerikalı diplomat hemen Litvinov'la konuşmaya gönderildi. Buckler'ın raporunu Wilson, 21 Ocak günkü Yüksek Konsey toplantısına getirdi. Durum umut vericiydi. Sovyet hükümeti (kendilerine şimdi o adı seçmişlerdi) barış uğruna çok şey

yapmaya hazırdı. Bunlar, reddedilen dış borçların bir kısmını ödemek de olabilirdi, yabancı girişimlere yeni ödünler vermek de. Dünya ihtilali çağrılarını durdurmaya da hazırdılar. Zaten bu propagandayı da, önce Almanya'ya karşı, daha sonra da Müttefiklere karşı kendilerini koruyabilmek için kullanmak zorunda kalmışlardı.

Wilson'la Lloyd George, Bolşeviklerin Prens Adası'na daveti iyi karşılayacaklarına inanmak için bir takım nedenlere sahipti. İki devlet adamı delegelerini seçtiler: ABD'ninkiler bir liberal gazeteciyle papazlıktan ayrılmış biri, İngiltere'ninki de sevinçten uçan Borden'di ('Kanada için ne büyük onur' diyordu; tabii Lloyd George'un gidecek adam bulmakta güçlük çektiğinden haberi yoktu). Hep birlikte bekliyorlardı. Sovyet hükümetinin cevabı 4 Şubat günü geldi. Bolşevikler yine Batı'yı yanlış değerlendirmişlerdi, üstelik bu da son kere olmayacaktı. Yüksek Konsey'in getirdiği şartlardan biri mütakere olduğu halde, kurnazlık edip mütarekeden kaçtıkları apaçık ortadaydı. Davet mektubunda sözü edilen yüksek ilkelere değinme zahmetine katlanmamışlardı. Besbelli kapitalistlerin yalnızca bir tek şeyi anlayabildiği kanısındaydılar; onlara önemli maddesel ödünler, ham madde ve toprak gibi şeyler vermeye kalkmışlardı. Ne de olsa, aynı taktik Brest-Litovsk'da Almanlara karşı iyi sonuç vermişti. Wilson şaşırmıştı: "Bu cevap yalnız yersiz değil, aynı zamanda hakaret olarak bile yorumlanabilir," diyordu. Lloyd George da aynı görüşteydi. "Biz onların parasının peşinde de değiliz, ödünlerinin de, topraklarının da," diyordu.

Beri yanda diğer davetliler de, Fransa'nın ve Churchill gibi dostların verdiği sessiz destekle, inatlarını sürdürmekteydiler. Prens Adası önerisinin haberi Beyaz Rusları derin bir şoka sürüklemişti. Paris'te sürgünde olan gruplar dev bir gösteri yaptı, ta uzaklardaki Archangel'de Wilson'un asılı duran resimleri alelacele indirildi. Eski dışişleri bakanı Sarzonav, bir İngiliz diplomatına, "Müttefikler acaba benden, ailemi öldüren kişilerle buluşmamı nasıl bekliyor?" diye sordu.

Eğer İngilizlerle Amerikalılar baskı yapmış olsaydı, Beyaz Ruslar herhalde razı da olurlardı, ama böyle bir şey yapmaya Wilson da, Lloyd George da hazır değildi. Prens Adası her ikisi için de bir politik problem olmaya başlıyordu. Basın da, birlikte çalıştıkları arkadaşlarından bazıları da, giderek eleştiri dozunu yükseltmekteydi. Koalisyon hükümeti için Muhafazakârların desteğine bağımlı olan Lloyd George, Muhafazakâr lider Bonar Law'dan ilk uyarıyı almıştı bile. Kendi yardımcısı da, bu konu yüzünden hükümetin dağılabileceğini söylemişti. 8 Şubat'ta Clemenceau, nadir rastlanan konuşkan günlerinden birinde, Poincaré'ye, Prens Adası toplantısının batağa saplanmakta olduğunu söyledi. Wilson, Bolşeviklerin kısmi kabul mesajına cevap vermek niyetinde değilmiş gibi görünüyordu. Clemenceau işi güvene almak için Balfour'a, başkan kısa bir ziyaret için ABD'ye gidene kadar bu konunun konuşulmasını ertelemesi için ricada bulundu. Beyaz Ruslar red mektubunu 16 Şubat'ta gönderdiğinde Wilson denize açılmış, Lloyd George bir genel grev tehdidi nedeniyle Londra'ya dönmüş, Prens Adası işi de çoktan ölmüştü.

Bu durumda Rusya meselesi yine havada kalmış oluyordu. Londra'da Churchill, Lloyd George'un kesin bir karar vermesini istiyor, ya müdahale edelim, ya da Rusya'dan kesin olarak çekilelim, diyordu. Lloyd George ikisini de yapmaya hazır değildi. Gerçek bir müdahale, sol cenahta, çekilmek de sağ cenahta rahatsızlık yaratırdı. Böyle olunca, Barış Konferansı'nın başka aşamalarında, örneğin Almanya'nın tazminatı konusunda da yaptığı gibi, dolaylı yolu seçti, önce bir yaklaşımı, sonra diğerini deneyerek ilerlerken niyetini belli etmemeye çalıştı.

Churchill'e, Rusya'yla ilgili tüm kararların Paris'te, Wilson'la birlikte verilmesi gerektiğini söyledi. Churchill 14 Şubat sabahı aceleyle Manş'ı geçti. O gün başkanın ABD'ye hareket edeceği gündü. (Lloyd George anılarında, Churchill'in kendiliğinden ve kurnazca Paris'e koşması karşısında ahlaki açıdan dehşete düştüğünü ifade etmekteydi.) Arabayla Paris'e doğru yıldırım gibi giderken, bir de kaza oldu, Churchill'in bindiği arabanın ön camı parçalandı, ama Churchill sonunda Yüksek Konsey'in odasına daldığında, Wilson daha yeni ayağa kalkıyordu. Churchill Müttefiklerin niyetindeki kararsızlığın, hem Rusya'daki askerleri, hem de Beyaz Rusları çok kötü etkilediğini anlatırken başkan nezaketle dinledi. Onun kendi görüşüne göre, geri çekilmek felaket demekti. Böyle bir hareket, koskoca bir makinenin ana parçasını çekip almakla bir olur. Rusya'da Bolşeviklere karşı başka hiçbir silahlı direniş kalmaz, sonu gelmez bir şiddet ve sefalet tüm Rusya'yı kaplardı. Wilson (herhalde Lloyd George'un da önceden tahmin ettiği gibi) geri çekilmeyi reddetti. Müttefiklerin askerlerinin Rusya'da pek bir işe yaramadığını o da kabul etti ama durumun çok karışık olduğunu söyledi.

Churchill iki gün daha Paris'te kaldı, Yüksek Konsey'i en azından daha net bir politika benimsemeye ikna etmek için çaba gösterdi; ama Wilson'la Lloyd George'un yokluğunda bunu sağlamak kolay değildi. Lloyd George, sadık adamı Kerr'den her gün rapor alıyor, işleri uzaktan yönetiyordu. Bir arkadaşına neşeyle, "Winston Paris'te," dedi. "Bolşeviklere karşı savaş istiyor. İşte bu gerçekten ihtilal çıkarır. Bizim insanlarımız buna asla izin vermez." Churchill'e karışık işaretler gönderip duruyor, İngiltere'nin Beyaz Ruslara silah ve gönüllü asker verebileceğini ima ediyor ama bir sonraki telgrafta onu, Bolşeviklere karşı askeri harekât planlama konusunda uyarıyordu. Lloyd George'un iddiasına göre Savaş Bakanlığı, Rusya'da Müttefik askerlerinin bulunmasını bir hata olarak görmekteydi. Kendisi de aynı kanıdaydı: "Oranın içişlerine karışmak bize düşmez, o bir yana, ayrıca da kesinlikle kötü bir tutum; Bolşevik düşünceleri güçlendirip sağlamlaştırır." Lloyd George, Kerr'e, yolladığı mesajların kopyalarını diğer İngiliz delegelerine ve House'a da vermesini söylüyordu. Wilson Atlas Okyanusu'nun ortasından uyarısını yolladı: "Churchill'in Rusya önerisi beni çok şaşırttı," diye yazıyordu. "Rusya kaosuna daha fazla bulaşmak çok tehlikeli olur." Oysa kaygılanmasına gerek yoktu. Yüksek Konsey'de Rusya konusunun yeniden ele alınması için kararlaştırılmış gün olan 19 Şubat geldiğinde, Clemenceau bir suikast girişiminde yaralandı, alınacak karar süresiz olarak ertelendi.

Müttefik askerleri Rusya toprağında kaldılar, ama büyük bir sefer düzenlenmedi.

Belki de, Wilson'un tekrarlamaktan çok hoşlandığı gibi, Barış Mimarlarının daha fazla bilgiye ihtiyacı vardı. Genç Amerikalılardan bazıları, bu arada da radikal gazeteci Steffens, ihtilalin nasıl ilerlemekte olduğunu kendi gözleriyle görmeye çok heves ediyordu. Amerikan heyetindeki genç Rusya uzmanı William Bullitt (müdahaleye karşı olduğu bilinen biri), bir inceleme misyonu önermekteydi. Lloyd George bunun iyi bir fikir olabileceğini kabul etti. En azından, olmayacak bir kararın alınmasını geciktirirdi.

17 Şubat günü House, Bullitt'e, küçük ve gizli bir heyetin başına geçip, Bolşevik liderlerin nabzını yoklamaya gitmesini söyledi. Müttefiklerle barış sağlayabilmek için ne gibi koşullara razı olacaklarını öğrenecekti. Bullitt sevincinden uçuyordu. Paris'teki işi sıkıcı bir işti; ama şimdi, artık sahneye çıkıyor gibi görüyordu kendini. Philadelphia'nın imtiyazlı, dışa kapalı üst sınıfından bir ailenin çocuğuydu. Kendine ve kendi yargılarına müthiş güveniyordu. Bir tür harika çocuktu ya da ona hayran annesi öyle düşünüyordu. Yale Üniversitesi'ni hiç zorluk çekmeden bitirmişti. Yaşıtları onu çok akıllı bulurdu ama içlerinden bazıları, Bullitt'in insanları kullanıp, sonra atışında biraz soğuk ve hesapçı bir tutumun varlığını da sezerlerdi. Wilson'a ve ilkelerine hayrandı ama başkanın o ilkeleri savunup savunamayacağından pek o kadar emin değildi.

House'la Kerr biraraya gelip, heyetin görüşeceği konuların bir listesini çıkardılar. House diğer Amerikalı delegelere, "Bullitt yalnızca bilgi vermek için gidiyor," diye güvence verdi. Ama Bullitt'i buna inandırmakta pek o kadar başarılı olamadı. Genç adam, heyet başarısızlığa uğradıktan sonra bile, House'dan Wilson adına konuşma, Lloyd George'dan da Bolşeviklerle barış koşullarını görüşme görevini aldığı inancı içindeydi. Heyete katılan Steffens şu sonuca varmıştı: "Bullitt'in talimatı, Ruslarla görüşüp bir ön anlaşmaya varmak, böylelikle ABD ve İngiltere'nin Fransa'yı ikna ederek bir görüşme daveti çıkarabilmesini sağlamak, sonuç alınmasını biraz daha garantiye almaktı." Steffens yanılıyordu, ama bu da ilk defa değildi. House da, Lloyd George da, gerçi anlaşma umudunu büsbütün kaybetmiş değillerdi. Ama Bolşevikler inat ederse, Fransızları da, kendi kamuoylarını da küstürmek istemiyorlardı. 28 yaşında önemsiz bir gencin başkanlığında giden küçük bir heyet, belki dönüşte iyi haberler getirebilirdi. Getirmese de, gözden çıkarılmayacak şey değildi.

Bullitt'le Steffens Moskova'da harika bir hafta geçirdiler: Elkonmuş bir sarayda yatıp kalktılar, kovalar dolusu havyar yediler, geceleri operaya gidip çarın eski locasından gösteri seyrettiler, gündüzleri de bizzat Lenin ve Çiçerin'le görüşmeler yaptılar. Steffens'ın inancına göre Bolşevikler yoksulluğun, yolsuzlukların, zulümlerin ve savaşın nedenlerini ortadan kaldırmaya başlamışlardı. "Siyasal demokrasi, hukuksal özgürlük, barış anlaşması gibi şeyleri getirme çabası içinde değillerdi henüz. Onlar şimdilik yalnızca iyi şeylerin temellerini atıyorlardı." Rusya'da çok iyi şeylerin başlamış

olduğu konusunda Bullitt de aynı görüşteydi. Her ikisi de Lenin'den çok etkilenmişlerdi. "Açık konuşan, dürüst biri," diyordu Bullitt. "Ama aynı zamanda sevimli, çok esprili ve dingin biri." Steffens, Bolşeviklerin muhaliflere yönelik terörünü sordu, Lenin üzüntülerini ifade ettiğinde etkilendi. Steffens, Lenin'in içgüdüsel olarak liberal biri olduğu sonucuna vardı.

Haftanın sonu geldiğinde Bullitt bir anlaşmaya ulaştığı kanısına varmıştı. Mütareke imzalanacak, ardından her iki taraf da ödünler verecekti. Müttefikler askerlerini geri çekecek, ama Bolşevikler de Rusya içindeki çeşitli Beyaz hükümetleri sonlandırma konusunda ısrar etmeyeceklerdi. (Koşullar Müttefiklerin Beyazlara yardımı kesmesini de içerdiğine göre, Bolşevikler cömert davranabilirdi.) Bolşeviklerin samimi bir pazarlık yapmış olması hayli kuşkuluydu. Lenin daha önce Brest-Litovsk'ta Almanlarla karşılıklı oturduğunda da, ödünlerini yalnızca zaman kazanmak için verdiğini göstermişti. Bullitt'le Steffens 'yararlı aptallar'dı, misyonları da en azından propaganda açısından işe yarardı.

Bullitt vardığı anlaşmayı, Steffens da edindiği pembe gelecek izlenimini gururla Paris'e getirdiler. House yine her zamanki gibi cesaret verici bir tavır içindeydi ama Amerikan heyetinin diğer üyeleri kuşkuluydu. Wilson'un kendisi (artık ABD'den dönmüştü) Almanya Anlaşması'yla ilgili zor görüşmelerle kafası çok dolu olduğundan, pek fazla dikkat yöneltmedi. Bullitt'i görmek için zaman ayıramazdı. Lloyd George'a gelince, o da genç adamı 28 Mart sabahı kahvaltıya çağırdığında enikonu korkmaya başlamıştı. Önceki haftasonu Béla Kun'un Macaristan'da iktidarı ele geçirmesi, onun yüreğinde Bolşevizmin batıya yayılması korkularını yeniden diriltmiş bulunuyordu. Bullitt'in misyonunun dedikoduları yayılmaktaydı. İngiltere'yle Amerika'nın Sovyet hükümetini tanımak üzere olduklarına dair söylentiler dolaşıyordu. Lloyd George'un Muhafazakâr milletvekilleri, kartal gibi bakışlarını onun üzerinden bir an bile ayırmıyorlardı. Northcliffe'in gazeteleri de öyle. O sabahki Daily Mail'de Henry Wickham Steed'in hırçın başmakalesi yayınlanmıştı. Wickham, kardeş gazete olan The Times'ın yeni editörüydü, Lloyd George'a duyduğu nefret, Northcliffe'inkine denkti. Prens Adası entrikası, uluslararası Yahudi finansörlerin ve belki Alman çıkarlarının manevralarıyla yeniden hortlatılmıştı. Lloyd George kahvaltı masasının üzerinden gazeteyi Bullitt'e uzattı. "İngiliz basını bu tür şeyler yaparken, benim Rusya konusunda makul olmamı nasıl beklersin?" diye sordu.

Daha sonraki haftalarda Lloyd George'un üzerindeki baskılar arttı. 10 Nisan'da ona, parlamentodaki 200'den fazla muhafazakâr milletvekilinin imzasıyla bir telgraf geldi, Sovyet hükümetini tanımaması konusunda uyarıldı. Aynı zamanda Almanya barışının şartları konusunda da saldırı altında olan Lloyd George, zararın neresinden dönmek gerektiğini bilirdi. 16 Nisan'da Avam Kamarası'nın karşısına çıktığında, tanıma konusunun Paris'te hiçbir zaman konuşulmadığını ve böyle bir şeyin asla olamayacağını söyledi. Kendisine Bullitt'in heyeti konusunda apaçık sorular sorulduğunda, hafife alan bir havada, "Geri dönen genç bir Amerikalı olduğuna dair bir

şeyler söylenmişti," dedi. Genç adamın yararlı raporlar getirip getirmediği konusuna hiç girmedi.

Bullitt mahvolmuştu. Paris'te hiç kimse onun misyonunu dinlemek istemiyordu; o kadar hayran olduğu başkanın bile umurunda değildi. Almanya barışının koşulları Mayıs'ta açıklandığında, genç adamın Wilson'la ilgili hayal kırıklığı doruğa ulaştı. Öfke dolu, incinmiş bir mektup göndererek istifa etti, Riviera'ya doğru yola çıktı. Niyeti "kumlara uzanıp, dünyanın cehenneme gidişini seyretmekti." Sonbahar geldiğinde ABD'ye döndü, Wilson'un ve Versailles Anlaşması'nın kaderini mühürlemek için Senato önünde ifade verdi; kendisinin de, Amerikan heyetinden pek çok kişinin de, anlaşmadaki birçok maddeye karşı olduklarını söyledi. Bu arada, Rusya misyonuyla ilgili raporunu da kayıtlara geçirmeyi başarmıştı. 1934'te ABD'nin ilk Sovyetler Birliği büyükelçisi olarak yeniden Moskova'ya döndü. Bu seferki tecrübeleri onu ateşli bir anti-komüniste dönüştürdü.

Fransızlar hâlâ müdahale diye homurdanıyorlardı, ama 'sağlık şeridi'nin ötesine geçmeye hazır değillerdi. Lloyd George'la Wilson, Sovyet hükümetiyle temas çabalarından vazgeçtiler, ama mucizevi bir değişim sonucu Bolşeviklerin iyi demokratlara dönüşeceği umudunu hiç kaybetmediler. Aralarında, Bolşevikleri sakinleştirmek için oraya yiyecek yollama fikriyle bile bir süre oynadılar. Bu fikri de Müttefik yardım yönetiminin başındaki Hoover önermekteydi. Hoover'in Bolşeviklerle ilgili şahsi görüşleri de Wilson'unkilere yakındı. Bunlar çok kötü koşullar sonucunda verilmiş, anlaşılabilir cevaplardı. Ama tehlikeliydiler. Propagandalarının Amerika gibi sağlam ve güçlü toplumlarda bile cazibesi vardı. Müttefiklerin dolaylı yoldan Bolşeviklere, ihtilallerini yaymaktan vazgeçerlerse büyük yardım Rusya'nın alacağı mesajını iletmesi gerekirdi. Zaman içinde, yiyecek de bulunca, Rus halkı bu radikal fikirlerden uzaklaşırdı. Müttefiklerin Sovyetleri tanıması gibi bir imadan kesinlikle kaçınmak ve Fransızların itirazlarını da önlemek için, Hoover, tüm operasyonu yönetmek üzere tarafsız bir ülkeden tanınmış ve saygın bir kişinin kullanılmasını önermekteydi.

Aslına bakılırsa aklında tam da böyle biri vardı. "Yaman, sağlam bir karakter. Hem fiziksel, hem de manevi cesareti olan biri" -Fridtjof Nansen, ünlü Norveçli kutup kâşifi. Nansen o ara Paris'teydi. Kafasında Milletler Cemiyeti konusunda bir şeyler yapmak gibi müphem fikirler dolaşıyordu. Nisan ayının ortasında, artık adı Dörtler Konseyi olarak değişmiş olan Yüksek Konsey, Hoover'ın planını onayladı. Bir grup tarafsız ülke, bunlar arasında da Nansen'in kendi ülkesi olan Norveç, Rusya için yiyecek ve ilaç toplayacak, eğer Bolşevikler düşmanlarıyla bir mütareke imzalarsa, bu topladıklarını teslim edeceklerdi. Nansen, Lenin'e bir telgraf çekip iyi haberi vermeye çalıştı ama tüm olayı İngiliz, Amerikan ve belki Alman çıkarlarının Rusya'da ödün koparma komplosu olarak gören Fransızlar da, Bolşevikleri tanımak gibi gözükebilecek her şeye kuşkuyla bakan İngilizler de, telgrafı yollamaya yanaşmadılar. Telgraf sonunda Berlin'den çekildi.

Sovyetlerin Çiçerin ve Litvinov tarafından kaleme alınmış cevabı 15 Mayıs günü telsizle geldi. Lenin onlara, "Nansen'e çok nazik, Wilson'a,

Lloyd George'a ve Clemenceau'ya çok küstah davranın," diye talimat vermişti. Plana gelince "Olayı propaganda için kullanın, çünkü belli ki başka işe yarayamaz." Çalışma arkadaşları da onun öğüdüne uydular, Müttefiklere yönelttikleri sivri saldırıların arasına, doğru dürüst bir barış konferansı olmadıkça mütareke olamayacağı mesajını kesin biçimde yerleştirdiler. Paris'te Barış Mimarları başlarını hüzünlü hüzünlü iki yana salladılar, bundan böyle insani yardım konusunu bir daha ele almamaya karar verdiler. Bu olay Müttefiklerin Rusya politikasının nasıl iflas etmiş olduğunu bir kere daha ortaya koyuyordu.

1919'da ortada bir tek umut kıvılcımı kalmıştı: Rusların kendi ikilemini kendi kendilerine çözmeleri. Baharda buzlar eriyip Rusya'nın yolları çamura dönmeden hemen önce, Beyaz Ruslar, Bolşeviklere yönelik bir saldırıyı koordine etmeyi başardılar. Kolçak, doğu Sibirya'daki mevzilerinden geniş bir cephe boyunca saldırıya geçti. Bir kuvvet kuzeye, Archangel tarafına ilerledi, oldukça zayıf durumda olan Beyaz Rus ve İngiliz ileri birlikleriyle buluşmayı başardı. Diğer bir kuvvet batıya, Ural dağlarına doğru ilerledi. Bir üçüncüsü güneye doğrulup Denikin'le ve onun askerleriyle buluşmayı hedefledi. Nisan ortasında Kolçak'la müttefikleri, Bolşevikleri geriye püskürtüp 300.000 kilometrekarelik toprak kazanmış durumdaydılar. Ama şans bir daha yüzlerine bu kadar gülmedi.

Bolşeviklerin iki hayati avantajı vardı: birlik ruhu ve bulundukları yer. Onlar Rusya'nın merkezini kontrol ederken, çeşitli düşmanları çevreye saçılmış durumdaydı. Beyaz Rus komutanların herbirinin birbirinden kuşku duyması yetmiyormuş gibi, üstelik genelde düşman bir alanda, birbirlerinden kilometrelerce uzaktaydılar, ötekinin ne yaptığını bilme olanağından da yoksundular. Bolşeviklerin elinde Beyazlara göre üç kat fazla asker, ayrıca Rusya'nın bütün silah fabrikaları vardı.

23 Mayıs 1919'da Müttefikler, Kolçak hükümetini kısmen tanımaya karar verdiler. Churchill sonradan bu konuda şöyle yazacaktı: "Seçilen zaman, bu deklarasyonun kesinlikle çok geç olacağı bir ana ayarlanmıştı." Demokratik kurumların kurulacağına dair garanti isteyen bir mesaj, Sibirya'ya doğru işkence dolu bir yolculuğa koyuldu. Derken karşıdan karmaşık bir cevap geldi. İstenen garantileri veriyormuş gibi göründüğü anlaşılıyordu. Bunun ardından da Rusya'dan yenilgi haberleri yağmaya başladı. Haziran sonlarında Kızıl ordular Kolçak kuvvetlerinin merkezini çökertmiş, Beyazlar yüzlerce kilometre geri çekilmişlerdi.

Zaten o zamana kadar Barış Konferansı da sonuna yaklaşıyor, Almanlar Versailles Anlaşması'nı imzalamaya hazırlanıyordu. Rusya konusunda başka bir şey yapmaya zaman kalmamıştı. Anlaşmaya kısa bir madde eklendi, ileride Müttefiklerle Rusya arasında yapılacak tüm anlaşmaların veya bunların parçalarının kabul edileceği belirtildi. Bir başka madde de, Rusların tazminat isteme hakkını saklı tutuyordu. Bunların dışında, Rusya politikası yine her zamanki kadar karmaşık kalmayı sürdürdü. Bolşeviklere karşı abluka devam ediyordu, ama Beyazlara destek yavaş yavaş azaldı.

İngiltere'yle Fransa, Kolçak'ı kaybedilmiş bir dava olarak gözden çıkardılar. (Amiral korunabilmek için Doğu Sibirya'daki Çek lejyonuna sığındı. Çekler, onu Bolşevik yetkililere teslim ettiler ve 1920 Şubat'ında vuruldu.) Ekim 1919'da Denikin de güneyde tam geri çekilme halindeydi. Ocak 1921'de, İngiltere'nin büyük teşvikiyle, Avrupalı Müttefikler askeri müdahaleyi sona erdirme ve ablukayı kaldırma konusunda görüş birliğine vardılar. Mart 1921'de İngiltere, Sovyet hükümetiyle bir ticaret anlaşması imzaladı. Rusya'da bir fırsatı kaybetmekte olduklarından korkan Muhafazakâr iş adamları bile bu anlaşmayı destekledi. 1924'te İngiltere'yle Sovyetler Birliği tam diplomatik ilişkileri başlattı. Fransa da, istemeye istemeye, onları izledi.

Şimdi geriye bakınca, Foch ile Churchill'in Bolşevikler konusunda haklı olduğu, Lloyd George'la Wilson'un yanılmış olduğu görülebiliyor. Rusya'nın iktidar partisi, İsveç Sosyal Demokratlarına benzemedi. Lenin öylesine korkunç ve tartışılmaz bir güç sistemi kurmuştu ki, Stalin tüm paranoya fantezilerini gerçekleştirme olanağı bulmuştu. Rus halkı ve onların dışında daha pek çok halklar, iç savaştaki Bolşevik zaferinin bedelini çok pahalıya ödediler, bu arada Paris'teki Barış Mimarları da kendi güçlerinin sınırlarına dayanmak zorunda kaldılar.

7

Milletler Cemiyeti

Barış Konferansı, 25 Ocak günü Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) kuruluşunu resmen onayladı. Amerikan heyetinin nispeten genç üyelerinden birkaçı, bundan harikulade ve ilham verici bir film yapılabileceğini düşündüler. Filmde eski diplomasi usullerinin kötülüğü gösterişli biçimde sergilenebilirdi. Hareketli haritalar kullanılır, savaş tohumlarının çok önceden nasıl ekildiği gösterilirdi: gizli ittifaklar, haksız çarpışmalar, yaşlı ve bencil Avrupa güçlerinin haritaya rastgele çizgiler çizdiği konferanslar. Paris Konferansı ve Milletler Cemiyeti, bunun karşısında 'pırıl pırıl' parlayacaktı. Filmin aynı zamanda çok da para kazanacağından emindiler.

Bugün baktığımızda, böyle bir projenin ciddiye alınmış olabileceğini düşünmek bile zor geliyor. Milletler Cemiyeti'ni inceleme zahmetine katlananlar artık bir avuç egzantrik tarihçiden ibaret. Arşivleri, onca zengin malzemesiyle öylece bekliyor, ama pek ziyaret edilmiyor. Yalnız adı bile akla ciddi bürokratları, muğlak liberal destekçileri, yararsız kararları, verimsiz inceleme misyonlarını, hepsinden çok da, başarısızlığı getiriyor: Mançurya 1931, Etiyopya 1935, hepsinden beteri de, birincinin bitiminden yalnızca yirmi yıl sonra İkinci Dünya Savaşı'nın patlaması. Savaşlar-arası yıllarda bir takım dinamik liderler -Musolini, Hitler, Japon militaristler- Milletler Cemiyeti'yle dalga geçmiş, sonunda da ona arkalarını dönmüşlerdi. Başlıca destekçileri de -yani İngiltere, Fransa ve daha küçük demokrasiler- kayıtsız ve hevessizdi. Sovyetler Birliği'nin katılması yalnızca, Stalin'in o sırada daha iyi bir alternatif düşünememesindendi. ABD katılmayı hiçbir zaman başaramadı. Başarısızlığın lekesi öyle büyüktü ki, büyük güçler İkinci Dünya Savaşı sırasında ulusların kalıcı bir örgütü olması gerektiğini düşündüklerinde, yepyeni bir Birleşmiş Milletler kurmaya karar verdiler. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmen ölmüş ilan edildi. Daha 1939'da bile fiilen etkisizdi.

Son toplantısında, ilk kuruluştan beri orada olan Lord Robert Cecil, bir soru sordu: "Yirmi yıllık onca çabamızın fırlatılıp atıldığı doğru mudur?" Sonra kendi sorusuna kendi, cesaretle cevap verdi: "Özünde evrensel sayılabilecek bir teşkilat, ilk defa olarak şu ya da bu ülkenin çıkarlarını korumak için değil de, savaşı ortadan kaldırmak için kurulmuştu." Sonra devam etti, Cemiyet'in 'büyük bir tecrübe' olduğunu söyledi. Yüzyıllar boyunca barış

için çalışmış tüm insanların hayallerini ve umutlarını somut bir biçime sokmuştu. Ayrıca dünya uluslarının, hepsini ilgilendiren kolektif güvenlik için bir arada çalışabileceğinin ve çalışması gerektiğinin yaygın kabulünü önemli bir miras olarak bırakmıştı. "Milletler Cemiyeti öldü: Çok yaşa Birleşmiş Milletler!"

Cecil'in hakkı vardı. Cemiyet gerçekten de çok önemli bir şeyi temsil ediyordu: hem uluslararası ilişkilerde şimdiden yer almış olan değişimlerin kabulünü, hem de geleceğe yönelik bir meydan okumayı. Buhar makineleri nasıl insanların yeryüzünde hareket ediş biçimini değiştirdiyse, milliyetçilikle demokrasi nasıl onlara, birbirleriyle ve hükümetleriyle ilişkilerinde farklı modeller getirdiyse, ulusların birbiriyle ilişkilerindeki davranışları da, Barış Konferansı'nın toplanmasından önceki yüzyıl boyunca birtakım değişimlerden geçmişti. Elbette hâlâ gücün borusu ötüyordu, elbette yönetimler hâlâ ülkelerinin çıkarlarını gözetiyordu, ama bunların ne anlama geldiği değişmişti. On sekizinci yüzyılda ittifakların kurulup çözülmesi, savaşların yapılıp bitirilmesi, hanedan çıkarları uğruna, hatta onur meseleleri uğruna olabilmişse ve geniş toprakların, üzerinde yaşayanlara hiç aldırış edilmeksizin alınması mümkün olabilmişse de, on dokuzuncu yüzyılda bunların hepsi çok farklı bir bakış açısına doğru kaymıştı. Savaş artık, bir 'sapma' olarak görülmeye başlıyordu, üstelik de çok pahalıya patlayan bir sapmaydı. On sekizinci yüzyılda, birinin kazancı her zaman bir başkasının kaybı oluyor, defterikebir her zaman mizanı tutturuyordu. Oysa şimdi savaş herkes için bir maliyetti. Bunun böyle olduğunu Büyük Savaş çok güzel kanıtlamıştı. Ulusal çıkarlara barış daha iyi hizmet ediyordu, çünkü barış döneminde ticaretle sanayi büyüyor, gelişiyordu. Ulus kavramının kendisi de değişmekteydi. Ulus artık bir mutlak yöneticinin çevresindeki küçük seçkinlerden değil, giderek halkın kendisinden oluşan bir birim olarak görülüyordu.

Diplomaside biçimsel olarak her şey eskisi gibiydi: Büyükelçiler itimatnamelerini takdim ediyor, anlaşmalar imzalanıp mühürleniyordu. Ama kurallar değişmişti. Örneğin ulusların oyununda, bir ülkenin, başka ulustan insanların yaşadığı bir toprağı alması artık moda değildi, hatta kabul edilen bir şey bile değildi. (Sömürgeler hariç; çünkü o insanların, Avrupalılara göre daha aşağı bir siyasal gelişme düzeyinde olduğu kabul edilmekteydi.) Bismarck Almanya'yı yarattığında, bunu Alman birliği adına yapmıştı, efendisinin Prusya'sı adına fetih olarak yapmamıştı. Ama yarattığı birim 1871'de Fransa'dan Alsace-Lorraine'i aldığında, Almanya bunun eski zamandaki gibi savaş ganimeti uğruna değil, orada yaşayan insanların aslında kalben Alman oluşundan ötürü yapıldığına kendini ve dünyayı inandırmak için elinden geleni yapmıştı.

Denkleme giren bir faktör daha vardı: kamuoyu. Demokrasinin yayılması, milliyetçiliğin gelişmesi, demiryolu ve telgraf ağları, koşuşturan gazeteciler ve dev tirajlı gazeteleri yaratan rotatif baskılar hep birlikte, hükümetlerin pek hoşlanmadığı, ama görmezden de gelemediği bir

'mahluk' yaratmıştı. Paris'te görüşmelerin kamuoyunun dikkatli bakışları altında olacağı varsayılmaktaydı.

İdealistler için bu hiç de fena bir şey değildi. Halk herhalde uluslararası ilişkilere, çok ihtiyaç duyulan sağduyuyu getirebilirdi. Halk ne savaş ne de pahalı silahlanma yarışlarını istiyordu. (1914'ten önceki on yıllar boyunca Avrupa'daki pek çok kişinin savaşa hevesli olması, hele 1914 yılı geldiğinde savaşı ihtirasla istemiş olması, bu inancı her nasılsa pek de sarsmıyordu.) Avrupa'da da, dünyada da pek çok idealist olduğu bir gerçekti. On dokuzuncu yüzyılın getirdiği refah ve ilerleme, dünyanın giderek daha uygarlaştığı inancını cesaretlendiriyordu. Büyümekte olan orta sınıf, barış hareketi için iyi bir seçmen kitlesiydi. Bu hareket, anlaşmazlıkların mecburi tahkimle çözülmesini, uluslararası mahkemeleri, silahsızlanmayı, hatta belki savaşların önlenmesi için şiddetten uzak durma konusunda taahhütlerde bulunmayı öneren bir hareketti. Savaş karşıtları model olarak kendi toplumlarını, özellikle Batı Avrupa toplumlarını seçiyorlardı. Oralarda hükümetler, vatandaşların sesine daha duyarlı duruma gelmişti. Özel muhafızların yerini kamusal polis gücü almış, hukukun üstünlüğü yaygın kabul görmeye başlamıştı. O halde bir milletler topluluğunda da, üyelere kolektif güvenlik sağlamanın mümkün olduğu düşünülemez miydi?

Paris'te Wilson, Milletler Cemiyeti komisyonunun başkanlığını üstlenmekte direnmişti, çünkü onun gözünde Milletler Cemiyeti, barış anlaşmalarının tam çekirdeğini oluşturuyordu. Eğer o sağlanırsa, eninde sonunda her şey yerli yerine otururdu. Sağlanan barışın koşulları mükemmellikten uzak bile olsa, sonradan Milletler Cemiyeti'nin bunları düzeltmesi için bol bol zaman vardı. Almanya'nın kolonileri elinden alınacaktı; Milletler Cemiyeti bunların doğru dürüst yönetilmesini sağlayacaktı. Osmanlı İmparatorluğu bitmişti; Milletler Cemiyeti orada tasfiyeden sorumlu olacak, henüz kendini yönetmeye hazır olmayan halklar için mütevelli rolünü üstlenecekti. Gelecek kuşaklar için Milletler Cemiyeti genel refaha ve barışa nezaret edecek, zayıfları teşvik edecek, yaramazları uyaracak, söz dinlemeyenleri gerektiğinde cezalandıracaktı. İnsaniyetin kendi kendine ettiği bir yemin olacaktı o; bir vaat olacaktı.

Wilson'u Atlas Okyanusu'nun ortasında yelken açmış, yeni dünyadan eski dünyaya Milletler Cemiyeti'ni armağan olarak getirirken gösteren, o sık oluşturulan resim, ne kadar etileyici olursa olsun, doğru bir resim değildir. Avrupalıların çoğu uluslararası ilişkileri yönetmenin daha iyi bir yolunu çoktan beri istemekteydi. Sağ kurtuldukları bu savaşın bir anlam ifade etmesi ancak daha iyi bir dünya yaratabilirse, savaşa son verebilirse mümkündü. Karanlık günlerde kendi hükümetleri onlara bunu vaat etmişti. Bu sayede yaşamaya devam edebilmişlerdi. 1919'da Avrupalılar o felaket yıllarını düşünürken, o inanılması zor kan kaybını hatırlarken, Avrupa toplumunun ne kadar korkunç, belki de ölümcül yaralar aldığının farkına varırken, Milletler Cemiyeti fikri, yalnız liberallerle solcuları değil, daha pek

çok insanı, bunun son şans olduğuna inandırmaktaydı. Harold Nicolson, "Biz Paris'e yalnız savaşı bitirmeye değil, Avrupa'da yeni bir düzen kurmaya gidiyorduk. Yalnız Barış'ı hazırlamıyor, Ebedi Barış'ı hazırlıyorduk. Çevremizde ilahi bir görevin halesi vardı. Uyanık, ciddi, hakkaniyetli ve ödünsüz davranmalıydık. Çünkü biz harikulade, kalıcı ve soylu şeyler yapmak niyetindeydik," derken, kendi kuşağının pek çok insanına tercüman oluyordu.

Lloyd George, Wilson'un ısrarına uydu, Barış Konferansı'nda ilk işin Milletler Cemiyeti olmasını kabul etti, ama bunu sırf Amerikalıları memnun etmek gibi kötümser bir istek sonucu yapmış değildi. Ne de olsa, bir liberaldi o. Güçlü tarihi boyunca savaşa karşı olmuş bir partinin lideriydi. Tecrübeli bir politikacı olarak, İngiliz toplumunu da iyi tanıyordu. 1918'in Noel gecesi, çalışma arkadaşlarına, "Onlar durumun bir kere daha dejenere olup o tür trajedilere varmasını ancak dehşet içinde izlerler," demişti. Barış Konferansı'ndan ellerinde bir Milletler Cemiyeti olmadan dönmek politik bir felaket olurdu. Ama bu Cemiyet onun hayal gücünü hiçbir zaman tam anlamıyla etkilemiş değildi. Bunun nedeni belki de, böyle bir düzenin gerçekten etkili olup olamayacağı konusunda kuşku duymasıydı. Yaptığı konuşmalarda o konuya hiç değinmediği gibi, başbakan olduğu süre boyunca Milletler Cemiyeti'nin merkezini de hiç ziyaret etmedi.

Son Alman saldırılarının anılarıyla geleceğe yönelik ürküntülerin acı verecek kadar canlı olduğu Fransa'da ise, savaşa son vermek için uluslararası işbirliğine yönelme konusu derin bir karamsarlıkla karşılanıyordu. Ama beri yandan, özellikle liberallerle solcular arasında, Milletler Cemiyeti'ne bir şans verme konusunda isteklilik de vardı. Clemenceau önce Almanlar konusunu çözümlemeyi tercih ederdi, ama kimsenin, Milletler Cemiyeti'nin yolunu tıkayanın Fransa olduğunu iddia etmesine izin vermemekte de kararlıydı. Kendisi bu konuda karışık duygular içindeydi, ama genellikle iddia edildiği gibi öyle bir düzene düşman değildi. Clemenceau'nun ünlü bir sözü vardı: "Ben Milletler Cemiyeti'ni seviyorum, ama ona inanmıyorum."

Kamuoyu Milletler Cemiyeti'ne genel destek veriyor, ama biçiminin nasıl olacağına ilişkin net bir rehberlik sunmuyordu. Bu kurum polis mi olmalıydı, yoksa papaz mı? Kuvvet mi kullanmalıydı, yoksa ikna mı? Fransızlar, açıkça belli olan nedenlerle, saldırganları güç kullanarak durdurabilen bir Cemiyet'ten yanaydı. Hukukçular, özellikle İngilizce konuşan dünyadakiler, ağırlığı uluslararası hukuka, uluslararası mahkemelere vermekteydi. Pasifistlere göre, uluslararası şiddetin bir ilacı daha vardı: genel silahsızlanma ve Milletler Cemiyeti'ne üye olan tüm tarafların savaştan uzak duracaklarına söz vermesi. Peki, Milletler Cemiyeti nasıl bir şey olacaktı? Bir tür süper devlet mi? Devlet başkanları için bir klüp mü? Acil durumlarda toplanacak bir konferans mı? Hangi biçime bürünürse bürünsün, üyeleri için bazı niteliklere, birtakım kurallara, prosedürlere, bir tür sekreteryaya ihtiyacı olacaktı.

Milletler Cemiyeti'ni Müttefik barış programının merkezine yerleştiren adam, savaş boyunca bu tür ayrıntılar konusunda muammalı bir sessizliği sürdürmüştü. Wilson yalnızca genellemelere değiniyordu; bunlar çok ilham verici genellemeler olsa bile! Onun Cemiyet'i güçlü olacaktı, çünkü insanlığın organize görüşünü temsil edecekti. Üyeleri birbirinin bağımsızlığını ve sınırlarını garanti altına alacaktı. Bunu zaten On Dört Nokta'sında söylemişti. Bunları korumak için kuvvet kullanabilirdi, ama büyük olasılıkla buna ihtiyaç duymayacaktı. Savaş herkese, sıradan insanların böyle bir kurumu istediğini, özlediğini göstermişti. Zaten o uğurda savaşmışlardı. Savaşın bitiminden hemen önce, New York'taki Metropolitan Opera Binasındaki dev dinleyici kitlesine, "Sıradan insanların konseyleri her türlü alanda daha basit ve doğrudan, daha birlik içinde iş görebilmeye başlarken, işleri yöneten bilgili kişilerin konseylerinde hâlâ bir iktidar oyunu oynanıyormuş, üstelik de büyük potlarla oynanıyormuş gibi bir izlenim var," diyordu.

Wilson'a göre, savaş henüz sürerken işin ayrıntılarına inmek bir hata olurdu. Müttefikler arasında uyuşmazlıklar çıkar, düşman ülkelere, sanki Milletler Cemiyeti onlara karşıymış gibi bir izlenim verilirdi. Ona göre bu fikir öylesine akılcı bir fikirdi, buna olan ihtiyaç öylesine yaygın biçimde kabul görüyordu ki, kendi kendine sağlıklı bir organizma olarak büyüyebilirdi. Paris'e geldikten sonra bile, Milletler Cemiyeti'nin Kuruluş Anlaşması taslak halinde kaleme alınırken, o hâlâ aşırı ayrıntı diye gördüğü şeylere karşı direniyordu. Cemiyet komisyonunda birlikte çalıştığı arkadaşlarına, "Beyler," dedi. "Eminim gelecek kuşak da sizin ve benim kadar akıllı insanlardan oluşacak, bence Cemiyet'in kendi işlerini yönetebileceğine güvenebiliriz."

Wilson'un bu gevşek tutumu, destekçilerini bile telaşa düşürdü. Ama (belki 'çok şükür ki' demek gerekir) ortalıkta birkaç tane ayrıntılı plan dolaşıp duruyordu. Savaş sürüp giderken, çatışmaların nasıl önlenebileceği konusunda da pek çok fikrin birikmiş olması zaten kaçınılmazdı. ABD'de Barışı Uygulama Cemiyeti, Demokratlarla Cumhuriyetçileri biraraya getirdi. İngiltere'de Milletler Cemiyeti Derneği hayli saygın orta sınıf liberalleri, kendine üye olarak çekti. Onların solunda Fabianlar, Leonard Woolf'un yapacağı geniş kapsamlı araştırmaya sponsor oldular. 1918 başlarında Fransız ve İngiliz hükümetleri, artık kendilerinin de işe koyulmaları zamanı geldiğine karar verdiler, çünkü Wilson sayesinde Milletler Cemiyeti artık Müttefiklerin açık seçik bir savaş amacı haline gelmişti. Fransa'da saygın liberal devlet adamı Léon Bourgeois başkanlığında kurulan komisyon, kendi ordusuna sahip bir uluslararası kurum için çok ayrıntılı bir şema geliştirdi. İngiltere'de seçkin hukukçu Sir Walter Phillimore başkanlığındaki özel komite, savaş öncesi fikirlerden pek çoğunu, örneğin anlaşmazlıkların zorunlu tahkime gitmesini içeren ayrıntılı bir tavsiyeler listesi oluşturdu. Listenin yaklaşımı tedbirliydi. Bir dünya federasyonuyla ilgili ütopik fikirleri de, cemiyetin yalnızca savaştaki ittifakın bir devamı olması gerektiği yolundaki pragmatik öneriyi de reddediyordu. İngiliz hükümeti Wilson'a

Phillimore raporunun bir kopyasını gönderdiğinde, Wilson hiç yardımcı olmayan bir yorumda bulunmayı seçti; hayal kırıklığına uğradığını, bu arada kendi programı üzerinde çalışmakta olduğunu, yakında açıklayacağını söyledi. Bir yandan da, kendi ana ilkelerinin iki tane olduğunu İngilizlerin öğrenmesine izin verdi: "Bir Milletler Cemiyeti olmalıydı ve o cemiyet, diri, gerçek bir cemiyet olmalı, kâğıt üzerinde bir cemiyet olmamalıydı." Savaş biterken, Washington bundan daha somut bir mesaj vermedi.

İşte bu noktada, İngiltere İmparatorluğu'nun parlak ışıklarından biri, program kaleme alma işinde kendini denemeye karar verdi. İnce uzun, sert mavi gözlü General Smuts, Güney Afrika'nın dışişleri bakanı olarak, ilk bakışta pek de etkileyici bir tip sayılmazdı. (Londra'da Borden'in sekreteri, onu elektriği tamire geldi sanmış, sert bir sesle dışarda beklemesini söylemişti.) Ama tam Wilson'un hoşuna gidecek kişisel niteliklere sahipti, çünkü bunlar onun kendi niteliklerine çok benzeyen şeylerdi: büyük meselelerle uğraşmayı çok sevmek, derin dini ve ahlaki inançlara sahip olmak, dünyayı daha iyi bir yer haline getirmeye can atmak! Her ikisi de kasaba ortamında, dengeli, mutlu ailelerin çocuğu olarak büyümüşlerdi. Wilson tabii ki ABD'nin güney eyaletlerindendi, Smuts ise Cape'de bir Boer çiftçi toplumunda yetişmişti. İkisinin de çocukluk anılarında mutlu siyah hizmetkârlar vardı (ama ikisi de, siyahların günün birinde beyazlarla eşit olabileceğinden kuşku duyuyordu). Her ikisi de mutsuz savaş anılarına sahipti. Wilson ABD iç savaşını, Smuts da İngilizlere karşı Boer savaşını hatırlıyordu. İkisi de ilk bakışta uyanık ve kendine hâkim, içten içe hırslı ve hassastı. İkisinde de 'kendini haklı bulma' eğilimi çok güçlüydü. Bu eğilim, güçlü bir ihtirasla bir aradaydı. İkisi de başkalarındaki tutarsızlıkları çabucak görebilirken, kendilerindekileri hiç göremiyorlardı.

Smuts okulları peşpeşe kolaylıkla okuyup Stellenbosch Üniversitesi'ni bitirmiş, ondan sonra kolonilerden gelen nice zeki genç gibi İngiltere'ye yönelmişti. Cabridge'de sistemli biçimde çalıştı, ödülleri topladı, hukukta iki alanda derece yaptı. Londra'da baroya hazırlanırken hiçbir tiyatroya, konsere ya da sanat galerisine gitmediği biliniyordu. Artan azıcık zamanında şiir okuyordu: Shelley, Shakespeare, hepsinden çok da, Walt Whitman; Whitman'ın o derin doğa sevgisini Smuts da paylaşıyordu. Eğer Wilson dinleyicilerini o ciddi duruşuyla etkileyebiliyorsa, Lloyd George onları altın nutuklarla coşturabiliyorsa, Smuts da onlara -diğer tüm Barış Mimarlarından daha mükemmel biçimde- şarkı söyleyebilirdi. Savaşın nice önemli konularında fikir vermişti Smuts onlara. Şimdi barış konusunda neden vermesindi ki?

Smuts, Wilson'un dünya sahnesinde belirmesini hevesle karşılamıştı. Bir grup Amerikalı gazeteciye, "Savaşın karanlık günlerinden sıyrılıp çıkabilmemiz, bu manevi idealizm ve daha iyi dünya vizyonu sayesinde olmuştur," demişti. Dünya parça parça olmuştu, ama şimdi artık ortada dev bir fırsat vardı. "Şimdi dünyanın daha iyi amaçlarla onarılması için çalışmak,

uluslararası düzeni evrensel özgürlük ve adalet üzerine bina etmek, sınıflar ve uluslar arasında, kalıcı bir uluslararası sistemin temeli olabilecek iyi niyeti geçerli kılmak bize kalıyor." Kelimeler ve açılımlar peşpeşe dökülüyordu. "Önümüzdeki fırsatı azımsamayalım," diyordu kuşkularla dolu dünyaya. "Mucizeler çağı hiçbir zaman bitmez." Belki de artık savaşı ebediyen bitirecek noktaya varılmış olabileceğini söylüyordu.

Smuts'un söylerken sesini pek yükseltmediği konu, Milletler Cemiyeti'nin, belki İngiltere İmparatorluğu'nun da işine yarayabileceğiydi. 1918 Aralık'ında, İngiliz çalışma arkadaşlarına göz kamaştırıcı bir dünya analizi hazırladı. Avusturya-Macaristan yok olup, Rusya karmaşaya düşüp, Almanya da yenilince, dünyada yalnızca üç büyük güç kalmış oluyordu: İngiltere İmparatorluğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa. Fransızlara güvenilemezdi. Afrika'da da, Ortadoğu'da da İngilizlere rakiptiler. (Zaten Fransızlar da Smuts'u pek sevmemişti; özellikle de Paris toplantılarından birinin sonunda kâğıtlarını toplantı salonunda unutmasından sonra.) Smuts'a göre, İngiltere'nin gerek dostluk, gerekse işbirliği için gözlerini ABD'ye çevirmesi çok mantıklıydı. "Lisan, çıkarlar, idealler, bizim ortak noktalarımız," diyordu. Amerika'ya bunun böyle olduğunu göstermenin en iyi yolu da Milletler Cemiyeti'ni desteklemekti. Herkesin bildiği gibi, Wilson Milletler Cemiyeti'ni en önemli görevi saymaktaydı. Eğer yanında İngiliz desteğini bulursa, herhalde denizlerdeki özgürlük gibi tuhaf konular üzerindeki ısrarından vazgeçebilirdi.

Smuts işe koyuldu, 'Wilson'un muğlak fikirleri' dediği şeyleri tutarlı bir biçime oturtmaya çalıştı. Son hızla çalışarak, "Pratik Bir Öneri" diye mütevazı bir başlık altında topladığı raporunu hazırladı. Tüm üye ulusların oluşturduğu bir genel kurul, daha küçük bir icra kurulu, bir daimi sekreterya, uluslararası anlaşmazlıkları çözümlemek için atılacak adımlar, henüz kendilerini yönetmeye hazır olmayan halklar için manda düzeni: kısaca, sonradan Milletler Cemiyeti'nin Kuruluş Anlaşmasına giren şeylerin büyük bir çoğunluğu onun taslak raporunda vardı. Ama çok daha fazlası da vardı: yeni biten savaşın dehşeti, zerrelerine ayrılırcasına parçalanmış bir Avrupa, daha iyi bir dünya hayaline sarılmış sıradan insanlar ve Barış Mimarlarının önünde bekleyen büyük bir fırsat. "Temeller bile sarsılıp gevşedi, her şey yeniden akışkan hale geldi. Ama çadırlar dikildi, insanlığın büyük kervanı bir kere daha yola koyuldu." Smuts bir arkadaşına yazdığı mektupta, gurur duyduğunu belli ediyordu: "Raporum yüksek çevrelerde müthiş etkili oldu. Kabine tutanaklarından gördüğüme göre, başbakan rapordan söz ederken, 'Ömrümde okuduğum en başarılı raporlardan biri,' demiş." Gerçekten de rapor derhal broşür halinde basıldı.

Amerikalı bir hukuk uzmanı, "Çok güzel yazılmış," diye yorum yapmıştı. "Ama yer yer biraz muğlak. Örneğin Smuts, Almanya'nın Afrika'daki eski kolonileriyle ilgili manda konusunu ele almaktan kaçınmış." (Bu aslında bilinçli bir kaçınmaydı, çünkü kendi ülkesiyle Alman Güneybatı Afrika'nın birbirine bağlı kalmasında kararlıydı.) Lloyd George, broşürün

bir kopyasını Wilson'a da vermişti. Wilson beğendi. En azından, raporda "Milletler Cemiyeti'nin kurulması, Barış Konferansı'nın ilk işi olmalıdır," dendiği için beğendi. 1919 başında, Wilson yaptığı geziden Paris'e dönünce, çoktan beri ihmal ettiği işe koyuldu, kendi fikirlerini kâğıda dökmeye başladı. Sonucu 19 Ocak'ta İngilizlere gösterdiğinde, Smuts'un fikirlerinin pek çoğundan yararlanmış olduğu görüldü. Smuts bir arkadaşına, "Aldırdığım yok," diyordu. "İnsan kendi iradesinin sessizce Büyük İrade akışına kavuştuğunu görünce, sonunda Tanrı'nın da onun istediğini yapacağını görüyor ve özel bir tatmin duyuyor." Wilson, Smuts'u 'sağlam kişi' olarak niteliyordu.

Wilson ayrıca Cecil'i de beğenmişti. O da Milletler Cemiyeti konusundaki diğer İngiliz uzmandı. İncecik, ciddi, içine kapanık biri olan Cecil, görenlere rahipleri hatırlatırdı. Nadiren gülümser, gülümsediği zaman da (Clemenceau'ya göre) Çin ejderhalarına benzerdi. İnanç açısından dindar bir Anglikan'dı, eğitimi hukuk, mesleği politikacı, doğumu itibariyle de bir İngiliz soylusuydu. Ceciller ailesi ülkeye on altıncı yüzyıldan beri hizmet etmişti. Balfour onun kuzeniydi, 1880'lerin ve 1890'ların büyük bölümü boyunca Muhafazakâr başbakan olan ünlü Lord Salisbury de babasıydı. Genç Robert, Disraeli'yi ve Gladstone'u tanımış, Windsor Şatosu'nu ziyaret etmiş, Prusya veliahtını ziyaret eden ekibe katılmıştı. Yetiştirilişi bir yandan imtiyazlı, bir yandan da fazla sıkıydı. Bu onda, doğruyla yanlış konusunda güçlü ilkelere bağlılık uyandırmış, ayrıca müthiş bir kamu hizmeti duygusu vermişti. Savaş patladığında elli yaşındaydı. Cepheye gidemeyecek kadar yaşlı olduğu için, Fransa'da, Kızılhaç'ta çalışmaya gönüllü oldu. 1916 yılında, Almanya'ya karşı uygulanan abluka onun sorumluluğuna verilmişti.

O zamana kadar, dünyanın savaşları önlemek için bir organizasyon kurması gerektiği inancına varmıştı. Bu nedenle, Wilson'un sözlerini çok beğenmiş, hevesle desteklemişti. Aralık 1918'de Başkan'la ilk karşılaşması hazin bir hayal kırıklığı getirdi. Kalabalık bir resepsiyonda ikisi ancak birkaç kelime konuşabildiler. Sonunda 19 Ocak günü Paris'te, doğru dürüst bir görüşme yapabildiklerinde, Cecil, Wilson'un Milletler Cemiyeti konusundaki fikirlerinin genelde İngilizlerden ödünç alınmış olduğunu fark etti. Günlüğüne şunları kaydettiğini görüyoruz: "Wilson'un kendisi biraz zorba birine benziyor. Ona gerekli nezaket ve saygı gösterilmeli, ama karşılıklı iş görürken sert ve sağlam davranmak gerek; bu ikisini birleştirmek de pek kolay değil." Wilson, Cecil'le görüşmek üzere David Hunter Miller'i görevlendirdi. Birlikte bir ortak taslak hazırlayacaklar, bu da Amerikalılarla İngilizler arasında giderek büyüyen bir işbirliğinin işareti olacaktı.

25 Ocak'ta, Barış Konferansı bir 'Milletler Cemiyeti Komisyonu' kurarken, salonda soylu duygular kol geziyordu. Ama küçük ülkeler, Paris'teki rolleri konusunda zaten hoşnutsuzken, kurulan Komisyon'da yalnızca Beş Büyüklerin (İngiltere imparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve ABD'nin) ikişer temsilcisi bulunmasından ötürü homurdanmaya başladıklarında, genel hava bozuldu. Belçika başbakanı, kendilerinin de acılar çek-

tiğini söyledi. Başkanlığı üstlenmiş olan Clemenceau bu itirazları duymaya bile yanaşmadı. Beş Büyüklerin, Barış Konferansı'ndaki sandalyelerini, milyonlarca ölü ve yaralı pahasına kazandıklarını söyledi. Küçük ülkelerin, davet edildikleri için kendilerini şanslı saymaları gerektiğine dikkat çekti. Sonunda bir ödün olarak, Milletler Cemiyeti Komisyonu'na beş üye sokmalarına (sonradan bu sayı dokuza çıkarıldı) izin verilmesi kararlaştırıldı. İtirazlar kesildi, ama güceniklikler sona ermedi. Çalışmaların sonunda İngilizlerle Amerikalılar planlarını açıklayıp, Milletler Cemiyeti'nin icra konseyinin beş üyeden oluşacağını ortaya koyduklarında, küçük ülkeler öyle bir patırtı çıkardı ki, onlara da dört ek üyeyi oylarıyla seçme hakkı verildi.

Cecil'e göre Wilson delinin biriydi, çünkü Milletler Cemiyeti'nin Kuruluş Anlaşmasının iki hafta içinde kaleme alınmasından söz ediyordu. Ama çalışmalar gerçekten de son derece hızlı ilerledi (bunun nedeni, İngilizlerle Amerikalıların daha önceden birçok konuda anlaşmış olmasıydı). İlk toplantı 3 Şubat'ta başladı, 14 Şubat'a gelindiğinde kapsamlı bir taslak elde hazırdı. Komisyonun on dokuz üyesi hemen hemen hergün, House'un Crillon'daki dairesinde biraraya gelmiş, üzerine kırmızı örtü serilmiş kocaman bir masanın çevresine yerleşmişlerdi. Arkalarında çevirmenler oturuyor, kulaklarına alçak sesle konuşulanları fısıldıyordu. İngilizlerle Amerikalılar yan yanaydı, sürekli birbirlerine danışıyorlardı. Fransızları onlardan İtalyanlar ayırıyordu. Portekizlilerle Belçikalılar susmak bilmiyor, Japonlar çok seyrek konuşuyordu. Wilson başkanlığı üstlenmişti. Kestirmeden, cesaret kırıcı konuşmalar yapıyor, ayrıntıları tartışıyor, Milletler Cemiyeti'ni kendi istediği yöne doğru itiyordu. Cecil günlüğüne, "Ondan kişi olarak hoşlanmadığım kararına varıyorum," diye yazmıştı. "Beni iten şeyin ne olduğunu tam bilemiyorum: bir tür sertlik, onun yanısıra bir gurur, hep etkilemeye çalışan keskin gözler." Amerika'nın diğer temsilcisi olan House her an başkanın dirseğinin dibindeydi, ama pek az konuşuyordu. Perde arkasında, her zamanki gibi yine çok meşguldü. "Sıkıntıların nerelerde olduğunu önceden öğrenmeye, iş işten geçmeden önlemeye çalışıyorum," demişti.

Lloyd George'la Clemenceau komisyona girmemişlerdi. Baker bunu, Avrupalıların Milletler Cemiyeti'ni ciddiye almadığı konusunda ek bir kanıt (sanki ihtiyaç varmış gibi) olarak yorumluyordu. Karanlık bir sesle, "Wilson meşgulken aralarında savaşın ganimetlerini alıştıkları şekilde paylaşmaktan hoşnutlar," diyordu. Ama Wilson, Yüksek Konsey'in tüm toplantılarına yine de katılıyor, her önemli karara kendi damgasını da vuruyordu. Lloyd George, politik kariyeri boyunca hep yaptığı gibi, güvendiği adamları seçip yollamıştı. Bu sefer seçtikleri Smuts ile Cecil'di. Onlara tam yetki vermiş, gerisini büyük ölçüde onların kararına terk etmişti. Clemenceau önde gelen iki uzmanı seçmişti, huyuna uygun olarak, onlara kötü muamele ediyordu. Uzmanların biri, Paris Üniversitesi'nin hukuk fakültesi dekanı Profesör Larnaude, öbürü de Léon Bourgeois idi.

Bourgeois çok bilgili biriydi, hukuk konusunda uzmandı, Sanskrit dili bilmesine ve müzikten çok iyi anlamasına ek olarak, oldukça iyi bir heykeltraş ve karikatüristti. Politikaya liberal olarak girdikten sonra hızla en yukarıya yükselmişti. İçişleri, eğitim, adalet, dışişleri bakanlığı yapmış, ardından da başbakanlığı üstlenmişti. Uluslararası düzene ilgisi, savaştan çok önce başlamış, Lahey Barış Konferansı'nda Fransa'yı temsil etmişti. O konferansta savaşı sınırlama çabaları göstermiş, ama başarısız olmuştu. Wilson Milletler Cemiyeti'yle ilgili umutlarını açıkladığında, Bourgeois sevinçten gözyaşları dökmüştü. Ama 1919'da artık yaşlı ve yorgundu. Gözleri eskisi kadar iyi görmüyordu, üstelik de soğuk ona çok dokunmaya başlamıştı.

Ayrıca çok büyük engellemelerle mücadele ederek çalışıyordu. Fransız resmi görevlilerinin pek çoğu, Milletler Cemiyeti'ni savaştaki ittifakın devamı olarak, yani Almanya'ya karşı bir kurum olarak görüyordu. Clemenceau, Bourgeois'nın aptal biri olduğuna inandığını hiç saklamadı. House ona, Bourgeois gibi birinin nasıl olup da başbakanlık yapmış olabildiğini sorduğunda, Clemenceau, "Ben hükümeti feshederken elde malzeme bitmiş, onlar da Bourgeois'yı almışlar," diye açıkladı. İngilizlerle Amerikalılar onun süslü bir Fransızca kullanarak yaptığı o gösterişli, ama uyutucu konuşmaları dinledikçe, adamı bir tür şaka sayıyorlardı. Wilson ondan hiç hoşlanmıyordu. Bunun bir nedeni, Clemenceau'nun ona çalışmaları mümkün olduğu kadar uzatma talimatı verdiğini duyduğu içindi. Bu büyük olasılıkla doğruydu da. Bourgeois'nın Clemenceau'ya danışmadan bir adım attığı çok seyrek görülürdü, Clemenceau'nun niyeti de Almanya'yla barışın koşulları konusunda Wilson'dan ödünler koparmaktı. Bourgeois ile Larnaude'a, "Bırakın sizi alt etsinler," demişti. "Önemi yok. Geciktirmeniz bana, Ren bölgesiyle ilgili ekstra taleplerde bulunma fırsatı verecek." Bourgeois bozulmuş, ama razı olmuştu. Poincaré'ye, "Kısacası, ben siperde ölürken kendisi başka cephede savaşmak istiyor," diye yakındı.

Milletler Cemiyeti komisyonu toplantılarında Fransa temsilcileri, hem İngilizlere, hem de Amrikalılara karşı mücadele vererek, Milletler Cemiyeti'ni dişli bir kuruluşa dönüştürmeye uğraştılar; ne de olsa, bir zamanlar Wilson da böylesini istediğini söylemişti. Bourgeois bu Cemiyet'in, herhangi bir demokratik ülkedeki adli sistem gibi işlemesi gerektiğini savunuyordu. Barışın ihlali durumlarında müdahale edecek, düzeni zorla sağlayacak gücü olmalıydı. Başka bir ifadeyle, Milletler Cemiyeti üyeleri arasında anlaşmazlık çıkarsa, durum otomatik olarak mecburi tahkime gidecekti. Üye devlet, Cemiyet'in kararını kabul etmezse, bir sonraki adım yaptırımlar olacaktı. Ya ekonomik, ya da hatta askeri yaptırımlar. Ayrıca, Cemiyet'in bir kurumunun denetiminde silahsızlanmanın kesin olarak sağlanması gerektiğini ileri sürüyordu. O kurumun geniş teftiş yetkisine sahip olması gerekiyordu. Emrinde Cemiyet üyesi ülkelerden gelme askeri kuvvet de olmalıydı. İngilizlerle Amerikalılar bu önerilerin, Almanya'ya karşı kalıcı bir silahlı koalisyon peşinde olan Fransa'nın oyun-

ları olduğundan kuşkulanmaktaydılar. Ne olursa olsun, bu isteklerin karşılanmasına politik olarak imkân yoktu. Amerikan Kongresi, zaten dış politikanın kontrolünü başkanla paylaşmanın sorunlarını yaşarken, herhalde bir de ABD'nin ne zaman ve nerede savaşacağıyla ilgili kararları başka ülkelerin eline bırakacak değildi. Lloyd George'un hükümetindeki Muhafazakârlar, ordu, donanma ve dışişlerinin de büyük bölümü, İngiltere'yi savunma konusunda eski bildikleri yöntemlere güvenmekten yanaydı. Churchill, "Milletler Cemiyeti, İngiliz donanmasının yerini alamaz," derken, İmparatorluk Genel Kurmay Başkanı Henry Wilson da, "Saçma bunlar, işe yaramaz zırvalar," diyordu. İngiltere bu yüzden, hem Avrupa'da, hem de daha uzaklarda, kendisini hiç ilgilendirmeyen çarpışmalara bulaşabilirdi.

İngilizlerin çekincelerini, Paris'teki birkaç dominyon delegesi de tekrarladı. Lloyd George da, çalışma arkadaşları da, bunları görmezden gelemezlerdi. Billy Hughes, kötülük dolu bir küçük şeytan gibi kuduruyordu. Fransızları sever, Amerikalılardan nefret ederdi. Bunun nedenleri arasında Wilson'un kendisini, bir Washington ziyareti sırasında terslemiş olması da vardı. "Bu Cemiyet Wilson'un oyuncağı," deyip duruyordu. "Cemiyeti kurana kadar mutlu olmayacak." Gerek Avustralya adına, gerekse kendisi şahsen, İngiltere İmparatorluğu'nu Wilson'un zafer arabasına bağlanıp sürüklenirken görmek istemediğini söylüyordu. Borden da buna kendi eleştirilerini katıyordu. Onunkiler daha akılcı ve daha tedbirliydi. Milletler Cemiyeti fikrinden hoşlanıyordu, ama keşke Cemiyet'in içinde bu kadar çok Avrupalı olmasaydı. Onun gerçek rüyası her zaman için, ABD ile İngiltere İmparatorluğu arasında kurulacak bir ortaklıktı. Kendi dış politikaları konusunda İngiltere'den bir dereceye kadar özerkliği yeni kazanmış olan Kanadalılar, şimdi o gücü bir başka üst kuruma devretmeye hiç hevesli değildiler.

Fransızların Cemiyet'i güçlü kılma girişimleri, müttefiklerini tedirgin ediyor, Barış Konferansı'nı geciktirme tehdidi taşıyordu. Milletler Cemiyeti komiyonu, ilk taslağı Wilson kısa bir ziyaret amacıyla ABD'ye gitmeden önce yetiştirmek için telaştaydı. Ama bu arada gizli toplantılarla ilgili olarak dışarıya sızan bilgiler de öyle çoktu ki, etrafı telaşlandırmaya yetiyordu. *Associated Press*'in Amerikalı muhabiri şöyle yazmaktaydı: "Konferans koridorlarında kara bulutlar toplanıyor, genel bir güvensizlik havasıyla acı bir tutum yaygınlaşıyor, bu arada Milletler Cemiyeti Anlaşması'nın geleceği de kuşkular arasında kalmayı sürdürüyor." Fransız basınının Wilson'a saldırmaya çalışması, Clemenceau'nun basın toplantısı yapıp, "Fransa'yı soylu ama muğlak ideallere feda edemeyiz," demesi de herhalde durumu kolaylaştırmıyordu. Wilson'un misilleme olarak Barış Konferansı'nın tümünü Paris'ten başka yere taşıyacağı ya da Milletler Cemiyeti fikrinden büsbütün vazgeçeceği dedikoduları da yayılmaya başlamıştı. 11 Şubat günü, yani Wilson'un yola çıkmasından üç gün önce, Cemiyet komisyonu, tartışmalarını hemen hemen bütün gün, hiç ara vermeden sürdürdü. Fransızlar, Milletler Cemiyeti ordusu kurulmasıyla ilgili önerilerini getirdiler. Wilson,

"Hem anayasal değil, hem de imkânsız," dedi. Toplantı bir karar alınamadan dağıldı. Ertesi gün Cecil, görüşlerini Fransızlara soğuk bir sesle bildirdi: Cecil'in görüşüne göre, Fransızların Amerika'ya, hatta biraz da İngiltere'ye vermeye çalıştıkları mesaj, daha fazlası verilmiyor diye, uzatılan hediyeyi almak istememekle birdi. Ama onları samimiyetle uyarmak istiyordu; sunulan teklifin alternatifi, İngiltere'yle Amerika arasında bir ittifaktı, o kadar. Bourgeois bunun üzerine geri adım attı, ama bir ay sonra ümitsiz bir son deneme yapmaktan geri durmadı, Cemiyet'in en azından kendi genelkurmayı olmasını önerdi. Yumuşacık bir sesle, Cemiyet konseyinin böylelikle istihbarat elde edebileceğini, planlarını hazırlayabileceğini, savaşlar patladığında hazırlıksız yakalanmayacağını ileri sürdü. Wilson öfkeye kapıldı. Doktoru Grayson'a, "Fransız delegeleri çok mantıksız," dedi. "Habire konuşuyorlar, konuşuyorlar, daha önce enine boyuna deşilmiş ve reddedilmiş konuları yeniden ortaya getiriyorlar." Bourgeois da ona aynı antipatiyi duyuyordu. Poincaré'ye, Wilson'un hem otoriter, hem de güvenilmez biri olduğunu söyledi: "Her şeyi, kafasındaki kişisel amaçlara göre yönetiyor," diyordu.

13 Şubat günü ilk taslak hazırdı. Wilson sevinç içindeydi. Hem ayın 13'ü olduğu için, hem de taslaktaki maddeler 26 tane, yani 13'ün iki katı olduğu için seviniyordu. Milletler Cemiyeti'nin ana hatları çizilmişti artık: tüm üyelerin katılacağı bir genel kurul, bir sekreterya, bir de icra konseyi. Bu konseyde Beş Büyükler net bir ekseriyete sahip olacaklardı (ama Amerika'nın Milletler Cemiyeti'ne üye olmaması, tabii bu hesabı sarsacaktı). Milletler Cemiyeti'nin ordusu olmayacak, mecburi tahkim diye bir süreç olmayacak, silahsızlanma da olmayacaktı. Beri yandan tüm üyeler, birbirlerinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerine söz vereceklerdi. Büyük güçler, küçüklerin bir araya gelip oylarıyla kendilerini ezebileceğinden kaygılandığı için, Milletler Cemiyeti kararlarının çoğunun oybirliğiyle alınması maddesi de konmuştu. Sonradan Cemiyet'in etkili olamayışının suçlusu olarak hep bu madde gösterilecekti.

Almanya'nın hemen katılmasına izin verilmiyordu. Fransızlar bu konuda ısrar etmiş, müttefikleri de razı olmuştu. Wilson zaten Almanya'ya, rehabilitasyona ihtiyacı olan bir tutuklu gibi davranmaktan yanaydı: "Dünyanın Almanya'yı silahsızlandırmaya, bir kuşak boyunca oturup düşünmelerini sağlamaya ihtiyacı var," diyordu. Böyle olunca Almanya garip bir durumda kalmış, Versailles Anlaşması'yla onayladığı bir kulübe, kendisi katılamaz duruma düşmüştü. İngilizler de, Amerikalılar da, bunun biraz haksızlık olduğu kanısındaydılar.

Milletler Cemiyeti Anlaşması'nda, enternasyonalistlerle hümaniterlerin hoşlanacağı birkaç madde daha vardı. Bir kere Cemiyet'in, daimi bir uluslararası adalet divanı kurma işiyle ilgileneceği yazılıydı. Ayrıca silah kaçakçılığına ve esir ticaretine karşı maddeler vardı, Uluslararası Kızılhaç'ın da yaygınlaştırılması sağlanacaktı. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün de çalışma koşulları konusuna, uluslararası standartlar getirmek için çaba harcaması istenmekteydi.

Bu sonuncusu, orta-sınıf reformcularının, sol kanat partilerinin ve sendikaların çoktan beri istediği bir şeydi. (Her yanda sekiz saatlik işgünü çığlıkları duyuluyordu.) Savaş öncesinde tek başarabildikleri, kadınların gece çalıştırılmasına sınırlamalar getirilmesi, bir de kibrit yapımında fosfor kullanımının yasaklanmasıydı. Bolşevik İhtilali, Batılı yönetici sınıfların tutumunda mucizevi değişiklikler sağlamaya katkıda bulunuyordu. Galip demokrasilerde bile işçiler tedirgindi. İhtilal yolunun neresine kadar gidebileceklerini kim nereden bilebilirdi? Avrupalı işçi temsilcileri, Barış Konferansı devam ederken Paris'te bir konferans toplamayı, hem galip, hem de mağlup ülkelerin delegelerini davet etmeyi bir tehdit olarak ileri sürmekteydiler. Müttefikler bu toplantının yerini İsviçre'deki Berne kentine kaydırmayı başarmışlardı ama Lloyd George da, Clemenceau da, Milletler Cemiyeti Anlaşması'na bu konuda bir madde sokmanın, kendi ülkelerindeki işçileri yatıştırmaya katkısı olacağını düşünmekteydi. Zaten tıpkı Wilson gibi, onların da siyasal eğilimleri, işçi hareketine sempati duymalarına yol açıyordu; en azından, ihtilalden uzak durduğu sürece.

Milletler Cemiyeti komisyonu göreve atandığı gün, uluslararası çalışma komisyonu da atanmıştı. Başlangıçta başkanlığa, Amerikan İşçi Federasyonu'nun öfkeli küçük başkanı Samuel Gompers getirilmiş, ardından yerini İngiliz işçi lideri George Barnes'a bırakmıştı. Komisyon sessizce çalışmasını sürdürdü. Barnes, Lloyd George'a, Barış Mimarlarının o komisyonun çalışmalarına gösterdiği ilginin "pek isteksiz" olduğunu söyleyip yakındı. Aslında bu belki de iyi bir şeydi. Uluslararası Çalışma Örgütü, hiç patırtı gürültü olmaksızın kurulup devreye girdi, ilk konferansını da 1919 yılı bitmeden yaptı. Bağlı olduğu Milletler Cemiyeti'nden farklı olarak, orada baştan beri Almanya temsilcileri de vardı. Yine Milletler Cemiyeti'nden farklı olarak, bugüne kadar hâlâ yaşamaktadır.

14 Şubat günü Wilson, Milletler Cemiyeti Anlaşması'nın taslağını, Barış Konferansı'nın genel oturumunda sundu. Komisyon üyeleri bir belge hazırlamışlardı. Hem pratik, hem ilham verici bir belgeydi ve herkes bundan gurur duyuyordu. Wilson sözlerini bitirirken, "Bu savaş pek çok korkunç şeylere yol açtı," diyordu. "Ama içinden bazı çok güzel şeyler de çıktı." O gece Paris'ten ayrılıp Amerika'ya doğru yola çıkarken, bu konferansa gelişindeki asıl amacı başarmış olduğu kanısındaydı.

Ama anlaşma henüz tamamlanmış sayılmazdı. Fransızlar hâlâ oraya askeri güçle ilgili bir şeyler sokuşturmayı umuyorlardı. Japonlar da ırk ayrımı konusunda bir madde önermek niyetindeydiler; o da tartışmalı olacaktı. Eski Alman kolonileriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun manda sorunu da hâlâ havadaydı. ABD'nin Amerika kıtasıyla ilgili politikasını ipotek altına alan Monroe Doktrini durumu da vardı. Wilson'un muhafazakâr hasımlarının pek çoğu, acaba Milletler Cemiyeti bu doktrini aşabilecek kadar güçlü olur mu, diye korkmaktaydılar. Eğer öyle bir durum varsa, Milletler Cemiyeti'ne karşı çıkmaları gerekecek, belki Kongre'nin onu reddetmesini de sağlayabileceklerdi. Wilson gerçi ödün vermekten nefret ederdi, hele hiç hoşlanmadığı insanlara ödün vermek, özellikle sinirine dokunurdu, ama yine de Paris'e döndüğünde özel bir çekinceyi masaya koymaya söz vermek

zorunda kaldı. O çekinceye göre, Milletler Cemiyeti Anlaşması'ndaki hiçbir ifade, Monroe Doktrini'ni geçersiz kılmayacaktı.

Kendini açmazda kalmış gibi hissediyordu. Özellikle İngilizler karşısında. Bu tür diplomatik oyunları hiç sevmezdi. Gerçi Cecil ile Smuts onun durumuna anlayış gösteriyorlardı, destek vermeye de hazırdılar, ama Lloyd George bir avantajın kokusunu almıştı. Zaten bir süredir, ABD ile deniz kuvvetleri konusunda yarışmayı önleyecek bir anlaşma peşindeydi, ama başaramıyordu. Şimdi de, Monroe Doktrini konusundaki herhangi bir çekinceye karşı çıkabileceğini ima ediyordu. Japonlarla ilgili durum da vardı. Onlar da Japonya için benzer bir doktrinin kabulünü isteyebilirler, diğer ülkeleri Uzak Doğu'dan uzak tutmaya kalkışabilirlerdi. O zaman Çinliler bozulurdu, çünkü zaten Japonların niyetleri konusunda çok kuşkuluydular.

10 Nisan'da, deniz kuvvetleri konusu halledilip İngilizler hizaya geldikten sonra, Wilson anlaşma maddesiyle ilgili, dikkatle kelimelendirilmiş bir değişiklik önerdi. Milletler Cemiyeti Anlaşması'ndaki hiçbir şey, Monroe Doktrini gibi barışı korumak amacıyla yapılmış uluslararası anlaşmaların geçerliliğini etkilemeyecekti. Fransızlar, güçlü bir Cemiyet yaratma konusunda yenilgiye uğramış olmanın öfkesi içinde, buna su götürmez bir mantıkla saldırdılar. Anlaşmada zaten var olan bir madde, tüm üyelerin, girmiş oldukları uluslararası anlaşmaların Cemiyet'le ve onun ilkeleriyle uyumlu olmasını sağlayacağını söylüyordu. Yoksa Monroe Doktrini uyumlu değil miydi? Wilson, elbette uyumlu, diye karşılık verdi. Aslında o anlaşma, Cemiyet'in bir modeli gibiydi. Bourgeois ile Larnaude, o zaman neden Monroe Doktrini'nden söz edilmesi gereksin, diye sordular. Cecil, Wilson'a yardım etmeye çalıştı: Monroe Doktrinine atıf yapmanın, bir örnek vermek için olduğunu söyledi. Wilson onun yanında sessiz oturuyor, alt dudağı titremeye başlıyordu. Geceyarısına doğru patladı, Amerika'yı ateşli biçimde savunmaya başladı. Mutlakiyetlere karşı özgürlüğün savaşçısıydı Amerika. Hem kendi yarıküresinde öyleydi, hem de yakın geçmişte, Büyük Savaş'ta öyleydi. "Şimdi bu ülkenin geçmiş yüzyıldaki politikasının, özgürlük ve bağımsızlık ilkelerine dayalı olduğunu ifade eden birkaç kelimelik bir cümle, bu kadar küçük bir armağan, bu ülkeye çok mu görülecekti; hele aynı ilkeler, tüm dünya için kalıcı olacak bu anlaşmada da benimsenirken?" Amerikalılar onu dinlerken çok duygulanmışlardı. Fransızlar hiç duygulanmadılar.

28 Nisan'da, mevsimsiz bir kar örtüsü Paris'i kaplarken, konferansın genel kurulu anlaşmayı kabul etti. Panama delegelerinden biri çok uzun ve çok bilgi dolu bir konuşma yaptı. Sözlerine Aristo'yla başlayıp Woodrow Wilson'la ve barışla bitirdi. Honduras delegesi İspanyolca konuştu, Monroe Doktrini'nden söz etti, ama salonda onun sözlerini pek az kişi anlayabildiği için, itirazları görmezden gelindi. Clemenceau başkandı. Oturumu her zamanki gibi hızlı hızlı yönetiyor, itiraz içeren değişiklik önerilerinin tartışılmasını, kendi heyetinden geliyor olsa bile kısa kesiyor, tokmağı masaya indirip kısaca, "Kabul edildi" diyor, geçiyordu.

Wilson memnun olmak için bütün nedenlere sahipti. Anlaşmayı kendi istediği yöne kaydırmıştı. Fransızların askeri güç talebine benzeyen taleplerini bloke etmişti. Monroe Doktrini çekincesini de metne soktuğu için, anlaşmanın ABD'de kabulünü garantiye almış sayılırdı. Milletler Cemiyeti'nin yıllar içinde büyüyeceğinden, değişeceğinden emindi. Zaman içinde düşman ülkeleri de içine alacak, onların da barış ve demokrasi yolunda kalabilmesine yardımcı olacaktı. Karısıyla konuşurken, barış anlaşmalarının değişmesi gerektiğinde, bunların birer birer Cemiyet'e getirileceğini, hataların tek tek ele alınıp düzeltileceğini, Cemiyet'in kalıcı bir takas odası gibi olacağını, iri ya da ufak her ülkenin oraya gelebileceğini söylüyordu. Dikkatini tümüyle Milletler Cemiyeti'ne yöneltmiş olan Wilson, Barış Konferansı'nda başka pek çok şeyin kayıp geçmesine izin vermişti. Kendi görüşüne göre yanlış olan birçok karara karşı hiç mücadele etmemişti. Örneğin Almanca konuşan Tirol bölgesinin İtalya'ya verilmesi ya da milyonlarca Almanın Çekoslavak ya da Polonya yönetimine verilmesi karşısında sessiz kalmıştı. Bu tür anlaşmalar bir kere kabul edildiğinde, şaşılacak kadar uzun ömürlü olabiliyorlardı ya da en azından, bir sonraki savaş başlayana kadar kalıcı oluyorlardı. Milletler Cemiyeti'nin harekete geçmesi zaten zor olacaktı, çünkü kurallar hemen hemen tüm kararlarını oybirliğiyle vermesini gerektiriyordu. Wilson'un bir başka tehlikeli varsayımı da, Cemiyet'i Kongre'den geçirecek desteğe sahip olduğunu düşünmesiydi.

8

Mandalar

Daha Milletler Cemiyeti komisyonu çalışmaya başlamadan önce, 'manda' konusu Yüksek Konsey'in önüne gelmişti bile. Wilson da hemen, Almanya'nın eski kolonileriyle ilgili sorumluluğu Milletler Cemiyeti'nin üstlenmesini beklediğini belirtmişti. Galip güçlerin hiçbiri, Almanya'nın kolonilerini geri almasını haklı bulmuyordu. Bu kolonilere Pasifik'te birkaç takımadayla Afrika'nın bazı kesimleri de dahildi. Avrupa'daki savaşta Almanya'nın davranışı, Müttefiklere bu milletin, başka halkları yönetebilecek nitelikte olmadığını göstermeye yetmişti. Ama beri yandan Wilson'un tutumu da, bazı kesimlerde tatsız bir şok etkisi yapmıştı.

Amerikalıları çok üzen şey, müttefiklerinin hâlâ 'savaş ganimeti' zihniyetini sürdürüyor olmasıydı. Fransa, Togoland'ı ve Kamerun'u istiyor, Almanların Fas'taki haklarına da son verilmesini talep ediyordu. (O zaman Fransa o ülkenin tek koruyucusu olarak kalacaktı.) İtalyanlar da gözlerini (başka birkaç konuya ek olarak) Somali'nin bazı kesimlerine dikmişlerdi. İngiltere İmparatorluğu'nun içindekilere gelince, Güney Afrika, Alman Güney Batı Afrikası'nı istiyor, Avustralya, Yeni Gine'ye ek olarak birkaç yakın adayı talep ediyor, Yeni Zelanda da Alman Samoası'nın kendisine verilmesinde direniyordu. İngilizler Afrika kıtasındaki güney ve kuzey kolonilerinin arasındaki kayıp halkayı da bağlayabilmek için Alman Doğu Afrikası'nı ilhak etmeyi ummaktaydılar. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak için de Fransa'yla aralarında gizli bir anlaşmaya varmışlardı. Japonların da kendi gizli anlaşmaları vardı. Çinlilerle vardıkları anlaşmalar onlara Almanların hak ve ödünlerini devralma olanağı getirirken, İngilizlerle vardıkları anlaşmalar da ekvatorun kuzeyindeki Alman adalarını ellerinde tutmalarını sağlayacaktı.

Wilson'un yeni dünya düzeninde, henüz kendilerini yönetmeye hazır olmayan bölgeler için, ilhak ve kolonileşme dışında bir başka çare daha olmak zorundaydı. Manda kabul edilebilir bir çözümdü. Bir tür vesayetti. Ya doğrudan Milletler Cemiyeti altında, ya da Cemiyet'in denetimindeki güçlerin altında. Manda süresi, ülke halkının kaydettiği ilerlemeye bağlı olabilirdi. Wilson'un kesin konuşmayışı insanı çileden çıkarıyordu. Afrika'nın bir miktar kontrole ihtiyaç duyacağı kesindi, ama yenilgiye uğrayan imparatorluklardan kopan topraklar ne olacaktı? Örneğin Osmanlılardan kopan Ortadoğu Arapların, Rusya'dan kopan Ermenistan, Gürcistan ve diğer

Kafkas cumhuriyetlerinin durumu nasıl çözümlenecekti? Orta Avrupa denilen kargaşanın içinde de, kendilerini yönetemeyecek gibi görünen halklar vardı. Konu oraya dayandığında Wilson, Avrupa halkları için manda fikrini onaylamadığını söylüyordu.

Güçlülerin zayıfları koruması fikri aslında yeni bir fikir değildi. Emperyalistler büyük savaş öncesinde sık sık, üstelik enikonu samimi olarak, bu fikri kendilerine misyon edinmişlerdi. Amerika'nın Afrika uzmanı, sert bir sesle, bu konudaki görevini anlayamayan, bu nedenle istisna sayılması gereken tek ülke Almanya'dır, demekteydi: "Yerliler hiçbir zaman amaç sayılmayıp her zaman araç sayılıyordu, onların çıkarı da, koloninin çıkarı da, her zaman oradaki Almanların ve uzaktaki Almanya'nın çıkarlarından sonra geliyordu."

İngilizler, Almanların ya da başkalarının topraklarını ilhak etmekten söz edip Amerikalıları kendilerine düşman etmekle ellerine bir şey geçmeyeceğini anlayınca, manda fikrini desteklemeye başladılar. Smuts yine her zamanki etkili konuşmalarını yapıyordu. Wilson'u çok etkileyen Milletler Cemiyeti memorandumuna, Büyük imparatorluklar çözülüyor ve Cemiyet'in işe el atması gerekiyor, diye yazmıştı. "Rusya'nın, Avusturya'nın ve Türkiye'nin çözülmesiyle geride kalan halklar, genelde politika konusunda eğitimsiz durumda," demekteydi. "Çoğu kendini yönetme konusunda ya yeteneksiz, ya da güçleri eksik; çoğu ihtiyaç içinde, ekonomik ve siyasal bağımsızlığa doğru adım adım götürülmek zorundalar." Avrupalılar, örneğin Finler ya da Polonyalılar neredeyse hemen kendi ayakları üzerinde durabilecekken, bu iş Ortadoğu'da daha uzun sürecekti. Pasifik'teki ve Afrika'daki eski Alman kolonileri belki de hiçbir zaman kendilerini idare edecek duruma gelemeyeceklerdi. Oralarda yaşayan halklar genellikle barbardı, "onlara Avrupa'nın anladığı anlamda siyasal kendi kaderini tayin hakkı fikirlerini uygulamak hiç pratik olmayacaktı." En iyisi İngiltere İmparatorluğu'nun onları doğrudan devralmasıydı. Smuts, İngiliz çalışma arkadaşlarıyla konuşurken, eğer Amerikalılar itiraz ederse, İngiltere'nin zerafetle razı olabileceğini, kontrolü, Cemiyet'in asgari nezareti altında alabileceklerini anlatıyordu. Böyle olunca diğer uluslar da, özellikle Smuts'un baş belası Fransa da, kendi kolonileri için benzer koşulları kabul etmek zorunda kalırdı. Yüce gönüllülük konusunda Smuts'la aşık atabilecek durumda olan Cecil, bu işin pratik avantajını hemen görmüştü: İngiliz tüccarlarla yatırımcılar sonunda Fransa'nın ve Portekiz'in Afrika'daki kolonilerine girebilecekler demekti.

"Manda" sözü bile iyi niyetli, hoş bir etki yapıyordu. Başlangıçta Barış Konferansı'nda ilk ortaya atıldığında bir hayli akıl karışıklığına yol açmıştı. Acaba kuşkucuların dediği gibi yalnızca bir vitrin süsü müydü? Eski usul toprak kapma girişimlerine bir kılıf mıydı? Yoksa uluslararası ilişkilerde yepyeni bir yaklaşım mıydı? Milletler Cemiyeti, belirlenen toprakları yönetenleri rahat bırakacak mıydı, yoksa sürekli müdahaleler mi olacaktı? Şaşkın bir Çinli delegeye, ülkesindeki eski Alman topraklarının yeni bir yöneticisi olacağı söylendiğinde, "Mandatory de kim?" diye sormuştu.

Fransızlar bu fikre baştan sona düşmandı ve hiç güvenmiyorlardı. Clemenceau, Poincaré'ye, "Milletler Cemiyetinin barışı garantiye almasına, evet, ama Milletler Cemiyeti'nin kolonileri sahiplenmesine, hayır!" diye bağırmıştı. Koloniler güç simgesiydi. Ayrıca oralarda, Fransa'nın çok ihtiyaç duyduğu bir şey vardı: insan gücü. Belki dünyada Almanların sayısı her zaman Fransızlardan çok olacaktı, ama Asya ve Afrika'daki koloniler hesaba katılınca, Fransızların en azından dengeyi tutturmak için 'uzak kardeşlerimiz' dedikleri o insanlardan yararlanma olanağı vardı. Eğer Fransa, Cemiyet'in nezareti altında mandalar alırsa, denizaşırı yerlerde savaştırılmak üzere yerli askerleri getirme konusunda sınırlamalar mı olacaktı? Ne yazık ki, görünüşe göre İngilizler de, Amerikalılar da böyle düşünüyormuş gibi görünüyorlardı. Manda konusundaki önerilerinde, sorumluluk taşıyan güçlerin hümaniter çalışmalar yapacağı, örneğin köle ticaretini engelleyeceği yazılıydı, ama yerlilere yalnızca polis olarak ve bir de "bölgeyi savunma" amacıyla askeri eğitim verilebileceği de yazılıydı.

Manda konusu Yüksek Konsey'e geldiğinde, Clemenceau ile Pichon saldırıya geçtiler. Eğer Fransa, darda kaldığında o bölgelerden kendisini savunacak gönüllüler isteyemeyecekse, neden oraların sorumluluğunu taşımak için zaman ve para harcasındı ki? Amerika'yla İngiltere'nin konuya böyle uzaktan bakması kolaydı, çünkü onların ülkesi coğrafi olarak Almanya'ya komşu değildi. Ama Fransa, eğer koloni askerleri olmasa, Almanya'nın saldırısından sağ çıkamazdı. Lloyd George bir uzlaşma zemini bulmaya çalıştı. Fransa'yı bu kadar kızdıran maddenin, aslında Almanların bir uygulamasına karşı düşünüldüğünü söyledi. Almanya, diğer kolonilere saldırmak için yerlilerden büyük ordular toplayan bir ülkeydi. Fransızlar elbette kendilerini de, kanatlarının altına aldıkları bölgeleri de korumakta serbest olmalıydılar. Clemenceau sakinleşti: Eğer bu madde kendisine, genel bir savaşta asker toplama hakkını veriyorsa, razı olacağını söyledi. Lloyd George neşeyle kabul etti: "Yeter ki Bay Clemenceau, koskoca zenci ordularını saldırı amacıyla eğitmeye kalkışmasın; madde yalnızca buna karşı bir korunma getiriyor," dedi. Wilson da Lloyd George'un yorumuna katıldığını söyledi. Ama sorun, bunun anlamının hiç kimsenin kafasında netleşmemiş oluşundaydı. Fransızlar mandalardan topladıkları askerleri bir Avrupa savaşında kullanabilecekler miydi, yoksa kullanamayacaklar mıydı? Birkaç ay sonra, Mayıs geldiğinde, Fransızlar kendi yorumlarını sessizce araya sokuşturmaya çalıştılar, Milletler Cemiyeti Anlaşması baskıya girmek üzereyken, "anavatanın savunması" sözünü mandalarla ilgili maddeye eklemek istediler. Barış Konferansı'nın İngiliz sekreteri Hankey, bu değişikliği gece geç saatte fark etti, diğer güçlerin bunu kabul etmiş olduğuna ilişkin Fransızların verdiği teminatlara hiç inanmadı. Fırlayıp koşmaya başladı, Wilson'u yatağına yatmışken, Lloyd George'un da yatmak üzere soyunurken yakaladı. "Tahmin ettiğim gibi, bir yutturmacaymış." Wilson sinirlendi, Clemenceau'ya o cümleciği çıkarttırdı.

İngilizler, Fransızların bu manevralarını kibirli bir ayıplama ifadesiyle seyrediyorlardı, ama aslında Amerikalılarla onların da sorunları vardı. Daha

doğrusu, Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda'yla kapışmak zorunda kalıyorlardı, çünkü o koloniler de kendi toprak iştahları yüzünden, manda fikrine çok karşıydılar. Lloyd George, Amerika'nın karşı çıkacağını bildiği bir teklifi ileri sürmek zorunda kaldı. 24 Ocak günü Yüksek Konsey'de, istemeyerek de olsa, ilhak yolunun yönetim açısından mantıklı olduğunu savundu. Sonra bu konudaki diğer nedenleri ileri sürme işini dominyon liderlerine bıraktı.

Smuts'la Botha, Güney Afrika'nın Alman Güney Batı Afrikası'na yönelik talebini seslendirdiler. Her ikisi de 1915'teki kısa süreli savaşta çarpışmışlar, sonra savaş onların zaferiyle bitmişti. Savaş planları Botha'ya aitti. Şimdi istedikleri, koskoca bir araziyi ellerinde tutmaktı. Orası İngiltere'yle Fransa'nın toplamı kadar bir yerdi, ama genelde pek değerli sayılmıyordu. (Zengin mineral rezervleri henüz keşfedilmemişti.) Atlas Okyanusu kıyısı çöl, iç kesimlerin çoğu kır, ancak otlak olarak kullanılabilecek gibiydi. Almanya'daki skandallardan kaçtığı söylenen birkaç bin Alman, orada kendilerine taklit şatolar inşa etmişler, küçük Alman köyleri kurmuşlar, Windhoek'te de bir küçük başkent edinmişlerdi. İlk Alman imparatorluk komiseri Ernst Goering (Hermann'ın babası) Alman yönetiminin ana karakterini (hayli geniş bölgeler için) çizmiş, Afrika halklarına otoriterliğini ve gaddar yönetimini göstermişti.

Smuts'la Botha, Almanların yerlilere karşı zalimliğini çok vurguladılar. Smuts'a göre, Beyaz Güney Afrikalılar, tam tersine, yerlileri iyi anlıyorlardı. Hatta onlara bir tür özyönetim sağlayabilmek için ellerinden geleni yapmışlardı. "Vahşi bir kıtada beyaz bir uygarlık kurmuşlar, tüm Güney Afrika'da büyük bir kültürel unsur olmuşlardı." Şimdi Güney Batı Afrika halkının bu yararlara ortak olma fırsatı belirmişti. Bölge zaten coğrafi açıdan Güney Afrika'ya bağlıydı. İki ülkeyi tek ülke halinde birleştirmek her bakımdan mantıklıydı. Wilson anlayışla dinliyordu. Rapor sahiplerinin her ikisi de hoşlandığı insanlardı. Özellikle Smuts'u pek severdi. Gerçi geri adım atmaya hazır değildi, ama onlara, Güney Afrika mandasının çok başarılı olacağından emin olduğunu söyledi, böylelikle Güney Batı Afrika halkının da günün birinde Güney Afrika'yla birleşmeyi kendi özgür iradeleriyle seçeceklerinden emin olduğunu ekledi.

Oturum başkanı Clemenceau bunun üzerine 'yamyamları' (Hughes'la aralarında bir şakaydı bu), Avustralya ve Yeni Zelanda adına sunuş yapmaya davet etti. Hughes yalnız kendi istediği adaları (Yeni Gine ile yakındaki bazı adaları, örneğin Avustralya kıtasına hemen hemen değebilecek kadar yakın olan Bismarck Takımadalarını) gösteren fena halde çarpıtılmış bir haritayı havada sallayarak, doğrudan ilhak talebini seslendirdi. Savunma tezini vurguladı (bir kente su ne kadar gerekliyse, adalar da Avustralya'ya o kadar gerekliydi), sonra Avustralya'nın savaştaki katkılarına dikkat çekti. 90.000 kişi yaralanmış, 60.000 kişi ölmüş, savaş borçları 300 milyon sterline yükselmişti. "Avustralya bu yükün altında tökezlemek, kendini güvensiz hissetmek istemiyor," diyordu. Açıkça söylemiyordu ama

Hughes'un kafasında, gelecekteki düşman Japonya'ydı. Avustralyalılar da başlangıçta, yerlilerin kendilerini kollarını açarak karşılayacakları tezini öne sürmeyi düşünmüşlerdi, ama sonra Avustralya hükümeti Yeni Gine'de biraz nabız yoklayınca, orada oturanların Alman yetkilileri tercih ettiğini görmüşlerdi, nedeni de Almanların onlara kafatası avlama konusunda bir sınır uygulamayışıydı. Başkandan gelen samimi bir soruya cevap olarak Hughes, misyonerlerin girişine sınırsız izin verileceğini söyledi. Oysa Clemenceau'nun sorduğu soru şöyleydi: "Gün oluyor ki zavallı garipler yiyecek misyoner bile bulamıyorlar!"

Massey kalktı, o da kendi haritasını sallayarak, Yeni Zelanda adına, Samoa'yla ilgili talebi vurgulayan uzun ve kükremeli bir sunuş yaptı. Yeni Zelanda birlikleri büyük bir riski göze alarak o adaları daha savaşın başında işgal etmişlerdi. (Aslında riskin büyük kısmı can sıkıntısıydı, çünkü işgal güçleri birkaç yıl boyunca oturup dev miktarlarda bira tüketmekten başka bir iş yapmamışlardı.) Samoalılar vahşi değil, son derece makul insanlardı ve Yeni Zelanda yönetimini gerçekten istiyorlardı. (Bu arada Samoalılar da Yeni Zelanda'nın yerel yöneticisine dilekçe verip Amerikan yönetimini, Londra'dan yönetimi, Yeni Zelanda dışında herkesin yönetimini tercih ettiklerini belirtmekteydiler.)

Hughes'a özellikle sinir olan Wilson, konuşmaları belirgin bir anlayışsızlık ifadesiyle dinledi. Fransızlar bu durumu eğlenerek seyrediyordu. Mandalardan hiç hoşlanmadıkları gibi, İngiltere İmparatorluğu içindeki çekişmeler de onları hiç tedirgin etmiyordu. Avustralya heyeti üyelerinden biri şöyle yazmaktaydı: "Zavallı Hughes kendi gözündeki önemiyle şişinip duruyor. Aslında tabii ki onu Fransızlar kullanıyor, çünkü niyetleri Kamerun'u, Togo Land'ı ve Suriye'yi kapmak."

Birkaç gün sonra, Fransa'nın koloniler bakanı Henri Simon, Yüksek Konsey'de konuşurken ılımlılığın simgesi gibiydi. Fransa, Afrika'da yalnızca iki küçük parçayı istiyordu. Biri Fransa'nın Batı Afrika kolonisi Dahomey'in iç kesimindeydi, diğeri de Kamerun'du, o da Batı Afrika'daydı ve Almanya orayı Fransa'dan 1911 yılında koparıp almıştı. (Buna ek olarak Fransa, Fas'ta da tek koruyuculuk istemekteydi ama onu söylemeye gerek yoktu.) Simon, kendisinin ilhakı tercih ettiğini belirtti, böylesinin daha etkin, yerliler için daha iyi olacağına inandığını ekledi. Fransa'nın tek istediği, uygarlığı tropik Afrika'ya yayma işini sürdürebilmekti. Clemenceau kolonilerin sahipliği konusuna hiç aldırmadığı için, birdenbire kendisinin ödün vermeye hazır olduğunu duyurarak yaratılan havayı yok ediverdi.

Wilson inatlaşmayı seçti. Yüksek Konsey'e, "Eğer ilhak süreci devam ederse, Milletler Cemiyeti baştan gözden düşer," dedi. Dünya onlardan çok daha fazla şeyler bekliyordu. Eski oyunlara dönmemeli, çaresiz insanları parsellememeliydiler. Eğer dikkatli olmazlarsa kamuoyu onlara arkasını dönerdi. Zaten ihtilalle sarsılmakta olan Avrupa'da daha başka ayaklanmalar görürlerdi. Çevresindekilere de, 'yağma paylaşımına' izin vermeyeceğini söylüyordu. Gerekirse (en sevdiği tehdit buydu) tüm olayı halkın

önüne koyacaktı. Beri yandan, mandalar konusunu bitirip ilerlemeye de hevesliydi. Avrupa'nın kaderi, Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın, Rusya'nın ne olacağı çok daha önemli sorunlardı.

Perde arkasında bir takım önde gelen Barış Mimarları, bu anlaşmazlıklara son vermek üzere faaliyet halindeydi. İngiltere'yle Amerika arasındaki gerilimlerin yaratabileceği sonuçlardan her zaman korkan Kanadalılar, Hughes'la Massey'i mantıklı davranmaya davet ettiler. Hastalığı geçmiş olan House, İngilizlere ağır olmaları gerektiğini söyledi. Smuts'la Cecil, (House'a göre) mutabakatın temelini oluşturabilecek bir öneri hazırladılar. Artık ortada üç tip manda vardı: 'A' tipi, uluslar içindi. Ortadoğu ulusları gibi, kendi işlerini kendi başlarında yönetmeye hemen hemen hazır olanlar bu gruba girecekti. 'B' tipi, yönetim sorumluluğunu alacak ülkenin yönettiği yerleri temsil ediyordu. 'C' de, B'ye mücavir olan bölgelerle ilgiliydi, manda sorumluluğunu üstlenen, oraları kendi bölgesi gibi yönetecek, ancak bazı sınırlamalar olacaktı, örneğin oralarda alkol ve ateşli silah satışları kontrol altına alınabilirdi. Başka bir ifadeyle, 'C' mandaları Güney Batı Afrika'yı da, Avustralya'yla Yeni Zelanda'nın istediği adaları da güzelce kapsıyordu. Hughes durumu, doğrudan alma yerine 999 yıllık kira, diye yorumluyordu. Ama kolay kolay razı olmaya hazır değildi.

29 Ocak günü İngiliz heyetinin bir toplantısında 'oldukça ateşli bir sahne' yer aldı. Lloyd George üç tip mandayı özetledi. Amerikalıların bunu kabul edebileceğini düşünüyordu. Hughes 'sansar gibi' savaşarak her noktaya itiraz etti, sonunda Lloyd George çileden çıktı, konuyu üç gündür Amerikalılarla tartışmakta olduğunu, ama Solomon Adaları yüzünden Amerikalılarla kavga etmeye de hiç niyeti olmadığını söyledi.

Ne yazık ki ertesi sabah *Daily Mail*'in Paris baskısında (bu gazete Barış Konferansı boyunca bir Paris baskısı çıkarmaya başlamıştı), Hughes'a kesinlikle ilham veren bir yazı yayınlandı. Yazıda İngiltere, Amerika'nın suyuna gitmekle suçlanıyor, İngiltere İmparatorluğu'nun çıkarlarının, Wilson'un pratik olmaktan uzak ideallerine kurban edildiği ileri sürülüyordu. O sabah Yüksek Konsey toplantısında 'birinci sınıf bir dalaşma' yaşandı. Lloyd George, Hughes'a kızdı, eleştiriye karşı her zaman duyarlı olan Wilson da öfkeden kudurdu. Önerilen uzlaşmayı eleştiren öfkeli, ama netlikten uzak bir konuşma yaptı, bu manda konusunun, Milletler Cemiyeti düzene girene kadar ertelenmesini önerdi. Avustralya başbakanına karşı dikkati çekecek kadar kaba davranmaktaydı. Lloyd George artık işi tatlıya bağlama konusunda umudunu keserken, "Bay Hughes, bu işi bu şekilde ele alacağını düşüneceğim son kişiydi," dedi. Wilson kaba bir sesle Hughes'a, "Yani tüm uygar dünya Avustralya'nın bu adalarla ilgili mandayı kabul etmesini isterse, Avustralya'nın yine de tüm uygar dünyanın bu isteğine meydan okuyacağını mı anlamam gerekiyor?" diye sordu. O sıra, hep sorun çıkaran kulaklığıyla meşgul olan Hughes, soruyu duyamadı. Wilson tekrar sordu. "Aşağı yukarı öyle, Başkan Wilson." Massey'den de bu sözü onaylayan bir homurtu yükseldi. Aslında Hughes, bu anlatılan sahnenin yarattığı izlenimi

haklı gösterecek bir inada kapılmış değildi. Makaleye gösterilen tepkiden sarsılmıştı. Onu izleyen birkaç gün boyunca Lloyd George'un gözüne gözükmemeye çalıştı.

O noktada, çok saygın biri olan Botha ayağa kalktı. Gazetedeki makalenin iğrenç olduğu kanısındaydı. Kibar beyefendiler olarak, anlaşmazlıklarını içlerine gömmek gerektiğini söyledi. Kendisi şahsen, Başkan Wilson'un ifade ettiği büyük idealleri tüm kalbiyle destekliyordu. Herkesin de desteklediğinden emindi. Bir işbirliği ruhu içinde, küçük konularda ödün vererek zorlukları aşacaklarını, daha büyük idealleri gerçekleştireceklerini umuyordu. Deminki öfkesinden utanan Wilson çok etkilenmişti. Massey'den de onaylayıcı sesler çıkıyordu. Hughes hiçbir şey söylemedi. Üç kademeli manda önerisi çabucak kabul edildi, kimin neyi aldığına ilişkin garip soru da bir kenara kaldırıldı.

Zor bir çalışma haftasının en güç dakikası aşılmıştı. Yüksek Konsey bir yandan, Bolşeviklerle görüşüp görüşmeme konusunu, Polonya'yı ve ihtiyaçlarını, Çekoslavakya'nın sınırlarını ve Almanya'yla barış koşullarını da çözmeliydi. Çinlilere söz vermiş, Çin'deki Alman ödünlerini geri almak istediklerini dinlemiş, sonra Japonlara söz vermiş, o ödünlerin olduğu gibi kendilerinde kalmasını istediklerini dinlemişti. Belçikalılar da Afrika'da toprak istiyorlardı. Romanyalılarla Yugoslavlar birbirleriyle toprak çekişmesindeydiler. Cuma akşamı geldiğinde Clemenceau, yardımcısı Mordacq'a, sabrının sonuna geldiğini söyleyip yakınıyordu. Kafasında tüm tartıştıkları konular fır dönmekteydi. Artık dinlenmeye ihtiyacı vardı. İkisi birlikte oradan çıkıp *Opéra-Comique*'e gittiler.

Tartışmaların tümünde, kolonilerin Alman yönetiminden kurtulduklarına ne kadar sevindikleri söylenip duruyordu. Ama aslında, Wilson'un On Dört Nokta'sının beşincisi yerli halkların çıkarlarını kollamanın dikkate alınmasıyla ilgili olsa bile, hiç kimse Afrikalıların ya da Pasifik Adaları'ndakilerin fikrini sormuş değildi. Gerçi, evet, Samoa'dan ya da Melanezya'dan hiç kimse kalkıp Paris'e gelmiş değildi, ama Afrikalılar, doğrusu yakınlardaydı. Senegal'den siyah bir Fransız temsilci gelmişti. Adı Blaise Diagne idi. Amerika'nın büyük siyah lideri W.E.B. Du Bois da bir Pan-Afrika Kongresi toplamaya uğraşıyordu. O kongre de Şubat ayında, Barış Mimarlarının isteksiz izniyle toplandı. Barış Konferansı'ndaki belli başlı kişilerden hiçbiri katılmadı. Belçika heyetinin bir üyesi söz aldı, Kongo'da yer almakta olan reformları heyecanla anlattı, ardından Portekiz'in eski dışişleri bakanlarından biri çıktı, kendi ülkesinin kolonileri ne kadar iyi yönettiğini anlattı. Fransız Afrikası'ndan gelen bir avuç delege, *mission civilatrice*'in (uygarlaştırma misyonu) başarısını ortaya koydular, Üçüncü Cumhuriyet'in olumlu adımlarını ve başarılarını övdüler. Sonunda kongre, Barış Konferansı'na çağrı yapıp, Milletler Cemiyeti'nin eski Alman kolonilerinde kontrolü doğrudan üstlenmesini istemeye karar verdi. House, Du Bois'yı her zamanki nezaketiyle kabul etti, ama kararlarla ilgili hiçbir şey söylemedi.

Aylar geçerken büyük güçler perde arkasında sessiz anlaşmalar yapmayı sürdürdüler. Bunların bazıları, yalnızca savaş sırasında varılmış mutabakatların onayı niteliğindeydi. Örneğin Japonya, ekvatorun kuzeyindeki adalarını almıştı. Güneyde Yeni Zelanda'yla Avustralya da adalarını almışlardı. Wilson'a meydan okurken kolayca kardeş olan bu iki ülke, tahsisi henüz yapılmamış olan Nauru Adası için aralarında aylardır tartışıyorlardı. Ada topu topu 20 kilometrekarelik bir yerdi, ama sırf kuş kakalarından oluşmuşa benzediği için çok değerli bir fosfat kaynağı sayılıyor, o fosfatlar gübre üretiminde kullanılıyordu. Hughes da, Massey de, Nauru olmazsa ülkelerindeki tarımın çökeceğini ileri sürmekteydiler. İngilizler sorunu çözmek için manda konusunu Naurulular'ın kendilerine sormaya karar verdi, orada yaşayan birkaç bin yerliye bir doğal kaynak payı ödendi. Nauru 1968'de bağımsızlığını kazanıp fosfat işini kendisi üstlendiğinde, ada sakinlerinin kişi başına geliri dünyada görülen en yüksek rakamlardan biriydi, ama vatanları ayaklarının altından kaybolup gitmekteydi. Yaklaşık bir milyar dolarlık bir vakıf kanalıyla paralar yurt dışında mülk almaya gidiyor, bir kısmı da Avustralyalı çok saygın danışmanların cebini boylu yordu. Fosfatın bitmesi çok yakındır, ama Nauru bugün yeni bir gelir kaynağı bulmuştur, Rus mafyası için para aklama işiyle meşguldür.

İngiltere'yle Fransa, zaten savaş sırasında Afrika'daki Alman kolonilerinin paylaşımıyla ilgili bir ön karara varmışlardı. Barış Konferansı'nda İngiliz koloniler sekreteri Lord Milner, 13 milyon insanı ilgilendiren mandaların ayrıntılarını görüşmek üzere Fransız görevdaşı Henri Simon'la biraraya geldi. Fransa, Togoland'ı ve Kamerun'un büyük bölümünü alırken, İngiltere de kendine ait Nijerya kolonisine bitişik olan dar bir Kamerun şeridiyle, Alman Doğu Afrikası'nın hemen hemen tümünü aldı. Portekizliler yakınma halindeydi. Onlar da kendilerine ait olan Mozambik kolonisine, Alman Doğu Afrikası'ndan bir parça eklemeyi ummuşlardı. Yolladıkları delegelerden biri, Clemenceau'ya, Portekiz'in insanlığa ve uygarlığa unutulmaz hizmetlerine, özellikle on dördüncü yüzyıldan beri kanıyla suladığı Afrika topraklarındaki fedakarlıklarına karşılık bu ülkeye bir şeyler borçlu olunması gerektiğini söyledi. Portekizliler ayrıca müttefiklerin, Angola'dan bir parçayı Belçika'ya verip, Belçika Kongosu'na doğru dürüst bir Atlas Okyanusu kıyısı kazandırma konusunda bir komplo içinde bulunduklarından kuşkulanıyorlardı, ki bunda da haklıydılar. Sonunda Portekizliler eski kolonilerini ellerinde tutmayı başardılar, küçücük bir parça ek toprağı da Mozambik'e katabildiler.

Belçikalıları görmezden gelmek daha zordu. 2 Mayıs'ta onlar da Dörtler Konseyi'ne şikâyette bulundular, manda ödülleri dağıtılırken kendilerinin dışlandığından yakındılar, Alman Doğu Afrikası'nın bir bölümüne talip olduklarını belirttiler. Lloyd George, "Çok küstah bir talep," dedi. "Hele milyonlarca İngiltere İmparatorluğu askeri Belçika için savaşırken ve Alman Doğu Afrikası'na siyahlardan yalnızca birkaç birlik gönderilmişken." Lloyd George aslında haksızlık ediyordu. Kongo'dan Belçika komutasında gönderilen birlikler, Doğu Afrika'da Almanları geri püskürtmekte büyük rol

oynamıştı. Savaş sona erdiğinde, ülkenin üçte biri Belçika işgali altındaydı. Belçika hükümetinin oraları elinde tutmak gibi bir niyeti yoktu. Doğu Afrika'yı yalnızca Portekizlilerle pazarlığa oturmak, onlara ait olan Atlas Okyanusu kıyısıyla değişmek için istiyordu. Portekizlileri bu işe razı edemeyen İngilizlerse, kendilerini garip bir duruma düşmüş buluyorlardı. Belçika, karşılığında bir şey almadıkça, elindekileri asla vermezdi. Ne yazık ki ellerinde tuttukları yer de, İngiliz emperyalistlerinin her zaman hayalini gördükleri şeyi, Cape'i Kahire'ye bağlayacak kesintisiz şeridi sağlayacak yerdi. Böyle olunca, Belçikalıların savaşta oynadığı rolü küçümsemek, hakkaniyetli sayılmasa bile, mantıklı bir davranıştı, İngilizler de bunu hevesle yapmaktaydılar.

7 Mayıs'ta, Almanların eline barış koşulları verildikten hemen sonra, Clemenceau, Lloyd George, Wilson ve Orlando, Versailles'daki salonlardan birinde buluştular, mandaların son dağılımı üzerinde karara vardılar. Belçika'nın hiçbir şey alamayacağına dair haberler basına sızınca, zaten Almanlardan alınanlar konusunda haksızlığa uğradıklarını düşünen Belçikalılar çileden çıktı. Sonunda İngiltere, bir parça toprağı gözden çıkarabileceğine karar verdi (zaten demiryolunu geçirebilecekleri başka yerler de vardı). Böylelikle Kongo sınırlarına bitişik iki vilayet, Doğu Afrika'dan ayrıldı. Belçika bu yolla, Ruanda ile Burundi'nin mandasını alabildi.

Milletler Cemiyeti 1920 yılında kurulduğunda, çoktan beri kararlaştırılmış şeyleri onaylamakla yetindi. Savaşlar-arası yıllarda Afrika ve Pasifik'teki mandalar, Hughes'un da öngördüğü gibi, 'doğrudan ilhak'a pek benziyordu. Manda sorumluluğu almış ülkeler gerçi Milletler Cemiyeti'ne yıllık raporlar yolluyorlardı, ama onun dışında kendi bildiklerini yapmaktaydılar. İkinci Dünya Savaşı bittiğinde, Birleşmiş Milletler mandaları devraldı, büyük koloni imparatorlukları eriyip giderken, bu bölgelere birer birer bağımsızlıklarını verdi. Bunun bir tek istisnası vardı: Güney Afrika, Güney Batı Afrika'yı vermeyi reddetti. Ancak 1990 yılında yeni komşusunu, bağımsız Namibya devletini kabul etti. 1994'te Palau (1919'da Japonya'ya verilmiş, sonra 1945'te ABD'ye geçmişti) bağımsızlığını elde edince, son manda da ortadan kalktı. 999 yıllık kira anlaşmaları erken sona ermişti.

BÖLÜM III

Yine Balkanlar

9

Yugoslavya

Büyük güçler Milletler Cemiyeti'yle meşgulken, daha küçük güçler de taleplerini cilalayıp perdahlamakla meşguldüler. 17 Şubat 1919 akşamı, Etoile meydanı yakınındaki Hôtel de Beau-Site'e bir telefon geldi. Sırp, Hırvat ve Sloven heyetleri lütfen ertesi gün öğleden sonra yapılacak Yüksek Konsey toplantısına katılmaya hazır olabilirler miydi? Büyük güçler tarafından yöneltilen bu ani ve her zamanki gibi kaprisli dikkat, bir rahatlama yaratmıştı. Heyet zaten Ocak ayının başından beri Paris'teydi, ama liderleri konsey önüne yalnızca bir kere, 31 Ocak günü çıkabilmiş, Romanya zengin Banat bölgesinin tümünü istediği için itirazlarını seslendirmişti. Bölge iki ülkenin arasında yer alıyordu.

Hôtel de Beau-Site o haftalar boyunca pek de mutlu bir yer olamamıştı. Hemen hemen yüz kişiden oluşan heyet, Güney Slavların neredeyse her türlüsünü içermekteydi. Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Bosnalılar, Karadağlılar, üniversite profesörleri, askerler, Viyana parlamentosundan eski vekiller, Belgrad'dan diplomatlar, Dalmaçya'dan hukukçular, radikaller, kralcılar, Ortodokslar, Katolikler ve Müslümanlar hep bir aradaydı. Üyelerin pek çoğu birbirini tanımıyordu. Savaş sırasında, ya Sırbistan'ın ya da Avusturya-Macaristan'ın askeri olarak, karşı cephelerde savaşmışlardı. Heyet olarak da, Balkanlardaki o büyük bölünme çizgilerini yansıtmaktaydılar. Bu çizgilerden biri kuzey-güney doğrultusunda olup, batıdaki Katolikliği doğu Ortodoksluğundan ayıran çizgiydi. Diğeri de kuzeydeki Hıristiyanlığı, güneydeki İslamiyetten ayıran yatay çizgiydi. Adriyatik tarafından gelen delegeler, yani özellikle Slovenlerle Hırvatlar, İtalya'dan gelebilecek tehlikelere karşı güvenlik konusunda duyarlıydılar. Bir zamanlar Avusturya-Macaristan'a ait olan limanlar ve demiryolları üzerinde kontrol istiyorlardı, ama doğu sınırı konusunda kayıtsızdılar. Sırbistan'dan gelen Sırplar ise, Dalmaçya'yla İstria'yı verip karşılığında kuzeyden ve doğudan daha çok arazi almaya yatkındılar.

Henüz heyete ya da temsil ettiği yeni ülkeye ne isim verileceği bile kesinleşmiş değildi. Sırbistan'dan ve ortadan silinen Avusturya-Macaristan'ın güney kesimlerinden oluştuğu için, sonunda ona Yugoslavya, yani "Güney Slavlar Ülkesi" dendi. Pek çok kimsenin bugüne kadar hâlâ sandığı gibi o ülkeyi Barış Konferansı yaratmış değildi. O iş, Barış Konferansı toplanırken zaten olmuştu. Yetmiş yıl sonra ülkenin çözülmesini engellemekte de, aynı

güçler bir o kadar başarısız oldular. Ama Paris'teki Barış Mimarlarının elinde, yeni ülkeye toprak vermeme hatta belki yeni ülkeyi yok etme gücü vardı. Balkanlardaki aşırı ihtiraslı uluslara, haklı olarak kuşkuyla bakıyorlardı. Wilson'a göre, Güney Slavlar ülkesine bir donanma vermek yanlış olurdu. "Sarsıntılı bir ulus olacak, çünkü zaten onlar sarsıntılı insanlar; ellerinde onları delirtecek bir donanma olmamalı."

Şubat 1919'da Barış Mimarları, iyi peri mi, yoksa kötü peri mi olacaklarına henüz karar vermemişlerdi. Bunun bir tek istisnası vardı. İtalyan hükümeti, bebek devleti daha beşiğindeyken boğmayı tercih etmekteydi. İtalyan milliyetçiler Yugoslavya'yı esas düşman olarak damgalamakta hiç gecikmediler (çünkü Avusturya-Macaristan ortadan kalkınca o rol boş kalmıştı). İtalyan başbakanı Orlando, "Bizi incitecek ve utandıracak bir durum sonunda, Yugoslavya, Avusturya'nın yerini alacak ve her şey eskisi kadar kötü olacak," diyordu. İngiltere'yle Fransa önce İtalya'ya uydular, yeni kurulan devleti tanımayı reddettiler. İtalya'ya pek sempati duymayan, bu ülkenin Balkanlarla ilgili ihtiraslarını da anlayışla karşılayamayan ABD ise, Yugoslavya'yı Şubat ayında tanıdı. İngiltere ve Fransa bu işi ancak Haziran ayında yaptılar. Yugoslavya'yı tanımalarının bir nedeni, İtalya'nın inatçılığına gösterdikleri tepkiydi, çünkü Barış Konferansı neredeyse o yüzden çıkmaza girmek üzereydi.

Uzun yıllar Sırbistan'ın başbakanlığını yapmış biri olan Nikola Paşiç, heyetinin başkanlığını üstlenmişti. Yaşı yetmişin üstünde, duru mavi gözleri, beline kadar inen beyaz sakalıyla, iyi yürekli bir yaşlı rahip gibiydi. Bitkilere, çiçeklere bayılırdı. Özel hayatı örnek alınacak bir hayattı. Çok dindardı, zengin bir kadınla evli olduğu halde çok basit bir yaşam sürerdi. Akşamları karısı ve kızlarıyla oturup eski Sırp halk şarkıları söylemekten hoşlanırdı. Halk önünde konuşmaya çok az çıkar, bunu yaptığı zaman da yavaş ve vurgulu konuşurdu. (Sırpçasının yanlışlarla dolu olduğu söylenirdi.) Fransızcasıyla Almancası çok basit düzeydeydi, İngilizcesi ise hiç yoktu. Belki de o yüzden, bilge kişi olarak ün yapmıştı. Lloyd George onun için, "Güneydoğu Avrupa'nın en kurnaz ve en ısrarcı devlet adamlarından biri," demişti. 1990'ların bir başka Sırp lideri gibi, Paşiç de kurnaz, tehlikeli bir ihtiyardı, sevdiği yalnızca iki şey vardı, biri güç, diğeri de Sırbistan'dı. Çalışma arkadaşları arasında ona güvenen pek azdı. Ama kırsal alanda çok seviliyordu, zaten Sırpların çoğu da oralarda yaşıyordu.

İlk buluşmalarında Lloyd George, Sırplarla Hırvatların aynı dili konuşup konuşmadığını sordu. Balkanlar konusunda Paris'te pek çok kişinin aklı karışıktı. İş edinip bölgeyi incelemeye kalkışanlar yalnızca bir avuç uzmanla birkaç çılgındı. Ama pek çok kişinin bildiği bir şey vardı, o da Balkanların Avrupa için tehlikeli olduğuydu. Osmanlı İmparatorluğu çözülür, Avusturya-Macaristan'la Rusya bölgenin kontrolü için mücadele ederken, on yıllar boyunca Balkanlar hep sorun çıkarmışlardı. Üstelik Büyük Savaş'ın ilk kıvılcımını da onlar ateşlemişti, çünkü Avusturya veliahtını Saraybosna'da Sırp milliyetçileri öldürmüştü.

Paşiç doğduğunda Sırbistan çoktan özgür bir ülkeydi. Başında kendi prensi vardı. Ama büyüdüğü ülke yine de, uzun sürmüş Osmanlı yönetiminin derin izlerini taşıyan bir ülkeydi. Romanya'dan güneyde Yunanistan'a kadar, Osmanlıların yemekleri de, âdetleri de, bürokrasileri de, yolsuzlukları da, bir dereceye kadar dinleri olan İslamiyet de, bu bölgelerde hâlâ vardı. 'Balkan' sözü gerçi bir coğrafi bölgenin adıydı ama, bir zihinsel durumu, sık çıkan savaşlarla, işgallerle, fetihlerle geçen bir tarihi de ifade eder olmuştu. Geçmişleri Balkan halkına bazı şeyler öğretmişti. Atasözünde denildiği gibi, 'kesemediğin eli öp de başına koy!' Savaşçı kültü, bir başka tür insana duyulan hayranlıkla bir arada var olabiliyordu. O başka tür insan, Paşiç gibi biriydi. Hiç kimseye güvenmeyen, asıl niyetini hiçbir zaman açıklamayan, hiç kimseden asla öğüt almayan bir insan.

Balkanlarda Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Arnavutlar, Bulgarlar ve Makedonlardan başka, Yunanlar (kendilerini bir Akdeniz ırkı olarak görmeyi yeğlerlerdi) ve hangi tanımı seçtiğinize göre belki Romenler (hep Romalıların soyundan geldiklerini söylemekten hoşlanırlardı) de vardı. Bütün bunların dışında, geçmişin dalgaları bölgeye bir yığın da azınlık getirip bırakmıştı. Saraybosna'da Yahudi tacirler, Dalmaçya kıyısında İtalyan kolonileri, Arnavut patrikler, kuzeyde Alman yerleşimcilerin soyundan gelenler, güneyde de Türkler vardı. Bunların hepsi de Balkan gerçeğinin bir parçasıydı.

Bölgenin kalbi Sırbistan'dı. Paşiç'in çocukluğunda orası basit bir yerdi. Demiryollarıyla telgraflar henüz küçük prensliği devreye sokmamış, daha geniş dış dünyaya bağlamamıştı. 20.000 nüfuslu başkent Belgrad dışında, kentleri aslında büyükçe köyler sayılırdı. İnsanlar eskiden olduğu gibi çiftçilikle ve ticaretle geçiniyordu. Paşiç kendi kuşağı içinde, yüksek eğitim için yurt dışına gidebilmiş az kişiden biriydi (Zürih'te okumuştu). Ama küçük ülkesinin çok büyük hayalleri vardı ve bu hayalleri o da paylaşıyordu: Doğuda Karadeniz'den, batıda Adriyatik'e kadar dayanan, Orta Avrupa'dan Ege'ye inen yolların tam üzerinde bir Büyük Sırbistan. On dokuzuncu yüzyılda yaygınlaşan milliyetçilik akımlarından etkilenen Sırp tarihçiler, geçmişi tarayıp iddialarını destekleyecek, bütün Sırpları biraraya toplama emeline yardım edecek bir şeyler aramışlardı. Daha Osmanlı yönetimindeyken, bir okul müdürü Makedonya'dan geçmekte olan bir gezgine, "Çocuklar elimizde," demişti. "Onlara Sırp olduklarını öğrettik. Kendi tarihlerini öğrettik onlara." Balkanların her yanında öğretmenler, sanatçılar ve tarihçiler harıl harıl çalışıyor, eski anıları diriltiyor, ulusal mitleri cilalıyor, yeni bir tür bilinçlenmeyi yaymaya çalışıyorlardı.

Ama asıl sorun, tek uyananın Sırplar olmayışından kaynaklanıyordu. Balkanlarda güçlü anılar pek çoktu. Churchill'in gözlemine göre, Balkanlar tüketebileceklerinden fazla tarih üretmişlerdi. Kör Sırp müzisyenleri on dördüncü yüzyılın o büyük Stephen Dusan krallığının şarkılarını söyler, Tuna'dan Ege'ye kadar uzanan ülkeyi terennüm ederken, Bulgarlar gözlerini onuncu yüzyıla çeviriyor, aynı toprakların çoğu bölümünü Kral Simeon

imparatorluğunun kontrol ettiğini görüyordu. Anıların en büyükleri de Yunanların kafasındaydı. Onlar klasik çağa geri dönüyor, Yunan etkisinin doğuda Küçük Asya ve Karadeniz'i, batıda İtalya ve Akdeniz'i kapladığı günleri hatırlıyorlardı. Yüzyıllar önce belli bir toprak parçasına bir süre sahip olmuş olmak bile, bugün naftalinden çıkarılıyor, bir takım talepleri haklı göstermek için kullanılıyordu. Gezgin kendisine bilgi veren milliyetçi okul müdürüne döndü, "O zaman biz de Calais'yi talep edebiliriz," dedi. Adam, "E, neden etmiyorsunuz öyleyse?" diye sordu. "Sizin donanmanız da var."

Paşiç, Sırp Ulusal Radikal Partisi'nin kurucu üyelerindendi. Bu parti, tüm Sırpların kurtuluşunu ve birleşmesini temsil etmekteydi. Buna Avusturya-Macaristan'daki Sırplar bile dahildi. Sırp milliyetçilerinin çoğu gibi, Hırvatlarla Slovenlere onun da hiç aldırdığı yoktu. Onlar Katolikti, gözlerini Batı'ya çevirmişlerdi, oysa Sırplar Ortodoks'tu. Eğer Hırvatlarla Slovenler de Sırbistan'a katılmak isterlerse, bunu Sırpların koşullarına göre, bir Sırp lider altında yapmaya razı olmak zorundaydılar.

Balkan ülkeleri birer birer, küçük, basit ve mesnetli savaşlarla (1919'un perspektifinden bakıldığında öyle görünüyordu) kendilerini Türklerin uyuşuk kucağından kurtarmışlardı. 1914 yılına gelindiğinde, bir zamanlar Viyana'yı tehdit etmiş İmparatorluğun Avrupa tarafında, kala kala Trakya'da küçük bir alanla, büyük başkent İstanbul (bugünkü İstanbul) kalmıştı. Yeni ülkeler, devlet olmanın tüm işaretlerine sahiptiler. Gazeteleri, demiryolları, kolejleri, sanat ve bilim akademileri, marşları, posta pulları, orduları ve kralları vardı ve bunların çoğu da Almanya'dan gelmeydi.

Sırp politikasının sarsıntılı dünyasında Paşiç sağ kalmayı başardı. Bu kendi başına bir başarı sayılmak zorundaydı. İdam hükümlerinden, sürgünlerden, komplolardan, suikast girişimlerinden, araba kazalarından hep sağ çıkmıştı. Üstelik aynı şeyleri o da düşmanlarına sunmuştu. İngiliz yazar Rebecca West, onun Sarayevo'da arşidüke yapılan suikasti de önceden bildiği söylentilerini (büyük ihtimalle doğru) hafife alarak bir kenara itmektedir: "Köylü köklerden gelip tam Balkan geleneği içinde yetişen, örneğin Sırp Başbakanı Paşiç gibi politikacılar, bir ulusal düşmanın cinayete kurban giderek öldürülmesine dönük komplo suçlamaları karşısında, İngiliz çağdaşlarının, örneğin Bay Balfour ya da Bay Asquith'in hissedeceği utancı hissedemezler."

1919'da Paris'e yollanacak heyete bir başkan atamak söz konusu olunca, bunak babasının yerine naip olarak görev yapan Prens Aleksandr ısrarla Paşiç'in üzerinde durmuş, belki de onu Belgrad'dan uzak tutmak için böyle yapmıştı. Ama yetkilerini bir Hırvatla, yeni dışişleri bakanı Ante Trumbiç'le paylaşacağını öğrenince Paşiç'in çok canı sıkılmıştı. Sırplarla Hırvatların birbirini tedirgin etme özelliği vardı. Bir Sırp yetkili bir zamanlar İngiliz bir konuğa şöyle yakınmıştı: "Sırplar için her şey çok basittir, Hırvatlar için de her şey çok karmaşıktır." Trumbiç de fazlasıyla Hırvattı. İtalyancası çok akıcıydı. İtalyan kültürüne derin bir sevgi ve hayranlık duyardı. Zaten

Dalmaçya kıyısının kozmopolitan dünyasından gelmeydi. Paşiç içinden Avusturya-Macaristan'i yok etmenin hayallerini kurarken, Trumbiç parlamentolarda hizmet vermişti. Oralarda, emsalleri, ayrıntıları, bir şeylerin niçin yapılamacağına ilişkin nedenleri öğrenmişti. Ömrü boyunca hep, Sırbistan'ı da içerecek bir Yugoslavya devleti için çalışmış olmasına rağmen, Sırpları barbar olarak görür, uzun süreli Osmanlı yönetiminin onları fazla yaraladığına, yara izlerinin kalıcı olduğuna inanırdı. Bir Fransız yazara, "Umarım yüzyıllardır sanatsal, ahlaki ve entellektüel açılardan Avusturya, İtalya ve Macaristan'la yakın ilişkileri sonucu katıksız Batılı haline dönüşmüş olan Hırvatları, Slovenleri ve Dalmaçyalıları, o yarı uygar Sırplarla, Slavlarla Türklerin o Balkan kırmalarıyla mukayese etmeye kalkışmazsınız," demişti.

1914'te Trumbiç, kendi halkının geleceğinin Avusturya-Macaristan dışında yattığına inanmaya başlamıştı. 1915 yılı geldiğinde, yanında bir gazeteci ve genç bir heykeltraşla birlikte, Londra'da Yugoslav Ulusal Komitesi'ni kurdu, Güney Slavlar için bir federasyon yolunda çalışmalara başladı. Bu çalışmalar Sırbistan'ı da içermekteydi. Avrupa başkentlerinde sık sık rastlanmaya başlayan, kendi kendini göreve atamış o garip komitelerden biri daha. Büyük güçlerin hiçbiri Avusturya-Macaristan'ın dağılması gibi bir şeyi öngörmüyordu (zaten 1918'e kadar da dağılacak değildi). Sırpların da federasyona falan ilgi duyduğu yoktu (onların istediği, Büyük Sırbistan'dı). Eğer Avusturya-Macaristan'ın güney Slav topraklarını Müttefikler düşünüyorsa bile, herhalde ancak pazarlıkta kullanmak için düşünüyor olabilirlerdi. 1915'te, gizli Londra Anlaşması'yla, İngiltere, Fransa ve Rusya, İtalya'ya Slovenya'nın büyük bir bölümüyle Dalmaçya sınırının kuzeyini vaat etmişlerdi. Sırbistan'ın da Dalmaçya'nın geri kalanıyla Bosna-Hersek'i, hatta belki Hırvatistan'ın da bir parçasını alacağı ima edilmişti.

Trumbiç'le destekçileri ve onların arasında da Kuzey Amerika'daki zengin Hırvat ve Sloven topluluklar, acı acı yakınmaktaydılar. Paşiç'le Sırplar, eşitler arasında bir ittifaka bağlanmayı reddediyorlardı. Trumbiç'in kendisi cesaretini öylesine kaybetmişti ki, her şeyden vazgeçip Buenos Aires'de taksi şoförlüğü yapmaktan söz etmeye başlamıştı. Ama kendilerini adadıkları amaç, Londra'da küçük ama güçlü bir destekçi topluluğu bulmaktaydı. Bu destekçiler arasında, bağımsız bir servete sahip bilimadamı ve dilbilimci Robert Seton-Watson'la, *The Times*'ın savaş öncesinde Viyana muhabirliğini yapmış olan Wickham Steed de vardı. Bu kişilerin her ikisi de Avusturya-Macaristan'ı eleştiri dolu bakışlarla izliyordu. Bu devlet yozlaşmış, beceriksiz bir anomaliydi. Çektiği ıstıraba son verip onu ortadan kaldırma işine kendilerini adadılar. Roma'daki İngiliz büyükelçisine göre Wickham Steed'in Yugoslavya idealine özel bir hevesi vardı, çünkü yıllar boyunca, çok akıllı bir Güney Slav kadınla birlikte yaşamıştı. (Büyükelçi bu ilişkinin bir evlilik ilişkisinden çok bir anne-oğul ilişkisine benzediği kanısındaydı).

Hırvatistan'la Slovenya, hatta Bosna da, savaş sırasında Avusturya-Macaristan'ın parçası olarak kaldılar, bu ülkelerin pek çok askeri de son ana kadar eski imparatorluğun amaçları uğruna sadakatle savaştı. Sırbistan'ın

başkenti Belgrad'ı bombalayıp taş üstünde taş bırakmayan Avusturya ordularının içinde, Hırvatlar, Slovenler, Bosnalılar, hatta Sırplar bile vardı. Bu ordu Sırp ordusunu yenmiş, Sırp hükümetini sürgüne yollamış, Sırbistan'ı işgal etmiş, sivil halka türlü zulümler yapıp kadınların ırzına geçmiş, yapmadıkları kalmamıştı. Sarayevo katliamındaki suç ortaklıkları ne olursa olsun, Sırplar epey ağır bir bedel ödediler. Dört buçuk milyonluk nüfusun içinde 120.000'den fazla kişi savaşta ölmüştü. Sonunda savaş bittiğinde, Trumbiç'le Londra'daki komitesi Güney Slav birliğinden ne kadar söz edersе etsin, bu kadar yakın geçmişte birbirine bu derece düşmanca davranmış insanların birbirlerini kardeş olarak görmesi hiç kolay değildi. Beri yandan, başka ne gibi bir alternatifleri olduğu da netlikten uzaktı.

Avusturya-Macaristan bir askeri felaketten diğerine sürüklenirken, Güney Slavlar da (çoğu istemeye istemeye) bağımsızlığa yöneldiler. Sırplar tattıkları yenilgiyle ve büyük koruyucuları Rusya'nın çökmesiyle geçici olarak sinmiş olduklarından, bir Yugoslav devleti fikrini bir dereceye kadar daha iyi karşılamaya başlamışlardı. Paşiç, Korfu'da sürgündeyken Trumbiç'le buluştu, 1918 Temmuz'unda ikisi, Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya'nın Yugoslavya olarak birleşmesine, başa da yönetici olarak Sırbistan kralının geçmesine karar verdiler. Ama taraflar büyük bir hata yapmış, anayasanın nasıl olacağını tartışmamışlardı. Yeni devlet, (Hırvatlarla Slovenlerin istediği gibi) federasyon mu olacaktı, yoksa (tabii Paşiç'in istediği gibi) üniter devlet mi olacaktı? Bu konu hiçbir zaman karara bağlanmadı. Trumbiç'in kafasında, Sırpların farklı halkları biraraya getirme işini nasıl yaptıkları konusunda pek hayale yer olamazdı. Sırp hükümetinin bir yetkilisi bir keresinde ona, Bosnalı Müslümanları yola getirmenin hiç de zor olmayacağını söylemişti. Sırp ordusu onlara, Ortodoks dinine dönmeleri için yirmi dört saat verirdi; yo, belki kırk sekiz saat verirdi. "Bunu yapmayanlar öldürülür; daha önce Sırbistan'da yaptığımız gibi." Trumbiç'in soluğu boğazına tıkanmıştı: "Ciddi olamazsınız." "Çok ciddiyim."

Korfu deklarasyonunu izleyen aylarda Paşiç, gerçek bir birlik fikrinden yavaşça ve sessizce uzaklaşmaya başladı. Müttefiklerin Trumbiç'i ve Yugoslav Komitesini, Avusturya-Macaristan'ın Güney Slav bölgesinin sesi olarak tanımaması için, perde arkasında bir takım çabalar göstermekteydi. Ekim ayında, savaşın sona ermesi yaklaşırken, Londra'da Wickham Steed'le buluştu. Steed hâlâ, Avusturya-Macaristan'dan geriye ne kalmışsa, onları toparlayıp iyi, akılcı bir kalıba oturtabileceğini ummaktaydı. Ama Paşiç'le iş görmek olacak gibi değildi. Wickham Steed'e, Güney Slavları Avusturya-Macaristan'dan Sırbistan'ın kurtardığını, Korfu Deklarasyonu'nun yalnızca propaganda olduğunu, kurulacak bir yeni devlet varsa, onun kontrolünün Sırbistan'ın elinde olacağını söylüyordu. Hırvatlarla Slovenler bundan hoşlanmazlarsa, nereye isterlerse gidebilirlerdi. Hangi politikanın izleneceğini saptamaya ancak kendisi yetkiliydi, yanında çalıştırdıkları da emirlere itaat etmek zorundaydı. Wickham Steed öfkelenmiş, Paşiç'i sultan gibi davranmakla suçlamıştı. İkisi bir daha hiç birbirleriyle konuşmadılar.

Wickham Steed gibi kendi kendini görevlendirmiş uzmanları saymazsak, Müttefikler arasında Orta Avrupa'nın geleceğini düşünme zahmetine katlanan kişi sayısı bile pek azdı, nerede kaldı Balkanları düşünmek! Habsburg İmparatorluğu'nun, savaşın bitmesine birkaç hafta kala birdenbire çözülmesi, çok büyük sorunların doğmasına yol açmıştı. Acaba yok olanın yerine, bir başka devlet oluşacak, Avusturya-Macaristan belki bir başka Habsburg grubu altında yoluna devam edecek miydi? Belki Hırvatistan, bir İngiliz prensinin yönetiminde yeni bir krallık olabilirdi. Daha pratik düzeye inildiğinde, demiryolu hatlarıyla limanların sahibi kim olacaktı? Ya Avusturya-Macaristan donanması? Genç İmparator Karl'in yaptığı son işlerden biri, donanmayı hızla ayrılmakta olan Güney Slav tebaasına devretmek olmuştu. Belki Balkanlar daha şimdiden çok fazla soruna yol açmış olduğu için olabilir, ama sonuçta ne için olursa olsun, büyük güçler o bölgede 1914 öncesinde zorlukla belirlenen sınırlara dokunulmaması yolunda isteksiz bir karara vardılar.

Daha Barış Konferansı başlamadan çok önce, Güney Slavlar bu işi kendi ellerine almışlardı. 29 Ekim 1918'de Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de, Hırvat, Sırp ve Slovenlerden oluşan bir Ulusal Konsey, Avusturya-Macaristan'dan bağımsızlığını ilan etmişti. Ama bir sonraki adımın ne olacağı pek net değildi. Birçok kişi hâlâ, kendi ayrı Güney Slav ülkesinin hayalini görüyordu. Trumbiç'le destekçileri federasyonu yeğlemekteydiler, ama çok sayıda Hırvat da bağımsız Hırvatistan peşindeydi. Henüz bütün seçenekler açıkmış gibi görünüyordu.

Aslında seçenekleri sınırlayan, bir yanda Sırbistan, öbür yanda da koşullardı. Gerçi Müttefikler Paşiç'e baskı yapmış, onu Kasım'ın ikinci haftası içinde Trumbiç'le ve Zagreb'deki Ulusal Konsey'in temsilcileriyle bir koalisyon hükümeti kurmaya zorlamıştı, ama Paşiç yine de, yeni doğan hükümetin ölü doğmasını sağlamış bulunuyordu. Seton-Watson, "İhtiyar birkaç saatte bir fikir değiştiriyor. Verdiği şeref sözüne de, söylediği başka bir şeye de, beş dakikadan uzun süre inanılamaz," diyordu. Bu arada, sahada da Sırp ordusu, bir Müttefik kuvveti olarak, Avusturya'nın eski topraklarına yayılıyor, kuzeye ve güneye ilerliyor, Kasım ayında da Hırvatistan ve Slovenya'ya giriyordu. Söz konusu alandan ismen sorumlu bulunan Fransız yetkililer, olup bitenleri gülümseyerek izlemekteydi. Fransa'nın güçlü bir Yugoslavya'ya hiç itirazı yoktu. Tersine, böyle bir şey, İtalya'yı frenlemeye yarayabilirdi. Ama artık Müttefiklerin tarafında savaşmakta olan Avusturya-Macaristan'ın 80.000 kadar askeri Yugoslav Gönüllüler olarak ortaya çıkıp, işgal kuvveti işlevi görerek Müttefiklerin onayını kazanmaya kalkarsa, Trumbiç'le diğer Hırvatlar ne kadar bozulursa bozulsun, Paşiç buna izin vermek istemezdi. Banat ve Bosna-Hersek'te kendi kendini görevlendirmiş meclisler toplandı, Sırpların teşvikiyle alelacele, Sırbistan'la birleşme konusunda oy verdiler. Karadağ, Sırp birliklerinin işgali altındaydı. Orada da bir ulusal meclis toplandı. Besbelli yalnızca "doğru" görüşe sahip olanlar biraraya getirildi. Onlar da çabucak oylama yapıp kralı devirdi, Sırbistan'la birleşildi.

Zagreb'de Ulusal Konsey paniklemeye başlamıştı. Kendi kuvvetleri yoktu, köylüler toprak sahiplerine saldırır, yağmacılar çeteler halinde dükkânları ve ofisleri soyarken, yasa ve düzen de çökmeye başlamıştı. Adriyatik kıyısında İtalyan askerleri önemli limanları ele geçiriyordu. Zagreb sokaklarında gösterici gruplar belirmiş, Sırbistan'la derhal birleşme istediklerini haykırmaya başlamışlardı. 25 Kasım günü Ulusal Konsey, Sırbistan'la birleşme istemeye acele karar verdi. Önemli ayrıntılar, örneğin anayasanın nasıl olacağı, daha sonra kararlaştırılacaktı. Milliyetçi bir Hırvat lideri, "Siste kaybolmuş sarhoş kazlar gibi Belgrad'a koşuyoruz," demişti. Birçok kişi, büyük güçlerin nasılsa kendilerini koruyacağına inanmaktaydı. Amerikan ordusundan biri, 1919 başlarında Slovenya'dan şöyle bir rapor yollamıştı: "Hükümetle halk, ABD'ye güvenme konusunda duyarlıydılar. Bu ülkeyi Paris'te kendi haklarını savunacak şampiyon olarak görüyorlar. Sürekli Başkan Wilson'dan ve onun öğretilerinden söz ediyor, kendi ulusal talepleriyle ulusal güvenliklerinin (tıpkı diğer küçük ülkelerde de olduğu gibi) ancak o öğretiler kabul edilirse ve barış anlaşmasının temeli olarak onlara uyulursa sağlanabileceğine inanıyorlar.

1 Aralık 1918'de Sırbistan Prensi Aleksandr, Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin krallığını ilan etti. İsim bulmak tek başına bir sorundu. Sırp olmayanlar Yugoslavya'yı tercih ediyorlardı, çünkü bu isimde, eşitlerin gerçek bir birleşimi havası vardı. Sırplar ise, Sırbistan'ın merkezi önemine işaret eden bir isimden yanaydı. Yıllardır tarihin, dinin, kültürel etkilerin, daha sonra da savaşın böldüğü insanlar arasında, bu adım pek rahatsız bir evlilikti. Ortak etnik köklerle ve benzer dillerle ilgili iddialar, bu işin sürdürülebilmesini sağlayacak mıydı? Yabancılar biraz kuşkuluydu. Amerikalı askeri gözlemcilerden biri 1919 ilkbaharında şöyle yazıyordu: "Hükümet yetkilileri büyük zahmetlere girip, Sırplarla Hırvatların bir tek halk olduğunu ('fazla iyi') savunuyorlarsa da, böyle bir şey söylemek aslında saçma. Sosyal 'iklim' çok farklı. Sırplar asker köylülerdir, Hırvatların eğilimi ise pasif entellektüeldir. Ülkenin başsavcısı (işlek bir zihne sahip olmayı gerektirecek bir mevki) bana samimiyetle, Hırvatların, Macar baskıcılara karşı mücadeleden çoktan beri vazgeçmiş ve kendilerini sanata vermiş olduklarını söyledi." Bu gözlemci, Sırp ordusunun Hırvat topraklarında hiç popüler olmadığını ve bu duyguların giderek güçlendiğini de yazıyordu.

Bütün bunlara ek olarak, Sırpların da, yeni bir ülke yaratmaktan çok, Sırp topraklarını genişlettiklerine inanıyor olması, Hırvat, Sloven ve Bosnalı Müslüman halkların zaten kendilerini Avusturya-Macaristan yönetiminden kurtarmak için pek de fazla bir şey yapmadıklarından kuşkulanmaları da durumu daha zorlaştırıyordu. Sırplar yeni ülkenin nüfusunun yarısından azını oluşturdukları halde, ülkeyi onlar yönetiyordu. Sırp ordusu, yeni ülkenin ordusu olmuştu. Eski Avusturya-Macaristan ordusundaki Hırvat birlikler terhis edilmişti. Bürokraside ve hükümette, hemen hemen tüm önemli mevkilerde Sırplar vardı. Belgrad yine başkentti, Sırbistan kralları da yeni ülkenin kralları olmuştu. Aleksandr 28 Haziran 1921 günü anayasaya sadakat yemini etti. O gün aslında Kosova Meydan Savaşı'nın yıldönümüy-

dü ve o savaş Sırp tarihinin en önemli savaşıydı. Bu başlangıç, Yugoslavya'nın ilerde kendini kurtaramayacağı bir başlangıç olmuştu.

Yüksek Konsey daha Paris'teki ilk toplantısında, kendini Yugoslavya'nın birdenbire varoluşundan kaynaklanan etkilerle yüzyüze buluyordu. Karadağ ayrı bir ülke olarak muamele görmeli miydi, yoksa görmemeli miydi? Kraliyet ailesinden kurtulup Sırbistan'la birleşme konusunda alelacele verilen oylardan sonra, birliği tanımayan ve daha çok kralcı olan Yeşillerle, birliği kabul eden Beyazlar arasında silahlı çatışmalar çıkmıştı. (Renkler ve bölünmeler, Tito'nun Yugoslavya'sının 1991'de çöküşünden sonra bir kere daha ortaya çıkacaktı.) İtalyanlar adına konuşan Sonnino, ayrı temsil edilme konusuna karşı çıkıyor, Sırplarla Karadağlıların aşağı yukarı aynı olduğunu ileri sürüyordu. İtalyanlar Sırbistan'ın sesinin şimdikinden de daha yüksek çıkmasını besbelli hiç istemiyorlardı. İtalyanlar Sırbistan'ın Karadağ'ı yutmasından pek şikâyetçi değildi, ancak yutulan bu lokmanın kolay sindirilememesini ummakla yetiniyordu. Lloyd George'la Wilson iki tarafı da dinlemekten yanaydı. Wilson, Karadağ'ın kendi kaderini tayin hakkı konusunda özellikle kaygılıydı: Sırbistan'ın eylemi, onun kafasında Sırbistan'a karşı bir takım önyargılar doğurmuştu. Özyönetim süreçlerinin zorla kabul ettirilmesi, her türlü ilkeye aykırıydı. Tüm devlet adamlarının görüş birliğine vardığı nokta, esas zorluğun, var olan koşullar içinde Karadağlılar adına konuşacak birini bulabilmekte yattığıydı. Müttefikler kralı mı tanımalıydı? Balfour kararlı bir sesle, "Kralın parasını biz veriyoruz," diyordu. (İngiltere'yle Fransa, savaş sırasında Nikolas'a arka çıkmış, masraflarını karşılamış, ama sonra 'tanıma' onurunu ona tanımamıştı.) Wilson itiraz ediyor, kralın ancak kendi adına konuşabileceğini, Karadağ adına konuşamayacağını söylüyordu.

Barış Mimarlarını bekleyen daha büyük problemler de vardı ama nedense Karadağ sorununun tuhaf bir çekiciliği söz konusuydu. Hırvatistan'la Arnavutluk arasında, haritada bir nokta kadar küçük olan, çoğu kişinin gözüne bile çarpmayan bu ülke, absürd, kahraman, uzak ve güzel bir ülkeydi. Avrupalılara, Balkanların bir anlam ifade edip edemeyeceği konusunda bir merak ilham ediyordu. Bu bölgedeki devletler gerçek miydi, yoksa John Buchan'ın, Anthony Hope'un romanlarından alınma bir maceranın parçası mıydı? Bir Karadağ efsanesine göre, Tanrı dünyayı yaratırken, tüm dağları doldurduğu torba patlamış, bütün dağlar bir küçük bölgeye, alt alta üst üste yağmış, orası da sonunda onların ülkesi olmuştu. Karadağlıların kendileri de dağları gibiydi. Avrupa'nın belki en uzun boylu insanları onlardı. Yakışıklı, gururlu, cesur, üşengeç insanlardı. Sonu gelmez süreler boyunca karşılıklı kahve içer, birbirlerine eski zaferleri, kan davalarını, intikam, cezalandırma, şerefsiz kalmaktansa ölmeyi tercih etme, düşmanların kellelerini mızraklara geçirme (bu uygulama yirminci yüzyıla girildiğinde bile hâlâ sürüyordu) öyküleri anlatırlardı. Korkusuz gezgin Edith Durham, soylu savaşçılardan birinin taşıdığı torbaya baktığında, orada savaş ganimeti olarak altmış insan burnu görünce, Karadağlılara düşman olmuştu. O günden sonra tüm sevgi ve sadakatini Arnavutlara yöneltmişti.

Kendi efsanelerine göre Karadağlılar, on dördüncü yüzyılda buraları istila eden Türklerden kaçan bazı Sırpların soyundan gelmekteydi. Sırplar gibi Ortodoks oldukları ve dillerinin de Sırpçanın bir türü olduğu doğruydu. Dağlarının tepesinden Türklere karşı savaşlarına devam etmiş, onları durdurmuş, koskoca bir Türk Müslüman denizinin ortasında özerk bir Hıristiyan adası gibi varlıklarını sürdürmüşlerdi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, yöneticileri hep savaşçı piskoposlardı. Modern hanedan son piskopos tarafından 1851 yılında kurulmuştu, nedeni de bu piskoposun bekâr yaşamaktan usanıp evlenmesiydi. Yeğeni İkinci Nikolas 1860'tan beri tahttaydı.

Kaderin oyununa bakın ki Nikolas'ın kendisi de Paris'teydi. İngilizlerin bağladığı ufacık bir aylıkla yaşamaya çalışıyor, kızları da terzilik yapıyordu. Bu adamın kurnaz bir sahtekâr mı (Rebecca West'in izlenimi), yoksa büyük bir savaşçı kral mı (savaş öncesinde onunla mutlu bir akşam geçirip marsala kadehlerini şerefe kaldıran Edith Durham'ın izlenimi) olduğu konusunda rivayet muhtelifti. Kral Nikolas'ta bir ortaçağ havası vardı. Savaşa kendi askerlerinin başında gitme ısrarı, ulu bir ağacın altına oturup halkına adalet dağıtması, kendine ve arkadaşlarına cömertçe verdiği o şatafatlı madalyalar bile hep o havadaydı. Başkenti Cetinje, büyükçe bir köyden başka bir şey değildi. Karadağ Bankası bir küçük evdi, Grand Hotel ise lojman gibiydi. Eski sarayı Biljarda'ya o isim, çok değerli bir İngiliz bilardo masasından ötürü verilmişti. O masa, dik yamaçlardan dağa bin zorlukla taşınmıştı. Sarayın tümü, İngiltere köylerinin birindeki bir hanı andırıyordu. Yeni sarayıysa daha çok bir Alman pansiyonu gibiydi. Kraliyet ailesinin çocukları, halk kostümleri içinde, derslerini İsviçreli bir bakıcıyla birlikte yaparlarken, kral da sarayın ön merdivenlerine oturur, ziyaretçi beklerdi. Franz Lehar, *Şen Dul* opereti için model olarak Karadağ'ı kullanmıştı.

Aslında Nikolas göründüğü kadar da acayip biri değildi. İyi eğitim görmüş, Fransa'da da okula gitmişti. Savaş öncesinde Balkan politikasının dolaşıklığı arasında öyle başarılı olmuştu ki, minik ülkesinin boyunu dört kat büyütmüştü. Çocuklarını da iyi evlendirmişti. İki kızı Rus hanedanından düklerle, biri İtalya kralıyla, biri de Sırbistan kralıyla evliydi. Karadağ'ın Sırbistan'ı yutmasıyla ilgili bir rüyası vardı. Bunun tersi asla olacak değildi. 1919 geldiğinde o hâlâ, savaş sırasında kaybettiği tahtını geri alabilmeyi umuyordu.

Karadağ'ın savaşa sürüklenmesi, Avusturya'nın 1916'da işgale gelmesiyle olmuştu. Nikolas'ın çabucak İtalya'ya kaçışındaki hız ve çeviklik, Müttefik kanadında pek çok kişiyi şaşırtmıştı. Avusturyalılarla yaman bir anlaşma yaptığına dair dedikodular da onu peşinden Paris'e kadar izlemişti. Örneğin İngiliz Dışişleri Bakanlığı onu kuşkulu bir müttefik sayıyor, hakkında söylenenlerin herhalde doğru olduğunu düşünüyordu. Karadağ'ın temsil edilmesi konusu tartışılırken, sahadaki gerçek durumun ne olduğu konusunda Paris'te hiç kimsenin fikri yoktu. O nedenle de, Karadağ'ın temsili konusunu açık bırakmaya karar verildi. Durum Barış Konferansı'nın sonuna kadar da öyle kaldı.

Nikolas elinden ne geliyorsa yaptı. House'a en görkemli emirlerinden birini vermeye çalıştı; Wilson'a mektup yazdı; Bosna'yı Karadağ'ın parçası olarak talep eden iyimser memorandumlar yayınladı. Hiçbirine cevap alamadı. Ne de olsa, 200.000 nüfuslu bir ülkenin kaderinden daha acil sorunlar vardı ortada. Nikolas'ı yeniden tahtına oturtma konusunda Paris'ten güçlü bir destek çıkmadı. Sırbistan'ın nezareti altında yeni oylamalar yapıldı, bunlara göre Karadağlıların Yugoslavya'ya katılmaktan yana olduğu gösterilmeye çalışıldı. 1920'nin sonunda Fransa, Nikolas'a desteğini çekti, 1921'in ilkbaharında da İngiltere onu izledi. Nikolas o yılın ilkbaharında, sürgündeyken öldü. Fransa'da mimar olan torunu, taht üzerinde bir iddiası olmadığını söyledi. Karadağ bugün de, 1918'de olduğu gibi, Yugoslavya'nın tedirgin bir parçasını oluşturmaktadır.

Sonunda Yugoslav heyeti, Şubat 1919'da Yüksek Konsey'e hitap etme fırsatını bulduğunda, seslendirdikleri talepler de, tıpkı ülkenin oluşturuluşu gibi, pek acele derlenmişe benziyordu. Ayrıca derlerken çok da tartışma olmuş gibiydi. Herkesi tatmin etmek amacıyla, ülkenin yedi sınırından altı tanesi tartışmaya açıktı. Yalnızca Yunanistan'la olan sınır, eski Osmanlı toprağı olan Makedonya'dan geçen durumuyla, olduğu gibi bırakılmıştı. Batıda Slovenler, Alplerin güney uzantısının kuzeyinde bulunan Klagenfurt'ta direniyor, bunun kendilerini, Avusturya'dan geriye ne kaldıysa, ona karşı koruyacağını söylüyorlardı. Onun dışında, batı sınırı olarak, İtalya'yla Avusturya-Macaristan arasındaki eski sınıra razıydılar. Paşiç de, yine her zamanki gibi, kendi oyununu oynamaktaydı. Onun (ve diğer Sırpların) esas derdi, doğuda Bulgaristan'a, kuzeyde Tuna'nın ötesine geçmek, Macaristan toprağından büyük bir dilimi koparıp almaktı. Bir takım başka nedenlerin yanısıra, bu yolla başkentleri Belgrad'ı korumuş olacaklardı, çünkü Belgrad pek apaçık durumdaydı, düşman tutumlu Avusturya-Macaristan'la arasında yalnızca nehir vardı. Bu sakıncaya rağmen Sırplar yine de o kenti başkent seçmişlerdi, çünkü kent, kuzeyden gelen Tuna'yla batıdan gelen Sava'nın birleşme noktasında, güney Avrupa'nın en önemli stratejik noktalarından birinde bulunuyordu. Kuzeyden ve batıdan gelen tacirler, hacılar ya da ordular, Yunanistan'a geçip Selanik'teki önemli limana, doğudaki Bulgaristan'a ve daha ötedeki İstanbul'a ulaşabilmek istiyorlarsa Belgrad'dan geçmek zorundaydılar. Kenti Romalılar, Hunlar, Haçlılar, Türkler, Avusturyalılar ve tabii Sırpların kendileri kuşatmış, savunmuş, fethetmiş, yağmalamış ve uğrunda savaşmıştı.

18 Şubat gününün öğle sonrasında Yüksek Konsey'de, Milenko Vesniç adlı bir Sırplı, henüz büyük güçlerin önüne koyacağı tam memorandum'un elinde hazır olmamasından ötürü özür dileyerek konuşmaya başladı. "Birtakım zorluklar" bulunduğuna dair bir şeyler mırıldandı. Heyetin içinde en iyi konuşmacı olan Vesniç, akıllı, sevimli, çok seyahat etmiş, görmüş geçirmiş biriydi. Zengin ve güzel karısı da yeni Bayan Wilson'la ahpaptı. Vesniç ortaya bir harita çıkardı, Yugoslav taleplerinin dayanaklarını anlattı: katkıların ödüllendirilmesi (ne de olsa Sırbistan sadık bir müttefikti ve Avusturya-Macaristan içinde yaşayan tüm Güney Slavlar da düşmanın

savaş gücünü azaltmak için ellerinden geleni yapmışlardı), kendi kaderini tayin ve güvenlik. Heyetin Sloven ve Hırvat üyeleri de kalkıp, öncekilerle tutarlı olmayan talepleri seslendirmek üzere birbirlerini izlediler: Halkının çoğu İtalyan olan Trieste kentini istiyorlardı, Hırvatistan'ın geleneksel sınırlarının kuzeyinde, Macaristan'da bulunan Başka ve Baranya kentlerini istiyorlardı, Banat'ın Romence konuşan bölümleriyle, Klagenfurt çevresindeki Almanca konuşan bölgeleri istiyorlardı. Slav olmayan bölgeleri istediklerine ilişkin tepkileri reddediyorlardı. Eski nüfus sayımlarına güvenilemezdi, hem zaten Avusturyalılarla Macarlar, Slav okullarını ve kültürünü bile bile baskı altına almışlardı. Eski imparatorluk döneminde, adamın biri tren biletini Sloven dilinde istediği için tutuklanmıştı bile. Yugoslavya'nın destekçileri bile sıkıntıdaydı. Seton-Watson'ın bir arkadaşı, "Bunlar sağduyularını hepten mi kaybetti?" diye soruyordu.

Barış Konferansı başlarken, Yugoslavya zaten Avusturya-Macaristan'la ilgili istediklerinin çoğuna sahipti: Bosna-Hersek ellerindeydi, eski Avusturya vilayeti Carniola'daki Sloven bölgesi onlarındı, Dalmaçya'nın büyük bölümleriyle eski Hırvatistan krallığı da onlara aitti ama yine de daha fazlasını istiyorlardı. Heyet batıda iki küçük yeri istiyordu. Bunlar Mejmurje ile Prekomurje'ydi. Hırvatistan'ın Avusturya ve Macaristan'la buluştuğu yerdeydiler. Biraz doğuda da Baranya ile Başka vardı. Bunlar da zengin güney Macaristan ovasındaydı. Macaristan'ın Paris'te pek az dostu bulunuyordu. Yalnız yenik bir düşman olmakla kalmıyor, bir ihtilale sürüklenmeye hazır görünüyordu. Saptanacak esas soru, Yugoslavya'ya mantıken ne kadarının verilmesi gerektiğiydi. Mejmurje ile Prekomurje daha çok Hırvat ve Slovendi (ama Macarlar tam tersini söylüyordu). Bir süre tartışıldıktan sonra buraların verilmesi onaylandı. Ama Baranya'yla Başka'nın kaderi, Romanya'yla Yugoslavya arasında, doğudaki komşu Banat için yer alan tartışmalara takıldı, karar verilmesi çok daha uzun sürdü.

Tabii talepler yalnız Yugoslavya'dan da gelmiyordu. Tüm Balkan uluslarının gözünde, Avusturya-Macaristan'ın ortadan kalkışı, savaş öncesindeki Osmanlı yenilgileri kadar sevindirici fırsatları temsil ediyordu. Her biri istediği her şeyi elde edebilirdi. Kendisi için kendi kaderini tayin hakkı olmalıydı, ama komşuları için olmamalıydı. Daha Ekim 1918'in o karmakarışık günlerinde, Avusturya-Macaristan barış isteyip ardından da ortadan kaybolduğunda bile, Balkan hükümetleri paylaşıma yönelmiş, askerlerini harekete geçirmişlerdi. Fırtına sonrasında mantarların büyümesi gibi yeni yeni oluşumlar doğuyordu: İşçi konseyleri, asker konseyleri, Hırvat konseyleri, Makedonyalıların, Yunanların konseyleri kuruluyordu. Arkalarında kimlerin olduğu pek belli değildi ama, oluşumların da, bunların taleplerinin de ardı arkası gelmiyordu.

Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının hepsini istiyor, aynı şeyi Bulgaristan da istiyordu. Yunanistan da, Yugoslavya da, Arnavutluk'u aralarında bölüşme peşindeydiler. Romanya'yla Bulgaristan, Karadeniz'in batı kıyısındaki Dobruca'nın kime ait olacağı konusunda anlaşamıyorlardı.

Sırbistan da, Yunanistan da, Bulgaristan da, Makedonya'dan daha fazla toprak almaya talipti. Ortalıkta uygarlığı kurtarmaktan, doğrular için, onur için mücadele etmekten pek çok söz edilirken, alttan alta *realpolitik* hesapları yapılıyordu. 1919'un çılgın atmosferi içinde, haritalar üzerindeki pek çok çizgiler bir silikleşip bir keskinleşirken, hemen her konuda pazarlık etmek mümkünken, elden geldiği kadarını kapmamak çılgınlık olurdu. Balkan devlet adamları, Wilson'a hayran olduklarını söylüyorlardı. Kendi kaderini tayin hakkının, adaletin, uluslararası işbirliğinin dilini konuşuyor, habire dilekçeler yazıyorlardı. Halkın sesini temsil ettiklerini söylüyor, eski usul toprak kapışmaca adımlarını sürdürüyorlardı. Çok güzel çizilmiş haritalar gösteriyorlardı. Bir Amerikalı uzman, "Savaş sırasında ve Barış Konferansı'nda ortaya konan tüm sahte haritaların analizini yapmak, çok büyük bir monograf gerektirir," demişti. "Bu yöntemlerin kullanımının en parlak zirvesine vardığı yer de Balkanlar olmuştur."

Barış Mimarlarının elinde, tüm talepleri değerlendirme konusunda kendilerine rehberlik edecek pek az şey vardı. Wilson On Dört Nokta'sında Balkanlara değinmişti. "Özerk öz-gelişime en özgür fırsatları tanımak"tan söz ederken Avusturya-Macaristan halklarına değinmiş, daha sonra Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın yeniden ayağa kaldırılması gerektiğini söylerken konuya daha da doğrudan girmişti. Ayrıca Sırbistan'ın denize kıyısı olması gerektiğini de söylemiş, ama bunun nasıl sağlanacağını açıklamamıştı. Balkan halklarının, "büyük güçlerin iyi niyetli gözlemi altında" birbirleriyle dost olmaları gerektiğini, "tarihin ortaya koyduğu sadakat ve milliyet" çizgileri doğrultusunda birarada yaşamaları gerektiğini söylemişti. Bu sonuncu sözün ne demek olduğu pek net değildi, ama hem yakın tarihi, hem de Balkanlardaki ulusal karışımı görmezden gelen bir söz olduğu belliydi.

Aynı zamanda, sadık müttefiklerin ödüllendirilmesi gerektiği duyguları da yaygındı. Sırbistan'a, çektiği acılara karşılık bir şeyler verilmeliydi. Belki Adriyatik'te limanlar ya da en azından Ege'ye bir çıkış. Yunanistan'la Romanya, savaş sırasında o kadar cömertçe dağıtılan vaatlerden bazılarının gerçekleşmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ama Bulgaristan'la Osmanlı Türkiyesi, yanlış tarafa katılmış oldukları için bunun bedelini ödemeliydiler. Ne ödeyebilecekleri de başka bir sorundu. Osmanlı İmparatorluğu belli ki artık sıfıra inmişti, Balkanlarda pek fazla şeyi kalmamıştı, Bulgaristan'a gelince, yalnız meteliksiz kalmış değil, aynı zamanda toprağının büyük bölümlerini 1913 savaşında kaybetmiş durumdaydı.

İngilizlerin Balkanlarda olup bitenlere ilgisi pek de fazla değildi. Zaten Orta Avrupa'nın çoğuna karşı da aynı havadaydılar, yeter ki ticari ya da denizcilikle ilgili İngiliz çıkarlarına bir zarar gelmesin. Güçlü ve istikrarlı devletleri tercih ediyorlardı, çünkü ancak böyle ülkeler dirilen Almanya'ya ya da Rusya'ya karşı set oluşturabilirdi. Her ne kadar "cesur küçük Sırbistan"ın kendine göre hayranları olsa da (Karadağ'la Arnavutluk'un da hayranları vardı), İngiliz hükümeti oralara İngiliz kuvvetlerini ya da İngiliz paralarını harcamaya hazır değildi. Fransa'ya gelince, o her zaman

Almanya'ya karşı korunma ihtiyacının güdümündeydi. İdeal olarak, genişletilmiş bir Sırbistan ve Romanya, kuzeyde Çekoslavakya ile Polonya, yeterli karşı dengeyi oluşturur, Almanya bir daha Fransa'ya saldırmayı göze alamazdı. Ayrıca eğer güçlü Sırbistan, İtalya'yı hizada tutabilirse, daha da iyi olurdu. Fransızların Balkanlarda bir duygusal bağı varsa, o da ancak Romanya'yla olabilirdi. Oranın halkı belki 'Latin kardeşler' olarak tanımlanabilirdi.

İtalyanlar ne istediklerini iyi biliyorlardı. Balkanları ciddiye almaya onları coğrafyaları zorluyordu: Ezeli düşmanları Avusturya-Macaristan'ın devrildiğini görmek elbette hoşlarına gidiyor, en azından liberal İtalyanlar, özgürlüklerini kazanmaya çalışan küçük ülkelere sempati duyuyorlardı. Ama İtalyan milliyetçiler, ister Bolşevik Rusya, ister yeni bir güney Slav ülkesi olsun, başka bir gücün Balkanlarda üstünlüğü ele geçirmesini de hiç istemiyorlardı. Sonunda İtalyan politikalarını giderek kavgacı ve genişlemeci yöne çekenler de milliyetçiler oldu. İtalya güçlü bir Güney Slav ülkesinden korktuğu için, böyle bir devletin komşusu olacak ülkelere kulak vermeye daha hazırdı; Romanya, Avusturya, Bulgaristan gibi yerlerden gelen taleplere anlayışla bakıyordu. Sonnino Paris'te, İtalya'yla Yugoslavya'nın çelişen taleplerinin yalnızca Yüksek Konsey'de ele alınmasında direnmişti. Konu bir uzmanlar komitesine giderse, sınırların hakkaniyeti gibi değerlendirmelerin devreye gireceğinden (haklı olarak) korkuyordu, o zaman da savaş sırasında İtalya'ya vaat edilenler yerine gelmemiş olurdu. Bu hikâye, İtalya'yla müttefikleri arasındaki daha geniş tartışmaların bir parçasını oluşturmaktaydı; o tartışmaların da bir ara Barış Konferansı'nın bütününü çökertmesine ramak kalacaktı.

Amerikalılar, başka yerlerde olduğu gibi Balkanlarda da kendi rollerini dürüst bir aracı olarak görüyor, eski tür diplomasinin engellerini temizleyip kendi kaderini tayin hakkının standardlarını uygulamaya heves ediyorlardı. Ne yazık ki Balkanlarda yaşayan nüfusla ilgili gerçekleri keşfetmek kolay değildi. İnsanlara kendilerini milliyetleriyle tanımlamak çok yeni ve alışılmadık bir şey gibi gözüküyordu. Eğilimleri yine eskisi gibi bölgelerine, aşiretlerine ya da Osmanlı döneminde olduğu gibi dinlerine göre tanımlama yolundaydı. Balkanlar, fırtına sonrası kumsalda oluşan havuzcuklar gibi, çok çeşitli organizmalar barındırıyordu. Hepsini sınıflandırıp ulus kategorilerine ayırmak kolay iş değildi. Sırplarla Hırvatlar, dilleri hemen hemen aynı diye, birbiriyle aynı mıydı, yoksa Sırplar ortodoks olup kiril alfabesi kullanırken Hırvatlar katolik olup latin alfabesi kullanıyor diye ayrı mıydı? Makedonlar nereye aitti; tarihleri nedeniyle Yunanistan'la mı birlikteydiler, yoksa dilleri nedeniyle Slavlarla mı?

Daha da beteri, ortada belirgin sınırlar da yoktu. Ne dil açısından vardı, ne etnik açıdan, ne de dinsel açıdan. İnsanların bu kadar karmakarışık yaşadığı bir yere, nasıl kesin sınırlar çizilebilirdi? Birbirinden bu derece korkmaya başlamış halklar, nasıl birbiriyle baş başa bırakılabilirdi? Balkanların nüfus yerleşimlerini gösteren haritalarda gerçi renkli desenler

çok şirindi, puantilist benekler arasında ara sıra güçlü bir leke görülürdü. Ama sahaya çıkınca, durum o kadar güzel görünmüyordu. Kuşkularla nefretlerin bir çorbasıydı ve 1919'a gelinirken o çorba giderek daha hızlı kaynamaya başlamıştı.

O dünyaya çizilen sınırlar, geride mutsuz azınlıklarla gücenik komşular bırakmıştı. Şimdi bütün bunların ortasında da yeni Yugoslavya vardı. Gerçi kendi kendini oluşturmuştu, ama onu Barış Mimarları tanımış, sınırlarını ayrı ayrı komiteler halinde yine onlar çizmişti. Sonuçta ortaya çıkan ülke, Sırbistan'dan üç kat daha büyüktü ama eskisinden bile çok düşmanı vardı. Yeni devlet, Karadağ'ı, Slovenya'yı ve Bosna'yı Avusturya'dan, Hırvatistan'la Banat'ın bir kesimini Macaristan'dan almış, ayrıca Arnavutluk'la Bulgaristan'dan da parçalar koparmıştı. Barış Konferansı'nda da sık sık ortaya çıktığı gibi, önemli olan yalnız ülkeyle içinde oturanların kaderi değil, Avrupa barışının ilerde muhtaç olacağı ittifaklar ağıydı. İtalya'yla Romanya, görünüşte aynı safta olmalarına rağmen, kendilerine haksızlık edildiği kanısındaydılar.

Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan, yenik ülkeler olarak, toprak ve insan kayıpları için kederliydiler. Tek dost olan, güneydeki Yunanistan'dı. Yugoslavya içinde, lisandan başka pek az ortak şeyi olan insanlar, ülke sözünün ne anlama geldiği konusunda bile ortak bir yorumda birleşemiyorlardı. Yugoslavya tüm kazançlarının bedelini İkinci Dünya Savaşı'nda pek ağır ödedi, komşuları, Barış Konferansı'nda kazandığı yerleri, Almanya'nın hatırı sayılır yardımıyla ondan geri aldı, içerdeki halk da birbirine düştü. Komünist lider Tito gerçi parçaları yeniden birleştirmeyi başardı, ama Paris Konferansı'ndan yetmiş yıl sonra Yugoslavya çözülmeye, parçalarına ayrılmaya başladı. Komşuları olup bitenleri yine tedirginlik içinde seyrediyordu; 1919'dan beri hep yaptıkları gibi!

10

Romanya

Barış Konferansı'nın resmen açılmasından birkaç gün önce Romanya'ya bir rivayet ulaştı. Küçük güçlerden yalnızca Belçika'yla Sırbistan'ın davet edileceği söylenmekteydi. Romanya başbakanı Ion Bratianu şiddetli bir duygusallığa kapıldı, hemen Müttefiklerin büyükelçilerini çağırıp şikâyetlerini seslendirdi: "Romanya'ya, adalete hakkı olan bir müttefik gibi davranılacak yerde, acınacak bir enkaz gibi davranılıyordu." Onlara bir mesaj verip hükümetlerine iletmelerini söyledi. Romanya her zaman sadık bir müttefik olmuştur, dedi (kuşkulu bir ifade). Savaşa sırf kendisine saldırıldığı için giren Sırbistan'ı eleştirdi. Kendi ülkeleriyle bağlarını koparan insanlarla ilgili karanlık bir şeyler mırıldandı (bunlar onun siyasi rakipleriydi; içlerinden bazıları yola düşüp soluğu Paris'te almışlardı). Müttefikler dikkatli olmazlarsa Romanya'daki tüm etkilerini kaybederler, dedi, bu durumda, çekilebilecekleri tehdidini ileri sürdü (ama *neden* çekilecekleri pek belli olmadı). Müttefiklerin büyükelçileri bu garip sözleri hükümetlerine iletirken, kendi uyarılarını da eklediler: Romanya'yı düşman etmeye gelmezdi, çünkü bu ülke Rusya'ya ve Rus Bolşevizmine karşı yararlı bir tampondu. Büyük güçlerin niyeti zaten Romanya'nın da temsil edilmesi yolunda olduğundan, bu gösteri de, gönderilen uyarı da, aslında baştan sona gereksizdi.

Romenler kendi önemlerini çok abartırlardı. Barış Konferansı'ndan beklentileri de çok fazlaydı. 8 Ocak günü erken saatte, İngiliz heyetinden Harold Nicolson, iki Romen delegeyle kısaca buluşmuş, ardından, "İç sorunlardan söz etmeye utanıyorlarmış," demişti. Ama dış sorunlar söz konusu olduğunda hiç utandıkları yoktu, çünkü Macaristan'ın en büyük bölümlerini istiyorlardı. Romanya ayrıca Rusya'dan da Besarabya'yı istemekteydi. Zaten orası Romenlerin işgali altındaydı. Kuzeyde Avusturya'dan da Bukovina'yı alma peşindeydiler. Romanya'nın talepleri çok büyüktü, ama bunları elde edebilecek bir konuma sahip olduğu da ortadaydı. Onları durduracak bir Rus kuvveti yoktu. Macaristan'la Avusturya da kötü durumdaydı. Romanya harekete geçip Macaristan'ın Transilvanya bölgesini ve Bukovina'yı işgal etti, sonra Barış Konferansı'nın son kararını beklemeye başladı. Tabii Avusturya ile Macaristan'ın anlaşmalarına sıra gelinceye kadar beklemek zorundaydılar.

Balkanlarda Romanya, Banat'ı Macaristan'dan istediği için zorluklarla karşı karşıyaydı, çünkü aynı yeri Yugoslavya da istiyordu. Transilvanya

Alplerinin eteklerinden batıya, Macaristan ovasının güney ucuna eğim yapan bu yer, 1919'da pek çok anlaşmazlıklara konu olacaktı. Zengin bir ödül olduğu kesindi. 11.000 mil karelik bir alandı, orada çalışkan çiftçiler, zengin ve bitek bir kara toprak, bol ırmaklar ve dereler vardı. Mısır ve buğday alanıydı. Çayırlarında uzun tüylü inekler otlar, çiftliklerinde şişman tavuklarla domuzlar yetişirdi. Banat'ta sözünü etmeye değer bir sanayi yoktu, 100.000 nüfusu aşan kentler de yoktu. Görkemli değildi, ama tablo gibi bir yerdi.

31 Ocak 1919'da Romanya'yla Yugoslavya'nın temsilcileri Yüksek Konsey'in karşısına çıktılar. Çinliler, Çekler ve Polonyalılar aynı haftanın daha önceki günlerinde gelip tezlerini sunmuşlardı. Böyle bir emsal yaratmak aslında Lloyd George'u tedirgin ediyordu. Tek tedirgin olan da o değildi. Daha bir gün önce, elde daha sağlam bir gündem olsa daha iyi olup olmayacağını sormuştu. Geçen günkü Çekoslavakya ve Polonya görüşmesinin kesinlikle yanlış olduğu kanısındaydı. "Zaman kaybı" sözünü kullanmak istemiyordu, çünkü o söz tahrik edici bir sözdü, başkanın gözlerindeki öfkeyi şimdiden kafasında canlandırabilmekteydi! Ayrıca eldeki işi çözmenin en iyi yolunun bu olduğuna da inanmıyordu. Toprak konularını ele alacaklarsa, hemen işe koyulmalı, bir takım kesin kararlar almalıydılar. Konsey, tamamlanmamış bir tartışmanın sonunda Balfour'un önerisini kabullenmiş, Romenlerle Sırpları da dinleyelim, en azından mutlu olurlar, şeklinde bir tutuma yönelmişti. Balfour'un çözümlerinin çoğu gibi bu da, pratik olmaktan çok, zarif bir yaklaşımdı.

O soğuk öğle sonrasında gün ışığı solarken, Bratianu, Romanya'nın tezini sundu. Güçlü, zengin, saçma denilecek kadar cilalı bir adamdı ve kendi önemine derin bir inancı vardı. Entellektüellerin gittiği bir okula gitmiş, Paris'teki *Hautes Ecoles*'den mezun olmuştu; kimsenin de bunu unutmasına asla izin vermezdi. Birilerinin gelip onu kanepeye uzanmış, elinde Fransızca bir şiir kitabıyla bulması çok hoşuna giderdi. Konferansın yeni başladığı günlerde onunla öğle yemeğine çıkmış olan Nicolson, pek de etkilenmiş sayılmazdı: "Bratianu sakallı bir kadın, inatçı bir sahtekâr, bir Bükreş entellektüeli, çok tatsız bir adam," demişti. "Yakışıklı ve cakalı, başını yana eğip camda kendi profiline bakıyor. İkide bir klas sözel espriler patlatıyor, bunları *Parisien* sayıyor." Kadınlar ondan enikonu hoşlanıyordu. Bir kadın onu, "Ceylan gözlü, kaplan çeneli," diye tarif etmişti. Baştan çıkarma sanatını çok iyi bilen Romanya kraliçesi Marie, bir gece ay ışığında Bratianu'yu pek "duygulanmış" gördüğünü hatırlıyordu. Ama aynı kraliçe, keyfinin o kadar yerinde olmadığı bir gün de Wilson'a, Bratianu'nun "bezdirici, yapışkan, sıkıcı biri" olduğunu söylemişti.

Nicolson'un anlattığına göre, Bratianu, "tarihçi kayıtsızlığıyla" evrak çantasını açmış, Banat'ın tümünü istemişti. "Besbelli kendini buradaki herkesten daha büyük bir devlet adamı olarak görüyor. Yüzünde zaman zaman alaycı, bazen utangaç bir gülümseme beliriyor. Dönüp millete yakışıklı profilini gösteriyor. Bıraktığı izlenim bir felaket." İddiaları hukuksal alandan başlıyor (1916'da Müttefikler Romanya'yı savaşa sokmak için

Bükreş Anlaşması'nı imzalarken, Banat'ı Romanya'ya vaat etmişti ve anlaşmanın maddeleri bunu açıkça gösteriyordu), Wilsonvari alanlara kadar gidiyordu (Romanyalıların hepsi bir tek ulus içinde olmalıydı). Sunuşu sırasında etnolojiye de, tarihe de, coğrafyaya da, Romanya'nın savaştaki fedakârlıklarına da değindi. Sırpların geçmişte Avusturya-Macaristan'dan yana eğilim göstermiş olduğunu bile ima etti. (Sırplar da Romanya'ya aynı suçlamayı yönelteceklerdi.)

Vesniç'le Trumbiç hemen cevap verdiler. Sırbistan'ın aslında Banat'ın yalnızca batı kesimini istediğini söylediler. Onlar gerçi gizli anlaşmalardan referans veremezlerdi, ama onun dışında, Romanya'nın ileri sürdüğü türden nedenleri onlar da sıralayabilirdi. Vesniç, "Banat'ın talep ettiğimiz kesimi, Ortaçağdan beri Sırplarla yakından bağlantılı olmuştur," dedi. "Tarihsel açıdan, Ile de France, Fransa için neyse, Toscana, İtalya için neyse, Banat da Sırbistan için odur." Sırp Rönesansını, ardından da Sırp milliyetçiliğini doğuran yerdi orası. Sırp hanedan ailesi sürgün edildiğinde, doğal olarak oraya sığınmıştı. (Bratianu buna cevap olarak mantıklı bir şey söyledi, Sırp tarihinin çalkantıları zaman zaman yöneticilerin Romanya'ya kaçmasına da yol açmıştır, ama bu herhalde Sırbistan'ın orayı da talep etmesine dayanak olamaz, dedi.)

Tartışmalar sırasında Wilson, Balkanlardan gelen delegelerin, söyleyeceklerini diğer delegeler gibi ifade etmediğini şaşırarak fark etti. Her zaman, tam net anlaşılamayan bir şeyler kalıyordu. ABD'nin gerçeklere dayalı bir çözümü onaylamaya her zaman hazır olduğunu söyledi. O sıra yarı uyuklamakta olan Balfour söze karıştı, görünüşte çok basit bir soru sordu: Banat'ın etnik karışımı konusunda elde hiç rakam var mıydı? Evet, dedi Yugoslavlar. Kendi istedikleri batı kesimi daha çok Sırptı, ayrıca Banat'ın her yanındaki manastırlar da öyleydi. Bölgede elbette çok sayıda Alman ve Macar da yaşıyordu, ama onlar Romanya'nın bir parçası olmaktansa, Sırbistan'ın bir parçası olmayı tercih ederlerdi. Hayır, dedi Bratianu hemen. Banat'ın bir birim olarak ele alınması halinde, çoğunluk Romenlerdeydi; zaten siyasal ve tarihsel nedenlerle de birim olarak ele alınması gerekirdi. Manastırları o yanda ya da bu yanda göstermeye olanak yoktu, çünkü Sırpların da tüm Slavlar gibi çok dindar olduğunu herkes bilirdi. Almanlarla Macarlara gelince, Sırplar bu kadar kalabalık azınlık gruplarını yönetmekte büyük güçlük çekerlerdi.

1 Şubat günü Bratianu, Romanya'nın taleplerinin tam listesini ortaya çıkardı: Banat, Transilvanya, Rusya sınırındaki Besarabya, kuzeyde de Bukovina. Bunların hepsinin tarihsel ve etnik açılardan Romanya'nın parçası olduğunu söylüyordu. Müttefikler Besarabya ile Bukovina'ya kolay razı oldular. Zaten birini Bolşevik Rusya'ya, ötekini de (gidişata bakılırsa) Bolşevik bir Macaristan'a geri vermeye hevesli değillerdi. Transilvanya çok daha geniş bir alan olduğundan, o konu karmaşıktı. Müttefikler onu daha sonra, uygun zamanda, Macaristan Anlaşması'nı yaparken ele alabileceklerini varsayıyorlardı.

Bratianu büyük güçlerin, Romanya'dan gelen talepleri işler çığrından çıkmadan, 'ciddi gelişmeler' olmadan önce çözmesi gerektiğini söyleyip uyarıda bulundu. "Romanya eğer şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Avrupa'nın Bolşevizme karşı direnç noktası olarak kalacaksa, Müttefiklerin moral desteğine ihtiyacı olacaktı." Bu tabii Paris'te en çok seslendirilen iddialardandı. Ama Bolşevik Rusya'yla ihtilalci Macaristan arasında bir ülke olan Romanya için, yine de güçlü bir iddiaydı. Coğrafya Romanya'ya bir başka açıdan da yardımcı olmaktaydı. Ülke, Müttefiklerin kendi iradelerini zorla uygulayamayacağı kadar uzaktaydı. Savaşta Romanya da müttefikti (ama güvenilmez bir müttefik olarak bilinirdi). Sonuçta İngiltere'yle Fransa onlara da vaatlerde bulunmuşlardı. Bu vaatler de İtalya'ya verdikleri sözler kadar garipti.

Paris'in tanıdığı Romanya, Prenses Marthe Bibesco'nun savaştan önceki kültürlü, hareketli Romanya'sıydı. Prensesin Paris'teki salonu pek ünlüydü. Bir de güzel kuzini vardı. Sonradan o kuzin evlenip aristokrat bir Fransız ailesine katılmış, Anna de Noailles adıyla kendi kuşağının en ünlü şairlerinden biri olmuştu. Romanya üst sınıfı, Fransızları çok severdi. Çocuklarını eğitim için Paris'e gönderirler, kendi giysilerini, mobilyalarını oradan alırlardı. Fransızlar da buna, kendi kayıtsız havaları içinde karşılık verirlerdi. Romanya'nın kardeş Latin ülke olduğunu söyler, oralara giden Romalı lejyonerlerin soyundan geldiklerini, hâlâ da Latin kökenli bir dil konuştuklarını anlatırlardı. On dokuzuncu yüzyılda Fransa, Romanya'nın Osmanlılardan bağımsızlığını kazanması davasını desteklemişti. 1919'da da Fransız hükümeti, Almanya'ya karşı dengeyi sağlamak, Rusya Bolşevizminin çevresine bir *sağlık şeridi* çekebilmek için güçlü bir Romanya'yı şart olarak görüyordu. Romenler de Batı'yla bağlarını çok iyi kullanmaktaydılar. Onlar Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı, Batı uygarlığının parçasıydı. Barış görüşmelerinde eski bir Roma vilayeti olan ve şimdi Macaristan'ın elinde bulunan Dacia'nın (Transilvanya'dan bir bölüm de dahil olmak üzere) tümüyle kendilerine geri verilmesini bile rahatlıkla isteyebilirlerdi.

Ama beri yanda, karmakarışık tarihe sahip bir Romanya daha vardı: O Romanya yüzyıllar boyunca doğudan gelen insanların istilasına ve işgaline uğramış, Orta Avrupa'da gelip giden krallıklar tarafından bölünüp paylaşılmış, Buğdan (Moldavia) ve Eflâk (Wallachia) olarak on altıncı yüzyılın başından beri Osmanlı egemenliği altında kalmıştı. Fransızcayı bu kadar güzel konuşan, Paris'e elbise almaya gelen aristokrat Romanyalıların evinde, dedelerinin kaftanlı, sarıklı resimleri asılıydı.

Toplumları, Osmanlıların yozlaşmış yönetimi altında geçirdikleri yılların derin izleriyle doluydu. Romenlerin, "Balık baştan kokar," diye bir sözü vardı. Romanya'da hemen her şey satılıktı: ofisler, ruhsatlar, pasaportlar; her şey. Hatta bir keresinde, elindeki yabancı parayı karaborsada bozdurmak yerine yasal yolla bozdurmaya kalkan bir yabancı gazeteciyi polis nezarete atmış, çünkü adamın herhalde kurnaz bir dolandırıcılık hilesi uygulamaya kalktığını düşünmüştü. Her devlet ihalesinden kendine göre bir haraç çıkı-

yordu. Gerçi Romanya zengin ülkeydi, çiftlik arazileri çok verimliydi, 1918'e gelindiğinde petrol sanayisi de tomurcuklanmaya başlamıştı, ama yolları, köprüleri, demiryolları yoktu, çünkü devletin elinden çıkan paralar bir şekilde, Bratianu'nun ailesi gibi bir takım ailelere hortumlanıyordu. Ayrıca Romenler, nereye baksalar orada bir entrika görmeye de eğilimliydiler. Paris'teyken de ikide bir, Yüksek Konsey'in Bolşeviklerin etkisine girdiği ya da karanlık kapitalist güçlerden rüşvet aldığı yolunda imalarda bulunup duruyorlardı.

Batı Avrupa'dan Romanya'ya giden insanlar, ülkenin egzotik, hatta oryantal havası karşısında büyülenirlerdi. Ortodoks kiliselerinin soğan kubbelerinden (halkın çoğu ortodokstu), lacivert kadife kaftanlı taksicilere kadar (bunlar da erkeklerin iki çocuk sahibi olduktan sonra hadım edilmesini gerektiren bir mezhebin üyeleriydi) pek çok ilginç şey vardı ülkede. Başkent Bükreş savaştan önce pek hoş, ama çok geri bir kentti. Binalarının çoğu alçak ve eskiydi, yapılmamış sokaklarında, kuşçu, meyveci, tatlıcı ya da halıcı gibi işportacılar dolaşırdı. Kara gözlü çingene kızları çiçeklerini zorla satmaya çalışırlardı. Gece kulüplerinde erkekler, ya çingene müziği ya da "Tu sais que tu es jolie" gibi pop şarkılar dinlerlerdi. Varlıklı aileler, Arnavut muhafızların koruduğu evlerinde, kendi hayvan sürüleriyle birlikte yaşarlardı.

Eskiye giden bir tarihe sahip olma iddialarına rağmen, Romanya aslında oldukça yeni bir ülkeydi. Eflâk ve Buğdan, Osmanlılardan sınırlı bağımsızlıklarını on dokuzuncu yüzyılın ortasında kazanmış, tam bağımsızlığa ise ancak 1880'de ulaşmıştı. Birlikte ters bir 'L' biçimi oluşturmaktaydılar. Daha zengin, daha gelişmiş vilayet olan Eflâk, Transilvanya Alplerinin ve Buğdan'ın güneyinde, Karpatların doğusunda, doğu batı yönünde uzanıyordu. 1866'da kendi Alman prenslerine sahip olmuşlardı. Bu prens sonradan Kral Carol olacaktı. Avusturyalıların elinden kaçabilmek için, gezgin satıcı kılığında Tuna'daki mavnalardan birine binecekti. Karısı ünlü bir mistikti. Carmen Sylva takma adıyla şiirler, romantik hikâyeler yazardı. Romanya zaten genellikle, akıl almaz olayların ülkesiydi.

Romenlerin kendileri de, Orta Avrupa'nın Napolitenleri sayılırdı. Kadınları da, erkekleri de, güçlü kokulardan hoşlanırdı. Üst sınıflar arasında, kadınlar ağır makyaj yapar, erkekler daha az yapardı ama, yine de orduda belli bir rütbenin üzerindekilere makyaj yasağı getirmek gerekmişti. Romanya savaşa girdikten sonra bile, yabancı gözlemciler subayların boyalı suratlarıyla dolaşıp fahişelere ya da birbirlerine yanaştığını görünce şok geçirmişlerdi. Gürültücü, taşkın, melodramatik, kavga etmekten hoşlanan Romenler, eğlence denildiğinde büyük bir hevesle koşarlardı. Romen kibarlarından bir hanım, "yerel politikanın yanısıra, aşk ve sevişme, toplumun tüm sınıflarının başlıca meşguliyetidir," demiş, sonra da, "Ahlak benim vatandaşlarım arasında hiçbir zaman fazla ağırlık taşımamıştır, ama çekicilikleri, güzellikleri, zekâları, espri yetenekleri, eğlenceleri onların gurur duyabilecekleri niteliklerdir," diye eklemişti. Romen Ortodoks kilisesi bile,

zina konusunda daha bir rahattı. İnsanlara kendi istekleriyle üç kereye kadar boşanma hakkı tanıyordu.

Bratianu Paris'e gelmeden önce, Romanya'nın sözcülüğünü, kibar ve çekici Take Ionescu üstlenmişti. Neşeli, yol yordam bilen, iyi beslenmiş biriydi. Sorbonne'da hukuk okumuştu, nefis bir Fransızca konuşurdu. İngiliz eşi Bessie de onun kadar neşeli biriydi. Brighton'da bir pansiyon sahibinin kızıydı. Ionescu savaşın başından beri Müttefiklerden yanaydı ve Romanya'yı da o tarafa çevirme konusunda rolü büyük olmuştu. Romanya'nın talepleri konusunda, başbakana göre o daha ılımlıydı. Bir Amerikan delegesi, "Sırplara karşı tutumu çok dostça," diyordu. "Bulgarların çok kötü davrandığını söylüyor. 28.000 Romen askerini esir almışlar, ama ellerinden ancak 10.000 kişi sağ kurtulabilmiş." Banat konusunda Ionescu bir anlaşma yapmak gerektiğine inanıyordu. Sırbistan'la dost olmalıydılar. Banat'ın tümünü almak peşinde de değildi. Güneybatı kesimini onlara verebilirlerdi.

Gerçekten de 1918'in Ekim ayında bir anlaşma yapıldı. Ionescu Yugoslavlarla buluştu, bir takım maddeleri kâğıda döktüler. O anlaşma aslında, aylar sonra varılacak anlaşmaya çok yakındı, Romanya yine en büyük bölümü alıyor, gerisi de Sırbistan'a kalıyordu. Ama Romen basını, o anlaşmayı Romanya halkına ihanet sayıp fena halde saldırdı, sonunda da anlaşma Bratianu tarafından çöpe atıldı. Nedeni aslında Ionescu'yu rakip olarak görmesi, ondan nefret etmesiydi. Ardından Barış Konferansı için Romanya heyeti seçilirken, Bratianu, Ionescu'nun kesinlikle görevlendirilmemesini sağladı.

Romenlerin Banat konusundaki talebi, kaçınılmaz olarak etnik faktörleri ve aynı zamanda Romanya'nın savaştaki karnesini vurguluyordu. Belki de bunu yapmak en doğru davranış değildi. Savaş başladığında Romanya akıllılık etmiş, kenarda durup beklemişti. O dönemde başbakanlığı üstlenmiş olan Bratianu, çalışma arkadaşlarına, en parlak teklifi bekleyeceklerini söylemişti. Ama Bratianu hükümetinin beceriksizliği, bu tutumlarını fazla belli etmiş olmalarıydı. Bir Fransız diplomatına göre, "bir şark pazarındaki satıcı gibi" davranmışlardı. 1916 yazında, Müttefikler bastırıyor gibi görününce, Romanya savaşa girmeye karar vermiş, karşılığında da Banat'ın tümünü, Transilvanya'yı ve Bukovina'yı alacağına dair bir vaat koparmıştı. Sonra Ruslarla Fransızlar aralarında, savaş bittiğinde bu paketi yeniden gözden geçirmeye karar vermişlerdi.

Romanya'nın zamanlaması kötüydü. Askerleri harekete hazır olana kadar, Mihver Güçleri bastırmıştı. 1916 sonunda, ülkenin yarısından fazlası Almanların ve Avusturyalıların işgali altındaydı. Savaş boyunca, ülkenin 6 milyonluk nüfusundan 300.000 kişi, hastalıktan ve açlıktan öldü. Müttefikler, belki de haksız olarak, bu felaketler için Romanya'yı suçladılar. Mayıs 1918'de Mihver Güçleri'yle yapılan yeni bir Bükreş Anlaşması'yla Romanya savaştan çekildi. Bu anlaşılabilir bir adımdı, ama daha sonraki toprak taleplerini de etkileyeceği kesindi. 1916 tarihli ilk Bükreş

Anlaşması'nda Romanya ayrı barış anlaşması imzalamayacağı konusunda taahhütte bulunmuş olduğu için, Müttefikler artık kendilerini, önceden verdikleri sözlerle bağlı saymıyorlardı. Clemenceau, ihanet olarak gördüğü bu hareketten ötürü Bratianu'yu asla bağışlamadı. Bratianu ortaya çıkan garip durumu idare edebilmek amacıyla istifa etti, sorumluluğu (kendi seçtiği) yeni yetkililere yükledi. Yeni anlaşmanın parlamentoda onaylanmasını geciktirmeyi başardı, sonra 10 Kasım 1918'de yeniden Almanya'ya savaş ilan etti. Bunun aslında, Müttefiklerle varılan uzlaşmanın hâlâ geçerli olduğu anlamına geldiğini neşeyle duyurdu. Romanya'nın barış yapışı, savaşmak için gücünü toplamak amacıylaydı. "Romenler ne hukuksal, ne pratik, ne de ahlaki açıdan, düşmanla hiçbir zaman barışmış değildi," diyordu. Ama ne olur ne olmaz diye, İtalyanlarla sessizce anlaştı. Onlar da aslında Sırpların kazançlarını sınırlamak istiyordu. Böylece iki ülke, savaş zamanı anlaşmalarından doğan haklarını korumakta birbirlerine destek vermeyi kararlaştırdılar.

Yüksek Konsey, Romanya'nın taleplerini aşırı buldu, Banat konusunda Yugoslavya'yla didişmelerinden sıkıldı. (Bratianu, sunuşunu yaparken bazı üyelerin uyuduğunu söyleyip yakındı.) Barış Mimarları, Lloyd George'un teklifine uyup Romanya'nın taleplerini, Banat da dahil olmak üzere adil bir çözüm olması için alt komiteye havale ederek rahatladılar. Lloyd George iyimser bir sesle, alt komite konuyu inceledikten, gerçekleri keşfettikten sonra, sorunların pek azı gerisingeri konseye gelir, diye açıklamada bulunuyordu. Wilson da aynı görüşteydi, yalnız bir tek çekincesi vardı, uzmanların sorunlara eğilirken işin politik yönünü ele almasını istemiyordu. (Neyin 'politik' sayılacağı hiçbir zaman tanımlanmadı.) Clemenceau, belki de Wilson'un müdahalesi yüzünden, şaşırmış ve sessiz kalmıştı. Orlando, sınırları hemen orada çizme konusunda etkisiz bir isteği dile getirdi. Böylece Banat'ın da, Güneyorta Avrupa'daki başka zengin toprakların da akıbeti, özel bir arazi komisyonuna havale edilmiş oluyordu. Bu komisyon, birçok benzerlerinin ilkiydi, ama tarafları bir araya getirme konusunda o da daha başarılı olamayacaktı. Zaman içinde, Romanya-Yugoslavya İşleri Komisyonu, Yugoslavya'nın tüm sınırlarını çizdi, bir tek İtalya'yla olanına dokunmadı. Orası, İtalya'nın ısrarıyla, Yüksek Konsey'e götürülmek üzere bekletildi.

Arazi komisyonlarındaki uzmanlar (sonunda altı kişi olmuşlardı) gerçi bilmiyorlardı ama, onlara verilen tavsiyelerin tümü, var olan çeşitli barış anlaşmalarını değiştirmeme yolundaydı, çünkü büyük adamların her şeyi ayrıntılarıyla düşünmeye zamanı yoktu. Romanya komisyonu bakış açısını genişletti, uzmanları Yugoslavya'nın, Romanya'nın, Yunanistan'ın ve Bulgaristan'ın gelecekteki biçimlerini kararlaştırdı, Balkanlarda gelecekte oluşacak güçler dengesini oluşturdu, ayrıca Macaristan'la komşuları, Sovyet Rusya'yla Güneyorta Avrupa arasındaki dengeleri de sağladı. İngiliz uzmanlardan Nicolson şöyle yazıyordu: "Bir harita, bir kalem, bir kopya kâğıdı. Ama bizim çizdiğimiz çizgiler yüzünden içeride ya da dışarıda kalan insanları, binlerce kişinin mutluluğunu düşündükçe cesaretimi kaybediyorum."

Yüksek Konsey, neyin adil çözüm olduğunu açıklamıyordu. Acaba savunulabilir sınırlar mı demekti? Demiryolu şebekeleri mi? Ticaret yolları mı? Sonunda uzmanlar, sınırları yalnızca milliyetlere göre çizme konusunda görüş birliğine vardılar. Bu süreci başlatmış olan Banat ise ayrı güçlüklere yol açacağının işaretlerini veriyordu. Orada Sırpların, Macarların, Almanların, Rusların, Slovakların, Çingenelerin, Yahudilerin zengin bir karışımına ek olarak, dağınık durumda bazı Fransızlarla bir takım İtalyanlar da vardı. Ulusal kimlik kavramı Tuna'nın yılan balıkları kadar kaypakken, kelle sayımının nasıl yapılacağı konusu her zaman sorun olagelmişti. Quai d'Orsay'deki ziyafet salonunun yaldızları, duvar halıları arasında, Romanya komisyonu haritalarını çıkardı, dilekçelerini okudu, tanıklarını dinledi, mantıksız bir dünyaya mantıklı bir düzen getirmek için çabaladı.

Bir yandan da kendi ulusal çıkarlarını düşünmekten geri kalmadılar (en azından, Avrupalılar öyle yaptı). Banat konusunda, Orta Avrupa'da kendine müttefik arayan Fransızlar, hem Romanya'nın, hem de Yugoslavya'nın güçlü olmasını, birbiriyle iyi geçinmesini istiyordu. Buna karşılık İtalyanlar kılı kırk yarıyor, usul tartışmaları başlatıyor, Yugoslav taleplerini her yöntemle tıkamaya çalışıyorlardı. Derken birdenbire, İtalya'nın Adriyatik konusundaki talepleri karşılanırsa, kendilerinin de bunların bazılarını kabul edebileceklerini ima ederek Amerikalıları çok şaşırttılar. Yugoslavya'nın Klagenfurt'la (Avusturya'daki bölge) ilgili talebini kabul etseler, hem gösterişli bir jest yapmış olacaklardı, hem de bu işten hiçbir zararları olmayacaktı, ama bunu da yapmadılar. Yale Üniversitesinin genç tarihçisi Charles Seymour'a göre, "Kötü diplomasi" uygulamaktaydılar. Fransızlardan biri daha da açık sözlü çıktı: İtalyanların sahtekârlığına aldırmadığını, ama acemiliğine dayanamadığını söyledi. Amerikalılar aradıkları adil çözümü bulmak için adanmışlıkla çaba gösterdiler, İngilizler de Amerikalılarla Fransızları uzlaştırmaya çalışıp durdular. Seymour, "Başlangıçta çok cambazlık oldu," diyordu. "Ağırlık kazanmak için çok kirli hileler döndü. İngilizler bizim yanımızda sağlam durdular, bunları bastırmaya, işe dürüstçe devam edecek ortamı yaratmaya çalıştılar.

Yugoslavlar ilk iddialarını tekrarladılar, görünüşe göre Yugoslavya'ya katılmak için içi giden bir takım grupların kuşkulu taleplerini sundular. Bratianu iyi izlenim bırakmıyordu. Uzlaşmaya yanaşmıyor, öfkelenip parlıyor, kendisine sorulan sorular yoğunlaşınca surat asıyordu. Banat'ın tümünün Romanya'ya verilmesi durumunda Yugoslavya'yla ilişkilerin düzeleceği, bunun çürük dişi çekmek gibi işe yarayacağı yolunda acayip bir iddiada bulundu. Tehditlere de yöneldi: Banat'ı alamazsa istifa eder, Romanya'yı Bolşeviklere bırakırdı. Uzmanların görüşleri üzerinden Wilson'a seslenmeye çalıştı. Wilson onu House'a yolladı, House da, Romanya'nın nasıl tüm müttefiklerinin ihanetine uğradığına dair sarhoş hezeyanlarını dinlemek zorunda kaldı. Bratianu, Hoover'i de suçluyor, kredileri ve yiyecek yardımlarını geciktirdiğini, Amerikan çıkarlarını, hatta aslında Yahudi çıkarlarını kolladığını, Romanya'daki petrol alanlarıyla ilgili ruhsatları beklediğini ileri sürüyordu. Orta Avrupa'dan gelen haberler, onun

tezlerine yardımcı olmadı. Romanya, mütareke hatlarını aşıyor, Macaristan'a ve Bulgaristan'a giriyordu. Askerleri Banat'ın kuzeyinde birikmeye başlamıştı. Sırpların Romen sivilleri öldürdüğüne dair abuk sabuk suçlamalarda bulunuyorlardı. Buna karşılık Yugoslavlar çok daha makul gözükmekteydiler.

Mart başında Romanya heyetine takviye geldi. Kraliçe Marie, yanında üç tombul kızıyla birlikte, kraliyet treniyle Paris'e vardı. Colette, *Le Matin*'de kraliçeyle ilgili şunları yazıyordu: Gri bir sabahtı, ama Kraliçe Marie ışığı kendi içinde taşıyordu. Altın saçlarının ışıltısı, pembe beyaz teninin duruluğu, güçlü ama yumuşak bakışlı gözlerinin parlaklığı; böyle bir görünüm, insanın söyleyecek söz bulamamasına yol açıyordu." Kraliçe, ülkesine yardım etme özlemini çok hoş bir şekilde dile getirdi, savaşta yaptığı çalışmalara dikkat çekti. "Kalkıp gittim, Tanrım, beni nereye çağırdılarsa gittim; her yerde bana ihtiyaçları olduğu belliydi." Sonra tevazu dolu bir sesle, "Ülkem için havaya kaldırılmış bir bayrak gibiydim," diye ekliyordu.

Gerçekten de öyleydi. Romanya tahtına varis olan prensin, kendine eş olarak Kraliçe Victoria'nın torunları arasından birini seçmeye kalktığında, İngilizliğini üzerinden atıp yeni ülkesinin usullerini kolaylıkla benimseyecek olanını seçmiş olması gerçekten de büyük şanstı. Adam inanılmayacak kadar donuk, utangaç ve aptaldı. Karısı çok güzel, hayat dolu, aşırı çapkın bir kadındı. Yeni tebaası onu çok seviyordu. Sevgilileri arasında, ünlü Kanadalı milyoner madenci Joe Boyle'a ek olarak, Bratianu'nun kayınbiraderi de vardı (söylentilere göre bu kayınbirader, kraliçenin tüm çocuklarının babasıydı, bir tek sonradan Kral Carol olacak o işe yaramaz yaratığın babası değildi.) Kraliçe aynı zamanda çok da müsrif ve gösterişe düşkün bir kadındı. Paris'e gelişi, ülkesi için olduğu kadar kendisi için de alışveriş etme amacına dönüktü. "Romanya'nın Transilvanya'ya sahip olması şart," diye bağırıyordu. "Besarabya'ya da! Pire yüzünden yorgan giderse yazık olmaz mı?" Sürekli olarak 'kendi' bakanlarından, ülkesinden, ordusundan söz ediyordu. Tahtına oturmuş bekleyen kocasına aldırdığı yoktu. Kralın Paris'e yolladığı talimat mektubundan söz ederken, mektubun hiç okunamayacak şekilde yazılmış olduğunu söylüyor, "Ama en başında bana güveninin tam olduğunu söylediğine göre, gerisini okumaya çalışmadım," diyordu.

Ritz Oteli'ndeki süitinden, güçlüleri fethetmek üzere bir sefer başlatmıştı. Romanya'ya, sözde Bolşevizme karşı savaşmak üzere silah göndermesi için Foch'a yalvardı, bir dereceye kadar başarılı oldu. House'a iltifatlar etti, House onu, "Batı dünyasında karşılaştığım tüm hanedan kadınları arasında en harika kişiliklerden biri," diye tarif etti. Paris'teki İngiliz büyükelçisi onunla akşam yemeği yedi, "Gerçekten çok eğlenceli bir kadın; eğer o kadar sade olmasa, onu çok kibirli sanırdınız," dedi. Balfour'la konuşurken tüm şirinliğiyle, "Wilson'la acaba son alışverişlerimi mi, yoksa Milletler Cemiyeti'ni mi konuşmalıyım?" diye sordu. Balfour, "Milletler Cemiyeti'yle başlayın, pembe şömizle bitirin," diye öğüt verdi. "Ama Bay Lloyd George'la konuşuyor olsaydınız, ilk önce pembe şömizle başlayabilirdiniz!" Lloyd

George'un kraliçeyle ilgili izlenimi şöyleydi: "Çok yaramaz, ama çok akıllı bir kadın." Clemenceau onu eğlenceli buldu. Ama Romanya'nın düşmanla anlaşma yapmış olması karşısındaki hoşnutsuzluğunu ve Bratianu'dan hiç hoşlanmadığını ona anlatırken açık konuştu. Romanya'yı Banat'tan aslan payını istediği için suçladığında, Marie gururla cevap verdi: "İşte ben de onun için onun birinci derece kuzeni olan 'Kaplan'ı görmeye geldim." Clemenceau da cevabı yapıştırdı: "Kaplanın çocuğunu aslanın doğurduğu duyulmuş şey değil!"

Kraliçenin asıl büyük başarısızlığı Wilson oldu. İlk buluşmalarında aşktan söz edince başkanı çok şaşırttı. Wilson'un doktoru Grayson, "Daha önce hiçbir kadının bu tür şeyler konuştuğunu duymamıştım," diyordu. "Öyle utandım ki, nereye bakacağımı gerçekten bilemedim." Marie daha sonra kendini öğle yemeğine davet etti. "Bu yemek yalnızca centilmenlerimden ikisiyle," dedi. O randevuya yarım saat gecikti, yanında on kişilik maiyetiyle geldi. Bir başka konuk şöyle diyordu: "Beklediğimiz her dakika, başkanın çenesinin kenarından Romanya'nın yeni bir lokmasının damladığını görüyordum." Kraliçe öğle yemeğinin çok iyi geçtiği kanısındaydı. Zaten Paris'e gelişinin kendi halkına çok yardımcı olduğuna inanıyordu. "Yalvardım, izahat verdim, halkımı savunmak için neler yapmadım! Ülkeme yaşayan bir yüz kazandırdım."

Büyük adamların astlarıyla biraz daha fazla vakit geçirse, çok daha etkili olabilirdi. 18 Mart günü Romanya komisyonu, Banat büyük ödülünü paylaştırdı. Batıdaki üçte birlik bölüm Yugoslavya'ya giderken, geri kalanın çoğu Romanya'ya gitti. Komisyon ayrıca Yugoslavya'ya, Baranya'nın bir çeyreğiyle, Banat'ın batı ucundaki Başka'nın yarısından epey fazlasını verdi. Amerikalı uzmanlar etnik hakkaniyete çok büyük önem verdikleri için, Szeged kenti yakınında bulunan ve halkı genellikle Macarlardan oluşan bölgenin Macaristan'da kalması için ısrar ettiler. 21 Haziran'da Romenlerin şiddetli ısrarlarına rağmen, Yüksek Konsey tavsiyeleri kabul etti. Yugoslavlar Tuna üzerinde, Romenlere verilen bir adayı boşaltmayı redderek kısa süreli sorun çıkardılar, ayrıca 1919 sonbaharında Romanya'yla Yugoslavya arasında Banat'ta gerilim çıktı. İki ülkenin kendilerine verilenlere (istemeyerek) razı olması ancak 1923 yılında gerçekleşebildi.

Haritaya çizilen herhangi bir yeni çizgi, nüfusu derli toplu hale getiremezdi. 60.000 Sırp Romanya'da kalırken, 74.000 Romenle yaklaşık 400.000 Macar da Yugoslavya'da kalmıştı. Avrupa'nın ortasında yeni bir zafer kazanmış olan etnik devletler dünyasında, bu tür azınlıkların durumu hiç kolay değildi. Yüzyıllardır o bölgede yaşamakta oldukları halde, çoğu zaman onlara dışarlıklı muamelesi ediliyor, başkasının işine burunlarını sokmuşlar gibi davranılıyordu. Romanya da, Yugoslavya da, asimilasyon politikaları uyguladılar. Sonunda Yugoslavya, Macaristan'dan kazandıklarını Voyvodina olarak grupladı, bir araya getirdi. Belgrad sert yönetim uyguluyordu (bugün de öyledir). Sırpça ticari dil ilan edilmişti. Dükkân tabelaları kiril alfabesiyle yazılmak zorundaydı. Latin alfabesinin de kullanılmasına

izin vardı ama kirille yazılan ismin altında kullanılabilirdi. Konserlerde belli sayıda Sırp parçaları da çalınmak zorundaydı. Gazeteler ve okul kitapları sıkı bir sansürden geçiyordu. 1930'larda bir yabancı gözlemci, Voyvodina'daki Sırpların bile pek hazin bir şarkıyı söyleyip durduklarını fark etmişti:

Dört at verdim
Sırpları getirsin diye,
Sekiz verirdim
Alıp götürsün diye.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler'in Almanya'sıyla Macaristan, bölgeyi böldüler. Ardından bölge, işgalcilerle direnişçiler arasında bir savaş alanına dönüştü. Amerikalıların Macaristan'a verilmesinde direndiği kent olan Szeged, Voyvodinalı Yahudilerin öldürüldüğü bir kamp yeri oldu, sonra Avrupa'nın her yanından oraya Yahudiler gönderilmeye başladı. Bugün Voyvodina'da hâlâ birkaç Yahudiyle Çingene kalmıştır ama nüfus bugün de karışıktır. Halkın yarısı Sırp, çeyreğe yakını Macardır. Belgrad eski ürkütme ve sindirme tekniklerine geri dönmüş, bölgeyi bu şekilde kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Barış dolu bir geleceği öngörmek oldukça zordur.

Romanya'nın Banat talepleri yerine gelmemiştir ama ülke uzun vadede hayli başarılı olmuştur. Barış Konferansı'ndaki tüm galip ülkeler arasında, en büyük kazancı sağlayan kesinlikle Romanya'dır, çünkü konferans sonunda hem toprakları, hem de nüfusu iki katına çıkmıştır. Ayrıca bu ülke, kazançlarının çoğunu elinde tutabilme konusunda da istisna oluşturmuştur. Gerçi Besarabya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'ne geri gittiği doğrudur. Sovyetler aynı zamanda, kuzeydeki Bukoniva'nın da yaklaşık yarısını alırken, Bulgarlar da güneyde, tartışma konusu olan Dobruca'nın bir bölümünü almışlardır. Ama Romanya yine de en büyük kazancın sahibidir, o da Transilvanya'dır.

11

Bulgaristan

Banat tartışılırken, orayı çok daha karmaşık toprak anlaşmalarının parçası haline getirme ihtimali de ortaya çıkmış, bunu çıkaran da, şaşılacak şey ama, Amerikalılar olmuştu. Eğer Romanya, Banat'ın daha çoğunu alacaksa, o zaman belki 1913'te güneybatı komşusu Bulgaristan'dan kaptığı toprakların bir kısmını geri vermeye istekli olabilirdi. Bulgaristan da o zaman, toprakların bir kısmını Yugoslavya'ya vermeyi düşünebilir, onlar da Banat'ın bir bölümünü kaybetmekten ötürü çok da mutsuz olmazlardı. Bu planlardan hiçbir şey çıkmaması, elbette kimseyi şaşırtmamıştı. Romanya'yla Yugoslavya'nın ruhsal durumu, ödün vermeye elverişli değildi.

Hem Almanya'dan, hem de Avusturya'dan yana savaşmış bir Balkan ülkesi olan Bulgaristan, tabii ki Barış Konferansı'nda temsil edilmiyordu. Ama yine de, toprak kaybetmek bir yana, toprak kazanmasına ramak kalması gerçekten sürprizdi. Bir takım dostları olan bir ülkeydi. Bu dostların bazıları ABD heyeti içindeydi. Düşmanlarına gelince, onlar oldukça kayıtsız ve isteksizdi. Kendi kaderini tayin ilkesi zaten Bulgaristan'ın işine geliyordu. Bulgarlar kendi ülkeleri dışında en azından iki yerde nüfus çoğunluğuna sahipti. Bunlardan biri, Karadeniz batı kıyısında, Güney Dobruca, diğeri de Batı Trakya'da, Ege'nin kuzeyini oluşturan alandı. Bulgarlar bunlara ek o arak, Makedonya'nın Yugoslavya'ya ait olan kesiminde de kendilerinin çoğunluk durumunda olabileceğini iddia ediyordu, ama Balkanlarda pek çok durumda olduğu gibi, böyle bir şeyin gerçek olduğunu kanıtlayabilmek oldukça zordu.

Neyin Bulgar sayıldığı pek net değildi. Din olamazdı, çünkü Bulgarların çoğu sözcüleri Ortodoks olsa da, bazıları Müslümandı. Irk olabilirdi, ama acaba Slav mıydılar, yoksa Asya'dan gelme, örneğin Moğollar gibi göçebe grupları mıydılar? Belki de ikisinin karışımı olabilirlerdi. Ama Sırplarla Makedonlardan farkları neydi? Dilleri aşağı yukarı aynıydı çünkü. Bulgar milliyetçiliği de Balkanlardaki diğer milliyetçilikler gibi yeni bir oluşumdu. Belki ötekilerden bile yeniydi, çünkü Bulgarlar Osmanlı yönetimine daha on dördüncü yüzyılda girmiş, diğer Balkan ülkelerinden çok daha uzun süre o durumda kalmışlardı. 1870'lerde Bulgarlar sonunda ayaklanmışlardı. Osmanlılar onlardan binlercesini kılıçtan geçirdiğinde, Gladstone en ünlü konuşmalarından birini yapmıştı. Ne var ki 1919'a gelindiğinde Bulgarlar

Batı Avrupa'nın gözüne pek de haksızlığa uğramış kurban gibi değil, tersine, güvenilmez kabadayılar gibi gözüküyordu. Ülkenin sınırları meselesi Romanya ve Yugoslavya Konuları Komisyonu tarafından ele alınmış, İngiliz ve Fransız uzmanlar Bulgaristan topraklarının küçülmesi gerektiğine karar vermişlerdi.

Bulgaristan çağdaş bir ülke olarak varlığına kavuştuğu andan itibaren, bir Balkan amipi gibi, bir şişip bir büzülerek dalgalanıp duruyordu. 1878'de Osmanlılardan koskocaman, özerk bir Bulgaristan ayrılmıştı. Batıda Arnavutluk sınırlarına kadar uzanıyor, güneyi Ege denizine dokunuyordu. Bu, hem komşuları, hem de Büyük Göçler için çok fazla oluyordu. Sırbistan Makedonya'nın, Yunanistan da Batı Trakya'nın büyük bölümünü kapmıştı. Osmanlılar, Doğu Trakya'yı ellerinde tutmayı başarmışlardı. 1912'de kısa süren bir genişlemenin ardından Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya kaptırdı. Kaybettikleri yerleri geri almak, Bulgarların ulusal rüyası haline geldi. Aynı zamanda onuncu yüzyıldaki altın çağa, Bulgaristan'ın batıda Adriyatik'ten doğuda Karadeniz'e kadar uzandığı günlere geri dönme hayali de söz konusuydu.

Eğer Romenler, Balkanların Napolitenleriyse, Bulgarlar da, 1919'daki 5 milyonluk nüfuslarıyla, dağlarda değil de ovalarda yaşayan İskoçlar gibiydiler. Ciddi, çalışkan, hasis, suskun insanlardı ve adları inatçıya çıkmıştı. Yerel atasözlerinden biri, "Bulgar tavşanı kağnıyla avlar, ama yakalar," biçimindeydi. Büyük Savaşta Bulgaristan'ın en çok istediği tavşan, Makedonya'ydı. Bu amacı kralları da paylaşıyordu. Kralları hırslı ve kurnaz bir Alman prensiydi ve Avrupa'da Tilki Ferdinand diye tanınıyordu. Makedonya'ya sahip olmak yalnız Ege kıyılarının kontrolunu sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Orta Avrupa'yı güneye ve Ortadoğu'ya bağlayan vadilerle demiryollarının da kontrolunu kazandıracaktı. Ferdinand'la hükümeti, biraz düşünüp taşındıktan sonra, Mihver Güçleri'nin kendilerini amaçlarına daha iyi yaklaştıracağına karar verdiler ve 1915 sonbaharında Bulgaristan, Sırbistan'a saldırdı. Bunun üzerine Müttefikler de savaş ilan ettiler. Bulgaristan kısa bir süre başarılı oldu, Güney Dobruca'yı ve Makedonya'nın da çoğunu ele geçirdi, ama 1918'e gelindiğinde, silah ve yiyecek darlığı çeken orduları artık savaşamaz oldu. Mihver Güçleri arasında ilk teslim olan Bulgaristandı.

Bulgaristan'ın yenilmesi üzerine Ferdinand tahttan çekildi, Avusturya-Macaristan'daki zengin malikânesine, kuşları seyretme hobisine geri döndü. Hayatında annesinden sonra en sevdiği şey bu hobisiydi. Tahtı oğlu Boris devraldı. Zayıf, mutsuz bir gençti. Boris'in hayatta en büyük zevki tren sürmekti. Orient Express'in tüm makinistlerine, onu lokomotife yaklaştırmama talimatı verilmişti. Yeni tebaası onu aptalın biri sayıyor ya da daha kötü şeyler düşünüyorlardı. Gözlemcilerin çoğu, tahtta uzun kalmayacağı kanısındaydı, zaten kendisi de öyle hissediyordu. Müttefikler uzaktan uzağa yakınıp durmaktaydı. Bulgaristan komünist mi olacaktı? Barış anlaşmasını imzalamayı reddederse ne olacaktı? İngiliz askeri temsilcisinin 1919

yaz mevsiminde işaret ettiği gibi, "Müttefiklerin askeri yoktu; eğer bir tahrik sonucu milliyetçi ayaklanma başlarsa, durdurmak imkânsız olurdu."

Alexander Stamboliski'nin uçarı kişiliğine çok şey bağlıydı. Bir İngiliz gözlemci ondan söz ederken, "Karaçalılar ardında ilerleyen bir eşkiya gibi" demişti. Bulgaristan'ın en önde gelen cumhuriyetçisiydi. Her bakımdan Boris'in taban tabana zıddıydı: Güçlü, kaba, özgüvenli ve enerjikti. Kendi küçük çiftliğinde her gün bir saat jimnastik yapardı. Boris'ten bir farkı da, Ferdinand'dan hiç korkmayışıydı. Bulgaristan yavaşça Almanya'yla Avusturya-Macaristan tarafına meyletmeye başladığında, küçük bir grup insanın önünde krala saldırmakla kalmamış, ayrıntıları bir rapor halinde de yayınlamış, bu yüzden hapse atılmıştı.

Stamboliski kendi köylü geçmişinden gurur duyardı. Almanya'da üniversiteye gitmişti. Kullandığı dil, çiftleşen boğaları, gıdaklayan tavukları düşündüren bir dildi. Çoğu kişinin zannettiği gibi komünist değildi. Köylü sosyalist sözü onu daha iyi tarif ederdi. Hem komünizmden, hem de kapitalizmden kuşkulanan biriydi. Pek çok küçük çiftçinin bulunduğu bir ülkede, bu da iyi bir karışımdı. O insanların kentlilere, üst sınıflara yönelik kuşkularını seslendirirdi. "Sizi siperlere kim yolladı?" diye sorardı. "Onlar yolladı. Makedonya'yı, Trakya'yı, Dobruca'yı size kim kaybettirdi?"

Eylül 1918'de, Bulgar orduları çöktüğünde, Ferdinand son kararlarından birini aldı, eski düşmanını çağırttı. Stamboliski isyan halindeki askerleri yatıştırdı. Bir sonraki sonbahar geldiğinde de başbakan olmuştu. Gariptir ama, krallığı lağvetmeye kalkışmadı. Nedeni belki de 'küçük kral' Boris'i sevmeye başlamasıydı. Zaten 1919 yılında Bulgaristan daha fazla sarsıntıya dayanacak durumda değildi. Hangi tarafa baksa düşman görüyordu. Türklerle Bulgarlar birbirinden yıllardır nefret etmekteydiler. Romanya kuzey sınırına asker yığmış, güneye doğru harekete geçmeye hazırlanıyordu. Yunanistan da güney sınırında asker topluyor, Bulgarların işlediği suçlardan şikâyet ediyor, inekleri çaldıklarını ileri sürüyordu. Birazcık dostluk umudu veren bir tek Yugoslavya vardı. Sırbistan'la Bulgaristan'ın biraraya gelip büyük bir Güney Slav ülkesi kurması yoludaki eski rüya, iki ülkede de tümüyle ölmüş değildi. (O rüya İkinci Dünya Savaşı sonrasında Mareşal Tito tarafından bir kere daha uyandırılacaktı.) Ama o sıra, Slav birliğinden söz etmeye başlamak için zaman uygun değildi; özellikle Bulgaristan'ın savaş sırasındaki hareketleri nedeniyle! Sırbistan'a saldırmış, Avusturya-Macaristan'a ve Almanya'ya maşa olmuşlardı. Ardından Sırp topraklarını yağmalamışlardı. 1919'un bir noktasında, Sırplarla Yunanlar Bulgaristan'a savaş açmayı bile düşünmüşler, ama Clemenceau bu fikri şiddetle veto etmişti.

Şaşılacak şey ama, Bulgarlar Barış Konferansı'nın başlamasını büyük bir iyimserlik içinde bekliyorlardı. Amerika'nın Sofya'daki temsilcisi onların bu durumunu 'garip' bulmaktaydı. Sanki kendilerini de Müttefiklerden biri olarak görüyormuş gibiydiler. "Başbakan'ın dediği gibi, bir 'suç' işlemiş olduklarını biliyorlar, ama bunu bir kere kabullendikten sonra, konuyu

orada noktalanmış sayıyorlar, Müttefiklerin Bulgaristan'a neden güceniklik duyacağını anlayamıyorlar. Bulgaristan'ın neden savaş öncesindeki gibi 'Balkanların şımarık çocuğu' haline gelemeyeceğini ise hiç anlayamıyorlar." Bulgar Başbakanı açık sözlülükle, ülkesinin Almanya ve Avusturya-Macaristan'a katılmakla çok büyük bir hata yapmış olduğunu itiraf ediyordu: "Bulgaristan eğer İngiltere'yle ve büyük güçlerle karşı karşıya geleceğini görebilmiş olsa, savaşa hiç girmezdi." Bulgar halkı da zaten savaşta katıldıkları safa itiraz etmişti. O safa katılmak onlara empoze edilmişti. "Almanya'dan para almış küçük bir grup politikacının marifetiydi." Aslında galip Müttefiklerin Bulgaristan'a minnet borcu vardı, çünkü Bulgaristan mütareke istemiş, savaşın sonunu getiren süreci başlatmıştı.

Bulgar hükümeti özellikle güçlerden birine güveniyordu: "Şimdi, tarihinin en karanlık anında, beklentilerini, kendisini yok olmaktan kurtarabilecek tek ülkeye, Amerika Birleşik Devletlerine çevirmişti." Söylendiğine göre Bulgarlar Wilson'a büyük hayranlık duyuyordu. Özellikle vatanlarından uzakta yaşayan Bulgarlar, onun kendi kaderini tayin ilkesini çok beğenmekteydi. Bulgaristan burada kurnazlık ediyordu. Resmi olarak Amerika'yla savaş halinde değillerdi, ayrıca Amerikalılar genellikle onlara anlayışlı davranıyordu (Protestan Heyeti'nin Amerikalı misyonerleri de bu yolda hevesle lobicilik yapmaktaydı). (Sinik gözlemcilerden biri, o heyettekilerin hep birlikte Bulgar yanlısı olduğunu, çünkü Balkanlarda başarılı oldukları tek ülkenin Bulgaristan olduğunu söylemekteydi.) Amerikalı uzmanlar Bulgarlara, bir Ege çıkışının yanısıra, Güney Dobruca'yı ve belki Makedonya'nın da bir parçasını vermekten yanaydı. Bulgaristan'a gelince, o tabii daha fazlasını istiyordu. Paris'e yolladıkları memorandumda taleplerini sıralarken Trakya'nın da tümünü istemişlerdi. İngiliz heyetine göre bu istekler "gerçek dışı ve konuşmaya değmeyecek şeylerdi."

Bulgaristan'ın güney sınırları, Osmanlı İmparatorluğu'yla bir barış anlaşması yapılana kadar kararlaştırılamazdı, o da hemen olacağa benzemiyordu. Makedonya'ya gelince, Müttefiklerin derdi kendilerine yeterdi, bir de o mutsuz, kavgalı toprak parçasıyla uğraşacak halleri yoktu. İngilizlerle Fransızlar, Balkanlarda 1914 öncesinde çizilen sınırlarla oynamanın tehlikeli bir şey olduğu konusunda görüş birliği içindeydi. Makedonya'ya kimse dokunmadı, ama bu yüzden yüksek sayıda Bulgar, Yugoslav yönetimi altında kaldı.

İngilizlerle Fransızlar eğer Bulgaristan'ın hak ettiğine inansalar, kendi kurallarını ihlal etme konusunda belki ikna edilebilirlerdi (nitekim daha sonra Batı Trakya'yı Bulgaristan'dan alıp Yunanistan'a verdikleri zaman da ihlal edeceklerdi), ama yapmadılar. Buna karşılık Yugoslavya, kritik demiryolu hatlarını ve Belgrad'ın kendisini gelecekteki saldırılara karşı koruyabilmek için Bulgaristan'ın batı sınırından toprak istediğinde, İngilizlerle Fransızlar bu talebi dinlemeye daha hazırdılar. Yugoslavya'ya pek düşman olan İtalyanlar itiraz etti. Üstelik Müttefik işgal kuvvetlerine dahil olan İtalyan askerleri, Bulgar esirlerin kaçmasına da göz yumdu, Bulgar

ordusunu silahsızlandırma konusunda ayak sürüdü, tersine, ellerine silah verdi. Sonunda İtalyanların itirazlarıyla, daha çok Bulgarların yaşadığı dört parça toprak Yugoslavlara verildi. Bu topraklar, Yugoslavların istediğinden azdı, ama Bulgaristan'a yine de fazla geldi. Bulgarlar, iki ülkeyi birbirinden ayıran dağlardaki tüm stratejik noktaların ellerinden gittiğini söyleyip acı acı yakınmaya başladılar.

Güney Dobruca Bulgaristan'da daha bile fazla güceniklik doğurdu. Amerikalılar, Barış Konferansı'nda Dobruca'nın sahipliğinin de ele alınması gerektiğinde direndiler. Etnik açıdan bakıldığında, Bulgaristan'ın iddiası Romanya'nınkinden çok daha güçlüydü. Nüfus karışıktı. Daha çok Tatarlar, Türkler, Bulgarca konuşan Müslümanlar vardı. Hıristiyan Bulgarlar herhalde çoğunluğu zar zor tutturdu. 300.000 kişilik nüfusun içinde Romenler 10.000'den bile azdı. Ama Romanya yine de Barış Konferansı'nda ısrarını sürdürmeyi başardı. Bunun nedeni belki de, Bratianu ile Müttefikler arasında tartışılmakta olan, Macaristan'dan ve Rusya'dan toprak parçalarının Romanya'ya verilmesi gibi konuların arasında, bunun küçük ve önemsiz sayılmasıydı. Çoğu zaman olduğu gibi, bir takım gerçekler de sahada yaratılıyordu. Barış Konferansı başladığında, işgal orduları arasındaki Fransız kuvvetleri, Romanya askerleriyle sivil yetkililerinin bölgede kontrolu ele almasına izin vermişti.

Bulgaristan'ın şanssızlığı, iddialarını destekleyecek tek güç olan ABD'nin, bu konulara sıra geldiğinde yavaş yavaş kendini Avrupa'dan ayırma sürecine girmiş olmasıydı. Paris'te kalmayı sürdüren Amerikalı delegeler, 1919 yaz mevsimi boyunca bu tezleri sebatla savunmayı sürdürdüler, ama artık Avrupa güçleri üzerinde fazla ağırlıkları kalmamıştı, Avrupalıların tutumu da, Balfour'un kendine özgü mesafeli uslubuyla ifade ettiği gibi, Romanya'nın Romanya toprağı olmayan yerlerden vazgeçmesi doğru olsa bile, şimdi böyle bir şey istemenin sırası olmadığı yolundaydı. "Her ne kadar hakkaniyetten uzak, Balkanlardaki barışa etkisi olumsuz olsa da, Dobruca'daki eski sınırın aynı kalacağı varsayılabilirdi."

Stamboliski'nin de dahil olduğu Bulgaristan heyeti, Paris'e Temmuz 1919'da çağrıldı, oysa onlara sunulacak anlaşma henüz hazır değildi. Delegeler iki buçuk tatsız ay boyunca otelde oturup beklediler. Otelleri Neuilly banliyösünde eski bir şatoydu ve orada polis koruması altındaydılar. Paris'e inmeleri yasaktı. Gelip giden posta sansür ediliyor, ziyaretçi kabul etmelerine de izin verilmiyordu. Clemenceau'ya yazdıkları bir şikâyet mektubunda, Fransız basınının Bulgarlardan "barbar bir halk, uygar ulusların güvenine ve dostluğuna layık değil," diye söz edilmesinden yakınmışlardı.

Taslak anlaşma Eylül'de nihayet ortaya konulduğunda, heyet şikâyet edecek çok daha fazla şey buldu. Bulgaristan, topraklarının %10 kadarını kaybediyor, bu arada Güney Dobruca elden çıkıyor, Batı Trakya'da neleri varsa o da gidiyor, böylelikle Ege'ye çıkışları da kalmamış oluyordu. (Müttefikler Trakya'yı geçici olarak devralmışlardı, ama elinde upuzun bir

alışveriş listesiyle Paris'e gelen Yunanistan, orayı ele geçirme konusunda büyük umutlara sahipti.) Bulgaristan 90 milyon paund tazminat ödeyecekti. (Yıllık ödemeler, Bulgaristan'ın dış borç ödemeleriyle biraraya gelince, ülkenin yıllık bütçesinin üzerinde bir rakama ulaştığından, sonunda Bulgarlar her iki konuda da temerrüde düştü.) Sonuç olarak silahlı kuvvetler ciddi şekilde azaltılıyordu. Ordu artık 20.000 kişilik bir polis kuvvetinden ibaret olacaktı. Anlaşmanın ayrıntıları yayınlandığında Bulgaristan'da ulusal yas günü ilan edildi.

Heyet değişiklikler yapılması için yalvardı, Ferdinand'ın devrilmesinden bu yana ülkenin değiştiğini, demokratik bir ülke olduğunu, durumun Fransa İhtilali sonrası gibi olduğunu ileri sürdü. Müttefikler bunlara pek kulak asmadı. Verdikleri tek ödün, Bulgaristan'ın Tuna üzerinde hafif silahlı bir küçük filo bulundurmasına izin vermek oldu. Bulgaristan'da direnişe geçmekten söz edilmeye başlamıştı, ama Stamboliski, gerçekçi biri olarak, kötü bir barışı bile imzalamaya hazır olduğunu söyledi. 27 Kasım 1919'da, Neuilly'deki eski hükümet binasının salonunda küçük bir tören yapıldı. Merdivenlerde süngü takmış askerler nöbet tutuyor, dışarda meraklı kalabalıklar, Bulgarların gelmesini bekliyordu. Stamboliski solgun ve kaygılı, içeriye yalnız girdi. Anlayışlı bir Amerikalı, "Sanki yönetim kurulu toplantısına hademeyi çağırmışlar gibiydi," diye anlatıyordu. Gözlemciler arasında Yunan başbakanı Venizelos da vardı, "fazla memnun görünmemek için çaba harcıyordu." Clemenceau, yeşil örtülü bir masanın başına oturmuş, başkanlığı üstlenmişti. İmza töreni çabucak bitti. Atina'da o gün tatil ilan edildi, şükran ilahilerinin söylendiği dini tören düzenlendi. Sofya'da herkes karalar bağlamıştı.

Kasım ayında, Müttefikler Batı Trakya'yı Yunanlara verip vermeyeceklerini düşünmeyi hâlâ sürdürürken, Stamboliski, Venizelos'a çaresiz bir çağrıda bulundu, iki ülkenin işbirliği yapmasını istedi: "Balkanlardaki tüm devlet adamları arasında, ekselanslarınız, Balkan halkları arasında bir anlayış geliştirilmesinin değerini en iyi takdir edebilecek durumdasınız." Venizelos kendi kafasındaki "Büyük Yunanistan" rüyasıyla ve İngiltere'den o konuda destek alma hevesiyle dolu olduğundan, dinlemedi. Ertesi yıl Batı Trakya Yunanistan'a verildi. Bulgaristan'ın güney sınırı, Türkiye'yle kalıcı anlaşmanın 1923 yılında imzalanmasına kadar kesinleşemedi, o zamana kadar zaten Venizelos da, rüyaları da, gerçeğin duvarına toslamış bulunuyordu.

Stamboliski gerçekten devlet adamı olduğunu gösterdi. Bulgaristan yeni sınırlarını kabul etti, eski yayılmacı politikalarından, Yugoslavya'daki Makedonya da dahil olmak üzere, vazgeçtiğini açıkladı. Başbakan daha da ileri gitti, Yugoslavya'yla ilişkilerini onarmaya çalıştı, teröristlere karşı işbirliği yapma konusunda bir anlaşma bile imzaladı, ardından Sofya'yı ele geçirmiş olan Makedon teröristlerin üstüne çullandı. Sovyetlerin kurduğu yeni Komünist Enternasyonal'e karşı, köylü partileri biraraya getirip bir Yeşil Enternasyonal'e oluşturmaya çalıştı. Bulgaristan, Milletler

Cemiyeti'nin hevesli bir üyesi haline geldi. Ama Stamboliski'nin iç ve dış politikaları ona pek çok da düşman kazandırdı: Bulgar milliyetçileri, ordudaki subaylar, Makedon teroristler, enflasyondan ve yüksek vergilerden yakınan orta sınıflar ve herhalde kralın kendisi de bunlar arasındaydı. Haziran 1923'te bir darbe oldu, Stamboliski, Makedon komplocular tarafından öldürüldü, suikastçiler ilk iş olarak, Yugoslavya'yla anti terör anlaşmasına imza atmış olan elini kestiler. Kral olayı duyduğunda, "Zavallı büyük adam," diye mırıldandı.

Stamboliski'nin dışişlerinde benimsediği ılımlı yaklaşım, ölümünden sonra pek ömürlü olmadı. Eskiye özlemle bakıp bir zamanların büyük Bulgaristan'ının hasretini çeken insanların sayısı çok fazlaydı. Neuilly Anlaşması'na kızıyorlar, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'da yaşayan soydaşlarına edilen muameleye ateş püskürüyorlardı. Makedon teröristler Bulgar topraklarından operasyonlarını serbestçe sürdürmekte, hem Yunanistan, hem de Yugoslavya'yla ilişkileri her an biraz kötüye götürmekteydi. 1930'ların başlarında, var olan sınırlara saygılı bir genel Balkan Anlaşması girişimleri, Bulgaristan tarafından reddedildi. Sonuçta anlaşmaya, Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye ve Romanya taraf oldu, Bulgaristan izole edilmiş duruma düştü. Avrupa yeniden savaşa sürüklenirken, Bulgaristan bir kere daha Alman tarafına meyletti. 1940 yılında, Almanya'nın baskısı üzerine Romanya, Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a iade etti. 1941 ilkbaharında Bulgar askerleri, Almanlarla ve İtalyanlarla birlikte Makedonya'yı ve Batı Trakya'yı işgal ettiler. Bulgarlar yeniden ele geçirdikleri topraklarının keyfini fazla uzun süre çıkaramadılar. 1947 yılındaki Paris görüşmelerinden sonra, ellerinde yalnızca Güney Dobruca kaldı. O zamana kadar ülkenin yeni komünist rejimi de sağlam biçimde yerine yerleşmiş durumdaydı. Boris çoktan ölmüştü. Birçok kişi onu Nazilerin zehirlediğine inanıyordu. Ama Tilki Ferdinand, 1948 yılında, seksen yedi yaşındayken Almanya'da, kendi yatağında öldü.

12

Kış Molası

Barış anlaşmalarının ana çizgileri 1919 Ocak ayının sonunda, belli olmaya başlamış, bazıları hayli netlik kazanmıştı. Rusya meselesi, Milletler Cemiyeti ve Orta Avrupa'daki yeni sınırlar, tümüyle çözümlenmemiş bile olsa, ortaya çıkmıştı. Almanya Anlaşması'nın belli başlı ayrıntıları da, özel komitelerde belirgin hale geliyordu. Bunlar arasında, savaş zararı ve Almanya'nın tazmin edebilme gücü; Almanya'nın sınırları, kolonileri ve silahlı kuvvetleri; Alman savaş suçlularının cezalandırılması; hatta Alman denizaltı kablolarının kaderi de vardı. Ama esas büyük mesele, bir yandan Almanya'yı cezalandırırken bir yandan da onu gelecekte nasıl kontrol altında tutmak gerektiği meselesiydi. Clemenceau, Lloyd George ve Wilson bu meseleye henüz hiç dokunmuş değillerdi, oysa konu onlar arasında çözülmek zorundaydı.

Yavaş yavaş ortaya çıkmakta olan bir nokta da, İsviçreli bir diplomatın, "konferansın büyük sürprizi" dediği şeydi: İngilizlerle Amerikalılar arasında gelişen yakın ortaklık! Evet, gerçi manda yönetimleri konuşulurken bir takım zorluklar yaşanmıştı, ama Yüksek Konsey'de olsun, komite ve komisyonlarda, hatta koridorlarda olsun, İngilizlerle Amerikalılar konuların çoğu hakkında aynı görüşte olduklarını fark etmekteydiler. Lloyd George'u hiçbir zaman tam kalbiyle sevememiş olan Wilson, karşısındakinin cazibesine biraz daha fazla teslim olmayı uygun buluyor, toplantılara girip çıkarken ikisi neşe içinde çene çalıyor, hatta arasıra birlikte öğle ya da akşam yemeğine çıkıyorlardı. Başkan aslında, birlikte iş göreceği insanın bir Muhafazakâr olmasındansa, güçlü bir Liberal olmasının daha iyi olduğu kanısına da varıyordu.

29 Ocak günü Wilson, House'a, Amerikalı uzmanların İngilizlerle yakın işbirliği halinde çalışmasının iyi bir fikir olacağına inandığını söyledi. House'un kendi çekinceleri ne olursa olsun, bu talimatı hem Amerikalılara, hem de İngilizlere, sadakatle iletti. İngiltere'yle Amerika arasındaki iyi ilişkilere büyük değer veren Lloyd George, buna pek sevinmişti. Kendi dünyalarının iki büyük gücü arasında gerilim çıkmasından hep korkan Kanadalılar da memnundu. Genelde, tarafların yeni yeni temas kurmaya başlamış olan uzmanları da memnun olmuştu. Amerikalı uzmanlardan Seymour, "Buradakiler arasında şovenist politikalar gütmeyen tek ülke olan İngilizlerle (Wilson'un bunu anlaması hayli uzun sürdü) ilişkilerimiz öyle

yakın ki, Avrupa'daki toprak anlaşmazlıklarının çözümüne ilişkin görüşlerimizi bütün açıklığıyla konuşuyoruz," demişti. İki heyetin üyeleri birbirlerine sık sık danışmaya, karşılıklı gizli memorandumlar yollamaya, Amerikalı askeri mühendislerin Crillon ile Majestic arasına kurduğu link hattından telefon görüşmeleri yapmaya başlamışlardı. Nicolson daha sonra, "Oluşturduğumuz birlik gerçekten dikkate değerdi," diye yazmıştı. "Bir zamanlar Maxim'in özel locaları olan yerlerde şimdi gelişkin bir Anglo-Amerikan çabası sürüp gidiyor, Yugo-Slavya'nın, Çeko-Slovakya'nın, Romanya'nın, Avusturya'nın ve Macaristan'ın sınırları ele alınıyordu. Görüş farkları yalnızca Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye konularında çıkmıştı. Onda bile, farklar yalnızca ayrıntılardaydı, ilkesel ayrışmalar yoktu."

İngiltere'yle ABD arasındaki ilişkiler böylece güzelleşirken, her iki ülkenin de Fransa'yla ilişkileri bozulmaktaydı. İngilizler, Fransızları, Ortadoğu ve Asya'daki Osmanlı ve Rus toprakları açısından kendilerine rakip olarak görüyorlardı. Bir başka kuşkuları daha vardı. Wilson kısa ziyareti için ülkesine gittiği anda, Fransızların harekete geçip Almanya Anlaşması'nı kendi istedikleri kılığa sokmaya çalışacağını düşünüyorlardı. Hankey, "Onları her tür hileye ve entrikaya eğilimli buluyorum; oyunun nasıl oynanması gerektiği konusunda da hiçbir fikirleri yok," diye yazmıştı. Şubat ayında Fransa bir mali krize girip de frank üzerine baskı bindiğinde, İngilizler pek soğuk davrandı. Fransızlara, zorlukları aşabilmeleri için onlara kredi veremeyeceklerini söylediler. Ancak House araya girip Lloyd George'la konuştuktan sonra biraz fon ayrılabildi. Fransızlar krediyi aldılar, ama yaşanan gecikmeyi de asla unutmadılar. İngilizlerle Amerikalılar, Fransızların beceriksizliği ve sorumsuzluğu olarak gördükleri bu durum karşısında başlarını iki yana sallayıp 'cık cık' demekle yetindiler.

Fransızlarla Amerikalılar arasındaki ilişkiler özellikle kötüydü. Fransız diplomatları, Milletler Cemiyeti'yle oyalanıp konferansın esas işini (Almanya'yı cezalandırmayı) geciktiriyor diye Wilson'u suçluyordu. Fransa'nın maliye bakanı Louis-Lucien Klotz, çalışma arkadaşlarına, Amerikalıların niyetinin, ellerindeki besin fazlasını Almanlara satmak, karşılığında nakit para almak olduğunu söylüyordu. Böyle olunca, Fransızların savaş tazminatı alabilmesi de zora girecek demekti. Amerikalılar da, Fransızların kendilerini Paris'te kaldıkları yerlerle ve ordunun masraflarıyla ilgili olarak sürekli iğnelediğinden yakınmaktaydı. Sinemalarda Fransız izleyiciler, bir zamanlar Wilson'u ekranda her gördüklerinde alkışlarken, artık sessizdi. Fransız polisleriyle Amerikalı askerler sokaklarda kavga edebiliyordu. Amerikalılardan bazılarının, aralarında konuşurken birbirlerine 'yanlış tarafta savaşmışız' dediğini duyanlar olmuştu. Parisliler Bayan Wilson'la alay etmeye başlamış, genelde Amerika başkanına iyi davranan gazeteler bile şimdi onu eleştirmeye koyulmuştu.

Saldırılar Wilson'u çileden çıkarıyordu. Bunların Fransız hükümetinin bir oyunu olduğundan kuşkulanıyordu (haklı olması için de nedenler

vardı). Bir ziyaretçiye, sesi kırgınlıktan titreyerek, gizli bir belge göstermişti. Fransız basınına bir talimattı o belge. Rusya'daki kaosu abartmalarını, Almanya'dan yeni saldırı ihtimalini vurgulamalarını, Wilson'a da memleketinde güçlü bir Cumhuriyetçi muhalefetle karşı karşıya geleceğini hatırlatmalarını söylüyordu. Wilson yakınları arasındayken güvenilirliğini giderek daha çok açığa vurmaya başlamıştı: Fransızlar aptaldı, ayrıntıcıydı, deliydi, güvenilmezdi, hilebazdı, ömründe gördüğü ve birlikte bir şeyler yapmaya kalkıştığı en zor insanlar onlardı. Sıradan Fransızların yine de iyi insanlar olduğuna inanmayı sürdürüyordu. Doktoruna öyle demişti. Ama politikacıları onları kandırıyor, yanıltıyordu. "Zaten Amerikan halkının da Fransız yanlısıyken İngiliz yanlısı olmaları, Fransız politikacılarının Amerikalılara bu kadar ayrımcılık uygulamasındandı." Ayrıca Başkan, İngilizlerin oyunu soylu ve sadık bir biçimde oynamakta olduklarını da ekliyordu.

Fransız-Amerikan ilişkileri soğurken, kış bastırmış, hava soğumaya başlamıştı. Paris'e kar yağıyor, Amerikalı askerler Champs-Elysées'de kartopu savaşı yapıyordu. Bois de Boulogne'da paten kayılıyor, Versailles'da kızakla geziliyordu. Kömür kıtlığı yüzünden, büyük oteller bile buz gibiydi. İnsanlar nezle oluyor, ya da daha beteri 1918 yazında başlayan kötü bir grip salgını onları yatağa seriyordu. Crillon'daki askeri doktorlar etrafa öksürük şurupları ve öğütler dağıtmaktaydı. Bir tanesi, sigara içmenin çok iyi bir önleyici tedbir olduğunu söylüyordu.

Delegeler (sonunda sayıları bine varmıştı) hâlâ gelmeyi sürdürüyordu. İngilizler kendi delegelerinin herbirine 1500 kartvizit vermiş, bunları diğer ülkelerin delegelerine dağıtmalarını istemişti; çünkü Viyana Kongresinde böyle yapıldığını öğrenmişlerdi. Zaman kaybı konusunda bir yığın yakınmadan sonra, Clemenceau bu uygulamanın terk edilmesine karar verdi. Delegelerin çoğu diplomat ve devlet adamıydı, ama uluslararası bir kongrede ilk defa gerçekleşen bir durum ortaya çıkmış, devlet adamı veya diplomat olmayan pek çok kişi de gelmişti. İngilizler Enformasyon Bakanlığından hemen hemen bütün İstihbarat Bürosunu getirmiş gibiydiler. Genç Arnold Toynbee ile Lewis Namier de oradaydı. Bunlar ilerde, kendi kuşaklarının en saygın tarihçileri olacaktı. Amerikalılar House'un Araştırma bölümünden profesörleri, Thomas Lamont ve Bernard Baruch gibi Wall Street bankacılarını getirmişlerdi. Profesyonel diplomatlar homurdanmaya başlamıştı. Quai d'Orsay'deki genel sekreter Jules Cambon, "bir düzeltme" gerektiğine işaret etti, ama bu tür görüşler Lloyd George'u da, Wilson'u da, hatta Clemenceau'yu da hiç etkilemiyordu. Lloyd George'un görüşüne göre, diplomatlar sırf vakit ziyan edilsin diye icad edilmişti.

Paris'e bir yandan, dilekçe sahipleri, gazeteciler ve meraktan gelenler de doluşmaktaydı. Romantik romancı Elinor Glyn, Ritz'deki köşesinde saygın erkekleri ağırlıyor, "Kadınlar Değişiyor mu?", "Şövalyelik Öldü mü?" gibi başlıklar altında yazılar yazıyordu. O sıra donanma bakan yardımcısı olan Franklin Roosevelt, Amerikan donanmasına ait malların Paris'teki satışına

nezaret etmesi gerektiğine üstlerini inandırmış, gücenik ve mutsuz karısı Eleanor'u alıp Paris'e gelmişti. Evlilikleri şimdiden çökmek üzereydi. Eleanor bu sefer de kocasının Paris'li kadınlara pek fazlaca dikkat yöneltiğini görüyordu. William Orpen'le Augustus John da gelip yerleşmiş, konferansın resmi portrelerini yapmaya başlamışlardı (ama John vaktinin ve enerjisinin çoğunu gürültülü partilerde geçiriyordu). İngiliz kabinesinden bakanlar, birer ikişer günlüğüne uğramaktaydı. Başbakan yardımcısı Bonar Law cesaret gösteriyor, özel yapılmış, içi kürklü pilot tulumunu giyip ikide bir ileri geri uçuyordu. Lloyd George'un en büyük kızı Olwen (capcanlı, evli bir hanım) kısa bir ziyaret için uğradı. Bir gün öğleden sonra Clemenceau onu gideceği yere arabayla bırakmayı önerdi, sohbet ederlerken ona, sanattan hoşlanıp hoşlanmadığını sordu. Kız hevesle, "evet," diye cevap verdiğinde, Clemenceau ona birkaç kartpostal uzattı.

Elsa Maxwell henüz uluslararası kafe sosyetesinin duayeni değildi. New Yorklu, yeni boşanmış, kendine ikinci bir koca arayan çok güzel bir dulun yol arkadaşı olarak, o da gelmenin yolunu bulmuştu. İki arkadaş, kiraladıkları bir evde harika partiler verdiler. İçkileri General Pershing yolluyordu. Maxwell piyanoda en son Cole Porter şarkılarını çalıyordu. Boşanmış arkadaşı aradığı kocayı buldu. Amerikalı yakışıklı bir yüzbaşıydı, adı da Douglas MacArthur'du. Bir sabah erkenden dışarda, iki genç amerikalı subay da kılıçlarını çekmiş, bir başka Amerikan dilberi için düello yapıyordu.

Güzel kadınlar o yıl Paris'te harikulade vakit geçirdiler. Delegelerin pek azı karılarını yanlarında getirmişlerdi. Hatta ast mevkidekilerin çoğuna bu konuda yasak getirilmişti. Hankey karısına yazdığı mektupta, "Çeşitli bakanlıklar buraya en güzel ve en şık giyinen kadınları getirmiş gibi görünüyor," diyordu. "İşlerini nasıl yapıyorlar, bilmiyorum, ama akşamları dans ediyor, şarkı söylüyor, briç oynuyorlar!" Püritanlar, ortalıkta briçten daha kötü şeylerin de dönmekte olduğundan kuşkulanıyordu. Amerikalı bir kadın gazeteci, "büyük bir samimiyet ve heves içinde", bir İtalyan generaliyle birlikte yolculuk yapmaktaydı. Heyetlerin kaldığı otellerde kadınlar, erkeklerin odalarına serbestçe girip çıkmaktaydı. Otel odalarının kapısındaki numarayı göremeyip yanılmayı, sonra da odadan çıkmamakta direnmeyi kariyer haline getiren iki Kanadalı Kızılhaç hemşiresi, sonunda memleketlerine geri gönderildi. Savaş eski çekingenlikleri gevşetmiş gibiydi. Elinor Glyn ciddi eleştiriler getiriyor, "Paris'te günahlar gırla gidiyor," diyordu. "Lezbiyenler Larues'de bazen altı kişilik gruplar halinde, açıkça yemek yiyorlar... Erkekler de aynı durumda. Hiçbir şey kutsal değil, hiçbir şey gizli değil; günahlarla kötülükler bile."

Paris insanları oyalayacak pek çok şey sunuyordu: St. Cloud'da yarışlar, fiyatına paranız yetiyorsa ve içeri de girebiliyorsanız harika restoranlar, sevilen eski eserleri sunan Opéra: *Hoffmann'ın Masalları, Madame Butterfly, La Bohème.* Tiyatrolar da yavaş yavaş yeniden açılıyor, büyük klasiklerden farslara kadar her şeyi sahneliyordu. Sarah Bernhardt bir Fransız yardım

kurumu için bir galada sahneye çıktı, Isadora Duncan'ın erkek kardeşi yorumsal danslar yaptı. Ruth Draper Londra'dan gelip monologlarını söyledi, Kanadalı delegeler *Phi Phi* müzikalini görünce biraz şoka uğradılar. İçlerinden biri karısına, "Ama sonunda, açık gözlerin değerini takdir ettik," diye yazmıştı. "Diyorum ki acaba Fransızlar daha çok bilgili de, bize bela olan hastalıkların bazılarından o sayede mi kurtuluyorlar." Geceleri genellikle saat onda yatan Wilson bile bir revüye gitmişti. Esprilerden bazılarının biraz kaba kaçtığı kanısındaydı ama 'edepli kısımlar' hoşuna gitmişti. Elsa Maxwell, Balfour'u aldı, ömründe ilk defa bir gece kulübü görmesini sağladı. Yaşlı devlet adamı her zamanki nezaketiyle, "Lütfen size teşekkür etmeme izin verin," dedi. "Ömrümde geçirdiğim en hoş ve en küçültücü akşamdı."

Diğer delegeler daha masum eğlenceler de buldular: Bois de Boulogne'da sabah yürüyüşleri, akşamları briç oyunları gibi. Balfour fırsat buldukça tenis oynamaya çalışıyordu. Lansing akşamlarını tek başına felsefe okuyarak geçiriyordu. İtalyan heyetinin başındaki Sonnino ile Orlando hep otellerindeydi. Lloyd George arasıra akşamları bir restorana ya da tiyatroya gitmek üzere çıkıyordu, ama dönüşünde Frances Stevenson hep mesele çıkarmakta ısrar ediyordu. Bir akşam da onun İngiliz heyetinden genç bir kadınla flört ettiğini görüp yakınmıştı. "Ama bu konuda çok açık yürekli davrandı, ayrıca ona iyi geldiğini gördüm, o yüzden de, aldırış etmedim."

Paris'te sosyal hayat canlanmaya başlamıştı. Prens Murat ile Elsa Maxwell birlikte bir kıyafet balosuna gittiler. Murat, Clemenceau kılığında, biraz tombulca olan Maxwell de Lloyd George kılığındaydı. Arabalarını Champs-Elysées'de büyük bir kalabalık durdurdu, tezahürat yapıp onları alkışladılar. Ritz'in barında insanlar, yeni kokteyllerden içmek üzere buluşuyordu. Versailles'da dekoratör Elsie de Wolfe (daha sonra Lady Mendl olacaktı), ünlü villasında önde gelen delegelere çay ikram ediyordu. Bayan Wilson, Wilson'u bu parti ve resepsiyonlardan bazılarına sürüklemeye çalışıyor, hayranlarının şanssızlığından olsa gerek, başaramıyordu.

Hôtel Majestic'te, Balfour'un özel sekreteri Ian Malcolm, komik şiirlerini okuma toplantıları düzenliyordu. Bu şiirler arasında, "Barışın Patlaması" ve "Prens Adası Baladı" gibi şeyler vardı. Bodrumda amatör tiyatrolar oynanıyordu. Orpen prodüksyonlardan biri için iki çıplak çocuğu gösteren bir poster yapınca, bir sonraki revüde koro değişik bir şarkı söylemişti: "Biz iki küçük Orpen'iz/ Kıyafet hak getire." Orta Avrupa'nın durumuyla ilgili bir rapor vermek için yüzlerce mil yol katedip gelen bir İngiliz subayı, tiksinti içinde dönüp gitmek zorunda kalmıştı. Amerikalı bir çalışma arkadaşına, kendi düzeyindeki insanlardan hiçbirinin Polonya'daki feci durumu dinleme zahmetine katlanmadığını, çünkü hepsinin, balo salonunda tiyatro oynanması için dansları salı perşembe mi, yoksa yalnızca salı mı kaldırmanın daha iyi olacağını tartışmakla meşgul olduğunu anlatmıştı. Lloyd George'un en küçük kızı olan on altı yaşındaki Megan, hayatının en keyifli

günlerini yaşıyordu. Bazı şakacılar, otelin adının Megantic olmasının daha yerinde olacağını söylemekteydiler. Sonunda babası ağırlığını koydu, kızını bir 'finishing school'a (görgü okulu) postaladı.

Majestic'teki danslar şöhret yapmaya başlamıştı. Genç hemşirelerle daktilolar (yaşlı bir diplomat onlara nymph'ler demekteydi) en yeni dansları biliyor, 'tereddüt valsi'nden fokstrota kadar hepsini de yapıyorlardı. Seyirciler mest oluyordu. Bir gün oraya uğrayan Foch, "İngilizlerin suratları neden bu kadar hüzünlü de popoları bu kadar neşeli?" diye sormuştu. Hele cumartesi gecesi dansları öyle coşkun geçiyordu ki, yetkililer yaratılan izlenimden çekindikleri için cumartesileri dans düzenlenmesini durdurmayı bile düşünmüşlerdi.

Ama Paris Barış Konferans'ındaki büyük baloların ve lüks davetlerin sayısı, Viyana Kongresi'nden azdı. En popüler sosyal yaşam biçimleri, öğle ve akşam yemekleriydi. Oralarda da aslında delegeler epey yararlı işleri çözümlüyordu. Hemen herkesten daha enerjik biri olan Lloyd George, çalışma kahvaltıları da yapıyordu. Talepleri olan uluslar, zengin öğle yemekleri veriyor, yemek sırasında ona taleplerini sayıp döküyorlardı. Seymour, karısına yazdığı mektupta, "Ben yine sosyal görevli olarak çalışmaya başlamış gibiyim," diyordu. "Yarın akşam yemeği Bratianu ile, cumartesi öğle yemeği İtalyanlar liberallerle, akşam yemeği Sırplarla, pazartesi akşam yemeği de Çekoslavaklarla - Kramarz [Karel Kramár] ve Beneş'le." Polonyalılar'ın Amerikalılara verdiği öğle yemeği akşamın beşine kadar sürdü. Polonyalı tarihçiler, ekonomistler ve coğrafyacılar peşpeşe söz alıp, Polonya'nın taleplerinin ne kadar haklı olduğunu anlattılar. Çinliler yabancı basını özel bir akşam yemeğine davet ettiler. Sunulan yemekler peşpeşe ortaya çıkarken saatler geçiyor, konuklar ev sahiplerinin taleplerini bekliyordu. İngilizlerle Çinliler, kusursuz bir İngilizceyle, her konudan konuşuyor, ama Barış Konferansı'na değinmiyorlardı. Gecenin üç buçuğunda Amerikalı muhabirler oradan ayrıldı, haberi geçmek üzere geride bir tek arkadaşlarını bıraktılar. Şafak sökerken o da ayrılmaya karar verdiğinde, Çinliler hâlâ yemeğin sebebini açıklamış değildi.

Denizaşırı ülkelerden gelen bazı delegeler, savaş alanlarını ziyaret ettiler, memleketlerine yazdıkları mektuplarda gördüklerini tarif etmeye çalıştılar: ortasından yarılmış ağaçları, kırlara benek benek dikilmiş küçük tahta haçları, üzerlerine takılı palmiye yapraklarını, yollara saçılmış şarapnelleri, topların açtığı kraterleri, çürümekte olan sarkık dikenli telleri, çamurlara gömülmüş tankları ve topları, yırtık üniforma parçalarını, gömülmemiş kemikleri. House'un damadı Gordon Auchincloss, "Kilometreler boyunca her taraf kraterlerle dolu, içleri su dolmuş," diye yazıyordu. "Düzinelerce tank var. Parça parça olmuşlar, tarlalarda öylece yatıyorlar. Ömrümde böyle bir ziyan, bu kadar yoğun bir yıkım görmedim." Siperlere girmiş, oradan hatıra diye saklamak üzere Alman miğferleri, boş mermi kovanları toplamışlardı. İçlerinden bir grup, yeni birkaç fitil bulmuştu. "Çocuklar için şirin bir oyuncak," diyorlardı. Bir zamanlar kent ve kasaba olan enkazlara

şaşkınlıkla bakıyorlardı. Amerikalı profesör James Shotwell, Reims katedralini ziyaret ettikten sonra, "Pompei harabeleri gibi," demişti. Sonra o enkazın arasında sosis ve *sauerkraut* servisi yapan bir restoran bulunca da pek sevinmişti.

Şubat ortasına gelindiğinde işin temposu gevşedi, Wilson da kısa bir ziyaret için bir kere daha ABD'ya doğru yola çıktı. Bu ziyaretin resmi nedeni, Kongre'nin çalışma oturumlarının kapanışını yapmak, gayriresmi nedeniyse, Milletler Cemiyeti konusundaki artan muhalefetle başa çıkmaktı. Lloyd George da iç sorunlara bir bakmak için Londra'ya gitti. Yüksek Konsey'de Balfour, Lloyd George'un yerine görev yapıyordu, Wilson ise, kendi dışişleri bakanını bir kere daha görmezden gelmiş, kendine vekil olarak House'u seçmişti. İyice keyfi kaçan, depresyon içindeki Lansing (şeker hastalığı için yeni bir tedavi yöntemi deniyordu), bu hakareti pek derinden hissetmekteydi. Bu tür bir şey ilk kez de olmuyordu. Amerikan heyetinin bir toplantısında Lansing, tecrübeli bir uluslararası hukuk uzmanı olarak Milletler Cemiyeti ile ilgili birkaç öneride bulunduğunda, Wilson terslenmiş, barış anlaşmasını avukatların kaleme almasına izin vermeye niyeti olmadığını söylemişti. Salondaki tek avukat kendisi olduğuna göre, Lansing bunu hem kendine, hem de mesleğine doğrudan bir hakaret olarak almıştı. Wilson önemli işleri sürekli olarak House'a veriyordu. Lansing'e düşen, basına brifing vermekten ibaretti, bu işten de çoğu zaman nefret ediyordu. Görünüşe göre Wilson, House'la Lansing arasında sorun yaratmaktan zevk alır gibiydi. Lansing hakkında kötü bir şey duyunca seviniyordu. Bayan Wilson'un sekreteri, Bayan Lansing'in gözyaşları içinde ziyarete gelmesinin ardından günlüğüne şöyle yazmıştı: "Bay L. ne yapsa başkanın sinirine dokunuyor. Sık sık birlikte yemeğe çıkmalarına, kendisinin hoşlanmadığı insanların davetini kabul etmelerine bozuluyor. Aslında kendi hayat biçiminin dışında hiçbir hayat biçimine tahammülü yok." Wilson'un davranışı hem zalim, hem de sonunda pahalıya malolan bir davranıştı, çünkü Lansing de öcünü, barış koşulları ABD'de onaya sunulduğu zaman alacaktı.

House da, Balfour da, üstlerinin yokluğunda konferansın işlerini hızlandırma telaşındaydı. En azından Almanya'yla ilgili genel şartlara konsantre olmaya karar verdiler (ayrıntıların asıl konferans başladığında, karşılıklı görüşmelerle saptanabileceği varsayılıyordu, çünkü hâlâ 'gerçek konferans' diye bir şeyin, zamanı gelince başlayacağı beklenmekteydi). Özel toprak komisyonlarıyla diğer komitelere, örneğin tazminat komitesine (sonunda komite sayısı altmışa yaklaşacaktı), raporlarını 6 Mart'a kadar hazırlamaları söylendi. O zaman Wilson'un dönmesinden önce konuları derleyip toplamak için ellerinde bir hafta kalmış olacaktı. Alman heyeti de ayın sonundan önce çağrılabilirdi. Aslında bu plan aşırı iyimserdi tabii.

Delegeler homurdandılar, ama yine de harıl harıl çalıştılar. Nicolson, Ritz'deki bir yemekte, bembeyaz, traşsız, aksi, suratsız Marcel Proust'la karşılaştığında, büyük yazarın çalışmalarla ilgili ayrıntılara çok ilgi duy-

duğunu gördü. Proust, "Bana komiteleri anlat," diye emir verdi. Nicolson, genelde sabahları onda toplandıklarını söylemekle başladı. Proust daha fazla ayrıntı istiyordu. "Heyetden bir araba göndermelerini istiyorsun. Quai d'Orsay'de arabadan iniyorsun. Merdivenlerden çıkıyorsun. Odaya giriyorsun. Ya sonra? Spesifik şeyler anlat, dostum, tek tek anlat."

Wilson'un Amerika'ya kısa bir ziyaret için gidişi sırasında, Milletler Cemiyeti'nin Kuruluş Anlaşması da büyük ölçüde hazırdı. Almanya şartlarına ilişkin bir miktar mesafe alınmış, toprak komisyonlarının da çoğu kurulmuştu. Ama Osmanlı İmparatorluğu konusunda hiçbir şey yapılmadığı gibi, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan anlaşmaları henüz düşünülmemiş sayılırdı. Ön konferanstan söz edenler azalıyor, düşman ülkelerin Paris'e çağrılmasından önce yapılacak ne kadar çok iş olduğunu söyleyenler artıyordu. Henüz resmen kabul edilmese de, aslında Paris'te o sıra yer almakta olan şey, Barış Konferansı'nın kendisiydi. Otellerde de, toplantı salonlarında da, dünya patlayıp yanmaya başlamadan önce bir barış yapılıp yapılamayacağı konuşuluyordu.

19 Şubatta, yangınlar Paris'te başlamak üzereymiş gibi bir görünüm vardı. Clemenceau, Crillon'daki toplantıda House ve Balfour'la buluşmak üzere Rue Franklin'deki evinden çıkarken, genel tuvaletlerden birinde beklemekte olan, iş tulumu giymiş bir adam ortaya fırladı, arabaya birkaç el ateş etti. Clemenceau daha sonra Lloyd George'a, o an sanki ebediyen sürdü, diye anlatmıştı. Kurşunlardan biri kaburgalarının arasına girdi, hayati organlarını kıl payı ıskaladı. (Kurşunu çıkarmak fazla tehlikeli olacağından, Clemenceau on yıl sonraki ölümüne kadar onu bedeninde taşıdı.) Saldırgan Eugène Cottin yarı deli bir anarşitti. Her zamanki gibi Clemenceau'nun geliş gidişlerini beklemeye alışkın bir kalabalık onu o anda yakaladı, linç etmelerine ramak kaldı. Clemenceau gerisin geri evine taşındı. Sadık yardımcısı Mordacq koşup geldiğinde, onu solgun, ama kendinde buldu. Clemenceau, "Beni arkamdan vurdular," dedi ona. "Önden saldırmaya cesaret bile edemediler."

Haber Crillon'a ulaştığında Balfour, "Hay Allah," dedi. "Bu neye işaret acaba?" Paris'te pek çok kişi, en kötü ihtimallerden korkuyordu. Özellikle de iki gün sonra, Bavyera'nın sosyalist başbakanının bir suikaste kurban gittiği haberi gelince! Lloyd George, Londra'dan Kerr'e telgraf çekti: "Eğer bu girişim Bolşeviklerin işiyse, bu bize o anarşistlerin ne kadar çılgın olduğunu gösterir, çünkü hiçbir şey onların amaçlarına, Clemenceau'yu öldürmek kadar zarar veremez, yaralanması bile Fransa'nın kamuoyunu öyle etkiler ki, onlarla temas kurmak bile imkânsız hale gelir."

Clemenceau olup biteni her zamanki kayıtsızlık havası içinde karşılamıştı. Ziyaretçiler onu bir koltukta oturur buluyorlardı. Sürekli olarak, Cottin'in ne kadar kötü nişancı olduğundan yakınıyordu. "Yakın mesafeden ateş edip, hedefi yedi atışın altısında ıskalayan bir Fransız!" diyip duruyordu. Doktorlarıyla da hep tartışma halindeydi: "Doktorlar mı? Onları herkesten iyi tanırım, çünkü ben kendim de doktorum." Kurtulmasının bir

mucize olduğunu söyleyen rahibe hemşireye, "Eğer gökyüzünün niyeti bir mucize yaratmak olsa, saldırganın ateş etmesini engellemek daha iyi olurdu!" demişti. Cottin'in idama mahkûm edilmesine izin vermeyeceğini söyledi. "Benim gibi, hem cumhuriyetçi, hem de ölüm cezasına baştan beri karşı olan biri, adamın bir 'lèse-majesté' suçu için idam edilmesini nasıl kabul eder?" Cottin'e on yıl hapis cezası verildi, ama bu sürenin yarısını hapiste geçirdikten sonra salıverildi.

Geçmiş olsun mesajları akıp akıp geliyordu; Lloyd George'dan, Londra'daki Kral George'dan, Atlantik'in öbür tarafındaki Wilson'dan, Sarah Bernhardt'dan, ('Şu anda Clemenceau, Fransa'dır' demişti), Clemenceau'yu kendi zaferlerinin babası olarak gören binlerce Fransızdan geliyordu mesajlar. Papa kutsamalarını yolladı (ihtiyar radikal de cevap olarak kendi kutsamalarını ona yolladı), sıradan askerler, madalyalarını getirip Clemenceau'nun kapısına bıraktı. Başlangıçta herkes gibi şoka uğrayan Poincaré, öfkeden kuduruyordu. "Benzersiz bir kollektif çılgınlık, gerçekleri saklayan ve tarihi de hiç kuşkusuz çarpıtacak olan bir garip efsane!" diyordu. Olaydan bir gün sonra Clemenceau kendi bahçesinde dolaşmaya çıktı. Bir hafta geçtiğinde, işinin başına dönmüştü. Ama çok sarsıldığı kesindi. Birçok kişiye göre (ve bu arada Wilson'a göre), bir daha hiçbir zaman eski konsantrasyon gücüne ulaşamayacaktı.

Londra'da Lloyd George, düşmanlarına karşı biraz daha başarılı olmaktaydı. 10 Şubat günü trenden atlayıp inmiş, dosdoğru Bonar Law'la ve işçi konularındaki kendi danışmanıyla bir toplantıya koşmuştu. Kabine sekreteri sonradan Hankey'e, "Onu gelişinden biraz sonra gördüm," diye bilgi vermişti. "Son derece neşeli ve canlıydı, Paris'teki çalışmalarından memnundu, madenciler ve demiryolu işçileri konusunda neler yapacağına ilişkin planları kafasında hazırdı, çünkü bu sorunların da bir iki hafta içinde önüne gelebileceğini biliyordu." Lloyd George grev tehditlerini savuşturdu, soruşturma komisyonları oluşturdu, nice kere yaptığı gibi yönetimle işçileri biraraya getirdi. Aynı haftalar içinde yeni bir ulaştırma bakanlığı kurdu, parlementodan bir yığın sosyal içerikli yasayı geçirdi.

Wilson'un vatanına ziyaretinde başarı çok daha azdı. Boston'a ayak bastığı anda derhal, heyecanlı, partizan bir konuşma yaptı. Kendisinin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Paris'te çok önemli bir iş yapmakta olduklarına işaret etti, bundan kuşku duyanların bencil ve kısır görüşlü olduklarını söyledi. Dinleyicileri oturacakları koltukların üzerinde, Milletler Cemiyeti'nin Taslak Anlaşması'nı bulmuşlardı. Washington'daki senatörler henüz o anlaşmayı görmüş değildi. Bu aslında tedbirsiz bir davranıştı, Wilson'un tek hatası da bu değildi. Boston onun en büyük rakibi, Massachusetts'in Cumhuriyetçi senatörü Henry Cabot Lodge'un memleketiydi.

Lodge'un aklının da, kendi bölgesinin toprağı gibi olduğu, "doğal olarak çorak, ama çok iyi işlenmiş edilmiş" olduğu söylenirdi. New England aristokrasisinden geliyordu. Kısa boylu, huysuz ve çok züppeydi. Wilson'un

bazı fikirlerini paylaşıyor, ABD'nin misyonunun dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek olduğuna inanıyordu, hatta barışı korumak için bir tür Milletler Cemiyeti'ni bile düşünmeye hazırdı. Ama Wilson'un metodlarını paylaşmıyor, Milletler Cemiyeti'nin dünyadaki tüm sorunları çözebileceğine de inanmıyordu. Üstelik adamın kendisinden nefret ediyordu. Bu yalnız farklı görüşte oldukları için değil, Wilson'un bir alçak ve bir korkak olduğunu düşündüğü içindi. Wilson gibi o da, siyasal farklılıkları kişisel farklılıklardan ayırmakta zorluk çeken bir insandı.

İkisi yıllardan beri hasımdı. Daha savaş başlarken, Lodge hemen Müttefiklerden yana savaşa girmeyi savunmuş, Wilson ise tarafsızlığı seçmişti. Savaş bittiğinde, Lodge Berlin'e kadar ilerlemekten yanayken, Wilson mütareke imzalamayı seçmiş, sonra da barışa yönelmişti. Wilson savaşların sonunu getirmek için Milletler Cemiyeti'ne ve kollektif güvenlik kavramına güveniyordu. Lodge ise yapı olarak kötümserdi, insan yapısının mükemmelliğine inanmaz, güce güvenmeyi tercih ederdi. Almanya'yı sağlam devletlerle kuşatmaktan yanaydı. Yepyeni bir Polonya, güçlü bir Çekoslavakya, Alsace-Lorraine'le, hatta belki Ren bölgesiyle takviye edilmiş bir Fransa. ABD herhangi bir teşkilata girecekse bile, bu diğer demokrasilerle birlikte bulunmalı, ortada bir çıkarlar birliği olmalıydı. Ülkeyi ucu açık taahhütlere çekme tehdidi içeren bir Milletler Cemiyeti olmamalıydı.

Lodge, Cumhuriyetçi Parti'nin ılımlı orta grubunu temsil ederdi. Bir yanda Ortabatılılar, yani o kötü Avrupa'yla hiçbir temas istemeyenler, diğer yanda da enternasyonalistler vardı. Onlar genellikle doğu kıyısında yaşayanlardı ve Milletler Cemiyeti'ni hevesle destekliyorlardı. Wilson Cumhuriyetçi Parti içindeki pek çok kimseye el uzatabilirdi, ama tam tersi bir davranış sergilemiş, önde gelen Cumhuriyetçileri yanında Paris'e götürmemekle, Kasım 1918 seçimlerindeki kampanyasında Demokratlara verilecek oyun barışa, Cumhuriyetçilere verilenin başka şeylere verilmiş sayılacağını söylemesiyle, şimdi de ABD'ye dönüş yolculuğundaki hareketleriyle, onları kendinden uzaklaştırmıştı.

Esas şanssızlık, kendi partisindeki kuşkucuları kazanmak için de fazla bir şey yapmamış oluşundaydı. Bir güneyli senatörle konuşmayı bile reddetmiş, onun hukuk kariyeri boyunca hep "ambülans kovaladığını" söylemişti. Küçük esprileri bile son zamanlarda ekşi bir havadaydı. Yeni doğan torununu gösterdiklerinde: "Gözleri kapalı, ağzı da açık, galiba büyüyünce senatör olacak," demişti. Senatoyla Temsilciler Meclisi'nin dış ilişkiler komitelerinden gelen kişilerle (House'un tavsiyesi üzerine) Beyaz Saray'da yemek yerken de işler ters gitmişti. Bayan Wilson'un yanında oturmakta olan Lodge, kadının Boston'da kocasının ne kadar iyi karşılandığına dair susmadan konuşmasını dinlemek zorunda kalmıştı. Yemekten sonra konuklardan bazıları, kendilerine yeterince puro ve içki ikram edilmediğinden yakınmışlardı. Daha da beteri, oradan ayrılırken, Wilson'un kendilerine patronluk tasladığı karısındaydılar. "Sanki kilisenin Pazar okulunda derslerini yapmamış oldukları için azar işitiyorlarmış gibi." Wilson, House'u

yeniden gördüğünde, bozuk çalıyordu. "O senin yemeğin hiç iyi gitmedi," dedi ona.

Wilson sık sık yaptığı gibi, halkın kendisinden yana olduğuna, ama temsilcilerin durumu anlayamıyor olduğuna kendini inandırmaya çalışıyordu. Herhalde haklıydı da. Önde gelen bir Amerikan dergisi, okurlarına Milletler Cemiyeti'ni destekleyip desteklemediklerini sorduğunda, okurların üçte ikisinden fazlası evet demişti. Ne yazık ki anlaşmalara oy verenler halk değil, senatörlerdi. Orada üçte iki çoğunluğu sağlamak o kadar kolay değildi. 4 Mart'ta, Wilson yeniden Avrupa'ya dönmeye hazırlanırken, Lodge, Milletler Cemiyeti Anlaşması'nı reddeden bir metinle ortaya çıktı, Almanya'yla imzalanacak anlaşma tamamlanana kadar Milletler Cemiyeti konusunun Barış Konferansı'nda ele alınmamasını istedi. Metni otuz dokuz Cumhuriyetçi senatör imzaladı. Doksan altı üyeli senatoda bu sayı, üçte birden fazlaydı. Wilson'un ilk tepkisi, bir şekilde Senato'yu görmezden gelip gelemeyeceğini düşünmek oldu.

Bindiği tren 14 Mart günü Paris'te gara girerken, onu karşılayan Fransız önde gelenlerinin sayısı pek azdı. Lloyd George'un apartmanının karşısında, Place des Etats-Unis'de, kalacağı yeni yere giderken, kaldırımlarda geçen Aralık ayında olduğu gibi coşkun kalabalıklar yoktu. Zengin bir bankacının mülkü olan ev, Hôtel Murat kadar geniş ve görkemli değildi. Otların arasında papatyalar boy veriyor, Barış Konferansı'nın da sorunları boy gösteriyordu.

BÖLÜM IV

Alman Meselesi

13

Ceza ve Önleme

Wilson'un dönüşü, Almanya Anlaşması konusunda çok yoğun bir çalışma dönemini başlattı ve bu dönem ancak Mayıs başında, maddeler üzerinde nihayet görüş birliğine varıldığı zaman sona erdi. Bu gecikme (ne de olsa, savaş biteli dört aydan fazla zaman geçmişti) bazı tedirginlik verici soruları ortaya getirmekteydi: "Almanya yenilgisi ne anlama geliyordu?" Almanya'nın elinde hâlâ var olanlar nelerdi? Müttefikler ne kadar güçlüydü? 1918 Kasım'ında galipler çok büyük bir avantaja sahipti. O sıra barış yapmaya hazır olsalardı, zaferlerinin ne kadar büyük olduğunu anlamış olsalardı, istedikleri her türlü koşulu kabul ettirebilirlerdi.

Sonradan General Ludendorff'la General Hindenburg, ardından da Onbaşı Hitler hangi iddialarda bulunmuş olursa olsun, Almanya ancak ordusu savaş alanlarında tam bir yenilgiye uğradıktan sonra mütareke istemiş, ondan sonra da zaten Almanya içindeki eski rejim devrilmişti. 1918 yazında, ABD'den yeni askerler ve tonlarca malzeme gelirken, Müttefikler saldırıya geçmişti. 8 Ağustos 1918, Alman ordusu için "kara gün" olmuştu, çünkü Müttefik kuvvetleri Alman hatlarını o gün yarmışlardı. Daha önce dört yıl boyunca batı cephesindeki oynamalar ancak metrelerle ifade edilecek şeylerken, şimdi Almanlar kilometre kilometre geriliyor, silahlarını, tanklarını ve askerlerini bırakarak çekiliyorlardı. Müttefik saldırısının ilk birkaç gününde on altı Alman fırkası (tümen) yok edildi. 14 Ağustos'ta Ludendorff, Kayzer'e, Almanya'nın Müttefiklerle görüşmeleri düşünmesi gerektiğini söyledi. 29 Eylül'deyse, ne pahasına olursa olsun barış yapılmasını istiyordu. Müttefikler Alman sınırlarına doğru ağır, ama kararlı bir ilerleme içindeydiler, Alman yüksek komutanlığının da onları durdurmak için yapabileceği pek fazla şey yoktu. Almanya insan gücünün de, malzemesinin de sonuna dayanmıştı, halkı da savaşa olan iştahını kaybetmekteydi. Berlin sokaklarında ev kadınları, ellerinde boş tencere ve tavalarla yürüyüş yapıyor, artık ailelerini besleyemediklerini göstermeye çalışıyor, tersanelerde ve fabrikalarda işçiler aletlerini elden bırakıyordu. Reichstag'da, bir zamanlar kalabalığa uyup savaşa oy veren milletvekilleri, artık barış istiyordu. Almanya'nın kendi müttefikleri de birer birer düşmekteydi: Bulgaristan Eylül sonunda, Osmanlı Türkiyesi ondan bir ay sonra, onun ardından da Avusturya-Macaristan çekilmişti. Kasım ayı geldiğinde,

Almanya içinde ayaklanmalar başlamıştı. 11 Kasım günü bir Fransız tren vagonunda mütareke imzalandığında, Almanya savaştaki kayıplarıyla kendi politik çalkantıları arasında bocalamaktaydı. Mütarekenin koşulları, Müttefiklerin zaferinin ne kadar büyük olduğu konusunda kuşkuya hiç yer bırakmıyordu. Hindenburg depresyona girdi, Ludendorff panik içinde kılık değiştirerek, takma bıyık ve renkli camlı gözlük takarak apar topar İsveç'e kaçtı.

Almanya 1914'ten bu yana ele geçirdiği tüm toprakları, bu arada Alcase-Lorraine'i bıraktı. Müttefik askerleri Ren bölgesinin tümünü işgal ederken, nehrin doğu yakasındaki üç köprübaşını da ele geçirdi. Almanya ayrıca kendi savaş makinesinin en büyük bölümlerini de teslim etti. Denizaltıları, ağır topları, cephanesi, uçakları ve 25.000 makineli tüfeği Müttefiklere verildi. (Bu durum, Almanya adına müzakereleri yürütenlerden acılı çığlıklar yükselmesine yol açtı: Ah, biz mahvolduk! Şimdi Bolşevizme karşı kendimizi nasıl savunacağız?) Açık denizlerde seyreden büyük filo, İngiltere'yi Almanya'ya düşman etmekte oynadığı onca rolden sonra, limandan son kere yola çıktı. Kasım ayının sisli bir gününde, içlerinde savaş gemilerinden destroyerlere kadar her türlüsü bulunan altmış dokuz gemi, Müttefik gemilerinin arasından geçerek İngiliz Orkney'deki Scapa Flow'a doğru yola koyuldu. Teslim olmak böyle olurdu, zaten Müttefikler de olayı böyle ele almaktaydı.

Fransız büyükelçi, mütarekenin imzalanmasından bir gün sonra Lloyd George'u görmüştü: "Başbakan bu kadar hızlı bir çözümü hiçbir zaman ummadığını, Alman gücünün bu kadar kesin çöküşünü de beklemediğini söyledi," diyordu. Müttefik liderler arasında, Müttefiklerin ilerlemeyi sürdürmesi, gerekirse Ren'i de geçmesi gerektiğini düşünen bir tek Amerikalı komutan General Pershing'di. Fransızlar ölümlerin daha da uzun sürmesini istemiyordu. Başkomutan Mareşal Foch (aynı zamanda Müttefik kuvvetler baş komutanıydı), sert direniş ve ağır kayıplar riskinin söz konusu olduğunu söyleyip uyarıda bulunuyordu. İngilizler, Amerikalıların fazla güçlenmesinden önce barışı gerçekleştirmek istiyordu. Smuts da pek çok Avrupalının düşüncesine tercüman olarak, "cephe hatlarında Bolşevik anarşinin karanlık hayaleti dolaşıyor," şeklindeki karamsar uyarısını getirmekteydi.

Müttefiklerin çok sonra anlaşılacak olan hatası, mütareke şartları nedeniyle, Almanların çoğunun aslında ülkelerinin yenilgisini doğrudan yaşamayışıydı. Ren bölgesi hariç olmak üzere, başka yerde işgal kuvvetlerini görmemişlerdi. Müttefikler, Almanların 1871'de Paris'te yaptıkları gibi, Berlin'e bir zafer yürüyüşüyle girmemişti. 1918 yılında Alman askerleri düzgün taburlar halinde vatana dönmüş, kalabalıklar onları alkışlamıştı. Berlin'de yeni cumhurbaşkanı Friedrich Ebert onları karşılamış, "sizi hiçbir düşman yenmiş değil!" demişti. Almanya'daki yeni demokratik cumhuriyet gerçi sallantılıydı ama sağ kalmıştı, bunu da Almanya ordusundan geriye ne kalmışsa, onların isteksiz desteğine borçluydu. Müttefiklerin Almanya üzerindeki avantajı erimeye başlıyordu.

Bu arada, Müttefik güçleri de azalıyordu. Kasım 1918'de 198 Müttefik tümeni varken, Haziran 1919'da 39 tane kalmıştı. Acaba onlara güvenilebilir miydi? Yeniden savaşma konusunda heves pek azdı. Müttefik ordularının terhisi, türlü itirazlarla, zaman zaman da apaçık isyanlarla hızlandırılmıştı. Ülkelerin içinde, halk barışı özlüyor, vergilerin düşmesini bekliyordu. Fransızların tezini anlamak kolaydı. Müttefiklerin elinde şartları empoze edecek güç varken, barışın yapılmasını istiyorlardı. Clemenceau, "Almanlara güvenilmez," diye uyarıda bulunuyordu. Daha şimdiden küstahlaşmaya başlamışlardı. Weimar'da toplanan kurucu meclis, tartışmaları bitirirken hep bir ağızdan 'Deutschland über Alles'i söylemişti. Müttefiklerin onlara, 'tamam, istediğinizi yapın, belki günün birinde ilişkileri kesme tehdidinde bulunuruz, ama şimdilik kararlı davranmayacağız,' demesi bir çılgınlıktı. Nisan ayı gelip de Amerikan askerleri vatanlarına dönünce ne olacaktı? Fransızlarla İngilizler yalnız başlarına, Almanlarla yüzyüze kalacaklardı.

Gerçi bu kadar kötümser olmak için henüz erkendi, ama 1919 ilkbaharında Müttefik komutanların, Almanya'yla başarılı biçimde savaşma konusunda kuşkularının artmakta olduğu da bir gerçekti. Alman ordusu savaşta yenilmişti, ama komuta yapısı da, yüzbinlerce eğitimli askeri de, olduğu gibi duruyordu. Foch'un sık sık tekrarladığı gibi, 75 milyon Almana karşılık yalnızca 40 milyon Fransız vardı. Gözlemcilerin izlenimine göre, sert bir barış imzalanmasına halk pek taraftar değildi. Müttefik kuvvetlerinin, ülke içlerine doğru ilerlerken ne gibi direnişlerle karşılaşabileceklerini kim nereden bilebilirdi? Askeri uzmanlar, ilerleyen kuvvetlerin hasmane bir nüfusla, belki grevlerle, hatta silahlarla karşılanabileceğini söyleyerek uyarıda bulunuyordu. Müttefiklerin Berlin'e kadar ulaşabilmesi pek kuşkulu görünmekteydi.

Müttefiklerin büyük silahı olan abluka da giderek kötü gözükmeye başlamıştı. 1919'da abluka halen yürürlükte olmasına ve Müttefik gemilerinin hâlâ denizlerde devriye görevi yapıp Almanya'ya giden kaçak kargoyu yakalamaya çalışmasına rağmen, bu iş giderek gönülsüz yapılmaktaydı. Almanya'yla ticaret yasağını uygulamaktan birinci derecede sorumlu olan İngiltere'de kamuoyu, sivil Almanların çektiği acılarla ilgili garip sorular sormaya başlamıştı. Almanya'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanı olan general, Frances Stevenson'a, "Alman çocuklar sokaklarda yarı aç dolaşırken ben askerlerimin sorumluluğunu taşıyamam," demişti. Amiraller adamlarının ruhsal durumundan kaygılıydı. Donanma bakanı, Yüksek Konsey'e, "Eğer barış koşulları hemen kararlaştırılabilse, deniz kuvvetlerinin abluka aracı olarak şimdiki yerlerine çakılmaları gerekmezdi," demişti. Tedirginlik duyguları, donanma hizmetlerini hiç etkilemeyecek değildi tabii. Denizlerdeki barışın koşulları, bir sonraki mütareke yenileme sırasında çözümlenebilirse, denizcilere genelde sakinleştirici etki yapacaktı.

Mütareke koşulları gerçekten de ülkeye yiyecek yollanmasına izin verdi, ama Müttefik askeri komutası uyarıda bulundu, Almanların stok biriktire-

ceğini, o yüzden de barış anlaşmasını imzalamaya daha az istekli olacağını söyledi. Fransızlarda da heves yoktu. Clemenceau alaycı bir ifadeyle, "Almanlara yiyecek ve ham madde vererek onların iyi niyetini satın almamız önerildi," diyordu. "Savaş hali devam ediyordu ve en ufak bir teslimiyet belirtisi kesinlikle zaaf olarak yorumlanacaktı." Wilson'la Lloyd George ise daha çok, zavallı çaresiz bir Almanya'nın anarşiye ve Bolşevizme daha hızla kayacağından kaygılanmaktaydı. Lloyd George, "Avrupa'ya enfeksiyon yayan bir havuz haline gelirler," diyordu.

Ama onların uyguladığı tüm baskılara rağmen, Almanya'ya besin sevkiyatı çok yavaş ilerledi, birçok Alman da Müttefikleri o yüzden asla affetmedi. Ama problemin büyük bölümü nakliye olanaklarının kıtlığından kaynaklanıyordu. Müttefikler gemileri Almanların bulmasında direniyordu. Bu ilk kulağa geldiği kadar da mantıksız bir istek değildi, çünkü Alman ticari gemileri sağ salim Alman limanlarında yatıyordu. Ama Alman hükümeti, çok güçlü gemi sahiplerinin zorlamasıyla ayaklarını sürüyor, gemilerin gitmesine bir kere izin verirse, bir daha onları geri alamayacağından korkuyordu. Almanya aynı zamanda, verilecek yiyeceğin miktarı konusunda Müttefiklerden garanti istiyordu. Bu da Almanların o dönemde Müttefiklere karşı davranışındaki gerçek dışı tutuma işaret ediyor, ABD'den alabilecekleri bir krediyle kendi yiyeceklerinin parasını kendilerinin ödeyebileceğine inandıklarını gösteriyordu. Ancak böyle bir kredinin Kongre'den geçmesine olanak bulunmadığı söylendikten sonra Alman hükümeti kendi altın rezervlerini bu amaçla kullanmaya razı oldu. Ama bu sefer de Fransızlar telaşlandı, çünkü onlar da Alman altınlarının savaş tazminatı ödemelerine harcanmasını istiyordu. Yüksek Konsey'de ateşli tartışmalar yer aldı, Lloyd George, Almanya'daki İngiliz ordusundan yeni geldiğini söylediği bir telgrafı havada sallayarak, ülkenin açlığın eşiğinde olduğu uyarısında bulundu, Fransızlar ancak ondan sonra sindiler. 1919'un Mart sonunda ilk yiyecek sevkiyatı yerine ulaşmaya başladı.

Barış şartlarını belirlemenin gecikmesi, Müttefikleri bir başka bakımdan da olumsuz etkiliyordu. Genellikle bir savaşın sonunda barış dönemi gelince, savaş koalisyonları çabucak dağılırdı, çünkü zaferin sevinci dağılmaya başladıkça ülkelerin daha uzun süreli gerçekleri, ulusal çıkarları ve rekabetleri öne çıkardı. 1919 ilkbaharında, Almanya konusunda ne yapılması gerektiğine ilişkin görüş ayrılıkları bulunduğunu bilmeyen kalmamıştı. (Tabii Almanlar da Müttefiklerin basınını büyük bir dikkatle izliyordu.) Mesele çoğu zaman sanıldığı gibi, 'intikamcı Fransızlara karşı bağışlayıcı Amerikalılar, ikisinin arasında bir yerde de İngilizler' biçiminde değildi. Fransızların 1871'de Almanlara kaptırdığı Alcase-Lorraine eyaletlerinin yeniden Fransa toprağı olması gerektiğini herkes kabul ediyordu. Zımni bir anlaşma sonucuymuş gibi, hiç kimse o garip kendi kaderini tayin konusunu açmıyordu. Bölge sakinlerine danışmak diye de bir şey yoktu, zaten olsa, çoğu herhalde Almanya'da kalmayı tercih edecekti. Belçika'ya ve Fransa'nın kuzeyine verilen zararın onarılması gerektiği konusunda da herkes görüş birliği içindeydi. Almanya'nın ve Almanların cezalandırılması

gerektiğini de bilmeyen yoktu. Savaş boyunca kendisinin tek kavgasının Almanya'daki yönetici sınıflarla olduğunu söyleyip duran Wilson bile, şimdi bütün Almanları suçluyor gibiydi. Paris'teki yakınlarına, "Kuşaklar boyunca herkes onlardan cüzzamlıymışlar gibi kaçacak," demişti. "Henüz diğer ulusların kendilerini ne gözle gördüğü, neler hissettiği hakkında hiçbir fikirleri yok. Nasıl izole edileceklerinin farkında değiller." Almanya'nın Avrupa'yı bir kere daha savaşa sürüklemesinin engellenmesi gerektiği konusunda da herkes görüş birliği içindeydi.

Ayrıca 1919 Paris'inde hemen herkes, savaşı Almanya'nın başlattığını varsaymaktaydı. (Bu konudaki kuşkular çok daha sonra belirmeye başlayacaktı.) Almanya tarafsız Belçika'yı işgal ettiğinde kendi sözünden dönmüştü. Alman askerleri kötü davranmış, Müttefik ve Amerikan kamuoyunu dehşete düşürmüşlerdi. (O hunharlık hikâyelerinin hepsi de savaş propagandası değildi.) Almanya ayrıca 1918'de empoze ettiği iki anlaşmayla da, Müttefiklerin gözünde kendine büyük kötülük etmişti. Bugün büyük ölçüde unutulmuş olan o anlaşmaların biri, Romanya'yı Almanya'ya bağımlı kılan Bükreş Anlaşması'ydı. Polonya'nın küçük bir kenti olan Brest-Litovsk'da da Rusya'nın yeni Bolşevik hükümeti, Almanya'yla bir barış imzalamış, ta Baltık'tan güneydeki Kafkas dağlarına kadar uzanan koskoca Rus topraklarında kontrolu doğrudan ya da dolaylı olarak Almanya'ya vermişti. Yirmi yıl sonra Hitler de gözünü aynı amaca dikecekti. Rusya 55 milyon insanını, tarım topraklarının neredeyse üçte birini, ağır sanayisiyle demir ve kömürünün de büyük bölümünü kaybetmişti. Üstelik Bolşevikler de milyonlarca altın ruble ödemek zorundaydılar. Wilson 1918 Nisan'ında, "Almanlar belki barıştan söz edebilir, ama esas niyetlerini eylemleriyle göstermişlerdir," demişti. "Hiçbir yerde adalet uygulamadılar, her yerde kendi güçlerini empoze ettiler, her şeyi kendi kullanımları ve kendi genişlemeleri için sömürdüler." Lloyd George'la Wilson, dindar gelenekten gelen kişiler olarak, ruhen iyi liberaldiler. Kötülerin cezalandırılmasına kesinlikle inanıyorlardı. Kefareti ödeyip bağışlanmaya da inanıyorlardı. Günün birinde Almanya da bağışlanacaktı.

Ceza, ödeme, önleme, bu büyük amaçlarla ilgili hiçbir görüş ayrılığı yoktu. Problem olan, bunların dışındaki her şeydi. Kayzer'le baş danışmanları savaş suçlusu olarak yargılanmalı mıydı? Almanya'ya verilecek faturada hangi maddeler olmalıydı? Savaş zarar ziyanı ne olacaktı (o da her neyse)? Ya sivil kayıplar? Müttefik askerlerin dul ve yetimlerine ödenecek maaşlar? Bir de Almanya'nın ne kadar ödeyebileceği sorunu vardı. Ne tür bir orduya sahip olmalıydı? Toprağının ne kadarını kaybetmeliydi? Müttefiklerin karşısında eski Almanya mı vardı, yoksa savaş bittikten sonra oluşmuş yeni bir Almanya mı? Çabalamakta olan genç bir demokrasiyi, selefinin günahlarından ötürü cezalandırmak hakkaniyetli bir şey miydi?

Ceza, ödeme, önleme; bunların hepsi birbiriyle bağlantılıydı. Daha küçük bir Almanya, daha yoksul bir Almanya, komşularına daha az tehdit oluştururdu. Ama eğer Almanya çok toprak kaybederse, bir yandan da dev tazmi-

natlar ödemesini beklemek adil miydi? Çeşitli koşul dizileri arasında dengeyi tutturmak kolay değildi. Özellikle de Wilson, Clemenceau ve Lloyd George kendi aralarında anlaşamaz, hatta kendi ülkelerinden getirdikleri çalışma arkadaşlarıyla bile anlaşamazken!

Bütün bu soruları daha beter eden de, ortada dayanacak sağlam ilkeler olmayışıydı. Geçmişte işler daha yalındı. Savaş ganimetleri, ister sanat eseri olsun, ister top ya da ister at, galip tarafa gider, yenilen ülke aynı zamanda savaşın maliyetini karşılayacak bir tazminat öder, ayrıca da normalde toprak kaybederdi. Viyana Kongresinde Fransa, Napoleon'un fethettiği yerlerin çoğunu kaybetmiş, işgallerinin maliyeti üstüne, 700.000.000 frank daha ödemişti. Paris'te pek çok kişinin hâlâ çok canlı biçimde hatırladığı gibi, 1870-71 tarihli Fransız-Prusya savaşından sonra Fransa, Alsace-Lorraine'i kaybettikten başka, beş milyar altın frank ödemişti. Ama 1919 yılı yeni bir diplomasinin başlangıcı olmalıydı. Liberallerin ve solcuların çığlıkları, "İlhaklar yok, cezalandırıcı barış da yok," diye çın çın çınlamıştı. Washington'daki ve Moskova'daki devlet adamları da bu seslere kulak kabartmışlardı. Sınırları çizecek olan, güç politikası olmayacak, kendi kaderini tayin olacaktı.

Kamuoyu denilen o yeni ve can sıkıcı unsur da işleri daha zorlaştırıyordu. Yaygın duygulara göre, bu korkunç savaşın bedelini birilerinin ödemesi gerekirdi. Beri yandan, barışa yönelik de çok güçlü bir özlem vardı. Müttefiklerin halklarından yükselen sesler, çelişki dolu, ama oldukça yüksek seslerdi. 1918 Aralık ayında İngiliz halkı Kayzer'in canına okumak istiyordu; ama dört ay geçtiğinde, artık o kadar emin değildiler. Fransızların istediği Almanya'yı çökertmekti, ama orayı Bolşeviklerin eline teslim etmeyi isterler miydi? Amerikalılar Alman militarizmini yok etmeyi umuyor, ama Alman milletini rehabilite etmek istiyordu. Devlet adamları Paris'te el yordamıyla ilerlemekte, bir yandan seçmenlere dikkat ederken, bir yandan ilkelere bağlı kalmaya, herkesin kabul edebileceği bir anlaşma yaratmaya çabalamaktaydı. Önlerindeki bu anıtsal görev dikkate alındığında, başlangıçta oldukça basit ama çok sembolik bir konuyu tartışmaya neden o kadar çok zaman ayırdıklarına da belki şaşmamak gerekir. O konu, Kayzer'e ne olacağı konusuydu.

Bismarck'ın kurduğu imparatorluğun üçüncü ve son imparatoru Wilhelm, 1919'da, yaşı altmışını yeni geçmiş, tedirginlik içinde bir adamdı. Utrecht yakınındaki rahat şatosunda yaşamaktaydı. Savaşın sonunda orduları erimeye başladığında, askerleri çevresindeyken ölmekle ilgili birkaç cakalı söz söyledi, ondan sonra Holanda'ya sürgüne gidip sesini kesti. En sadık generalleri bile gidişini görmekten mutluydu. Ani hevesleriyle ani öfkelerine dayanmak her zaman zor olmuştu. Wilhelm hiçbir zaman büyüyememiş biriydi. Sevgi yoksulu, tedirgin bir çocukken, süslenmekten hoşlanan, zalim eşek şakalarına eğilimli bir adam oluvermişti. Saçma sapan davranışları ve uçarı sözleri, Büyük Savaş'ın öncesinde bile Avrupa'yı tedirgin etmeye yetmişti. Klinik açıdan deli olması da mümkündü. 1914 öncesinde, Almanya'da zaman zaman ona bir naip verilmesi de tartışılmıştı. Kraliçe Victoria'nın ondan başka problemli torunları da vardı ama içlerinde

onun kadar zarar vereni çıkmamıştı. Bir eleştirmenin "operet yönetimi" dediği Almanya yönetiminde, Kayzer'in elinde tehlikeli sayılacak kadar fazla güç vardı. Bu güç özellikle askeri ve dışişleri alanlarında etkiliydi. Başka bir kişilik söz konusu olsa, işler farklı gelişebilirdi, ama o olunca, Avrupa kıtasının en güçlü ülkesi, düşe kalka 1914 patlamasına doğru ilerlemeye koyulmuştu.

Kayzer, Almanya'nın onun kendi ülkesi olduğunu, ordusunun onun kendi ordusu, donanmasının da onun kendi donanması olduğunu sık sık ve net biçimde söylerdi. Kuzeni olan İngiltere kralı Beşinci George, 1918 Kasım'ında, "Ülkesini de, kendini de, tamamiyle mahvetti," demişti. "Dünyayı dört yıl üç ay süren bu korkunç savaşa ve onun getirdiği sefalete sürüklemiş olduğu için onu gelmiş geçmiş en büyük suçlu olarak görüyorum." İngiltere kralı bunları söylerken, Müttefik ülkelerde yaşayan pek çok kişinin düşüncelerine tercüman oluyordu. Parçalanmış dünya, çevresine bakınıp suçlayacak birini ararken, Kayzer'den uygunu nereden bulunurdu; yanında o zayıf, çapkın veliahtıyla, askeri liderleriyle birlikte!

Politikacılar halklarının nabzını tutmakta vermekte gecikmedi. İngiltere'de koalisyon, savaş sonrası seçim kampanyasına pek yukardan uçarak başladı. Lloyd George, "Hiçbir intikam duygusuna, açgözlülük zaafına, adaletin ana ilkelerini ihlal etme hevesine asla izin vermemeliyiz," diyordu. Kısa zamanda, seçmenlerin Kayzer'i ipe çekmekle ilgili konuşmaları daha çok tercih ettiği belli oldu. Lloyd George görünüşte o tür dilden nefret ediyor gibiydi ama duyguları o da paylaşıyordu. Kayzer'i Londra'da ya da Dover Kalesinde yargılayıp, suçlu bulununca da (başka ihtimal yoktu) Falkland Adalarına postalamak gibi süslü senaryolar buluyor, bunlarla kendini eğlendiriyor, Churchill gibi çalışma arkadaşlarının canını sıkıyor, kralı öfkeden kudurtuyordu. Dışişleri görevlilerinden biri, günlüğüne şöyle yazmıştı: "Gazetelerde Kayzer'i asmakla ilgili saçma sapan şeyler çıkıyor. Bir zamanlar Jumbo adlı file nasıl deli oldularsa, şimdi de ona deli oluyorlar. Düşünecek daha aklı başında bir şeylerimiz olmalıydı."

İtalyanlar ılımlıydı. İtalyanların Mihver Güçleri'yle anlaşmasını yapmış ve sonra da bozmuş kişi olan Sonnino, savaşın değişen kaderini derin derin düşünmek için her nedene sahipti. İkide bir itirazlar getiriyordu. Emsal yaratmak iyi olmaz, diyordu. Clemenceau'nun böyle laflara sabrı yoktu. "Emsal de neymiş; ben söyleyeyim neymiş? Adamın biri çıkıyor, bir şeyler yapıyor; iyi ya da kötü. Yaptığı iyi şeylerden biz emsal yaratıyoruz. Yaptığı kötü şeylerden de suçlular emsal yaratıyor; bireysel suçlular ya da devlet başkanı olan suçlular, bunları kendi suçları için emsal olarak kullanıyor." Almanya'nın suçları için emsal falan yoktu. "Rekabete son vermek için serveti sistematik olarak yok etmenin, tutuklulara işkence etmenin, denizaltı korsanlığına kalkışmanın, işgal edilen yerlerde kadınlara öylesine korkunç muamele etmenin emsali yoktu."

Wilson'un gelişinden önce Avrupalıların Londra'da yaptığı toplantılarda, Kayzer'le adamlarını cezalandırma konusu epey zaman almıştı ama sonunda, ancak Wilson'un ne düşündüğünü öğrenmeye karar verebilmişlerdi. Amerika başkanı ise pek emin değildi. Alman militarizminden nefret edi-

yordu, Kayzer de o kavramın çok güçlü bir sembolüydü ama acaba Wilhelm'i kendi genel kurmayı mı öyle yönlendirdi, diye de merak ediyordu. Lansing başkanlığındaki Amerikalı uzmanlar, Almanlara karşı güdülen uygulamanın hukuksallığı konusunda tedirgindi. Avrupalılar, Amerika için işe mesafeli bakmak kolay, diyorlar, durumun böyle olduğunu kendileri de kabulleniyorlardı. Amerika savaşta nisbeten daha az zarar görmüştü. Wilson sonunda, savaş sorumluluğunu inceleyecek ve suçlulara uygun cezaları belirleyecek bir komisyon kurulmasına, hevesssiz de olsa razı oldu. Komisyonun Amerikalı üyeleri (Lansing de dahil) Almanların insanlığa karşı suç işlemekten yargılanmasına razı olmadılar. Wilson, Dörtler Konseyindeki çalışma arkadaşlarına, Kayzer'i kendi utancıyla başbaşa bırakmanın çok daha iyi olacağını söyledi: "Birinci Charles iğrenç biriydi, tarihte gelmiş geçmiş en büyük yalancı da oydu. İdam edildiğinde, şiirler onu kutsadı, âdeta aziz ilan edildi," diyordu. Bir uzlaşma ruhu içinde (ya da belki Milletler Cemiyeti Anlaşması'nda Monroe Doktriniyle ilgili istediği değişikliği koparmak niyetiyle), Wilson sonunda, Wilhelm'in 'uluslararası ahlakı ve anlaşmaların kutsiyetini' ihlal etmekle suçlanmasına razı oldu, Hollanda hükümetini, onu iade etmeye davet etti. Daha alt düzeydeki Alman suçlular, Alman hükümeti onları teslim edince özel askeri mahkemelerde yargılanacaklardı. Amerikalı uzmanlardan biri, "Önce tavşanları yakalamak gerek," diyordu.

1919 ilkbaharında kamuoyunun kovalamaca iştahı tavsamaya başlamıştı. Hollanda Kayzer'i vermeyi reddedince, küçük bir tarafsız ülkeye baskı yapıyor gibi görünmeyi hiç istemeyen Müttefikler geri bastı. 25 Haziran'da, Almanlar anlaşmayı imzalamadan hemen önce, Dörtler Konseyi konuyu son bir kere konuştu. Ruhsal durum, intikamcı olmaktan çok, neşeliydi. Lloyd George, Kayzer'in İngiltere'ye getirilmesi gerektiğini söyledi. Clemenceau, "Dikkat edin de batmasın," dedi. "Evet, hüküm İngiltere'de, infaz Fransa'da." Lloyd George, onu daha sonra nereye göndereceklerini merak etmekteydi. Kanada'ya mı? Adalardan birine mi? Wilson, "Lütfen onu Bermuda'ya yollamayın," diye bağırdı. "Oraya ben kendim gitmek istiyorum!" Alman hükümeti son ana kadar bu konuyla ilgili maddeleri kaldırmak için çaba göstermişti. Hiç zahmet etmeseler de olurdu.

Kayzer 1941 yılına kadar yaşadı, anılarını yazdı, P.G. Wodhouse okudu, İngiliz çayı içti, köpeklerini yürüyüşe çıkardı, uluslararası Yahudi komplosunun Almanya'yı ve kendisini küçük düşürmuş olduğunu yeni keşfettiğini ileri sürerek onlara söylendi durdu. Hitler 1939'da savaş başlattığında, "peşpeşe gelen mucizeler"e alkış tuttu, sonra Almanlar Sovyet Rusya'ya girmeden hemen önce öldü. Sonunda Müttefikler, diğer Almanların kendileri tarafından yargılanması fikrinden vazgeçtiler. Bir liste dolusu ismi (Hindenburg'la Ludendorff'un adı da dahil) Alman hükümetine yolladılar, onlar da kendi özel mahkemelerini kurdular. Yüzlerce isimden on ikisi yargılandı. Çoğu hemen serbest bırakıldı. İki denizaltı subayı, yaralıların bulunduğu kurtarma filikalarını batırdıkları için dörder yıl ceza aldı; birkaç hafta sonra kaçtılar ve bir daha da bulunamadılar.

14

Almanya'yı Bastırmak

Dörtler Konseyi anlaşmanın askeri maddelerini daha kış molasından önce görüşmeye başlamış, Almanya'yla ilgili konuların Kayzer'le ilgili olanlardan çok daha zor olacağına dair de uyarılarda bulunmuştu. Çoğu kişi, militarizmin ve fazla asker bulundurmanın (hele bunlar Alman olursa) dünya için tehlikeli olduğunu düşünüyordu. Bu arada, Büyük Savaşa silahlanma yarışının neden olduğunu iddia eden kitaplar da yavaş yavaş görülmeye başlamıştı. Wilson'un On Dört Nokta'sından biri, ülkelerde ulusal silahlanmayı azaltmaktan, "yurt içi güvenliği sağlayacak en düşük düzeye" indirmekten söz ediyordu. Milletler Cemiyeti'nin en güçlü iddiası, büyük bir güven ortamı yaratacağı ve ülkelerin silahlı kuvvetlerini kendi istekleriyle azaltacakları biçimindeydi. Askere çağırma konusunun İngiltere'de hiç hoşlanılmayan bir şey olduğunu çok iyi bilen Lloyd George, bu fikre hevesle sarıldı. Kıtanın en güçlü devletini silahsızlandırmak, kesinlikle Milletler Cemiyeti'nin uygulayacağı daha genel silahsızlanmanın önemli bir ilk adımı sayılırdı. Önemi çok daha az olsa da, Müttefikler diğer yenik ülkelere de sıkı askeri koşullar getirmek niyetindeydi. Ayrıca Avrupa'daki dostlarını, örneğin Çekoslavakya, Polonya ve Yunanistan gibi ülkeleri de, daha az askeri güç bulundurmaya ikna edebilmek için çaba gösterecek, ama başarılı olamayacaklardı.

Silahsızlanma kendi başına iyi bir şeydi, ama Almanya'nın ne kadar bir ordusu olması gerektiğine dair anlaşabilmek zordu. Yeni Alman hükümeti, ülke içindeki isyanı bastırabilmek zorundaydı. Acaba doğudan gelen Bolşevik tehdidini de durduracak kadar güçlü olmalı mıydı? Bunu onların yerine Müttefikler yapamazdı; onlar Rusya'daki müdahale kuvvetlerini bile azaltmaktaydılar. Orta Avrupa ülkeleri de yapamazdı. Onlar ancak sağ kalma mücadelesi içindeydiler. Ama Lloyd George'un en yakın danışmanlarından Hankey'in sert ifadesine göre, "Aralarında Bolşeviklere karşı direnme yolunda ciddi bir birleşme çabasından hiç işaret yoktu. Tam tersine, Balkan devletlerinde görmeye alıştığımız en kötü niteliklerin hepsini sergiliyorlardı." Almanlar tüm kusurlarına rağmen, en azından "sağlam, vatansever, güvenilir ve çok iyi örgütlenmiş bir toplumdu." Ama Fransızların bakış açısına göre, Alman kuvvetleri her zaman için tehlikeydi. Özellikle Foch, ilk baştan beri, Müttefiklerin tüm Alman askeri malzemesine el koymasını, Ren bölgesini ve köprü başlarını işgal etmesini, Fransız-Alman

sınırındaki istihkâmlarını söküp Alman ordusunu da 100.000 kişiyle sınırlamasını savunmuştu. Bu taleplerin yalnızca askeri olduğunu söylemekteydi.

Fransa'nın, savaştan ününü artırarak çıkmayı başarmış, az sayıdaki generalinden biri olan Foch, kendinden 'basit bir asker' olarak söz etmeyi severdi. Kısa boylu, sarı saçlı, gösterişsiz, hatta görünüş olarak biraz derbederdi. Bir Amerikalı uzmana göre, "Beş metreden bakan biri asla *generalissimo*'nun o olduğunu tahmin etmezdi." Pirenelerde mütevazı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Dindar bir Katolik ve çok iyi bir aile babasıydı. Bahçıvanlık yapmaktan, nişancılıktan ve (fazla modern olmadıkça) tiyatrodan hoşlanır, politikacılardan ve Almanlardan nefret ederdi. İngiliz generali Henry Wilson, yakın dostu olarak, onun cesaretine, savaşın en karanlık anlarında bile pes etmeyişine saygı duyardı. "Foch'da en doğru şeyi yapma konusunda doğaüstü bir içgüdü var," derdi. "Nedenini de her zaman açıklayamaz." Beri yandan, onunla savaşın son günlerinde kapışmış olan Amerikalı General Pershing, ona baktıkça "dapdar, ufacık, takıntılarla dolu bir adam" görebiliyordu. Başkan Wilson zaman içinde onu Fransız intikamcılığının ve körlüğünün somutlaşmışı olarak görmeye başladı. Ayrıca onu pek de renksiz buluyordu.

Foch'u yıllardır tanıyan Clemenceau'nun duyguları ise karışıktı. Yüksek Konsey'e 1919'da, "Çok büyük bir Generaldi," demişti. "Ama askeri bir Papa değildi." Savaş sırasında General Pétain'le Foch'u, Müttefik kuvvetleri başkomutanlığı görevi açısından karşılaştırmış, tartmıştı. "Kendimi iki adamın arasında buldum. Biri bana gelip, işimiz bitti diyor, öteki delinin biri gibi gidip geliyor, savaşmak istiyordu. Kendi kendime, 'Foch'u deneyelim!' dedim." Ve Clemenceau doğru kararı verdiği kanısındaydı. "Mart 1918'de onu daha özgüvenli, daha ateşli gördüm. Tam anlamıyla büyük bir lider gibiydi, kafasında bir tek fikir vardı, savaşmak, düşman pes edene kadar direnmek." Beri yandan, farklı şeyler de söylediği oluyordu: "Savaş sırasında Foch'u hemen hemen her gün görmek, budalaca bir şey yapmasını engellemek zorunda kalıyordum."

Clemenceau hiçbir askere tam anlamıyla güvenmezdi, hele dindar bir askere hiç güvenemezdi. Foch'u Barış Konferansı'na Fransa delegesi olarak atamadı, toplantılara ancak davet edildiği zaman katılabileceğini açıkça söyledi. Foch onu asla bağışlamadı: "Bay Clemenceau'nun beni, başkan Wilson'la Lloyd George'un direnişini alt edecek ilk kişi olarak düşünmemesi gerçekten çok garip," dedi. Foch'la destekçileri yine de barış görüşmelerini etkilemeye kalkınca, Clemenceau giderek sabırsızlaştı. Korkunç sahneler yaşandı. Bir seferinde, Yüksek Konsey toplantısında Foch kalkıp odadan çıktı, dış salonda oturdu. Çalışma arkadaşları onu tekrar içeriye gelmesi için ikna etmeye çalıştıklarında, "Asla, Asla, Asla," diye bağırdığı içerden rahatlıkla duyulabiliyordu. Clemenceau zaman zaman onu kovmayı düşündüyse de, bunu bir türlü yapmadı. "Bırakın insanların idolleri olsun," diyordu. "Onlarsız yapamazlar."

Foch, 11 Kasım 1918'de imzalanan ilk mütarekeye sert koşullar yazılmasında direnmişti. Barış Konferansı sırasında da, Almanların mütareke

şartlarına uymadığı konusunda uyarılarda bulundu. Terhisleri yeterince hızlı yapmıyorlar, silahlarını teslim etmiyorlardı. Müttefiklerin büyük ordularını korumaları gerektiğini söylüyor, özellikle Ren bölgesi için bunun şart olduğunu ileri sürüyor, yoksa barış koşullarını uygulatamayacaklarına dikkat çekiyordu. İngilizlerle Amerikalılar kuşkuluydu. Wilson, Fransızları 'isterik' bulmaktaydı. Pershing ona, Foch'un Alman gücünü abarttığını söyleyince, bu görüşü hemen Lloyd George'a da aktarmıştı.

Mütarekenin yenilenme zamanı geldiğinde (ayda bir yenileniyordu) Foch yeni maddeler sokulmasını istedi. Wilson, "Bu iş sportmenliğe sığmaz," dedi. Mütarekeye sürekli yeni, küçük, sinirlendirici maddeler ekleniyor, bir yandan da, önceden kabul edilmiş şartlara uyulmadığına dair raporlar geliyordu. Almanları nasıl ikna edip o koşulları kabul ettireceklerdi? Foch'un cevabı açık oldu: "Savaşarak." Clemenceau, isteksiz de olsa, ona arka çıktı. Almanları iyi tanırdı. Karşılarında biri geri çekildi mi, çok tehlikeli olurlardı. 12 Şubat günü Yüksek Konsey, uzun süre tartıştıktan sonra bir uzlaşmaya vardı: Mütareke, içine önemli değişiklikler katılmadan yenilenecekti, Foch da barış anlaşmasının ayrıntılı askeri maddelerini hazırlamakla görevli komitenin sorumluluğunu alacaktı. Ön anlaşmayı mı, yoksa son anlaşmayı mı hazırlıyor olduklarına dair o sonu gelmez kargaşa sürerken, bu koşulların ilk başta sunulup diğer bölümlerin sonra onu mu izleyeceğini, yoksa bunların daha büyük bir dokümanın parçası haline mi geleceğini bilen de yoktu.

Foch'un komitesi 3 Mart'ta raporunu getirdiğinde, temel donanıma sahip küçük bir Alman ordusu öneriyor, fazlalıklara yer vermiyordu. Genelkurmay yoktu, tanklar da yoktu. Foch, Yüksek Konsey'den hemen karar istedi. Üç hafta içinde Alman temsilcilerle görüşmelere başlayacak durumda olmak istiyordu. Müttefik ordularının terhis hızına bakılırsa, o da, diğer Müttefik komutanları da, uzun süre duruma hakim olmayı bekleyemezlerdi. İngiliz ve Amerikalı Barış Mimarları buna pek anlayış göstermedi. Balfour, "Bu resmen Konsey'in kafasına silahı dayamak demek," diyordu. Zaten Foch'un önerilerinden bazıları tartışmalı şeyler olduğundan, Lloyd George'un yokluğunda karar vermeyi de istemiyordu.

Örneğin Foch 140.000 Alman askerinin yalnızca bir yıl görev yapmasını isterken, komitedeki İngiltere temsilcisi Henry Wilson, 200.000 gönüllünün birkaç yıl görev yapmasından yanaydı. İngilizler, her yıl binlerce adamı eğitmenin, sonunda çok sayıda tecrübeli askerin var olmasını sağlayacağı konusunda Fransızları ikna etmeye çalıştılar. Lloyd George, Fransa'yı böyle bir tehditle yüzyüze bırakmayı içinin götürmediğini söyledi. Foch ise, miktarın değil, kalitenin önemli olduğunu söyledi. Uzun süre hizmet veren askerler, kolaylıkla daha büyük bir kuvvetin çekirdeği haline dönüşebilirdi. Almanlar 'koyun gibi' olduklarından, kendilerini güdecek subayları da bol bol bulabilirlerdi.

Lloyd George, Clemenceau'yu bir kenara çekti, sembolik Alman ordusundan vazgeçmeye ikna etti. Foch bunu ancak, Yüksek Konsey'in bir

sonraki toplantısında öğrenebildi, Clemenceau ile öfkeli bir çatışmaya yöneldi, ama Clemenceau tutumunu değiştirmedi. Tek başarabildiği, sayıyı düşürmek oldu, 100.000 kişilik bir Alman ordusu noktasına gelindi. Henry Wilson, "Böylece benim ilkem geçerli oldu, sayılarım geçerli olmadı, Foch'un da sayıları kabul edildi, ama ilkesi kabul edilmedi. Şaşılacak bir durum," diye yazıyordu. Derken askeri konular, Woodrow Wilson'un dönüşünü beklemek üzere bir kenara kaldırıldı.

Mareşal Foch da, pek çok Fransız gibi, Almanya'nın silahsızlandırılmasından çok daha fazlasını istiyordu. Bir kere, çok daha küçük bir Almanya istiyordu. Almanya'nın küçülmesi gerektiği konusunda zaten tüm Barış Mimarları görüş birliği içindeydi. Problem yalnızca, neresinin ne kadar küçüleceğiydi. Polonya, yukarı Silezya'yı istiyordu. Orada kömür alanlarıyla Danzig limanını (şimdiki Gdansk) vardı. Litvanya, eğer sağ kalırsa, Baltık kıyısındaki Memel limanını (bugünkü Klaipeda) ve içeriye doğru uzanan bir miktar toprağı istiyordu. Orta Avrupa'daki çok daha büyük çözümlerin bir bölümünü oluşturan doğu sınırlarıysa, daha büyük sorun çıkaracaktı.

Almanya'nın kuzeybatı sınırları nisbeten kolay kararlaştırıldı. Tarafsız Danimarka, Schleswig-Holstein'ın kuzeyini, geçen yüzyılın ortalarında kaderleri Avrupayı çok oyalayan iki dükalığı talep etmekteydi. Oradaki nüfus, Almanlarla Danimarkalıların bir karışımıydı, antik dönemden kalma bir halktı ve konu gerçekten son derece karmaşıktı (Bismarck Avrupa'da bu meseleyi anlayan yalnızca iki kişi bulunduğunu, birinin kendisi olduğunu, diğerinin de tımarhanede bulunduğunu ileri söylüyordu; aynı söz Palmerston'a da atfedilmekteydi). Prusya, modern Almanya'yı oluşturma hamlelerinin ilkleri arasında, iki dükalığı da ele geçirmişti. Alman hükümeti, ora sakinlerini Almanlaştırmak için elinden geleni yapmıştı ama, tüm çabalarına rağmen, kuzey kesimlerde yaşayanlar hâlâ Danimarka dilini konuşuyorlardı. Danimarka hükümeti, Barış Konferansı'ndan çabuk hareket etmesini istiyordu. Eski Alman rejiminin çöküşü, başka yerlerde olduğu gibi, Schleswig-Holstein'da da devrim konseyleri kurulmasına yol açmıştı. Ama yine de bu konseyler hâlâ Alman gibi davranmaktaydılar. Danimarka sözcülerinin toplantılara katılması engelleniyor, iş yerlerinin camları kırılıyor, hepsinden beteri de, bu kadar zengin çiftlikler bölgesi olan yerde, sığırlarına el konuyordu. Eski hukuk sorunlarının yeniden açılmasını kimse istemiyordu, ama ne yazık ki şimdi de ortaya kendi kaderini tayin diye yeni bir ilke çıkmıştı. Yüksek Konsey, bu konunun da, Belçika'nın Almanya'dan taleplerini incelemek üzere kurulmuş olan komiteye verilmesini kararlaştırdı. Komite kararını çabucak verdi, iki plebisit yapılmasını istedi. Bu aslında Barış Mimarlarının emrettiği zor adımların ilkiydi. 1920 Şubat'ında, oylamaları uluslararası komisyon denetledi, yaşı 20'yi geçmiş tüm kadın ve erkekler oy kullanmaya davet edildi. Sonuç âdeta dil bölünümünü yansıtır durumdaydı; kuzey kesimi Danimarka'yla birleşmeye oy verirken, güney de Almanya'da kalmayı istemişti. O sınır bugün bile değişmeden kalmıştır.

Ama Almanya'nın batı sınırlarını çizmek çok daha zor oldu, çünkü Fransa'nın zarar telafisi ve güvenlik ihtiyaçları, kendi kaderini tayin ilkesini zorluyor, İngilizler de (eskiden olduğu gibi) Avrupa'ya tahakküm edecek güçlü bir Fransa'dan ürküyordu. Alsace'ın kuzey ucunda, Almanya'nın Saar bölgesindeki zengin kömür yatakları vardı. Fransa'ya kömür gerekiyordu, oysa kendi madenlerinin çoğunu Almanlar mahvetmişti. Clemenceau'nun İngiliz büyükelçisine mütarekeden hemen sonra hatırlattığı gibi, bir zamanlar İngiltere, Napoleon savaşları sonunda Saar'ı Fransızlara vermeyi düşünmüştü. Waterloo'dan kalma acı anıları silmenin bir fırsatı doğmuşken, neden ziyan edilsindi? Ama Saar aslında, Ren'in batı kıyısındaki çok daha geniş toprakların küçük bir parçasıydı. O bölge, Alsace-Lorraine'den kuzeye, ta Hollanda'ya kadar uzanıyordu. Clemenceau'nun iddiasına göre Ren bölgesi Alman kontrolundan alınmalı, Fransa'nın güvenliği böylelikle sağlanmalıydı. "Ren, Galya'nın Almanya'yla doğal sınırı" idi. Belki Müttefikler, tarafsızlığı garantiye alınmış, Belçika'ya benzer bir bağımsız devlet kurabilirdi. Büyükelçi, "Bunun üzerinde kuvvetle ısrar edeceğini hemen anladım," diyordu. Clemenceau aslında, en önemli konu olan güvenlik ihtiyacı karşılandığında, Fransa'nın taleplerinden pek çok ödün vermeye hazırdı. Hatta Almanya'yla sınırlı bir işbirliğine girmeyi, iki ülkenin birlikte çalışmasıyla Fransa'nın yıkılmış bölgelerinin onarımının sağlanmasını, bu arada belki verimli ekonomik ilişkiler geliştirilmesini bile düşünebilirdi, ama böyle bir şey gerçekleşmedi.

Foch hiç de öyle düşünmüyor, ömrünü Ren'in ötesindeki tehlikeyle mücadele ederek geçirmiş bir asker gibi de sert konuşuyordu. Fransa'nın o nehir engeline ihtiyacı vardı. Doğudan gelecek bir saldırıya karşı, Ren bölgesini kontrol altında tutmanın getireceği zaman kazanma avantajına ihtiyacı vardı. O fazladan nüfusa da ihtiyacı vardı. Ocak 1919'da Barış Konferansı'na sunduğu memorandumda "Bundan böyle Almanya, tüm toplanma ve saldırma alanlarından mahrum edilmeli, yani nehrin batı kıyısındaki tüm topraklarda egemenliği elinden alınmalı, 1914'te hızlı işgal için yararlandığı kolaylıklar elinin altında bulunmamalı," diye ısrar ediyordu. Belçika, Lüksemburg ve Kuzey Denizi kıyıları o sayede işgal edilmiş, İngiltere o sayede tehdit edilmiş, Fransa'nın doğal savunmaları olan Ren ve Meuse o sayede etkisiz kalmıştı. Kuzey bölgeleri o sayede fethedilmiş, Paris'e oradan girilmişti.

Cecil'e, "Eğer Almanya saldırırsa, Amerika'yla İngiltere tepki gösteremeden, çabucak Fransa'nın derinliklerine ulaşabilir," demekteydi. "Eğer aynı derecede etkili savunma hattı oluşturacak başka doğal engeller olsa, Ren sınırında direnmeyeceğini" söylüyor, ama öyle bir şey bulunmadığının altını çiziyordu. O aslında bağımsız bir Ren bölgesini tercih ederdi. Öyle bir devlet, Belçika, Fransa ve Lüksemburg'la birleşip bir savunma konfederasyonu oluşturabilirdi. Arkadaşı Henry Wilson, "Bence Foch fazla ileri gidiyor," diyordu. "Ama bana öyle geliyor ki, Luksemburg ve Belçika gibi tarafsız ülkeler her seferinde zavallı Fransa'nın cenahlarını tehlikeye açık bırakıyor ve buna karşı tedbir alınması gerçekten gerekli. Örneğin Ren'in beri

yanına Boche askerlerinin geçmesine izin vermemek, Ren vilayetlerinde Boche askeri toplamaya olanak bırakmamak gibi." Foch'un ikinci seçeneği de, Ren bölgesinde tarafsız ve askersiz bir devlet, ya da belki birden fazla devletti. Orada yaşayanların doğal olarak Fransa'ya eğilimli olduklarını söylüyor, kendi çıkarlarının da gözlerini doğuya değil, batıya çevirmekte yattığını zaman içinde anlayacaklarına işaret ediyordu.

Ren bölgesindeki işgal gücünün çoğunu Fransız askerleri oluşturmaktaydı. Oradaki Fransız komutanlar da (Mareşal Pétain de dahil olmak üzere) Foch'un görüşlerine katılıyorlardı (Pétain İkinci Dünya Savaşında Almanya'yla ilgili görüşlerini değiştirecekti). General Mangin, Ren bölgesinin "yeniden büyük bir ulus haline gelen ölümsüz Fransa'nın sembolü" olduğunu söyledi. Kariyerini daha çok Fransa'nın kolonilerinde geçirmiş olan Mangin, bölge sakinlerini, kazanılması gereken *yerliler* gibi görüyor, onları kazanmak için festivallere, fener alaylarına, havai fişeklere ek olarak demir bir pençe gerektiğini düşünüyordu. Fransızlar bir yandan da Renlilere, bir dizi ekonomik ödünlerle kur yapıyor, sürüp giden Almanya ablukasından onları muaf tutuyorlardı.

1919'un heyecan dolu birkaç ayı boyunca, halkı daha çok Katolik olan Ren bölgesinde güçlü ayrılıkçı akımlar harekete geçmiş gibi göründü. Bu insanlar Prusya yönetimindeyken aslında hiçbir zaman sakinleşip yerlerine yerleşmiş sayılmazlardı. Ama acaba kendilerini Fransa'nın kollarına atmaya hazır mıydılar? Ren bölgesinin büyük kenti Köln'ün belediye başkanı, tedbirli, kurnaz bir politikacıydı ve ılımlılar adına konuşuyordu. Adı Konrad Adenauer olan bu adam, bir süre ayrılıkçılık fikriyle de oynamıştı, ama sonra ilkbahar geldiğinde, o fikri işe yaramaz bulup bir kenara atmıştı. Azimli ayrılıkçılar küçücük bir azınlık durumundaydı.

Clemenceau, askerlerinin niyetini bilmezlikten gelmeyi seçmişti. Ama onların ayrılıkçılarla entrikalara girmesini de doğrudan yasaklamış değildi. Ren bölgesi Fransa'ya yönelik yeni saldırılara platform görevi yapmadıkça, oranın nasıl yönetildiğine pek de fazla aldırdığı yoktu. Müttefik işgalinin devam etmesini, hatta Ren'in doğusuna da yayılıp köprü başlarını korumasını istiyordu. Fransa'nın güvenliği konusunda bu garantiyi koparabilirse, öbür Fransız taleplerinde geri basmaya hazırdı ve bunlara tazminat meselesi de dahildi. Müttefiklerini, barış koşullarını tek paket olarak birarada tutmaya zorluyordu. Şubat ayında Balfour'a, silahsızlanma koşullarının Almanların eline verilmesini hiç istemediğini söylemişti. Oysa o koşullar hemen hemen hazırdı. Ama Almanlar onları görürlerse, artık ellerinde pazarlık edecek bir şeyleri kalmadığını düşünecek, başka her konuda zorluk çıkaracaklardı.

Clemenceau Ren bölgesi konusunda dikkatli adım atmak zorundaydı, çünkü kendi ülkesindeki eleştirici çevreler gözlerini ondan ayırmıyordu. Poincaré, Elysée Sarayından uyarıda bulunmaktaydı: Düşman kendini topluyor. Eğer birlik içinde ve sağlam durmazsak her şeyden korkmamız gerekecek." Fransa, Ren bölgesinde doğrudan kontrolu elinde bulundur-

malıydı. Poincaré'nin görüşleri Fransa'da çok destek bulmaktaydı. Hükümet savaş boyunca, propaganda nedeniyle, Almanya'nın çeşitli topraklarını ilhak etmekten hiç söz etmemiş, dikkatli davranmıştı, ama Fransızlar birey olarak aralarında komiteler kurmuş, soluğu gazetelerin kapısında almış, onları hiçbir sansür durdurmamıştı. Nehir her zaman için, Batı uygarlığıyla, daha karanlık, daha ilkel bir şeyin arasındaki sınır olagelmişti. Ren bölgesini Fransa uygarlaştırmıştı. Charlemagne'ın başkenti oradaydı, orayı XIV. Louis fethetmişti, Fransa ihtilalinin orduları bir kere daha fethetmişti. (Ren bölgesini Almanca konuşan insanların yönettiği daha uzun süreler, çabucak atlanıyordu.) Ren halkı aslında, genleri ve yürekleri itibariyle Fransızdı. İyi şarabı severlerdi, *joie de vivre* sahibi insanlardı, inançları Katolikti (kilise teşkilatına karşı çıkan Fransız yazarları bile buna işaret ediyordu), bunların hepsi o insanların Fransız olduğuna kanıttı. Prusyalılardan kurtulunca Ren bölgesi kendi asıl doğasına dönecek, Fransız olacaktı. Ve belki en sağlam iddia da Ren bölgesinin, Fransa'nın savaştaki kayıpları karşılığında iyi bir telafi olacağıydı.

Amerikalılar bunlardan etkilenmiyordu. Fransa'nın güvenlik sorunlarını, Ren bölgesi değil, Milletler Cemiyeti çözecekti. House'un dediği gibi, "eğer Cemiyet'in kurulmasından sonra, Almanya'nın yeniden büyük ordular eğitip silahlandırmasına, dünyayı tehdit etmesine izin verirsek, bu çılgınlığın başımıza getireceği belaları hak etmişiz demektir." Lloyd George kararsızdı. Belki de Ren bölgesinin küçük ve tarafsız bir ülke olması daha iyiydi. Ama beri yandan, sık sık tekrarladığı gibi, Avrupa'nın barışını daha bir kuşak boyunca altüst edecek yeni bir Alsace-Lorraine yaratmayı da istemiyordu.

Fransız yetkililer türlü zeki önerilerle ortaya çıkıyordu: Müttefik orduların bölgeyi kalıcı biçimde işgal etmesi; Ren bölgesini teknik olarak Almanya'da bırakıp, Fransa'yla gümrük birliği anlaşması yapılması; bölgenin askeri olarak Fransa'ya, hukuksal olarak Almanya'ya bağlı olması gibi fikirler havada uçup durmaktaydı. Bazıları daha da çarpıcı şeylerin hayalini kuruyordu. Fransa'nın dışişleri bakanı, "Avrupa'da kalıcı barışı garantiye almak için, Bismarck'ın yaptığını silmek, yarattığı o vicdansız, militer, bürokratik, metodik ve güçlü savaş makinesini yok etmek gerekir," diyordu. "O makine, Prusya'dan fışkırmıştır ve 'milleti olan bir ordu' olarak tarif edilmektedir." Fransızların kâbuslarını ancak, Avrupa'nın ortasında yeniden bir Bavyera, bir Saksonya, hepsinden çok da, uslanmış bir Prusya görmek yarıştıracaktı.

Ama Clemenceau, Almanya'nın sağ kalacağından ve Fransa'nın onunla uğraşmak zorunda kalacağından emindi. Ülkesinin güvenli geleceğinin, kendi çabaları kadar da müttefiklerine bağlı olduğunu asla unutamıyordu. Ayrıca Ren bölgesinin de, Fransa'nın isteklerinin yalnızca bir tanesi olduğunu hatırlamak zorundaydı. Buna fazla asılırsa, acaba müttefikleri, Fransa'nın tazminat isteklerini de destekler miydi? Almanya'nın silahsızlandırılması konusunda anlayışlı davranırlar mıydı? Aslında ne manevralar

yaptığı, kafasının içinde hangi düşüncelerin dolaştığı hiçbir zaman kesin olacak bilinemeyecektir; zaten kendisi de öyle istemiştir. Fransa dışişleri bakanlığı birkaç yıl sonra Ren bölgesine ilişkin 1919'daki görüşmelerin bir özetini hazırlamaya kalkıştığında, dosyalarda tek bir belge bile bulamamıştır. Clemenceau kendi kâğıtlarının çoğunu, ölmeden önce kendisi imha etmiştir.

Barış Konferansı'nın ilk aylarında, müttefikleriyle işbirliği yaparak, örneğin Milletler Cemiyeti gibi konularda destek vererek, bir iyiniyet havuzu yaratmak için çaba göstermiştir. Yüksek Konsey'de, Ren bölgesi konusunda sessiz kalmış, özel fırsatlarda, doğrudan ilhak ya da özerk bir Ren devleti konusunda müttefiklerinin nabzını bireysel olarak yoklamaya çalışmıştır. Amerikalılardan, özellikle House'dan bir dereceye kadar yakınlık görmüştür. İngilizleri kazanmanın daha zor olacağını gözlemlemiştir. Görünüşe göre, Wilson'un 14 Şubat'ta Amerika'ya doğru yola çıkmasından önce onunla bu konuyu konuşmamıştır. Bu belki de, Wilson'un karşı çıkacağından korktuğu içindir ki bu korkusunda da haksız değildir. Lloyd George'un (yine her zamanki gibi coğrafya'ya aldırmayan) ifadesiyle, "yaşlı kaplan, Alman domuzunu parçalamaya başlamadan önce koca ayının Kayalık Dağlarının gerisine dönmesini istiyor!"

25 Şubat'ta, Fransa'nın resmi delegelerinden André Tardieu, nihayet Barış Konferansı'na Ren bölgesiyle ilgili resmi bir demeç verdi. Bu sunuş da onun her zamanki göz kamaştırıcı performanslarından biri oldu. Tardieu, Parisli gravürcü bir ailenin soyundan geliyordu. Kibar bir entellektüeldi (seçkinlerin gittiği Ecole Normale Supérieure'de sınıf birincisi olmuştu), diplomat, politikacı ve gazeteciydi. 1917'de Clemenceau onu kendi özel temsilcisi olarak ABD'ye yollamıştı. Çok zeki, enerjik, cazip bir insandı. Lloyd George ona hiç tahammül edemiyordu, Wilson da Washington'daki Cumhuriyetçilerle yakın temasları nedeniyle onu asla bağışlamıyordu. Clemenceau onu severdi. Bir insana ne kadar güvenebilirse, ona da o kadar güvenirdi. Ayrıca onu sıkı kontrol altında tutardı. Tardieu Yüksek Konsey'in bir toplantısında Clemenceau'nun önünde durma hatasını işlediğinde, yaşlı adam eliyle pat pat masaya vurmuş, "Lütfen, beyefendi," demiş, Tardieu öfke içinde sandalyesine oturmuş, ama cevap verme cesaretini göstermemişti.

Tardieu'nün, Clemenceau'dan gelen talimat üzerine hazırlanmış olan 25 Şubat tarihli memorandumu, Almanya'nın batı sınırının Ren'de kesilmesini, Müttefik kuvvetlerinin köprü başlarını kalıcı olarak işgal etmesini öngörüyordu. Tardieu, Fransa'nın Ren bölgesindeki hiçbir toprağı ilhak etmek gibi bir hevesi olmadığını söyledi, ama oranın nasıl yönetilmesi gerektiğine dair de bir şey söylemedi. Müttefiklerin cevabı sert oldu. Lloyd George, "Biz bunu, Müttefiklerin uğrunda savaştığı ve fedakârlık günlerinde kendi halklarına tekrarlayıp durduğu en temel ilkelerden birine kesin ve namussuzca bir ihanet olarak algıladık," dedi. Yine her zamanki gibi gerçekçi olduğundan, Almanya'yı bölmeye çalışmanın uzun vadede işlemeyeceğine dikkat çekti. "Sonu gelmez sürtüşmeler doğurur, hatta yeni bir savaşı tahrik ede-

bilir," diye ekledi. Wilson da ABD'de aynı sert tepkiyi gösterdi. Grayson'a, "Bu olamaz," dedi. "İnsanların görüşü buranın karakterinin Alman olduğu.. Toprağı Almanya'dan almak nefrete yol açar, Almanya'nın her yanında yeniden savaşma kararlılığı doğurur, Fransa kaybettiği vilayetler yüzünden Almanya'ya karşı neler hissetmişse, onlar da aynını hisseder." Başkan, House'a, Ren bölgesi konusunda hiçbir taahhüde girmemesini emretti. Bu konuyu kendisi, Paris'e döndüğünde ele alacaktı.

Bir uzlaşma yolu bulmak amacıyla Lloyd George, Celemenceau ve House, Wilson'un gemisi gelip yanaşmadan birkaç gün önce bir gizli komite kurdular. Fransa'yı temsil eden Tardieu bu sefer açıkça, bağımsız bir Ren devleti istedi. "1914'ün bir tekrarına karşı güven sağlanamazsa Fransa asla rahat edemez," dedi. "Bu güveni de ancak sınırı Ren'le çizmek sağlayabilir. Bir savaş daha olursa, bu seferkinin Fransa topraklarında yer almamasını beklemek Fransa'nın hakkıdır." Kerr cevap olarak, İngiltere'nin Ren bölgesini Almanya'dan ayırmayı da, oraya kalıcı olarak asker yerleştirmeyi de düşünemediğini söyledi. İngiliz kamuoyu da, dominyon hükümetleri de buna karşıydı ve onların istekleri görmezden gelinemezdi. Beri yandan, eğer Almanya yeniden saldırırsa İngiliz kuvvetleri elbette Fransa'nın yardımına gelirdi. Tardieu, herhalde vaktinde yetişemeyeceklerine işaret etti. (Lloyd George'un Manş denizi altına bir tünel yapma önerisini Fransızlar hiçbir zaman ciddiye almış değildi.) Amerikalı temsilci pek az konuştu, bu konuşmalardan yararlı bir şey de çıkmadı.

Wilson'un Paris'e dönmesine kadar, Almanya Anlaşması'nın askeri maddeleri konusunda epey ilerleme kaydedilmiş, ama Almanya'nın sınırları meselesi, Ren bölgesi de dahil olmak üzere, hiç ilerletilememiş, zor bir konu olan savaş zararının telafisi meselesi ise kilitlenip kalmıştı. Wilson'un gemisi 13 Mart akşamı Brest'e vardığında, House onu karşılamaya geldi, cesaret kırıcı haberler getirdi. Ortada Almanya Anlaşması'nın yalnızca iskeleti vardı.

Albay aslında, başkana kısa bir brifing verdiği kanısındaydı. Bayan Wilson'la destekçileri (House'u hiçbir zaman sevmemişlerdi), başkanın çok yıkıldığını söylüyorlardı. Olaydan yirmi yıl sonra Bayan Wilson, "O anda on yıl yaşlanmış gibiydi," diyecekti. "Kendini kontrol etmek için insanüstü çaba harcadığı zamanlarda olduğu gibi, çenesi kasılıvermişti." Bayan Wilson'a göre başkan, "Paris'ten ayrılmadan önce neleri kazandımsa, House hepsini geri vermiş," diye bağırmıştı. Grayson da sonradan kendi yorumunu ekleyecek, başkanın haberleri duyduğu anda, House'un yalnız bağımsız bir Ren cumhuriyetine razı olmakla kalmayıp, İngilizlerle Fransızların kirli oyununa geldiğini, Milletler Cemiyeti'nin önemini azaltacak bir adım atıp o akti Almanya Anlaşması'ndan çıkarmayı da kabullendiğini öğrendiği anda dehşete düştüğünü söyleyecekti. House aslında bunların ikisini de yapmamıştı, ama Wilson'un kuşkuları uyanmıştı bir kere. Çevresindekiler de o kuşkuları canlı tutmaktan mutlu oluyorlardı.

Başkan ile, bir zamanlar kendi uzantısı saydığı adam arasında gerçekte neler olduğunu hiçbir zaman bilemeyiz, ama o gece, dostluklarında bir çat-

lak belirdiği kesindir. Daha sonra da görüşmeyi sürdürdüler, House yine başkan adına hareket etmeye devam etti, ama küçük adamın artık başkan nezdinde o kadar ağırlık taşımadığı söylentileri dolaşmaya başladı. Lloyd George asıl sorunun daha sonra, Nisan ayında, Clemenceau ile House'un Crillon otelinde, House'un süitinde buluşmasıyla başladığı kanısındaydı. House bir anlaşmazlığı çözümlemeye çalışıyordu. Bu seferki Wilson'la İtalyanlar arasındaydı ve İtalya'nın Adriyatik'le ilgili taleplerine ilişkindi. Başkan birdenbire, hiç habersiz içeriye girmiş, arkasından bir şeyler döndürülmekte olduğunu düşündüğü hemen belli olmuştu. Lloyd George, "En azından bir tane ilahi niteliği vardı," diyordu. "Kıskanç bir tanrıydı. House kendisinin hangi konularda alacaklı olduğunu kollarken, idolünün o özelliğini unutmuş, bu yüzden bağışlanmaz bir suç işlemişti."

House belki de Brest'te başkana, diğer bazı kimseler meyanında Foch'dan gelen bir öneriyi aktarmış olabilirdi. O öneri, Almanya'ya askeri ve belki bazı mali şartları içeren bir ön anlaşma vermek, sınırlar ve tazminat gibi zor konuları daha sonraya bırakmakla ilgiliydi. Wilson'un bunu döner dönmez duyduğu kesindi. Buradan da hemen, Milletler Cemiyeti Anlaşması'nın gecikeceğine dair bir koku almıştı. 15 Mart günü Lloyd George ve Clemenceau ile 'çok samimi' bir görüşme yaptı. "Milletler Cemiyeti kurulduğunda oraya götürülecek pek çok sayıda dolaylı sorun vardı. Bu nedenle o kurumun kurulması ilk amaç olmak zorundaydı. Yalnızca kara ve deniz kuvvetleriyle mali konuları içeren bir anlaşma üzerinde görüş birliğine varılamazdı." Wilson, Yüksek Konsey'in o gün öğleden sonra yapacağı toplantıya katılmayı reddetti. O toplantıda askeri koşulların onaylanması gerekiyordu. Koşulları okumak için zamana ihtiyacı olduğunu ileri sürdü. İngiliz general Henry Wilson, "Küstahlık," dedi. İki gün sonra, konu nihayet ortaya geldiğinde, ABD başkanı, Almanya'nın gönüllülerden kurulu bir ordusu olması maddesine itiraz etmeyi düşündü. Lloyd George aradaki gecikmeden tedirgin olduğu için, kendisinin de bu durumda Milletler Cemiyeti Anlaşması'nı reddedeceği tehdidini savurdu. Sonunda koşullar itirazsız geçti.

Almanya'nın elinde, ordudan çok polis kuvvetine benzer bir güç kaldığını Müttefikler bile kabul etmekteydi. Daha sonraki yıllarda tüm orduların küçültülmesi vaatleri gerçekleşmeyince, İngilizler o Almanya anlaşması konusunda daha çok rahatsızlık duyar oldular, Almanların gücenikliği de daha çok arttı. 100.000 kişilik bir ordu ve 15.000 askerlik bir donanma vardı, hava kuvvetleri yoktu, tank, zırhlı araç, ağır toplar, güdümlü silahlar veya denizaltılar da yoktu. Almanya artık bir saldırı savaşına yönelemeyecek durumda kalmıştı. Elinde var olan silah stokunun çoğu ve Ren'in batısındaki tüm istihkâmları yok edilecekti. Almanya'da ancak bir avuç fabrikanın savaş malzemesi üretmesine izin vardı, bu tür malların ithalatı ise tümden yasaktı. Almanya'nın gizliden gizliye asker eğitmediğinden emin olmak için, kamu hizmetleri, örneğin polis gücü, savaş öncesindeki çapında kalacak, özel derneklerin, örneğin turizm klüpleri ya da savaş gazilerinin dernekleri gibi kuruluşların da askeri nitelikte hiçbir faaliyetine izin

verilmeyecekti. Almanya'nın lise ve üniversitelerinde öğrenciler artık yedek subay olmak üzere yetişmeyecekti. Bu şartların hepsini Almanlar kendileri uygulayacaklar, Müttefiklerarası Kontrol Komisyonu da onlara nezaret edecekti. Sonradan geriye bakıldığında bütün bunlar, Güliver'in iplerini yakalamış Lilliputları hatırlatmaktadır.

Askeri koşullarla ilgili zorluklar henüz bitmiş de değildi. Wilson bu sefer de donanma konusunda kendini İngilizlerle ciddi bir anlaşmazlık içinde buldu. Bu anlaşmazlık hem eski rekabetleri, hem de ABD'nin dünya çapında bir deniz kuvveti haline gelişi sırasında beliren yeni rekabetleri içeriyordu. Bir kere, İngiltere'nin Donanma Bakanlığı, Baltık Denizini Kuzey Buz Denizine bağlayan Kiel Kanalını yok etmek, Almanya'nın en büyük gemilerini bile, Kopenhag boğazlarından geçirmeden denize çıkarmasını sağlamak istiyordu. Amiraller ise, ticari deniz taşımacılığı sektörünün çıkarları için kaygılanıyor, Amerikan hükümetinin itiraz edeceğinden de haklı olarak korkuyordu. Ama eldeki tek alternatif, orayı Danimarkalılara hediye etmekti ki o da olamazdı. Onların da böyle zehirli bir yeme hevesleri yoktu. Yapılabilecek en iyi şey, orayı Alman kontrolünden almak, her türlü bayrağı taşıyan gemilerin kullanımına açmaktı. Amerikalılar buna bile itiraz ettiler. Amerika'nın temsilcisi ve deniz operasyonlarının başı olan Amiral William Benson, "Cezalandırıcı bir adım," dedi. Yeni Panama Kanalını sağlam şekilde kendi kontrolleri altına almış olan Amerikalılar, su yollarının uluslararası yönetimi konusunda emsal yaratmaya hevesli değildi. Benson ayrıca Almanya'ya fazla sert koşullar getirilmesine de karşıydı, çünkü böyle bir durumda ABD'nin, bu koşulları uygulatmak için sonu gelmez çabalar göstermesi gerekeceği kanısındaydı. Sonunda varılan uzlaşma, Almanya'yla barış halinde olan tüm ülkelerin serbest geçişine izin verme yolunda oldu.

Amerikalıların da İngiltere'den gelen bazı önerilere, örneğin Almanya sahillerindeki istihkâmların yıkılması gibi önerilere benzer itirazları vardı. Lansing, "Deniz gücü zaten azaltılıyor," diye yakınıyordu. "O zaman Almanya neden kendi kıyılarını koruyamasın?" Lloyd George bir çözüm buldu. Savunma istihkâmı niteliğinde olanlar kabul edilsin, saldırı niteliğinde olanlar kabul edilmesin, dedi. Sonunda, İngilizlerin gerçekten önemli bulduklarının dışındaki tüm Alman istihkâmları (kolaylıkla) savunma niteliğinde görüldü. Kuzey Denizi açıklarında iki tane ufacık, yassı ada vardı. Bunlar Heligoland (Helgoland) ile Dune adalarıydı. İngilizler o adaları 1890'da mükemmel bir pazarlık sonucunda Almanya'ya vermişler, karşılığında Zengibar'ı almışlardı. Ama ne yazık ki zaman geçerken ortaya uçaklar, denizaltılar, uzun menzilli toplar çıkmış, ardından İngiliz-Alman deniz gücü yarışı başlamıştı. Eskiden değersiz olan benek gibi adalar, şimdi çok önemli deniz üsleri olabiliyordu. Donanma bakanlığı basit bir çözüm buldu: "Kuduz köpeğin kulübesinin anahtarı bizim cebimizde olmalı," diyordu Amirallerden biri. "Çünkü hain hayvanın bir daha ne zaman hidrofobi krizi geçireceğini bilmeye olanak yok!" Eğer Amerikalılar, tahmin edildiği gibi, itiraz ederse, ikinci bir alternatif de oraları parça parça etmek olabilirdi. İngiltere'de emekliliğini yaşamakta olan yarı kör Sir Edward Grey

de kendi önerisini yolladı. Heligoland'ı kuşlar için doğal rezervasyon yapmayı öneriyordu. "Her nasılsa insanlar için hiç de çekici olmayan o çorak yer, milyonlarca göçmen kuşun dinlenme yeridir," diyordu. Clemenceau da, "Orayı neden Avustralyalı Hughes'a vermeyelim," diye ortaya çıktı. Sonunda İngilizlerin tutumu, Fransızların da desteğiyle, yalnızca istihkâmların sökülüp limanların yıkılması yolunda oldu. Wilson, "Heligoland ve Dune adalarındaki istihkâmların sökülmesine tamamen katılıyorum," diyordu. Ama dalgakıranların yıkılması, insani açıdan sindirmesi zor bir öneriydi, çünkü oraları Kuzey Denizi fırtınalarında balıkçıların sığınma yeri olabilirdi. Ama bunu söylerken, gereksiz şiddet izlenimi vermek de istemediğini ekliyordu. İngilizlere göre, balıkçılar doğal limanlarda da sığınacak yerler bulabilirdi. İngilizler o konuda istediklerini elde ettiler, ama adalar Almanlarda kaldı. 1930'larda Naziler iktidara gelince istihkâmlar yeniden yapıldı, İkinci Dünya Savaşından sonra da bir kere daha patlatılıp yıkıldı.

Almanya'nın denizaltılarına gelince, İngilizlerle Amerikalılar bu konuda kendilerini aynı tarafta buldular. Konu tartışma masasına geldiğinde Lloyd George, "Bu baş belaları yok edilmeli," dedi. Amerika'nın donanma bakanı Josephus Daniels, konuşmasında o denizaltıları zehirli gaza benzetirken, aslında pek çok kişiye tercüman oluyordu: "Bence denizaltıların tümü batırılmalı ve eğer Milletler Cemiyeti gerçekleşirse, bir daha hiçbir millet denizaltı yapmamalı," dedi. Fransızlarla İtalyanlar itiraz etti. Fransız denizcilik bakanı, "Kalleş silah diye bir şey yoktur," dedi. "Ancak silahın kullanılış biçiminde kalleşlik olabilir." Eğer denizaltılar yine de yok edilecekse, çalışmalara onlar da katılmak, hurdalardan onlar da yararlanmak istiyorlardı. Sonunda Fransız donanması denizaltılardan on tanesini aldı, geri kalanları parçalandı.

İngilizlerle Amerikalılar arasındaki esas gerginlik, Almanların savaş gemileri konusunda çıktı. Başlangıçta İngilizlerle Amerikalılar aynı görüşteydi. Amiralleri o gemileri istemiyordu, çünkü bunları kendi filolarına katmak pahalı ve zor olacaktı. Wilson aslında sapasağlam gemileri hurdaya çıkarmayı saçma buluyor, ama Lloyd George onları Atlas okyanusunun ortasında törenle batırma fikrinden enikonu hoşlanıyordu. Fransızlarla İtalyanlar yine itiraz ettiler. Bir Fransız amirali, Fransa'nın tüm kaynaklarını, karadaki savaşı kazanmaya harcadığını söyledi. "Donanmamız onarılamayacak kayıplara uğradı, oysa müttefiklerimizin filoları büyük ölçüde genişledi," dedi. Belki de gemileri bölüşmek daha akıllıca olurdu. Japonlar kendilerinin de birkaç tane alabileceğine işaret ettiler. İngiltere Mart başlarında ödün vermeye hazırdı. Ama o sırada House, Lloyd George'a, İngiliz donanmasının daha da büyümesine ABD'nin razı olmayacağını söyledi. Alman filosunun dağıtılması, Amerika'nın heyecanlı ve Anglofobik donanma danışmanının kafasında alarm zilleri çaldırmaya başlamıştı (aslında o ziller hiçbir zaman susmamıştı). Benson ayrıca, dağıtım ister savaştaki katkılara göre, ister kayıplara göre yapılsın, İngiltere yine de en büyük payı alacak, diyordu. "Gelecekte bu ülkenin denizlerde tek rakibi ABD olacak,

İngiltere'nin yapacağı ya da satın alacağı her gemi, Amerikan filosu düşünülerek alınacak." Benson İngiltere'nin dünya denizlerine ve dünya ticaretine tahakküm etmekte kararlı olduğuna içtenlikle inanıyordu.

Lloyd George gerginliği hafifletmek için her zamanki buluşlarından birini daha önerdi. Gemiler yine de dağıtılabilir, ama ABD ile İngiltere, kendi paylarına düşenleri batırabilirlerdi. Bu öneriye pek akıllıca olmayan bir de koşul eklemekteydi: "Gelecekte birbirine karşı gemi inşa yarışına girmemek şartıyla!" Eğer buna razı olunmazsa, İngiliz donanması kendi payına düşen Alman gemilerini imha etmeyecekti. Bu önerinin gerisinde, İngilizlerin giderek genişleyen ABD donanmasına karşı duyduğu kaygılar yatmaktaydı. Böyle giderse Amerikalılar, İngilizlerin denizlerdeki hakimiyetine son verecekti. Daniels 1918 sonunda Kongrenin önüne ikinci büyük gemi yapım programını getirdi. Programın dayandırıldığı gerekçeler çok güven vericiydi. Bu programın, 1916'da başlananın devamı olduğuna, yalnızca Milletler Cemiyeti'ni desteklemek için kullanılacağına değiniliyordu. Ama Paris'te Benson, Amerikalıların, kendi donanmaları da İngilizlerin donanmasına denk hale gelinceye kadar durmayacağını kesin bir dille söylemekteydi. İngiliz politikasının esası da, donanmalarının başka her donanmadan büyük olmasına, ideal olarak, herhangi iki donanmanın toplamından da büyük olmasına dayanıyordu. Beri yandan İngilizler, güçlerinin bir donanma yarışına finansal olarak yetişemeyeceğinin de farkındaydılar. Zaten ABD ile yeni ilişkilerini de sıkıntıya sokmak istemiyorlardı. Sonuçta onlar ellerinden geleni yapmışlardı. Lloyd George'un tutumu biraz sakar bir tutum olmuş, Amerikalılara, donanmalarının İngilizlerinkinden fazla büyümesinin hoşa gitmeyeceği mesajı verilmişti.

Daniels gerilimi gidermek için bizzat kalkıp Paris'e geldi. Günlüğüne şöyle yazıyordu: "Başkan durumu konuşup doğru bir anlaşmaya varabileceğimizi umuyor." Ama görüşmeler iyi gitmedi. İngiltere Donanma bakanı Walter Long, Benson'la Daniels'e, "İngiltere donanmasının üstünlüğü, yalnız İngiltere İmparatorluğu'nun varlığı için değil, dünya barışı için de şarttır," dedi. Benson gergin bir sesle, ABD'nin de barışı koruma konusunda sorumluluğun bir kısmını üstlenebileceğini söyledi. Benson'la İngiliz görevdaşı "Rosie" Wemyss öylesine öfkeli bir kavga ettiler ki, Daniels birbirlerine yumruk atacaklarından korkmaya başladı. "İngiliz amirali, kendi ülkesinin dünyanın en büyük donanmasını kurmaya hakkı olduğuna, bizim de bunu kabul etmek zorunda olduğumuza inanıyor. Benson'un gözünde bu vatana ihanet demektir," diyordu. İngilizler, Milletler Cemiyeti Anlaşması'nda Monroe Doktriniyle ilgili değişikliğe itiraz edecekleri tehdidini ileri sürdüler, oysa Wilson, o anlaşmayı Kongre'den geçirebilmek için o maddenin değişmesine ihtiyacı olduğu kanısındaydı. Lloyd George Nisan 1 gününde birlikte kahvaltı ederlerken Daniels'e, eğer ABD donanma inşasını sürdürürse Milletler Cemiyetinin hiçbir işe yaramayacağını söylüyordu. "Kruvazör yapımını kestiler. Eğer Wilson'un istediği Milletler Cemiyetine güvenebilsek, bizim de kendi yapımlarımızı durdurmamız gerekir."

Sonunda iki taraf da (amiralleri hariç) bir molaya ihtiyaç duyduğundan, bir noktada buluşma sağlandı. Amerikalılar gemi inşa programlarını değiştireceklerini söylediler (zaten değiştirmeleri gerekiyordu, çünkü Kongrenin itirazları vardı), İngilizler de Milletler Cemiyeti Anlaşması'ndaki maddeye itiraz etmemeyi kabullendiler. Taraflar birbirlerine danışmayı sürdürecekleri konusunda da anlaştılar. Ama bu yeni hava, Scapa Flow'daki Alman gemileriyle ilgili çözümsüzlüğü gideremedi. Wemyss, astlarından birine, "Onların batırılmasını isterdik," diyordu. "Ama o konunun bu oyunda bir piyon olduğunun farkındayım." İngilizlerle Amerikalılar arasında gelişen ve gözlemcileri o kadar etkileyen işbirliği ruhu, sonradan "Paris deniz savaşı" diye anılacak bu anlaşmazlık yüzünden sarsılmıştı. Almanya'nın ödeyeceği tazminat konusuna sıra geldiğinde, daha da sarsılacaktı.

15

Faturanın Ödenmesi

Almanya 1995'te, barış anlaşmasının ünlü sorunlu maddesiyle ilgili hafif yankılanmalar yeniden duyuldu. Bir kere daha birleşen Almanya, Versailles Anlaşması'na göre ödemek zorunda olduğu savaş tazminatını ödeyebilmek için iki savaş arası dönemde aldığı kredilerin faizini ödemeyi kabul ettiğini ilan etti. Paris'te Amerikan Hazinesini temsil eden banker Thomas Lamont, "Tazminat konusunun Paris Barış Konferansı'nda sebep olduğu sıkıntı, gerilim, güceniklik ve gecikme, anlaşmanın başka her maddesinin yarattığından fazla oldu," diyordu.

Tazminat Almanya'yla Müttefikler arasındaki ilişkileri zehirlemekteydi. Müttefiklerin kendi aralarındaki ilişkileri bozmayı da, 1920'lerin ve 1930'ların büyük bölümü boyunca sürdürecekti. 1919 yılında Barış Mimarlarının karşısına çıkan sorun, bir yandan çok basit, bir yandan da çok karmaşıktı. Basitliği, Lloyd George'un ifadesiyle şöyle özetlenebilirdi: "Birilerinin bedel ödemesi şart. Almanya ödemezse İngiliz vergi mükellefleri ödemek zorunda. Ödeyecek olanlar da, kayba yol açmış olanlardır." Karmaşıklığı ise, faturayı hesaplayıp Almanya'nın parasının ne kadarına yeteceğine karar vermekle ilgiliydi. Daha tazminat sözünün ağıza alınması bile anlaşmazlığa yol açıyordu. Yalnız verilen zarar mı ödenecekti, yoksa bir tür ceza mı söz konusuydu, galiplere savaşın maliyeti de mi tazmin edilecekti? Maliyetlere, işgaller, ölümler, hasarlar yüzünden doğan gelir kaybı nedeniyle alınamayan vergiler de mi dahildi? Ya dul ve yetimlere ödenen maaşlar? Sahipleri kaçınca açlıktan ölen hayvanlar? Bu cehennem savaşının ahlaki sorumluluğu karşılığında, Almanya'nın ve söz konusu müttefik hangisiyse onun bir onayı mıydı söz konusu olan?

Son anlaşmayı birlikte hazırlayan Fransa, İngiltere ve Amerika'nın farklı ihtiyaçları, farklı görüşleri vardı. Amerika, yüksek ahlak çizgisini seçmişti. Kendisi için hiçbir şey istemiyor, ama Avrupalıların savaş sırasında aldıkları borçları geri ödemesini bekliyordu. Avrupalılar için ise tazminat, kendi borçlarını ödeyebilmenin, kendi toplumlarını yeniden kurabilmenin bir yoluydu. Bu durumda tazminat faturasına nelerin gireceği çok önemli oluyordu, çünkü ganimetin paylaşımını da etkileyeceği ortadaydı. Örneğin Fransa, en büyük doğrudan zarara uğrayan ülkeydi. Onu Belçika izliyordu. Ama en çok parayı harcayan da İngiltere olmuştu. Almanya'nın ne kadar ödeyebileceği konusunda da yoğun tartışmalar yer alıyordu. Eğer rakam

çok yüksek tutulursa, Alman ekonomisi çökebilir, bu durum İngiliz ihracatçılarına da elbette yardımcı olmazdı. Ama rakam fazla düşük olursa, Almanya ucuz kurtulmuş olacaktı. O zaman çabuk kendine gelebilirdi, bu da Fransa'yı kaygılandıran bir konuydu. Gerek o günlerde, hatta gerekse şimdi, sağlıklı rakamları bulmak hiç kolay değildi, çünkü her şeyi abartmak ve bulandırmak hemen hemen tüm tarafların çıkarınaydı. Müttefikler alacaklarının ne kadar büyük olduğunu, Almanlar da ne kadar çok para ödemekte olduklarını abartıyordu. Barış Mimarları son bir rakam üzerinde anlaşamadıkları için, Almanya Anlaşması'na Müttefiklerin bir özel komisyon kuracağı, bu komisyonun iki yıl içinde, Almanya'nın ne kadar ödeyeceğini kararlaştıracağı yazıldı. Bunun üzerine tabii Almanlardan büyük itirazlar yükseldi, kendilerinden açık çeke imza atmalarının istendiğini ileri sürdüler.

Tarihçiler bugün yavaş yavaş, bindirilen yükün hiçbir zaman Almanya'yla sempatizanlarının iddia ettiği kadar da fazla olmadığı sonucunda birleşmektedir, ama tazminat konusu yine de Paris'te yapılan barışın baş sembolü olarak kalmıştır. Versailles Anlaşması'nın 440 maddesinden pek çoğu çoktan beri unutulup gitmiş olsa da, tazminatı ilgilendiren o bir avuç madde, bugün hâlâ geçerli olan standart görüşe göre o anlaşmayı, intikamcı, kısır görüşlü ve zehirli bir doküman olarak damgalamıştır. Yeni Weimar demokrasisi hayata ilk adımını ezici bir yük altında attı, Almanların anlaşılabilir güncenikliğini Naziler bu sayede sömürü malzemesi olarak kullanabildi, denmiştir. Daha sonraki felaket dolu olayların sorumluluğu, bu iddialara göre, 1919'daki Barış Mimarlarıyla başlamıştır ve intikamcı, açgözlü Clemenceau'nun, korkak ve kararsız Lloyd George'un ve John Maynard Keynes'e göre kendisini ayak oyununa getirmelerine izin veren hassas, kırgın Wilson'un omuzlarına yüklenmiştir.

Keynes bu tabloyu elbette ki kendi kendine yaratmış değildir, ama çok ikna edici biçimde ve ısrarla ifade ettiği de gerçektir. Son derece akıllı, ama oldukça çirkin bir genç olarak, Eton ve Cambridge'i sular seller gibi bitirmiş, tüm ödülleri ve dikkatleri toplamıştı. Bloomsbury grubuna katılması, zaten var olan ahlaki üstünlük eğilimlerini daha da güçlendirmeye yaramıştı. Ast olarak korkunçtu, çünkü hemen hemen tüm üstlerine duyduğu o tiksinti dolu nefreti saklama zahmetine hiç kalkışmazdı. Barış Konferansı'na hazine baş danışmanı olarak gitmişti. Bu nedenle de, Almanya Anlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra yazdığı *Barışın Ekonomik Sonuçları*'nda bilgili ve yetkili olarak konuşuyordu.

Wilson, Avrupalıların iğrenç blöfünün kurbanı oldu, diyordu. "Onların havasına kapıldı, kendisini uyuşturmalarına izin verdi, onların planı ve onların verileri temelinde tartışmalar yaptı, onların açtığı yollarda ilerledi." Wilson, ona göre, kendi ilkelerine, kendi ülkesine, daha iyi bir dünya isteyen herkesin umutlarına ihanet etmişti. Lloyd George, sirenlerin başıydı. Yarı insan, yarı keçi olarak Gallerin dağlarından çıkagelmiş, iyi ve saf olanları bataklığa sürüklemeye çalışmıştı. Keynes, sonradan kitabından çıkardığı bir

paragrafta şöyle diyordu: "İnsan onun yanındayken, nihai amaçsızlığın, içsel sorumsuzluğun, biz Saksonlara özgü iyilik ve kötülük kavramlarıyla ilgisi olmayan, Kuzey Avrupa folklorunun sihirbazlarında gördüğümüz, hakkaniyetli sanılan bir kurnazlık, acımasızlık, güç sevdası, iğreti hayranlık karışımının kendisine bulaştığını hissediyor."

Clemenceau, kurumuş, hınçlı bir ihtiyar olarak, yalnızca Fransa'yı ve Fransa'nın güvenliğini düşünüyordu. Keynes, Fransızlardan ve gözüne oransız açgözlülük diye gözüken o tutumlarından nefret etmeye başlamıştı. Fransa temsilcileriyle, hem Almanya'ya yardım konusunda, hem de Fransa'nın İngiltere'den istediği krediler konusunda mücadele etmişti. Mütareke komisyonunda karşılaştığı Alman temsilciler de bir başka hikâyeydi. Bloomsbury'deki arkadaşları için kaleme aldığı anılarında, Hamburg'lu saygın bankacı Carl Melchior'u, "çok temiz ve tirendaz, iyi ve şık giyinmiş, yüksek ve sert bir yakası var ...; gözleri pırıl pırıl, dosdoğru size bakıyor ve inanılmaz hüzünlü bakışları var; tuzağa düşmüş dürüst bir hayvan gibi," şeklinde tarif etmişti. Keynes'in Melchior'a karşı bir tür sevgi hissettiğini ilan edişini de pek fazla ciddiye almamak gerekir. Bu sözleri, kendi karmaşık cinsel geçmişini çok iyi bilen arkadaşlarına bir sözel gösteriş olarak almak yeterli olacaktır.

Barış Mimarları Keynes'i şaşırtmış, afallatmıştı. Avrupa uygarlığı çökmenin eşiğinde titrerken intikam peşine düşmekten fena halde yakınıyordu.

> Paris'te, Yüksek Ekonomik Konsey'le ilgili kişilere hemen hemen saat başı raporlar gelir, sefaleti, keşmekeşi, Orta ve Doğu Avrupa'nın tümündeki çürüyen düzeni anlatırken, müttefiklerle düşmanlar, Almanya ve Avusturya mali temsilcilerinden ülkelerinin ne korkunç bir yorgunluk içinde olduğuna dair cevap verilemeyecek kanıtları dinlerken, arasıra Başkan'ın evindeki o sıcak, kuru odaya ziyaret fırsatı çıktığında, Dörtler'in bomboş ve çorak bir entrika döngüsünde kendi kaderlerini doldurmakta olduklarını görmek, insanın yüreğindeki kâbus duygusunu ancak daha yoğunlaştırmaya yarıyor.

Neler başarılıyordu o yaldızlı odalarda? Keynes'e göre, savaşın Avrupa'ya getirdiği ekonomik yıkım oralarda tamamlanıyordu. Haritalarda serbest ticaret bölgesi yapmaları gereken yerlere onlar çizgiler çiziyordu. Birbirlerine olan borçlarının tümünü silmeleri gerekirken, o borçlar konusunda pazarlık ediyorlardı. Almanya'da en çok yankılanan eleştiri de, o sakatlayıcı tazminata yönelikti. Keynes, Barış Konferansı için kendi yazdığı memorandumdan geniş alıntılar yaparak, şu iddialarda bulunmaktaydı: Almanya en çok iki milyar sterlin (on milyar dolar) ödeyebilirdi. Bundan fazlası ülkeyi sefalete iter, belki ihtilale sürükler, Avrupa için çok tehlikeli sonuçlar doğabilirdi.

Paris'te bulunduğu süre içinde Keynes, Avrupa'nın ekonomik sorunlarıyla tazminat meselesini bir tek derli toplu, akıllıca paket içinde çözümlemek için bir program oluşturmuştu. Avrupalı Müttefiklerin para toplaması,

savaşın hasarını onarması, birbirlerine ve ABD'ye borçlarını ödemesi gerekiyordu. Yenik ülkeler kendi onarımları için bono çıkaracaklar, ama o bonolar, hem düşmanın, hem de Müttefik ülkelerin garantisine sahip olacaktı. Para ırmakları yeniden akmaya başlayacak, Avrupa ülkeleri hep birlikte ortak çıkarlarına bağlı hale gelecekti. Sonunda her şey ABD'nin katılmasına bağlıydı. Kâğıt üzerinde İngiltere hâlâ alacaklı ülkeydi, Fransa'nın genel borcu da 3,5 milyar dolardı ama aslında gerçekler çok farklıydı. Bu Avrupa ülkelerinin her ikisi de Rusya'ya büyük miktarda borç vermiş, Rusya geri ödemede temerrüde düşmüştü. Ayrıca iki ülke, İtalya ve Romanya'ya da borç vermişlerdi, onlar da geri ödemelere başlayabilecek duruma henüz gelememişlerdi. İngiltere'nin ABD'ye borcu 4,7 milyar dolar, Fransa'nın ABD'ye borcu da 4 milyar dolardı, ayrıca Fransa, İngiltere'ye de 3 milyar dolar borçluydu. Lloyd George 1919 Nisan'ında Wilson'a, "Avrupa'nın ekonomik mekanizması tıkanmış durumda," demişti. "Geleceğe ilişkin ihtimalleri ortaya koyan, Avrupa halklarına, yiyeceği, istihdamı ve düzenli yaşamı bir kere daha sağlayabilmenin yolunu gösteren bir öneri, gelecekteki gelişmenin ve daha iyi yaşamın başlatıcısı olabileceğine inandığımız bu toplumu Bolşevizm tehlikesinden korumanın en iyi yolu olabilir."

ABD'nin kendi mali kaynaklarını kullanarak Avrupa'yı savaş sonrasında yeniden ayağa kaldırması fikri, bir süredir çeşitli biçimlerde ortada dolaşıp durmaktaydı. Müttefiklerine çok büyük borçları olan ve onarım için de çok para harcamak zorunda bulunan Fransızlar, Müttefikler arasında savaş sırasında oluşmuş ekonomik işbirliğini güçlendirip uzatma konusunda herkesten çok hevesliydi. Fransız Ticaret ve Sanayi Bakanı Etienne Clémentel, normal bir çiftçi ailesinin çalışkan, dürüst çocuğuydu. "Yeni Ekonomik Düzen" başlıklı ayrıntılı bir plan hazırladı. Bu plana göre, ziyankâr rekabetin yerine düzen ve koordinasyon geliyor, kaynaklar havuzlara toplanıyor, ihtiyaca göre paylaştırılıyor, tüm sistem akıllı teknokratların yönetimine veriliyordu. Almanya kendi siyasal durumunu düzene koyunca, o da yeni düzenin bir parçası olabilir, güçlü organizasyona katılabilirdi. Ama bu plan da, ABD'nin aktif muhalefeti ve İngiltere'nin kayıtsızlığı sonucu Müttefikler tarafından Nisan 1919'da reddedildi. Aynı çaba, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Jean Monnet'nin (kendisi 1919'da Clémentel'in asistanıydı) bir ekonomik organizasyon kurması ve sonra o organizasyonun Avrupa Birliği olarak büyümesiyle meyvelerini vermiş oldu.

İngilizler, ABD'nin kendi alacaklarıyla ilgili faiz tahsilatını birkaç yıl için iptal etmesi gerektiğini ima etmeyi tercih ediyorlardı. Ya da savaşın tüm masraflarının bir toplamı çıkarılır, ABD'nin payı da toplamın içinde en büyük pay olurdu. Lloyd George, büyük fikirlere her zaman hevesli biri olarak, daha da çarpıcı bir çözümü tercih etmekte, Müttefiklerin birbirlerine olan borçlarının hepten iptal edilmesini savunmaktaydı. Ama Amerikalılar, Avrupa'nın mali problemlerine bulaşmamakta kararlıydı. Wilson, başlıca danışmanlarından biri olan finansör Bernard Baruch'a yazdığı bir mektupta,

"Bizi Avrupa'nın titrek mali yapısına bağlama yolundaki çabaları fark ediyorum," demişti. "O çabaları alt etmek için de senin yardımına güveniyorum." Uzmanlarının çoğu da, Washington'daki Hazine de onun bu görüşlerine katılıyordu. Avrupalılar kendi sorunlarını kendileri çözmeliydi. Amerika onlara yardım ettikçe, kendi ayakları üzerine kalkmaları da gecikecekti. Hem zaten çoğunluğu Cumhuriyetçilerden oluşan Kongre'nin de Avrupa'ya bol para vermeyi kabul etmesi pek olası değildi. Keynes'in programı da tüm diğerleri gibi reddedildi, Barış Mimarları tazminat konusunu konuşup dururken, Keynes giderek artan bir karamsarlıkla onları izlemek zorunda kaldı.

Barış Konferansı dördüncü ayına girerken, izlemek de giderek zorlaşıyordu. Lloyd George, kendi kabinesinden gelen kaygılı bir soruya karşılık, "Eğer bir rakam üzerinde anlaşabilsek, sabit bir tutarı seçmek elbette çok iyi olurdu," demişti. "Ama zorluk ilk önce miktarı kararlaştırmakta, ardından bunu tüm Müttefiklerin kabul etmesini sağlamakta, ondan sonra da bu miktarın hangi oranlarda paylaşılacağına dair görüş birliği sağlamakta. Eğer bu üç zorluğu aşacak bir planınız varsa, Barış Anlaşması'nın en büyük sorununu aşmışsınız demektir." Barış Konferansının açılmasından hemen sonra, Yüksek Konsey, "Zararın Telafisi Komisyonu" adıyla bir komisyon kurmuştu. Bu komisyon, düşman ülkelerin (bu esas olarak Almanya demekti) ne kadar ödemesi gerektiğini, ne kadar ödeyebileceğini ve ödemelerin nasıl yapılacağını ele alacaktı. Sonuncu başlığı ele alan alt komite çok seyrek toplanıyordu, ama diğer iki alt komite gece gündüz çalışma halindeydi. Ne var ki, üretebildikleri yalnızca kâğıtlardan ibaretti. Wilson 14 Şubat'ta ülkesine doğru yola çıkarken komisyon kilitlenmiş durumdaydı. Amerikalılar oldukça küçük bir rakamda direniyor, İngilizlerle Fransızlar da daha fazlasını istiyordu. Bir gazeteci alaycı bir sesle, "Çocuklar nasıl tahta bloklarla oynarsa, bunlar da milyarlarla oynuyor, ama neye karar verilirse verilsin, yalnızca lafta kalacak, çünkü Almanlar böyle büyük paraları asla ödeyemez," demişti. İngilizler 24 milyar 120 milyar dolar sterlin bekliyor, Fransızlar 44 milyar sterlin (yani 220 milyar dolar) istiyor, Amerikalı uzmanlar da 4.4 milyar (22 milyar dolar) öneriyordu.

Amerikalılar ayrıca anlaşmaya da belirli bir miktarı yazmak istiyordu. Uzmanlarının iddiasına göre bunu oraya yazmak, Avrupa'nın toparlanmasını geciktiren finansal belirsizliğe de son verecekti. Avrupalılar o görüşte değildi. Tartışmalara katılan İngiliz bakanlardan Montagu, "Almanlara fazla düşük rakam verilirse, onlar keyifle öder, Müttefikler az para almış olur, ama beri yandan fazla yüksek rakam verilirse, Almanlar havlu atar, Müttefikler de zırnık alamaz," demişti.

Şimdi geriye bakınca, galip devletlerin Almanya'ya para ödetme konusunda daha az ısrarcı olmaları, esas olarak Avrupa'yı yeniden ayağa kaldırmayı düşünmeleri gerektiğini söylemek kolaydır. Ama Avrupa toplumunu bu kadar derinden sarsan bir savaşın hemen sonrasında, siyasi liderler nasıl olur da unutmaktan söz edebilirdi? Zaten ne olursa olsun,

böyle bir şeye kamuoyu da izin vermezdi. "Hunlara bedeli ödetin," diyordu İngilizler. Paris duvarlarındaki posterler de, "Önce Almanya ödesin!" diye haykırmaktaydı.

Avrupalı liderler, Almanya'nın ödeme kapasitesini değerlendirirken bile bir tehlikenin varlığının farkındaydı, çünkü ortaya konacak rakam kesinlikle halkın beklediğinden daha az olacaktı. İngilizlerle Fransızlar ayrıca, Almanya'nın (ya da Almanya'dan geriye ne kaldıysa onun) ne kadar ödeyebileceğine karar vermenin de çok zor olduğuna, haklı olarak işaret etmekteydi. Ülkenin durumu kötüydü, ekonomisi de, hükümeti de sallantıdaydı. Dış ticaret buharlaşıp yok olmuş, onunla birlikte önemli bir gelir kaynağı da kayıplara karışmıştı. Almanlar isteseler bile güvenilir istatistikler çıkarabilecek durumda değildi. Devletin maliyesi de allak bullaktı. Vergiler siyasi amaçlarla düşük tutulmuş, savaş giderleri daha çok, bol miktarda çıkarılan savaş bonolarıyla ve özel tahvillerle ödenmişti. Plan baştan beri, Almanya'nın savaşı kazanmasından sonra bu borçları kolayca ödeyeceği, çünkü tüm maliyeti yenilen düşmanın sırtına yükleyeceği üzerine kurulmuştu. Savaşın son yılında bu gerçekleşmeye de yaklaşmıştı. Rusya'yla Brest-Litovsk ve Romanya'yla Bükreş anlaşmaları, çok büyük kaynakların kontrolünü Almanya'ya devretmekteydi. Bolşevikler de 600 milyon dolarlık bir tazminatın ödemelerini başlatmak zorunda kalmışlardı. 1919'un mağlup Almanya'sındaysa, muhafazakârlar vergilerde en ufak bir yükselme ya da tahvillerin geri ödenmesinde en ufak bir gecikme ihtimaline karşı kıyameti koparıyor, bu arada sol kanat da savaş gazilerine, dullara ve yetimlere para verilmesini, sübvansiyonlu yiyecek dağıtılmasını, ücretlerin yükseltilmesini istiyordu. Hükümet ödleklik edip boyun eğdi, Almanya'nın açığı büyümeye başladı, 1921'e kadar bütçenin üçte ikisini buldu. Sırf tazminat ödemek için harcamaları kısma ya da vergileri yükseltme yönünde pek az özendirici vardı.

Müttefiklerin faturasının ne olduğunu kestirmek de zordu. Özgürlüğe kavuşan bölgelerin Fransız bakanı, "Benim yoksul ülkem Fransa'da, yüzlerce köyün insanları henüz köylerine dönemedi," diyordu. "Lütfen anlamaya çalışın: orası bir çöl, bir sefalet, bir ölüm." Amerikalı bir askeri mühendisle ekibindeki yardımcıları, belki de Fransa ve Belçika'nın savaş mağduru bölgelerinde en ayrıntılı incelemeleri yapmış kişiler olarak, Ocak 1919'da, hasarı onarmanın kaça mal olacağına ilişkin sağlıklı ve güvenilir tahminlerin en erken iki yıla kadar yapılabileceğini ileri sürdüler. İngilizler (haksız yere) müttefiklerinin kendi iddialarını şişirmeye çalıştığından kuşkulandılar, çünkü Belçika'nın rakamı, ülkenin savaş öncesindeki tüm varlığından fazla, Fransa'nınki ise kendi önceki varlığının yarısı kadardı. Lloyd George sert bir havaya girdi, "Neredeyse inanılmaz," dedi. Müttefikleri ne kadar çok isterse, tabii İngilizlere o kadar azı kalacaktı.

Beri yandan, neyin hasar sayılacağı konusunda da büyük anlaşmazlıklar vardı. Wilson ancak savaş sırasındaki gayrimeşru eylemlerin verdiği zararın telafi edilmesinden yana olduğunu, savaş maliyetlerinin ve tazminatının

ödenmemesi gerektiğine inandığını kesinlikle söylemekteydi. Wilson'un On Dört Nokta'sında yalnızca işgale uğramış toprakların "onarımı"ndan söz edilmekteydi, "ilhaklara, katkılara ve cezai tazminatlara" izin verilmeyeceği vaat edilmekteydi. Almanya mütarekeyi imzaladığında, o anlayışa dayanarak imzalamıştı. Bu durumda Almanya, Fransa ve Belçika'daki savaş alanlarını onarmakla yükümlü olmalı, ama Müttefik hükümetlerin, örneğin silahlara ya da askerin beslenmesine harcadığı paraları ödemek zorunda olmamalıydı. Lloyd George, 'onarım' ile 'tazminat' arasındaki sınırı bulanıklaştırmaya çalıştığında, Wilson buna hiç izin veremezdi: "Dünyanın her yanındaki çalışan insanlar tazminatları protesto etmişlerdi, kendisi de "zararın onarımı" teriminin yeterince kapsamlı olduğuna inanmaktaydı."

Lloyd George her zamanki iyimser tutumuyla, çalışma arkadaşlarına, Wilson'un tazminatları hepten reddettiğini aslında pek de sanmadığını söylemekteydi. İngilizlerin kaygısı, eğer Wilson inat ederse, İngiltere İmparatorluğu'nun Almanlardan ancak batırdıkları gemilere karşılık para alabileceği içindi. Aslan payını Fransa alacaktı, o para da, İngilizlerin görüşüne göre, Fransızların her zamanki beceriksiz mali yönetimi yüzünden ziyan olup gidecekti. Zaten İngiltere, Fransızların İngiltere'ye olan borçlarını ödemek için de yeterli çaba göstermediğinden kuşkuluydu. Churchill'in sert sözleri şöyleydi: "Fransa millet olarak iflas ediyor, ama Fransızlar birey olarak zenginleşip duruyor."

Lloyd George, Wilson'u önce ikna etmeye çalıştı, ardından tehditlere yöneldi. Mart 1919 sonunda ona, İngiltere'nin bazı maliyetleri de hesaba dahil edilmezse, belki kendisinin anlaşmayı imzalayamayacağını söyledi. Bereket versin Smuts zekice bir planla ortaya çıkmakta gecikmedi. Mütareke hazırlanırken Avrupalı Müttefiklerin bir öneride bulunduğuna, Amerika'nın da onların görüşünü kabul ettiğine işaret etti. O öneriye göre, Almanya kendi saldırganlığı yüzünden sivillere verilen bütün zararlardan sorumlu olacaktı. Demek ki telafi ödemelerine, askerlerin ailelerine verilecek paralarla, dul ve yetimlere verilecek aylıklar, ayrı ayrı dahil edilmeliydi. Bunun etkisi, potansiyel faturanın iki katına çıkması demekti. Üstelik bu teklif, daha dört ay önce Lloyd George'u uyaran, aşırı taleplere yönelmemek gerektiğini söyleyen, bir ay geçtiğinde de, tazminatların Almanya'yı sakatlayacağına dayalı itirazlarda bulunan Smuts'dan geliyordu. Gururlu, moralist ve zeki Smuts, bunun tutarsızlık olmadığına kendini de inandırmıştı. Kendini savunması gerektiğinde, Barış Konferansı'ndaki hukuk uzmanlarının çoğu tarafından benimsenen bir fikri ortaya atmış olduğunu söylüyordu. Daha yakından bakıldığında, kendisinin şöyle bir notuna da rastlıyoruz: "Eğer aylıklar da katılmasa, telafi paralarının en çoğunu Fransızlar alacaktı."

Wilson, Smuts'u dinledi. Oysa bunu Lloyd George söylese dinlemezdi. Amerikalı uzmanlar bu iddianın saçma ve mantıksız olduğu kanısındaydı. "Mantık! Mantık!" dedi Wilson onlara. "Benim umurumda bile değil mantık. Ben aylıkları da katacağım!" Verdiği karar, sonunda ancak telafi paralarının dağılımını etkiledi, çünkü son toplam rakam, Almanya'nın gerçekte ne kadar ödeyebileceğine göre saptandı.

Wilson belki geri adım atmakla suçlanmış olabilir, ama Lloyd George çok daha fazla şeyle suçlanacaktı. Bir kere, Keynes'in dediği gibi, Amerikalıları ayak oyununa getirmekle ve İngiliz kamuoyunun Almanya'dan çok büyük meblağlar alınacağını hayal etmesine izin vermekle suçlanacaktı. En iyi ihtimalle, kendi ilkelerine sadık kalma cesaretini gösteremeyen bir liberal olduğu söylenecekti, ki zaten o günlerde de öyle söyleniyordu. Tutarlı davranmadığı kesindi. Avustralyalı Hughes milyonlarca sterlinden söz ettiğinde, Lloyd George, Almanya'nın böyle bir parayı bulabilmek için imalat sanayisini genişletmesi, dünya pazarlarına kendi ucuz mallarını dampingle yollaması gerekeceğini söylemişti. "İki kuşak boyunca Alman işçilerini kendi kölemiz haline dönüştüreceğiz demektir," demişti. Üstelik böyle bir durumda, İngiltere'nin ve imparatorluğun ticareti de zarar görecekti. Ama daha sonra Lloyd George olduğu yerde dönmüş, Almanya'nın ödeme kapasitesini değerlendirecek komiteye, İngiliz heyetinin başkanı olarak Hughes'u atamış, yanına da bilinen sert tutumluları yerleştirmişti. Bu grup (Kanada'lı Sir George Foster, ömrümde görev yaptığım komitelerin en acayibi, diyordu), delil toplama konusunda pek bir çaba göstermedi, daha çok kendi kişisel izlenimlerine, kendilerince olmasını istediklerine, Foster'ın dediği gibi, "sonu bir kuşak sürecek baskı ve yönlendirmelere varacak bile olsa, Hunlara ne pahasına olursa olsun en çok parayı ödetmeye," başka da her şeyi unutmaya eğilimliydi.

Barış Konferansı'nda Lloyd George hâlâ bir o yana, bir bu yana kayıyordu. Wilson ve Clemenceau ile birlikte yüksek telafi paralarını savunuyor, ondan sonra Mart sonunda, kendi ünlü Fontainebleau Memorandumunda, ılımlılıktan söz ediyordu. Anlaşmaya kesin bir rakam koymaya, o rakamın çok düşük olacağını söyleyerek itiraz ediyor, sonra Haziran ayında, Almanların yakınması üzerine, belki de meblağı Müttefiklerin kararlaştırması gerektiğini söylüyordu. Bazen Keynes ile Montagu'yu (ikisi de ılımlı) dinler gözüküyor, bazen de İngiltere Bankası eski guvernörü Lord Cunliffe ile yargıç Lord Sumner'ın dediklerine meylediyordu. Cennetin İkizleri (Keynes onlara bu ismi takmıştı) genelde konferansın iki kötü adamı olarak görülmekteydi, "hep birlikte dolaşıyorlar, ne zaman kötü bir adım atılması gerekse hemen oraya çağrılıyorlardı." Lloyd George, İkizleri, telafi komisyonuna İngiltere temsilcileri olarak atamıştı, ama Mart ayında, özel bir çıkmazı çözümlemek için bir özel komite gerektiğinde, Montagu'yu seçti. Bir Amerikalı, "İşler ciddiye binince, Montagu ile Keynes'i devreye sokuyor," diyordu. "Ama kaypaklık yapmak istediğinde, Sumner ile Cunliffe'i getiriyor." Keynes rakiplerinden nefret ediyordu. Lloyd George daha sonra, o iki adamın mantıksızlığı karşısında kendisinin de çok şaşırdığını iddia edecekti. Barış Konferansı boyunca Amerikalılara fısıltıyla, kendisinin aslında daha düşük telafi parasını tercih ettiğini, ama İkizleri razı edemediğini söylemiş durmuştu.

Cunliffe de, Sumner de, kendi ülkeleri için en iyi pazarlığı yapmaları gerektiğine inanıyordu, ama ödün vermeye de hazırdılar (Lloyd George'dan talimat almaya da razıydılar). Sumner, telafi komisyonunda maliyetlerin

yükseltilmemesi gerektiğini savunurken, komisyondaki çalışma arkadaşlarına, "Burada devlet adamı gibi davranmalıyız," demişti. Eğer Lloyd George onlara yapın dese, anlaşmaya belirli rakam koymaya ve o rakamı düşük tutmaya her ikisi de hazırdılar. Peki, o neden böyle bir şey söylememişti? Bu dalgalı tutumu ona şöhretinden ve saygınlığından çok şey kaybettiriyor, Paris'teki çalışma arkadaşlarıyla sorunlar yaşamasına yol açıyordu. Amerikalı uzman Lamont, "Keşke Bay Lloyd George bize kendisinin ne istediğini açıkça söylese de, biz de onun görüşleriyle, Başkan'ın anlayabildiğimiz görüşlerinin birbirine yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilebilsek," demişti. Wilson'dan başlayıp ta aşağılara kadar tüm Amerikalıları böyle bezdirmekle, Lloyd George aslında çok önemli olduğuna inandığı bir ilişkiyi de riske sokmaktaydı. Sorun aslında, kendisinin de, İngiliz kamuoyunun da, ne istediğinden pek emin olamayışıydı. Lloyd George, Paris'te kendi fikirlerini adım adım geliştiriyormuş, yolunu politika kullanarak el yordamıyla buluyormuş gibiydi.

Kişiliğinin bir yanı, Almanya'nın cezalandırıldığını görmek istiyordu. Yüreğindeki ahlak anlayışına göre (evet, düşmanları ne derse desin, bir ahlak anlayışına sahipti), savaştan nefret ediyordu. Almanya da, dünyanın o güne kadar gördüğü en korkunç savaşı başlatmıştı. Ayrıca konuya hukukçu olarak da bakıyordu. İngiltere İmparatorluğu heyetine, "Hukukun hangi ilkesini alırsanız alın, bireyler arasında uygulanması kabul edilmiş adalet ilkelerine bakın, Almanlar tüm zarar ziyandan da, kaybedilenleri yeniden sağlamanın maliyetinden de sorumludur," diyordu. Bir anlamda İngiltere adına hareket etmekte olduğu için, Almanya'nın borçlu olduğu diğer ülkelerin taleplerini şişirmediğinden emin olmayı görevi sayıyordu. "İflas etmiş olan tarafa karşı talepte bulunurken uygulanan en eski yol odur," diyordu.

Ama beri yandan, o aynı zamanda bir devlet adamıydı. Savaştan önce maliye bakanlığı yapmıştı. Finanstan ve ticaretten anlardı. İngilizlerin er geç kendi mallarını Almanlara satmak zorunda olduğunu da biliyordu. Almanya'yı mahvetmek istemiyordu. Mart başında, başkan henüz ABD'deyken, Lloyd George bu telafi meselerini bir öğle yemeği sırasında House'la konuşmuştu. Kendi halkına, "savaş maliyetleri, telafiler ve diğer benzer konularda onları neden kandırdığına dair" bir makul sebep göstermek zorunda olduğunu söyledi. Almanya'nın, Fransa'yla İngiltere'nin istediği tazminata benzer bir parayı asla ödeyemeyeceğini bildiğini de itiraf etti. Wilson döndüğünde bunu duyunca, hiç anlayış göstermedi. Lloyd George'u, yüksek tazminat taleplerine karşı direnmeye zorladı. "Bir kriz sırasında, doğru şeyi yapmak yüzünden görevden atılmak kadar onurlu bir şey yoktur," dedi. Lloyd George öyle yaparsa, en azından, tarihin kendisi hakkında söyleyeceği iyi şeylerin avuntusuna sahip olabilirdi. "Ben olsam, tarihte bundan onurlu bir yer isteyemezdim," dedi ona.

Ama Lloyd George takdir edilmesi gereken bir adım attı, bu soylu, ama çorak yolu seçmedi. Politikacıydı o. Neyin adil olduğuna karşılık, neyin

pratik olduğunu tartmak zorundaydı. Ayrıca, halkın demokratik sesine kulak vermenin şart olduğu bir dünyada iş görmek durumundaydı. Paris'teyken üzerindeki baskılar çok ağırdı. Liberal basının bir bölümü barışma mesajları yayınlamaya başlamıştı, ama muhafazakâr gazeteler de büyük tazminat istiyor ve bunu çok yüksek sesle istiyordu. Northcliffe, Lloyd George'u o noktadan fazla uzaklaştırmama sorumluluğunu kendi kendine üstlenmiş görünüyordu. Basın patronu, *Daily Mail* ile *The Times*'ın editörlerine karanlık imalarda bulunuyor, başbakanın Alman yanlısı güçlerin etkisine girmekte olduğunu ihsas ediyordu.

Lloyd George aynı zamanda kendini bir dereceye kadar, Aralık 1918 seçimlerinin de kıskacına sıkışmış hissetmekteydi. Almanya'yı fena halde sıkıştırmak, "ciyaklatana kadar bastırmak" gibi sloganlar çok iyi tutmuştu. Lloyd George kendisi de, Almanya'ya verilecek daha bile dolgun faturalar yazmıştı. "Onların ceplerini bile arayacağız," demişti. Seçim gününden hemen önce yayınlanan manifesto şöyleydi: "1.Kayzer'i cezalandır 2. Almanya'ya ödet." Seçimleri çok önde kazanan Muhafazakârların çoğu, politikaya yeni girmiş kimselerdi. Önde gelen bir Muhafazakârın ifadesiyle, "Bunlar sert yüzlü adamlardı ve savaştan çok yararlanmışa benziyorlardı." Kendi baş görevlerini, Almanları sıkıştırmak olarak görüyor ve öyle tanımlıyorlardı. Nisan ayında Lloyd George, Wilson'la tartışırken, eline 370 imzalı bir telgraf tutuşturuldu. İnsanlar ondan, seçim konuşmalarına sadık kalmasını, "faturayı eksiksiz yollamasını" istiyordu. Hemen gerisin geri Londra'ya koştu, 16 Nisan günü eleştirmenlerini, Avam Kamarasında yaptığı müthiş bir konuşmayla ezdi geçti. Dinleyicilerine, sözünden dönmeye hiç niyeti olmadığını söyledi. "Gücenik, delicesine kibirli adamı dinlemeyin," derken elini anlamlı biçimde kendi alnına vuruyordu. Sonra sözlerine, "Siz dünyayı temsil eden devlet adamına güvenin ki insaniyet ve barış için en iyisini yapsın," diye bitirdi. Kürsüden büyük alkışlar arasında indi. Paris'e döndüğünde, sadık Frances Stevenson'a, Kamara'da müthiş bir zafer kazandığını anlatırken, "ama onlara barış konferansıyla ilgili hiçbir şey söylemedim," dedi.

İmparatorluğun başka köşelerinden de baskılar geliyordu. Kanadalılar, başka pek çok konuda olduğu gibi, yine Amerikalılarla aynı görüşteydi. Avustralyalılar ise Almanya'dan mümkün olan en fazla miktarı almaktan yanaydı. Hughes Almanlardan nefret ediyor, kendi vatandaşlarının çoğu gibi onları Avustralya için en büyük tehdit olarak görüyordu. Amerikalıların yüksek tazminata itirazını ilkesizlik ve çıkarcılık olarak yorumluyordu. Lloyd George'a da dediği gibi, ABD savaşın başlarında tarafsızken çok büyük kârlar sağlamıştı. O süre içinde İngiltere İmparatorluğu kan döküyor, hazinesi suyunu çekiyordu. Almanya büyük bir tazminat ödemezse, önlerindeki rekabette İngiltere kaybedecek, ABD kazanacak, dünyada ekonomik üstünlüğe o sahip olacaktı.

Lloyd George'un tazminat konusunu yönetiş biçimi, aslında göründüğünden daha başarılıydı. Wilson'u ikna edip ödenecek aylıkları

dahil ettirmekle, İngiltere'nin payını arttırmıştı. Anlaşmaya belirli bir rakam koydurmamakla (bunun sağlam teknik nedenleri vardı), ülkesindeki kamuoyunu ve tüm imparatorluğu mutlu tutmayı başarmıştı. (Alman kamuoyu tabii başka bir hikâyeydi.) Ayrıca farklı türde bir ek sigorta daha sağlamış, Avrupa'nın saygın sosyalistlerinden birini gizlice, Almanya'ya çok sert davranılmaması için çığlıkları coşturmaya teşvik etmişti. Son olarak, Fransızları açgözlü rolüne yerleştirmeyi de başarmıştı. Fransızlar genelde bu rolü o günden bu yana sürekli oynamaktadır, özellikle maliye bakanı Louis-Lucien Klotz da en kötü kahraman rolüne yerleşmiştir.

Klotz'u Clemenceau, "Finanstan anlamayan tek Yahudi olarak onu tanıdım," diye tarif ediyordu. Fransa'nın geleceğiyle ilgili hangi soru sorulursa sorulsun, hepsine, "Almanya ödeyecek," diye cevap veriyordu. (Aslında, Alman tazminatının her şeye de yeterli olmasını beklememek gerektiğini söyleyip uyarıda bulunuyordu.) Clemenceau ona çok hor muamele ediyordu, ama zaten herkese kötü davranan biriydi. Lloyd George onu pek acımasız bulmakta, "Aklıyla yüreği bonolarla öyle tıka basa dolu ki, insaniyete yer kalmamış," demekteydi. Wilson bile bir espri yapacak ilhamı bulmuş, "beyin Klotz'undan" söz etmişti. Keynes kendisinden beklenebilecek zalim bir resim çizmiş, kısa boylu, tombul, pos bıyıklı bir Yahudiyi resimlemiş, ama onu şık bir kıyafet içinde, bakımlı göstermiş, bu arada çapkın bakışlarını, omuzlarının büküklüğünü eklemeyi unutmamıştı. Resimdeki küçük adam, açlıktan ölmekte olan Almanya'ya gidecek besin sevkiyatını durdurmaya çalışıyordu. Ama aslında Klotz her ne yapmışsa, Clemenceau'nun memuru olarak yapmıştı. Eğer halkın karşısında yüksek tazminatı savunmuşsa, Fransız kamuoyunun, Almanlara yeterince sert davranmadığı için Clemenceau'ya saldırmasını önlemişti. Clemenceau yalnızken, Fransa'nın istediğini almasının imkânsız olduğunu itiraf ediyor, en güvendiği ekonomi danışmanı Loucheur'ü gizlice Amerikalılara, daha ılımlı şartları görüşmeye yolluyordu. O görüşmeler sırasında Loucheur, Almanya'yı iflasa sürüklemekten, uzun vadede Fransa'ya bir yarar gelmeyeceğine inandığını söylemekteydi.

Tıpkı Lloyd George gibi Clemenceau da kamuoyu için kaygılanmak durumundaydı. Fransızların çoğu en basit görüşten yanaydı. Almanya, Belçika'yı işgal etmiş, tarafsızlığı koruma yolundaki kendi taahhüdünü ihlal etmiş, Fransa'ya kalleşlik etmişti. Kalleşlik eden Fransa değildi. Savaşların da hemen hepsi Belçika ve Fransa topraklarında olmuştu. Muhafazakâr *Le Matin*'in manşeti, "Kim Mahvolmalı?" diye soruyordu. "Fransa mı, yoksa Almanya mı?" Herhalde zarar ziyanı telafi edecek paraları saldırgan taraf ödemeliydi, mağdur taraf değil. Amerikalılar belki tazminatsız ve cezasız bir yeni diplomasiden söz ediyor olabilirlerdi, ama bedeli mağlup tarafın ödediği eski gelenekler de hâlâ güçlüydü. Fransa 1815'te, Napoleon yenildiğinde bedeli ödemiş, sonra 1871'de tekrar ödemişti. Parsayı toplayan her iki olayda da Almanya olmuştu. Şimdi de onun ödeme sırası gelmişti.

Fransa'yla Belçika başlangıçtan itibaren, tazminat parası paylaşılırken doğrudan zararlara öncelik verilmesini savunmuşlardı. İşgal edilen toprak-

ların Almanlar tarafından yağmalandığını da iddia edebilecek durumdaydılar, nitekim bunu da yaptılar. Belçika adamakıllı soyulmuştu. Fransa'nın sanayileşmiş kuzey bölgesinde, Almanlar canları ne isterse ona el koymuş, kendileri kullanmak üzere ülkelerine yollamış, geri kalanının da çoğunu imha etmişti. Alman kuvvetleri 1918'de geri çekilirken bile, arada vakit bulup Fransa'nın en önemli kömür madenlerini havaya uçurmuşlardı. Clemenceau acı bir sesle, "Tarihin barbarlar diye söz ettiği adamlar bile, işgal ettikleri topraklarda buldukları her şeyi almış, ama hiçbir şeyi imha etmemişlerdir," diyordu. "Oralara yerleşmiş, ortak bir yaşamı paylaşmak istemişlerdir. Oysa bu seferki düşman, yoluna ne çıkarsa sistematik olarak yok ediyor." Ele geçen Alman belgelerine bakılırsa, Almanların niyeti Fransa'daki sanayiyi sakatlamak, meydanın kendilerine kalmasını sağlamaktı.

Fransa ve Belçika, kendi savaş maliyetlerinin de hesaba dahil edilmesini ummaktaydı. Burada Belçika, ayağını daha sağlam basar durumdaydı, çünkü Wilson o ülkenin ayağa kaldırılmasından söz ederken, Almanya'nın Ağustos 1914'teki o ilk illegal işgali sırasında sebep olunan tüm zararlardan söz ettiğini açıklamıştı. Fransa için durum böyle değildi. Clemenceau, Amerikalıları düşman etmek istemiyordu, çünkü onların desteğine, Fransa'nın güvenliği için çok önemli başka konularda da ihtiyacı vardı. O nedenle, bu konuda fazla ısrar etmemeye karar verdi. Halk önünde söylemese de, Almanların ödeyebileceklerinin bir sınırı olduğunu kendi de biliyordu. Klotz da Fransız Temsilciler Meclisinin Dış İşleri Komisyonunda, maliyetlerin ulaşacağı rakamı, romancıların bile en çılgın rüyalarında düşünemeyecekleri kadar yüksek olarak tarif etmekteydi.

Barış Konferansı sırasında Fransızlar, İngilizlerin bu savaşta kendilerinden daha çok para harcamış olduğunu da fark ettiler. Savaş maliyetleri dahil edilirse, Almanların sonunda vereceği paranın içindeki İngiliz payı yükselmiş olacaktı. Fransızlar yavaşça tutum değiştirmeye başladılar. Artık yalnızca doğrudan zararları hesaba katmaktan söz ediyorlar, yakılıp yıkılan kent ve köylerini, su basmış kömür madenlerini, sökülmüş demiryolu hatlarını düşünüyorlardı. Böyle olursa, gelecek paranın yaklaşık %70'i Fransa'ya verilir, İngiltere belki %20'sini alır, diğer talep sahipleri olan Belçika, İtalya ve Sırbistan da geriye kalanı alırlardı. Yoğun pazarlıklar sırasında İngilizler %30'da direndi, Fransızların %50 almasını, %20'nin de daha küçük güçler tarafından paylaşılmasını istedi. Son mutabakata ancak 1920 yılında varılabildi, paranın %28'inin İngiltere'ye, %52'sinin de Fransa'ya gitmesi kararlaştı.

Burada Fransızların en büyük ödünü verdiğine dikkat etmek gerekir. Almanya'nın ödeyeceği toplam rakam konusunda da aynı şekilde davrandılar. Her zaman anlaşmanın genelini düşünen Clemenceau, belki başlangıçta yüksek rakamı, Amerikalıları etkilemek, Müttefikler arası ekonomik işbirliğinin devamı konusundaki Fransız tekliflerini kabul etmeye onları ikna etmek için istemişti. Şubat ayının sonunda, Amerikalıların ilgilenmediği belli olunca, Loucheur 8 milyar sterline indi (40 milyar dolar).

Bu para, Fransa'nın başlangıçta istediğinin dörtte birinden pek az fazlaydı. İngiltere'yi temsil eden Cunliffe, 9.4 milyar sterlinin altına inmeyi reddetti (47 milyar dolar). İngilizler, Fransızların Amerika'dan yana çıkarak daha düşük rakama eğilim göstermeye başladığından, kendilerini en çok isteyen ülke durumuna düşürmeye çalıştığından (haklı olarak) kuşkulanıyordu. Keynes'le diğerlerinin o kadar canlı biçimde oluşturduğu, Fransa'yı açgözlü gösteren, Almanya'yı kemirmek istediğine işaret eden o tablo, artık silinmeye başlıyordu.

Sonunda, esas olarak İngilizlerin direnmesi yüzünden, anlaşmaya girecek bir rakam üzerinde anlaşmak mümkün olmadı. Mart sonunda, artık Dörtler Konseyi olarak toplanmaya başlamış olan Müttefik liderler, özel komisyon kurma alternatifini benimsediler. Amerikalı uzmanlardan biri günlüğüne şöyle yazmıştı: "Bu erteleme, İngiltere'yle Fransa'yı, tazminat olarak alacakları küçük rakamı halklarına açıklama sıkıntısından kurtarıyor, çünkü her iki Başbakan da, gerçekler bilinirse hükümetlerinin devrileceğinden korkuyorlar." Hakkı vardı. Komisyon 1921 yılında nihai toplamı 132 milyar altın mark (yaklaşık 6,5 milyar sterlin ya da 34 milyar dolar) olarak saptadığında, Almanya'yla ilgili duygular, özellikle İngiltere'de, adamakıllı tavsamaya başlamıştı.

Mayıs ayında Versailles'a gelen Alman heyeti, uygulanan usulden acı acı yakındı. "Alman halkının ödeme kapasitesi dışında hiçbir limit yok, o da, o insanların hayat standardına göre değil, düşmanın taleplerini emekleriyle karşılayabilme kapasitelerine dayandırılmış. Alman halkı böylelikle sürekli köle işçiliğe mahkûm edilmiş oluyor." Maddeler nedeniyle duyulan üzüntü açısından, bu duygular anlaşılabilir bir şeydi, ama yorumlanış biçimi gereksiz bir karamsarlık yansıtıyordu. Özel komisyon, Almanya'nın ödeyebilme kapasitesini dikkate almak durumundaydı, bunu yaparken Almanların kendilerine de danışmak zorundaydı. Ayrıca telafi parası ödenecek zarar kategorileri spesifik olarak sınırlandırılmıştı. Gerçi ödenecek aylıklar da hesaba katıldığına göre, belki yeterince sınırlanmış sayılmazdı, ama ucu açık da değildi.

Anlaşmada zararların telafisi bölümü iki maddeyle başlıyordu. Bunlar 231 ve 232 numaralı maddelerdi. Bu iki madde Almanya'da özellikle nefret odağı olmuş, Müttefiklerin de vicdanını rahatsız etmişti. Madde 231, savaşta yer alan tüm zararların sorumluluğunu Almanya'ya ve müttefiklerine yüklüyordu. Madde 232 de, sınırsız sorumluluğu sınırlandırmak amacıyla, Almanya'nın kaynaklarının az olduğunu, bu nedenle ondan yalnızca belirli zararların ödenmesinin isteneceğini söylüyordu. Birinci madde, yani sonradan savaş suçu maddesi diye anılmaya başlayan madde, uzun tartışmaların sonunda, nice kez değiştirildikten sonra, daha çok İngilizlerle Fransızları tatmin etmek için, Almanya'nın hukuksal sorumluluğunu sağlam biçimde ortaya koyma amacıyla anlaşmaya sokulmuştu. Amerikalılar yardımcı olmaya çalışmış, kendi zeki ve genç avukatlarından birini bu işe atamışlardı. John Foster Dulles (ilerde dışişleri bakanı olacaktı),

sorumluluğu hem açıklığa kavuşturduğu, hem de başarıyla sınırladığı kanısındaydı, genelde anlaşmayı oldukça adil buluyordu. Avrupalı Müttefikler de bu formülasyondan memnundu. Politik mülahazalara karşı her zaman duyarlı olan Lloyd George şöyle diyordu: "İngiliz halkı da, Fransız halkı gibi, Almanların ilk önce kendi saldırılarının doğurduğu tüm sonuçları bize telafi etmek zorunda olduklarını kabullenmelerini istiyor. Ancak bu olduktan sonra sıra Almanya'nın ödeme kapasitesine gelir. Bu dokümanın belirttiğinden daha fazlasını ödeyemeyeceğini de hepimiz kabul ediyoruz." Loucheur'e göre, eğer Almanlar belli bir kategorideki zarar ziyanı ödememek için homurdanırsa, Müttefiklerin onları her zaman 'sınırsız talep' silahıyla tehdit etmesi mümkündü. Maddelerin içeriğinden kaynaklanacak herhangi bir zorluğu hiç kimse beklemiyordu.

16

Almanya Şartlarında Kilit

Wilson 14 Mart'ta Paris'e döndüğünde, zararın telafisi meselesi hâlâ kararlaştırılmış değildi. Zaten Ren bölgesi konusunda da bir çözüm bulunamamıştı. Başkan hemen Lloyd George'la özel bir görüşme yaptı, Lloyd George ona, bir çeşit askeri garanti önerisini aktardı, ayrıca tabii kendi sevgili Manş tüneli projesinin Fransızları tatmin edebileceğini söyledi. İkisi, aralarında, Almanya saldırırsa Fransa'nın yardımına koşacakları konusunda teminat vermeyi kararlaştırdılar. Buna karşılık, Fransa da ayrı bir Ren devletiyle ilgili planlarından vazgeçmeliydi. Wilson, belki Clemenceau buna ikna edilebilir, diye düşünüyordu. "Onu bir kere kancaya takmayı başardınız mı, önce biraz çekersiniz, sonra oltayı bollaştırırsınız, biraz daha çekersiniz, sonunda onu yorar, çekip alırsınız," demekteydi.

O gün öğleden sonra Clemenceau, Crillon'da ikisiyle biraraya geldi. Yine Fransa'nın çektiği acılardan, geleceğe yönelik korkularından, Almanya'yı Ren'de durdurma ihtiyacından söz etti. Lloyd George'la Wilson önerilerini ortaya koydular. Clemenceau çok sevindi, ama düşünmek için biraz zaman istedi. Kabinesine ya da Poincaré'ye danışma zahmetine kalkışmadı. En yakın danışmanlarına ek olarak dışişleri bakanı Pichon ve Tardieu ile oturup konuyu enine boyuna inceledi. Tardieu, bunu reddetmek elbette suç sayılır, ama bir sorun var, diyordu: "Yalnız bunu kabul eden ve başka bir şey koparamayan herhangi bir Fransız hükümeti de aynı derecede suçlu sayılır." 18 Mart'ta verilen resmi cevapta, Fransa'nın daha başka garantilere de ihtiyacı var, deniyordu. Müttefikler Ren bölgesini ve köprübaşlarını en az beş yıllığına işgal etmeliydi. Orada hiç Alman askeri bulunmamalı, ayrıca nehir kıyısından doğuya doğru elli mil enindeki bir şerit de Alman askerinden arındırılmış olmalıydı. Wilson çok sinirlendi. Fransızlarla konuşmak, lastik topu yoğurmaya benziyordu. "Parmağınızı bastırıp bir iz bırakmaya çalışıyordunuz, ama siz elinizi çektiğiniz anda top yine eskisi gibi yuvarlak oluyordu." Balfour bile her zamanki sakinliğini koruyamamıştı. Lloyd George'a, Fransa çok güçlü bir uluslararası sistem altında daha kârlı çıkar, demişti. "Ama çoğu Fransız o ihtimali alaya alır." Öyle bir düzen olmadıkça, Ren bölgesinde atılacak hiçbir adım Fransa'yı ikinci sınıf bir güç olmaktan kurtaramazdı, ülke her zaman doğudaki komşusunun bir kıpırtısı karşısında titrer dururdu, diplomasinin ve güvensiz ittifakların günden güne değişmesinin etkileri altında kalırdı.

Bir sonraki ay boyunca, Fransızlar Anglo-Amerikan garantilerine bir takım şeyler eklemeye çalışırken, memorandumlar sağa sola koşturuluyor, notlar yazılıp yollanıyor, haberler gidip geliyordu. Clemenceau ile arkadaşları her gün İngilizlerle Amerikalılara yeni önerilerle gelmekteydi. Doğu yakasındaki askerden arındırılmış şeridi genişletmek, yüksek yetkilerle donatılmış bir teftiş komisyonu kurmak, Almanya barış anlaşmasının herhangi bir maddesini ihlal ettiği takdirde Fransa'ya Ren bölgesini işgal etme hakkı tanımak, silahsızlandırma ve zarar ziyan ödetme de bunlar arasındaydı.

Saar bölgesi için de taleplerini yenilemişlerdi. Orası Ren bölgesinin güneybatıda Alsace-Lorraine'le buluştuğu yerdi. Eskiden güzelim nehir vadileriyle bezeli sessiz bir çiftlik bölgesi olan yer, on dokuzuncu yüzyılda en önemli kömür madenciliğinin ve imalat sanayisinin merkezi haline gelmişti. 1919'da, Avrupa'nın hemen hemen tüm yakıt ihtiyacı kömürle karşılanırken, bölge artık çok değerliydi. Fransa açısından kötü olan, bölgenin 650.000 kişilik nüfusunun hemen hemen tümüyle Alman olmasıydı. Fransızlar tarihe dayanan iddiaları denemişti. Saarlouis kentini kuran, XIV. Louis idi. Bölge Fransız İhtilali sırasında kısa bir süre için Fransa'ya ait olmuş, esasen 1814'te çizilen sınırlar da oranın büyük bölümünü Fransa'ya vermişti. Wilson, Clemenceau'ya, "Siz iddianızı yüz dört yıl önce olmuş olaylara dayandırıyorsunuz," dedi. "Biz Avrupa'yı o kadar eski zamanların koşullarına göre düzenleyemeyiz." Fransızlar zararın telafisi konusunda konuşurken daha başarılıydılar. Wilson, On Dört Nokta'sında, Almanya'nın verdiği zararların Fransa'ya geri ödeneceğini söylemişti, ayrıca herkes de Almanya'nın Fransa'daki kömür madenlerini, bile bile mahvettiğine inanıyordu. Şubat ayından beri gizliden gizliye birlikte çalışmakta olan İngiliz ve Amerikalı uzmanlar, Saar'daki kömürlerin kontrolunun Fransa'da olmasını tavsiye etmekteydi. Fransızlar doğrudan ilhak istiyor, direniyordu.

Mart sonu geldiğinde, Lloyd George artık Almanya Anlaşması'nın almakta olduğu biçimden ciddi şekilde kaygılanır olmuştu. Fransızlar Ren bölgesinin sıkı kontrolunda ve Saar'ın ilhakında direniyordu. Doğuda Polonya, yalnız 3 milyon Alman'ı barındırmakla kalmayıp, Silezya'nın dev kömür alanlarına da sahip olan bir bölgeyi alıyordu. Lloyd George'un kendi düşünceleri, hızlı, makul ve ılımlı bir barışa doğru kaymaktaydı. Askeri ve mali uzmanları onu uyarıyor, dünyanın her yanına büyük kuvvetler yollamanın pahalı olacağını söylüyorlardı. Kendi ülkesindeki sendika tedirginliğine ve Avrupa'daki ihtilale de kaygılanmaktaydı. 21 Mart'ta gelen haber, komünistlerin Macaristan'da iktidarı ele geçirdiği yolundaydı.

Ertesi gün Lloyd George, en yakın danışmanlarıyla birlikte (buna Kerr, Hankey ve Henry Wilson da dahildi), Almanya Anlaşması'yla ilgili görüşmelere ara verdi, hafta sonunu Paris'in şirin banliyösü Fontainebleau'daki Hôtel de France et d'Angleterre'de geçirdi. Grup, sarayı ve sarayın güzel bahçelerini de ziyaret etti, ama asıl amaç, anlaşmanın tümüne genel olarak

bir bakmak, İngiltere'nin, Fransa'nın ve ABD'nin kabul edebileceği bir çözüm bulmaktı. O gün öğleden sonra Lloyd George, ekibi kendi özel oturma odasına çağırdı, herkese rol dağıtımı yaptı. Kimi müttefik olarak, kimi düşman olarak konuşacaktı. Bilindiği kadarıyla hiç kimse ABD adına konuşacak bir rol üstlenmemişti. Hankey İngiltere olarak konuşuyordu. Söz aldığında, Almanya'nın cezalandırılmayı hak ettiğini, kolonilerini mutlaka kaybetmesi gerektiğini söyledi. Ama Müttefikler intikamcı olmamalıydı, yoksa Avrupa'nın ortasını korkunç Bolşevizm tehlikesine açık duruma getirirlerdi. Avrupa'nın ve orada yaşayan insanların hatırı için, Almanya'nın rehabilite edilmesi gerekirdi. O ülke de Milletler Cemiyeti'ne girmeliydi. Böyle olması İngiltere'nin çıkarınaydı, çünkü askerlerini sonsuza kadar Avrupa'da tutmak istemezlerdi. Hankey aynı zamanda dinleyicilerine, vatanı yine İngiliz donanmasının kurtardığını söyledi. Deniz kuvvetlerine yönelik her türlü tehdide karşı tetikte olmalıydılar.

Henry Wilson, rolüne kendini hevesle kaptırmıştı. Önce başındaki subay kasketinin önünü arkaya çevirdi, Alman subayı olmaya hazırlandı. "Ben tutumumu açıkladım," dedi. "İngiltere ve Fransa'yla anlaşmak istediğimi söyledim, ama umut göremedim, çünkü bana ezici şartlar empoze ediyorlar ve beni öldürüp yok etmekte kararlılar. Tek başıma ayakta duramayacağıma göre Rusya'ya döneceğim, zaman içinde o dağılmış ülkeye, yasayı ve düzeni geri kazanması için yardım edeceğim, ardından da onunla ittifak yapacağım." Bu rolünü bitirince bir Fransız kadını oynamaya başladı. Fransız kadınlarının, ülkede kamuoyu yaratmakta çok önemli bir faktör olduğunu söyledi. Kocalarını, oğullarını, erkek nüfuslarını kaybettiklerine dair dokunaklı bir konuşma yaptı, "dayanılmaz kaygılar ve uzun ayrılıklar yaşadıklarını, mali kayıplara uğradıklarını, evlerinin geçimini sağlayabilmek için umutsuz mücadeleler verdiklerini, gece gündüz çalıştıklarını" anlattı. Elbette intikam isteyecekler, elbette Almanya'dan tazminat almakta direneceklerdi. Almanya'nın bir daha onlara zarar vermeyeceğine dair güvence de istiyorlardı.

Lloyd George söylenenleri dikkatle dinledi, sonra kendi görüşlerini açıkladı. Değindiği ana nokta, barış şartlarının Almanya'yı çökertmemesi gerektiğiydi. Kerr'e tartışmalar devam ederken bütün bunlardan bir anlam çıkarma görevi verilmişti. Pazartesi sabahı Kerr son taslağını daktilo edip hazırlamıştı; başlığı Fontainbleau Memorandumu'ydu. Lloyd George Paris'e döndüğünde enerji doluydu. Frances Stevenson, "Bu hafta müthiş işler çıkaracak," diyordu. "Lloyd George Fransızlarla Amerikalıların zırvalamasına artık izin vermeyecek. Barışa uzun vadeli bir açıdan bakıyor, acılar yaratmamasını, yeni bir savaşa yol açmamasını istiyor." (Stevenson'un hem yaratılan acılarda, hem de Almanya şartlarının gecikmesinde Lloyd George'un oynadığı rolü görmezden gelmesi, ona olan sadakatini göstermekteydi.)

Lloyd George, artık Dörtler Konseyi olarak toplanan çalışma arkadaşlarına memorandumu sundu. Bu belgede Barış Mimarlarına, kalıcı olabilecek

ılımlı bir barış yapmaları yolunda çağrı vardı. "Almanya'nın kolonilerini alabilirsiniz, silahlarını azaltıp gücünü bir polis kuvveti düzeyine indirebilirsiniz, donanmasını beşinci sınıf bir donanma haline getirebilirsiniz, ama sonunda kendisi ona haksızlık yapıldığına, 1919 barışının adil olmadığına inanırsa, galiplerden bunun karşılığını alacak olanakları nasılsa bulacaktır." Avrupa'ya bir zehirli miras daha bırakmamalıydılar. Milyonlarca Alman'ı ya da Macar'ı yabancıların yönetimindeki azınlık durumuna indirmemeliydiler. Avrupa'ya doğru yaka yıka gelmekte olan ihtilalci güçleri tahrik etmemeliydiler. En önemlisi de, Almanya'yı köşeye sıkıştırmamalıydılar. "Bugünkü durumla ilgili en büyük tehlike, Almanya'nın kendini Bolşeviklerin tarafına atması, elindeki kaynakları, beyinleri, o dev örgütleme gücünü, dünyayı silah gücüyle fethetmeyi uman Bolşevik ihtilalcilerin kullanımına vermesidir." Lloyd George bir alternatif gelecekten söz ediyordu. İngiltere'nin, Amerika'nın, Fransa'nın ve İtalya'nın kendi gemi yapımlarını ve ordularını sınırlayacağı, Milletler Cemiyeti'nin "uluslararası hak ve özgürlükleri tüm dünyada" koruyacağı, yeni ve demokratik bir Almanya'yı da istikrara kavuşturacağı bir gelecekti bu.

Ama bunlar nasıl sağlanacaktı? Almanya yine toprak kaybetmeliydi, ama bazılarının istediği kadar da çok değil. Polonya'nın yine denize çıkan bir koridoru olmalıydı, ama Polonya yönetimi altına girecek Almanların sayısı mümkün olduğu kadar az olmalıydı. Ren bölgesi uygun şekilde askerden arındırılmalı, ama Almanya'da kalmalıydı. Saar konusunda Lloyd George daha az kesin konuşuyordu. Belki Fransa 1814 sınırlarına sahip olabilir ya da yalnızca kömür madenlerinin sahipliğine kavuşabilirdi. Almanya tabii tüm kolonilerinden vazgeçmeliydi. Ve, evet, zararları da telafi etmeliydi. Wilson evet dedi. Aslında Fontainbleau Memorandumu'nun çoğunu kendi de kaleme alsa olurdu Fransızlar öfkeden kudurdular. Clemenceau, Lloyd George'a yazdığı bir notta, "Eğer barışı çok sert buluyorsanız, bari Almanya'ya kolonileriyle donanmasını da geri verelim! Yenik saldırganı memnun etmek için gereken toprak ödünlerini yalnız kıta ülkelerinin -Fransa, Belçika, Bohemya ve Polonya'nın- sırtına yükleyelim!" Sonra da, "Almanya'nın yalnızca ılımlı koşullarla memnun edilebileceğini düşünmek bir hayalden ibarettir," diye ekliyordu.

İster hayal olsun, ister olmasın, İngilizler kendilerini kıtadan ve kıtanın sorunlarından ayırmakta kararlıydı. Orada bir güç dengesi olması İngiltere'nin her zaman işine yaramıştı. Müdahale gerektiren zamanlar hep güçlerden birinin, bir tek ülkenin, hepsine tahakküm etme tehdidine kalkıştığı zamanlar olmuştu. Evet, o tehdit Almanya olmuştu, ama şimdi onu ezip de meydanı Fransa'nın üstünlüğüne bırakmak akılsızlık olurdu. Heyecanlar yatıştıkça İngiltere, hem Fransa'yla eski rekabetlerini, hem de Almanya ile İngiltere arasında var olan dostluk potansiyelini hatırlamaya başlamıştı. İngiliz sanayilerinin pazarlara ihtiyacı vardı. Orada 70 milyon Alman yaşıyordu. İngiltere, kıtada istikrar istiyordu. Daha doğuda görülmekte olan kaosu istemiyordu. Avrupa'nın orta yerinde sağlam bir Almanya bulunması, bunu sağlayabilirdi. Barış şartları konusunda Lloyd

George'un çok eleştirilen fikir değişikliği, aslında genel İngiliz kararsızlığını yansıtmaktaydı.

Kısa vadede Fontainbelau Memorandumu pek fazla işe yaramadı. İngilizlerle Fransızlar, savaş tazminatını aralarında hangi oranlarda paylaşacaklarını tartışmayı sürdürdüler. Fransızlar kendi uğradıkları zararla ilgili bir rakam vermeyi de, Almanya'nın ne kadar ödemesini istediklerini söylemeyi de reddediyordu. Wilson, Grayson'a, "Dünyayı normale döndürecek bir anlaşmanın sağlanmasında her saat bu kadar önemliyken, böyle vakit kaybetmek bir suç!" diye bağırmıştı. Beri yandan da, müttefiklerini fazla zorlarsa, o ülkelerde hükümetlerin düşeceğinden, barışın daha da gecikeceğinden korkmaktaydı.

Clemenceau, Almanya'yla ilgili tutumunu daha katılaştırıyormuş gibi görünüyordu. "İngiltere'yle Amerika'yı deniz koruyor," diyordu. "Bizim de karada ona denk bir durumumuz olmalı." Saar'ı istiyor, Ren bölgesinde askeri işgal konusunda direniyordu. "Almanlar riyakâr millettir, bir iddiayı desteklemek için kuvvete ihtiyaçları vardır," demekteydi. 31 Mart'ta Foch'un Dörtler Konseyi'ne, ayrı bir tampon devletle ilgili heyecanlı bir sunuş yapmasına izin verdi. Foch, "Barış ancak, Ren'in öbür kıyısına, ilerdeki yeni bir duyuruya kadar sahip olunmasıyla garanti altına alınabilir, yani Almanya gönlünden geçenleri değiştirmeden olmaz," dedi. Lloyd George'la Wilson terbiyeli terbiyeli dinlediler, ama hiç dikkat etmedikleri çok belli oluyordu.

Wilson'a göre Fransızlar inatçılık ediyordu, o kadar. Grayson'a, "Büyük hayal kırıklığına uğradım," demişti. "Clemenceau ile iki saat tartıştıktan, onu yola getirmeye uğraştıktan sonra, hemen hemen her şeye evet dedi, ama tam toplantı dağılırken, ilk başladığımız noktaya geri döndü." Wilson'un yorgunluğu belli oluyordu, ama zaten hepsininki belli oluyordu. Dörtler Konseyi hemen hemen duraksız çalışıyordu, hava zaten korkunçtu, üstelik durmadan kötü haberler yağıp duruyordu: Macaristan'da komünistler kontrolu sağlam şekilde ele almışlardı; Rusya'da Bolşevikler iç savaşı kazanıyor gibiydi; Danzig'de Alman yetkilileri, Polonyalı askerlerin karaya çıkmasına izin vermeyi reddediyordu.

28 Mart'ta Clemenceau, Fransa'nın Saar'ı istediği yolundaki talebi tekrar ortaya getirince âdeta bir patlama oldu. Wilson (haksız olarak) Fransızların bunu savaşın amaçlarından biri olarak hiç öne sürmemiş olduğunu, zaten orayı Fransa'ya vermenin de On Dört Nokta'ya aykırı olduğunu söyledi. Clemenceau, başkanı Alman yanlısı olmakla suçladı, barış anlaşmasını imzalamaktansa istifa edeceğini ileri sürdü. Öfkeden çenesi dışarı uğrayan Wilson, bunun bilerek söylenmiş bir yalan olduğunu iddia etti, Clemenceau'nun asıl istediğinin, kendisinin ABD'ye geri dönmesi olduğuna işaret etti. Clemenceau da bir o kadar öfkeyle, kalkıp odadan çıktı. Mordacq'a, Fransız taleplerine karşı bu kadar sağlam bir muhalefet beklemediğini söyledi.

Lloyd George'la Orlando durumu kaygıyla izlemiş, öğleden sonraki toplantıda olayı yatıştırmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Lloyd

George *geç* kaldığı için özür dilediğinde, Wilson, "Burada '*late*' sözünü kullanmayı hiç istemem, Bay Lloyd George," deyince, Lloyd George neşeyle gülmüştü. Sonra Tardieu, hassasiyetten uzak biçimde, Saar ile Fransa arasındaki eski bağları uzun uzun anlatmaya başladığında, Orlando, bu mantığa göre İtalyanların da eski Roma İmparatorluğu'nun tüm toprakları üzerinde hak iddia edebileceklerini söyledi, ama bunun aziz dostu Lloyd George açısından hoş olmayabileceğini ekledi. Buna herkes içtenlikle güldü, bir tek Clemenceau gülmedi. Lloyd George bir ara yol önerdi: özerk bir Saar ve kömür madenlerine Fransa'nın sahip olması. Uzmanlardan bu konuyu incelemelerinin istenmesine karar verildi. Clemenceau bir nevi özür diledi, Fransa'yla ABD arasındaki sevgi bağlarına değindi; daha sonra kendi danışmanlarıyla konuşurken Wilson'un inanılmaz inatçılığından yakındı. Wilson zerafet gösterdi, Fransa'nın büyük ülke olduğuna atıf yaptı. O da kendi çevresine, Fransızların tüm Barış Konferansı'nı yavaşlattığından yakındı. Celemenceau'yu yaşlı köpeklere benzetti: "Önce döne döne kendi kuyruğunu kovalıyor, ancak ondan sonra üstüne oturuyor."

İki gün sonra kar yağdı. Paris'te o yıl Nisan çok kötü başlamıştı, hızla da daha betere doğru gidiyordu. Dörtler Konseyi gerçi çok gizli oturumlar yapıyordu, ama tartışmaların ayrıntıları dışarıya da sızmaktaydı. Foch umutsuzluğa düşüyordu. Henry Wilson günlüğüne şöyle yazmıştı: "Bir hafta geçmeden Paris Konferansı'nın çökeceği kehanetinde bulunuyor." Dedikoduların dışarıya yayılışı, bir Amerikalı delegeye göre, "kükürtlü mavi bir sisin" yayılışına benziyordu. Kanadalılardan biri, evine yazdığı mektupta, "Almanya'da ihtilal olacak," diyordu. *Daily Mail*'in Paris baskısında da işlerin, "Yok oluşa sürüklendiğinden" söz edilmekteydi. *New York Times* muhabiri, gazetesine çektiği telgrafta, "Milletler Cemiyeti öldü, Barış Konferansı da başarısız oldu," demişti.

Wilson'un basın yardımcısı Baker, başkanın hergün biraz daha "renksiz ve meyus" göründüğünü söylemekteydi. Başkan aslında, adil bir barış yaratma yolunda kendini yapayalnız hissediyordu. Orlando, İtalya'nın Adriyatik'le ilgili talepleri yüzünden sorun çıkarıyordu. Lloyd George çok fazla politikacıydı. Wilson'un içinden, ona tutumunu koruması gerektiğini söylemek geliyordu. "Benimle bir konuda anlaştıktan sonra yanımdan ayrılıp, bu sefer muhalefetle anlaşması kabul edilecek şey değil," diyordu. Clemenceau, On Dört Nokta'ya dayalı bir barış yapılmasını bile bile reddetmekteydi. Bayan Wilson'un sekreteri, "Onu [Wilson'u] hiçbir zaman bu kadar öfkeli görmedim," diye yazmıştı. "Fransızların tutumunu 'lanetli' diye niteliyor". Wilson Fransız basınının saldırılarına da çok kızmaktaydı. Bir Fransız gazetesi, onun ağzından şöyle diyordu: "İnanılacak gibi değil, İlkbahar'ın her zaman Kış'ı izlediğini keşfetmiş bulunuyorum." Lloyd George'a da fena halde çatmış, "asla bir Fransız barışına imza atmayacağını, o imzayı atmaktansa ülkesine döneceğini" söylemişti.

3 Nisan akşamı Wilson kötü bir soğuk algınlığıyla yatağına yattı, Dörtler Konseyi'ne onun yerine House girmeye başladı. Clemenceau sevinçten

uçuyordu. 5 Nisan günü Lloyd George'a, "Bugün durumu daha da kötü," demişti. "Doktorunu tanıyor musun? Ona yanaşıp rüşvet verebilir misin?" Hasta ise, kendi odasında surat asıp duruyordu. Doktoru Grayson'a, "Epey düşündüm," demişti. "Bu Fransızların dediği olsa, tüm istedikleri ellerine verilse, acaba dünyanın hali ne olurdu? Bence onlara istedikleri verilse, dünya çok kısa zamanda parçalanır giderdi." Rahatlamış bir havada, bir karara vardığını söyledi. Grayson'dan, *George Washington* gemisinin Brittany kıyısındaki Brest'te hazır beklemesini istedi. "Onlara 'gemi bulur bulmaz giderim' demek istemiyorum. Geminin hep hazır olmasını istiyorum." Ertesi gün bu haber de sızdı. Herhalde Wilson da zaten sızmasını istiyordu. Savurduğu bu tehdit bir sansasyon yarattı. *New York Times*'ın manşeti, "Paris Konferansı Krizde" diye haykırıyordu.

Fransızlar olayı hafife almaya çalıştılar. Clemenceau bir arkadaşına, "Wilson aşçılar gibi davranıyor," dedi. "Bavulunu koridorda hazır bekletiyor, her gün gitme tehdidi savuruyor." Quai d'Orsay sözcülerinden biri de kaba bir havada, "annesinin evine dönmekten söz ediyor," demişti. Ama aslında çok kaygılıydılar. Sansürler Fransız basınındaki yorumları asgari düzeyde tutuyor, resmi çevrelerle yakın ilişkileri pek ünlü olan *Le Temps* alelacele bir yazı yayınlıyor, Fransa'nın Almanlarla meskûn bir yeri ilhak etmeyi hiçbir zaman düşünmediğini söylüyordu. Tardieu'nün asistanı, Amerikalı muhabirlere bir beyanat verdi, Fransa'nın taleplerini en aza indirdiğini, 1871 sınırlarını kabul etmekten (baştan beri) çok memnun olduğunu söyledi. O sınırlara Alsace-Lorraine dahildi, ama başka yerler dahil değildi (Bu söz geniş çevreleri epey güldürdü.).

Clemenceau'nun başı, Fransa içindeki muhalifleriyle de dertteydi. Milletvekilleriyle senatörler ona, Fransa'nın meşru talepleri konusunda sağlam basması için baskı yapıyordu. Foch, Ren bölgesinin işgalini isteyen bir basın kampanyası başlatmıştı. *Generalissimo* meydan okuma düzeyine artık pek yakındı. Neredeyse Dörtler Konseyi'nin emirlerini alt kademelere aktarmayı reddedecek, Fransız kabinesine hitab etmek isteyecekti. Tarihinde askeri darbe girişimleri geleneği oldukça canlı sayılan bir ülkede, böyle bir durum telaş vericiydi. Aynı zamanda da utandırıcıydı. Wilson bu tür bir olaydan sonra, "Ben Amerikan ordusunu, kendi hükümetinin emrini dinlemeyen bir generale asla teslim etmezdim," dedi.

Önde gelen politikacılar, gazeteciler ve askerler, Fransa'nın felakete sürüklenmekte olduğu konusunda Poincaré'yi uyarmaya koştular. Clemenceau, Almanya'ya karşı güvenlik sağlayacak her çareyi pencereden fırlatıp atıyordu. Belki de Poincaré'nin durumu protesto ederek istifa etmesi işe yarardı. Belki de onun görevi, Foch'la diğerlerinin dediği gibi, anayasal yetkilerini kullanarak görüşmeleri kendisinin üstlenmesiydi. Poincaré yine her zamanki gibi, eleştirilere katıldığını söyledi, ama eyleme geçmedi. Haber kaynakları her zaman çok iyi olan Clemenceau, kalkıp Elysée Sarayına geldi, büyük bir patırtı kopardı, Poincaré'yi sadakatsizlikle suçladı. "Senin tüm arkadaşların bana karşı!" diye bağırdı. "Yeter artık. Her gün

sabahtan akşama kadar tartışmalardayım. Öldürüyorum kendimi," İstifa etmek istediğini söyledi. Poincaré itiraz etti. "Ben hiçbir zaman sadakatten ayrılmadım, o kesin, ama onun da ötesinde, kendimi adamış durumdayım, 'tabi' sayılırım." Clemenceau onu yalan söylemekle suçlayınca Poincaré küplere bindi. "Bak, işte, bana küstah cevaplar veriyorsun!" Ama görüşmenin sonunda yine de ikisi el sıkıştılar, Poincaré devlet adamı havaları içinde, "durum ciddi, gelecek karanlık, kamu görevlilerinin birlik içinde olması şart," dedi. Duygularını hemen günlüğüne döktü. "Kısaca, bu konuşma bana, kafası dağılmış, şiddete eğilimli, kibirli, despot, müstehzi, son derece yüzeysel, hem fiziksel hem de entellektüel açıdan sağır, mantıktan nasibi olmayan, başladığı tartışmayı sürdüremeyen bir Clemenceau'yu gösterdi."

Krizin sonuna kadar neşesini sürdürmeyi başaran bir tek Lloyd George vardı. Gazete patronu George Riddell'e, "Çok büyük ilerleme kaydettik," dedi. "Savaş yasalarını ihlal konusu dışında hemen hemen tüm önemli sorunları çözümledik. Haftaya Barış Anlaşması'nın taslağını kaleme almaya başlayacağız." Barışla ilgili son koşulların, iki hafta sonraki Paskalya'ya yetişmesini bekliyordu. Savaş tazminatı konusunda kendi görüşünün kabul edilmiş olmasından ötürü Lloyd George özellikle memnundu: Son rakam anlaşmaya girmeyecekti.

8 Nisan'da Wilson tekrar ayağa kalktığında, ilkbahar nihayet gelmiş, Barış Konferansı da eskisine oranla çok daha iyi bir havaya bürünmüştü. Wilson, Grayson'a, hâlâ biraz halsiz olduğunu, ama zihnen kendini çok daha iyi hissettiğini söylüyordu. Yine de *George Washington* tehdidinin olduğu gibi sürmesini yararlı buluyordu. Onun yokluğunda, daha sonraki anlaşmalarla ilgili ön çalışmaların çoğu hazırlanmıştı. Saar konusu 13 Nisan'da kararlaştırıldı. Uzmanlar bir uzlaşma bulmuş, Fransa'ya yalnızca madenlerin sahipliğini vermişti. Saar'ın yönetimini Milletler Cemiyeti üstlendi, on beş yıl sonra plebisit yapılması koşulu kabul edildi. O tarihte bölge sakinleri, ya bağımsızlığı, ya Fransa'yı ya da Almanya'yı seçebilecekti. 1935'te Hitler'in yeni Reich'ının cazibesi, oyların %90'ının Almanya'ya katılma yönünde çıkmasını sağladı.

Ren bölgesi ve Fransa'ya verilen Anglo-Amerikan garantisi meselesinin çözümlenmesi biraz daha uzun sürdü. Garantiyi vermekle zaten yapabileceğini yapmış olduğuna inanan Wilson, 12 Nisan'da Clemenceau'ya bir mesaj yolladı, askerden arındırılmış bir Ren bölgesine razı olması gerektiğini, kalıcı bir Müttefik işgali olmayacağını bildirdi. Clemenceau düşünüp taşındı, iki gün sonra eski dostu House'a uğradı. Yazık, dedi; İtalyanların Almanya barışını imzalamadan gitme tehdidi savurmaları çok yazık. Kendisi müttefikleriyle birlikte çalışmaya elbette hazırdı. Amerika'nın tutumunu, istemese de kabul ediyordu. Bu konuda Foch ile mücadele etmeye hazırdı. Buna karşılık bir tek şey istiyordu, o da Wilson'un, ana köprü başlarını çevreleyen üç bölgede geçici bir Fransız işgalini kabul etmesiydi. Ren bölgesinin kuzeyinde bulunan (Köln çevresindeki köprübaşını da içeren) birinci bölgeyi Fransa beş yıl sonra boşaltacaktı. İkinci bölgeyi, yani Koblenz köprü başını içeren ortadakini, on yılda boşaltacaktı. Üçüncüsü

güneydeydi, Mainz çevresindeki köprübaşını içeriyordu. Orayı da on beş yıl sonra boşaltacaktı.

15 Nisan'da Clemenceau'nun ellerindeki egzema çok daha beter hale gelmişti; yaşlı adam baş dönmelerinden şikâyet ediyordu. O akşam House ona, Wilson'un geçici işgali kabul ettiği haberini getirdiği anda, bambaşka bir adam olup çıktı. Mordacq'a "Artık kaygılanmıyorum," diyordu. "Fransa'yı ilgilendiren bütün büyük sorunlar hemen hemen çözüldü. On gün daha geçti mi, herhalde anlaşmanın tüm ana çizgilerini kararlaştırmış olacağız. Özellikle bugün, Almanya'nın saldırması halinde Amerika'yla İngiltere'den askeri yardım gelmesiyle ilgili iki anlaşmanın dışında, Ren bölgesinin on beş yıllığına işgalini de, her beş yılda bir kısmi boşaltma şartıyla, koparmış bulunuyorum. Tabii Almanya anlaşmaya uymazsa, ne boşaltma var, ne de bölgeden çıkma." Neşe içindeydi, bunun karşılığında kendisinin de House'a bir iyilik borçlu olduğunu söylüyordu. Clemenceau kendi özel sekreterine de, Fransız basınındaki Wilson'a yönelik saldırıların hemen durdurulmasını söyledi. Ertesi gün, normalde düşmanca davranan gazeteler bile başkana övgüler yağdırmaya başlamıştı.

Lloyd George kendi parlementosundaki muhalefeti alt edip Londra'dan döndüğünde, durumu görünce çok canı sıkıldı. Yıllar sonra notlarına şöyle yazacaktı: "Yabancı askerler bir bölgeyi işgal ederse, sonunda mutlaka tahrik edici olaylar başlar. Alman kentlerinin de, aralarında siyah soydan gelenlerin bulunduğu askerlerce işgali, ifadesini Nazizm'de bulan milliyetçilik duygularının patlamasına neden olmuştur." Sonunda 22 Nisan günü, Ren bölgesiyle ilgili maddeleri istemeye istemeye o da kabul etti.

25 Nisan'da Clemenceau onları kendi kabine toplantısına götürdü, orada Foch'la diğerlerinin eleştirilerini dinlemek zorunda kaldı. Poincaré herkesi şaşırttı, yalnızca birkaç noktada izahat istemekle yetindi. Clemenceau, Mordacq'a, "Cumhuriyetin en başta gelen eleştirmeni o," diyordu. "Ama üç aydır bizi uğraştıran, hâlâ da uğraşmayı sürdürdüğümüz hassas sorunlarla ilgili ne zaman onun öğüdünü istesem, hep müphem cevaplar verdi." Kabine 4 Mayıs günü barış şartlarının tümünü birden oybirliğiyle kabul etti. Foch acı bir sesle, Clemenceau'nun bir suçlu olduğunu söyledi. Poincaré istifa etmeyi düşündü, ama daha önce de nice kere olduğu gibi, sonunda bunun iyi bir adım olmayacağına karar verdi.

Clemenceau sonuna kadar, Fransa adına yapabileceği en iyi anlaşmayı yapmış olduğuna inandı. Bunda haklıydı da. Müttefiklerinden kopardıkları, onların başlangıçta vermeye hazır olduğundan fazlaydı. İngiltere'yle ve Amerika'yla ittifakı canlı tutmuştu. Ren bölgesinin askerden arındırılması ve on beş yıllık işgaliyle Fransa'ya ek bir güvence kazandırmıştı. Üstelik o işgali, Almanya'nın anlaşmadaki diğer şartlara uymasına bağlamıştı. Eylül 1919'da Temsilciler Meclisi'nde, anlaşmanın onaylanması sırasında dediği gibi, "Anlaşma tüm karmaşık maddeleriyle birlikte, ancak sizlerin ona kattığı kadar değer kazanacaktır; siz ne yaparsanız bu anlaşma odur! Bugün vereceğiniz oy, işin başlangıcı bile değil, henüz başlangıcının başlangıcı.

İçerdiği fikirler büyüyecek ve meyve verecek. Siz o maddeleri yenik bir Almanya'ya empoze etme gücünü kazandınız." Uygulama her zaman için, işin en zor yanı olacaktı. Clemenceau'nun halefleri, bu arada da Poincaré, İngiliz ve Amerikan desteği olmadıkça Fransa'nın pek de fazla şey yapamayacağını anladılar. 1920'lerde o destek ortada yoktu, 1930'larda da morali bozulmuş bir Fransa'yı Almanya'daki Nazi tehlikesine karşı coşturacak bir Clemenceau yoktu. Ayrıca Almanya'nın öbür yanında güvenilir bir Polonya da yoktu.

BÖLÜM V

Doğu'yla Batı'nın Arasında

17

Polonya'nın Yeniden Doğuşu

Polonya'nın yeniden doğuşu, Paris Barış Konferansı'nın en büyük öykülerinden biriydi. Ayrıca sonu gelmez zorluklara yol açmıştı. Ülkenin sınırları üzerinde çalışan komisyon, konferanstaki başka her komisyondan daha fazla sayıda toplantı yaptı. Polonya'nın sınırları, Almanya'yı geçmiş suçlarından ve bugünkü yenilgisinden ötürü cezalandıracak biçimde mi çizilmeliydi? Bolşevizme karşı barikat olarak büyük bir Polonya mı var olmalıydı? Sağ kalabilmek için neye ihtiyacı vardı? Kömür madenlerine mi? Demire mi? Demiryollarına mı? Baltık denizinde doğru dürüst bir limana mı? Wilson On Dört Nokta'sının on üçüncüsüde, yeniden ayağa kaldırılmış bir Polonya'nın, "denize özgür ve güvenli bir çıkışı olacağına" söz vermişti. Nice "nokta"sı gibi bunun da anlamı esnekti. Beri yandan Polonya'ya, 'tartışmasız Polonya toprağı" olan yerlerin verileceğinden söz etmişti. Orta Avrupa bölgesinde tartışmasız herhangi bir bölge bulmak son derece zordu. Ülkelerinin tarihteki büyük Polonya kadar mı (böyle bir durumda Polonyalı olmayan pek çok insan da sınırlar içinde kalacaktı), yoksa Polonya anayurdu kadar mı (o zaman da bir sürü Polonyalı, ülke sınırları dışında kalacaktı) olmasını istediklerine, Polonyalıların kendileri de karar verememişlerdi. Belki de her ikisinin bir noktada uzlaştırılması gerekirdi. Barış Mimarları yüzlerce mil uzaktaki Paris'ten uzanıyor, sadakatleri oynak, iç savaşlarla sarsılan, mültecilerle ve haydut çeteleriyle dolu, ticareti ve iletişimi parça parça olmuş çözülmüş eski imparatorlukların kargaşa dünyasına düzen empoze etmeye çalışıyorlardı.

Müttefiklerin Almanya mütarekesinden iki gün önce, pırıl pırıl mavi gözlü, ince, solgun yüzlü, yorgun bir Polonya askeri, önerilen şartları acılı ve çaresiz bir sesle okumuştu. Polonya'dan söz edilmiyordu, zaten kendisi de bir Alman hapishanesindeydi. Josef Pitsudski ömrünün büyük kısmını, on sekizinci yüzyıl sonunda ortadan kalkmış bir ülkeyi yeniden yaratmaya çalışmakla geçirmişti. Şimdi en büyük düşmanlarının, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya'nın ortadan kalkmasıyla, Polonya'nın da şansı parlıyordu. Almanya'nın çökmesi, Pitsudski'ye özgürlüğünü kazandırmış, 10 Kasım 1918 günü, eski Polonya başkenti Varşova'ya geri dönmüştü. Polonya kavramı bir rüyaydı, gerçek değildi. Polonya'nın pek az dostu vardı, ama düşmanı hiç az değildi, kesin tanımlanmış sınırları yoktu, hükümeti, ordusu, bürokrasisi de yoktu. Ama üç yıl içinde Pitsudski bir ülke kurmayı başaracaktı.

Pitsudski herhalde sağ kalıp böyle bir misyonu gerçekleştirebilecek tek insandı. Bir bakıma, ömrü boyunca hep buna hazırlanıyor gibiydi. Polonya'nın Rus bölgesinde, Vilna kentinde (Lehçe Wilno; bugün ise Litvanya'daki Vilnius) dünyaya gelmişti. Annesi ona, Rus sansürcülerin yasa dışı ilan ettiği Polonya edebiyatını okurdu. Ülkesinin trajik tarihini öğretti ona. Eski görkemli günleri, on altıncı, on yedinci yüzyıllarda, Polonya-Litvanya komonveltinin Baltık'tan hemen hemen Karadeniz'e kadar uzandığı, sonradan Almanya ve Rusya olacak ülkelerin geniş kesimlerini içerdiği günleri anlattı. Oradan Polonya cumhuriyetine, Polonya kültürüne, Avrupa'nın hayran olduğu Polonya kentlerine, 1790'daki ayrılmaya, Polonya'nın komşuları elinde nasıl eriyip gittiğine geçti. Daha çocukken, birbirini izleyen başarısız ayaklanmaları, idamları, zindanları, Sibirya'ya yollanan sürgünleri, Polonya kültürünü yok etmek için gösterilen çabaları dinledi. 1795'ten bu yana Polonya ancak vatanseverlerinin anılarında, büyük yazar ve bestecilerinin eserlerinde var olmuştu.

Her aklı başında gözlemciye göre, zamanın geçişi, bu bölünmeleri daha da yerleştirmeye katkıda bulunuyordu. 56 milyonluk Polonyalı nüfusunun yaklaşık 3 milyonunu oluşturan Alman Polonyalıları, Avrupa'nın en gelişmiş uluslarından birinin zengin yaşamını paylaşıyordu. Evet, dillerinden bazı şeyleri korumaktaydılar, ama kültür açısından giderek Almanlaşıyorlardı. Avusturya-Macaristan Polonyalıları daha çok Avusturya Galiçya'sında yaşamaktaydı ve oldukça geri düzeydeydi. Yolsuzlukların, yoksullukların cirit attığı Galiçya, çürümekte olan imparatorluğun en geri yöresiydi ve 'sefalet' anlamında kullanılan bir sözcüğe dönüşmüştü. Fırsatını bulan göçmen olup gidiyor, çoğu da Kuzey Amerika'ya yerleşiyordu. Avrupa'nın geri kalan Polonyalıları da, toplamın yaklaşık yarısı olarak, Rusların yönetimi altında yaşamaktaydılar. Bu yönetim tüm yönetimlerin en gaddar, en baskıcı, en beceriksiz olanıydı.

Pitsudski, Rusya'daki nice Polonyalı erkek çocuklar gibi, kendi dilinin yasak olduğu bir ortamda büyümüştü. Polonyalıların çoğu gibi Katolik olmasına rağmen, Ortodoks ayinlerine katılmaya zorlanmıştı. Sonunda radikal sosyalist oldu. Böyleleri Barış Mimarları arasında, ilerde bir Bolşevik Polonya ihtimaline yönelik kaygılar yaratmaktaydı. Ama Pitsudski her şeyden fazla da milliyetçiydi. Savaştan sonra Varşova'ya dönüşünün ertesi günü, eski sosyalist arkadaşları onu görmeye geldiklerinde, ona 'yoldaş' diye hitab etme hatasına düşmüşlerdi. "Beyler," dedi onlara. "Biz hepimiz aynı kızıl tramvaya bindik. Ama ben *Polonya Bağımsızlığı* durağında indim, siz ise *Sosyalizm* durağına kadar gitmek istiyorsunuz, size iyi yolculuklar, ama bana lütfen *Sir* diye hitab edin!"

Gerek huyu, gerekse geçirdiği tecrübeler, Pitsudski'yi oldukça yalnız bir adam haline getirmişti. Herhangi bir kimseye güvenmek ona zor geliyordu. İlk olarak 1887'de tutuklanmıştı. Nedeni, Lenin'in ağabeyi tarafından çara karşı düzenlenen bir suikast girişimine karışmasıydı. Beş yıllığına Sibirya'ya sürgüne gönderildi. (Lenin'in ağabeyi idam edildi.) 1900'de yeniden tutuk-

landı, ama bu sefer deli rolü yaparak kaçtı. Savaş öncesi yıllarını sosyalist yeraltı teşkilatlarında, organizatör ve para toplayıcı olarak geçirdi. (Bankaları, posta trenlerini soyuyordu.) Birlikte çalıştıkları bir kızla evlendi, ama sonra yeraltı teşkilatındaki daha genç biriyle ilişki kurunca, evliliği çöktü.

Savaş başladığında Polonyalılar arada kalmışlardı. Kimi Avusturya-Macaristan ve Almanya kuvvetlerinde çarpışırken, kimi de Rus ordusundaydı. Bazen düşman siperlerinden yükselen Polonya şarkılarını duyabiliyorlardı. Pitsudski talihini Avusturya-Macaristan'dan yana denedi. Bu da daha sonra Paris'te ona karşı bir kara leke olacaktı. Yaptığı hesap çok basitti. Rusya, Polonyalıların umutları açısından en büyük engeldi. Rusya 1917'de çöküp, Avusturya-Macaristan da sallanmaya başladığı zaman, olup bitenleri büyük kaygılar içinde izliyordu. Onun en istemediği şey, dev güçlere sahip bir Almanya'ydı. Lejyonlarını Alman komutasına vermeyi reddetti, bir kere daha kendini cezaevinde buldu.

1918'de Varşova'ya döndüğünde Pitsudski, orta Avrupa'nın elde kalmış az sayıda tutarlı güçlerinden biri olan lejyonuyla, Alman işgal yetkililerini devirip Polonya adına bölgeyi devraldı. Bir Polonyalı politikacı, "O anda Polonya toplumunu saran heyecanı ve hevesi anlatmak olanaksız," diyordu. "Yüz yirmi yıllık bir aradan sonra kordonlar kopuyordu. 'Onlar' gitmişlerdi! Özgürlük! Bağımsızlık! Kendi devletimiz!" Soylu ailelerden biri, ilk parçalanmanın tarihi olan 1772'den beri sakladıkları bir şişe şarabı çıkardı, açtı. Onu hep böyle bir günü kutlamak için saklamışlardı. (İngiliz diplomatlardan biri, 'Garip ama içilebilir durumdaydı," demişti.)

Ama Pitsudski'nin pek çok hasımları da vardı: Muhafazakârlar onun sosyalizminden korkuyor, liberaller şiddete eğiliminden çekiniyordu. Bazıları Müttefiklerden, hatta Rusya'dan yardım bekler durumdaydı. Bunların sözcüsü, Pitsudski'nin büyük rakibi Roman Dmowski'ydi. Pitsudski toprak sahibi bir ailenin çocuğuyken, Dmowski kentli yoksul bir çocuk olarak büyümüştü. Biyologdu; bilime, mantığa âşıktı. Ünlü Polonyalı piyanist Paderewski'ye, müziğin gürültüden ibaret olduğunu söylemişti. Büyük ve görkemli planlardan, soylulara özgü havalardan, yararsız jestlerden nefret ederdi. Polonya milliyetçiliği böyle şeyleri yeterince gördü, derdi. Polonyalıların modern ve iş bitirici olmasını isteyen biriydi. Eski Polonya'ya nostalji duyduğu yoktu. Ne geleneklerini, ne dinsel hoşgörüsünü, ne de Litvanya, Ukrayna ya da Yahudilerle uzlaşma girişimlerini özlüyordu. Büyük hayranlık duyduğu Sosyal Darwinistler gibi o da, hayatın bir mücadele olduğu kanısındaydı. Güçlüler kazanır, zayıflar kaybederdi. Genelde Batı Avrupa'da pek beğenilmekteydi, yalnız İngilizlerin bazı çekinceleri vardı. Onunla görüşme yapmış bir diplomat, "Zeki adamdı," demişti. "Zeki adamlara güvenilmez. Politik teorilerinde mantıklıydı, oysa biz mantıktan nefret ederiz. Ayrıca çok ısrarcıydı ve o ısrarı herkesi çıldırtmaya yönelikti."

Dmowski'nin Paris'teki Polonya Ulusal Komitesi, Polonyalılar adına konuştuğu iddiasındaydı. 1918 yılında Fransız hükümeti de, Fransa'daki

Polonyalı sürgünlerden oluşan, General Haller komutasındaki ordunun, bu komitenin emrinde bulunmasını kabul etmişti. Savaş bittiğinde Polonya'nın iki potansiyel hükümeti vardı, biri Paris'te, öteki Varşova'daydı. Birbirine rakip iki de siyasal lideri vardı, herbiri kendi silahlı ordusuna sahipti. Buna karşılık Çekler daha şimdiden tek bir sesle konuşabilmeye, net mesajlar vermeye başlamışlardı bile.

Yabancılar Polonya'nın bu işi başarıp başaramayacağını merakla izlemekteydi. 1919'da ülkenin tüm sınırları sorunluydu ve her yanda düşmanları vardı. Alman ordusunun ayakta kalmış birliklerinden pek çoğu doğu bölgesindeydi. Onların ötesinde de Ruslar vardı (kimi Bolşevikti, kimi Bolşeviklere karşıydı, ama hiçbiri bağımsız bir Polonya'yı istemiyordu). Aynı topraklar için mücadele veren başka milletler de söz konusuydu. Kuzeyde Litvanyalılar, doğuda Ukraynalılar, güneyde de Çekler ve Slovaklar söz konusuydu. Polonya'nın doğal savunma olanakları pek azdı. 1918'le 1920 arasında Pitsudski altı ayrı savaşta çarpışacaktı. Bir yandan da kendi arkasını kollamak zorundaydı, çünkü sağda Dmowski'nin destekçileri, solda da radikaller kol geziyordu.

Pitsudski giderek zayıflıyor, solgunlaşıyor, her an biraz daha yoğunluk kazanıyordu. Deli gibi çalışıyor, geceleri bile uyumuyor, kendini sayısız çaylarla, sigaralarla uyanık tutuyordu. İlk aylarda, ele geçirdiği saraydan çıkar, karşıdaki ucuz restoranlardan birine gidip yemeğini orada yerdi. Üstlendiği görev akıl durdurucuydu. Polonya'nın tüm varlığının yaklaşık %10'u savaşta yok olup gitmişti. Almanlar işgalleri sırasında Polonya topraklarını kötü yağmalamışlardı. Ham madde, mamul mallar, fabrikalar, makineler, hatta kilise çanları bile alınmış, hepsi Alman savaş çabaları için kullanılmıştı. 1919 başlarında Varşova'ya gelen bir İngiliz diplomat, notlarına şöyle yazmıştı: "Hiçbir yerde böylesine bir yoksulluğun her dönemeçte göze çarptığına rastlamadım." Pitsudski farklı ekonomileri, farklı hukuk düzenlerini, farklı bürokrasileri biraraya getirip birbirine kaynaştırmak zorundaydı. Dokuz ayrı yasama sistemini rasyonalize etmeliydi. Beş ayrı para birimini bire indirmeliydi. Üstelik elinde banknot basacak olanaklar da yoktu. Demiryollarının durumu bir kâbustu. Elde 66 ayrı türde ray, 165 tip lokomotif, yamalı bir sinyalleme sistemi vardı.

Bütün bunlara ek olarak ülkenin halkı da, yüz yıllık çaresizliklerden sonra, gücünden daha yüksek beklentileri olan bir halk haline gelmişti. Mütarekenin üzerinden bir ay bile geçmeden, bir Alman görevli şöyle bir rapor yazmıştı: "Polonyalıların iştahı, yumurtadan yeni çıkmış serçeler gibi gelişiyor." Polonya'nın bugünkü Litvanya, Belarus ve Ukrayna'nın büyük bölümlerine sahip olduğu 1772 sınırlarından söz edildiği çok sık duyuluyordu. Paris'te Dmowski'yle Polonya Ulusal Komitesi, hem Almanya'yı, hem de Bolşevizmi denetleyebilecek koskoca bir Polonya peşindeydi. Onların Polonyasında, çok sayıda Almanlar, Ukraynalılar, Belaruslar ve Litvanyalılar, önemli azınlık grupları olarak yaşayacak (birarada nüfusun %40'ına varacaklardı) ve Polonya tarafından sıkı biçimde yönetileceklerdi.

Dmowski Müttefiklerle konuştuğunda kendi kaderini tayin terimlerini kullanıyordu ama kendi ülkesinde öyle saçmalıklara yer vermeyecekti. Pitsudski daha tedbirliydi. O da güçlü bir Polonya istiyordu, ama Dmowski'den daha azını kabul etmeye hazırdı. Bir federasyon oluşturma ihtimalini de düşünmeye açıktı. Belki Litvanyalılar ya da Ukraynalılar, Polonyalılarla birlikte, eşitler olarak biraraya gelmeyi isteyebilirdi. Müttefiklerden biraz yardıma ihtiyacı olduğunun farkındaydı. "Batıda kazanabileceklerimizin hepsi oradaki mutabakata bağlı," diyordu. "O mutabakatın Almanya'yı ne kadar sıkıştırmak isteyeceğine bağlı." Doğudaysa durum farklıydı. "Bu tarafta kapılar bir açılıyor, bir kapanıyor, mesele onları kimin zorla açacağına ve ne kadar açacağına bağlı."

Ama tüm Polonyalıların kabul ettiği bir nokta vardı: Baltık denizine bir çıkış olmalıydı. Varşova'daki Amerikalı bir görevli, raporunda şöyle diyordu. "Pek çok zorluğa dayanıyorlar, çünkü Polonya'nın yeniden büyük bir güç haline gelebileceğini, ticaretinin Vistula Nehri boyunca gelişebileceğini, denize varan demiryollarından yararlanabileceğini öngörüyorlar. Bu umutları onların elinden almamak çok önemli. Geleceğe dönük umutları sarsılırsa, bugünün akut durumu daha net tanımlanıyor, vatanseverlik duyguları temellerinden sarsılıyor. Böyle bir gelecek olmayacaksa, Bolşevizme karşı direnmeyi neden sürdürsünler?" Vistula'nın ağzındaki Danzig, liman için besbelli en doğru yerdi. Bir zamanlar Polonya yönetimi altında çok büyük bir açık şehir olmuştu. Doğu'nun Amsterdam'ı, derlerdi ona. Zengin bir ticareti, varlıklı tüccarları, zarif binaları vardı. Ama 1790'dan beri Alman yönetimi altındaydı. 1919'da nüfusunun %90'dan fazlası Almandı. Ama kenti çevreleyen kırsal alanda ağırlıklı olarak yine Polonyalılar yaşıyordu.

Müttefikler Polonya'nın bağımsız olmasına Barış Konferansı'ndan önce karar vermişlerdi. Ama İngilizler bunu sağlamak için fazla bir yatırım yapmaya hazır değildi, çünkü bu işte onların ulusal çıkarları pek azdı. Biraz da, haklı olarak, Polonya'nın yük olabileceğinden korkuyorlardı. Onu komşularına karşı kim koruyacaktı? Almanya ya da özellikle Rusya saldırırsa ne olacaktı? Ayrıca İngilizler, Polonya'nın iki grubundan da pek hoşlanmamıştı. Pitsudski onlara karşı savaşmış, tehlikeli bir radikaldi. Dmowski ile Polonya Ulusal Komitesi de fazla sağ kanat gibiydi. Varşova'daki bir İngiliz diplomatı şöyle diyordu: "Aslında geçerli kanıya göre, ki bunun beni de zamanında çok etkilemiş olduğunu söylemek zorundayım, Polonya Komitesi'nin istediği herhangi bir şeyi yapmak, Polonya'ya hain bir toprak ağaları rejimini dayatmak demek olur. O rejimde toprak sahipleri sefahat hayatı sürer, şovenist bir hükümet kurar, o hükümetin de baş amacı, Polonyalı olmayan insanların yaşadığı toprakları zapt edip ele geçirmek olur." Dmowski'nin savaş sırasında İngiltere'deyken, örneğin G.K. Chesterton'un verdiği bir yemek davetinde, "Benim dinim Hazret-i İsa'dan gelir ve o da Yahudiler tarafından öldürülmüştür," türünde laflar söylemiş olması, ona aslında pek de yardımcı olmamıştı. Gerçi İngiltere'de de bir dereceye kadar Yahudi düşmanlığı yok değildi, ama İngilizler yine de onu çok ham bulmuşlardı. Seçkin İngiliz Yahudileri, kendi hükümetlerinin

Polonya Komitesi'yle temaslarını protesto ediyordu. Dışişlerinde Lewis Namier (o da Polonya asıllı ve Yahudi kökenliydi) Dmowski'ye ve etrafındaki 'şovenist çete'ye karşı bir kampanya başlattı.

Fransızlar tam tersine, yalnız Dmowski'nin büyük destekçileri olmakla kalmıyor, Polonya'ya çok derin bir ilgi duyuyorlardı. 1917 sonbaharında Pichon, Fransa'nın bağımsız Polonya'yı desteklediğini, "büyük, güçlü, çok güçlü" bir Polonya'dan yana olduğunu açıkça söylemişti. Hem de İngiltere'yle Amerika bu konuda hiçbir şey söylemeden birkaç ay önce davranmıştı. Fransa'nın Polonya politikası, pratik ile romantik arası bir nitelikteydi. Artık ortada Almanya'ya karşı denge oluşturacak bir Rusya yoktu. Ama güçlü bir Polonya, belki Çekoslavakya ve Romanya'yla ittifak halinde, o rolü oynayabilirdi. Fransızların gözünde Polonya, Napolyon'un güzel metresi Marie Walewska'nın da anılarını canlandırıyor (oğulları Fransa'nın dışişleri bakanı olacaktı), hatırlara Paris'teki hüzünlü Polonya sürgünlerini getiriyor, George Sand'ın sevgilisi Frederick Chopin'i, 1870'de Fransa adına Prusya'ya karşı savaşan Polonyalı gönüllüleri düşündürüyordu. Polonya hem dindar Katolikler hem de iyi liberaller için önemli bir davaydı. Clemenceau çocukluğunda, çarın baskısından kaçmış Polonyalılarla sohbet etmiş biriydi. Büyük Savaşın patlaması sırasında gazetesine, "Polonya yeniden yaşayacak," diye yazmıştı. "Tarihin işlediği en büyük suçlardan biri telafi edilecek." Savaş sırasında Fransa, Polonya'ya yardım paraları yolladı, Barış Konferansı boyunca da Polonya'nın şerefine yemekler düzenlediler.

ABD ikisinin arasında bir yerdeydi. Orada da Polonyalılarla ilgili anılar vardı: Tadeusz Kosciuszko, Amerika'nın Bağımsızlık Savaşı kahramanlarındandı. İç Savaşta Polonyalılar, her iki tarafta da savaşmışlardı. Paderewski konser salonlarını tıka basa dolduran bir isimdi. 1914'te Polonyalılar, Orta Avrupa'dan gelen en kalabalık göçmen grubuydu. Belki dört milyonu gelmişti. Gazeteleriyle, okullarıyla, kiliseleri ve oylarıyla, önemliydiler. Savaş onların uyku halindeki vatanseverliğini uyandırmış, ama Müttefikleri tutan Polonyalılarla Almanları tutan Polonyalılar diye bir bölünme görülmeye başlamıştı. Bu yüzden, Polonyalılar hep birbiriyle kavga edermiş gibi bir izlenim doğmuştu. Beri yandan Amerikalılar Polonya'nın çektiklerini dokunaklı da buluyordu (tıpkı Belçika'nın çektiklerini de dokunaklı buldukları gibi). Wilson yavaş yavaş tutum değiştirmiş, Polonya'nın bağımsızlığını destekleyecek noktaya kadar gelmişti, ama ülkenin sınırları konusunda bir şey söylemiyordu. Paris'teki diğer Barış Mimarlarına, "Washington'da Bay Dmowski ile Bay Paderewski'yi gördüm," demişti. "Onlardan, kendi anladıkları Polonya'yı tanımlamalarını istedim. Bana bir harita verdiler; dünyanın büyük bölümünü isteyen bir haritaydı."

Fransızlar Dmowski'nin Polonya Ulusal Komitesi'ni, Polonya halkının tek temsilcisi olarak kabul ettirmeye kalktıklarında, İngilizlerle Amerikalılar buna yanaşmadı. Dmowski'den, Pitsudski ile bir koalisyon oluşturmasını istediler. Dünyanın en ünlü Polonyalısı, Ignace Paderewski, iki lideri biraraya getirmeyi üstlendi. Aralık 1918'de İngilizler onu HMS *Condor*'a

bindirip Polonya'ya yolladılar. (Gemide Noel gecesi, eski personel piyanosuna oturup gemi subaylarına konser verdi.) 1918'in Noel gününde Posen'e (Poznan) varışı ülkede büyük bir heyecan yarattı. Derken sokak gösterileri şiddete dönüştü. Paderewski Yılbaşı günü Varşova'dan ayrılırken, Posen de Alman yöneticilerine karşı ayaklanmıştı. Alman şansölyesi Bismarck'ın dev tunç heykelinin eline, nüktedan biri, Berlin'e dördüncü sınıf bir tren bileti tutuşturmuştu.

Paderewski Avusturya Galiçya'sında mütevazı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Babası soylu bir toprak sahibinin yanında çalışıyordu. Sonradan prens, Nicolson'a, "Dikkate değer bir adam, çok dikkate değer bir adam," diye görüşünü açıklamıştı. "Benim kendi köylerimden birinde doğmuştu, biliyor musunuz? Chepetowka'da doğmuştu. Ama yine de, onunla konuştuğum zaman kesinlikle kendi eşitlerimden biriyle konuşuyor olduğumu hissederim." Paderewski uluslararası bir yıldız olmuştu. Burne-Jones onun resmini yapıyor, George Bernard Shaw onun müzik dehasını övüyor, kadınlar ona yüzlerce aşk mektubu yolluyordu. 1918'de o elli sekiz yaşına gelmişti. Kızıl altın renginde, aslan yelesi gibi kabarık saçları, artık kır bir buluta dönüşüyordu.

Onu hemen hemen her gören severdi. Çenebaz, derbeder, çok bilgili ve çocuklar kadar heves dolu biriydi. Savaş sırasında, Polonya yeniden özgürlüğüne kavuşana kadar konser vermemeye yemin etmişti. Kendini Polonya'ya yardım için para toplamaya adadı, dünya liderleri nezdinde Polonya için lobi faaliyetlerinde bulundu. 1916'nın yaz mevsiminde, Beyaz Saray'daki bir özel partide piyano çaldı. Tabii ki Chopin'in eserlerini seslendirdi. Wilson sonradan bir çalışma arkadaşına, "Keşke Paderewski'nin ülkesi için yaptığı konuşmaları duyabilseydiniz," demişti. "Piyanoda yarattığı armoniden çok daha hassas tellere dokunuyor, binlerce kişiyi etkiliyor." Paderewski'nin destekçileri sonradan, Wilson'un bu ülkeyi On Dört Nokta'ya dahil edişini, Paderewski'nin etkisine yorumlayacaklardı.

Uzun kürk paltosunu giymiş gerçekçi dünya adamı Paderewski ile, asker ceketi içindeki solgun ihtilalci Pitsudski, Varşova'daki ilk karşılaşmalarında, önce birbirlerini kuşkucu bakışlarla süzdüler. Pitsudski, Paris'teki Polonya Ulusal Komitesi'ni etkilemek, temaslarından yararlanmak için Paderewski'ye ihtiyacı olduğunu biliyordu. Paderewski de Polonya'nın tek bir sesle konuşmasını istiyordu. İkisi aralarında, Pitsudski'nin devlet başkanı ve başkomutan olarak kalmasını, Paderewski'nin de, bir koalisyon hükümetinin başbakanı olmasını, aynı zamanda Dmowski ile birlikte Polonya'nın Barış Konferansı'ndaki delegesi olmasını kararlaştırdılar. Birlikte kutlamalara, akşam yemeklerine, tiyatro gösterilerine, hatta Varşova Katedrali'ndeki ayine katıldılar, Polonya'nın yeni seçilmiş parlamentosunu kutladılar. Bu arada Dmowski ile Pitsudski, birbirine her zamanki kadar uzak kalmayı sürdürdü.

Paderewski daha Varşova'dan ayrılmadan, Paris'te Barış Konferansı açılmıştı. Dolayısiyle Ocak ayında Polonya konusu ilk defa Yüksek

Konsey'in önüne geldiğinde, Dmowski yakında ve el altındaydı. Pitsudski acil malzeme isteyen bir mesaj yollamıştı. Özellikle Polonya'nın düşmanlarını durdurmak için silah ve cephaneye ihtiyacı vardı. Fransızlar, General Haller komutasında Fransa'da bulunan Polonya ordusunu oraya yollamayı önerdiler. Foch'a göre bunu yapmanın en kolay yolu, adamları gemiye bindirmek, hâlâ Alman kontrolu altında bulunan Danzig'e yollamak, oradan demiryoluyla Varşova'ya indirmekti. İngilizlerle Amerikalılar biraz kuşkuluydu. Haller'ın ordusu Dmowski yanlısıydı. Polonya'ya dönerlerse orada iç savaş bile çıkabilirdi. Wilson, Danzig'in kullanılması konusunda bir tehlike daha görüyordu: "Polonyalı askerleri oraya yollamakla biz tüm Polonya sorununa önyargıyla yaklaşmış oluyoruz," diyordu. Fransızların istediği de zaten oydu. Almanlar bu öneriyi duyunca, itirazlarını yüksek sesle duyurdular. Sonunda ordu kara yoluyla, Nisan ayında ülkesine döndü. Pitsudski onların dönmesi için fazla ısrarcı olmadı. Müttefikleri sinirlendirmek istemiyor, o yüzden de, Dmowski'nin yaptığı gibi Danzig rotasında direnmiyordu. Zaten görünüşe göre Danzig'e karşı öyle ihtiraslı duyguları da yoktu.

29 Ocak günü Dmowski, Polonya'da olup bitenleri Yüksek Konsey'e anlatmaya davet edilmişti. Bu fırsattan yararlanarak Polonya'nın taleplerini özetledi ya da en azından, talepler arasından kendi desteklediklerini anlattı. Polonya'nın bir zamanlar sahip olduğu her şeyi istemeye kalkışmayacağını söyleyerek başladı. Litvanya ile Ukrayna'nın bazı bölgelerinde artık Polonya karakterinden geriye hiçbir şey kalmamıştı. Ama onlar kendi işlerini yönetebilecek durumda gözükmediklerine göre, Polonya onlara yardımcı olmaya hazır ve istekliydi. Beri yandan, Polonya'nın Doğu Almanya'yı devralması şarttı. Gerçi o bölgenin çoğu hiçbir zaman Polonya'nın olmuş değildi, ama orada yaşayan pek çok Polonyalı vardı. Aslında sayıları, Alman istatistiklerinin gösterdiğinden çok fazlaydı. O Polonyalılar ülkenin en eğitimli, en kültürlü kesimiydi. Milliyetçi duyguları güçlüydü ve ilerici fikirleri vardı. Bölgedeki Almanlar bile onlara saygı duyuyordu. Polonya'nın Silezya ve Teschen'deki kömür madenlerine (Lehçe Cieszyn; Çekçe Tesin) ihtiyacı vardı. Lloyd George belirgin bir sabırsızlık içinde dinliyor, Wilson ise duvarlardaki tabloları inceliyordu.

Polonyalılarda, Paris'teki dostlarını bile sinir eden bir nitelik var gibiydi. İnsanlar arasında bir espri dolaşıp duruyordu: İngilizin biri fil hakkında kitap yazsa, filin habitatından söz eder, onu nasıl avlamak gerektiğini anlatır. Alman, filin biyolojisini inceler. Ama Polonyalı, kitabına, "Fil bir Polonya sorunudur," diye başlar. Polonya'nın Rusya tarafındaki istekleri karşısında Fransızlar bile telaşa kapılmıştı. Ne de olsa, Rusya günün birinde yeniden müttefik olabilirdi. İngilizlerle Amerikalılar, birbirine rakip heyetlerden yakınıyordu. Polonya'nın sahadaki eylemleri de kuşku yaratıcıydı. Balfour, "Polonyalılar savaşın bitimiyle Barış Konferansı'nın kararları arasındaki süreyi kullanarak Rus Polonyası topraklarına ilişkin taleplerini emrivaki haline getiriyor, oysa hakları yok, ama tam tersine, onun dışındaki taleplerinde haklılar," diyordu. Wilson da aynı kanıdaydı. Üstelik

Romenlar, Sırplar ve Macarlar da aynı şeyi yapıyordu. Pitsudski askerlerini Posen çevresindeki Alman topraklarına, kuzeyde Litvanya'ya ve güneyde Galiçya'ya sokmuştu. Esas zorluk onu durdurmaktaydı. Müttefikler ikmal göndermeyeceklerini söyleyebilirlerdi, ama zaten şimdiye kadar pek de fazla bir şey göndermiş sayılmazlardı. Tehdit edebilirlerdi, ama Orta Avrupa'daki gerçek güçleri fazla değildi. Hatta Rusya sınırındaki Alman askerlerini yerlerinde bırakmak zorunda kalmışlardı. Ayrıca Polonyalıların fazla üstüne varmak da istemiyorlardı. Wilson'un Mayıs ayında, Dörtler Konseyi Polonyalıların Ukrayna'ya saldırısını durdurmaya bir kere daha çaba gösterdiğinde söylediği gibi, "Eğer Paderewski düşer, biz Polonya'ya tüm besin yardımını kesersek, Polonya'nın kendisi de Bolşevik olmaz mı? Paderewski'nin hükümeti, düzensizliğe karşı bir çıpa değil mi? Belki de tek çıpa değil mi?" Çıpa giderse, Bolşevikliğin batıya doğru akışının nerelere varacağını kim nereden bilebilirdi?

Barış Mimarları şikâyet dolu telgraflar çekiyor, inceleme misyonları yolluyordu. Lloyd George bilgelik göstermekte, "Daha fazla bilgi edinmeden eyleme geçmek, işleri sarpa sardırabilir," demekteydi. Askeri uzmanları oraya yolladılar. Heyetteki Fransızlar arasında genç albaylardan Charles de Gaulle vardı, İngilizlerin grup başkanı da savaş kahramanı General Adrian Carton de Wiart'tı. Tek kolu, tek gözü ve tek ayağıyla, Polonyalıları çok etkilemiş, tehlikeden korkmadığını, düellolara istekli olduğunu onlara kanıtlamıştı.

Barış Mimarları bunun dışında, Polonya işini daha çok uzmanlara bıraktılar. Şubat ayında Yüksek Konsey, bir Polonya İşleri Komisyonu kurdu. Polonya'dan gelen raporlar bu komisyona gelecekti. Wilson'la Lloyd George'un yokluğunda Barış Konferansı'nın işlerini çabuklaştırmaya heves eden Balfour, iki hafta sonra, Polonya sınırları konusunda hiçbir şey yapılmamış olduğunu fark etti. Onun önerisi üzerine, Polonya Komisyonu işi üstlendi. Komisyon üyeleri, ellerinde ayrıntılı talimat olmadığından, kararlarını etnik faktörlere ve Wilson'un denize çıkış vaadine dayandırmaları gerektiğini varsaydılar. Oysa buna hemen hemen hiç imkân yoktu.

Polonya'nın doğal sınır engelleri olmaması, yüzyıllardan beri istilacıların ülkeye kolayca girebilmesine izin vermiş, aynı zamanda Polonyalıların da dışarı akmasını kolaylaştırmıştı. Doğuda Polonyalı yerleşimciler, sık ormanların kuzeyine ve güneyine yayılmış, sınır boyundaki sulak alanlara, bugün Belarus ve Ukrayna olan topraklara girmişlerdi. Sonuçta ortaya bir hilal biçimi çıkmıştı. Kuzey uçtaki Vilna çevresinde, ayrıca güneyde Lvov'da (Almanca Lemberg; Lehçe Lwów, bugün Ukrayna'daki Lviv) çok yoğun Polonyalı nüfusu oluşmuştu. Kuzeydeki Polonyalılar, Litvanyalılarla ve Almanlarla sıkı ilişkiler içinde, onlara karışmışlardı. Paris'teki uzmanlardan birine göre orta kesimdeki koskoca bir bölgede "muammalı bir nüfus" yaşamaktaydı. Bunlar Beyaz Rus da, Ukraynalı da olabilirdi, ama Polonyalı olmadıkları kesindi. Kentler ya Polonya ya da Yahudi kentleriydi (Yahudilerin çoğu Polonyalılarla özdeşleşmişti) ve kırsal alanlarda serpme Polonyalı toprak sahipleri vardı.

Batıda da benzer bir etnik keşmekeş söz konusuydu. Polonyalılar yüzyıllardan beri kuzeye, Baltık kıyısına doğru yayılmaya çabalıyor, Almanlar da doğuya doğru hareket halinde bulunuyordu. Baltık Denizi'nin doğu kıyılarındaki kentlerde nüfus daha çok Alman'dı. Kırsal alanda da büyük toprak sahipleri genellikle Almanlardı ve Baltık Baronları diye anılırlardı. Daha güneye doğru bazı Polonyalı ve Litvanyalı toprak sahipleri de görülüyordu. Vistula kıyılarında bir Polonyalı çoğunluğu vardı. Baltık Denizi'nin güneydoğu köşesine sokulmuş olan Doğu Prusya'da da genelde Almanca konuşan Protestanlar yaşıyordu. Eğer Polonya'nın denize çıkışı olacaksa, Vistula'nın iki yakasının ve Danzig'in kontrolünü elinde bulundurmalı mıydı? O zaman yüzbinlerce Alman, Polonya yönetimi altında yaşıyor olur, Almanya'nın batısıyla Doğu Prusya arasında kara bağlantısı da belki kesilebilirdi.

İstatistiklerin güvenilirliği, Orta Avrupa'nın başka bölgelerindeki gibiydi. Zaten dünyanın o bölgesinde yaşayanlar da kendilerinin tam kim ve ne olduğundan pek emin olamazlardı. Kimlik aslında dinsel miydi, yoksa dilsel miydi? Lehçe konuşan Protestanlar (Doğu Prusya'nın güney kesiminde önemli bir grup) kendilerini Alman olan dindaşlarına göre mi, yoksa Katolik olan Polonyalılara göre mi tanımlıyordu? Litvanyalılar ayrı bir millet miydi, yoksa Polonyalıların bir türü müydü? Ukraynalılar gerçekten Rus muydu?

Polonya komisyonunda İngiliz ve Amerikalı uzmanlar, çoğu konuyu görüşmek için yaptıkları gibi gayrı resmi olarak buluştuklarında, Polonya'nın sınırlarının mümkün olduğu kadar etnik çizgilere göre çizilmesi gerektiğine, ama başka faktörlerin, örneğin Baltık Denizi'ne çıkışın, demiryollarının kontrolünün ya da stratejik mülahazaların da dikkate alınması gerektiğine karar verdiler. Yaşlı bilge diplomatlardan Jules Cambon başkanlığındaki Fransız grubu genelde bunu kabul etti, ama anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda her zaman Polonya'ya iyimser bir kuşku payı tanımayı sürdürdü. Polonya'nın sınırları mutlaka, Almanya'ya ve Rusya'ya karşı savunulabilecek sınırlar olmalıdır, Polonyalı olmayan insanlar ülke içinde kalacaksa bile, bundan vazgeçilmemelidir, diyorlardı. İtalyanlar da genelde hep Fransızlardan yana oluyordu. Japonlar her zamanki gibi bu sefer de pek fazla konuşmadılar.

Komisyon ilk raporunu verdi. Bu rapor, Polonya-Almanya sınırlarıyla ilgiliydi. Birkaç gün sonra da Wilson Amerika'dan döndü. Uzmanlar göllerle nehirlerin iki kıyısının da aynı ülkede kalmasını sağlamaya çalışmış, demiryollarının habire uluslararası sınırları geçmek zorunda kalmamasına dikkat etmiş, yanlış tarafta kalacak Almanlarla Polonyalıların sayısını mümkün olduğu kadar düşük tutmaya uğraşmıştı. Polonya Baltık çıkışına da kavuşacaktı, çünkü Vistula boyunca upuzun bir Polonya toprağı kuzeye kadar gidiyordu. Sonradan Polonya Koridoru diye anılmaya başlayan bu toprak, dirsek yapıp batıya dönüyor, Posen çevresinde, nüfus yoğunluğu Polonyalı olan vilayeti de içine alıyordu. Doğu Prusya, Königsberg (Kant'ın

yaşadığı yer) limanıyla birlikte, Almanya'da kalacaktı. Yaklaşık iki milyon Alman, Polonya yönetimine giriyordu. Doğu Prusya'nın Polonya'ya en yakın kesimi olan Allenstein'da Lehçe konuşan Protestanlar yaşamaktaydı ve plebisit yapılacak tek yer de orasıydı. Sonunda plebisit 1920 yılında yapıldığında, 8000'e karşı 363.000 kişi Doğu Prusya'da kalmak için oy verdi.

Yüksek Konsey, söz konusu raporu 19 Mart'ta, Polonyalılarla Ukraynalılar arasındaki çatışmaları da tartıştığı toplantıda ele aldı. (Yeni telgraflar çekilmiş, her iki tarafa da durmaları söylenmişti.) Lloyd George rapordaki tavsiyelerin genelde enikonu iyi olduğu kanısındaydı. Bir tek sorusu vardı: "Danzig limanına ek olarak bu kadar çok Alman toprağını da birlikte vermek şart mıydı?" Danzig'in 50 mil kadar güneyinde, Marienwerder diye bir bölge olduğunu fark etmişti. Doğu Prusya'ya bitişikti ve kesinlikle Alman çoğunluğun yaşadığı bir yer olmalıydı. Herhalde orada oturanların da, kendi gelecekleriyle ilgili oy kullanmaya hakları olmalıydı. Önerilen koridor hakkaniyetli değil, diye devam etti sonra. O koridor tehlikeliydi. Almanya belki de böyle bir anlaşmayı imzalamazdı. Aslında bu talebin, Almanya'ya yöneltilmesi zorunlu olan bir sürü diğer taleple birleşince, Alman kamuoyunda korkunç bir nefret doğuracağından korkuyordu. Müttefikler o ülkeyi umutsuzluğa itmemeli, önlerine hiçbir hükümetin imzalamaya cesaret edemeyeceği bir anlaşma dayamamalıydı. O kadar çok sayıda Alman'ı Polonya'da bırakmakla, yeni Alsace-Lorraine'ler yaratmıyorlar mıydı, gelecekteki savaşların tohumlarını ekmiş olmuyorlar mıydı? Sonra anlayışsız bir tavırla ekledi: Polonyalıların zaten iyi yönetici diye bir şöhreti yoktu. Komisyona raporu yeniden düşünmeleri söylendi.

O zaman da, daha sonra da, birçok Polonyalı, Lloyd George'un kendilerine düşman olduğunu, belki Almanya'yı memnun etmek, ya da Bolşevik Rusya'ya yaranmak için, ya da belki tüm küçük ülkelere karşı mantıksız bir nefret duyduğu için kendilerini harcadığına inandı. İlkesiz bir küstah, dediler. Kendi uzmanlarının kararını geri çevirdiğini söylediler, oysa uzmanlar Danzig'i Polonya'ya verirken haklıydı, dediler. Ayrıca Lloyd George'un bilgisi de şok yaratacak kadar eksikti. Örneğin Vistula üzerindeki trafiği hiç bilmiyordu. Dmowski açık açık, Lloyd George'un 'Yahudilerin ajanı' olduğunu söyledi. İngiltere başbakanının, güçlü Polonya istemeyen hain kapitalistlerin elinde oyuncak olduğuna inanan nice kişiye de böylelikle tercüman oldu.

Aslında çoğu liberaller gibi Lloyd George da Polonyalıların çektiği acılara sempati gösteren biriydi. Paderewski'yi sever, ona hayranlık duyardı. Barış Konferansı süresince onunla sosyal olarak görüşüyordu da. Ama beri yandan, Polonya'nın bazı taleplerinin aşırı ve tehlikeli olduğu kanısındaydı. Böyle şeyler hem Polonya'ya düşman kazandırır, hem de Avrupa'da sorun çıkarırdı. Kerr onun adına Varşova'daki İngiliz büyükelçiliğine yazdığı notta şöyle diyordu: "Bay Lloyd George her zaman, Polonya için en iyi şeyin, hem Almanların, hem de Rusların hakkaniyetli bulacağı bir anlaşma olduğunu söylemiştir." Lloyd George'un aslında, Polonyalıların da iddia ettiği gibi,

Almanya Anlaşması'nın imzalanabilmesini düşündüğü doğruydu. Bu da mantıksız bir tutum sayılmazdı. Ama Lloyd George'un, Polonya'nın ayakta kalabileceğine inancının pek az olduğu da doğruydu. Bu da mantıksız sayılmazdı.

Lloyd George, Fontainbleau'da geçirdiği hafta sonunun ardından Almanya Anlaşması'yla ilgili kendi memorandumunu sunduğunda, Polonya'nın denize çıkışı olması gerektiğini bir kere daha tekrarladı, ama iki milyon Almanı Polonya yönetimi altına sokma konusunda da uyarıda bulundu. 27 Mart günü Dörtler Konseyi'ne şöyle dedi: "Benim vardığım sonuç, daha doğduğu andan itibaren en uygar komşusuyla düşmanlık içinde, unutulmaz bir kavganın içinde bir Polonya yaratmamak gerektiği yolundadır." Danzig'i açık şehir ilan etmelerini, çizilecek koridoru da, Polonyalıları Polonya'da, Almanları da Almanya'da bırakacak biçimde çizmek gerektiğini söyledi. Polonya'nın Danzig'i almasını, ayrıca cömert bir koridora sahip olmasını isteyen Clemenceau, Lloyd George'un yürüttüğü mantığa saldırdı. Bırakın Almanlar kendileri şikâyet etsin, dedi. "Tanrıya Lehçe dua ettikleri için kırbaçlanan çocukları, mallarına el konulan köylüleri, Alman ırkından işgalcilere yer açmak için topraklarından sürülen çiftçileri unutmadık." Polonya'nın yaralarını sarmak gerekirdi, ülkeye yeniden yaşayabilmesi için olanak vermek gerekirdi.

Wilson toplantı boyunca ağzını pek az açtı, ama Lloyd George'un kaygılarını o da paylaşmaya başlamıştı. Belki çözümlenmesi gereken bir başka sorunu da düşünüyor olabilirdi, o da Fiume konusunda İtalya'yla olan anlaşmazlıktı. Eğer Danzig'i Polonyalılara verirse, Fiume'yi de İtalyanlara vermek zorunda kalabilirdi (bkz. Bölüm 22). Sonunda ikisi özel bir görüşme yaptılar, Danzig'in açık kent olmasına, koridorun içinde kalan ve nüfusu daha çok Alman olan Marienwerder bölgesinin de kendi kaderini bir plebisitle belirlemesine karar verdiler. 1 Nisan'da, isteksiz Clemenceau'yu da ikna ettiler. Lloyd George güven vermeye çalışıyordu. Danzig'in Polonya'yla ekonomik bağları güçlendikçe, halkı da günebakanlar gibi yüzlerini Varşova'ya çevirecek, diyordu. Saar halkının da sonunda, kendi çıkarlarının Almanya'da değil, Fransa'da yattığını anlayacağı gibi, diye umuyordu. Polonyalılar haberi duyunca çok kızdılar. Paderewski, "Danzig Polonya için şarttır," dedi. "Denize bir penceresi olmazsa ülke soluk alamaz." Onunla özel hayatında da görüşen Clemenceau'ya göre, Paderewski haberi duyunca ağlamıştı. Wilson anlayışsız bir sesle, "Evet," dedi. "Ama ne kadar hassas biri olduğunu da hesaba katmanız gerek." Wilson'un "sorun yaratan dostlarımız" diye tarif ettiği Polonyalıların, Paris'ten tekrar tekrar açılan telefonlarda durmaları söylendiği halde Lvov çevresinde savaşmayı sürdürüyor olması da Polonya'nın talepleri konusunda olumlu katkı yapıyor değildi.

Yeniden gözden geçirilmiş Almanya Anlaşması'nda, Polonya Koridoru küçültüldü. Marienwerder'de sonunda plebisit yapıldı, halk ezici bir güçle Almanya'ya katılma yolunda oy kullandı. Bu durumda Varşova'yı Danzig'e

bağlayan demiryollarından biri Alman kontrolü altında kalmıştı. Danzig'in kendisi, Milletler Cemiyeti altında açık şehir ilan edildi, Polonya ile gümrük birliğine girdi. Polonya'yla Almanya'nın aralarında ayrı bir anlaşma imzalamaları gerekiyordu, ki onu da imzaladılar. Bu anlaşma Polonya'nın ticareti için gerekli tüm kolaylıklara sahip olmasını garanti altına alıyordu. Buna rıhtımlardan telefonlara kadar pek çok şey dahildi. Milletler Cemiyeti'nin tayin edeceği bir yüksek komiser, anlaşmazlık durumlarında hakemlik edecekti. Ne yazık ki gerçekten de pek çok anlaşmazlık çıktı. Liman polisini kimin kontrol edeceğinden, vergilere, Polonya'nın kendi posta kutularını kurup kuramayacağına kadar her konuda sorun çıktı. Sorunların çoğu, Danzig'in sanayisiyle, yönetimiyle ve nüfusuyla hâlâ bir hayli Alman oluşundan kaynaklanıyordu. Koridor da sürtüşme yaratıyordu. Demiryolları yüzünden de, orada ya da Polonya'nın başka yerlerinde yaşayan Almanlar yüzünden de kavgalar çıkıyordu. Almanya aslında toprak kaybını hiçbir zaman gerçek anlamda kabullenmemişti. Hemen hemen tüm Almanlar, iyi liberallerden sağcı milliyetçilere kadar hepsi, Polonya'dan nefret etmekteydi. Eylül 1939'da Hitler, daha önce de vaat ettiği gibi, Versaille zinciri dediği şeyin bir halkasını daha kırdı, askerlerini sınırın üzerinden yıldırım gibi aşırdı, Danzig'i ve koridoru ele geçirmeye yolladı. 1945'te Polonya orayı geri aldı, adı da Gdansk oldu. Artık orada yaşayan Alman kalmadı, tersane işi tavsarken kentin kendisi de zor dönemler yaşadı.

Lloyd George tekrar araya girdi, yine Polonya'nın dezavantajına müdahalede bulundu. Ülke sınırlarının güneyde Almanya sınırıyla buluştuğu yerde, Yukarı Silezya'da, 11.000 kilometrekarelik bir alan söz konusuydu. Zengin bir ödül sayılırdı. Madenleri, demir-çelik tesisleri vardı. Polonya İşleri Komisyonu orayı, halkının %65'i Lehçe konuştuğu için Polonya'ya vermiş, Almanlar da itiraz etmişti. Silezya madenleri, Almanya'nın yıllık kömür üretiminin yaklaşık bir çeyreğini getiriyordu. Ayrıca çinkonun %81'iyle kurşunun %34'ü de oradan geliyordu. Alman hükümeti, bu ödülün kendi kaderini tayin ilkesine de aykırı olduğunu ileri sürdü. Yukarı Silezya halkı Alman, Çek ve yerel Polonyalılardan oluşuyordu, onların bile dili Almancadan çok etkilenmişti, hiçbiri de Polonya'nın davasına en ufak bir ilgi göstermiş değildi. Yukarı Silezya, Polonya'dan yüzyıllardır ayrıydı. Zenginliğini Alman sanayisine, Alman sermayesine borçluydu. Polonya'nın zaten yeterince kömürü vardı. Oysa Almanya, Saar'ı da kaybettikten sonra, yeterli kömüre sahip değildi. "Almanya Yukarı Silezya'yı veremez. Polonya'nın da oraya ihtiyacı yok." Almanlardan gelen bir notun dediğine göre, eğer Almanya, Yukarı Silezya'yı kaybederse, anlaşmanın getirdiği diğer yükümlülükleri karşılayamazdı.

30 Mayıs'ta Lloyd George, eski arkadaşı Riddell'ı yemeğe davet etmişti. Notu ona uzatarak, "Şunu bir oku," dedi. "Sonra da bana ne düşündüğünü söyle dedi." Riddell'ı gerekli atmosfere sokabilmek için 'player' piyanosuna bir dizi Chopin müziği koydu. Riddell notu okuduktan sonra, Yukarı Silezya'nın Polonyalılara verilmesi yolunda stratejik bazı mülahazalar

olduğunu söyleyince, Lloyd George bunu kabul etti, ama zarar telafisi meselesine nasıl bir tehdit oluşturduğuna dikkat çekti. "Eğer Polonyalılar Almanlara madenlerden çıkan ürünleri makul koşullarla vermezse, Almanlar da tazminatı ödeyemeyiz diyecek. Demek ki Müttefikler tazminat konusuna aldırış etmeden madenleri Polonya'ya verirse, kendi suratlarına kızdıkları için burunlarını kesmiş gibi olacaklar." Daha sonra iki dost, Balfour'un bir üst kattaki dairesine, müzikli bir toplantıya çıktılar.

Ertesi gün Lloyd George Kabine üyelerini Londra'dan Paris'e, bir acil toplantıya çağırdı. 1 Haziran'da İngiltere İmparatorluğu heyeti ona, Dörtler Konseyi'ne dönüp zarar telafisi, Ren bölgesi işgali ve Yukarı Silezya şartlarında değişiklik isteme yetkisi verdi. Smuts (onun Güney Afrika'sı Boer Savaşından bu yana şaşırtıcı bir diriliş göstermişti) Almanya-Polonya sınırının değiştirilmesi konusunda özellikle ısrarcıydı. "Polonya tarih boyunca hep başarısız oldu, yine de başarısız olur; biz bu anlaşmada tarihin o kararını değiştirmeye çalışıyorduk," diyordu. Ayrıca çevresindekilere, Almanları Polonya'nın yönetimine vermek, kâfirler güruhuna teslim etmekle bir, dedi. Balfour, Smuts'un Polonya'ya karşı biraz fazla sert çıktığı kanısındaydı, ama yine de, herkes gibi, Yukarı Silezya plebisitini kabullendi.

Lloyd George'un Dörtler Konseyi'ndeki çalışma arkadaşları, şartların değiştirilmesinden hoşnut değildi. O şartları o hale getirmek çok uzun zamanlarını almıştı. 3 Haziran günkü haşin toplantıda Clemenceau plebisite kesinlikle karşı çıktı. Polonyalılar çoğunlukta oldukları halde, yerel yöneticiler Alman'ken özgürce oy kullanamazlardı. Wilson da bu görüşe katıldı. Uzmanları ona, büyük toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin hep Alman olduğunu söylüyordu. Lloyd George, "Eh, o halde Müttefikler asker getirsin, oylamalara nezaret etsin," dedi. Anlaşma konusunda Almanlarla sorun çıkmasını önleme uğruna, bu da pek büyük bir bedel sayılmazdı. "Yukarı Silezya'ya bir Amerikan ya da İngiliz tümeni yollamak, Berlin'e ordu yollamaktan iyidir," diye de ekledi. Başkana dönüp kendi kaderini tayinden söz etti. Hakkaniyete âşık biri olan Wilson yavaş yavaş tutumunu değiştirmeye başladı. Clemenceau tedirginlik içindeydi, ama başka çare göremeyince o da aynı şeyi yaptı. Plebisit yapılacaktı, ama Müttefikler bu işin adil biçimde yapılacağından emin olmadıkça yapılamazdı. Paderewski itiraz ettiyse de bir işe yaramadı. Lloyd George ona sert bir sesle, "Unutmayın ki sizin özgürlüğünüzün bedeli başkalarının kanıyla ödendi," dedi. "Ve dürüst olmak gerekirse, eğer Polonya bu koşullar altında bizim kararlarımıza karşı ayaklanacaksa, demek ki bizim umduğumuz millet değilmiş."

Plebisiti düzenlemek aylar aldı. Nedeni biraz, Polonyalıların Almanlara karşı ayaklanması yüzünden Yukarı Silezya'da durumun kötüye gitmesi, biraz da Müttefiklerin asker bulmakta zorluk çekmesiydi. Ayrıca bir de pürüz vardı. Polonya hükümetinin istediği gibi, yalnız Silezya'da oturanlar mı oy kullanacaktı, yoksa Almanların tercih ettiği gibi, bölgenin eski sakinleri de mi oy hakkına sahipti? Bu tartışmayı Alman hükümeti, 1921 Martının

bir Pazar günü kazandı, trenler dolusu Alman Silezyalılar, bando mızıka eşliğinde bölgeye girdiler ve sonunda oylama yapıldı. Kuzey ile batı, Almanya'yı, güney ise Polonya'yı seçti. Orta bölge, tüm sanayisiyle birlikte, her iki tarafın da esas istediği yerdi. Orası hemen hemen eşit şekilde bölündü. Bunu izleyen aylarda yapılan görüşmeler sırasında, İngilizler Almanları, Fransızlar Polonyalıları destekledi, işler bir türlü girdiği çıkmazdan kurtarılamadı. Sonunda konu olduğu gibi Milletler Cemiyeti'ne devredildi. Orada, konuyla doğrudan ilgisi olmayan dört güç (Belçika, Çin, İspanya ve Brezilya) haritaya bir çizgi çizdiler, toprağın %70'ini Almanya'da bıraktılar, ama sanayi ile madenlerin çoğunu Polonya'ya verdiler. 1922'de, tarihte görülmüş en uzun anlaşma metni Almanya ile Polonya arasında imzalandı, her iki taraf ekonomik ve politik işbirliği yapmayı, karşılıklı olarak azınlıkların haklarını korumayı kararlaştırdı. O anlaşma aslında, bu tür karışık alanlarda uygulanabilecek bir modeldi, ama arkasında gerekli irade yoktu. Almanlar Danzig'i ve koridoru kaybettiklerine ne kadar bozuluyorsa, Yukarı Silezya'yı kaybettiklerine de o kadar bozuluyorlardı. 1939'da Hitler bölgenin tümünü ilhak ediverdi. 1945'te o topraklar yine Polonya'ya geri döndü, ama bölgede yaşayan Almanların (hepsi değilse bile çoğu) bölgeden ya kaçtı, ya da kovuldu.

Polonya'nın kuzeydoğu ve doğu sınırlarını kararlaştırmak daha bile zor oldu. Anarşistler, Bolşevikler, Beyaz Ruslar, Ukraynalılar, Litvanyalılar, Letonyalılar, Estonyalılar ve Baltık Almanları hep güç mücadelesi içindeydi. Barış Mimarları kaç ülkeyle uğraşacaklarını da, hangi hükümetlerle konuşacaklarını da bilmiyordu. Polonya İşleri Komisyonu'na, yine de işine devam etmesi söylenmişti. Onlar da, açıkça Polonya toprağı olduğu bilinen her yeri Polonya'ya veren bir sınır çizdiler. Aralık 1919'da, Yüksek Konsey'den geriye ne kaldıysa, Curzon hattı diye anılmaya başlayan o sınırı onayladı (Bu çizgi aşağı yukarı Polonya'nın bugünkü doğu sınırıyla örtüşüyordu). Polonya hükümetinin bunu kabul etmeye hiç niyeti yoktu. Barış Mimarları haritalarının üzerinde uğraşıp dururken, Polonya kuvvetleri de sahada bir o kadar aktifti. Polonya, tartışmalı sınırın tümü boyunca çok daha büyük taleplerde bulunmaktaydı, bunların kazanılıp kaybedilmesi ise savaş sonucu belli olacaktı.

Pitsudski'nin kişisel duyguları da kuzeydoğuyla dopdoluydu. Babası bir Polonya-Litvanya ailesinden geliyordu. Atalarından biri on beşinci yüzyılda Polonya'yla Litvanya'nın birleşmesine katkıda bulunmuştu. Pitsudski'nin kendini gerçek anlamda evinde hissettiği tek yer Vilna'ydı. Kendi doğduğu yerin Polonya'da kalmasını istiyor, buna Güneydoğu Litvanya'nın bir parçasını da katmayı umuyordu. Bu durum, Polonya'nın taleplerinin, yeni doğmakta olan Litvanya'nın talepleriyle çelişmesine, hatta Baltık yöresindeki tüm barış koşullarını sarsmasına yol açmaktaydı.

1919'a ait bir Doğu Baltık haritasına bakmak, pek çok soru işareti görmemize yol açar. Kuzeydeki Finlandiya, kendi Beyazlarıyla Kızılları arasındaki kanlı bir iç savaş sonunda Rusya'dan kırılgan bir bağımsızlık kazanabilen

tek ülkeydi. Barış Konferansı, Finlandiya'yı 1919 ilkbaharında tanıdı. Finlandiya'nın güneyinde, Estonya, Letonya ve Litvanya da Rusya'dan bağımsızlıklarını kazanmaya çalışmışlardı, ama onlar bir yandan da Alman işgaliyle ve kendi Alman ve Rus azınlıklarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Hiçbirinin güvenli sınırları ya da kurulu hükümetleri yoktu, Rusların geri çekilirken yıkmadığı her şeyi de Almanlar işgal sırasında müsadere etmişlerdi. Her yanda Beyaz Ruslar, Kızıl Bolşevikler, Yeşil anarşistler, Baltık Baronları, Alman eşkiyalar, çekirdek milli ordular ve sıradan gangster çeteleri gemi azıya almıştı. Kentlerle kasabalar sürekli el değiştiriyordu. Denizlerde Rus imparatorluk donanmasından geriye kalan gemiler şimdi Bolşevik komutası altında, Petrograd'dan (yakında Leningrad olacaktı) her yana yetişmekteydi.

Müttefiklerin kaygıları çoktu ama tutarlı bir politikaları yoktu. Baltık ülkelerini tanısalar, bir bakıma Rusya'nın iç işlerine karışmış olacaklardı. Amerikalılar kendi kaderini tayinden yanaydı, ama bu ülkeleri tanımakta tereddüt ediyorlardı, çünkü Wilson, Rusya'nın sınırlarını tek taraflı olarak değiştirmek istemiyordu. İngilizlerle Fransızların, en azından 1919 yaz mevsimine kadar süren umudu, Amiral Kolçak'ın Bolşevikleri yenmesi yolundaydı. Kolçak, Rus İmparatorluğu'nun herhangi bir parçasına bağımsızlık verilmesine kuvvetle karşıydı. Fransızlar Baltık bölgesine kaygılanma işini İngilizlere havale etmek, kendileri Polonya'yla ilgilenmek niyetindeydi. İngilizler, Bolşevik donanmasını Leningrad'a hapsetmek ve başarabilirlerse destekleyecek bazı yerel demokratik güçler bulmak üzere küçük bir deniz kuvveti yolladı (daha fazlasına olanakları yoktu). Bu kuvvetin başındaki amirale, madenlere ve buzlara yakalanmaması, Bolşevik saldırılara karşı koyması, ama bunların hepsini kıyıdan uzakta ve güvenli alanda yapması söylenmişti. 1919 ilkbaharında Donanma Bakanlığı, Dışişleri'ne şöyle bir yazı yolladı: "Hangi politikayı destekleyecekleri bildirilirse, Baltık'taki İngiliz deniz subaylarının çalışmaları çok kolaylaşacaktır."

Müttefikler boşluğu doldurmak niyetiyle, Alman hükümetine, mütarekeden sonra askerlerini Baltık'ta bırakmasını söylemişlerdi. Balfour bunu çok küçük düşürücü buluyor, ama başka da çare olmadığını söylüyordu. Bundan da, başka türlü sorunlar doğdu. Alman yüksek komutanlığı sevinç içindeydi. Baltık'taki fetihlerinden vazgeçmeyi askeriye de, Alman milliyetçileri de hiç istemiyordu. Orayı Bolşevizme ve Slav tehlikesine karşı bir engel olarak görüyorlardı (sağcıların dehşetengiz hayal gücünde zaten bunun ikisi de aynı kapıya varıyordu). Baltık toprakları, oralarda yüzyıllar önce savaşmış Alman şövalyelerinin kanıyla sulanmıştı. Ayrıca Almanya'nın Müttefiklere karşı yeniden toparlanabileceği yerlerden de biriydi.

1918'in Noel günü, Letonya'nın geçici cumhurbaşkanı (Nebraska Üniversitesinden bir tarım uzmanı) bölgedeki İngiliz deniz komutanının rızasıyla, Almanlardan yardım istedi. Elindeki çok zayıf kuvvetleri Bolşevikler ezip geçmek üzereydi. Yardım talebi, yeni türde bir Alman Şövalyesi yarattı. Bunlar Freikops'tu, Almanya'da oluşmaya başlayan özel orduların bir

grubuydu. Üyeleri Bolşevizmi durdurmak üzere biraraya gelmiş gönüllülerdi. Uygarlığı kurtarmaları karşılığında onlara ya toprak vaat ediliyordu; ya da macera ve beleş yemek için kendileri geliyorlardı.

Şubat 1919'a gelindiğinde Freikorps kuvvetleri Baltık kent ve kasabalarına doluşmaktaydı. Bu güruhun bir kısmı askere benzer görünümdeydi ama diğerlerinin saçları uzundu, geçerken talim atışları yapıyor, pencere camlarını ve sokak lambalarını kırıyorlardı. Sözde kurtarmaya geldikleri bölge halkına karşı nefret dolu bir davranış içindeydiler. Nisan ayında, Bolşevikler çekilmeye başlamış olduğu halde, Letonya hükümetini devirip Estonya'ya doğruldular. Barış Mimarları, Baltık bölgesine pek de dikkat etmeyen tutumlarına rağmen kaygılanmışlardı. Balfour, "Garip," diyordu. "O bölgelerde hüküm süren kaosa karşın, bu Almanlar, yerel orduların oluşmasını engellemekle ve işgal ettikleri ülkelerin Bolşevik istilasına karşı yalnız kendi yardımlarına bağlı durumda kalmasını zorunlu kılmakla, oradaki etki ve tahakkümlerinin kalıcı olması yolunda çaba gösteriyorlar." Mayıs ayında Müttefikler, Baltık hükümetlerinin kendi ordularını kurmalarına yardımcı olmak amacıyla oraya bir misyon gönderdi.

Şimdi de zorluk, Freikorpsların geri çekilmesini sağlamaktı. Paris'ten Berlin'e sert notlar yollanmaya başladı. Alman hükümeti de kendi emirlerini, Freikorps komutanı General von der Goltz'a gönderdi, ama o aldırış etmedi. Lloyd George, "Korkunç bir karmaşa," diye yakınıyordu. Ağustos'ta Alman hükümeti nihayet, von der Goltz'u Almanya'ya geri getirebildi. Kuvvetlerini geride bırakmıştı. Başlarında, Rusya'yı yeniden fethetme hayallerine kapılmış, kendini beğenmiş bir Rus soylusu vardı. Bu adam Baltık devletlerinin artık yeniden Rus toprağı olduğunu, oradaki halkı köle işçi olarak çalıştırmak niyetinde olduğunu açıklayınca, yerel Almanlar dışında hiçbir destek bulamadı. 1919 sonunda Freikorpslar artık Almanya'ya dönmüştü, Müttefiklere, Slavlara ve kendi hükümetlerine köpürüp duruyorlardı. İçlerinden pek çoğu, von der Goltz da dahil olmak üzere, Hitler'in ve Nazilerin arasında kendilerine uygun bir yuva buldular. Müttefikler sonunda Estonya'yla Letonya'nın bağımsızlığını Ocak 1921'de tanıdı.

Baltık devletlerinin en güneyde olanı Litvanya'ydı. Onun doğumu daha bile sorunlu olmuştu (böyle bir şey mümkünse), çünkü o bir de Polonya'yla mücadele etmek zorunda kalmıştı. 1919 yılında Polonyalıların çoğu, Polonya'yla Litvanya arasındaki eski birliği yeniden oluşturmaktan yanaydı, ama bu sefer kontrolün sağlam şekilde Polonya'nın elinde olmasını istiyorlardı. Dmowski kesin bir ifadeyle, Litvanyalıların bir aşiretten ibaret olduğunu, Polonya'ya katılmalarının kendileri için çok daha iyi olacağını söylüyordu. Halkının çoğunluğu Polonyalı olan tüm bölgeleri Polonya emip asimile etmeliydi. Kendi kaderini tayine tabii evet, ama Polonyalıların azınlıkta olduğu yerlerde bile, o topluluklar bir uygarlaştırma unsuru olabilirdi. Kuzeyde, Litvanyalıların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde de küçük bir Litvanya devleti kurulabilirdi. O devlet Polonya'ya katılmak isterse, iç işlerini kendisi yönetebilirdi. Pitsudski ile sol kanat, daha gevşek bir federasyon

düzenine de razı olurdu. O sıra milliyetçiliği yeni uyanmaya başlamış olan Litvanyalıların fikrini sormak kimsenin aklına gelmedi.

Litvanya'nın ulusal rüyası da, 1919 yılının tüm ulusal rüyaları gibi aşırıydı. Başkentleri olarak Vilna'yı istiyorlardı. Ocak 1919'da, Almanlar bölgeyi boşaltırken, Litvanyalı ve Belaruslardan oluşan bir Bolşevik kuvveti kenti ele geçirdi, Nisan ayında da Polonya ordusu gelip orayı devraldı. Pitsudski, Litvanya halkına, içinde 'kendi kaderini tayin' sihirli kelimesinin de geçtiği bir bildiri yayınladı. Dmowski destekçileri hiç vakit kaybetmeden itiraz etti, hemen ilhak istediklerini haykırdılar. Litvanya başbakanı, Vilna olmazsa ükesinin sağ kalamayacağını söyledi. Kentin içinde yaşayan bir Yahudi, alaycı bir ifadeyle, "Yeni bir geçit töreni anons edildi; bu seferki sırf Polonyalıların," dedi. "Artık Yeşiller yok, Beyazlar yok, Kızıllar yok. Herkes göz açıp kapayana kadar Polonyalı oldu, bir tek Yahudiler kaldı. Yahudiler fazla etkilenmedi. Onlar pek çok bayrak altında hizmet vermişlerdir ve alışıktırlar."

Her iki taraf da Barış Konferansı'na baş vurdu. Litvanyalılar Paris'e delegelerini yolladılar, o delegeler bir yandan Polonyalılarla, bir yandan da kendi aralarında kavgalara tutuştular. Barış Mimarları ikide bir çatışmaların durması için çağrılar yapıyor, hakkaniyetli bir sınır çizmeye çalışıyordu. Lloyd George kendi kendine, acaba Litvanya gerçekten bağımsız olmalı mıydı, diye düşünmekteydi. Ne de olsa, nüfusu Galler'in nüfusundan fazla değildi. Ama beri yandan, Barış Mimarları Polonya'nın fazla yayılmasında, Polonyalıların azınlık olduğu bölgelerin kontrolunu ele almasında yatan tehlikeleri de görüyordu. 1919'un yaz mevsimi geldiğinde Lloyd George, bağımsız Litvanya fikrine ısınmaya başlamıştı. İlerde Bolşeviklerle ilişkiler de başladığında bu ülke, yanında Estonya ve Letonya'yla birlikte, İngiltere'nin Rusya'yla ticareti için yararlı bir köprü olabilirdi. Bolşevikler iç savaşı kazanacakmış gibi gözükmeye başlamışlardı. Beri yandan Fransızlar hâlâ geniş ve güçlü Polonya'dan yanaydı. Ama ordular ilerlemeyi sürdürürken, bütün bunların aslında pek bir fark yarattığı yoktu. Bir yıl sonra, Bolşevikler, Polonyalıları Vilna'dan kovaladı, kenti Litvanyalılara verdiler. Ekim 1920'de, kenti Litvanya'da bırakan barış, Polonya'yla Litvanya arasında imzalandıktan hemen sonra, Polonya ordusunun bazı birlikleri (çok iyi zamanlanmış biçimde) ayaklandılar ve kenti tekrar ele geçirdiler. İki yıl geçtiğinde, hâlâ Polonya kontrolünde olan bölge, ezici bir oy çokluğuyla Polonya'ya katılmak istedi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Sovyetler Birliği orayı yine Litvanya'ya verdi, ama o sırada Litvanya artık bir Sovyet cumhuriyetiydi.

O dönemde Litvanya, kayıplarının acısını gidermek için, küçük ve uyuşuk bir Baltık limanı olan Memel ile kıyıdan içeriye doğru giren bir toprak şeridini alıvermişti. Bu aslında çok saçma bir hareketti. Hem Litvanya'ya özgür bir liman sağlamak için orayı Almanya'dan almış olan Müttefikleri, hem de nüfusun yarı yarıya Almanlarla Litvanyalılardan oluşması nedeniyle Almanları düşman etmişti. Memel'in kendisi %92 Alman'dı.

1939'da Hitler orayı geri alacak, ama savaşın sonunda bölge yeniden, bu sefer Klaipeda adıyla Litvanya'ya dönecekti. Tabii Memel, Litvanyalıların Polonya'yı Vilna konusunda bağışlamasını sağlamaya yetmezdi. İki ülke on beş yıl birbirine küs kaldı. 1938'de ilişkilerini onarmaya çalıştıklarında, artık çok geç olmuştu. Bugün Litvanya hâlâ, o eski yanlıştan dolayı Polonya'nın kendisinden özür dilemesini sağlamaya çalışmaktadır.

Vilna'nın hayli güneyinde, Polonya da 1919 yılında komşularıyla kavga halindeydi. Konu Avusturya vilayeti olan Galiçya'ydı. Batı kesiminin, net Polonyalı çoğunluğuyla, Polonya kenti olan Krakow'uyla, tarihi üniversitesiyle, harika Rönesans binalarıyla, Polonya'nın olması gerektiği konusunda herkes görüş birliği içindeydi. Ama bölgenin batı ucunda küçük ve zengin bir dükalık olan Teschen, yeni kurulan Çekoslavakya devletiyle pahalıya patlayacak bir çatışma halindeydi. Galiçya'nın doğu kesimine gelince, orayı çözüme kavuşturmak çok daha zordu. Kuzeyde kentler Polonyalıydı, ama kırsal bölge kesinlikle değildi. Lvov da, daha doğudaki Tarnapol (Ternopil) da, birer Polonya adası gibiydi. Genelde Polonyalılar nüfusun üçte birini oluştururken, Yahudiler de (onlar kendilerini Polonyalı olarak görüyor olabilirler, ama görmüyor da olabilirlerdi) ayrıca bir %14 olarak gözükmekteydi. Çoğunluk Katolik Ukraynalıydı (bazen kendilerini eski Rus İmparatorluğu'ndaki, genelde Ortodoks olan Ukraynalılardan ayırmak için Rutenyalılar adını kullanırlardı). Dmowski, Yüksek Konsey'e, Rutenyalıların kendilerini yönetmeye hiç hazır olmadıklarını söylüyordu. Onların Polonya liderliğine, Polonya uygarlığına ihtiyacı vardı. Gerçi Dmowski pek söylemiyordu ama, Polonya aslında Lvov yakınlarındaki petrol alanlarını da istiyordu. Lloyd George bu konuda bir imada bulunduğunda, Paderewski çileden çıktı. Polonyalılar Lvov'u Ukraynalılara ve Bolşeviklere karşı savunurken az mı çekmişlerdi? "On üç yaşındaki çocukların ilhak için mi, emperyalistler için mi savaştığını sanıyorsunuz?" Çok güzel konuşuyordu ama pek fazla etkili olamıyordu. Yalnızca Fransızlar anlayış gösteriyordu, onlar da zaten Polonya taleplerine her zaman anlayış gösterenlerdi.

Rutenyalıların hangi tarafa ait olduğu belli değildi. Doğu Galiçya'da mı, yoksa Batı Ukrayna'da mı yaşıyorlardı? Dilleri ve kültürleri onları doğuya, diğer Ukraynalıların yanına çekiyor gibiydi, ama Avusturya İmparatorluğu içindeki geçmişleriyle dinleri de batıya doğru çekiyordu. Kasım 1918'de Rutenyalıların bir alt-grubu, Avusturya-Macaristan'dan bağımsızlığını ilan edip Kiev'deki Ukrayna cumhuriyetiyle bir birlik kurdu, ama ne yazık ki yerel komünistlerle Rus Bolşevikler hemen onlara saldırdı. 1919 ilkbaharında Rutenya delegeleri de Paris'e gelmeyi başarmıştı, ama istediklerinin ne olduğunu söyleyemiyorlardı.

Galiçya'da bağımsızlık ilan edilmesi de Lvov'daki yerel Polonyalılarla çatışmaların başlamasına yol açtı. Polonya ve Ukrayna takviye kuvvetleri gelince savaş daha da yayıldı, her iki ulusun Kızıllarıyla Beyazları da işe karışınca kargaşa büsbütün arttı. Müttefikler bir ateşkes sağlamak için boşuna uğraştılar. Wilson Mayıs ayında, "Çok zor," diyordu. "Lemberg'i [Lvov]

kuşatan Ukraynalılarla Bolşeviklere karşı tutumumuzu daha netleştirmedikçe müdahale etmemiz çok zor." Polonyalılar kendi durumlarını güçlendirirken, ateşkes görüşmelerini sallamak için ellerinden geleni yaptılar. Bu durum Paris'te çok sıkıntı yarattı, ama Barış Mimarlarının asıl sorunu kendi iradelerini uygulamaktı. Tabii ne yapmak istediklerine karar verdikten sonra.

Lloyd George,"Ben bir tek kere bir Ukraynalı gördüm," diye yorumda bulundu. "Son gördüğüm Ukraynalı oydu, başka Ukraynalı görmeyi istediğimden de hiç emin değilim." Konu Ukrayna'ya geldiğinde, oranın bağımsızlığını Müttefiklerin hiçbiri desteklemiyordu. O sıralarda İngiltere de, Fransa da, Bolşevik olmayan tek bir Rusya umudunu yitirmiş değillerdi. Beri yandan, Doğu Galiçya, yenik bir düşmanın malı olarak, Barış Konferansı'nda çözümlenmek zorundaydı. Lloyd George, kendi kaderini tayinin yerel nüfusa danışmayı gerektirdiğini ileri sürdü. Polonya, Doğu Galiçya'yı kapmakla, onların yok etmek için savaştıkları şeyi yapmış oluyordu. "Küçük ülkelerin, daha kendileri bağımsızlığa yeni kavuşurken başka ırklara baskı yapmaya kalkışı içimi umutsuzlukla dolduruyor," Bu Polonya'nın yanına kalırsa, yeni bir Alsace-Lorraine yaratmış olurlardı.

Sahada onca savaştan, Paris'te onca tartışmadan sonra, Avusturya'nın Doğu Galiçya'yı Müttefiklere devretmesi, kararı onlara bırakması kararlaştırıldı. Onlar belki Polonya'ya verirlerdi, belki de İngilizlerin tercih ettiği gibi, Rusya'ya, hatta, Çekoslavakya'ya verirlerdi. Polonyalılar zaten İngiltere hükümetinden pek kuşkulandıkları için çok öfkeliydiler. Varşova sosyetesinin kreması, 1919 Noelinin hemen öncesinde İngiltere Büyükelçisi'nin evinde bir dansa davet edildiğinde, kızgınlıklarını göstermek için, yemekleri yediler, ama dansa kalkmayı reddettiler. İngiliz askeri misyonunun başı olan Carton de Wiart öfkeden bembeyaz kesildi, ev sahibesine, "Sizin yerinizde olsam hepsini kapı dışarı ederdim," dedi. Bunu izleyen düello ve karşı düello teklifleriyle meydan okumalar ertesi sabah sessizce çözümlendi. Büyük güçler Doğu Galiçya'nın kaderi üzerinde üç yıl daha tartıştılar, ama bu arada Polonyalılar işlerini yürütmüş, kontrolü ele almışlardı. 1923'te Polonya'nın bölgedeki hakimiyeti tanındı. Rutenyalılar acı acı yakındı, ama sonunda onlar yine de sınırın ötesindeki kuzenlerinden daha şanslı çıktılar. Diğerleri Stalin'in kurbanı olacaktı.

Polonya'nın 1919 başında başlayıp 1920 sonbaharına kadar devam eden mücadelesi Rus Bolşeviklerine karşıydı. Polonyalılar, aralarında nisbeten ılımlı olan Pitsudski gibileri de dahil olmak üzere, Polonya'nın sınırlarını doğuya doğru itip, Belarus ve Ukrayna'da kontrolü doğrudan veya dolaylı biçimde kazanmak isterken, Bolşevikler de ihtilallerini Avrupa'nın sınai bölge olan orta kesimlerine yayma peşindeydiler. Polonyalıların tarihten öğrendikleri dersler, Ruslardan her zaman kuşkulanmalarına yol açıyordu. Ruslar uluslararası kardeşlikten söz etse bile, yine de inanmıyorlardı. Bolşeviklere gelince, onlar da Polonya milliyetçiliğine, Polonya Katolikliğine baktıkça, ihtilalin önünde bir engel görmekteydiler. Milliyetçilik onların gözünde, yine hep aynı sanıkların işiydi. Güçlerini ellerinde tutmak isteyen

feodal toprak sahipleri, fabrikatörler, türlü gericiler, o kadar. Troçki notlarında şöyle diyordu: "Ulusal kendi kaderini tayin hakkını kabul etmekle birlikte, halk kitlelerine bunun tarihsel önemindeki sınırlılığı izah etmeye çalışıyoruz ve onu hiçbir zaman proleter ihtilalinin çıkarlarından daha öne almıyoruz." Bu da eski model Rus emperyalizminin yeni kılığa girmiş haliydi.

Şubat 1919'dan itibaren, Bolşeviklerle Polonyalılar arasındaki çatışmalar daha geniş bir cepheye yayıldı. Polonyalılar Rus topraklarının içlerine ilerlediler, kuzeyde Belarus'un büyük bölümlerini aldılar. 1919'un yaz mevsimindeki gizli görüşmeler ve geçici ateşkes bir işe yaramadı, Polonyalılar bu sefer bağımsız Ukrayna konusunda direnmeye başladılar. 24 Nisan 1920'de Pitsudski yeni bir saldırı başlattı, Ukrayna'nın başkenti Kiev'e doğru ilerledi. Mayıs ayında Polonya askerleri kentin kontrolünü ele almışlardı, ama aslında pek çok batıl inançları olan Pitsudski tedirgindi. Kiev kenti, işgale gelenlere talih getirmezdi. Bir ay sonra Bolşevikler kenti geri aldılar ve batıya doğru ilerlemeye başladılar. Askerlere giden emir şöyle diyordu: "Beyaz Polonya'nın cesedi üzerinde, bir dünya yangınına giden yol yatıyor!" Polonya'daki İngiliz büyükelçisi, karısıyla çocuklarını memlekete gönderdi. Ağustos'ta Sovyet askerleri, Varşova banliyösünün hemen dışındaydı. Büyükelçi karısına yazdığı mektupta, "Bütün tabakları, resimleri, baskıları, lake parçaları, porselenleri, fotoğrafları, en iyi kitapları, en iyi çinileri, camları ve halıları hep ambalajladım," diyordu. "Güzelim mobilyalara, güzel yataklara falan ne olacağını bilemiyorum. Onları ambalajlayamadım." Polonyalılar çaresizlik içinde silah istiyor, ateşkes konusunda Bolşeviklere baskı yapılması için yalvarıyordu. Hiçbiri gelmedi. Fransızlar geri duruyordu. Bolşeviklerden hoşlanmadıkları gerçekti, ama artık Polonyalıların hırsından da bıkmaya başlamışlardı. Lloyd George, Polonyalıları görüşme başlatmaya teşvik etti. Liberal gazete Manchester Guardian'ın ünlü editörü C.P. Scott'a Polonyalıların umutlarını kaybetmiş olduğunu, İrlandalılar kadar da kötü olduklarını söylemişti. "Bütün komşularıyla kavgalılar -Almanlarla, Ruslarla, Çeko-Slovaklarla, Litvanyalılarla, Romenlerle, Ukraynalılarla- ve yenilecekler." Bereket versin Lloyd George yanılıyordu. Lenin sonradan şöyle diyecekti: "Eğer Polonya bir Sovyet olsaydı, Versailles Anlaşması parça parça olur, galiplerin kurduğu uluslararası sistem çökerdi."

Varşova savaşı, Polonya tarihinin en büyük zaferlerinden biridir. Birbirlerini kıskanan, aralarında kavga eden subaylarla dolu bir ordu, ortak düşmanı karşısıda görünce toparlanmayı bilmişti. Bir İngiliz diplomatı, "Hiçbir kaygının olmayışı, hiçbir panik yaşanmayışı beni hâlâ şaşırtıyor," demekteydi. Pitsudski sakin sakin, cesur bir karşı saldırı planladı. 16 Ağustos günü Polonya kuvvetleri, Sovyet kuvvetlerinin gerisine saldırdı, iletişim hatlarını kesti. Sovyet komutanı hızla geri çekildi. 1920 Eylül'ünün sonunda Lenin barış istedi. 18 Mart 1921'de imzalanan Riga Anlaşması'nın Polonya'ya çizdiği doğu sınırı, Müttefiklerin tavsiye ettiğinden çok daha ileriye itilmiş, nüfusa yeni yeni azınlıklar eklenmişti. Bunlar 4 milyon Ukraynalıyla 2 milyon Yahudi ve bir milyon da Belarus'tu.

Pitsudski barışa da, demokratik politikaya da kolay uyum sağlayamadı. 1926'da bir darbeyle iktidarı devraldı, 1935'teki ölümüne kadar Polonya'yı askeri yöntemle yönetebilmek için elinden geleni yaptı. Büyük rakibi Dmowski hiçbir zaman göreve gelmedi. Kendisini destekleyenlerle birlikte, daha da sağa kaydı. Paderewski 1919 sonunda başbakanlıktan istifa etti. Müttefikler Polonyalılara istediği her şeyi vermediği için kendisinin suçlanması, karısının da densiz ve her şeye karışan bir kadın olması nedeniyle eleştirilmesi (gerçekten öyleydi) karşısında çok derinden incinmişti. Bir daha hiçbir zaman Polonya'da yaşamadı. 1922'de piyanoda birkaç nota çalmaya kalktığında, bu işten hâlâ çok zevk aldığını görerek şaşırdı. İkinci kariyeri de birincisi kadar başarılı oldu. 1941'in yaz mevsiminde New York'ta ölürken, Almanya'nın Sovyetler Birliğini işgal ettiğini, kendi ülkesi için yine bir umut doğabileceğini bilmenin mutluluğu içindeydi.

Polonya zor doğmuş, ama sağ kalmayı bilmişti. Bir süre için iyiye doğru da gitmişti. Tarihte sahip olduğu her yeri geri kazanmış değildi, ama yine de büyük ülkeydi, Baltık Denizi'ne de çıkışı vardı. Ne var ki bu kazançlar çok büyük bedellere mal olmuştu. Büyük güçler, Fransa da dahil olmak üzere, Polonyalıları açgözlü ve beceriksiz bulmaktaydı. Komşularının da küskün olmak için pek çok nedeni vardı: Litvanya, Vilna bölgesinden ötürü, Sovyetler Birliği, eskiden Rus toprağı olan 150 mil enindeki şerit yüzünden, Çekoslavakya, Teschen kavgasından, ve tabii Almanya da Danzig koridoru yüzünden hınçlıydı. 1939'un yaz mevsiminde Polonya haritadan yine kayboldu. İkinci Dünya Savaşı sonunda yeniden ortaya çıktığında, garip şekilde değişmiş, küçülmüştü. Ülkenin Yahudileri, Naziler tarafından, Almanları da Sovyetler tarafından boşaltılmış, sınırları 200 mil batıya kaymıştı.

18

Çekler ve Slovaklar

Polonyalılar, kendilerini destekleyenlerin bile bezip içlerini çekmelerine yol açarken, Çeklerin genelde her yaptıkları onaylanmaktaydı. Aslında tabii Polonyalılar atak ve cesur, ama çok mantıksız insanlarken, Romenler çekici ve akıllı olmalarına karşın, çok entrikacı, Yugoslavlar da - nasıl demeli - oldukça Balkan'dı. Ama Çekler insanın içini ferahlatacak kadar Batılıydı. Ocak 1919'da eski Avusturya-Macaristan'da dolaşan bir Amerikan yardım misyonunun raporunda, "Yolculuklarımız sırasında gördüğümüz tüm insanlar arasında, Çeklerin en çok yeteneğe ve sağduyuya, en iyi örgütlenmelere ve en iyi liderlere sahip olduğunu gördük," deniyordu.

Çek delegelerinden başbakan Karel Kramár ile dışişleri bakanı Edvard Beneş, davalarını Yüksek Konsey'e Şubat 1919'da sundular. Konuşmaların çoğunu Beneş yaptı. Amerikalı uzman Charles Seymour çok etkilenmiş, şöyle demişti: "Beneş'in Habsburgları silip süpüren, Sibirya'daki Çekoslavak ordusunu kuran ihtilali düzenlemeye çok büyük katkısı olmuştu; onun diplomatik becerileri, Cumhurbaşkanı Masaryk'in sağlam dürüstlüğüyle birleşince, yeni devlet Müttefiklerin saygısını hemen kazandı."

Beneş'le Tomás Masaryk'in, kendi halklarını Avusturya İmparatorluğu'ndan kurtarıp özgürleştirme konusuna nasıl hayatlarını adadıklarını Paris'te herkes biliyordu. Ruslara teslim olup da kendilerini bir ihtilalin ortasında bulan Çek ordusunun olağanüstü hikâyesini de bilmeyen yoktu. Savaşa savaşa Sibirya'nın içinden binlerce mil ilerleyip Pasifik Okyanusu'na ve özgürlüğe kavuşmalarını duymayan kalmamıştı. Paris'te hemen hemen herkes Çeklere ve liderlerine hayranlık duyuyor, onları seviyordu. (Lloyd George, Beneş'i "küçük Fransız çakalı" diye niteliyor, Çek taleplerini aşırı buluyordu, ama tek istisna da oydu.) Beneş'le Masaryk her zaman işbirliğine hazır, mantıklı insanlardı. Çeklerin yerleşmiş demokratik geleneklerini, militarizmden, oligarşiden, yüksek finanstan, kısacası eski Almanya'yla Avusturya-Macaristan'ın temsil ettiği her şeyden nasıl nefret ettiklerini anlatırken son derece ikna ediciydiler.

İngilizlerin de, Amerikalıların da, yeni doğan bu küçük ülkeye pek fazla ilgi duyduğu söylenemezdi. Batıya dönük kafası, doğuya doğru uzanan kuyruğuyla, yavru kurbağaları andıran bir yerdi. Kuzeydeki Polonya'yla güneydeki Avusturya ve Macaristan arasında sandviç olmuş gibiydi. Ama

Fransızlar oraya ilgi duymaktaydı. Duygusal nedenlerle değil, ama güvenlik nedenleriyle ilgi duymaktaydılar. Fransa, Polonya'yla ve güneydeki yeni Güney Slavlar ülkesiyle birlikte, hem Bolşevizmi, hem de Almanya'yı engelleyecek kadar güçlü bir ülke arayıp duruyordu. Bunun anlamı da, Çekoslavakya'yı desteklemek, ona hayati demiryollarının kontrolünü kazandırmak, Avrupa'nın büyük ve merkezi akarsuyu Tuna'ya hakim olmasını sağlamak ve eline yeterli kömür vermek demekti.

Beneş 5 Şubat günü, yani Venizelos'un Yunan taleplerini sunmasından bir gün sonra, Faysal'ın Arap bağımsızlığı konusunda konuşmasından da bir gün önce, Yüksek Konsey'e taleplerini sundu. Ona düşen görev, diğerlerinin ikisinden de kolaydı, çünkü Çekoslavakya'yı büyük güçler zaten tanımış durumdaydı, istediği toprakların da çoğu şimdiden elindeydi. O topraklar, Avusturya'nın Bohemya, Moravya ve Silezya vilayetleriyle Macaristan'ın Slovakya vilayetiydi. Bunlar aslında Beneş'in ve Fransa'dan alabildiği yardımların sayesinde böyle olabilmişti.

1915 yılında Paris'e geldiğinde Beneş, Prag'da sosyoloji profesörlüğü yapan, kimsenin tanımadığı biriydi ve Çekoslavak Ulusal Konseyi'ni temsil ediyordu. Dört yıl sonra, yeni devletin dışişleri bakanı olmuştu. Venizelos ya da Faysal gibi romantik bir tip olmadığı gibi, Pitsudski gibi büyük bir asker de değildi. Beneş kısa boyluydu. Sıradan bir görünümü vardı. Kuralcı, sıkıcı bir yazar, ilham vermeyen bir konuşmacıydı. (Fransızlar bunun Anglo-Saksonların hoşuna gideceğini düşünmekteydi.) Göze çarpan hobileri ya da günahları olmadığı gibi, yakın arkadaşlarının sayısı da pek azdı. Çok sadakat duyduğu Masaryk'le ilişkileri her zaman, garipsenecek kadar resmiydi. Ama Beneş son derece enerjik ve etkin biriydi. Savaş boyunca Paris'te, dışişleri yetkililerinden önde gelen entellektüellere kadar, Çek davasına yardımcı olabilecek herkesle ilişkilerini geliştirdi. Beneş Fransızların dikkatini çekerken, cazip ve yakışıklı çalışma arkadaşı (Slovak) Milan Stefánik de gönülleri kazanıyordu. Stefánik, Paris'te savaştan önce de, gökbilimci olarak tanınan biriydi. Fransız vatandaşlığına geçip Fransa'nın hava kuvvetlerinde bir as durumuna yükselmekle çok büyük etki sağlamıştı.

Çöken Avusturya-Macaristan'ın sınırları içindeki milletler büyük güçlerin dikkatini çekmeye çalışırken, Beneş herkesten çok çaba gösterdi. Fransızlara kendi ülkesinin, komşularından farklı olarak, Bolşevizmle savaşmaya hazır olduğunu söyledi: "O hareketi ancak Çekler durdurabilir," dedi. İngilizlere amacının 'tümüyle sadık' bir devlet kurmak olduğunu anlattı. Özellikle İngiltere'ye sadık olacak, Almanya ve doğusuyla arada bir engel oluşturacaktı." Beneş'in elinde önemli bir pazarlık kozu bulunuyordu: Çek kuvvetleri savaş esirleri kampından çıktığı anda, Müttefiklerden yana savaşmaya başlamıştı. Clemenceau, Haziran 1918'de, son büyük Alman saldırısı sırasında Beneş'e, "Tüm askerlerinizi Fransa'da istiyorum," demişti. Cevap hazırdı: "Bana güvenebilirsiniz. Yolun sonuna kadar yanınızdayım." Fransız dışişleri bakanı, Çekoslavak Ulusal Konseyi'ni ilerdeki bağımsız

Çekoslavakya'nın hükümeti olarak tanımış, müttefiklerine de aynı şeyi yapsınlar diye baskı yapmıştı. Fransızlar ayrıca, gerek o sıra ve gerekse daha sonra, Çekoslavakya'nın sınırlarını (sorunlu olan sınırları bile) tanımakta öncü oldular. Beneş, Avusturya-Macaristan'ın ateşkes anlaşması tartışılırken Yüksek Savaş Konseyi'ne katılmaya davet edildi (bu başlı başına bir başarıydı). Yugoslavlar davet edilmemişti. Polonyalılar da edilmemişti. Barış Konferansı daha başlarken Beneş zaten Çekoslavakya'yı galip tarafa sağlam biçimde yerleştirmiş, ülkenin Avusturya-Macaristan yönetimindeki tarih dilimini, laf arasında, üzüntüyle sözü edilen bir durum haline indirgemişti. Yugoslavlarla Polonyalılardan farklı olarak, Çeklerin tek sesle konuşmak gibi bir avantajı da vardı. Özellikle Beneş ile Masaryk arasında olağanüstü bir işbirliği vardı ve bu durum Masaryk'in ölümüne kadar da devam etti.

Belki Beneş at gibi çalışan biri olabilirdi, ama Masaryk de Çekoslavakya'ya hayat veren adamdı. Gerekli malzemeler de elinde hazırdı. Kendi Slav diline ve edebiyatına sahip bir halk vardı. Birçok da birikmiş ortak anılar oluşmuştu. On dördüncü yüzyıldaki zengin ve güçlü Bohemya krallığı, kuzeye uzanmış, hemen hemen Baltık kıyısına yaklaşmıştı. Sonra, Prag'ın Kutsal Roma İmparatorluğu'na başkent olduğu birkaç altın yıl vardı. Ardından 1526'da başlayan daha hazin dönem geliyordu. Bağımsızlığın son parçaları birer birer Habsburglar tarafından yok edilmişti. Ama bu tarihe Slovaklar hiç dahil değildi. Onlar benzer bir dil konuşuyor olsalar da, onuncu yüzyılda Macaristan'ın yönetimine girdiklerinden beri Çeklerle siyasi açıdan pek de ilgileri olmamıştı. Habsburglar Macaristan'ı ele geçirdikten sonra bile onlar yine de Macaristan'a bağlı kalmıştı. Reform hareketi Çekleri genelde Protestan yapmış, ama Slovaklara dokunmamış, onlar dindar Katolik kalmayı sürdürmüşlerdi.

Masaryk, büyük çiftliklerde yöneticilik yapan birinin oğluydu. Avrupa'ya milliyetçilik yayan 1848 ayaklanmalarından hemen sonra, 1850'de doğmuştu. Hırslı bir kadın olan annesinin yönlendirmesiyle, kırsal yaşamdan kurtulmaya pek erken yaşlarında karar verdi. Sırf kendi azmiyle, Viyana Üniversitesi'nin felsefe bölümüne girdi. Aklı başında, çalışkan, burnu havada bir gençti. Kendi fikirlerine çarpıcı bir güveni vardı. Daha ilk sınıfta, kıdemli ve saygın bir profesörle görüş ayrılığına düşüp sansasyon yarattı. Gazeteciliğe, sonra politikaya yöneldiğinde de yine otoriteye meydan okuma eğilimi kendini göstermekte gecikmedi.

Savaş başladığında Masaryk yavaş yavaş, Çekoslavakya'nın geleceği açısından artık Avusturya-Macaristan'ın pek bir anlam ifade etmediğine karar verdi (ülkesinin Slovak topraklarını da içermesi gerektiğini daha o zamandan varsaymıştı). Çekoslavakya'nın geleceğinde bağımsızlık olmalıydı, bu da muhtemelen Rusya'nın koruyuculuğu altında gerçekleşebilirdi. (Slavların biraraya gelip birlikte çalışması, ölene kadar sürdürdüğü bir hayaliydi.) 1915'te kendisi İsviçre'de, güven içindeydi. Ama ne yazık ki ailesi Prag'da sıkışıp kalmıştı. Amerikalı olan karısı sinir krizi geçirdi, ondan sonra hiçbir zaman tam iyileşemedi. En büyük kızı hapse girdi, oğlu Jan'ı

Avusturya ordusu askere aldı. Masaryk İsviçre'den İngiltere'ye geçti, iki yılını Londra Üniversitesi'nde hocalık ederek, ülkenin etkili ve saygın kişileriyle, diplomatları ve fikir liderleriyle dostluklar kurarak geçirdi. Bunlar arasında, The Times'ın editörü Wicklam Steed de vardı.

1917'deki ilk Rus ihtilalinde çarın devrilmesi, Masaryk'i St. Petersburg'a getirdi. Zor ayakta duran geçici hükümete, Avusturya ordularına yeniden saldırmaları yolunda tavsiyelerde bulundu, Çek savaş esirlerini, Ruslarla yanyana çarpışacak bir ordu haline getirmeye uğraştı. Kasım 1917'deki Bolşevik İhtilali, ardından da Lenin'in barış peşine düşmesi, bu ihtimali olanaksız kıldı. Beri yandan Bolşevikler, 50.000 kişilik bir ordu haline gelen Çek Lejyonu'nu batı cephesine yollama fikrinden pek hoşlandılar, bu işi seve seve yaptılar. Geçilebilecek tek yol, dolambaçlı yoldu. Trans-Sibirya demiryolunda 6.000 mil gidip Pasifik kıyısındaki Vladivostok limanına ulaşılacak, oradan gemiyle Fransa'ya gelinecekti. Masaryk, Bolşevik liderlerin güvencesini alarak Mart 1918'de yola çıktı. Askerlerinin hemen arkadan izlemekte olduğundan emindi. Ama Sibirya'dan geçen yolun ortalarında bir yerde, Çek Lejyonu, Bolşeviklerle buluşmak üzere batıya doğru gelmekte olan Macarlarla karşılaştı. Çatışmalar yayıldı, Çekler kendilerini Bolşeviklerle savaşır durumda buldular. Yaz sonuna doğru Çek kuvvetleri demiryolunun hemen hemen tamamını kontrol altına almış, raslantı sonucu olarak çar hükümetinin altın rezervlerine de sahip olmuş durumdaydı. O sırada Avrupa'daki savaş da yavaş yavaş tavsıyor, bu durumda Çekler, şimdi bulundukları yerde daha yararlı görülüyorlardı. Ağustos ayında Vladivostok'a çıkarma yapan Müttefik kuvvetler, batıya, Bolşeviklerin üstüne yürümeye karar verebilirlerdi. Bu sefer de Rus iç savaşına yönelik Müttefik müdahalesine takılan yorgun askerler, tüm vatan özlemlerine karşın, daha iki yıl Sibirya'da kalacağa benziyordu. Beneş bu duruma üzülmüş değildi. Tam tersine, minet duyan İngilizlerden, Çekoslavak Ulusal Konseyi'ni Çek ve Slovakların tek temsilcisi olarak tanıma kararını koparmıştı. Masaryk de bunu kabul etti. Vladivostok'tan gemiyle ABD'ye, destek aramaya giderken, "Sevgili çocuklarımız bir süre daha Müttefiklerin yanında kalacak," dedi.

Masaryk ABD'de zikzak çizgiler çizerek birçok yeri dolaştı, Chicago, Washington, Boston, Cleveland gibi yerlere, daha doğrusu nerede Çek ve Slovak göçmen varsa oralara gitti. New York'ta Doğu Avrupa'yla ilgili kendi kaderini tayin araştırması uzmanlarına konferans verdi. Avusturya-Macaristan yönetiminde yaşamış diğer ulusların temsilcilerine hitab etti, özgürlük ve dostluk içinde birarada çalışmaktan söz etti. Carnegie Hall'da düzenlenen koskoca bir toplantıda, Paderewski ile birlikte, birbirlerine ne büyük hayranlık duyduklarını anlattılar, baskıya karşı verdikleri ortak mücadeleden söz ettiler. Savaşın bitmesinden üç hafta önce, Orta Avrupa Demokratik Birliği, Philadelphia'da dört günlük ilk toplantısını yaparken, katılanlar arasında Polonyalılar, Ukraynalılar, Çekler, Güney Slavlar, Romenler, İtalyanlar, hatta (inanılacak gibi değil ama) Ermeniler ve Sionistler de vardı. Masaryk, Bağımsız Orta Avrupa Ulusları Ortak Amaçlar

Bildirgesi diye bir belgeyi kaleme aldı. Özgürlük çanı çalarken, belgeye ilk imzayı kendisi attı. Mürekkep kalemini batırdığı hokka, bir zamanlar Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi imzalanırken kullanılan hokkaydı.

Pittsburgh'da Masaryk bir anlaşma daha imzaladı. Bu seferki, Çek ve Slovak kuruluşlarıylaydı, onlara, yeni demokratik devletteki yaşamla ilgili vaatlerde bulunuyordu. Slovaklara bir hayli özerklik verilecekti. Kendi mahkemeleri, parlementoları olacak, kendi dillerini kullanacaklardı. Yeryüzünde yaşayan tüm Slovakların üçte biri ABD'de yaşıyor olsa da, henüz güçlü milliyetçiliğe yönelmiş değillerdi. Orta Avrupa'da yükselen söylentiler, Slovakların hepsinin de bu birleşmeyi istemediğine dair bilgiler, henüz Atlas Okyanusu'nu aşıp buralara ulaşamamıştı. Daha sonra, Çeklerle Slovaklar arasında işler çatallaşınca, Masaryk o anlaşmayı önemsiz göstermeye çalıştı. "Slovakya için Tanrı bilir nasıl bir bağımsızlığın hayalini gören küçük bir Slovak alt grubunu memnun etmek için imzalanmıştı," dedi.

Pittsburgh Anlaşması, Amerikalıları, kendi kaderini tayinin Slovakya'yı Çekoslavakya'ya taşıyacağına inandırmakta işe yaramıştı. Masaryk'in de çok iyi bildiği gibi, Amerika'nın desteği çok hayati sayılırdı. Servetini lavabo ve tuvalet üretiminden kazanmış, çok seyahat etmiş, pek meraklı iş adamı Charles Crane'in kanalıyla, Masaryk, Lansing'le tanıştı, ardından House'u tanıdı (House onu çok aklı başına biri olarak görmüştü), ardından da 18 Haziran'da Wilson'a takdim edildi. Buluşma pek iyi gitmedi. İki eski profesör, birbirine ders vermeye kalkıştı. Daha önemlisi, Wilson'un Sibirya'daki Çek Lejyonu'na gösterdiği ilginin, Çekoslavak bağımsızlığına gösterdiğinden fazla olduğunu Masaryk o buluşmada anladı. Amerikalılar, Avusturya-Macaristan'ın bittiğini açıkça kabullenmeye henüz hazır değildi.

Ama sonbahar geldiğinde, gerçekten artık Avusturya-Macaristan diye bir şey kalmamıştı. Avusturya kuvvetleri savaş meydanlarında silinip gitmişti. İmparatorluğun içinde Polonyalılar, Güney Slavlar, Çekler, Almanlar durmaksızın bağımsızlıktan söz edip dururken, tecrübesiz bir genç imparator onları çaresizlik içinde seyretmekteydi. Prag'da göstericiler sokaklarda Wilson'u ve Masaryk'i alkışlıyordu. Wilson'a göre, Avusturya-Macaristan artık 'iki yanına dayalı payandalarla ayakta duran eski bir bina" gibiydi. Payandaları çekmenin de zamanı gelmişti. 3 Eylül'de ABD, Çekoslavakya Ulusal Konseyi'ni savaşa *de facto* taraf olmuş bir hükümet olarak tanıdı. İngilizlerin daha önceki tanımaları gibi, bu seferki de yeni ülkenin hangi topraklar üzerinde kurulu olduğuna değinmedi.

Beneş Paris'te karar verdi, koşulları sahada yaratmayı seçti. Çalışma arkadaşlarına, "Bir emrivaki," diyordu. "Gürültüsüz, mücadelesiz. O zaman fiili egemenlik kesinleşir." 28 Ekim'de, Prag'daki Çek politikacıları, iktidarı morali bozulan Avusturya yönetiminden, yumuşak ama kesin bir hareketle devraldı. (Yetmiş bir yıl sonra da Kadife Devrim, son kalan Komünist 'aparatçik'leri silip süpürdü.) Beneş, Alman ve Macar kuvvetlerini Çek topraklarından ve Slovakya'dan atmak için, Müttefikleri oraya kendi kuvvetlerini getirmeye zorladı. Fransızlara, Teschen'i de işgal etmenin şart

olduğunu söyledi. Orası Macaristan'daki Bratislava (Almanca Pressbourg) ile Polonya arasındaki sınırdaydı. Müttefiklerin pek fazla askeri olmadığına göre, işgali Müttefik komutası altındaki Çek kuvvetleri yaptı.

Barış Konferansı'nın başlamasındaki gecikme Çeklerin çok işine yaradı. Ocak 1919'da Masaryk yine Prag'daydı. Çekoslavakya'nın ilk cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiş, bir zamanlar Bohemya krallarının yaşadığı sarayda yaşıyordu. Çek kuvvetleri, bölge halkının türlü şikâyetlerine rağmen, Almanca konuşan sınır boylarına, Bohemya'nın güneyde Avusturya'yla, kuzeyde Almanya'yla buluştuğu yerlere ilerliyordu. Slovakya'da Fransız askeri yetkilileri, Macar hükümetine askerlerini belli bir hattın gerisine çekmelerini emretmişti. O hat da (ne tesadüf), Çeklerin istediği sınırla örtüşüyordu.

Çekoslavakya'nın sınırları daha çok, Barış Mimarlarının dikkatlerini yeni kurulan ülkeye çevirmesiyle belirlendi. Beneş'in en çok istediği şey, ülkenin Barış Konferansı tarafından tanınmasıydı, ama sınırı yer yer dışarıya doğru itip genişletmeyi de istiyordu. Yüksek Konsey'de konuşmasını yaparken, Polonya'dan birkaç parçaya talip olmuş, Macaristan'ın Tuna boyunda, büyük nehrin güneye, Karpatlara doğru döndüğü yerdeki bir parça toprağını da istemişti. Eski Bohemya ve Moravya sınırlarının kuzeyinde ve güneyinde bulunan Alman ve Avusturya topraklarından da istedikleri vardı, çünkü böylelikle Çekoslavakya'nın daha düzgün ve daha savunulabilir bir sınıra sahip olabileceğini söylüyordu. Beneş özel sohbetlerinde, bunların kendi talebi olmadığını, ne yazık ki kendisini buna, Kramár gibi milliyetçilerin zorladığını ileri sürüyordu.

Çekoslavakya'nın doğudaki kuyruğunda da, Karpatların güneyinde, Ukrayna dili konuşan yeri istemekteydi. Dayanağı, orada yaşayan Rutenyalıların Slovaklara çok benzeyen insanlar olmasıydı. Çekoslavakya onları kanadının altına almaya hazırken, zavallıları Macar yönetimi altında bırakmanın kalpsizlik olacağına işaret etmekteydi. (İyi bir raslantı sonucu, ABD'de yaşayan Rutenyalı göçmenler de Çekoslavakya'ya katılmak üzere oy kullanmışlardı.) O toprak parçasını da Çekoslavakya'ya katınca, ülke artık Romanya'yla sınır komşusu oluyordu. Romanya dost bir devletti.

Bir iki isteği daha vardı; aslında tavsiyeydi bunlar. Almanya'nın güneyinde, Dresden'in hemen doğusunda bazı Slavlar yaşıyordu. Bu insanlar Çekoslavakya'ya kendilerini koruması için yalvarmışlardı. Bu, özünde ahlaki bir sorundu ve Beneş onu Barış Konferansı'na bırakmıştı. Ayrıca, Çekoslavakya'nın dostlara ihtiyacı vardı, çünkü üç tarafı Almanlarla ve Macarlarla çevriliydi. Belki Avusturya ile Macaristan arasından güneye inen bir koridor düşünülebilir, ülkeyi Yugoslavya'ya bağlayabilirdi. Lloyd George'un görüşüne göre bunlar "Çok küstahça ve savunulamayacak talepler"di. Hiçbir zaman gerçekleşmeyen bu koridor, aslında Masaryk'in Slav federasyonu rüyasını temsil etmekteydi. Beneş Fransızlara, Polonyalıların, Yugoslavların ve Çekoslavakların, ne kadar çok ortak yönleri olduğunun bilincine vardıkları konusunda güvence vermekteydi. Gerçi Teschen'le ilgili

anlaşmazlık şimdiden Polonya'yı bu mutlu denklemden uzaklaştırmaktaydı, ama Çekoslavakya'yla Yugoslavya sonuna kadar dost kalacaklardı.

Çeklerin kendi taleplerini destekleyecek pek çok argümanları vardı: Görkemli tarihleri, özgürlüğe duydukları derin sevgi, aklı başında, çalışkan özellikleri söz konusuydu. Çevrelerindeki daha düşük nitelikli insanlar hemen boyun eğerken, onlar Bolşevizme karşı dikiliyorlardı. Aynı zamanda, Slavlar arasında en ilerlemiş grup onlardı. Onlar Batı uygarlığının kalesiydi. Beneş, kendi halkının her zaman için, demokrasiyi Alman tehlikesine karşı savunmak gibi özel bir misyon üstlenmiş olduklarını söylüyordu. "Bu savaşta Çeklerin, herkesçe fark edilen fanatik adanmışlığının nedeni de budur," diyordu. Çek talepleri mütevazı, mantıklı taleplerdi. Beneş, "300 yıllık esaret, halkı yok olmaya yaklaştırdıktan sonra, millet artık komşularına karşı tedbirli ve mantıklı davranmak gerektiğini hissediyor," diyordu. "Kıskançlık yaratmaması gerektiğini, yeniden benzer tehlikelere yol açacak adımlar atmamak gerektiğini çok iyi biliyorlar." Kendi hükümetinin yalnızca "kalıcı bir barışa yardımcı olmak için elinden geleni yapma peşinde" olduğunu söyledi. Lloyd George hiç etkilenmemişti, ama etkilenmeyen bir tek oydu. "Bütün konuşmasını, Müttefiklerin uluslararası haklara ilişkin ilan ettiği ilkelere atıf yapan laflarla yağladı durdu," diyordu. Kramár, ikinci Çek delegesi olarak, kendi görüşlerini de eklemek için izin istediğinde, Clemenceau, Çekoslavakya'ya duyduğu onca sempatiye rağmen onun sözünü kesti. "Biz şimdi bir özel komisyon kuracağız, siz onlara hitab edebilir, iki saat konuşabilirsiniz," dedi. "Şu anda birer fincan çay içsek daha iyi olacak."

Çekler güçlükleri hafife almaya çalışıyorlardı. Slovakya'da 650.000 kadar Macar'ın yaşadığını kabul ediyorlardı, ama 350.000 Slovak da dışarda bırakılıyordu. Macarların yakınacak bir durumu yoktu. Slovakları Macarlaştırmaya çalışmış, başaramamış, binlercesini göçe zorlamışlardı. Beneş, evet, diyordu, evet, Avusturya ve Almanya sınırlarında, eski Bohemya'nın batısında (Almanların Sudetenlands ya da güney toprakları dedikleri yerde) Almanca konuşan insanlar da, sınır boylarında yaşamaktaydı. Ama savaş öncesinde Avusturya'nın 'birkaç milyon' diye ileri sürdüğü rakamlar hiç güvenilir değildi. Buna karşılık, Çek rakamları çok dikkatli hesaplanmıştı. Orada yalnızca bir buçuk milyon Almana karşılık, yaklaşık onun üç katı kadar Çek görülmekteydi. Bu Bohemya Almanları, kendi geleceklerinin Çekoslavakya'da yattığının bilincindeydi. Kendi kurdukları işlerin, daha güçlü olan Alman ekonomisi tarafından ezilmesini istemiyorlardı. İçlerinden bazıları Büyük Almanya'ya ya da hatta Avusturya'ya katılmaktan söz ediyorsa, yabancı kışkırtıcılardan korktukları içindi. Hem zaten Çekoslavakya, Sudetenlands'ın şeker fabrikaları, cam fabrikaları, tekstil fabrikaları, haddehaneleri ve bira fabrikaları olmadan yaşayamazdı (işte bu onun en güçlü argümanıydı). Çeklerin kendilerini savunmak için, dağlardan, tepelerden geçen eski sınırlara da ihtiyaçları vardı. Amerikalı uzmanlardan biri alaycı bir ifadeyle, "Bohemya'da 'tarihi sınırlar' istiyorlar, çok sayıda Alman'ın böyle devralınmayı istemeyen sesine de hiç aldırmıyorlar,"

diyordu. "Slovakya'da ise milliyet haklarına sığınıyorlar, Macaristan'ın eski ve çok sağlam çizilmiş 'tarihi sınırlarına' kulak bile asmıyorlar."

Müttefikler yeni devleti genelde olduğu gibi kabul ettiğine göre, Çekoslavakya'yla ilgili rapor vermek üzere kurulan komisyonun da işi nisbeten kolay olacaktı. Seymour'a göre, komisyonun üyeleri dostça bir hava içinde, gayrı resmi bir ortamda (böylelikle sigara içmelerine de izin var demekti) çalışıyorlardı, çünkü İngilizlerle Amerikalılar, çoğu konuda olduğu gibi bu konuda da özel toplantılar yapıyor, komisyon toplantılarının öncesinde ortak fikir belirliyorlardı. Bazen İngiliz baş temsilcisi (Avustralyalı) Sir Joseph Cook'la sorun çıkıyordu. Bu zatın hiçbir bilgiye sahip olmaması, çok güçlü fikirlere sahip olmasını engellemiyordu. Nicolson ona bilgi vermek için epey zaman harcamaktaydı. İtalyan temsilciler, Yugoslavya'nın sınırları konuşulurken yaptıkları gibi engelleyici davranmıyorlardı, çünkü konu onları doğrudan ilgilendirmemekteydi. Ama pek yardımcı oldukları da söylenemezdi. Baş temsilcileri yaşlı bir diplomattı. İkide bir, "Şu aşamada önümüze en az iki seçenek koymak daha iyi değil midir?" diyip duruyordu.

Herkesi en çok uğraştıran sınırlar, Slovakya-Macaristan sınırlarıydı. Bölgenin genelde Slovak ve Macar olan nüfusu çok karışıktı. Ayrıca Tuna'nın doğusunda da net coğrafi özellikler yoktu. Fransızlar, Çeklerin esasta Macar olan toprakları talep etmesini destekliyor, İngilizlerle Amerikalılar desteklemiyordu. Yugoslavya'ya bağlanan koridorun pek pratik olmayacağı konusunda herkes görüş birliği içindeydi. Bir hayli pazarlıktan ve ödünlerden sonra, komisyon görevini Mart'ın ilk haftasında tamamladı. Başkan, İngiliz heyetinin son görüşlerini sordu. Cook, "Eh, tek diyebileceğim, hepimizin mutlu bir aile olduğu, öyle değil mi?" dedi. Çevirmen bu sözleri Fransızca'ya çevirdiğinde, ortalıkta bir sessizlik oldu.

Çeklere Almanya'dan, Avusturya ve Macaristan'dan istedikleri toprakların birazını (ama hepsini değil) vermeyi öneren rapor, çeşitli anlaşmalar hazırlandıkça, parça parça kabul edildi. 4 Nisan günü, Almanya Anlaşması'nın zorlayıcı şartları üzerinde yoğun tartışmaların ortasında bulunan Dörtler Konseyi, Bohemya krallığının eski sınırlarını korumanın daha iyi olacağına çabucak karar verdi. 12 Mayıs'ta aynı tutumu bir daha benimsedi, Çekoslavakya ile Avusturya arasındaki eski sınırı da onayladı. Barış Mimarlarından bazıları, Çekoslavakya'da kalan Alman azınlığı için (3 mil-yon kişi) kısa bir süre kaygılandılar. Lansing, kendi kaderini tayin ilkesinin görmezden gelindiğinden yakındı. Wilson'un şaşkınlıkla, "Masaryk bunu bana hiç söylemedi!" diye bağırdığı da söylenmektedir. Ama sonunda, Sudeten Almanlarını pek düşünmedi. Lloyd George sonradan, "bu konuda ciddi kaygılarım vardı," demiş olsa da, o kaygılarını o sıra seslendirmediği kesindir. Clemenceau'nun ise hiç kaygısı yoktu. Dörtler Konseyi'ne şöyle demişti: "Bu konferans, bazı yeni devletlere hayat vermeyi kararlaştırmıştır. Onlara verdiği sınırlar Almanya'ya karşı savunulmaz olursa, bir haksızlık yapmış sayılmaz mı?" Aslında tabii hiç kimse, bu Alman

topraklarını yenik düşmanların topraklarına katmaya da meraklı değildi. Masaryk sabırsız bir sesle, "Bugün koca koca ülkeler Almanların ve Macarların baskısı altında; bu önemsiz bir şey mi?" dediği zaman, büyük olasılıkla oradakilerin çoğu onunla aynı görüşteydi. Ayrıca Çekler, içlerindeki azınlıklara çeşitli garantiler vererek de Barış Mimarlarını etki-lemişlerdi. Örneğin onların azınlıkları, kendi okullarına, din özgürlüğüne, hatta nisbi temsil hakkına sahipti, meclise kendi temsilcilerini yollayabili-yorlardı. Çekoslavakya, Orta Avrupa'nın İsviçre'si olma yolundaydı.

Sudeten Almanlara gelince, onlar 1918 ve 1919'da etki yaratamayan itirazlarda bulunmuşlardı. Genelde çoğu varlıklı çiftçilerdi. Sağlam burjuvaydılar. Bir yandan yeni Çek yöneticilerine karşı nefret duyuyor, bir yandan da, hem Almanya'yı hem de Avusturya'yı saran sol ayaklanmalardan korkuyorlardı. Çekoslavakya en azından bir istikrar sunmaktaydı. Zaten Almanya da kendi sorunlarına gömülmüş olduğundan, o sıra onlara pek ilgi göstermiyordu. Versailles'daki Alman heyeti, Barış Mimarlarına sunduğu yazılı beyanların yalnız bir tanesinde onlara şöyle bir değinmekle yetinmişti. Alman dışişleri bakanı Kont Ulrich Brockdorff-Rantzau, Sudeten Almanlara anlayış ve sevgisini yollarken, aslında hiçbir zaman Almanya'nın parçası olmamış halkları kollamaya kalkıp da Müttefikler karşısındaki pazarlık avantajlarını riske sokmayacaklarını söylemişti. Avusturya'ya katılmak da, 1919 yılında Sudeten Almanlar için bir o kadar imkânsızdı. Görünüşe göre Almanca konuşanlar, Avusturya ve Almanya sınırları boyunca hilal biçiminde bir alanda yaşamaktaydı. Zaten 1919'da Avusturya'nın kendisi de sağ kalacağa benzemiyordu.

Çek hükümeti verdiği sözlerin pek çoğunu gerçekten tuttu. Çok sayıda Alman'ın yaşadığı bölgelerde, bu insanların resmi işlemlerde kendi dillerini kullanmasına izin verildi. Alman okulları, üniversiteleri, gazeteleri de vardı. Ama Çekoslavakya yine de bir Slav devletiydi. Banknotlarında folklorik Çek ve Slovak giysileri içinde genç kadınların resimleri vardı. Almanlar (bu arada Macarlarla Rutenyalılar da) hiçbir zaman kendilerini tam anlamıyla oraya ait hissetemediler. Eğer dünya ekonomik krizi Sudetenland sanayilerini bu kadar kötü etkilemese, Hitler çıkıp da kayıp Almanların davasını kendi sloganı haline getirmese, belki bunların da pek önemi olmayabilirdi. 1938'de Münih'de, Sudeten Almanlar ona, Çekoslavakya'yı ezip geçmek için bir bahane sağlamıştı.

Çekoslavakya'nın Macaristan sınırını kararlaştırmak daha da uzun sürdü. Nedeni biraz, Macaristan Anlaşması'nın gecikmesiydi. Önce araya Mart sonundaki komünist ihtilali girmiş, ardından daha başka çatışmalar çıkmıştı. Barış Mimarlarına tek isteklerinin Bolşeviklere karşı savaşmak olduğu yolunda güvence veren Çekler, ihtilalden hemen sonra Macaristan topraklarını almak üzere ilerledi. Foch'un onayıyla, Çek kuvvetleri Macar topraklarında çok önemli demiryollarına el koyduktan sonra, bu sefer Foch'un bile onayı olmaksızın ilerlemeyi sürdürdü, son kalan Macar kömür madenini almak istedi. Haziran başında Macarlar karşı saldırıya geçti. Çek-

ler hemen barış mimarlarına çağrıda bulundular. Çok şaşırmışlar ve Macarları kışkırtmış olduklarının düşünülmesine içerlemişlerdi. Kramár, "Ben Çek saldırısı falan duymadım," diyordu. "Benim bildiğim kadarıyla, ilerleyen aslında Macar Bolşevizmiyle birleşmiş bir Macar şovenizmi." Beneş, güneydeki tehlikelerin hiç farkında olmayan, barış içinde bir Çekoslavakya'yı anlatıp duruyor, "Biz kendi iç reformlarımızla ve yaklaşan seçimlerimizle uğraşıyorduk," diyordu. Çek kuvvetleri daha çok Almanya sınırında mevzilenmiş, eğer Almanya anlaşmayı imzalamayı reddederse hemen saldırmaya hazırlanmıştı. "Macarlar işte tam o sırada, Slovakları savunmasız görünce ilerlediler!" Çekler bu fırsattan yararlanıp, Macar topraklarından yeni parçalar istediler. Örneğin, daha fazla demiryolu hattı, Tuna'nın güneyinde de bir köprü başı talebinde bulundular. Müttefikler bu arada, çıkan çatışmaya ciddi şekilde kaygılanmaya başlamış olduklarından, bu taleplerin çoğunu reddettiler. Lloyd George, "Macarlara haksızlık etmemeliyiz," dedi. "Ülkelerini savunuyorlar, o kadar." Tek istisna, Tuna kıyısında, nüfusunun çoğu Alman olan Bratislava kenti oldu. Orası, Çekoslavakya'nın bir Tuna limanına ihtiyacı olacağı gerekçesiyle onlara verildi. Ama Çekoslavakya yine de, eskiden Macaristan'a ait olan pek çok toprağın sahibi ve bir milyon kadar Macarın yöneticisi durumuna geldi.

Çekoslavakya'nın Polonya'yla da sorunları vardı. Bu sorunlar, Yukarı Silezya'yla Galiçya'nın batı ucunun buluştuğu küçük Teschen üçgenindeydi. Teschen, Avusturya-Macaristan'ın bir parçası olarak, kapanın elinde kalmaya hazırdı. İyi bir ganimetti, çünkü hem büyük Silezya kömür alanlarından birinin ucundaydı, hem de Avrupa'nın ortasında, kuzey-güney ve doğu-batı demiryollarının kesiştiği önemli bir yerdi. Paris'te Dmowski orayı, etnik nedenlere dayanarak Polonya adına talep etmişti. (Yarım milyonluk toplamın içinde, Polonyalılar, Çeklerin yaklaşık iki katıydı.) Polonyalı nüfus çoğunluğunun özellikle iyi eğitimli, dolayısıyle de derin milliyetçilik duygularıyla yüklü olduğunu söylemişti. Beneş onun verdiği rakamlara itiraz etti. Polonyalıların çoğu orada geçici olarak yaşayanlardır, daha yüksek hayat standardının cazibesine kapılarak gelmişlerdir, ya da Çek dilinden ve kültüründen öylesine etkilenmişlerdir ki, artık Polonyalı bile sayılmazlar, dedi. Teschen halkının giydiği giysileri örnek gösterdi, oradan mimariye geçip sanatsal etkileri dile getirdi. Ayrıca Teschen'in kömürü Çek sanayisi için vazgeçilmezdi. Demiryolu da öyleydi, çünkü Çekoslavakya'nın iki yarısını birbirine bağlıyordu. Onu Polonyalıların kontrolüne vermeye güvenemezlerdi. Teschen'den gelen delegeler bağımsız devlet istiyorlardı ama onların hiç şansı kalmamıştı.

Paris'teki gündemleri tıklım tıklım dolduran nice başka konular gibi, bu konu da oldukça kolay çözümlenebilirdi. Masaryk'le Paderewski bir önceki yaz Washington'da buluşmuş, bunların savaş bittikten sonra, dostça bir ortamda konuşulmasına karar vermişlerdi. Teschen halkına gelince, Avusturya çöktüğünde oradaki Polonyalılarla Çekler biraraya gelip sorumlulukları paylaşmayı bilmişlerdi. Yeni Polonya hükümeti, şimdi geriye bakınca akılsızlık gibi görünen bir adım atmış, Varşova'da yapılan yeni par-

lemento seçimlerine, Teschen'in Polonya bölümünün de dahil olacağını ilan etmişti. Prag'daki Çek hükümeti, Ocak 1919 sonunda buna aşırı tepki gösterdi, tüm Polonya askerlerinin Teschen'i derhal boşaltmasını emretti. Çekler (yine akılsız bir adım atıp) bazı Müttefik komutanlarını ikna ettiler, her nasılsa bu emir Müttefik güçlerden gelmiş gibi bir izlenim bırakmayı sağladılar. Silahlar patladı, daha önce gergin bir durumken, olay bir krize dönüştü, her iki hükümet de son hızla oraya takviye kuvvetler yolladı. Prag'da Masaryk'i ziyaret eden Amerikalı bir profesör, onu yorgun ve asabi buldu. "Bana sanki bu olayda kendisi öncü olmamış, istemeyerek sürüklenmiş gibi geldi," diye anlattı. "Tüm olay onu besbelli çok mutsuz etmişti."

Paris'te Barış Mimarları Milletler Cemiyeti'yle, Rusya meselesiyle meşgulken, iki dost ülke arasında böyle çatışma çıkması, hiç hoşa gitmeyen bir duraklama yaratmıştı. Lloyd George'un o yıl (daha sonraki aylarda) Avam Kamarası'nda konuşurken, "Teschen'in adını buradaki üyelerden kaçı duymuştu?" diye sorması ünlüdür. "Ben hiç duymamıştım ve bunu burada itiraf etmekten de çekinmiyorum." Yüksek Konsey, Polonyalılarla Çekleri çağırdı. Tarafların herbiri diğerini suçladı, Beneş bu fırsattan yararlanıp, Teschen'in neden Çekoslavakya'ya ait olduğuna ilişkin tüm (istatistiksel, etnolojik, tarihi, ekonomik) nedenleri sıraladı. Lloyd George sertleşti, onu kendini toplamaya davet etti. Barış Mimarları Müttefiklerarası bir özel komisyon kurdu, iki taraf bunu istemeyerek kabul etmek zorunda kaldı.

Komisyon bir tür mütareke sağlamayı başardı, ama gerçek bir çözüm bulmak çok daha zordu. Lloyd George, kalbinin birazcık Polonyalılardan yana olduğunu itiraf etti. Wilson, "Benim de öyle," dedi. Bir grup Polonya köylüsü onu ofisinde ziyaret edip, kendilerini Çekoslavakya'ya vermemesi için yalvardıklarında, olay çok dokunmuştu ona. Köylüler Paris'e gelmek için en yakın tren istasyonuna kadar altmış mil yürümek zorunda kaldıklarını söylemişlerdi. Genelde Polonyalıları tutan Fransızlar, o olayda Çekleri desteklemiş, Polonya'nın Teschen olmasa da kolayca ayakta kalabileceğini, ama Bolşevizme karşı "sağlık şeridi"nin hayati bir bölümü olan Çekoslavakya'nın, onsuz sağ kalamayacağını düşünmüşlerdi. Beneş, Bolşevik umacısını kullanmak için elinden geleni yapmış, ateşkesin Berlin, Viyana ve Budapeşte'deki Çekoslavak düşmanı karanlık güçleri kışkırtmaktan başka bir işe yaramadığını söylemişti. Çek yetkilileri oralardaki casuslarla kışkırtıcıların maskesini çoktan düşürmüş, broşürleriyle haritalarını bulmuştu bile.

Müttefiklerarası komisyonun barış mimarlarına sunduğu yararlı tavsiyelerin sayısı pek fazla değildi. Teschen'in etnik esaslara göre bölünmesinin, sınırı tam kömür alanlarının ortasından geçireceğini söyledi. Ya Polonyalıları ya da Çekleri, hatta belki ikisini birden sinirlendirecek alternatifler önerdi. Nisan ayında Barış Mimarları, Paderewski ile Beneş'i yüzyüze konuşmaya davet ettiler. O görüşmelerden bir şey çıkmayınca, Barış Mimarları bu sefer plebisit fikrine yöneldiler. 1919'un yaz mevsiminde Polonya hükümeti, kazanacağını düşünerek buna razı oldu, Çekoslavaklar

da kaybedeceklerini düşünerek reddetti. Bir yıl sonra, arada Teschen'in kendilerine ait bölümünde yoğun propaganda yapmış olan Çekler, bölge sakinlerine danışma fikrine pek hazırdı, ama bu sefer de Polonyalılar fikir değiştirmişti. Ayaklanmalar ve grevler zaten oylama yapmayı imkânsız hale getiriyordu. Temmuz 1920'de nihayet karar verildi. Çekoslavakya kömür madenlerini alacaktı. Küçücük Teschen kenti ikiye bölünüyordu. Kentin eski kesimi Polonya'ya, banliyölerle demiryolu istasyonu da Çekoslavakya'ya veriliyordu. İki devletten biri elektrik santralini, diğeri gaz dağılımını alıyordu. Modern etnik milliyetçilik, eski ve farklı bir dünyanın yerini aldıkça, bu tür çözümler Orta Avrupa'nın pek çok yerinde uygulanmaya başlamıştı. Dost olması gereken iki ülke de artık birbirine gücenmiş durumdaydı.

Polonya önce kısa bir süre boyunca, Teschen'e girip orayı almayı düşündü, ama o sıra tüm kaynakları Ruslara karşı verdiği savaşa gidiyordu. Çekoslavakya'yı öyle bir durumdan yararlandığı için asla affetmedi. Bir ara Avusturya'dan yollanan ve çok ihtiyaç duyulan silahları geciktirmekle gösterdiği anlayışsızlığı da affetmedi. 1 Ekim 1938'de, Münih Anlaşması Çekoslavakya'yı parçaladıktan bir gün sonra, Polonya hükümeti Teschen'in kendilerine geri verilmesini istedi. Ardından da Macaristan, Slovakya'yı ve Karpatların güney yamaçlarındaki Rutenya'yı istedi.

Yeni doğan demokratik Çekoslavakya çok zayıf temeller üzerine kurulmuştu. Avusturyalı sosyalistlerin liderine göre Müttefikler, "hepsi birbirinden nefret eden birçok milleti" biraraya getirip bir devlet yaratmış, "sonra o devletin ekonomik ve sosyal gelişmesini durdurmuş, uygarlıkları bir nefret ve ulusal sefalet içinde ilerlerken bir tiran rejimiyle beslenmiş, tüm kamu hayatını zehirleyip durmuştu." Bu sözde biraz doğruluk payı da vardı. Çekoslavakya'nın yaklaşık 14 milyonluk nüfusu içinde 3 milyonu Alman, 700.000'i Macar, 550.000'i Rutenyalıydı, araya da Polonyalılarla Çingeneler karışmıştı. Çeklerle Slovaklar biraraya gelince nüfusun üçte ikisini oluşturuyordu, ama onları da bölecek çok neden vardı. Çek topraklarında Avusturya yönetiminin izleri çok belirgindi. Aslında Slovakya ve Macaristan'da da öyleydi. Çekler geri kalmış bir ülkeye ilerleme ve uygarlık getirmekte oldukları kanısındaydılar, Slovaklar da bunu duymaktan hiç hoşlanmıyordu. Ulusal hükümete tahakküm eden Çekler, Masaryk'in Pittsburgh'da cömertçe vaat ettiği özerkliği Slovakya'ya vermediler, sebep olarak da, kendi hükümetlerini yönetebilecek sayıda eğitimli Slovak bulunmadığını ileri sürdüler. Daha da önemlisi, bunun örnek oluşturmasını, Alman, Rutenyalı ya da Macar toplulukların da aynı hakları talep etmeye kalkmasını istemiyorlardı.

1919'un başlarında, Slovakya'nın ekonomisi birdenbire kötüye gidince, bunu nelerin izleyeceğine ilişkin bir uyarı gelmiş oldu. Bölge artık Macaristan pazarlarından, Macar kömüründen kopmuştu. Şeker pancarları tarlalarda çürüyor, fabrikalar kapanıyordu. Amerikalı bir gözlemciye göre, Slovak çiftçilerle işçiler ayaklanıyor, Prag'daki yeni hükümetlerine, "Bize

verdiğiniz 'hiçbir şey' için teşekkür ederiz," mesajını yolluyordu. "Bizi Macarların siyasal baskısından kurtardığınızı söylüyorsunuz; o baskı, evet, kötüydü, ama şimdi sıkıyönetimdeyiz, işsiziz, yiyeceğimiz az, soğuktan donuyoruz ve geleceğimiz çok karanlık." Bölge papazları, Protestan Çeklerin elinde Katolikliğin ne olacağı konusunda korkular beslediklerini söylemeye başlamışlardı. Çekoslavakya'yla Macaristan'ın karşı karşıya geldiği o yaz, ilerleyen Çek birliklerine Slovaklar da arkadan saldırdı.

Eylül ayında iki Slovak, House'un sırdaşı ve yardımcısı Stephen Bonsal'ı ziyarete geldi. Çekoslavakya'dan çıkmalarının engellendiğini, Paris'e ancak Yugoslavya, İtalya ve İsviçre üzerinden dolaşarak, çok ıstıraplı bir yolculuktan sonra gelebildiklerini söyleyip yakındılar. Ondan liderleriyle, halen hasta olan Peder Hlinka'yla görüşmesini isteyip yalvardılar. Amerikalıyla yanındaki Slovak fırlayıp yola koyuldular, dönüp dolaşarak, kendilerini takip edenlerden kurtulmaya çalışarak, sonunda bir manastırın gizli kapısına vardılar. Bonsal içerde Hlinka'yı buldu. Bir rahip hücresinde, yatağına uzanmış, dua kitabını okuyordu. Papaz ona, Çekoslavakya'nın kendisini nasıl hayal kırıklığına uğrattığını anlattı. Macarlar bile bu kadar kötü değildi. "Biz bin yıl Macarlarla yanyana yaşadık," diyordu. "Tüm Slovak nehirleri Macaristan ovasına doğru akar, tüm yollarımız Budapeşte'ye çıkar, onların büyük ketine gider. Oysa Prag'dan bizi Karpat dağları ayırıyor." Slovaklar gerçek Katolikti; Çekler ise, ne derlerse desinler, inançsızdı. Bonsal, Barış Mimarlarının yaptıklarını bozacakları konusunda ona bir vaatte bulunamayacağını söyledi. Hlinka üzgün üzgün, "Tanrı beni cezalandırdı," dedi. "Ama ben yine, Tanrı'ya da, insana da yakarmayı sürdüreceğim, masum ve lekesiz halkım için dua edeceğim."

1920'lerde Hlinka bir parti kurdu. Adı Slovak Halk Partisi'ydi. Bu parti Slovakya'da en önemli siyasal güç haline geldi. Mayıs 1938'de bir grup Amerikalı Slovak, 1918 tarihli Pittsburgh Anlaşması'nın orijinal belgesini bulup bir zafer edasıyla ülkeye geri getirdi, Hlinka da Bratislava'daki kalabalık bir toplantıda hükümetten Masaryk'in verdiği sözleri yerine getirmesini istedi. Masaryk bir yıl önce ölmüştü, Hlinka da o yılın sonbaharında öldü, ama Münih Anlaşması da bunca zamandır kapalı kalmış kapıyı açtı. Çekoslavakya, müttefikleri tarafından terk edilmiş, her yanı düşmanlarla çevrili durumda, Hlinka'nın halefi Peder Tiso'nun taleplerini kabul etmek zorunda kaldı, Çekoslavak devletinden geriye ne kalmışsa, onun içinde, Slovakya'ya tam özerklik verdi. Hitler o sırada kan kokusunu aldı, Tiso'yu tam bağımsızlık istemeye zorladı. Mart 1939'da, Nazi orduları Çek topraklarına girerken, yeni bir Slovakya devleti doğuyordu. Bunun oluş biçimini de, yeni oluşumu kutsayan Nazi destekçilerini de, tüm Slovakların hoş karşıladığı söylenemezdi.

Tiso kendi kurduğu devletin yok oluşunu gördükten hemen sonra, 1946'da, yeniden diriltilen (ve bu sefer destekçisi Stalin olan) Çekoslavakya'ya ihanetten idam edildi. Yeni ülke, Barış Mimarlarının 1919'da onayladığı ülkeden hem daha küçük, hem de bir hayli farklıydı.

Rutenya toprakları gitmiş, oraları Sovyetler Birliği yutmuştu. Almanlar da, Çeklerin güçlü teşvikleri sonucu, bölgeden kaçmıştı. Cumhurbaşkanı görevinde bulunan yaşlı ve hasta Beneş, Orta Avrupa'yı sarmakta olan Sovyet ağından ülkesini kurtarmak için umutsuz mücadeleler verdi, ama başaramadı. Eylül 1948'de, komünistleri iktidara taşıyan bir darbe sırasında öldü, böylelikle arkadan gelecek sefaleti görmekten kurtuldu. Masaryk'in oğlu Jan, dışişleri bakanıydı. O da aynı darbede öldü. Komünist ajanlar tarafından pencereden itildiği sanılmaktadır. 1 Ocak 1993'te Slovakya'yla Çek Cumhuriyeti boşandıklarını ilan ettiğinde, 1919'da yapılandırılan devletin sonu da gelmiş oldu.

19

Avusturya

2 Haziran 1919'da, Paris dışında, St. Germain-en-Laye adlı eski kraliyet şatosunun büyük salonunda kısa bir tören yapıldı. Bir zamanlar büyük bir imparatorluk olan ülkenin küçük bir parçasını temsil eden Avusturya delegeleri, üzerine kırmızı halı örtülmüş bir masada kendilerine uzatılan barış koşullarını aldıklarında, Müttefiklerin sıra sıra temsilcileri onlara bakmaktaydı. Avusturyalılardan birkaç tanesini, meslektaş oldukları dönemden tanıyan Çek başbakanı, cakalı bir havayla arkasını döndü. Duvarlar taş devrine ait, soyu tükenmiş hayvan resimleriyle süslenmişti. Clemenceau'un yaveri Mordacq, "Aramızdakilerden bazıları bunu elinde olmaksızın fark etti," demişti.

Avusturya-Macaristan, Habsburglar tarafından on üçüncü yüzyıldan beri müthiş çabalarla biraraya getirilmiş o geniş topraklar, zaten 1914'ten önce de çözülmeye başlamıştı. Büyük Savaşın yaptığı yalnızca son darbeyi indirmekti. Lehler, Çekler, Slovaklar, Slovenler ve Hırvatlar hep kaçışıp kendi ülkelerini oluşturmuş, Habsburg yönetimine baştan beri huysuzlanan Macarlar da sonunda bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Son Habsburg imparatoru, Karl adında, narin ve hastalıklı bir gençti. Kasım 1918'de tahtını sessizce terk etmiş, ama nice evliliklerin, pazarlıkların ve fetihlerin ürünü olan ünvanlarını muhafaza etmişti. Bu ünvanlar, Avusturya İmparatoru, Macaristan Kralı, Bohemya Kralı, Dalmaçya Kralı, Hırvatistan Kralı, Slovenya Kralı, Lodomerya Kralı, Galiçya Kralı, İllirya Kralı, Avusturya Arşidükü, Toskana ve Krakova Grand Dükü, Lotringiya Dükü, Salzburg Dükü, Stirya Dükü, Karintiya Dükü, Karniyola ve Bukoniva Dükü, Transilvanya Grand Dükü, Margrav ve Moravya Grand Dükü, Yukarı ve Aşağı Silezya Dükü, Modena, Parma, Piaçenza ve Guastella Dükü, Auschwitz ve Sator, Teschen, Friaul, Ragusa ve Zara Dükü, Habsburg ve Tirol Prens Kontu, vb., vb. şeklinde sürüp gidiyordu. Artık bunların hepsi yok olmuştu, kendisi de 1922 yılında bu dünyadan sessizce çekip gitti, Madeira'da gripten öldü. 1989 Mart'ında, Avrupa'nın Doğu ve Batı şeklinde bölünmüş durumunun sona ermesinden birkaç ay önce de, imparatoriçesi Zita da öldü.

Barış mimarları Polonya'yı, Çekoslovakya'yı, Yugoslavya'yı ve Romanya'yı memnun etme telaşı içinde, Avusturya-Macaristan'ı görmezden gelme eğilimine girmişlerdi. Yeni sınırları çizen arazi komisyonları da

herkes gibi, yalnızca Almanca konuşan bölgeleriyle yetinen küçük Avusturya'nın da, elindeki Hırvatistan ve Slovakya'dan mahrum kalan Macaristan'ın da, güçsüz durumda, kesilip parçalanmayı bekler halde yatmakta olduğunu varsaymaktaydı. Kendi kaderini tayin ilkeleri çerçevesinde Avusturya'yla Macaristan açısından neyin adil olacağı, sağ kalmaları için nelerin gerekli olduğu gibi konular, Paris'te pek de üzerinde durulan konular değildi. Zaten bu ülkelerin ikisi için ayrı komisyonlar kurulmuş da değildi.

Eski imparatorluğun çok büyük dilimleri artık Müttefik dünyadaydı. Bu da ortaya garip bir durum çıkarıyordu. Avusturya-Macaristan'ın tazminatını kim ödeyecekti? Polonya mı, Çekoslovakya mı, yoksa Yugoslavya mı? Beneş kesin bir tavırla, "Biz kınadığımız bir savaştan sorumlu tutulamayız," demişti. Müttefikler de bu görüşe katılmışlardı. Böyle olunca, ortada düşman olarak bir tek Avusturya'yla Macaristan kalmıştı. Yüzyıllar boyunca imparatorluğun kalbi olarak birbirine bağlı kalmış iki ülke onlardı. Temsilcileri, kendilerinin imparatorluğun mirasçısı olarak görülmemesi gerektiğini ileri sürdüler. Karl Renner, Avusturya başbakanı olarak barış mimarlarına, eski imparatorluğun Kasım 1918'de öldüğünü hatırlattı. O Haziran gününde onlara, "Karşınızda yenilmiş ve silinmiş bir imparatorluğun parçalarından biri olarak bulunuyoruz," dedi. Avusturya, yeni bir ülkeydi. "Yeni doğan diğer ulus devletler gibi, bizim Cumhuriyetimiz de eski monarşinin mirasçısı olarak görülemez." Bu sözü, en azından İngiliz hukuk uzmanları oldukça mantıklı bulmaktaydı. Ama Avusturya'dan bir şeyler koparmak niyetinde olan İtalyanlar hiç mantıklı bulmadılar.

Avusturya da, Macaristan da, insaf ve merhamet talebinde bulundular. Evet, geçmişte bazı hatalar yapıldığını kabul ediyorlardı. Hatta bazı hainlikler bile yer almıştı, ama bunları yapan onlar değildi. Almanya gibi onlar da, bir yeniden doğuş, bir temizlenme işleminden geçtiklerini söylüyorlardı. Eski rejimlerden kurtulmuşlardı. Şimdi artık Wilson'un kutsal ilkelerine tüm varlıklarıyla bağlıydılar. Amerikalılar bu sözleri sempatiyle dinliyorlardı. Wilson Avusturya'yı, anlaşma imzalanır imzalanmaz Milletler Cemiyeti'nde görmeyi arzu etmekteydi. Ama Avrupalılar daha sert çıktılar. Avusturya'yla Macaristan da, tıpkı Almanya gibi, savaşın sorumluluğunu üstlenmeliydi. Onlar da savaş suçlularını teslim etmeli, tazminatı ödemeliydi. Avusturya buna karşılık, eski imparatorluğun diğer parçalarının da sorumluluğu olduğuna dikkat çektiğinde, Müttefikler zayıf bir cevap verdiler, Avusturya'nın savaşı diğerlerinin hepsinden daha büyük hevesle desteklediğini söylediler: "Avusturya, dünyaya böylesine bir felaket getiren suçla ilgili olarak kendine düşen sorumluluğun tümünü kabul etmek zorunda" idi.

Aslında Avusturya'ya, Macaristan'dan daha yumuşak muamele etmeye Avrupalılar bile hazırdı. Lloyd George'un bu ülkeye karşı özel bir husumeti yoktu. Clemenceau'ya gelince, onun erkek kardeşi bir Avusturyalıyla evliydi. Kendisi de savaştan önce o ülkede epey bulunmuştu. Fransızların çoğu

gibi o da, Avusturya-Macaristan'nın Almanya'yla ittifaka girmesinin bir çılgınlık olduğu kanısındaydı, ama savaşın sonlarına kadar, imparatorluğun çözülmesini aktif biçimde desteklemiş değildi. Orlando savaş sırasında, Avusturya'nın İtalya için en büyük düşman olduğuna dair dokunaklı konuşmalar yapıyordu, ama aslında İtalya'nın politikası da biraz belirsizdi. Avusturya geçmişte düşman da olmuş, müttefik de olmuştu. İtalya bazı Avusturya topraklarını, özellikle Tirol bölgesini almak istiyordu, ama Yugoslavya'nın da aynı yere göz dikmesini istemiyordu. İtalyan diplomatları Avusturya hükümetine, Tirol konusunda patırtı çıkmazsa, iki ülke arasında yakın ekonomik ilişkiler başlayabileceği yolunda imalarda bulunmuşlardı.

Macaristan ise bambaşka bir konuydu. 1919'da Bolşevik olmuş, oysa Avusturya sosyalist kalmıştı. Macaristan komşularının çoğuyla kavgalıyken, Avusturya barış içindeydi. Macaristan cezayı hak ederken, Avusturya anlayışı hak ediyordu. Ayrıca Avusturya'nın, Almanya'dan ve Macaristan'dan farklı olarak, bir tehdit sayılamayacak kadar küçük ve fakir olması da bu tutuma yardımcı oluyordu. Güçlü milliyetçilik duyguları yoktu, çünkü hiçbir zaman bir ülke olmamış, yalnızca Habsburg topraklarının parçası olmuştu. 1919'da koca kafalı, minik gövdeli, acayip, çarpık bir öksüze benzer durumdaydı. Tablo gibi güzel, ama yoksul dağlarıyla vadileri ile Almanca konuşulan topraklar bir yanda, eski imparatorluk başkenti Viyana'nın görkemli sarayları, koskoca ofisleri, geniş caddeleri, tören alanları, katedralleri, kiliseleri de öbür yanda. Bunlar 50 milyonluk bir nüfusu yönetmek için yapılmıştı, üç milyon değil. Başbakan, anlayışlı bir Amerikalıya, "Bize gerekli olandan binlerce fazla memurumuz var," diye yakınıyordu. "En az iki yüz bin de işçimiz var. Bunca insanı ne yapacağımızı düşündükçe ürperiyorum." Avusturya nüfusunun yarısı kentlerde yaşıyordu, ama geçinebilmeleri için elde pek az şey kalmıştı.

İmparatorluk çöktüğünde, yüreğini Avusturya'nın oluşturduğu ekonomik organizma da çökmüştü. Karadeniz'den Güney Almanya'ya kadar ulaşan bir su yolu durumundaki Tuna, tam içinden geçiyordu. Çevresinde koskoca bir demiryolu şebekesi dolaşıyor, onu Budapeşte ve Prag'daki şebekelere bağlıyordu. Kasım 1918'de Avusturya'ya ham madde getirip oradan mamul maddeleri götüren ticaret, bir Viyana gazetesinin ifadesiyle, baltayla kesilmiş gibi durmuştu. Bir zamanlar Bohemya'dan gelen kömür ve patates, Macaristan'dan gelen et ve buğday, yeni sınırların yanlış tarafında kalmıştı. Avusturya'nın bunları satın alacak parası yoktu, yeni komşularının da cömertlik etmeye niyeti yoktu. Onlar aslında Viyana'daki imparatorluk servetinden kendilerine düşen payın peşindeydiler. Sanat eserlerinden, mobilyalardan, silahlardan, bilimsel aletlerden, kitaplardan, arşivlerden, hatta laboratuvarlardan pay istiyorlardı. İtalyanlar da, daha İtalya kurulmadan önce alınıp Viyana'ya götürülen sanat eserlerini talep etmeye başlamışlardı. Belçikalılar bile Marie Therese'in kendilerinden aldığı bir triptik için taleplerini seslendirmişlerdi.

Avusturya'daki durumla ilgili olarak Paris'e çok endişe verici haberler gelmekteydi. Kırsal bölgelerde hayvan sürüleri hiç kalmamıştı. Dükkânlarda raflar bomboştu. Verem gemi azıya almış, yayılıyordu. Sokaklarda erkekler yırtık pırtık üniformalar içinde dolaşıyordu. Binlerce işsiz vardı, yalnız Viyana'daki işsiz sayısı 125.000 dolayındaydı. Fabrikalar durmuş, trenlerle tramvaylar arasıra çalışıyordu. İmparatorluk ordularının eski başkomutanı küçük bir türündü dükkânı işletiyordu, daha düşük rütbeli subaylar ayakkabı boyacılığına kalkışmışlardı. Sokaklarda aç çocuklar dileniyor, yoksullara yiyecek dağıtan çorba mutfaklarının kapısında uzun kuyruklar oluşuyordu. Orta sınıf ailelerin kızları kendilerini yiyecek ve giyecek karşılığında satmaktaydı. Sık sık görülen gösterilerin birinde polislerin atları öldürüldüğünde, hemen derileri yüzülmüş, birkaç dakika içinde etleri paylaşılmış, geriye kemikleri kalmıştı.

Viyana kafeleri hâlâ açıktı, orkestraları hâlâ çalıyordu. Ama müşterileri artık arpadan yapılmış kahveler içiyor, sırtlarında paltolarıyla oturuyorlardı. Dükkânlar ve restoranlar yakıt tasarrufu amacıyla erken kapanıyor, tiyatroların yalnız haftada bir gece açılmasına izin veriliyordu. Sokaklar kirli ve bakımsızdı. Kırılan pencereleri onaracak cam bulunamadığı için oralara tahta çakılmıştı. Habsburg sarayları yağmalanmış, Schonbrünn terk edilmiş çocukların kaldığı bir yer haline dönüştürülmüş, Hofburg ise özel partiler için kiraya verilmeye başlamıştı. Bir Amerikalı gözlemci, Viyanalılar için şöyle diyordu: "Tutumları bir doğal felaketten, selden ya da kıtlıktan çıkmış insanlar gibi. Davranışları Hindistan'dan gelip açlığa karşı yardım isteyen heyetleri hatırlatıyor. Üstelik bizim onlara hiçbir güceniklik duymayacağımızdan, onları ayağa kaldırmak için yardım etmek istediğimizden son derece eminler."

Ocak 1919'da William Beveridge adlı bir İngiliz devlet memuru (sonradan 'sosyal devlet'in babası olacak kişi), Avusturya'nın ihtiyaçlarını saptamak üzere Paris'ten bu ülkeye gönderilmişti. Yolladığı uyarı mektubunda, derhal yardım gelmezse tam bir sosyal çöküş olacağını bildirdi. Vilayetler şimdiden, Viyana'ya yiyecek yollamayı reddediyordu. Ülkenin batı ucundaki Voralberg, İsviçre'ye bağlanmak için kıpır kıpır kıpırdanmaktaydı. Diğer vilayetler de buna heveslenebilirdi. Sosyalist hükümetin yapabileceği pek az şey vardı, ayrıca iktidarı, kendiliğinden ortaya çıkmış bir halk milisiyle paylaşmak zorunda kalıyordu. Barış mimarları bu işaretlerin ne anlama geldiğinin farkındaydı. Avusturya'nın da Rusya'nın, Macaristan'ın yoluna sapmasını istemiyorlardı. Mart sonunda Müttefikler ablukayı kaldırıp Avusturya hükümetine krediler verdiler. Bir yandan da yiyecek ve giyecek yolladılar. Almanya, Polonya ve Belçika'dan sonra, müttefik yardımlarından en çok yararlanan dördüncü ülke Avusturya oldu. 1919 ilkbaharında, Viyanalı saygın bir gazeteci, bir Amerikalıya, durumun çok ciddi olduğunu, ama umutsuz olmadığını söylüyordu. Haziran'a gelindiğinde, komünistlerin güç kullanarak yönetime el koyma girişimi oldukça kolay bastırılabildi.

Paris'e heyet yollamalarıyla ilgili davetiye Avusturya'ya gönderildiğinde, henüz bu ülkeyle yapılacak anlaşma hazır değildi, ama Wilson'un dediği gibi, Müttefiklerin Avusturya hükümetini desteklediğini göstermek çok önemliydi. Macaristan'ı da birlikte davet edemezlerdi. Budapeşte'de komünist bir hükümet vardı ve besbelli Rusya'daki Bolşeviklerle ilişki içindeydiler. Lloyd George'un tutumu biraz daha yumuşaktı. Budapeşte'de orta sınıftan 200 kişinin öldürüldüğünü duymuştu, ama bu söylentilerin doğru olup olmadığını bilemiyordu. "Hükümetlerini sevmiyoruz diye Macarlarla barış yapmamak olmaz," dedi. Sonunda Macarları davet etmek imkânsız hale geldi, çünkü Macaristan'la komşuları arasında arbede çıktı.

Avusturya heyetinin başındaki başbakan Renner, neşeli, tombul bir adamdı. İyi yemeyi, içmeyi sever, kâğıt oyunlarından, dans etmekten hoşlanırdı. Ilımlı sosyalistti ve gerçekçi bir insandı. Paris'e doğru yola çıkarken istasyonda toplanan kalabalık, "Bize iyi bir barış getir!" diye bağırdığında, Renner şöyle cevap vermişti: "Sevgili halkımız için mümkün olan en iyi anlaşmayı sağlayacağıma güvenebilirsiniz. Ama mutsuz ülkemizin zaferi kazanmış olmadığını da unutmamamız gerekir. Sizlerden çılgın umutlara kapılmamanızı istemek zorundayım." Uzmanlarının yanı sıra, kadrosuna seçkin bir barışçıyı da katmıştı. Bu adam, savaş öncesinde Paris'te dostları olan bir gazeteciydi. Clemenceau ile, seçkin bir İngiliz savaş kahramanıyla bile dostluk etmişti. Rudolf Slatin, felaketle sonuçlanan Sudan savaşında General Gordon'la birlikteyken, yıllarca Mehdi'nin elinde esir kalmış, sonunda Kitchener tarafından kurtarılmış ve ona lord ünvanı verilmişti. İngilizlerin Slatin Paşa diye bildiği Slatin, eski dostu Balfour'a bir mektup yazmış, Avusturyalı delegelerin barış mimarlarıyla yüzyüze görüşmesine izin verilmesini rica etmişti. Balfour bu işin olamayacağını söyleyip özür dilemiş, ama Slatin'i gayrı resmi iletişim aracısı olarak kullanmıştı.

Bindiği tren Paris'e vardığında Renner Fransızca olarak, bu dili bilmediği için özür diledi. Paris'i ilk defa ziyaret edebildiği için ne kadar mutlu olduğunu söyledi. Basına tatlı tatlı gülümsedi. Savaş alanları arasından geçen yolculuklarıyla ilgili izlenimleri sorulduğunda, ekipten biri, "Mayıs ayında Fransa'nın ne kadar güzel olduğunu görebilmemiz için birileri treni yavaşlatma nezaketini gösterdi," diye cevap verdi. Avusturyalıların davranışı kusursuzdu. Onları bir hevesle davet eden Dörtler Konseyi, ardından hemen bu konuyu unuttuğu için uzun süre beklemek zorunda kaldıklarında bile, tutumları değişmedi. Aralarında kâğıt oynadılar, kitap okudular, uzun yürüyüşlere çıktılar. İçlerinden biri, "Güzel Fransız yemekleri ve Fransız şarapları bulduk," diye hatırlayacaktı sonradan. "Yıllar boyu açlık çektikten sonra bunlar çok hoşumuza gitti." Ayarlanabildiği zaman, Müttefik koruyucuları onları gezilere götürüyordu. Çiftçi bir ailenin soyundan gelen Renner, özellikle bir Fransız tarım kolejini görmek istemişti. Avusturyalıların o sıra Paris'e gelmiş olan Almanlardan farklı olarak çok iyi izlenim bıraktığı konusunda herkes görüş birliği içindeydi. St. Germain'de yaşayanlar, Tirol'den gelen delegeyi özellikle sevmişlerdi. Adamın kestane rengi avcı ceketi, küçük yeşil bir şapkası ve üzerinde de kocaman siyah bir

tüyü vardı. Bu kıyafetin yas kıyafeti olduğunu anlayamamışlardı. Tirol delegesi, bölgenin Almanca konuşan güney kesimi şimdiden İtalyanlara verildiği için matemdeydi.

Barış koşulları konusunda hayli bilgi sızıyor, özellikle de İtalyanlardan sızıyordu. Bu durum Avusturyalıları tedirgin etmekte, depresyonlara sürüklemekteydi. Avusturya'nın sınırları daha çok ihtisas komitelerine bırakılmıştı. Bu komiteler, Avusturyalıların ne istediğini Çekoslovakyalılardan, İtalyanlardan duymuşlardı, ama Avusturyalıların kendilerinden dinlememişlerdi. Galiçya Polonya'ya, Bohemya Çekoslovakya'ya gitmişti. Almanca konuşan 3 milyon kadar kişi de onlarla birlikte gitmişti. Avusturya'nın en akıllı sosyalisti, aynı zamanda da dışişleri bakanı olan Otto Bauer, Viyana'da çok ateşli bir konuşma yaptı, "Halkımızın en az beşte ikisi, kendi fikirleri sorulmadan, plebisit yapılmadan, istekleri hilafına yabancı egemenliğine veriliyor, böylelikle kendi kaderini tayin hakları ellerinden alınıyor," dedi. Söylediğinde haklılık payı vardı, ama Paris'te bunları dinlemeye hazır olan kimse yok gibiydi.

Müttefikler Avusturya'nın Almanya'yla birleşmesine izin vermeme konusunda da karara varmışlardı. 1919'da pek çok Avusturyalı, küçük ülkelerinin korunması ve refahı için *Anschluss*'u tek çare olarak görmekteydi. Üniversitelerde ve kafelerde Alman yanlısı entellektüeller, ulu Alman ağacından kesilmiş dalın yeniden birleşmesi konusunda dokunaklı konuşmalar yapıyordu. Bauer'e göre sosyalistlerin bu işe hevesli olması, Almanya'nın sola doğru kaymakta olmasındandı. Avusturya'yla Almanya'nın işçi sınıflarını biraraya getirmek, sosyalizmi her iki tarafta güçlendirirdi. Renner'in tutumu biraz daha pragmatik ve çok daha tipikti: "Açlık ve işsizlik korkusuna ek olarak bir de serbest girişim alanının daralması, Anschluss'u herkesin gözünde tek çıkar yol haline getiriyor." Ama pek çok Avusturyalının da çekinceleri vardı: Katolikler (büyük bir çoğunluk), Kuzey Almanya'nın Protestanlarından hiç hoşlanmıyordu; iş adamları Alman rekabetinden korkuyordu; Viyanalılar da kendi kentlerinin, Berlin ya da Weimar'dan sonra ikinci planda kalmasına razı değildi. Prusya'yla Avusturya arasında, tüm Almanların liderliği için yer almış olan uzun süreli rekabeti her sınıftan Avusturyalılar hâlâ hatırlıyordu. Almanya savaş sırasında da Avusturya-Macaristan'ın ayrı bir barış imzalamasına izin vermemişti.

Savaşın bitmesinden bir sonraki gün, Kasım'ın 12'sinde, Viyana'daki yeni geçici meclis Anschluss lehine bir karar aldı, Almanya'yla görüşmeleri başlattı. Avusturyalılar tedbirli bir adım atıp Almanlara, herhangi bir birleşmede Avusturya'nın benzersiz ve kendine özgü karakterine saygı gösterilmesinin şart olduğunu açıkça belirtti. Almanlar da bir o kadar tedbirliydi. Almanya'nın durup dururken ve gereksiz yere barış mimarlarının canını sıkmaya niyeti yoktu. Hele kendini ilgilendiren koşullar kararlaştırılmadan önce, hiç yoktu. Alman dışişleri bakanı Brockdorff-Rantzau'nun Bauer'e açıkça söylediği gibi, Almanya'nın önce kendini düşünmesi gerekiyordu.

Eğer Müttefikler Almanya'nın güneyde toprak kazandığı izlenimine kapılırsa, batıdaki ve doğudaki toprakları Almanya'nın elinden almaya (özellikle Fransa) çok daha istekli olurdu.

Bu tartışmalar akademikti. Müttefikler, özellikle Fransa'nın ısrarıyla, Almanca konuşan iki ülke arasında herhangi bir birleşmeyi yasaklamaya çoktan karar vermiş bulunuyordu. Savaşın sonunda Fransa kısa bir süre için, Avusturya'yla Bavyera'yı birleşmeye teşvik etme fikriyle biraz oynamış, böylelikle Protestan Prusya'ya karşı güçlü bir Katolik bloku oluşturmayı düşünmüştü. Ama 1919 ilkbaharında İngilizlerin de, Amerikalıların da, Almanya'nın bölünmesini asla desteklemeyeceği belli olunca, Fransa'nın politikası bu sefer, Avusturya'yı Almanya'nın kucağına düşmekten kurtarmaya dönüşmüştü. Viyana'daki Fransız temsilcisi, Avusturya'ya, eğer anlaşmada iyi koşullar istiyorsa *Anschluss* laflarından vazgeçmesi gerekeceğine dair güçlü imalarda bulunup duruyordu. Clemenceau, Fransa barıştan yanadır, demekteydi. "Ama eğer biz silahlarımızı azaltırken bir yandan da Avusturya, Almanya'nın nüfusuna yedi milyon kişi eklerse, o zaman Alman komşularımızın gücü bizim için çok tehdit edici bir hale gelebilir." Wilson, kendi kaderini tayin ilkesine ters düşen bir adım atma konusunda kaygılıydı. Bunu belirtirken hemen ardından, Almanya açısından değil, ama Avusturya açısından, diye ekliyordu. Beri yandan, Viyana'daki ajanlarından gelen haberler de Anschluss desteğinin zayıflamakta olduğuna işaret ediyordu. Zaten İtalyanlarla ilişkilerinin bu kadar kötü olduğu bir zamanda, bir de diğer barış mimarlarıyla kavga çıkarmayı hiç istemiyordu. Nisan 1919'da Clemenceau ile ikisi, Almanya'nın anlaşmasına, Avusturya'nın sınırlarına saygı gösterilmesi maddesinin eklenmesine karar verdiler. Lloyd George razı oldu, Avusturyalılar sonradan, Clemenceau ona İran petrolünden imtiyazlar vaad ettiği için razı olduğuna dair olmayacak iddialarda bulundular. İngiltere başbakanı da durumu kurtaracak bir uzlaşma önerdi, eğer Milletler Cemiyeti izin verirse Avusturya o zaman Almanya'yla birleşebilir, dedi. Wilson bu öneriyi kabul ederken rahattı. Hem Alman, hem de Avusturya anlaşmalarına bu yolda maddeler kondu. Konsey her zaman ittifakla karar vermek zorunda olduğuna göre, Fransa'yla İtalya'nın veto hakkı var demekti.

Mayıs sonunda Avusturya heyeti, ellerine verilecek barış koşulları konusundaki 'belirsizlikten' oldukça rahatsız olduklarına dair nazik bir şikâyette bulundu. Avusturya'nın anlaşması, tıpkı Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye'nin anlaşmaları gibi, Paris'in çeşitli yerlerindeki masalarda hâlâ parçalar halinde yatıyordu. Bir kısmı şu komitenin, diğer kısmı bu komisyonun elindeydi. Son taslakları onaylayacak olan Dörtler Konseyi, Almanya Anlaşması'yla ilgili son dakika pazarlıklarına gömülmüş, bir yandan da İtalya'nın talepleriyle boğuşuyordu. Avusturya'nın sorunları, Paris'teki listelerde çok aşağı sıralardaydı. Bir İngiliz uzman, "Sağlam bilgiye ve tecrübeye sahip hiç kimse yok ve tabii İtalyanlar da çok huysuz," diye yakınmaktaydı.

Sonunda 2 Haziran tarihinde Avusturya heyetinin önüne konan doküman, Hankey'in görüşüne göre, "acele çırpıştırılmış bir anlaşma bozuntusu"ydu. Almanya Anlaşması'ndaki bazı maddelerin toptan kaldırılmasıyla oluşturulmuştu, ama ortaya çıkan metnin doğruluğunu ya da tutarlılığını kontrol etmeye zaman kalmamıştı. Örneğin Avusturyalılar denizaltı bulundurmalarının yasak olduğunu öğrenince afallamışlardı. Ayrıca anlaşma şartları (Clemenceau'nun biraz utanarak belirttiği gibi) eksiksiz de değildi. Müttefikler, Avusturya'nın bazı sınırları üzerinde anlaşamamışlardı. Özellikle İtalya'yla olan sınır, Tirollerdeki sınır ve Yugoslavya'yla olan sınır, henüz hazır değildi. Son dakikada çıkan bir anlaşmazlık yüzünden Clemenceau, Avusturya-Yugoslavya sınırıyla ilgili bölümü anlaşmadan çekip çıkarmak zorunda kalmış, metni Avusturyalılara o haliyle sunmuştu.

Barış mimarları gerçi Almanya Anlaşması'nı kalıp olarak kullanmışlardı ama Avusturya'ya yine de daha yumuşak davranmışlardı. Örneğin savaş suçluluğu konusunda, Kayzer'i cezalandırmak başka şeydi, ama (Lloyd George'un işaret ettiği gibi) İmparator Karl 1914'te henüz tahta çıkmış değildi. Tazminata gelince, uzmanların ilk başta ortaya çıkardığı ödeme programı imkânsız bir şeydi; eski imparatorluğun borcunun büyük kısmı Avusturya'yla Macaristan'ın üstüne kalıyor, ayrıca da tazminat ödemek zorunda bırakılıyorlardı. Balfour'un dediği gibi, "Eğer birini sadakayla yaşatıyorsanız, ondan borçlarını ödemesini isteyemezsiniz." Sonunda zarar ziyan ödemelerine ilişkin rakamlar, ilgili komisyona bırakıldı, komisyon da iki yıl sonra, Avusturya'nın hiçbir şey ödeyemeyeceğine karar verdi. Macaristan o kadar şanslı çıkmadı. Yıllık ödemelerini altın ve malzeme olarak yapmasına karar verildi. Aslında bu mükellefiyetlerini birkaç yıl boyunca yerine getirmeyi de başardı. Ama sonra ekonomik durumu öylesine bozuldu ki, Müttefikler hem bu ülkeye kredi açtılar, hem de tazminat ödemelerini askıya aldılar. 1930'da, büyük kriz sırasında, Macaristan'ın ödemeleri yeniden programlandı, ilk ödemelere 1944'te başlanması kararlaştırıldı.

Avusturya'nın koşulları belirlendiği anda kamuoyuna da açıklanmıştı. Renner metni alır almaz, çok gururlu, çok uzlaşmacı bir konuşma yaptı. "Barış koşullarını sizlerin, galiplerin elinden almak zorunda olduğumuzun bilincindeyiz," dedi. "Önümüze koyduğunuz her öneriyi, bize vereceğiniz her öğüdü, ciddiyetle ve iyi niyetli çabalarla ölçüp tartmaya kesin kararlıyız." Otelde Avusturya heyeti metni incelediğinde, içlerinden biri, "Biz Almanya'ya göre daha uygun şartlar gelecek diye beklerken bize daha da ağır şartlar koşulduğunu görünce çok üzüldük, acı duyduk ve depresyonlara girdik," diyordu. Bu arada Avusturya'da üç gün yas ilan edilmişti. Hissedilen şok ve hayal kırıklığı müthişti. Solcu gazetelerden birinin başyazısı, "Bir barış anlaşmasının içeriği hiçbir zaman, uyduğunu iddia ettiği ilkelere bu kadar kabaca ihanet etmemiştir," demekteydi.

Avusturyalılar yazılı yorumlarını sundular, sonra da barış mimarlarının cevabını beklediler. Barış mimarları Temmuz ayında, en üst düzeydeki

birçok kişinin ayrılmasıyla sayıca azalmasının ardından, kendi cevabını hazırlamayı başardı. Avusturyalı finans uzmanı, "Aradaki fark büyüktü," diye anlatmaktaydı. "Hava güzelleşmişti, park ve bahçelerde güneş vardı, galiplerin cezasını bekleyen biz yenik düşmanlar da boş günler geçiriyor, beklentilerimizi uzatıyorduk." Kendisinin zamanını Alexandre Dumas okuyarak ve diğer delegelerin asabi sohbetlerinden uzak durarak geçirdiğini söylüyordu. Avusturya'nın stratejisi, tüm koşullara eğilmektense birkaç kilit konuya konsantre olmaktı. Zarar ziyan maddelerine hiç dokunmadılar. Zaten ödeyebileceklerine inanmıyorlardı. Ama Avusturya'nın sanat eserlerinin, geniş topraklar üzerinde kurulan yeni devletler tarafından paylaşılmasını önleme konusunda bir hayli ödün koparmayı başardılar.

Barış mimarları, Carinthia'nın güneyindeki Klagenfurt çevresinde plebisit yapılmasını kabul etti. Orayı Yugoslavya da istiyordu. Plebisiti kabul etmeleri, belki kuzeyde Çekoslovakya'da kalan Almanların kendi kaderini tayin hakkını görmezden gelmelerinin bir telafisi, belki Yugoslavya onlara Çekoslovakya kadar ilham vermediği için, belki de yeni bir küçük savaş tehdidi taşıyan sorundan kurtulmak içindi.

1919'da Klagenfurt'un yaklaşık 150.000 kişilik nüfusu bir karışımdan oluşuyordu. Slovence konuşanlar çoğunluktaydı, ama ana kentler Alman'dı. Halkın çoğu, bir dilden ötekine kolaylıkla geçebiliyordu. Bir zamanlar Avusturya İmparatorluğu'yla Osmanlı Türkleri arasındaki sınırda bulunan bölge, şimdi göllerle, tepelerle süslü sakin bir yerdi, kuzeyinde Karawaken dağları bulunuyordu, çeşitli yerlerine ortaçağ manastırları, gotik kiliseler, barok saraylar ve beyaz badanalı şaleler serpiştirilmişti. Savaşın sonu geldiğinde, kuzeyde çırpıştırma bir Avusturya yönetimi, güneyde de bir Yugoslav işgali vardı. Yugoslav yönetiminin sert tutumu çok geçmeden bir direniş doğmasına da yol açmıştı. Avusturyalılarla Yugoslavlar arasında, ateşkes hattı boyunca gerilim çok yüksekti, ikide bir de çatışmalar oluyordu. Şubat ayında bir Amerikan misyonu geldi, arabalarla bölgeden geçerken insanları rasgele durdurup hangi milletten olduklarını sordular. Aldıkları sonuçlar onları çok şaşırttı: "Sloven olup da Yugoslavya'da kalmak istemeyen birini bulmak, hele böylelerini pek çok sayıda bulmak, gözümüzle görmesek asla inanamayacağımız bir şeydi!"

Karar konusunda esas engel İtalya'ydı. Prensip olarak Yugoslav taleplerine itirazları vardı, ama yeni Trieste limanını Viyana'ya bağlayan demiryolunun Yugoslav topraklarından geçmesini engellemek de istiyorlardı. Romanya ve Yugoslavya İşleri Komisyonu konuyu Yüksek Konsey'e bıraktı, o da gerisingeri komisyona attı. Mayıs ayında, oldukça küçük bir sorun olan Klagenfurt konusu, İtalya'yla müttefikleri arasında, İtalya'nın doğu sınırları meselesini de içeren kötü bir tartışmaya yol açtı. Yugoslavlar kenarda oturmuş kaygıyla bekliyorlardı. Avusturyalılar umutlanmaya başlamışlardı. İngiliz gazeteci Wickham Steed, geçtiği haberde şöyle demekteydi: "'Büyük Üçler' arasında Avusturya'ya şefkatli davranma eğilimi açıkça belli oluyor. Güney Slavların korkusu, bir yandan İtalyanlar onlarla Adriyatik konusun-

da sıkı bir pazarlığı yürütürken, bir yandan da Müttefiklerin Avusturya'yı desteklemesi, bu yüzden Carinthia'daki Sloven sınırı konusunda da dezavantaja düşmeleri." Yugoslav heyeti taleplerini biraz azalttı, ama Mayıs sonunda Carinthia'daki Yugoslav birlikleri birdenbire kuzeye yönelince bu jestin de fazla bir anlamı kalmadı. Dörtler Konseyi hemen ateşkes emretti. Bunun ancak birkaç hafta sonra gerçekleşebilmesi, Dörtler Konseyi'nin forsunun Avrupa'da tavsadığına işaretti. Bu arada Yugoslavlar Klagenfurt çevresindeki bütün araziyi ele geçirdiler, işe yarar durumdaki Avusturya savaş malzemelerinin pek çoğuna el koydular, İtalyanlar da çok hayati bir demiryolu hattının bir kısmını kaptılar.

Yugoslavlar o sıralarda ortada dolaşmakta olan paylaşma fikrine karşı direnmekteydi. Daha çok İngilizlerle Amerikalılardan gelen plebisit fikrine de şiddetle itiraz ediyorlardı. (Plebisitte kaybedeceklerini düşünüyorlardı ve haklıydılar.) Clemenceau'dan biraz destek buldular, çünkü o da, günün birinde kendisinin de Alsace-Lorraine konusunda plebisite zorlanabileceğini düşünüyordu. Ama Wilson, en azından bu bölgede, insanların kendi seçimlerini yapabilmesi gerektiğinde kararlıydı. 31 Mayıs'ta Dörtler Konseyi'nde ayağa kalktı, Fransızların havaya kalkan kaşlarına aldırmadan, "Uzmanlar beni izlerse onlara konuyu anlatacağım," dedi. Dört Büyüklerle uzmanları, yere serilmiş kocaman bir haritanın çevresine çömeldiler. Canı çok sıkkın olan Orlando, yerleşebilmek için bir Amerikalıyı itiştirmekte bile sakınca görmedi.

Yugoslavlar önce Avusturya Anlaşması'nı boykot etme tehdidi savurdular, ama sonunda bir uzlaşmaya razı oldular. Avusturya'nın Slovenya sınırına kuzeyden bitişik olan bölgesinde plebisit yapılacaktı. Orada yaşayanlar Yugoslavya'ya katılmayı isterse, o zaman kuzeydeki, daha çok Alma'nın yaşadığı bölgede ayrı bir plebisit yapacaklardı. Ekim 1920'de oylama yapıldı, herkes sürecin mükemmel biçimde işlediği konusunda görüş birliğine vardı, sonuçta da 15.000'e karşı 22.000 kişilik bir çoğunluk Avusturya'da kalmaya karar verdi. Görünüşe göre oy kullananları etkileyen faktörler, Avusturya'yla ekonomik ilişkilerinin yanısıra, Avusturya'nın yeni Yugoslav devletinden daha ileri düzeyde bir devlet olmasından da kaynaklanıyordu. Kadın seçmenler açısından, oğullarının Yugoslav ordusu tarafından kesinlikle askere alınacağını, ama Avusturya'da böyle bir zorunluluk olmadığını bilmek de rol oynamıştı. Acaba geleceği görebilseler, Avusturya'nın Nazi Almanyasına katılmasıyla birlikte Sloven çocukların da zorla Alman okullarına gönderileceğini, Sloven kimliğinin büyük ölçüde bastırılacağını bilseler, oylarını farklı kullanırlar mıydı?

Yugoslav ordusu, sonuçlar açıklanır açıklanmaz görkemli biçimde söz konusu bölgeye girdi, ama iki gün sonra sorun yaratmadan çekildi. Yugoslavya'daki Slovenler milli toprakların 'koparılması'ndan acı acı yakındılar, Sırpların aslında bu konuda güçlü davranmayı hiçbir zaman istemediğinden, Sırbistan'ın kuzeydeki ve doğudaki sınırlarına daha çok önem verdiğinden kuşkulandılar, ki bunda da haksız sayılmazlardı. Yeni

Yugoslav devletinin içinde bir kin unsuru daha yaratılmış oldu, komşular arasında bir acı anı daha yaşanmaya başladı.

Avusturya Müttefiklerden bir ödün daha istedi, Macaristan'ın batı ucundan bir arazi şeridi talep etti. (Biçim olarak, Çekoslovakya'yla Yugoslavya arasında önerilen ve Barış Konferansı'nın reddettiği koridora benziyordu.) Avusturyalılar buradaki halkın esas olarak Alman olduğunu ileri sürüyordu. Bu insanlar, ne yazık ki hiçbir zaman Avusturya yönetimi altında yaşamamış oldukları için, kendilerini Macaristan'ın bir parçası olarak görmekteydiler. İngiliz uzmanlardan biri, "o insanlara soru sormanın da hiç yararı olmaz, çünkü Macaristan'daki komünist ihtilali onların aklını tümden karıştırmış durumda," demekteydi. (Avusturya hükümeti, ilerde Macaristan plebisit istediğinde bu söylemi oldukça yararlı bulacaktı.) Avusturya ayrıca, stratejik ağırlıkları kullandığı gibi (örneğin Viyana da, önemli demiryolları ve karayolları da Macaristan sınırına çok fazla yakındı), besin konusunu da kullanıyor, bu konuda bir hayli de sızlanıyordu. Bölge her zaman Viyana'ya besin sağlayan yer olmuştu. Macaristan bağımsızlığını ilan ettiğinden beri Viyanalılar sebze ve süt kıtlığı çekmeye başlamıştı. Macarlar buna karşı kendi iddialarını ileri sürdülerse de, barış mimarları Avusturyalıları dinlemeyi seçtiler. Bir tek kent hariç olmak üzere bölgenin büyük kısmı Avusturya'ya verildi. Macaristan 1938'de, *Anschluss* sırasında tarafsız kalmasının ödülü olarak orayı kendilerine geri vermesi için Hitler'i ikna etmeye çok uğraştıysa da, başarılı olamadı. Böylece Avusturya, savaşta yenik tarafta olduğu halde Barış Konferansında toprak kazanan tek ülke oldu ve St. Germain Anlaşması'nı Eylül 1919'da imzaladı.

Avusturya'nın bağımsızlık yaşamındaki ilk tecrübesi mutlu bir tecrübe olmadı. 1920'lerde ekonomisi krizden krize sürüklendi, büyük güçlerden gelen bölük pörçük kredilerle ayakta durmaya çalıştı. Daha dünya ekonomik krizi patlamadan önce ülkedeki işsizlik oranı yılda %10'un üzerinde artıyordu. Mart 1938'de Hitler, Avusturyalı Nazilerin yardımıyla yönetimi ele geçirdiğinde, genelde Avusturyalılar, eğer Yahudi ya da Komünist değillerse, *Anschluss*'u rahatlayarak, hatta sevinerek karşıladılar. Renner gibi aklı başında adamlar bile kısa bir süre için o havaya kendilerini kaptırdılar. Hitler, Avusturya sınırı üzerinde bulunan kendi doğduğu yerden Viyana'ya bir zafer yürüyüşüyle yaklaştı, kalabalıklar ona alkış tuttu, çiçekler attı. 1945'te Avusturya dersini alıp bir kere daha kendi ayrı varlığını yeniden kazandı, yaşlı Renner de ülkenin cumhurbaşkanı oldu. O günden bu yana ülkede *Anschluss*'dan pek söz eden yoktur.

20

Macaristan

Daha ilkbaharın ilk işaretleri belirirken, 23 Mart 1919'da, iki Amerikalı uzman Bois de Boulogne'da, suratlarını asmış, yürüyüş yapıyorlardı. Bir tanesi günlüğüne şöyle yazmıştı: "Macaristan'da sorunların patladığını yeni öğrendik. Bu durum yayılırsa, bizim anlaşmalarımız uzun süre bir işe yaramaz." Belki Avusturya, Paris'te bazı hafif kaygılara yol açıyor olabilirdi, ama Macaristan'dan gelen sesler alarm çanlarıydı; özellikle de Béla Kun adlı, kimsenin tanımadığı komünistin Budapeşte'de iktidarı ele geçirdiği öğrenilince! Bolşevizm birdenbire zengin Macaristan ovasına doğru dev bir adım atmış, kendini kilit bir stratejik konuma getirmiş gibiydi. Bir kısa sıçramayla Avusturya'ya girebilirdi. Orası zaten sosyalist bir yönetim altındaydı. Ya da Balkanlara sıçrardı. İkinci bir adım onu Bavyera'ya sokabilirdi. Orada da komünistler kısa sürecek iktidarlarına doğru yaklaşmaktaydılar. Kun'dan çelişkili sinyaller geliyordu. Müttefik liderlere güvence dolu mesajlar, işçilere de kardeşçe selamlar gönderiyordu. Daha da kaygı verici olan şey, doğuya bir mesaj yollayıp Lenin'den anlaşma istemesiydi. İki komünist ülke belki de, Polonya'yla Çekoslavakya'nın doğusunda kalan, anlaşmazlık konusu topraklar üzerinden biraraya gelebilirdi. Oralarda Bolşevik kuvvetlerin hareket halinde olduğu söylenmekteydi.

Daha Kun ortaya çıkmadan önce bile barış mimarları Macaristan'dan kuşkulanmaktaydı. Koca koca toprak ağaları, sindirilmiş köylüleri ve tarihleriyle (Macarlar dokuzuncu yüzyılda orta Asya'dan kopup Avrupa'ya fırtına gibi gelmişlerdi), onlarda tam da Avrupalı sayılamayacak bir hava vardı. Liberaller eski imparatorluğun en büyük kusurlarını Macar oligarşisine yorumlama eğilimindeydiler. Lloyd George haberi duyduğunda Dörtler Konseyi'ndeki çalışma arkadaşlarına, "Macaristan'daki ihtilali bastırma konusunda epey şeyler söylendi," demişti. "Ama ben bunu neden yapmamız gerektiğini anlayamıyorum. İhtilale çok ihtiyacı olan birkaç ülke de var dünyada. Macaristan'ı ziyaret etmiş olan, ülkeyi iyi tanıyan biriyle daha bugün konuştum. Bana Avrupa'nın en kötü toprak ağalığı sisteminin orada olduğunu söyledi. Köylüler ortaçağdaymış gibi baskı altındaymış, üstelik de derebeylik hukuku geçerliymiş."

Orta Avrupa konusundaki bilgileri hayli zayıf olan Lloyd George, bu sefer pek de yanılmış sayılmazdı. Budapeşte kibar, modern bir başkentti,

ama ülke servetinin büyük kısmını üreten kırsal bölgeler bambaşka bir dünyaydı. Serflik 1848'de nihayet kaldırılmıştı, ama toprağın büyük bölümü hâlâ aristokratların, ağaların ya da kilisenin elindeydi. 1914'te Prens Esterhazy'nin 230.000 hektar toprağı olduğu biliniyordu. Prensin dedelerinden biri, giydiği üniformanın tüm düğmelerini elmastan yaptırmış, dikiş yerlerine inciler dizdirmişti. Büyük aileler dünyaya ayak uyduran, uluslararası ailelerdi, Viyana'da, Paris'te evleri, çocuklarının İngiliz dadıları, evlerinde İngiliz uşakları, Fransız aşçıları, Alman müzik hocaları vardı. Fransızcayı ve Latinceyi su gibi konuşabiliyor, Macarcayı o kadar iyi konuşamıyorlardı. Siyasi liderler, generaller, hatta bazen liberal reformcular da hep onlar arasından çıkıyordu. Ama çoğu koyu muhafazakârdı, kendi dünyalarının dışında da hiçbir şeye ilgi duymuyordu. Yahudilere güvenmiyorlardı, oysa zengin Yahudi sanayicilerle bankerler artık onların çocuklarıyla evlenmeye başlamıştı. Buna rağmen bu muhafazakârlar, Macar olmayanları, Hırvatları, Slovakları ya da Romenleri (biraraya gelince bunlar savaş öncesi Macaristan nüfusunun yarısını aşıyordu) sıkı bir kontrol altında tutmaktan yanaydı.

Béla Kun'un Mart 1919'da devirdiği adam, toprak sahiplerinin en büyüğüydü. Michael Károlyi, savaşın son günlerinin kaosu içinde iktidara gelmişti. 60.000 akr (1 akr = 4.050m².) toprağı, bir cam fabrikası, bir kömür madeni, harikulade bir sayfiye malikânesi, Budapeşte'de bir başka malikânesi, birkaç da av köşkü vardı. Bir restoranda çingene müzisyenlere verdiği bahşişe, yanındaki lalası itiraz etmiş, o da cevap olarak, "Ben başkalarının verdiği bahşişin en az iki katını vermek zorundayım, çünkü bir Kont Károlyi olduğumu asla unutmamam gerekir," demişti. Kader ona çok şey vermişti, ama her şeyi değil. Yapayalnız, çirkin bir çocuktu, damağı ve dudağı da yarıktı. Çevresinde onu koruyan akrabalarıyla hizmetkârları vardı. Macar sosyetesine ilk girdiğinde insanlar ona güldüğü, kadınlar onun ilk çekingen yaklaşımlarını reddettiği zaman çok derinden incinmişti.

Genç Károlyi buna tepki olarak yeni bir takım meraklara çılgıncasına atıldı. Kendini zorlayarak hatip oldu, politikaya yöneldi. Kumar oynadı, içti, hızlı araba sürdü, hem de çok kötü sürdü. Budapeşte'nin bir numaralı züppesi haline geldi. Eskrimi bir tutku haline getirdi, kent üzerinde uçan ilk pilotlardan biri oldu. Av partilerini sıkıcı bulduğunda kaşlar havaya kalktı, ava katılan her konuğa sunulduğu gibi onun da yatağına bir köylü kız gönderildiğinde, bu ikramı reddettiği zaman da erkekliğinden kuşku duyulmaya başladı. Fikirleri, dünya standardlarına göre radikaldi. Savaştan önce, bazı garip insanlarla, sosyalistlerle, orta-sınıf politikacılarla, entellektüellerle birlikte görülmüştü.

Savaş başladığında Károlyi de katıldı. (Karısı ilk çocuklarını doğuruncaya kadar onun birliği aktif göreve gönderilmedi.) 1918'de Müttefiklerden, ayrı bir barış anlaşması imzalanmasını, Avusturya'yla birliğin sona erdirilmesini istiyordu. 31 Ekim'de Károlyi Macaristan'ın başbakanı oldu, iki hafta sonra cumhuriyeti ilan etti. Bir Amerikalı, yolladığı raporda, "Çok iyi

birine benziyor," diyordu. "Ama asabi ve sürekli kaygılı. Buna da belki şaşmamak gerekir." Ordu artık emirleri dinlemiyordu. Sivil yönetim çökmüş, ulaşım sistemi yıkılmıştı, para da hızla değer kaybediyordu.

Macarlar topraklarının eriyip gidişini seyrederken, kendilerine bir korunma çaresi arıyorlardı. İmparatorun bir kuzeni vardı. Kendine Joe Habsburg adını beğenmişti. Londra'daki Kral Georve V'e bir mektup yazmış, Macaristan'ın İngiltere İmparatorluğu'nun parçası olmasını teklif etmişti. Macarlar oradan bir İngiliz prensini ödünç alabilmeyi umuyorlardı. Tıpkı Almanlarla Avusturyalılar gibi onlar da, cumhuriyetçi devrimlerinin Müttefikleri yumuşatacağını ummaktaydılar. Macar akademisi, Müttefiklerin seçkin bilimadamlarına, Macaristan'ın parçalanmasına izin vermemeleri için ricalarda bulundu. Károlyi tanınmış bir feministi kendi temsilcisi olarak tarafsız İsviçre'ye, Müttefiklerle temas etmeye gönderdi, böylelikle Macaristan'ın yeni, liberal yüzünü ortaya koymayı hesapladı, ama bu hesabı tutmayacaktı. (Kadın, muhafazakâr İsviçrelileri şoka uğratacak, zamanının büyük bölümünü kendi maiyetiyle kavga ederek geçirecekti.) Budapeşte'nin başta gelen restoranlarından biri, bir yemeğinin adını Mareşal Foch'un onuruna değiştirdi (ama aksi gibi o söz Macar dilinde "diyare çorbası" anlamına gelmekteydi.)

Başka herkes gibi Macarlar da gözlerini Amerikalılara çevirmişlerdi. Károlyi, Budapeşte'deki Amerikalı temsilcilere, kendi barış platformunun "Wilson, Wilson, Wilson" olduğunu söylüyordu. Kentin her yanı Wilson'un fotoğraflarıyla, "Wilson Barışı Macaristan İçin Tek Barıştır" sloganlarıyla dolmuştu. Bunun, en azından Macarlar gözündeki anlamı, ülkenin içinde yaşayan ve Macar olmayanların kendi kaderini tayin hakkı değil, Macaristan'ın tarihi sınırlarının bozulmamasıydı. İkide bir İsviçre'den söz ediliyordu. Orası bölgesel özerkliğin, farklı dillerin ve diğer hakların orta Avrupa'daki baş örneğiydi. Károlyi hükümeti işe koyuldu, o yolda yasaları meclisten geçirmeye çalıştı.

Macarların çağrıları boşunaydı. Müttefikler hâlâ Macaristan konusunda kaygılıydı. Károlyi gerçekten iddia ettiği kadar liberal miydi? Bir aristokrattı ne de olsa. Macaristan'ı savaşa sokan o adamların içinden çıkmaydı. İngilizlerle Amerikalılar soğuk bir tavır içindeydi, ama Fransızlar resmen düşmanca bir tutumu seçmişlerdi. Fransız politikasının aslında iki temel amacı vardı, biri Rus Bolşevizminin yayılmasını tıkamak, diğeri de Almanya'ya yönelik karşı dengeler yaratmaktı. Bunlar Macaristan'ın komşusu olan Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya gibi ülkelerdi. Sadece İtalyanlar anlayışlıydılar, o da Macaristan'ı Yugoslavya'ya karşı kullanma umutlarından kaynaklanıyordu. Hem Çekoslovakya'nın, hem de Romanya'nın, taleplerini Müttefik birer ülke olarak sunmaları da Macaristan'ın durumuna elbette ki yardımcı olmuyordu. Macaristan'ın sınırlarının, Çekoslovakya komisyonu ile Romanya ve Yugoslavya komisyonunda bölük pörçük çizilmiş olması da yardımcı olmuyordu. Her iki komisyonda İngiltere'nin temsilcisi olan Nicolson'un dediği gibi, "iki ayrı

komisyonun kararları biraraya getirildiğinde Macaristan'ın toprak ve nüfus kaybının çok ciddi düzeyde olduğu, iş işten geçtikten sonra fark edilmişti."

Kısmen Avrupa'daki kuvvetleriyle kıtanın orta bölümünde en büyük gücü oluşturan Fransızların sayesinde, Macaristan zaten toprağının çoğunda kontrolü Barış Konferansı başlamadan önce elden kaçırmış durumdaydı. Károlyi ile adamları Kasım 1918'de teslim olmak üzere Belgrad'a geldiklerinde çok iyimserdiler, hatta Fransız generali Louis Franchet d'Esperey'e imzalatmak üzere kartpostallar bile getirmişlerdi. General onları soğuk karşıladı, yeni, liberal bir Macaristan'ı temsil ettiklerine dair iddialarını dikkate almadı. "Sizin tarihinizi bilirim," dedi. "Ülkenizde Macar olmayan herkesi ezdiniz. Şimdi Çekler de, Slovaklar da, Romenler de, Yugoslavlar da düşmanınız. O insanların hepsi benim avucumda. Bir işaret versem sizi yok ederler." Fransızlar Sırpların kuzeyde, Macar topraklarına girmesine, Çeklerin Slovakya'yı almasına, Romenlerin batıya ilerleyip Transilvanya'yı işgal etmesine izin verdiler. Macar hükümeti şikâyetini Budapeşte'deki Fransız misyonunun başkanı Albay Vix'e bildirdiğinde, bu şikâyeti üst makamlara iletmeyi bile reddetti.

Macarlar geçici işgallerin kalıcı hale gelmesinden haklı olarak korkuyorlardı. Hırvatistan'ı, hatta Slovenya'yı kaybetmeyi içlerine sindirmişlerdi. Aslında her iki konuda da kendilerine daha iyi sınırlar verilmesini beklemişlerdi, ama yine de. Transilvanya ise bambaşkaydı. Macaristan ovasını yaylalardan ayıran tepeleriyle, Karpatların Karadeniz'e uzanan ok başı tarafından korunurdu orası. Transilvanya, eski Macaristan krallığının hemen hemen yarısıydı. Zengindi ve Macaristan tarihiyle birlikte örülmüştü.

Coğrafyası Transilvanya'ya doğal bir koruma kazandırıyordu, ama yüzyıllar boyunca yabancılar -Romalılar, Germenler, Slavlar ve Macarlar- oraya girmeyi yine de başarmışlardı. On birinci yüzyılda bölge Macarların kontrolü altındaydı, 1918'e kadar da çeşitli biçimlerde hep o durumda kaldı. Romen bilimadamları bu tarihi reddediyor, bölgeye herkesten önce Romenlerin geldiğini iddia ediyordu. Bratianu Şubat ayında Yüksek Konsey'e, "Romen milleti o bölgede oluştu ve biçimlendi, yüzyıllar boyunca tüm umutlarını ve siyasal birliğini hep oraya borçlu oldu," demişti. (Bratianu Romen iddialarının Transilvanya'dan çok öteye geçip Macar topraklarını da kapsadığına değinmemişti.) Konuşmasına devam etmiş, Romanya 1916'da savaşa girerken, Bükreş Anlaşması'yla Transilvanya'nın Romanya'ya vaat edilmiş olduğunu söylemişti. Bu pek ikna edici değildi, çünkü Romanya'nın 1918'de nasıl Almanya'yla ayrı bir barış imzaladığını herkes hatırlıyordu. Aslında Bratianu'nun elinde çok daha güçlü bir koz vardı. Macar istatistiklerine göre bile, Transilvanya nüfusunun yarıdan fazlası Romen'di. Macarlar %23'e ulaşıyor, Almanlarla diğerleri de geri kalanı oluşturuyordu. Savaş bittiğinde bir grup Transilvanyalı Romen, Romanya'yla birleşmek için açık farkla oy vermişlerdi. Yerel Almanlar da sonunda buna desteklerini katmışlardı. Macarlar tabii hep muhalif kalmıştı.

Barış mimarları Macar azınlık için biraz kaygı ifade ettiğinde, Bratianu onlara en liberal biçimde davranılacağını söylemişti. Müttefikler Transilvanya'nın Romanya'ya verilmesi konusunu fazla sorgulamamışlardı. Aslında Fransızlar kararlarını, Romenlerin taleplerini dinlemeden çok önce vermiş bulunuyorlardı.

Barış mimarları Romanya ve Yugoslavya İşleri Komisyonu'ndan, Macaristan'la Romanya arasındaki yeni sınırı çizmelerini istemişti. Fransızlarla İtalyanlar, Romanya'ya Macaristan'dan irice bir dilim vermeyi isterken, İngilizlerle Amerikalılar etnik çizgileri izlemekten yanaydı, bu da sınırı daha doğuya kaydıracaktı. Ama İngiliz uzmanlardan birinin dediği gibi, "Sonunda denge, düşmanımız olan Macaristan'dan yana değil, müttefikimiz olan Romanya'dan yana olmak zorundaydı." Komisyon Mart ayında uzlaşmacı bir rapor çıkardı. Bu rapor Romanya'nın taleplerini oldukça iyi karşılıyordu. Raporda neler olduğuna dair dedikodular (çoğu doğruydu) Macaristan'a ulaşınca orada büyük tedirginlik yarattı. Macaristan haritasını dörde bölünmüş gösteren duvar afişlerinde, "Dört tane Alcase-Lorraine mi istiyorsunuz?" diye soruluyordu. Yüksek Konsey ne yapılacağına karar veremeden, Macaristan'da ihtilal patladı, zaten kötü durumda olan ülkeye bir de Bolşevizmin damgası vuruldu.

Károlyi'nin hükümeti, toprak reformu girişimlerine fena halde direnen sağcıların da, planların yeterince ileri gitmediğini düşünen solcuların da saldırısı altındaydı. Barış mimarları da yardımcı olmak için fazla bir şey yapmadı. Avusturya 1919'un ilk altı ayında yiyecek ve giyecek yardımı olarak 288.000 ton malzeme alırken, Macaristan'a yalnızca 635 ton geldi. Károlyi sürgüne gittiğinde, "Sorunlarımızı bin beter eden, Budapeşte'deki çeşitli dışişleri bakanlarının kötü niyeti ve beceriksizliği oldu," diye acı acı yakınacaktı. 20 Mart'ta Albay Vix son darbeyi indirdi, Yüksek Konsey'in Macaristan'la Romanya arasında tarafsız bir bölge oluşturma yolundaki kararını Károlyi'ye sundu. Macaristan'a tüm askerlerini söz konusu bölgenin batısına çekmesi için on gün süre verilmişti, bu arada Romanya da bölgenin doğu sınırına kadar ilerleyebilecekti. Barış mimarlarına göre bu önlem, iki ulus arasındaki sıcak çatışmaları engelleyecekti. Ama Macarlar durumu öyle görmüyordu.

Károlyi'nin Vix'e söylediği gibi, Macarlar aslında Romenlerin talep ettiği bir topraktan geri çekilmeye zorlanıyor, oysa Romanya'ya, batıya doğru 100 kilometre ilerleme izni veriliyordu. Biraz daha ileri gidip Macaristan'a girmelerini kim engelleyecekti? Macarlar, Romanya girişimlerine hiç güvenmemek gerektiğini öğrenmişlerdi. Tarafsız bölgeyi kabul ettikleri anda ayaklanma başlayacak, hükümeti devrilecekti. Károlyi ağzının içinde mırıldanır gibi, "Ben şahsen oradan kurtulduğuma sevinirim," dedi. Vix pek duygulanmadı. Tekrar tekrar, bunun bir politika meselesi olmadığını söylüyordu. Macarların sakinleşmesi, Paris'ten gelen ültimatomu kabul etmesi gerektiğini ifade etti. Müttefiklerin Romenleri kontrol edebileceğinden emin olduğunu söyledi. Károlyi, Romenlerin artık bütün ülkeyi bile isti-

la edebileceklerine dikkat çekti: "Burayı Fransız kolonisi, Romanya kolonisi ya da Çekoslovakya kolonisi yapın bari," dedi. Vix omuz silkti. Ertesi gün Károlyi'nin hükümeti düştü, kendisi de sürgüne yollandı. 1955 yılında Fransız Riviera'sında öldü.

Yerine geçen, kendisinin de tahmin ettiği gibi, bir ihtilalciydi. Béla Kun, Transilyanya'nın küçük bir köyünden, sarhoş, işe yaramaz bir noterin oğluydu. (Babası pek de dindar olmayan bir Yahudiydi. Daha sonra Yahudi düşmanları bunu kullanacak, yaygın bir Yahudi-Marksist komplosunun işareti olarak reklam edecekti.) Züppe yaratılışlı, poz atmaktan hoşlanan Kun, kibirli, öfkeli, bencil bir insandı. Aynı zamanda pek de çirkin olduğu konusunda görüş birliği vardı. Koca kafası, incecik, tel gibi bir vücudun tepesine kondurulmuştu. Yassı bir burnu, koskoca kulakları vardı. Savaştan önce radikal gazeteci olarak epey bir isim edinmişti. 1914'te askere yazıldı, doğu cephesinde Ruslara karşı çarpıştı, esir düştü, bir esir kampına gönderildi. 1917 Rus İhtilali, onun hem politikalarında, hem de yazgısında büyük değişikliklere yol açtı. 1918'de serbest kalmış, Moskova'ya gitmiş, Lenin'le ve diğer Bolşeviklerle tanışmış, yeni Macar komünist hareketinin lideri olmuştu. Savaş bittiğinde, elinde yeni dostlarının sağladığı altınlar ve sahte belgelerle, ihtilali yaymak amacıyla Macaristan'a döndü. Zamanlama harikuladeydi.

Kun, Macaristan'ın kaotik politikası içinde hortuma kapılmış gibi yükseldi, manifestolar çıkardı, taleplerini haykırdı, grevler ve gösteriler için çağrılarda bulundu. Budapeşte'de polis onu dövdüğünde, 'mağdur' ya da 'kurban' payesini kazandı. 21 Mart'ta, Müttefiklerin ültimatomunun gelişinden bir gün sonra, Károlyi'nin hükümetindeki sosyalistler cezaevine, Kun'u ziyarete geldiler, iktidarı komünistlere devretmeye hazır olduklarını söylediler. Béla Kun özgürlüğüne kavuştu, ihtilalini ve iktidarını o gün gerçekleştirdi ve bütün bunları bir tek kurşun atılmadan sağladı. Ertesi gün Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'ni ilan etti.

Budapeşte'de görev yapan genç bir Amerikalıya göre, ihtilal komünist olmaktan çok milliyetçi nitelikteydi: "Macaristan'ın parçalanmaması gerektiği inancıyla biraraya gelen Macarlar, ülkelerinin bütünlüğünü koruyacak son umutsuz çare olarak Bolşevizmi kullanıyorlardı." Paris'te Dörtler Konseyi (artık adı öyle olmuştu) kararsızlık içindeydi. Clemenceau ile askeri danışmanları Romenlere takviye yolluyor, onları Rus ve Macar Bolşeviklerin üzerine salıyordu. Foch elinde koskoca bir haritayla ortaya çıktı, Avrupa'nın orta yerinde güçlü bir Bolşevik cephesi oluşmasını önlemekte Romanya'nın nasıl kilit rol oynayabileceğini anlatmaya çalıştı. Güney Rusya'daki Beyaz Rusları unutun, diyordu acımasızca. Onlar zaten kaybedilmişti. "Size bu yüzden Romanya'yı destekleyin diyorum. Orada yalnız bir ordu yok, aynı zamanda bir hükümet ve bir halk var." Wilson doğru yolun hangisi olduğu konusunda henüz kararsız olduğunu itiraf ediyor, "Bolşeviklere karşı tutumumuz tam olarak nedir?" diye soruyordu. Belki de Romanya'yla Macaristan arasına tarafsız bir bölge sokmak akıllıca olmamıştı: "Bu yöntem

pek istenen sonucu vermiş gibi görünmüyordu." Barış Konferansı taraf tutmalı mıydı? "Nominal olarak biz Macarların dostuyuz, Romanyalıların daha da iyi dostuyuz." Clemenceau'nun cevabı kesin oldu: "Macarlar bizim dostumuz değil, düşmanımız." Eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde, teslim olmakta en isteksiz davranan da gerçekten Macarlar olmuştu.

Macaristan'a yönelik eski düşmanca tutumunu değiştiriyormuş gibi görünen Lloyd George, Wilson'un tarafını tuttu. Ne de olsa, Hırvatlarla Slovenler de Avusturya-Macaristan adına sonuna kadar savaşmışlardı, ama şimdi Müttefikler onlarla dosttu. "Neden Macarlarla da konuşmaya başlamıyoruz?" Almanlara verilen barış koşulları hepsi için bir uyarı sayılmalıydı. Bir önceki haftasonunu Fontainbleau'da geçirmiş, attıkları adımların kusurlarını düşünmeye çalışmıştı. Örneğin, bazı Almanları Polonya yönetimi altında bırakmışlardı. Milyonlarca Macar'ı da kendi ülkelerinin dışında bırakmak, Avrupa'nın gelecekteki barışı ve huzuru için bir o kadar tehlikeli sayılırdı. Rusya tecrübesinden sonra, Bolşevizme askeri çözüm konusunda da kuşkuluydu. Şimdi çalışma arkadaşlarına, "Macaristan'a da Rusya'ya uyguladığımız adımları uygulamayalım," diye ısrar ediyordu. "Bir tane Rusya bize yeter." Güvenilir birini, belki Smuts'u gönderip, Kun ve rejimi hakkında bilgi edinmeyi önerdi. Wilson bu öneriyi hevesle, Clemenceau da isteksizlikle kabul etti. Dörtler Konseyi Fransızların baskısıyla, aynı zamanda Romanya'ya askeri malzeme yollamaya da karar verdi.

1 Nisan gününün akşamı, Smuts'la yardımcıları, bunlar arasında da Harold Nicolson, Budapeşte'ye gitmek üzere özel bir trenle Paris'ten ayrıldılar. Görünüşte Smuts'un görevi, Macarlara kendi ülkeleriyle Romanya arasında tarafsız bölgeyi kabul ettirmekti. Ama asıl amacı Kun'u değerlendirmek, bu adamı Lenin için gayrı resmi bir aracı olarak kullanmanın mümkün olup olmadığını anlamaktı. (Müttefikler Rusya konusunda hâlâ işlerlikli bir politika geliştirebilmiş değillerdi.) İngilizlere göre, eğer bu misyon, orta Avrupa'da Fransız etkilerine karşı bir denge yaratabilirse, yararlı olmuş sayılırdı. Haber Budapeşte'de fırtınalı bir heyecan doğurdu, Paris Barış Konferansının yeni hükümeti tanımaya hazır olduğu biçiminde yorumlandı. Kun bir alelacele, Macaristan'ın geri kalan varlıklarını sattı, yağ stoklarına karşılık İtalya'dan metrelerce kırmızı kadife alındı, demiryolu istasyonundan Budapeşte'nin bir numaralı oteline gelen yolun üzerindeki binalar kadifelerle süslendi. Otelin kendisi de dev İngiliz ve Fransız bayraklarıyla süslenmişti.

Smuts Budapeşte'ye geldiğinde, bu oyuna katılmaya hiç yanaşmadı. Özel trenden inmeyi reddetti, Kun kalkıp ona gitmeye mecbur oldu. (Kilometreler boyundaki kırmızı kadifeler, gün yüzü görmek için 1 Mayıs Bayramını beklemek zorunda kalmıştı.) En iyi durumda bile Macaristan'ın dostu sayılamayacak bir kişi olan Nicolson, komünisti kendi sosyal sınıfına özgü biçimde, tepeden bakarak değerlendirmekteydi: "Otuz yaşlarında, ufacık bir adam. Şişkin beyaz bir yüzü, gevşek ıslak dudakları var. Kafası

traşlı; kızıl saç izlenimi var; gözler kıpır kıpır ve kuşkulu; abus ve güvensiz bir suçlunun suratı." Kun'la birlikte gelen yeni Macar dışişleri bakanı da bir o kadar tatsızdı. "Küçük, yağlı bir Yahudi; kürk ceketi güve yeniği; ince yeşil kravat; kirli yaka."

Restoran vagonunun daracık ortamı içinde yer alan görüşmeler iyi gitmedi. Kun tanınma istiyor, Smuts böyle bir şeyi vermemekte kararlı davranıyordu. Kun Romanyalıların geri çekilmesini, tarafsız bölgenin doğusunda kalmasını istiyor, Smuts ise ancak ufak ödünlere hazır bulunuyor, Romanya'yı Transilvanya'dan bazı bölümleri işgal etmiş durumda bırakmaktan yana görünüyordu. Smuts daha fazla pazarlık etmekten bir yarar gelmeyeceğine karar verdi. İkinci günün sonunda, "Eh, beyler," dedi. "Artık sizlere veda etmem gerek." Nazik bir şekilde tokalaştı, kendi trenine döndü ve tren, Macarların şaşkın bakışları altında, yavaşça istasyondan ayrıldı. Smuts bu kısa ziyaretin sonunda, Kun'un aptalın biri olduğuna, hükümetinin de fazla dayanmayacağına karar vermişti.

Ama Paris'e döndüğünde barış mimarlarına da söylediği gibi, Kun'un getirdiği tek yararlı öneriyi dikkate almaya istekliydi. O öneri, eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan doğan devletlerin biraraya gelmeye davet edilmesi, ortak sınırlarını ve ortak ekonomik politikalarını kendilerinin kararlaştırmasıydı. Hatta Smuts bir ara Keynes'le birlikte çalışarak Tuna bölgesi ekonomilerini yeniden ayağa kaldıracak bir uluslararası kredi planı oluşturmaya bile uğraştı. Makul fikirlerdi bunlar. Ama Paris'te sonuç getirmedi. İtalyanlar, yeniden doğacak bir Avusturya-Macaristan'ı akla getirecek her şeye şiddetle karşıydı. Öbür Müttefiklerin de bu planları uygulamaya dönük özel bir hevesi yoktu. Avusturya-Macaristan bölgesinde kurulan devletlerin birbirine karşı düşmanlığı da dikkate alındığında, belki de 1919'da böyle şeylere kimsenin gücü yetmezdi. Avusturya-Macaristan varisleri, miras kavgası sırasında birbirlerinden daha da uzaklaşıyor, ekonomik ya da başka biçimdeki işbirliği hemen hiç olamıyordu. Tuna bölgesinde iki savaş arası dönemde bu durum hiç değişmedi. Ama umut da tam anlamıyla ölmedi. Son imparatorun oğlu Dr. Otto von Habsburg-Lothringen (Avrupa Parlementosunda böyle tanınmaktadır) bir zamanlar kendi ataları olan uluslar arasında işbirliği sağlamak için durup dinlenmeden çalışmaktadır.

Macaristan'da komünist kontrolü altındaki gazeteler, Smuts'un misyonunun anlamını, Müttefiklerin rejimi tanımış olması biçiminde yorumladı. Smuts'un birdenbire kalkıp gidişini anlatmadılar, ama olup bitenin çeşitli versiyonları sızdı, halk arasındaki tedirginliği arttırdı. Söylentilere göre Müttefikler Budapeşte'yi işgal etmek üzere asker yolluyordu ya da Troçki ile Kızıl Ordu, Macar ihtilalini ve şu anda Bavyera'da olmakta olan ihtilali desteklemek üzere kuzeydoğudan yaklaşmaktaydı. Avusturyalı Kızıllar Viyana'yı almak üzereydi. Komünistler orta ve üst sınıftan binlerce kişiyi tutuklamaktaydı. Sağ kanatta iktidarı ele geçirme komploları yapılıyor, sol kanat kitle terörünün dizginlerini salıvermeyi planlıyordu. Bu söylentilerin hepsi de yalan sayılmazdı.

Troçki geliyor değildi, ama Bolşevikler gerçekten de yoldaşları olan komünistlerle bağlantı kurmayı umuyordu. Belgrad'da Franchet d'Esperey, ordunun bir bölümü kuzeye, Budapeşte'deki Kun'un üzerine gönderilsin diye Yugoslavları ikna etmeye uğraşıyordu. Viyana'daki bir sarayda, sürgünde bulunan soylular, bu arada da Károlyi'nin akrabaları, gizli gizli buluşuyor, bir karşı devrim planlamaya uğraşıyordu. (Macar büyükelçiliğine yönelik gözüpek bir baskında komplocular küçük bir nakit servet elde ettiler. Bu para, Kun'un ülke dışına yolladığı bir paraydı. Ama ne yazık ki paranın nasıl harcanması gerektiği konusunda çok geçmeden aralarında kavgaya tutuştular.) Macaristan'ın kırsal kesiminde, Budapeşte'nin kolunun uzanamayacağı yerlerde, ordu subayları, başlarında Károlyi'nin bir başka kuzeniyle, askeri darbe planlamaktaydı. Avusturya-Macaristan'ın az sayıdaki deniz kahramanlarından Amiral Horthy'yi de kendilerine katılması için ikna ettiler.

Kun'un rejimi, muhaliflerin işini kolaylaştırmaktaydı. 133 günlük iktidar döneminde çok çarpıcı ve genelde uygulanamayacak reformlar ilan ettiler: Alkol yasaklanacak, fabrikalar sosyalize olacak, büyük servetler dağıtılacak, tüm ünvanlar kaldırılacak, proleter kültür herkese yayılacak, okul çocuklarına mecburi banyo yaptırılacak ve cinsel eğitim verilecek, konut ve mobilyalar mecburi olarak yeniden tahsis edilecek, mezarlar standardlaştırılacaktı. Bunlar toplumun hemen her bölümünü düşman etmeye yetmişti. Katolikler kiliselerin sinemaya dönüştürüleceğini duyup dehşete düşerken, liberaller sansür fikri karşısında afallıyor, gizli polisin rastgele tutuklama yapması karşısında şaşkına dönüyorlardı. Kamuoyu, rejimi en çok da, enflasyonu ve kıtlıkları önleyemeyişinden ve yolsuzluklardan ötürü suçluyordu.

Ama sonunda Kun hükümetinin sonunu getiren yine dış düşmanlar oldu. Nisan ayında, Smuts'un Budapeşte'den ayrılmasından bir hafta sonra, Romanya ordusu, Fransız askeriyesinin göz kırparak ve kafa sallayarak verdiği işaretlerden cesaret alarak tarafsız bölgeyi aşıp Budapeşte'ye doğru saldırıya geçti. Çekler de birkaç gün sonra kuzeyde kendi harekâtlarına başladılar. Paris'te Romenler, tıpkı Çekler gibi, kendilerinin suçsuz olduğunu söyleyip duruyorlardı. Bratianu, Dörtler Konseyi'ne, "Korkarım Romanya ordusunun oynadığı role ve Macarların kışkırtmalarına ilişkin tam bilgilere sahip değilsiniz," diyordu. Söylediğine göre bu kuvvetlerin harekâtı tümüyle savunmaya yönelikti. Lloyd George, "Bunlar hepsi küçük eşkiya; tek amaçları toprak çalmak," diye yakınmaktaydı. Romenler talep ettikleri alanın çok daha batısına doğru ilerlerken, Clemenceau bile onların isteklerini aşırı bulmaya başlamıştı. Ayrıca, olaydan doğabilecek siyasal sonuçlardan da kaygılanmaktaydı. Bir kere, kendi ülkesindeki sol kanat, onun komünist Macarlara karşı müdahaleye kalkışacağından korkuyordu. Bu yetmiyormuş gibi, doğu Avrupa'daki ateşkese nezaret etmekle görevli Fransız kuvvetlerinin moral durumuna dair endişe verici raporlar gelmekteydi.

Macarlar geçici bir süre ayaklandı. Muhafazakâr subaylar bile, Béla Kun'un bu durumdan iyi olduğuna, özellikle Romenlerden iyi olduğuna inanıyordu. Rejim artık proleter devrimi söyleminden vazgeçmiş, yalnızca vatanseverlikten söz eder olmuştu. Gönüllüler koşup orduya katılıyordu. İtalyanlar, Macaristan'ın öbür düşmanı olan Yugoslavya'ya duydukları düşmanlık dürtüsüyle, Béla Kun'a silah ve cephane sattılar. Bir İngiliz gözlemciye göre, onlara Müttefiklerin planları konusunda bilgi bile verdiler. Mayıs ayının ortasına gelindiğinde Macar kuvvetleri Çekleri geri püskürtmüş, Romenlerle aralarına da nifak sokmayı başarmıştı.

Paris'te barış mimarları bütün bunları başlangıçta pek kavrayamadı. Wilson, Macarları masum taraf olarak görme eğilimindeydi, ama artık tanıdık gelen o garip soruyu sormaktaydı: "Romenlerin harekâtını durdurmamızın bir yolu var mı?" Lloyd George'la Clemenceau'nun tek önerebildiği, Bratianu ile sert bir konuşma yapılması oldu. O sıra akıllarının, İtalyanlarla Fiume konusundaki soruna takılmış olduğunu da kabullenmemiz gerekir. Mayıs'ın ikinci haftasında Dörtler Konseyi, uzmanların Macaristan-Romanya ve Macaristan-Çekoslavakya sınırları konusundaki tavsiyelerini gördüğü anda, üzerinde pek de tartışmadan, hemen kabul etti.

Savaş canlı biçimde devam ediyor, barış mimarlarının o bölgeye dikkat etmesini zorunlu kılıyordu. Haziran'da Macaristan'dan yeni dönen bir İngiliz gazeteci, Lloyd George'la ve askeri danışmanı Henry Wilson'la öğle yemeği yemeğe davet edildi, ondan durumu anlatması istendi. Gazeteci İngiltere başbakanını keyifli gününde yakalamıştı. Birlikte orta Avrupa haritasına baktılar. Lloyd George artık çatışmalar konusunda Çekoslovaklarla Romenleri suçluyordu. "Bence Macarlar oralardakiler arasında en iyileri," diye ekledi. "En güçlü ırk onlar. Ötekileri hep hizada tutmuşlar." Béla Kun'a karşı bir Müttefik müdahalesinden söz ettiler. Henry Wilson kaygılı bir sesle, "Askeri nereden bulacağız?" diye sordu. Lloyd George, Bolşevizmin zaten kendi kendine öleceğine inanıyordu. Bu sohbetten hoşlanmıştı. Öğleden sonra çalışma arkadaşlarıyla konuşurken bu öğrendikleri işine yarayacaktı. Gazeteci sözlerini bitirirken, "Besbelli Dört Büyükler, Almanya'nın doğusundaki ülkeleri pek düşünmedi," dedi. "Asıl suçluyu cezalandırmakla fazla meşgul oldukları için küçük suç ortaklarına aldırış etmediler."

Dörtler Konseyi tıpkı Polonya için yaptığı gibi yine uyarılarını ve emirlerini gönderdi, ama yine bir o kadar başarısız oldu. Romenlere, Budapeşte'yi işgal etmemeleri söylendi. Bratianu gururlu tutumu seçti: "Biz 'Antant'ın dayanışma ruhu içinde, düzenin yeniden kurulabilmesi için Mikrobun üstüne gidiyoruz." Bu tanıdık bir lâftı. Romanya'nın savaştaki büyük hizmetlerine karşılık Müttefiklerin onlara nankör davrandığını söylemesi de öyleydi. Macarlara savaşı durdurmaları emredildi. Kun cevap olarak, Romanya'yla Çekoslovakya savaşı keserse, Macaristan'ın da kesmeye istekli olduğunu söyledi.

Müttefikler bundan sonra ne yapacakları konusunda bir türlü anlaşamıyorlardı. Fransız askeriyesi, Romen, Yugoslav ve Fransız birliklerinden

kurulmuş bir ordu yollayıp Macaristan'dan geriye ne kaldıysa işgal etmekten yanayken, Amerikalılar, Romenlerin bir kere oraya girince asla çıkmayacaklarını söylüyordu. Lloyd George Romanya'ya malzeme sevkiyatını durdurmakla tehdit etmeyi önerdi. 12 Haziran'da Dörtler Konseyi Macaristan'a, Çekoslovakya'ya ve Romanya'ya telgraflar çekip aralarındaki sınırları bildirmekte, her birinin kendi bölgesine çekilmesini emretmekte karar kıldı. Artık toprak kapışmacasına son verilmeliydi. Müttefikler, askeri yöntemlerin başıboş kullanımından etkilenerek kararlarını değiştirmeyeceklerdi. Amerikan delegesi General Bliss, söz konusu kuvvetlerin geri çekilmesini sağlamakla görevlendirildi. Karısına, "Güzel bir görev," dedi. "Tam barışsever, yorgun bir adama verilecek görev, öyle değil mi?"

Lloyd George, "Artık irademizi empoze etmeliyiz," diyerek Wilson'la Clemenceau'yu uyardı. "Kof, emirler savurmayı sürdüremeyiz." Savaş devam ediyordu. Romenler doğuya çekilmeyi reddettiler. Bratianu, Kun ile Rus Bolşeviklerin aynı anda saldırmasından, hatta tepeden tırnağa silahlanmış durumda olan Bulgaristan'ın da onlara katılmasından korktuğunu söylüyordu. Temmuz'da Macarlar, Kun'a saldırması için ona bir de bahane sundular. Kun son bir umutsuz kumara kalkışmış, Romenleri Tisza Nehri'nin gerisine, Budapeşte'nin yaklaşık 100 kilometre doğusuna püskürtmek istemişti. Romenler tüm kuvvetleriyle karşı saldırıya geçti. Macar ordusundan, Amiral Horthy'nin çevresindeki muhaliflerle temas halinde olan bazı birlikler savaşmayı durdurunca Macar hatları çöktü. Kun önce Avusturya'ya, oradan da Sovyetler Birliği'ne kaçtı. Orada Stalin'in baskınlarından biri sırasında tutuklandı, Romanya gizli polisiyle işbirliği yapmakla suçlandı, 1939 sonbaharında idam edildi.

3 Ağustos 1919'da Romen birlikleri Budapeşte'ye girdi. Yugoslavlarla Çekoslovaklar bu fırsattan yararlanarak kendi sınırlarından Macaristan topraklarına ilerlediler. Müttefiklerden tekrar tekrar yükselen şikâyetlere rağmen, Macaristan'ın düşmanları, 1919 sonbaharı boyunca bulundukları yerlerden çekilmedi. Birbirini izleyen zayıf Macaristan hükümetleri, onlarla da, kırsal alanda giderek güç kazanan Horthy kuvvetleriyle de başa çıkamadı. Budapeşte'deki Amerikan askeri temsilcisi günlüğüne şöyle yazmıştı: "Eğer üç büyük gücün askeri olsaydı ve onları sorun bölgelerinin herbirine hemen gönderebilecek durumda olsalardı, her şey çok başka türlü olurdu, ama peşpeşe savrulan ultimatomlar, sefil küçük Romanya'yı bile etkilemeyince, Yüksek Konsey'in prestiji pırıltısını kaybetmeye başladı." Barış Konferansı artık sonuna yaklaşıyordu. Wilson ABD'ye geri dönmüş, Milletler Cemiyeti'ni Kongre'den geçirmek için başarısız çabalar gösteriyor, Lloyd George zamanının çoğunu Londra'da geçiriyor, Clemenceau da Fransa cumhurbaşkanlığına aday olmaya hazırlanıyordu.

Artık Macaristan'ın büyük bölümünü işgal etmiş durumda olan Romenler, Kun'dan ve rejiminden geriye ne kaldıysa yağmalıyorlardı. Telefonlar, cins küheylanlar, itfaiye arabaları, ayakkabılar, halılar, otomobiller, tahıl, sığırlar ve onları taşıyan demiryolu vagonlarıyla lokomotifleri, doğuya doğru yola koyuluyor, bir daha da görünmüyordu. Kraliçe Marie

bir Amerikalı subaya neşeli bir tavırla, "İster hırsızlık deyin, ister başka bir isim takın, bence istediğimizi yapmaya hakkımız var," diyordu. Budapeşte'deki Müttefik askeri misyonu itiraz ettiğinde, Romenler yalnızca orduları için ikmal malzemesi almakta olduklarını söylediler. Bratianu, ne de olsa uygarlığı Bolşevizm'den Romanya kurtardı, diye görüşünü ekledi.

Kasım ayı geldiğinde büyük güçler açısından, özellikle İngiltere'yle Fransa söz konusu olduğunda, bıçak kemiğe dayanmıştı. Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'ya, barış koşullarına göre Macaristan olarak belirlenmiş topraklardan askerlerini derhal çekmeleri emredildi. Romanya bu emre istemeyerek ve çok geciktirerek uydu. Macaristan'da yeni ve daha istikrarlı bir hükümet kurulduğunda, Müttefikler nihayet barış yapabileceklerine karar verdiler. 1 Aralık günü Macaristan, temsilcilerini Paris'e yollamaya davet edildi, 5 Ocak 1920'de bindikleri tren Budapeşte'den kalktı. Tren ülkenin içinden geçerken, hat boyuna insanlar toplanıyor, yolculara iyi şanslar diliyordu.

Heyetin yaşlı lideri Kont Albert Apponyi, soy ağacını on ikinci yüzyıla, orta Asya'dan göçtükleri zamana kadar izleyebilen biriydi. Siyasi görüşleri ise on sekizinci yüzyılda bir yerlere takılıp kalmıştı. İyi ve nazik bir insandı, çok kültürlüydü, çok dindardı ve bir Macar vatanseveriydi. Paris'e pek az umutla gidiyordu: "Görevlerin en hüzünlüsünü reddedemezdim, ama yumuşama sağlayabileceğim konusunda boş hayallere de kapılmıyordum," diyordu. Macaristan'ın elinde pazarlıkta kullanabileceği hiçbir koz yoktu. Kun kaçtığında ülkenin sınırları zaten büyük ölçüde saptanmıştı ve Müttefikler tüm komşularla anlaşmalarını da imzalamışlardı.

Macarlar, Fransızlar tarafından soğuk ama nazik biçimde karşılandı, Bois de Boulogne'da bir resort oteli olan Château de Madrid'e götürüldüler. Onlara Almanlar'dan daha iyi muamele edildi. Ormanda gezinebiliyor, oradaki restoranlara bile gidebiliyorlardı. Barış koşulları onlara, Quai d'Orsay'de kısa bir törenle verildi. Clemenceau, Apponyi'ye çabucak, ertesi gün bir konuşma yapabileceğini, ama sözlü görüşmeler olmayacağını, ancak yazılı olabileceğini bildirdi. Odadan çıkarken Fransa başbakanından yüksek sesli, kaba bir gülüş yükseldiği duyuldu.

Apponyi'nin konuşması, Lloyd George'a göre, *tour de force* sayılabilecek bir şeydi. Akıcı bir Fransızcayla başlamış, sonra kusursuz bir İngilizceye dönmüş, ardından mükemmel bir İtalyancayla bitirmişti. Macaristan'ın yenik ülkelerin hepsinden daha ağır biçimde cezalandırıldığını söyledi. Toprağının ve nüfusunun üçte ikisini kaybediyor, pazarlarından, ham madde kaynaklarından koparılıyordu, üstüne de ağır bir tazminat ödemesi bekleniyordu. Üç buçuk milyon Macar, Macaristan'ın dışında kalacaktı. Eğer kendi kaderini tayin ilkesi adil bir ilkeyse, ki kendisi de onun adil bir ilke olduğu kanısındaydı, herhalde Macarlara da uygulanması gerekirdi. En azından, Macaristan'dan alınan topraklarda plebisit yapılmalıydı. (Yazık ki bu noktadan sonra iddialarını zayıflatacak bir ifadede bulundu, Macarların kendilerinden daha aşağı uygarlıkların yönetimi altında yaşamak zorunda bırakıldığını söyledi.)

Lloyd George'un bir sorusuna cevap olarak, Apponyi yanında getirdiği kocaman etnografik haritayı açtı, barış mimarları da çevresine toplandı. Lloyd George, Apponyi'ye, "Çok etkili konuştunuz," diye fısıldadı. Clemenceau bile terbiyeli davranıyordu. Macarlar yazılı cevaplarını hazırlamak üzere otellerine dönerken bir dereceye kadar umut duygusu belirmişti. İngiltere parlementosunda Macaristan'ın koşullarına ilişkin kritik sorular soruluyordu. Fransız iş adamlarından birkaç önemli kişi, Fransa'yla Macaristan arasında ekonomik ilişkilerin yeniden başlatılmasını istiyordu; gayrı resmi görüşmeler başlamıştı bile. İtalyan hükümeti, yeni bir başbakanın önderliğinde, eski düşmanlıklarından vazgeçti, Macaristan'ın itirazlarının ciddiye alınması konusunda Müttefikleri teşvik etmeye başladı. Ama bunlar da yetmedi. Sonunda İngilizlerle Fransızların anlaşmaları yeniden biçimlendirmeye hazırlıklı olmadığı görüldü. İtalyanlar da konuyu zorlamaya istekli olmadılar. Barış mimarları belki Romanya, Yugoslavya ve Çekoslavakya'dan gelen bir memorandumdan da etkilenmiş olabilirdi. O belgede, sınırları yeniden çizme yolunda herhangi bir girişimin ihanet demek olduğu ifade ediliyordu. Aslında Macaristan aleyhinde söylenen her şey koskoca bir balondu. Genç bir İngiliz gözlemcinin 1919'da Károlyi'ye söylediği gibi, "Antant hükümetlerinin, Macaristan'daki on milyon kişinin kaderine kaygılanmaktan çok daha önemli sorunları vardı."

Macaristan ancak birkaç küçük ödün koparabildi: Bunlar, örneğin, Tuna'da daha çok devriye gemisi bulundurmak gibi şeylerdi. 4 Haziran 1920'de, Trianon Sarayında kısa bir tören yapıldı, Macar temsilciler anlaşmayı imzaladı. Macaristan'da resmi binalarda bayraklar yarıya indirildi. Trianon, Müttefiklerin zalimliğini ifade eden bir klişe kelime haline geldi, o anlaşmanın anıları, Macarlar arasında, anlaşmadaki koşulların yok edilmesi konusunda yaygın bir isteğin simgesi oldu. İki savaş arası dönemde en önemli siyasal lider Horthy olmuş, Macaristan'ın hâlâ monarşi olduğu yaklaşımıyla kendisi naip tayin edilmişti. (Ülke kendine bir daha kral bulamamıştı; böyle olması da hem İngilizlerin, hem de Horthy'nin işine geliyordu.) Horthy ve destekçileri Macaristan'ı savaş öncesindeki sınırlarına kavuşturmak gibi olmayacak planlarla uğraşıyor, örneğin Slovakya'daki Çek askerlerini kışlalarında zehirli gazla öldürüp ardından Macar askerleriyle saldırmak gibi şeyler konuşuyorlardı. Ilımlı olanlar ise bir tek Transilvanya'ya razıydı.

1930'larda Macaristan yavaş yavaş ve tedbirli bir şekilde, diğer revizyonist güçlere doğru yaklaşmaya başladı, Hitler'in Almanya'sına ve Musolini'nin İtalya'sına doğru kaydı. 1938'deki Münih uzlaşması Çekoslavakya'yı Hitler'in karşısında tek başına bırakırken, Macaristan Slovakya'nın bir parçasıyla Rutenya'nın tamamını talep etti ve başarılı oldu. 1940'da sıra Romanya'ya, 1941'de de Yugoslavya'ya gelmişti. Hitler'in desteğiyle Macaristan, Transilvanya'nın beşte ikisini, güneydeki Banat'ın da bir parçasını geri aldı. Geri aldığı toprakların tadını ancak kısa bir süre boyunca çıkarabildi. 1945'te zaferi kazanan Müttefikler yeniden Trianon sınırlarını geri getirdiler ve o sınırlar öylece kaldı, Paris Barış Konferansı'nın bozulmayan kararlarından biri oldu. Şimdilik.

BÖLÜM VI

Sıkıntılı Bir İlkbahar

21

Dörtler Konseyi

İlkbahar Paris'e 1919'da geç geldi, ama Nisan ortasında manolyalar açmış, bulvarların iki yanındaki kestane ağaçları çiçeğe durmuştu. Etiyopya delegeleri upuzun boyları, beyaz entarileriyle kente geldiklerinde pek yakışıklıydılar. Büyük müzeler yeniden açılıyor, çocuklar parklarda oynuyordu. 1 Mayıs günü her yer kapandı, sol kanat binlerce kişiyi yıllık sosyalist gösteriler için yollara döktü, hükümet de buna askerleri çağırarak tepki verdi. Paris'in merkezinde, pek çok yerde çatışmalar oldu, söylentilere göre 2000'den fazla kişi ağır yaralanmış, hastanelere kaldırılmıştı.

Barış Konferansı'nda Almanya şartları büyük ölçüde tamamlanmış, orta ve güney Avrupa'daki sınırların çoğu, en azından kâğıt üzerinde, çizilmişti. Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'yla anlaşmalar yapmak üzere de adımlar atılmış bulunuyordu. Paris sokaklarında acı bir espri fısıldanıp durmakta, aslında "adil ve kalıcı bir savaş" hazırlanmakta olduğu söylenmekteydi.

Konferansın merkezinde yeni Dörtler Konseyi, yani Clemenceau, Lloyd George, Orlando ve Wilson vardı. Konsey yeni dönem toplantılarına Mart'ın son haftasında başlamıştı. Burada ana fikir, her zamanki maiyetleri ve sekreterleri olmadan toplanmak, büyük sorunları aralarında çözmek istemeleriydi. Lloyd George hem Yüksek Konsey günlerindeki haber sızmaları, hem de barış çabalarının çok yavaş ilerlemesi konusunda kaygılıydı. Clemenceau da onu haklı buluyordu. Konferans iki ay içinde pek fazla şey başarmamıştı. Wilson da aynı görüşteydi. Zaten her zaman küçük, gayrı resmi grupları tercih eder, öyle ortamlarla daha serbest konuşur, gerekirse fikrini de değiştirebilirdi. Bazı müstehzi kişiler, konseyin İtalyan dışişleri bakanı Sonnino'dan kurtulmak için de iyi bir bahane olduğunu söylüyorlardı, çünkü Sonnino o asık suratlı inatçılığıyla herkesi kendine düşman etmeyi başarmıştı; buna kendi başbakanı bile dahildi.

Dördü genellikle günde iki kere biraraya geliyorlardı. Önemli bir kriz varsa, pazar günü bile toplanıyorlardı. Arasıra Celemenceau'nun Savaş Bakanlığı'ndaki rutubetli, rahatsız ofisinde çalışıyorlardı, ama Wilson'un çalışma odası, daha çok tercih ettikleri yerdi. Wilson o odada, bir koltukta kazık gibi oturuyor, arasıra gözlemci olan Tardieu'ye göre, "bir tezi eleştiren üniversite profesörlerine" benziyordu. Wilson yavaş ve tane tane konuşuyor, Lloyd George ise elleriyle dizini kucaklamış pozda, konulara yıldırım

gibi dalıyor, bazen öfkeleniyor, bazen keyfi yerinde oluyor, "teknik iddialara tümüyle kayıtsız kalarak, elinde olmadan, aramadıkları çözümlere kendini kaptırıyor, ama zerafeti ve esprisiyle göz kamaştırıyordu". Clemenceau koltuğunda kaykılarak oturuyor, eldivenli elleri iki yanında hareketsiz duruyordu. Ötekilerden daha seyrek konuşuyor, konuştuğunda Wilson'dan daha ateşli, Lloyd George'dan daha mantıklı şeyler söylüyordu. Bazen iyi duyabilmek için şöminenin muhafaza paravanının kenarına tünüyordu. Orlando normalde şöminenin öbür yanına, diğer üçünün karşısına oturmayı tercih etmekteydi. Başka açılardan da izole durumdaydı. Kafası hep İtalya'nın talepleriyle dolu olduğundan, diğer tartışmalara pek az katılıyordu. Karşısındakilerin üçü aralarında hızlı hızlı İngilizce konuşmaya başladığında da kendini dışarda hissediyordu. Bir keresinde bir arkadaşı ona son toplantıyı sorduğunda, Wilson'un siyahlarla ilgili, altıncı kere anlattığı bir fıkrayı nihayet anlamaya başladığını söylemişti.

Japonlar dışarda bırakıldıkları için yumuşak itirazlar da bulunuyorlardı. Onları Beşler Konseyi'ne yollamışlardı. Orada İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'nin dışişleri bakanlarıyla toplanıyor, Dörtler Konseyi'nin oraya bıraktığı bazı işleri konuşuyorlardı. İngilizler onlara hemen İkinci Onbir adını takmışlardı. Yüksek Konsey'in ortadan kalkıp yerine iki yeni organın kurulmasını profesyonel diplomatlar bir skandal olarak görüyordu. Paul Cambon, "Değersiz ayarlamalar, uydurma fikirler," diyordu. Basına gelince, zaten haber aktarımına getirilen sınırlamalardan rahatsız oldukları için, eleştirileri adamakıllı yüksek sesli oluyordu. *Figaro* muhabiri, Barış Konferansının kara boya sürülmüş bir kaput bezine benzediğini, üzerinde "karanlık tünelde zenciler kavgası" diye yazdığını söylemekteydi. *New York Herald*'daki bir karikatürde Wilson "yeni güreş şampiyonu" kılığında, basının sırtını yere getirmekteydi.

Barış Konferansı'nın dikkatli İngiliz sekreteri Hankey, Dörtler Konseyi'nin kayıtlarının olmayışı konusunda kaygılıydı. "Sekreteryal açıdan korkunç bir zorluk," demekteydi. Bir iki hafta geçtiğinde Dörtler, bunun iş çıkarma açısından da zorluk olduğunu keşfettiler. Neye karar verdiklerini hatırlayamıyor, belli bir konuda kimin neyi yapması gerektiğini bilemiyorlardı. Nisan ortasında Hankey yine içeri çağrılmış, not tutmaya başlamıştı. Ardından çevirmen de geri döndü. O da tarihçi Paul Mantoux idi. Her sabah, bir gün önceki toplantıdan hatırladıklarını, Clemenceau için gizli bir tutanağa yazıyordu. (Mantoux bu tutanaklardan bir kopya da kendine saklamaktaydı. Almanlar 1940'da Paris'i işgal ettiğinde, o kopyaları buldular. Her nasılsa, sayfalar hâlâ sağlamdı.) Nisan sonunda Orlando da bir İtalyan sekreter getirmişti. Sonuçta dünyanın başta gelen dört devlet adamının üç ay boyunca yaklaşık 200 toplantıda birbirlerine neler söylediğine ilişkin elde inanılmayacak kadar eksiksiz bir kayıt bulunmaktadır. Hankey'in notlarında herkes kibar devlet adamı gibi konuşmaktadır, çünkü Hankey garip kaçan atışmaları törpülemiştir; ama Mantoux ile Aldrovandi (İtalyan sekreter), notlarında gündem dışı sözleri ve öfkeli atışmaları da atlamamışlardır.

Dörtler gerçi kapışmış, bağrışmış, birbirine küfür de etmiştir, ama aynı zamanda, Orlando bile dahil olmak üzere, birbirlerine takılmış, espriler yapmış, fıkralar anlatmış, birbirinin acısını da paylaşmışlardır. Haritaların üzerine eğilmiş, hatta Wilson'un dev haritasını yere açıp üzerinde emeklemişlerdir. Lloyd George'la Wilson aralarında kiliseye gitmekten söz ederken, Clemenceau ömründe hiç kiliseye gitmediğini söylemiştir. Canlarını sıkan şeyleri paylaşmışlardır. Clemenceau ötekilere, hakarete uğradığında hiç uykusunun kaçmadığını, ama gülünç duruma düşünce hiç uyuyamadığını anlatmıştır. Wilson'la Lloyd George, onun ne demek istediğini çok iyi anlamışlardır, çünkü böyle durumları onlar da yaşamıştır. Wilson'un kendi ülkesine özgü Güneyli fıkralarını terbiyeli terbiyeli dinleyen Lloyd George'la Clemenceau, kendi ülkelerinden fıkralar anlatmışlardır. Bir keresinde Wilson, Clemenceau'ya hitab ederken söze, "Sevgili dostum," diye başladığında, Clemenceau hemen onun sözünü kesmiş, "Bize 'sevgili dostum' dediğin zaman içimde hep bir korku beliriyor," demiş, Wilson da, "başka türlü yapamam, ama istersen 'görkemli meslekdaşım' diye başlayabilirim," demiştir. Toplantılarının sonlarına doğru Clemenceau, Lloyd George'a, "Wilson'u nasıl buluyorsun?" diye sorduğunda, Lloyd George, "Seviyorum," demişti. "Başlangıçtakine göre çok daha fazla seviyorum." Clemenceau, "Ben de öyle," diye karşılık vermişti. Bunlar güç sahibi olmanın yalnızlığını paylaşan insanlardı. Birbirlerini başka hiç kimsenin anlayamayacağı kadar iyi anlıyorlardı.

İşin hacmi giderek büyüyordu. Örneğin Mart'ın son gününde Dört Büyükler, Almanya'nın tazminatını, Saar kömür yataklarını, Ren bölgesinin Müttefiklerce işgalini, Manş'ın altından geçecek tünel inşasını, Belçika'nın taleplerini, Macaristan'daki ihtilali, Macaristan'la Romanya arasındaki silahlı çatışmaları ve Smuts misyonunun gönderilmesini konuşmuşlardı. Wilson bu arada vakit bulup donanma bakanına, kendi ülkesiyle İngiltere arasında başlayan gemi inşa yarışından da söz etmişti. Lloyd George iki danışmanıyla kahvaltı etmiş, Polonya durumunu konuşmuştu. Clemenceau, diğer işlerine ek olarak, Foch'la bir kriz yaşamış, bir dizi grevle de başa çıkmak zorunda kalmıştı. Basın durmadan Barış Konferansını eleştiriyor, özellikle de görüşmelerin gizli yapılmasına ve sonuçların bu kadar yetersiz oluşuna çatıyordu.

Dörtler arasında en iyi gözüken Lloyd George'du. Sonradan, Paris'te geçirdiği altı ayın, ömrünün en iyi altı ayı olduğunu söyleyecekti. İngiltere'yi savaştan sağlam çıkarmış, barış görüşmelerinden de zevk almıştı. Paris'ten ayrıldığı gün, eski arkadaşı Riddell'e, "Bir daha açılmayacak bir kitabı kapatıyormuşum gibi hissettim," demişti. "Çok ilginç bir kitap. Kaygılı bir dönemdi, ama hoş bir dönemdi. Zevk aldım. Böyle bir şey daha yaşayacağımı sanmam. Öyle capcanlıydı ki!"

Buna karşılık Wilson gözle görülür biçimde yaşlanmış gibiydi. Yanağındaki tik bile çok daha fazla belli oluyordu. Almanya koşullarının zorlu tartışması sırasında çok hastalanmıştı. Belki de hafif bir kriz geçirmiş

olabilirdi, o kriz belki, dört ay sonra gelecek inmenin bir ön habercisi olabilirdi. Başkanın basın sekreteri Baker, Mayıs başında, "Başkanı hiç bu kadar yorgun ve bitkin görmedim," diye yazmıştı. "Konseyde sabah neler konuşulduğunu bile hatırlaması bir çaba gerektiriyordu." Wilson ruhen yorgundu. Bir keresinde, "Birdenbire çok iyi bir haber gelse düşüp ölürmüşüm gibi hissediyorum," demişti. Daha sinirli, daha mantıksız, daha kolay parlar hale gelmişti. Resmi arabalar konusunu takınak haline getirdi. Evindeki Fransız hizmetkârların hepsi mükemmel İngilizce konuştuğu için, (tersine göstergelere rağmen) hepsinin casus olduğunda ısrar etti. Birdenbire çalışma odasındaki eşyaların yerlerini değiştirdi. Doktoruna, "Bu odadaki eşyaların renklerinin birbiriyle böyle savaşmasından hiç hoşlanmıyorum," dedi. "Yeşillerle kırmızılar karmakarışık ve arada hiç uyum yok." Dörtler Konseyi toplantılarında Amerika köşesi kırmızı, İngiliz köşesi yeşil olacaktı, Fransızlar da geri kalan ıvır zıvırı alabilirdi.

14 Nisan'da Dörtler Konseyi, Alman hükümetini, delegelerini Paris'e göndermeye davet etmekle yeni zorlukları göze aldı. Barış Konferansı'nın tümü tarafından kabul edilmesi gereken anlaşma, garip bir karışımdı. Yarısı yenik bir orduya yönelik geleneksel maddelerken, yarısı da yeni bir dünya düzeninin planı gibiydi. Savaş ganimetlerinden söz ediyordu. Almanya, 1871'de Fransa'dan alıp Berlin'e götürdüğü tüm bayraklarla birlikte, Afrikalı bir yöneticinin kafatasını da geri verecekti, ayrıca Polonya ve Çekoslavakya'nın kendi kaderini tayin hakkına uyacaktı. Almanya'nın toprak kayıplarına ve savaştan sorumlu olanların cezalandırılmasına ilişkin maddeler, yeni dünya düzeni maddeleriyle yanyana duruyordu, bunlar arasında, örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü de vardı, metnin başına da, Wilson'un ısrarıyla, Milletler Cemiyeti Anlaşması konmuştu. Almanya Anlaşması ilk önemli anlaşma olduğu için Wilson'la destekçileri, yeni diplomasinin ana ilke ve kurumlarının o metinde bulunması gerektiğini hissetmişlerdi.

Merkezi bir yazı komitesi kurulup maddeleri sıraya sokmuş, ifadesinin sarih ve tutarlı olmasını sağlamıştı. Baker'ın yardımcısı Quai d'Orsay'e uğradı, barış anlaşmasını inceledi. "Yazı komitesi ölesiye çalışıyordu," diye bilgi verdi. "Ama onlar işe başladığında ortada toparlanmış malzeme pek azdı, çoğu çok kötü yazılmıştı, büyük kısmı birbiriyle çelişki içindeydi; örneğin tazminatlar, limanlar, finansman ve ekonomi maddeleri hep birbirinin kuyruğuna basıyordu." Bir yandan da barış mimarlarından habire değişiklikler ve eklemeler geliyordu. Bu süreç, metin baskıya gönderilinceye kadar sürdü. Dörtler Konseyi, anlaşmaya afyon kaçakçılığı ve Lüksemburg hakkında bir şeyler koymayı unuttuklarını fark ettiler. Lloyd George, zehirli gaz konusunda bir madde olmasını mutlaka istiyordu. Kanada başbakanı Borden de Uluslararası Çalışma Örgütü maddelerinden birinin değişmesini istiyordu. Foch'la komutanları, yazı komitesinin silahsızlanma maddelerini zayıflatmakta olduğundan kuşkulandılar, toplantılarda kendilerinin de bulunması için ısrar ettiler.

29 Nisan sabahı, Belçika delegeleri Wilson'un çalışma odasına, özel davete gelmiş istenmeyen konuklar gibi girdiler. Anlaşmayı bu haliyle imzalaya-

mayacaklarını söylemeye gelmişlerdi. Ülkelerinde kamuoyu, Belçika'ya haksızlık edildiği kanısındaydı. Sokaklarda göstericiler, "İngiltere 1914 Ağustos'unu unuttu mu?" "Wilson neden harabelerimizi ziyaret etmiyor?" "Doğu Afrika'da Belçikalı kahramanlar gömülü! Onların mezarlarını kim koruyacak?" diye soran dövizler taşıyordu. Brüksel gazetelerinden birinin manşeti, "Müttefikleri Belçika'yı Terk Etti ve Aşağıladı!" diye haykırıyordu. Bunlar abartı değildi. Avrupa'da asıl çatışmalar o ülkenin işgaliyle çıkmıştı, ama şimdi Barış Konferansında o ülke görmezden gelinmişti. Zaten 1945'te de, zaferi kazanan Müttefikler bu sefer Polonya'yı Sovyetlere terk edeceklerdi.

Oysa tüm Müttefiklerin arasında, Almanya'nın elinde en büyük acıları çeken Belçika olmuştu. Ypres'e doğru uzanan kıyıdan içeriye giriş yapan küçücük bir şeridin dışında, ülkenin tümü savaş sırasında işgal edilmişti. Müttefiklerin Belçika'daki Almanların davranışıyla ilgili kopardığı gürültünün çoğu propaganda olsa bile, hepsi abartı değildi. Almanya gerçekten ülkeyi gaddarca ve ustalıkla soyup dımdızlak bırakmıştı. Makineler, yedek parçalar, koskoca fabrikalar (çatılarıyla birlikte), onları taşıyacak tren vagonlarıyla lokomotifler, doğuya doğru gidip gözden kaybolmuştu. Belçika 1914'ten önce zengin bir ülkeydi. 1919'da ise işgücünün %80'i işsizdi. Çelik üretimi eskisinin yüzde onundan azdı. Kırsal bölgelerde çiftçilerin gübresi yoktu, aletleri yoktu, hayvanları pek azdı, çünkü milyonlarca at, inek, koyun, hatta tavuk alınıp doğuya yollanmıştı. Müttefiklerin yardım çabaları olmasa, Belçikalıların tümü daha barışın ilk kış mevsiminde açlıktan ölüp giderdi.

Ama yazık ki Belçikalıların destekçileri pek azdı. Wilson o ülkenin ayağa kaldırılmasını On Dört Nokta'ya bile dahil etmiş biri olarak, şimdi daha büyük sorunlarla meşguldü. Fransızlar Belçikalıların küçük Lüksemburg dükalığını ilhak etmek istediğinden kuşkulanıyor, İngilizler de onları açgözlü buluyordu. Lloyd George, Belçika başbakanıyla, Belçika'nın 'mantıksız' istekleri konusunda öfkeli bir kavga etmişti. "Ona Belçikalıların savaşta nisbeten daha az can kaybettiğini, Belçika'nın fedakârlıklarının da İngiltere'ninkinden büyük olmadığını açıkça söylemek zorunda kaldım," demişti.

Dışişleri Bakanı Paul Hymans da Belçika'nın davasına yardımcı olacak biri değildi. Derli toplu, zeki, ufacık bir adamdı. Davasının haklılığına tümüyle inanmıştı. Dörtler Konseyi'ne ders veriyor, kendisine ya da Belçika'ya hakaret edildiğini düşündüğünde yüksek sesle ve uzun uzun yakınıyordu. Bir keresinde hızını alamamış, "Keşke Belçika için yapabileceğim bir şey olsaydı," diye bağırmıştı. Clemenceau yerinden kalkarken, "Belçika için yapabileceğin en iyi şey, ölmek ya da istifa etmek," demişti.

Belçikalılar büyük güçlerin Hollandalılara baskı yapacağını, iki ülke arasındaki sınırları, özellikle Scheldt Nehri sınırını düzelteceğini ummuşlardı. Bu nehir Belçika'nın önemli bir limanı olan Antwerp'ten denize dökülüyordu ama Hollanda topraklarından geçerek geliyordu. Hollandalılar savaştan önce kendi limanları olan Rotteredam'da pek bir çaba

göstermemiş, örneğin zemini temizleyerek trafiği kolaylaştırmaya çalışmamıştı. Hollanda tarafsız ülke olduğu için Barış Konferansı'nda yoktu. Topraklarının bir santimini bile vermeyi kesinlikle reddediyor, Almanya'dan kendilerine başka topraklar verilmesi karşılığında bile böyle bir şeye yanaşmıyordu. Büyük Güçler'den ise ses çıkmıyordu.

Belçika bu arada Almanya'yla olan sınırını da biraz düzeltme amacını gütmekteydi. Belçika işleri Komisyonu, Eupen ile Malmédy kasabaları arasındaki küçük toprak parçasını Belçika'nın almasını tavsiye etmişti. Fazla bir şey değildi; 400 mil kareyi geçmiyordu, nüfusu da 60.000 dolayındaydı, ama Belçika'nın savaştaki zararlarına karşılık çok değerli ormanlarla kaplıydı. Uzmanlar buna tarafsız Moresnet'i de katıp bir mil kare daha eklemekteydi. Orası hukuk tartışmalarının konusuydu, çünkü 1815 anlaşmasının ifadesi biraz müphemdi. Dörtler Konseyi bunları kabul etti.

Ama konu zarar ziyan telafisine gelince, Dörtler o kadar anlayışlı davranmadı. Belçika savaş maliyetini taleplerine dahil etmek için özel izin istiyordu. Bu istek, kulağa ilk geldiğinde sanıldığı kadar da mantıksız bir istek değildi, çünkü ülkenin çoğu işgale uğrayınca Belçika hükümeti, her şeyi aldığı borçlarla finanse etmek zorunda kalmıştı. Belçikalılar aynı zamanda, Almanya'dan paralar gelmeye başladığında da öncelik istiyorlardı. Amerikalılar anlayışlıydı. İngilizlerle Fransızların ise tazminat parası konusunda kendi planları olduğu için anlayış göstermeleri mümkün değildi, ama 29 Nisan'da geri bastılar, birkaç gün içinde bir anlaşma sağlanabildi. Almanya parayı verir vermez Belçika'ya 500 milyon dolar verilecekti. Bu para, hesaplanacak toplam zarar ziyanın bir yüzdesi sayılacaktı. İngiltere'yle Fransa daha sonraki yıllarda Belçika'nın taleplerini kısmak için ellerinden geleni yaparken, Almanya da hiçbir şey ödememek için elinden geleni yaptı. Belçika'nın öncelikli alacağının tamamını alması 1925'e kadar sürdü, sonunda, tıpkı müttefikleri gibi, o da istediğinin ancak bir parçasını alabilmiş oldu.

Ama Paris'teki pazarlıklar sırasında Belçika bir kere olsun maharet göstermeyi başardı. Almanya Anlaşmasını imzalamama tehdininin zamanlaması harikaydı. İtalya Barış Konferansından çekilmişti, Japonya'nın talepleri konusunda da ciddi bir kriz çıkmıştı. Alman delegeler o gün geliyorlardı, Almanya koşulları ise henüz son haline getirilebilmiş değildi. Daha da kaygı verici olan şey, böyle dağınık bir Barış Konferansının o anlaşmayı Almanlara imzalatıp imzalatamayacağının pek de belli olmayışıydı.

22

İtalya Gidiyor

Belçika'nın ultimatomundan dokuz gün önce, 20 Nisan günü, Frances Stevenson, Lloyd George'un Rue Nitot'daki dairesinin penceresinde durmuş, Wilson'un evine bakıyor, Dörtler Konseyi'nin acil toplantısının hâlâ devam edip etmediğini anlamaya çalışıyordu. O gün pazardı ve Paskalya'ydı. Hava çok güzeldi. Lloyd George ona bir piknik sözü vermişti. "Birdenbire pencerede Orlando belirdi, çerçevenin dışındaki demir çubuğa yaslandı, başını avuçlarının arasına aldı. Bana ağlıyormuş gibi geldi, ama tabii inanamıyordum. Ama sonra mendilini çıkardı, gözlerini, yanaklarını sildi." Frances'in yanında, Lloyd George'un uşağı vardı. Kendini tutamayıp, "Bu zavallı yaşlı beye ne yaptılar?" diye bağırdı. Odanın iç tarafından Clemenceau olup biteni soğuk bakışlarla seyrediyordu. İngilizler dehşet içinde donup kalmışlardı. Hankey, oğlu böyle yüz kızartıcı bir duygusallık sergilese, onu bir güzel pataklayacağını söyledi. Hareket eden tek kişi Wilson oldu. İlerleyip İtalyan başbakanını teselli etti. O aşamaya kadar Amerikalılarla İtalyanlar arasında gelişmiş düşmanlık düşünülürse, doğrusu bu hareketi çok cömert bir jestti.

Barış Konferansının en ciddi kavgası artık sürekli hale gelmişti; böyle bir şey için en yanlış zaman da o gündü. Alman delegeler Paris'e gelmek üzereydi. Barış mimarlarının tek bir cephe olarak gözükmesi çok önemliydi. Gerçi İtalya'nın konferanstaki talepleri esas olarak üç bölgedeydi -Afrika, Ortadoğu ve Avrupa'daydı- ama sorunu yaratan asıl Adriyatik'teki talepleri, özellikle Fiume limanı olmuştu. Kavga toprak kavgasıydı, ama aynı zamanda ilke sorunuydu da, çünkü İtalyanlar kendilerine eski diplomasi yoluyla vaadedileni isterken, Amerikalılar yeni diplomasi konusunda ısrarlıydı. Kişilik çatışması da vardı. Bu esas olarak Wilson'la İtalyanlar arasında, özellikle de dışişleri bakanı Sonnino arasındaydı. Asıl mesele (Amerikalıların tiksintiyle nitelediği gibi) yağmayı paylaşmak mıydı, yoksa sınırları etnik çizgilere göre çizmek miydi? Wilson bunu bir prensip meselesi sayıyordu; nedeni de, İtalya'nın istediği şey ona İngiltere veya Fransa tarafından, gizli Londra Anlaşması'yla vaad edildiği içindi (Wilson o anlaşmadan tiksiniyordu), ya da orada nüfusun çoğu Slavlar olduğu içindi (bu da kendi kaderini tayin hakkı ilkesini ihlal etmek demekti), ya da belki her iki neden de geçerliydi.

Orlando doğrudan çatışma istememiş, bundan kaçınmaya çalışmıştı. Ama Wilson'un diğer politikacılar gibi biri olmadığını, dünyanın da 1918'de

artık 1914'teki gibi olmadığını gözden kaçırmıştı. Orlando İtalyan siyasetinin bulanık ortamında yetişmiş, gizli ittifaklara, ayarlamalara, nüfuz ilişkilerine alışmıştı. Kısa boylu, kutu gibi bir adamdı, elleriyle işaretler yaparak konuşurdu, aslen Sicilyalıydı, avukat olmak üzere eğitim almıştı, zorlukları her zaman doğru sözleri bulup söyleyerek aşmanın mümkün olduğuna inanmıştı. Ülkesi ve, ailesiyle de büyük gurur duyuyordu. Paris'te bir masa etrafına oturdukları Amerikalılara, kasılarak, otuz bir ay içinde üç çocuk sahibi olduğunu söylemiş, bunun daha çabuk yapılamayacağını eklemişti. Nicolson haksız yere onu, "Beyaz, zayıf, pelte gibi bir adam," diye nitelemişti, ama Orlando ülkesini yenilgiyle yüzyüzeyken ayakta tutmayı bilmişti.

Zengin, sanayileşmiş kuzeyle, tarımcı, gelenekçi güney olarak bölünmüş bir ülke için, savaş çok zorlu bir dönemdi. 1860'lardaki birleşmenin büyük vaadi yerine getirilememişti. İtalya'nın ekonomisi yavaş büyümüş, dış ilişkilerdeki kısa süreli atılımları ya utandırıcı, ya da 1896'da Adowa'da Habeşlere yenildiklerinde olduğu gibi, küçük düşürücü sonuçlarla noktalanmıştı. Almanlar gibi onlar da yeni bir ulustu. Yine onlar gibi, uyguladıkları siyasal sistemin pek çok düşmanı vardı. Katoliklerin kilisesi yeni devleti kabul etmemiş, radikal sosyalistler mevcut yapılarda reform yapılmasından umut kesmişti, sağ kanat milliyetçileri de yolsuzluklarla dolu sıkıcı politikalardan kurtulmaya can atmaktaydı.

Savaş sırasında İtalya, Büyük Güçler'in en yoksulu olarak, sahip olmadığı parayı harcamıştı. 1919'da müttefiklerine 700 milyon sterlin borçluydu ve savaş dönemindeki enflasyonu da (Rusya dışında) başka her ülkeden yüksekti. Avusturya-Macaristan cephesinde İtalyan askerleri, kötü yönetilmiş ve kötü donatılmış oldukları için, Alplerin yamaçlarında aşağıdan yukarıya doğru savaşmak zorunda kaldıklarında çok kayıp vermişlerdi. 1917'de Caporetto'da ordu çökünce, İtalyanlar generallerini suçlarken, sistemi de suçlamışlardı. 1918 yılına gelindiğinde yarım milyondan fazla insan ölmüş, çok daha fazlası da ağır yaralanmıştı. Ne uğruna olmuştu bütün bunlar? İlerde çok yaygınlaşacak bir yorum, şimdiden İtalya'da kulaktan kulağa fısıldanıyordu; "sakatlanmış zafer." Ayrıca ihtilal lafı da çok sık geçmeye başlamıştı.

Liberal ve ılımlı sosyalistler hükümetten desteklerini çektiler. Gördüklerini derin bir karamsarlık olarak yorumluyor, Orlando da milliyetçi sağa giderek daha çok bağımlı hale geliyordu. Bir zafere çok ihtiyacı vardı, ya da en azından Paris ufkunda bir zafer belirmeliydi. Eğer Sonnino'yla muhafazakâr arkadaşları, Londra Anlaşması'nın lafzına bağlı kalıp ısrar ediyorlarsa, bu sağlanmalıydı. Milliyetçiler Adriyatik'in doğusunda, İtalya'ya vaad edilenden daha fazla toprak istiyorsa, örneğin Fiume'yi istiyorsa, o da mümkün olmalıydı. Belki Wilson ilkelerinden, özellikle kendi kaderini tayin hakkından söz ederek liberalleri bile kazanabilir, kendi safına çekebilirdi. Bu tabii İtalya dışına dağılmış olarak yaşayan İtalyanlar içindi (İtalya yönetimi altına girecek Almanlarla Slavlar için geçerli olamazdı). Milliyetçileri heyecanlandıran, İtalya'nın müttefiklerini de öfkeden kudur-

tan formülü asıl bulan Orlando'ydu: "Londra Anlaşması artı Fiume". Sonunda Fiume, İtalyan milliyetçileri için bir ölüm kalım meselesine dönüşüp, Wilson'a da iğne gibi batınca, çok şaşırmıştı.

Sonnino İtalyan heyetinin ikinci güçlü adamıydı. Sağlam şekilde Londra Anlaşması'nın arkasındaydı (ne de olsa, o anlaşmanın görüşmelerini kendi yapmıştı), ama Fiume'ye pek ilgi duymuyordu. Lloyd George'a göre, "Bu küçük talep yüzünden İtalya'nın daha önemli şeyleri kaybedebileceğinden korkuyordu." Ama İtalya'nın Paris'teki başarısız diplomasisinin tüm sorumluluğunu o üstlenecekti. Orlando ucuz kurtulacaktı. Bunun nedeni kısmen, Sonnino'dan farklı olarak, iyi İngilizce konuşamamasıydı. Amerikalılarla İngilizlerin çoğu onun ne dediğini anlamıyordu. Lloyd George'un dediği gibi, "çekici ve sevimli bir kişiliği vardı, bu da onu, birlikte iş yapması zevkli bir insan haline getiriyordu." Lloyd George aynı zamanda (hatalı olarak) Başkan Wilson'la arasında temel bir görüş ya da ilke farkı olmadığını söylüyordu. Orlando, Amerikalılar arasında da 'bir hayli popüler' biriydi. House, Wilson'a yazdığı bir mektupta, "Orlando burada olsa bir şeyler yapabilirdim, ama Sonnino umutsuz," demişti. Sonnino tersine "asık suratlı, soğuk ve kontrol dışı" biriydi. Kötü konuşurdu ve Paris'te pek az dostu vardı.

1919'da Sidney Sonnino yetmiş yaşını geçmişti. Kabarık ak saçları, kocaman, sarkık bıyığı, çalı kaşlarının altındaki çukur gözleri ve sert ifadesiyle, tipik muhafazakâr İtalyan politikacısı, eski tip Avrupalı devlet adamıydı. Aslında daha fazlası da vardı: Halkın çoğunun Katolik olduğu bir ülkede o Protestandı, Dante'nin Beatrice'si hakkında ihtirasla yazı yazan bir entellektüeldi, çok da usta polemikçiydi. Mısır'da, İtalyan Yahudisi bir iş adamıyla Galler bölgesinden gelme eşinin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Sonnino aslında İtalyan politikasının ortasına gelip yerleşmiş bir yabancıydı. Eski model bir liberal olarak, yıllar içinde sağa doğru kaymıştı. Kalabalık halk kitlelerine yardım etmek isterdi, ama onlara, kendilerini kurtarmalarına izin verecek kadar güvenemezdi. Savaş öncesinde iki kısa dönem için başbakanlık yapmış, dürüst ve çıkarı peşinde koşmayan bir politikacı olarak düşmanlarının bile saygısını kazanmıştı. 1914'te de dışişleri bakanı olmuştu.

Başkalarına benzememekten çok gurur duyardı. Bunu, onun düşmanı sayılamayacak biri söylüyordu: "Savaş öncesinde, ben genç bir diplomatken onu sık sık görürdüm. Trajan Forum'undaki o güzel, yalnızlık kokan evine giderdim. Her gidişimde, onun o sınırsız üstünlük kompleksi dikkatimi çekerdi ve hiç hoşlanmazdım. Bu kompleksinin ilk kurabın da kendiydi." Ama Sonnino'nun bir yanı daha vardı. Gençliğinde derin ve başarısız bir aşk yaşamıştı. Günlüğüne, "Tüm fiziksel ve moral cazibeden yoksun bu önemsiz kişiyi kim sevebilir ve kim sevmeli?" diye yazmıştı. "Bir nebze sevgi için neler vermezdim! Beni tüketen, kendimden nefret ettiren, hiçbir ciddi ve sürekli işe kalkışamamama sebep olan bu kara ateşi yalnız sevgi yatıştırabilir." Paris'teki görüşmeler kötü gittiğinde, sekreterine kendini fiziksel olarak hasta hissettiğini söylemişti.

Sonnino'nun uluslararası ilişkilerle ilgili görüşleri neredeyse Bismarck'ın görüşleriydi. Her şeyi güç sahibi olmaya bağlıyordu. Ulusları motive eden şey (bir başka İtalyan dışişleri bakanının dediği gibi) "kutsal egoizm"di. Sonnino bir İtalyan milliyetçisi olarak, ülkesi için güvenlik istiyordu. Onun gözünde bunun anlamı, toprak, ittifaklar, anlaşmalar, muhtemel düşmanlara karşı edinilecek dostlar demekti. Uluslararası görüşmeleri pek çok kere, araç değil, amaç olarak görmüştü. Clemenceau bir keresinde ona, İtalyanlara büyük usta Machiavelli'den miras kalan usluba çok fazla sadık kaldığı, hiç net çözümler önermediği için sitem etmişti. Sonnino, uluslararası ilişkilerde ilkelerden, ahlaktan, açıklıktan söz etmezdi. Başkalarının bunlardan söz etmesini de anlayamıyordu. 1919'da o, sanki Viyana Kongresi'ndeymiş gibi davranıyordu. Dünyanın her yanında yaygınlaşmış umutları ve duyguları hiç algılayamıyordu.

Savaş patladığında İtalya, eski düşmanları olan Avusturya-Macaristan'la ve Almanya'yla ittifak yapmıştı. Sonnino, vatandaşlarından küçük bir azınlık grubuyla birlikte, Mihver Güçlere daha yakındı. Onların kazanacağını tahmin ediyordu. Bu da oldukça mantıklı bir varsayımdı. Zaten o, muhafazakâr güçlerin hakim olduğu bir Avrupa'yı tercih ediyordu. Ama İtalyanların çoğu tarafsızlıktan yanaydı. Tarafsızlık yanlısı olanlarla (çoğu muhafazakâr, ama radikal solcuların bir kısmı da dahil), Müttefiklerin tarafında savaşa girmekten yana olan ve sayıları giderek artanlar arasındaki sayısal uçurum, ancak savaş uzarken ortaya çıkmıştı. İkinci grup garip bir karışımdı; liberaller, cumhuriyetçiler, ama aynı zamanda sosyalistler ve hırçın milliyetçiler. Bu grup, İtalya'nın savaş amaçları konusunda çok farklı beklentilere sahipti. Bir sürü tartışmadan sonra, Sonnino savaşa girmenin İtalya için en iyi seçenek olduğuna karar vermişti.

Fikrini değiştirmesi, mantıklı davranış bunu gerektirdiği içindi. Avusturya-Macaristan'ın büsbütün yenilmesini istememişti. Hele ortadan kalkacağını hiç düşünmemişti. Mihver Güçlere karşı belirgin bir nefreti yoktu. Müttefiklere katılması, İtalya'nın ihtiyaç duyduğu toprakları kazanmanın yolu oradan geçtiği içindi. İtalya'nın savaşını genel savaştan ayırmaya her zaman çok özen göstermişti. 1917'de dediği gibi, "Eğer kalıcı bir barış olacaksa, İtalya'nın güvenli ulusal sınırlara sahip olması şarttı. Çünkü bu, tam bağımsızlık için vazgeçilmez bir koşuldu." 1918'de, Wilson'un On Dört Nokta'yı ilan etmesinden hemen sonra, Sonnino üstüne basa basa şöyle konuşmuştu: "Sinsi bir yabancı kampanya, İtalya'nın umutlarının emperyalizmden, anti-demokrasiden, anti-milliyetçilikten ve benzer şeylerden kaynaklandığını ima etmeye çalışmıştır. Bu tümüyle yanlıştır." Tam tersine, İtalya'nın Avusturya topraklarından talepleri, "etnografiye ve ülkeyi karada ve denizde meşru biçimde savunabilmeye" sağlam şekilde dayalıydı. İtalyanların Yugoslav komşularıyla da iyi ilişkileri hevesle beklediğini söylüyordu.

Savaş sırasında Avrupalı Müttefikler, kendilerine ait olmayan toprakları cömertçe başkalarına vermeye her zaman hazır olduklarından, İtalya'nın

ulusal hayalini de yerine getirmeye söz vermişlerdi. İtalya içinde yaygın bir slogan, "Trento'dan Trieste'ye kadar" der durur, yani İtalya'nın İtalya olarak doğduğu günden beri Avusturya-Macaristan tehdidiyle sorun olan o duyarlı kuzeydoğu sınırından söz ederdi. Ama 1915'te, Londra Anlaşması hazırlanırken İngilizlerle Fransızlar daha da cömert davranmış, Avusturya-Macaristan'ın Adriyatik kıyısından, Dalmaçya sahilinden bir şeritle birkaç adayı, Arnavutluk'taki Vlorë limanını (İtalyancada Valona), ayrıca Arnavutluk'un orta bölgesinde koruyuculuk hakkını, Anadolu'nun batı kıyısındaki On İki Ada'yı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkması halinde de oradan da bir pay vereceklerini vaad etmişlerdi. (Bu durum Barış Konferansında bir miktar güçlük yaratmıştı, çünkü Lloyd George da aynı toprakların bir parçasını, örneğin İzmir dolaylarındaki arazileri Yunanistan'a söz vermiş bulunuyordu.) İtalya, Arap yarımadasıyla Kızıl Deniz'de, İngiltere ve Fransa'yla eşit haklara sahip olacaktı. Sonnino'nun gözünde Londra Anlaşması ciddi bir pazarlığın sonucuydu, İngiltere'yle Fransa için ise 1919 yılında bir utanç vesilesi haline gelmişti.

Wilson, ABD'nin gizli anlaşmalarla bağlı olmadığını açıkça söylemişti. (Gerçi ABD başkanına Londra Anlaşması savaş sırasında gösterilmişti, ama o sonradan, söz konusu anlaşmayı hiç görmediğine kendini inandırmayı başarmıştı.) Ayrıca İngilizlerle Fransızlar, haklı ya da haksız olarak, İtalya'nın Müttefik zaferine pek de fazla katkısı olmadığını hissetmekteydiler. İtalyan ordularının Avusturya-Macaristan'a saldırmayı geciktirdiği, sonra da işi yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları söyleniyordu. Akdeniz'de ve Adriyatik'te devriye gezmeye tekrar tekrar söz verdikleri halde, İtalyan gemileri limandan pek nadiren ayrılmıştı. İtalyan hükümeti zor durumdaki Müttefiklerinden fonlar sızdırmış, sonra o paraları savaş amacıyla kullanmayı reddetmişti. Clemenceau'nun dediği gibi, "İtalyanlar onu on yedinci yüzyıl tarzı bir röveransla, şapkalarını çıkarıp havada çevirerek karşılamış, ama sonra eğilirken o şapkayı dilenir gibi uzatmaya kalkışmışlardı." İngiliz büyükelçisine göre de İtalyanların Paris'teki tutumu, "şu ana kadar büyük ölçüde tiksinti yaratırken, bugün artık çok büyük sıkıntılara yol açmaktaydı. Herkesin dilinde aynı söz vardı: Ateşkes sinyali, İtalya tarafından savaşmaya başlama sinyali gibi algılanmıştı."

İtalya'yı savaşa girmeye toprak verme rüşvetiyle razı eden İngiltere'yle Fransa, Lloyd George'un deyimiyle yeni müttefikleri "bezirgan ruhunu" sergilemeyi sürdürdükçe çileden çıkıyorlardı. İtalyan orduları savaşın sonunda hızla harekete geçip Adriyatik çevresinde kendilerine vaat edilen toprakları işgale kalkışınca kaşlar hemen havaya kalkmıştı. Fransız dışişleri bakanı Pichon, İngiliz büyükelçiye, İtalyan askerlerin Slav halkla bile bile sorun çıkarmak için tahriklerde bulunduğunu söyleyip acı acı yakınmıştı. "Hiçbir barış anlaşmasının onlara vermeyeceği toprakları ellerinde tutabilmek için seve seve kan dökecek durumdalar," demişti.

Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan topraklarında yaşayan Güney Slav halklarla bir devlet kurabilmesi ihtimali (Aralık 1918'de bu artık kesinlik de

kazanmıştı), İtalya'yla müttefikleri arasında yepyeni bir gerginlik doğmasına yol açmıştı. İngiltere'yle Fransa, yeni devlete kendi nedenleriyle anlayış göstermekteydiler. Değişen koşullar karşısında artık Güney Slav topraklarını talep etmenin mantıksız olacağını herhalde İtalya da görmeliydi. Ne de olsa o vaatler, savaşın sonunda Avusturya-Macaristan'ın hâlâ ayakta olacağı düşünülerek sunulmuştu. Düşmanın elindeki limanları ve donanma üslerini almak mantıklı olurdu. Ama şimdi aynı şeyi dost bir devlete yapmakta anlam yoktu. İngiliz Savaş Kabinesi şöyle bir sonuca vardı: "İtalya'yı bu konularda mantıklı bir tutum benimsemeye ikna etmek için her çaba gösterilmelidir." Clemenceau da Orlando'yla birkaç kere konuşarak Londra Anlaşması'ndan vazgeçmesi için onu ikna etmeye çalıştı.

İtalyan hükümeti ise böyle bir adım atmaya hiç hazır değildi. Zaten İtalya'daki kamuoyu da böyle bir şeye razı olmayı zorlaştırırdı. Gerçi liberaller, büyük Mazzini ruhuna sadık olarak, ezilen halkların, özellikle de İtalya'nın eski düşmanının zulmü altında inlemiş olanların özgürlüğüne kavuşmasını hâlâ umuyordu, ama İtalyanların çoğu Hırvatlarla Slovenleri, Avusturya-Macaristan hesabına savaşmış düşmanlar olarak görüyor, şimdi de fırsat bulsalar aynı şeyi yapacaklarına inanıyordu. İtalyan kuvvetleri savaşın sonunda Hırvatistan'la Slovenya'yı işgal etmek üzere ilerlediğinde, özgürleştirici bir güç olmaktan çok, oraları fethetmiş bir güç gibi hareket etmişti. Ama sanki Sırplar daha güvenilir insanlar mıydı? İtalyan ordusunda ikinci komutan olan General Badoglio, hükümetini uyarmış, Sırplardan daha zeki olan Hırvatlarla Slovenlerin sonunda egemenliği ele geçireceklerini söylemişti. Sonunda da ayrıntılı bir plan hazırlamış, Sonnino ile Orlando o planı Aralık 1918'de onaylamış, Yugoslavya'yı silip Adriyatik'in doğu kıyısında İtalyan kontrolunu sağlamlaştırması için ona yetki vermiş, bu amaçla Sırplarla Hırvatlar ve Slovenler arasına, köylülerle toprak sahipleri arasına nifak sokmasına yeşil ışık yakmışlardı. Badoglio Bosna'da din ayrılıklarının kullanılabileceğini önermişti. Gerekli ajanlarını uygun yerlere yerleştirmişti bile. Sıradan İtalyan askerleri bile, "duyarlı" yerli kadınları baştan çıkararak katkıda bulunabilirlerdi.

İtalyan donanmasının da tutumu aynıydı. Habsburg imparatoru son eylemlerinden biri olarak Adriyatik'teki donanmasını ve Pula'daki (İtalyancası Pola) koskoca donanma üssünü geçici bir Yugoslav komitesine devrettiğinde öfkeden kudurmuşlardı. Ertesi gün bir İtalyan torpido botu Pula'ya daldı, Avusturya donanmasının gururu olan *Viribus Unitis* dritnotunu batırdı, geminin Yugoslav kaptanıyla emrindeki denizciler öldü. İtalyanların ısrarlı itirazlarının sonunda, donanmanın geri kalanı Müttefiklere teslim oldu, İtalyan kuvvetleri de Pula'yı işgal etti. Bunu izleyen aylarda İtalyan donanmasıyla Müttefikler arasında (özellikle Amerikalılarla) sürtüşmeler giderek arttı, İtalyanların bölgedeki Slav halka davranışı sorun haline gelmeye başladı. İtalyanlar upuzun bir memorandum yazarak kendilerini savunmaya çalıştılar, doğa İtalya'ya zalim bir oyun oynamış, dediler. Adriyatik denizinin batı kıyısında körfezler az, doğal savunmalar hemen hiç yokken, karşı kıyıyı "harikulade kayalıklar ve adalar" koruyordu.

"Doğuda deniz duru ve derin, mayın kullanması zor; oysa batıda sular bulanık ve sığ, sanki denizaltıların o hain silahları için hazırlanmıştı." Bu durumda İtalya'nın, doğu kıyısındaki toprakları alması bir gereklilikti.

Milliyetçilerin daha başka iddiaları da vardı. İtalya her yana saçılmış İtalyan toplumlarını Slavların insafına terk edemezdi. Basında kaygı verici bir takım yalanlar yayınlanıyor, İstria kentlerinde ve Dalmaçya kıyılarında İtalyan kadınlarla çocukların öldürüldüğü anlatılıyordu. "Yugoslav zalimleri Dalmaçya'da İtalyan halkın gırtlağını kesiyor, onlara terör uyguluyor." İtibarlı profesörler, "Dalmaçya'da İtalyan olmayan her şey barbadır!" diyordu. Dalmaçya'daki İtalyan askeri komutanı daha iyi yürekli çıktı: "Bu halk aslında iyidir, ilkel insanların hepsi gibi iyi ve basittir. Ama basit ve ilkel insanlar aynı zamanda çok duyarlı ve kuşkucu, içgüdüsel olarak şiddete çok eğilimli olurlar," dedi. İtalya'nın uygarlaştırma görevi açık seçik ortadaydı. İtalyan gazeteleri bölge köylülerinin kiliseye giderken resmini çekip yayınlıyor, altına bu insanların İtalyan komutana saygılarını sunmak üzere ziyarete gitmekte olduğunu yazıyor, ya da yiyecek kuyruğunda bekleşenlerin resmini, "Slavlar İtalya bölgede kalsın diye talepte bulunmak için kuyrukta," diye sunuyordu.

1918 yılı sonuna yaklaşırken Roma, Cenova ve Napoli'de hevesli kalabalıklar toplandı, Dalmaçya davasını seslendirdi. Amerikan büyükelçisi bu gösterileri hükümetin desteklediğine inanmaktaydı. Büyükelçinin raporuna göre Sonnino kesin bir ifadeyle, İtalya için en önemli şeyin Adriyatik'te güvenlik olduğunu, bunun da kontrolü sağlayacak toprakları elde etmekte yattığını, Milletler Cemiyeti'nin korumasıyla olmayacağını söylemekteydi. "Polisler bile, korumakta oldukları insanların akşamları kapılarını kapamaları gerektiğini, ve yabancıları eve almamaları gerektiğini söylemekteydi." Sonnino da tıpkı Orlando gibi, Wilson'un fikirlerinin saçma olduğu kanısındaydı. "Bir odada oturup konuşan diplomatların dünyayı değiştirmesi mümkün mü? Balkanlara gidin de On Dört Nokta'yı orada deneyin, görelim."

İtalyan hükümeti müttefiklerini kendisi gibi düşünmeye ikna etmek için elinden gelen her şeyi yaptı. 1918'in Aralık ayında Orlando, İngilizlerle Fransızlara Londra'da, Yugoslavların İtalyanlara gerçek bir mezalim uygulamakta olduğunu söylemişti. İtalyan askerlerine saldırılıyor, İtalyan kadınları, İtalyan bayrağı renginde giysilerinden ötürü rahatsız ediliyordu. Kendisi yeni Yugoslav devletini tanımaya tümüyle karşıydı. İngiltere'yle Fransa istemeye istemeye ona uymuşlardı. Londra Anlaşması'na uymaya da kendilerini mecbur hissediyor, ama aslında bunu da istemiyorlardı. Robert Cecil, İtalya'daki İngiliz büyükelçisine yazdığı mesajda şöyle diyordu: "İtalyan dış politikasının açgözlülüğü, İtalya'nın başını ciddi dertlere sokmak üzere ... Yugoslavlar gerçi hak ettiklerinden çok fazla şey istediler, ama Sonnino'nun inadı, İtalyan taleplerinin uçarılığı yüzünden, sonunda Avrupa'da İtalyanların bizden başka dostu kalmadı, hâlâ da kendilerini katıksız bir yalnızlığa itmek için ellerinden geleni yapıyorlar."

Bu durumda geriye Amerikalılar kalıyordu. Wilson belki İtalyan taleplerinden bazılarının ayrıntıları konusunda tereddüt içinde olabilirdi (görünüşe göre Trieste'yi bir Alman kenti sanıyordu), ama ilkeler konusunda nerelere sağlam basması gerektiğinin farkındaydı. Hukuk danışmanlarının önerisini o da kabul ediyor, İtalya Mihver Güçleri'yle ateşkes istediği zaman, On Dört Nokta'nın Londra Anlaşması'na göre öncelikli olacağını da zımnen kabul etmiş sayılması gerektiğini düşünüyordu. Ama buna karşılık On Dört Nokta da, İtalya sınırlarının açıkça belli olan milliyet hatlarına göre yeniden düzeltilmesine gerek göstermişti. Bu yapılırsa İtalya kuzeydoğu sınırında istediklerinin çoğunu elde etmiş olacaktı, ama İstria'nın çoğunu alamayacağı gibi, Dalmaçya'dan da hiçbir şey alamayacaktı. Ateşkes görüşmelerinde Orlando, İtalya sınırlarının güvenlik ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerektiği yolundaki bir çekinceyi kayda geçirmeye boş yere uğraşmış, başarılı olamamıştı. Daha sonra İtalyanlar o çekincenin kayda geçtiğini iddia ederken, Amerikalılar geçmediğini söylemişlerdi.

Orlando ile Sonnino yine de Wilson'un Avrupa'ya gelişini oldukça büyük bir iyimserlikle beklemişlerdi. House, ABD'yi bir dost olarak görmeleri için onları teşvik ediyordu. Avusturya-Macaristan'la ateşkesin de öyle bir biçimde düzenlenmesine izin vermişti ki, İtalyan askerlerinin Londra Anlaşması'na göre kendilerine söz verilmiş her yeri işgal etmesine göz yumuluyordu. Sonnino'ya pazarlık teknikleri konusunda akıl veriyordu. Eğer İtalya taleplerini erteler, önce İngiltere'yle Fransa'nın istediklerini almasına izin verir, ondan sonra kendi istediklerini öne sürerse, Barış Konferansının bunları reddetmesinin zor olacağını söylüyordu. House günlüğünde, "Bunu sırf şeytanlığımdan yaptım," diye itiraf ediyordu. "Sonnino'yla Orlando kendi isteklerini İngiliz ve Fransız taleplerine dayandırarak savunurken orada olmayı isterim." İtalyanlar Washington büyükelçisi olarak görevlendirdikleri Baron Macchi di Cellere'den de yanıltıcı tavsiyeler alıp duruyorlardı. Di Cellere, gerçekleri görmezden gelme konusunda olağanüstüydü. Wilson'un İtalya'ya ve taleplerine sempatiyle baktığı konusunda onlara güvenceler vermişti. Orlando onu değerlendirirken, "İyi bir adam, ama görevinin gerektirdiği çapta değil," diye bir itirafta bulunacaktı. "İtalya'nın konferansa Wilson'un gerçek duygularını hiç bilmeden gitmesine o sebep oldu," Ama belki de İtalyanlar bilmeyi kendileri istemiyordu. ABD'nin Roma'daki büyükelçisi, raporunda şöyle demekteydi: "Baron Sonnino Amerika'yı o kadar az tanıyor ki, hiç tanımıyor denilebilir, ayrıca bizim ana amaçlarımızla mutabık olduğu kanısında da değilim."

Wilson İtalyanlardan kuşku duyma eğilimindeydi. Savaşa 'soğukkanlı hesaplarla' girdiklerini düşünüyordu. Aralık 1918'de Paris'e gelir gelmez yaptığı ilk işlerden biri, Londra Anlaşması'nın bir metnini istemekti. Sonnino'yla Orlando'yu ilk görüşü, Noel'den birkaç gün önceydi. Onlarla İtalya'nın Adriyatik talepleri konusunda uzun bir görüşme yapmıştı. İtalyanlar bu toplantının iyi geçtiği kanısındaydı. Ama ertesi gün Wilson'la görüşen İngiliz büyükelçisinin izlenimi çok farklıydı: "Kendisi çok anti-

İtalyan.... Orlando ile Sonnino'dan hiç hoşlanmamış, tavırlarını beğenmemiş, onlarla görüşmeyi özellikle istemiyor." Barış Konferansının başlaması gecikince Wilson, Roma'ya bir ziyaret yapmaya razı olmuştu. Ama yazık ki bu ziyaret de kafalardaki yanlış anlamaları daha güçlendirmekten başka işe yaramamıştı.

Orada onu çok büyük kalabalıklar, hevesle karşılamıştı. "Kendimi gerçek dostlar arasında hissettim," diyordu. Ama yanlış bir sonuca vardı, kendi programını İtalyan halkının da desteklediğini sandı. Doktoru şöyle diyordu: "Başkana göre ülke halkının en çok istediği şey, onları şu yaşadıklarına benzer bir savaşa daha sürüklemeyecek bir barıştı. Milletler Cemiyeti fikrini de bu amacı yerine getirecek çare olarak gördüklerini düşünmekteydi." Dört ay sonra, İtalyan hükümetiyle ilişkileri en kötü aşamasına girdiğinde, bu sefer dosdoğru İtalyan halkından yardım isteyecekti. Orlando'ya gelince, o her zamanki iyimserliğinde ısrar ediyordu. Bir arkadaşına neşeli bir sesle, "Wilson'a ve fikirlerine inanıyorum," demişti. "İtalya'nın hakları ve çıkarları açısından Wilsonculuğu kabul ediyorum." Sonnino ise daha kuşkucuydu. Wilson'un İtalya'daki muhaliflerle konuşmaya çalışması hoşuna gitmiyordu. Wilson da onun hakkında olumsuz düşüncelerle doluydu. Sonnino'nun "yılan balığı kadar ya da İtalyanlar kadar kaypak biri" olduğunu söylüyordu. 13 Ocak'ta Wilson, Orlando'ya, Londra Anlaşması'nın artık geçerli olmadığına karar verdiklerini bildirdi. Durum birkaç hafta boyunca öylece kaldı, bu arada Yüksek Konsey, Milletler Cemiyeti'yle ya da Bolşevikleri Paris'e davet edip etmemek gibi zor konularla uğraştı.

İtalyan heyeti, Opera binası yakınında lüks bir otele, Hôtel Edward VII'ye yerleşti. Yanında eşini getirme izni delegelerden yalnızca birine verilmişti. Nedeni belki bu kişinin yeni evli oluşu olabilirdi. Bir tek telefon vardı. Delegeler onu kullanmak için Orlando'dan izin almak zorundaydı. Hükümetin içindeki farklı siyasal görüşler heyette de görülmekteydi. Nisbeten genç üyelerden biri durumu tarif ederken, "Roma'dan bir parça alınmış, tüm kusurlarıyla birlikte Paris'e getirilmiş, ne yazık," demişti. "Organize olamama, elemanların seçiminde bugüne ve geleceğe yönelik parlemento simyası, dedikodular, arkadan konuşmalar."

Bunun güçlü ve etkili bir heyet olmadığı konusunda hemen herkes görüş birliği içindeydi. Kuşkulu yardımlarını sunsun diye Washington'dan getirilmiş olan Macchi di Cellere'nin Amerikalılara görkemli tavırlarla izah ettiği gibi, "İtalya'nın kendi propagandası yoktu; çünkü çok eski bir ülke ve çok gururlu bir ırktı." Gruptan pek azı diğer heyetlerle yakınlık kurdu. Bu bakımdan İngilizlerle Amerikalılardan farklıydılar. Heyetin liderleri arasında bulunan eski başbakanlardan Salandra özellikle kendi sağlığı konusunda kaygılıyken, Orlando sevimli, ama dalgın bir adamdı. Sonnino mesafeli ve ketum davranışını sürdürüyor, heyetteki diğerlerinin işine yarayacak bilgileri bile çok hasis biçimde dağıtıyordu. Boş zamanlarında tek başına yürüyüşlere çıkmaktaydı. İtalyanlar adına lobi yapmayı kesinlikle reddediyor, "Böyle yapmak, dünya kamuoyundan toprak dilenmek için dolaşıp

duran küçük ulusların seviyesine inmektir," diyordu. Aylar geçerken Orlando'yla ilişkileri bozulmaya yüz tuttu. Aralarında öyle sahneler oldu ki, normalde kontrollü bir insan olan Sonnino'nun öfkeden mosmor kesildiği görüldü.

Kendi aralarında da bölünmüş durumda olan İtalyanlar, Müttefiklere hiç güvenmiyordu. İngiliz diplomatlardan biri, "Diğer güçlerin onlara eşit muamele etmediği kanısındaydılar," diyordu. "Her yandan kendilerine saldırılar ve eleştiriler geldiğine inanıyorlardı. 'Başkaları bize, neyin bizim için iyi olacağını söylüyor, ama gerçek tartışmalara bizi katmıyorlar', diyorlardı." Sonnino'ya göre Wilson âdeta bir papazdı. Macchi di Cellere'nin ifadesiyle, ABD de aslında barışı dikte etmeye kalkışan bir tutum içindeydi. Ocak ayının sonuna doğru *The Times*'ın editörü Wickham Steed, Wilson'un Sonnino'yla fırtınalı bir görüşme yaptığını yazmıştı. Sonunda Sonnino'nun çileden çıktığını, Wilson'a Avrupa işlerine karışmamasını, Amerika'yla ilgilenmekle yetinmesini söylediğini bildiriyordu.

Avrupalılar arasında İtalyanların en iyi geçindiği yine İngilizlerdi. Orlando, Lloyd George'a, "Kelt soyunuz sizi bizler gibi, Akdenizliler gibi zeki yapıyor," demişti. Zaten iki ülkeyi birbirinden uzaklaştıracak sebepler de pek yoktu. Oysa Fransa'yla durum öyle değildi. İtalya birleşip bir ülke oluşunu Fransızlara borçlu olmasına rağmen, Fransa'nın Nice ile Savoy'u alırken çok fahiş bedel talep ettiği kanısı yaygındı. İki ülke de Akdeniz'de büyük güç olmayı amaçlıyordu. Savaştan önce Tunus ve Fas için kapışmışlardı. İtalya'nın Üçlü İttifak'a katılışı aslında Fransa'ya karşı kendine müttefikler bulmak içindi. Dünya politikacılarını o kadar meşgul eden ölçütler söz konusu olduğunda, çelik, kömür ve nüfus üretiminde Fransa'nın gerisinde kalıyordu. Lloyd George, "İtalyanlarla tüm temaslarım boyunca, dış politikalarını hep Fransa'ya yönelik bir kıskançlık, rekabet, güceniklik, hepsinden fazla da korkuya dayandırdıklarını hissettim," diye hatırlayacaktı. Fransa için durum, (İtalya'daki doğum oranlarına biraz kaygılansalar da), bir korku meselesi değildi; daha çok, bir küçük görme ve tiksinti duygusu içindeydiler.

Aralık 1918'de, Müttefiklerin Londra toplantısından sonra, Orlando ile Sonnino Paris'e kadar Clemenceau ile birlikte yolculuk yapmışlardı. Clemenceau'nun yaveri, "Upuzun yolculuk boyunca onları bir kere bile görmedik," diye anlatıyordu. "Gare du Nord'a geldiğimiz zaman da, Bay Clemenceau'ya veda etmeden ortadan kaybolup gittiler. Bay Clemenceau şaşırmakla kalmadı, gücendi de." Clemenceau'nun Sonnino'ya (istemese de) biraz saygısı vardı, ama Orlando'dan hiç hoşlanmıyordu. "Herkesin her şeyi o," diyordu. "Fazla İtalyan."

Avusturya-Macaristan'ın çöküşü, iki ülke arasında, orta Avrupa gücü olma yolunda da yeni rekabet alanları açmıştı. Adriyatik'te Fransa, Yugoslavya'yla dost olmakla İtalya ile bozuşmamak arasında kalmıştı. Bir Fransız diplomatı, "Adriyatik konularından öyle sıkıldım ki!" diye yazıyor-

du. "Yine de Yugoslavları terk edemeyiz. Onlar da diğerleri kadar mantıksız, ama onlar zayıf. Şu Roma'dakiler ne kadar aptal böyle!" Bir keresinde de Clemenceau bezmiş bir ifadeyle, "Tanrım, Tanrım! İtalya mı, Yugoslavya mı? Sarışını mı, esmeri mi?" dediğinde Orlando buna çok gücenmişti. Nisan 1919'da Clemenceau kesinlikle esmeri seçmişti. İtalya'nın Saar konusunda olsun, Alman savaş suçlularının yargılanması konusunda olsun, gerekli desteği vermeyişi onu çok öfkelendirmişti. Ayrıca manevra alanına sahip olduğuna da inanıyordu, çünkü İtalya'nın sonunda Fransa'yla dost kalmak zorunda olduğu düşüncesindeydi.

Orlando ile Sonnino, müttefiklerine karşı kuşkulu, Yugoslav komşularına karşı düşman, hükümetin çökmemesi uğruna bağlı kalmak zorunda oldukları bir ittifaka sıkışmış durumda, çabalayıp duruyorlardı. İtalyanların resmi memorandumu 7 Şubat günü Barış Konferansı'na kısa fünyeli bir bomba gibi ulaştı. İlginç bir belgeydi. Londra Anlaşması'na hemen hemen hiç değinmiyor, ama o maddeleri hiç değiştirmeden sıralıyor, onları hiç uymadığı bir çerçeveye, yeni diplomasi çerçevesine sığdırmaya çalışıyordu. Belge şöyle başlamaktaydı: "İtalya'nın talepleri adalete, hakkaniyete ve ılımlılık gereklerine öylesine uymaktadır ki, Başkan Wilson'un açıkladığı ilkelerle tamamiyle örtüşmektedir; bu nedenle de herkes tarafından tanınmalı ve kabul edilmelidir." İtalya'nın talepleri esas olarak tümüyle kendi kaderini tayin hakkına dayalıydı, ama bu yalnız İtalyanlar için geçerliydi tabii. Arasıra başka halkların yaşadığı yerleri talep ediyorlarsa, bu kesinlikle sınırların güvenliğini sağlamak içindi.

Orlando ile Sonnino, İtalya'daki sömürgeci eğilimli grupları hiç memnun etmeyen bir tavır benimsiyor, Avrupa üzerine konsantre oluyorlardı. İtalyan Koloni Bakanlığı görkemli programlar hazırlamak üzere hevesle işe koyulmuş, özellikle Afrika'yı hedefliyordu. İtalyan milliyetçiler için 'utanç yılı' sayılan 1896, Adova yenilgisiyle bitmişti ve bu utancı ancak yeni fetihler silebilirdi. Sömürge Bakanı Gaspare Colosimo'ya göre İngiltere'yle Fransa bir kenara çekilmeli, İtalya'nın Habeşistan'ı etkileyen tek güç olmasına izin vermeliydi. Colosimo kendi hükümetini bu yolda zorlamaktaydı. Ayrıca İtalya'nın Kızıl Deniz ve Hint Okyanusundan Habeşistan'a gelen yollar üzerindeki kontrolunu sağlama alabilme açısından, İngiltere Somali'deki kendi topraklarını İtalya elindeki topraklara katmalı, Kenya'nın kuzeydoğusunu da vermeliydi. Fransa'nın da Somali'de ufak bir toprağı vardı. Onlar da orayı vermeli, Cibuti limanından Adis Ababa'ya gelen demiryolunu da İtalya'ya devretmeliydiler. Colosimo bunlara ek olarak, İngilizlerin yönettiği Mısır'dan ve Fransa elindeki topraklardan alınacaklarla genişlemiş bir Libya'nın da hayalini kurmaktaydı. Portekiz kolonileri dilenmeye başlarsa, Angola'yı da almaları mümkündü. Savaşın bitmesinden hemen önce Colosimo, Balfour ile House'a bir memorandum göndermiş, bu amaçları peşpeşe sıralamıştı. Kelimeler özenle seçilmiş, Wilson terimlerinin kullanılmasına dikkat edilmişti. Ama yarattığı etki yine de İtalyan açgözlülüğünden başka bir mesaj yansıtmıyordu.

Orlando ile Sonnino Paris'te bu Afrika taleplerini fazla zorlamaya hazır değillerdi. Zaten İngilizlerle Fransızların bu tür taleplere önem vermesi de beklenemezdi. İki büyük ülke, İtalya'ya hiç danışmadan Alman kolonilerini bölüşmüşlerdi, kendi ellerindeki kolonileri İtalya'ya devretme konusundaysa her ikisi de, diğeri bunu kabul ederse kendilerinin de hazır olduğunu söylemekle yetinmişlerdi. Sonunda hiçbir şey olmadı, İtalyanların eli yine boş kaldı, bir rüyaları daha çaresizlikle sonuçlandı. Sonradan Mussolini, bunun böyle olmasını çok işe yarar bulacaktı.

Avrupa'da kolaylıkla çözüme bağlanan tek İtalyan talebi, Avusturya-Macaristan topraklarından Brenner Geçidinin güneyini, Güney Tirol bölgesini ve daha aşağıdaki Trentino'yu onlara vermekten ibaret kalmıştı. Trentino'da genelde İtalyanca konuşan insanlar yaşadığı için sorun yoktu, ama Tirol halkının çoğu Almandı. Tirollüler uzun bir tarih boyunca kendi kendini yönetmiş bir vilayetin bölünmesine itiraz ettiler. Yeni Avusturya devletinin hükümeti de itiraz etti: "Özgürlüğün ve dış güçlere boyun eğmemenin İsviçre dışında en büyük simgesi olan Tirol, şimdi stratejik mülahazalara feda ediliyor, militarizmin sunağında kurban ediliyor," dediler. İtalyanlar da buna karşılık, ülkelerinin güvende olması için Brenner Geçidine doğru yükselen toprağa mutlaka sahip olmaları gerektiğini ileri sürdüler. "Daha güneye çizilecek herhangi bir sınır, yapay bir kesinti olacak, barış ilkelerinin tersine, korunması için çok büyük silah harcamaları gerektirecektir," dediler. Wilson, belki de İtalyanlara makul davranabileceğini göstermek amacıyla, İtalya'nın kuzey sınırının değiştirilmesine itiraz etmeyeceğini onlara daha Barış Konferansı başlamadan önce bildirdi. Diğer barış mimarları da bunu kabullendi. House'a göre Lloyd George kısa bir süre Tirol konusunda kaygılanmıştı, nedeni de bir ara oraya tatile gitmiş olduğu için orayı Avrupa'da nadir tanıdığı yerlerden biri saymasıydı. Wilson sonradan, Almanca konuşan bu kadar çok sayıda (250.000) Tirollüyü İtalyan yönetimine terk ettiğine pişman oldu. Bölge halkı da pişman oldu. Bu duyguları özellikle 1922'den sonra, Faşistler onları İtalyanlaştırmaya kalktığı zaman arttı. Kaşla göz arasında okullar, devlet daireleri hep İtalyancaya dönmüş, çocuklara 'İtalyan ruhunu incitecek' isimler verilmemesi istenmişti. Tirol'ün eski özerkliğinin birazına yeniden kavuşabilmesi ancak İtalya ve Avrupa'nın adamakıllı değişmesinden sonra, aslında 1970'den sonra mümkün olabildi.

Wilson aslında Tirol'deki Almanlara haksızlık edilmesini kabule hazırdı, ama Yugoslavya'dakiler için aynı şeye hazır değildi. Adriyatik'in doğu kıyısında, kentler dışında ve sahil boyunda yaşayan halk hemen hemen tümüyle Slavdı. Orada yaklaşık 750.000 Hırvat, Sloven, Sırp ve Bosnalı vardı. Ama İtalyanlar yine de eski Avusturya-Macaristan sınırını 50 ya da 100 km. doğuya kaydırmak, bugün Slovenya ve Hırvatistan olan yere itmek, güneyde de Dalmaçya kıyısında Split'e (İtalyanca Spalato) kadar indirmek, İstria yarımadasının tümünü kapmak, bu arada Pula'daki donanma üssünün ve Avusturya-Macaristan'ın iki büyük limanı olan Trieste ve Fiume'nin de üstüne oturmak istiyordu. Bu kentlerin orta Avrupa'ya

demiryolu bağlantısı vardı. Adriyatik'in kuzeydoğu köşesinde birkaç kilit adayla, Dalmaçya çevresindeki Zadar (İtalyanca Zara) ve Sibenik (İtalyanca Sebeniko) kentleri de söz konusuydu. İtalya üstelik güneyde, Arnavutluğun Vloré limanını da istiyordu. Buraları kazanırsa İtalya tüm Adriyatik denizine egemen olur, yeni doğan Yugoslavya devleti kısacık bir sahille kalakalır, hiçbir doğru dürüst limanı olmaz, deniz kıyısını iç kesime bağlayan yalnızca bir tek demiryolu hattı olurdu. Zaten İtalya'nın da niyeti buydu.

Tabii İtalyanlar Paris'te iddialarını böyle sunmadılar. Stratejik ihtiyaçlardan söz ettiler, tarihten referanslar verdiler. "Roma ve Venedik dönemlerinde Dalmaçya'nın tümü yüzyıllarca İtalya'ya ait olmuş, böylelikle oralar şanslı çıkmış, dünya barışı da korunmuştu." Venedik arslanlarından, Katolik kiliselerinden, kıyı boyunca meydanları süsleyen Roma sütunlarından dem vuruyor, Avusturya'nın tüm baskılarına rağmen İtalyan dilinin etkilerinin nasıl sürdüğüne dikkat çekiyorlardı. 'Yarı barbar' Slavlar elinde İtalyanların ne korkunç haksızlıklara uğradığını anlatıyorlardı.

Ama Paris'e daha tedirgin edici hikâyeler de ulaşmaktaydı. Bunlar Slav milliyetçilerin sınır dışı edildiğini, rastgele tutuklamalar yapıldığını, Slav gazetelerin kapatıldığını, Yugoslav demiryollarının kesildiğini anlatan hikâyelerdi. İngiliz subaylarından biri, Balfour'a öfke dolu bir not yollamıştı: "Dalmaçya açlıktan ölüyor, İtalyanlar yalnızca İtalya'ya sadakat beyannamesi imzalayanlara yiyecek veriyor." Müttefiklerin yardım çabalarından sorumlu olan Hoover, İtalyanların yiyecek sevkiyatını Trieste'de tuttuğunu, 22 Şubat'ta da ülkenin iç kesimleriyle tüm iletişimi kestiklerini bildiriyordu. "Bu yalnız Jugo-Slav'ları izole etmekle kalmıyor, Avusturya ve Çeko-Slovakya'ya giden ana demiryollarının da çalışmasını önlüyor." Wilson, Hoover'ın dediklerine katılmakta, Amerika'nın açlık çeken insanlara yiyecek yardımlarının politik silah olarak kullanılmaması gerektiğine inanmaktaydı. Hoover'ın önerisi üzerine, ABD'nin İtalya'ya yardımı durdurma yoluyla misilleme yapmasına karar verdi. Bu durum İtalya-Amerika ilişkilerini zedeledi, Barış Konferansı'nın sonuna kadar da bu ilişkiler iyileşmek bilmedi.

Başlangıçta Amerikalılar, İngilizlerle Fransızların da desteğiyle, İtalya ile Yugoslavya'yı aralarındaki sınırı kendileri kararlaştırmaya teşvik etmişlerdi. Yugoslavlar uzlaşmaya çoktan hazır olduklarını bildirdiler, anlaşmazlık noktalarında Wilson'un hakem olup olamayacağını sordular. İtalyan heyeti ise çok şaşırdı. Orlando Amerikalılardan birine, "Güney Slav önerisi kendisini çok utandırdığı halde, yine de bu öneriyi reddetmek için iyi bir neden bulamadığını" fısıldamıştı. Wilson'la bir görüşmede, "inledi, ağladı, Güney Slavların kendisini gırtlağından yakaladığını söyledi, ama sonunda, Krala ve Roma'daki arkadaşlarına danışabildiği anda bir cevap vereceğine söz verdi." Şubat ayında Wilson Amerika yolundayken, İtalyanlar onun hakemliğini reddettiler, bu hareketlerine neden olarak da, Yugoslavların öneriyi "düşüncesizce" erken yayınlamış olmasını gösterdiler.

Barış Konferansı açıldığı anda, İtalyanların Yugoslavlarla da, başka kimselerle de uzlaşma eğiliminde olmadığı belliydi. İtalya'nın sınırlarını etkileyecek hiçbir konunun uzman komitelere gitmesine izin vermiyorlardı. Yüksek Konsey'de olsun, daha sonra Dörtler Konseyi'nde olsun, İtalyan delegeleri, İtalya'nın çıkarları söz konusu olmadıkça ağızlarını açmıyorlardı. Mart ayındaki bir toplantıdan sonra Clemenceau yakınmış, "Orlando bugün bize sonu gelmez bir nutuk çekti, İtalya'nın taleplerini sıralayıp, hangi sınırların gerekli ve adil olduğunu anlattı durdu," demişti. "Ardından da yine bir o kadar sıkıcı olan Sonnino nutkuna dayanmak zorunda kaldık." Milletler Cemiyeti Anlaşması da, Almanya'yla barış koşulları da, İtalyanlardan çıt çıkmaksızın biçimlendirilmiş bulunuyordu. (Orlando sonradan bunun nedenini, İtalya'nın kendini dışlanmış hissetmesine dayandırmış, ama pek kimseyi inandıramamıştı.)

İtalya'nın taktikleri, tedirgin edici, pek saydam, genellikle de beceriksiz taktiklerdi. Yugoslavya'nın Bulgaristan'dan ve Macaristan'dan toprak istemesine karşı çıkıyor, Banat konusunda Romanya'yı destekliyorlardı. Macaristan'a silah satıyorlar, hatta nefret odağı Béla Kun hükümetiyle gizli anlaşmalara gidiyorlardı. Sonnino aptal gibi, Yunanistan'ın Arnavutluk'tan taleplerine karşı çıkarak Yunanları Yugoslavların yanına yaklaştırıyor, Anadolu kıyısında bulunan ve halkının çoğu Yunan olan On İki Ada'yı Balkan savaşı sonundan beri işgal altında tutarak elinden çıkarmamaya çalışıyordu. Yunan başbakanı Venizelos randevu istediğinde, Sonnino bunu küstahça reddetmişti. Komitelerde İtalyanlar hep anti-Yugoslav davranıyor, hiçbir işbirliğine yanaşmıyordu. Sıkıştırıldıklarında, genellikle hükümetten talimat gelmediğini söylüyorlardı. İngiliz Dışişlerinden Eyre Crowe, bir İtalyan diplomatıyla konuştuğunda, adam cevap olarak, "Aralık ayında Londra'ya geldiğimizde bizimle yalnız görüşmediniz, Paris'te de bazı aranjmanlar yapmak için bizimle görüşmüyorsunuz, biz de tabii bu konularda fikir belirtmiyoruz," demişti.

Sonunda Nisan ayında İtalyan talepleri karara bağlanacağı zaman, diğer güçler hiç anlayış gösterme eğiliminde değildi. Bismarck'ın ünlü sözü tekrarlandı, İtalya'nın iştahının her zaman dişlerinden daha büyük olduğu söylendi. Balfour bezgin bir ifadeyle, "Bir şekilde İtalyanların yatıştırılması lazım, bütün mesele de, insan nesline en az zarar vererek onları nasıl yatıştırabileceğimiz," diye yazmıştı. İtalyan delegeler göründüğünden de çaresizdi. Orlando, Dalmaçya'yı almadan ülkesine döndüğü takdirde kendisini öldürmeye ahdetmiş gizli bir örgütün varlığına inanmaktaydı. Milliyetçi basın, Adriyatik'te İtalyan kontrolü için bastırıyor, politika konsey odalarından sokaklara taşmaya başlıyordu. Hızla büyüyen Sosyalist Parti artık radikallerin eline geçmiş, sokaklara timler sürüyor, sağcı milliyetçiler de *fasci di combattimenti* güçleriyle buna karşı çıkıyordu. İtalya'nın taleplerine muhalif tutum benimseyen saygın kişilerden Leonida Bissolati, Milano'daki La Scala'da düzenlenen dev Milletler Cemiyeti gösterisinde konuşmaya çalıştığında, kudurmuş milliyetçiler, aralarında Mussolini ile birlikte salondaydı. Bir İtalyan gazeteci, orada olup bitenleri, artık tanıdık gelen şu ifadelerle anlatmaktaydı:

Derken bir anda, sanki görünmez bir değnekle işaret verilmiş gibi, cehennem senfonisi başladı. Ciyaklamalar, çığlıklar, ıslıklar, homurtular, insanlık dışı sesler yükseldi, yabanıl sürüler böğürüyormuş gibi bir ses dalgası kabardı; bütün bunun arasında, insani, hayır, vatansever bir çığlık da arasıra duyulabiliyordu. Bu ses, anlamsız gürültüler çıkaran güruhu gaddar bir marşın ritmine sürüklemekteydi. "Croati no! Croati no!" diye haykırıyor, Hırvatlarla ve Yugoslavlarla dost olmayı istemediklerini ifade ediyorlar, bu arada Bissolati'nin de Hırvat olduğuna işaret etmiş oluyorlardı."

Özellikle Fiume, hem İtalyan milliyetçilerin programı, hem de Wilson'un buna karşı durma kararlılığı açısından, çıban başı durumundaydı. Barış Konferansında kriz çıkarabilecek bir yer de sayılmazdı. Özellikle güzel ya da seçkin bir yer değildi. Küçük ve işlek bir limandı. Savaş öncesinde, Macaristan'nın Adriyatik'e çıkış noktası olarak iş görmüştü. Halkı, orta Avrupa'da sık sık karşılaşıldığı gibi, karışık bir halktı. Aralarında az sayıda Macar, varlıklı bir İtalyan orta sınıf, çoğu Hırvat olan geniş bir de işçi sınıfı vardı. Fiume'de İtalyanlar küçük bir çoğunluk oluşturuyordu, ama kent etekleri sayılan Susak bölgesi hesaba katılırsa, çoğunluk Hırvatlara geçiyordu. Savaş öncesinde yerli İtalyanlar, aralarında İtalya'dan duygusal biçimde söz edip Macar mercilerden yakınırlardı, ama anavatanla birleşme ihtimalinin inandırıcılık kazanması ancak 1918'de ortaya çıkmıştı. Kafelerde kendilerine *giovani fiumani* diyen gençlerden kurulu çeteler belirmiş, orkestralardan her on beş dakikada bir İtalyan milli marşını çalmasını istiyor, orada bulunanları da marşı ayakta dinlemeye zorluyorlardı.

Fiume'de iki yıl boyunca olacakların çoğu gibi, savaş sonrası günlerin olayları da İtalya'da bir efsane haline gelecekti. Argonotlar diye isim takılan kahraman gönüllüler, Avusturya'nın açtığı ateşe karşı durarak hızlı tekneleriyle Venediğe doğru ilerleyip İtalyan donanmasından Fiume'yi kurtarmaya gelmesini istediler, diye anlatılacaktı. Amerikalı büyükelçinin anlattığına göreyse, Fiume'li beş genç, bindikleri römorkla oradan geçerken İtalyan donanması onlara yanlışlıkla ateş etmişti. Ama bu ayrıntılar kolaylıkla unutulabilmekteydi. İtalyan ordusu artık Fiume'yi işgal etmiş bulunuyordu. Bu adımı, mütareke şartlarına dayanarak atmışlardı ve oranın İtalyanların elinde kalması konusunda da kararlıydılar. Diplomatik görüşmelerin konuyla ilgisi yoktu. Amirallerden biri, "O tür görüşmeler ancak diplomatlarla politikacıların işidir," demekteydi. "Fiume İtalyandır ve İtalyan kalacaktır... Hiçbir müdahale İtalyanların haklarına zarar veremez."

İtalyanların birdenbire Fiume'ye bu kadar asılmasının pratik bir nedeni de vardı. Paris'teki İtalyan delegelerinden biri durumu dürüstçe şöyle açıklamıştı: "Trieste'nin ticaretini canlı tutmak için Fiume'ye sahip olmak, oradaki ticareti Trieste'ye yönlendirmek zorundayız." Ama bir bakıma da, Adriyatik'in incisi olan Fiume, İtalyan milliyetçileri için önemliydi ve bir sembol haline gelmişti. House günlüğüne şöyle yazmaktaydı: "50.000 kişilik nüfusu olan, halkının yarısından biraz fazlası İtalyan olan bir yeri neden

böyle bayraklaştırdılar, hiç anlayamıyorum." Nisan 1919'da, Fiume patırtısı doruğuna vardığında, Orlando, House'a, "Keşke İtalya'nın talepleri savaştan hemen sonra çözüme kavuşturulsaydı," demişti. "O zaman Fiume, İtalyanların talepleri arasında bile olmazdı."

Kamuoyu genellikle kafasını önemsiz noktalara takar. 1919 İtalya'sında bu işe çok önemli birinden de destek gelmişti: Gabriele d'Annunzio, Fiume konusunu kendi baş amacı haline getirmişti. Kısa boylu, kel, çirkin, ama çok çekici bir insandı. Kalabalıklara hitab ettiğinde, onları bir tek uysal kitle haline getirmeyi bilirdi. "Hayatlarınızı feda edecek misiniz?" diye sorar, hepsi bir ağızdan, "EVET!" diye bağırırlardı. Onun beklediği de bu cevaptı zaten. Liderdi o ... Mussolini'den önceki *duce* idi. Nietzsche'nin tanımına göre, süpermendi. Kendisi de bu görüşteydi. D'Annunzio aynı zamanda büyük bir şair, oyun yazarı ve film yapımcısıydı. Fiziksel cesareti, sıradan politikacılara yönelik nefreti ve adanmış milliyetçiliği, ülke halkını etkiliyordu. Geleneklere bağlılığı, güçlü sahne duygusu ve ihtiraslı aşk maceraları onu Avrupa'nın romantik kahramanı haline getirmişti. Daha on altı yaşındayken, ilk şiir kitabını sattırmak için kendisi hakkında öldü söylentileri yaydığında, medya gücünün önemini anlamış olduğu belliydi. Yaşam biçimi de efsaneyi destekler türdendi. Metresi olan aktrist Eleanore Duse, sahilde mor kaftanıyla onu beklerken, kendisi o akşamın yüzme faslını bitirmiş, sudan çırılçıplak çıkıyor oluyordu. Çalışma odası çok güzel egzotik objelerle doluydu. Seanslarını orada toparlıyor, alacaklılarından kaçarken oraya sığınıyordu.

İtalya savaşa girdiğinde D'Annunzio elli iki yaşındaydı. Hemen süvari birliğine katıldı. Ama canı istediği yerde, canı istediği biçimde savaşıyor, cepheye gidiyor, denizaltılara biniyor, uçaklarla uçuyordu. (Canı istediği zaman izne de ayrılıyordu.) Bir gözünü kaybetti, ama kahramanlık madalyaları aldı. En ünlü kahramanlığını Ağustos 1918'de uçağıyla Viyana üzerinde uçarak aşağıya İtalyan bayrağı renklerinde broşürler atması, Avusturya'yı teslim olmaya davet etmesiyle yaşadı. Az sayıda kahramanı olan bir savaşta, çok dikkati çekmişti. İtalya'nın da kahramanlara ihtiyacı vardı.

D'Annunzio, İtalya'nın taleplerini hevesle benimsedi. "Sakatlanmış zafer" deyimini icat eden oydu. Ocak 1919'da, Mussolini'nin gazetesinde, "Dalmaçyalılara Mektup" başlıklı ateşleyici bir yazı yayınladı. Yazıda Müttefikleri bir güzel azarlıyor, "Dr. Wilson'un sunduğu zayıflatıcı transatlantik müsil"den, Dr. Clemenceau'nun "transalp cerrahisi"nden söz ediyor, İtalya'nın savaş sırasındaki katkılarıyla övünüyordu. "Ya bize, İsa'nın zavallı çocuklarına, sonunda nasıl bir barış empoze edilecek? Gal barışı mı? İngiliz barışı mı? Yıldızlı-çizgili barış mı? O zaman hayır! Yeter artık. Zafer kazanmış İtalya - tüm ulusların en muzafferi - kendine ve düşmana karşı zafer kazanmış olarak; gerek Alplerde ve gerekse denizlerinde Pax Romana'ya sahip olacaktır, tek uygun olan barış odur." (Yazdığı yazılar Vatikan Endeksine girmişti, ama D'Annunzio zaten Katolik bezemelerden çok hoşlanırdı.)

Fiume'yle ve İtalya'nın diğer talepleriyle ilgili patırtı yükselirken, Barış Konferansı bambaşka konularla meşguldü. 14 Şubat'la 14 Mart arasında Wilson ABD'ye dönmüş, onun yokluğunda Avusturya'yla ve Macaristan'la yapılacak anlaşmalardaki zorluklarla ilgili pek az mesafe alınmıştı. Orlando da ülkesine döndü, İtalyan parlementosunda yavan bir konuşma yaptı, Paris'te işler yolundaymış gibi bir izlenim yarattı. (Fiume'den söz ettiğinde, dinleyicileri ayağa kalkıp 'Viva Fiume!' diye bağırdılar.) İlkbahara kadar Almanya şartlarıyla ilgili gerilim hep yüksek düzeyde olduğu için, barış mimarları İtalya'yla Yugoslavya'nın sınırlarına ancak Nisan ayında eğilebildiler.

3 Nisan'daki Dörtler Konseyi toplantısında Lloyd George İtalyanlardan, Adriyatik'le ilgili tutumlarını açıklamalarını istedi. Orlando uzun uzun açıkladı, hep bilinen iddiaları seslendirdi. Fiume'nin Milletler Cemiyeti şemsiyesi altında bağımsız bir devlet haline getirilmesi önerisini reddetti. O gün öğleden sonra Yugoslavların görüşlerini dinlemeye karar verildiğinde, Orlando buz gibi bir tavırla, kendisinin o oturuma gelmeyeceğini, çünkü düşman milletlerle iş görmekten hoşlanmadığını söyledi. Onu izleyen haftalar boyunca İtalyanlarla müttefikleri arasında bir dizi özel toplantılar yapıldı, ama bunların ürettiği tek şey, yeni güceniklikler oldu. Dedikodulara göre Orlando Barış Konferansı'nı terk edip gitmeyi düşünüyordu. 13 Nisan'da, Dörtler Konseyi Almanya delegelerini Paris'e davet edip etmemeye karar vermeye çalışırken, Orlando önce İtalyan meselelerinin çözümlenmesini istedi. "İtalyan kamuoyu çok heyecanlıdır," dedi. "Onları sakinleştirmek için elimden geleni yapıyorum, ama bu tür bir hayal kırıklığının sonuçları çok ciddi olabilir." Eğer ilerleme kaydedildiğini bildiremezse, büyük olasılıkla hükümeti devrilecekti. Diğerleri anlayışla dinlediler, ama etkilenmediler. Lloyd George, "Ben Alman delegeleri derhal davet etmek gerektiği kanısındayım," diyordu. "Hâlâ ayakta olan tek düşman devletle görüşmelere kendimizi hazırlamak herkesin yararına olur." Wilson'un (sonunda kabul edilen) önerisi de, Almanları çağırma işini bir iki gün geciktirmekti. Bu arada İtalyanlarla görüşmelere girişti. Orlando bunu homurdanarak kabul etti. House'a göre, Orlando Clemenceau'nun ihaneti olarak gördüğü tutuma çok bozuluyor, hele Lloyd George'a daha da çok kızıyor, onu 'kaypak bir hokkabaz' olarak görüyor, 'beyefendi' biri olmadığına inanıyordu.

Lloyd George ile Clemenceau da bir o kadar sıkılmışlardı. Clemenceau, "Orlando'ya söyledim, o beni Polonya'nın kutsal kralı Stanislas sanıyor," diyordu. "Adamı köpek ısırsa, hem hayvanı bağışlıyor, hem de üstüne üstlük ona bir parça peynir veriyormuş. Benim adım Georges, Stanislas değil. Ben Caporetto'dan kaçan yaramaz çocuklara peynir falan vermem. Anlaşmada verdiğimiz sözleri tutarım, üstüne ancak hissettiğim derin tiksintinin samimi bir ifadesini sunarım. Başka bir şey vermem." Clemenceau gizlice İtalyanlardan geri adım atmalarını istemişti. İtalyanlarsa bir kere daha, Londra Anlaşması'na uyulması gerektiğini tekrarlamışlardı.

Wilson bir uzlaşma sağlayamadı, buna da kimse şaşmadı. Yanındaki uzmanları habire ona, Avrupa'ya gelirkenki sözünü hatırlatıyorlardı: "Bana neyin doğru olduğunu söyleyin, ben o uğurda mücadele ederim," o da giderek daha çok inatlaşıyordu. Çevresindekilere sık sık, İtalyanların Fiume'yi almasına asla izin vermeyeceğini söylüyordu. Onu hemen hemen her akşam gören Baker, bir İtalyan delegesine, eğer İtalya konferanstan sırf Fiume yüzünden çekilmeyi seçerse, ABD'nin ekonomik yardımı sürdürme zorunluluğu hissetmeyeceğini söylediğini anlatınca, Wilson hemen, "Zaten böyle söylemen gerekirdi," diye tepki göstermişti.

14 Nisan'da Wilson ile Orlando arasındaki görüşme, İtalyanlara göre 'pek fırtınalı' geçmişti. Wilson sonradan olup biteni House'a anlatırken, bunun ömründe yaşadığı en kötü tecrübelerden biri olduğunu söylemiş, Princeton'da okuldan uzaklaştırdığı bir öğrencisinin annesi, oğlunun ameliyat olacağını, büyük olasılıkla da öleceğini söylediğinde kendini ne kadar kötü hissettiyse, yine o kadar kötü hissettiğini anlatmıştı. Wilson, Orlando'ya bir muhtıra vermiş, Almanya barışını On Dört Nokta'ya göre yaptığını, şimdi Avusturya'ya karşı farklı ilkelere yönelmeyeceğini belirtmişti. Orlando da kendi heyetine, bu muhtıra karşısında artık görüşecek bir şey kalmadığını söylemişti.

Dörtler Konseyi yeniden çaba göstermek zorunda kaldı. 19 Nisan'da, Paskalya'dan önceki Cumartesi günü, aralıksız altı gün sürecek görüşmeler başladı. İtalyanlar hemen Istırap Haftası'ndan söz ettiler. Orlando, "Ben gerçekten yeni İsa'yım," dedi. "Ülkemin selameti için ıstıraba katlanmak zorundayım." Konferansı terk etme tehdidi savurdu, sonucu ne olursa olsun gidebileceğini söyledi. "Şu dakikanın trajik ciddiyetini anlıyorum. İtalya bu kararın acısını çekecektir. Ülkem için mesele, iki ölümden birini seçme meselesidir." Lloyd George, "Fiume uğruna mı?" diye sordu. "24.000 İtalyan'ın yaşadığı, banliyöleri katarsanız İtalyan çoğunluğun çok kuşkulu hale geldiği bir kent uğruna mı?" İtalyanlara, Amerikalılar da misilleme olsun diye çekilmeye karar verirse neler olacağını düşünmeleri için yalvardı. "Amerika burada bizimle kalmaz, çarkları yağlamazsa, Avrupa nasıl yeniden ayağa kalkar, düşünemiyorum," dedi.

Wilson da İtalyanları, yeni bir yaklaşımla düşünmeye teşvik etti. "Amerika'da eski düzene karşı nefret var; ama yalnız Amerika değil, bütün dünya bıktı o düzenden," dedi. İtalyanlar etkilenmedi. Sonnino, Wilson'a, "Bu kadar büyük fedakârlıklar isteyen bir savaştan sonra, İtalya'nın 500.000 evladı ölmüş, 900.000'i sakat kalmışken, savaş öncesinden daha beter bir duruma dönmemiz akla sığmaz," dedi. "Dalmaçya'daki bazı adalar, tarafsızlığımızı sağlamak için bize Avusturya-Macaristan tarafından bile teklif edilmişti. Siz bize bunları dahi garanti etmiyorsunuz, bu durum İtalyan halkına açıklanamaz." İtalya'nın savaşa Müttefiklerin tarafında katıldığına pişman olduğunu belirtti. "Ben şahsen bu olaylarda kendi ölümümü görüyorum, yani manevî ölümümü görüyorum," diye ekledi. ""Görevimi yapıyorum sanırken meğer ülkemi mahvediyormuşum."

Orlando İtalya'da iç savaş çıkabileceğini söyleyerek uyarıda bulundu. Sonnino, "Ülkede ne olacak?" diye sordu. "Rus bolşevizmi yerine anarşi olacak." İtalya'dan gelen haberlere bakılırsa, bunlar boş tehdit de sayılmazdı. Grevler, yürüyüşler, gösteriler, yağmalanan binalar, öldürülen nümayişçiler, sağla sol arasında şiddet dolu çatışmalar birbirini izliyordu. Paris'ten gelen dedikodular durumu daha da ateşlemekteydi: Orlando ödün veriyor; Müttefikler Yugoslavya'yı anti-Bolşevik bir güç haline getirmeye karar vermiş; Wilson Dalmaçya'yı İtalyanlara vermemekte kararlı; Fiume serbest liman olacak. İtalya'dan Paris'e telgraflar yağıyor, heyete sağlam basmasını tembihliyordu.

Orlando ile Sonnino'nun o noktada tek yapabileceği de sağlam basmaktan ibaretti. Kendilerini öyle bir köşeye kıstırmışlardı ki, herhangi bir uzlaşma, artık önemli bir ödün gibi görünecekti. Lloyd George ile Clemenceau, İtalyanlarla Amerikalılar arasındaki uçuruma bir köprü kurabilmek için ellerinden geleni yaptılar: İtalya'ya adalar verilsin, ama Dalmaçya ana karası verilmesin dediler, Fiume ile belki Dalmaçya kıyısının tüm kentleri serbest kent olsun dediler, İtalya'ya Anadolu'dan toprak verilerek durum telafi edilsin dediler, ya da İtalya Fiume'yi alsın, ama Yugoslavya için başka yere yeni bir liman yapılsın dediler. Wilson bu önerileri istemeye istemeye kabul etti: "Mantıksız insanlarla uzlaşmak hiç hoşuma gitmiyor," diyordu. "Taleplerinde ısrar etmekle her zaman istediklerini alabileceklerine inanacaklar ve daha fazlasını elde etmeyi başarabilecekler." Hankey İtalyanlara yeni bir teklif dizisi daha götürüp başarısızlığa uğrayınca, günlüğüne şöyle yazmıştı: "Şimdi artık bir çıkmaza saplandık. İtalyanlar kendilerine Fiume için ve Londra Anlaşması'nın tümü için söz verilmezse Almanya anlaşmasına imza atmayacaklarını söylüyorlar. Fiume'yi onlara kimse vermez, Başkan Wilson da Dalmaçya'yı vermez. Böyle bir şeyin etnik ilkeleri inkâr demek olduğunu söylüyor." İtalyanlar "asla esneklik göstermeksizin" direndiler. Bu arada, krizin gelişimini sessizce izlemekte olan Yugoslavlar da ortaya çıktı, İtalya Fiume'yi ya da Dalmaçya kıyısını alırsa savaşacaklarını söylediler.

Zaman tükeniyordu. Almanlar 25 Nisan'da, barış şartlarını almaya gelecekti. Çekilme tehdidi savuranlar yalnız İtalyanlar değildi. Genelde çok sessiz olan Japonlar da, Almanya'nın önceden Çin'de sahip olduğu imtiyazları talep ediyorlar, Milletler Cemiyeti Anlaşması'na da ırksal eşitliğe dair bir madde sokmak istiyorlardı. Delegeleri yine her zamanki terbiyeli tavırlarıyla, Almanya Anlaşması'na kendilerinin de imza atamayabileceklerini ima ettiler. Belçika, tazminat taleplerinin karşılanmaması nedeniyle öfkeliydi. Wilson'la Lloyd George ve Clemenceau'nun en son isteyeceği şey, Almanların gelip, Müttefikler arasında kavga çıktığını görmeleriydi.

Gerilim herkesi etkilemekteydi. Edward VII'nin güvenli salonlarında İtalyanlar birbirlerini gevşemekle suçlamaya başlamışlardı. Paskalya günü olan Pazar günü, Orlando bir ağlama krizi geçirdi. Wilson süzgün görünüyor, sesi titriyordu. Clemenceau İtalyanlara karşı özellikle müstehzi ve kaba

davranmaya başlamıştı. Lloyd George'un bile asabi bir hali vardı. Sonnino artık Wilson'dan hoşlanmadığını saklama zahmetine girmiyor, Lloyd George'la Clemenceau'ya, "Başkan Wilson kendi On Dört Nokta'sını ihlal ve inkâr ettikten sonra, şimdi de o ilkeleri yeniden bakireliğe döndürmek için İtalya'ya karşı uygulamaya koymak istiyor," diyordu.

Bu suçlama yerini buldu, çünkü içinde gerçek payı vardı. Wilson gerek Tirol olayında, gerekse Polonya Koridorunda, kendi kaderini tayin hakkı ilkesinden gerçekten ödün vermişti. Paskalya'dan sonraki hafta, On Dört Nokta'yı yeniden okudu, dünyaya sunmak istediği yeni diplomasiyi bir kere daha düşündü. Sorunlara ilişkin kararları, gerçeklere dayanarak vermek gerektiğini tekrarladı. Haritaları inceledi, uzmanlarından gelen istatistiklere eğildi; etnik karışımın Fiume ile Dalmaçya'yı İtalyanlara verdirmeyeceğini gördü. Wilson açık diplomasi istiyordu, ama İtalyan hükümeti kendi halkına doğruyu söylemiyordu. Dört ay önce İtalya'ya yaptığı geziyi hatırladı, o geziyi yanlış yorumladı. Kendisini karşılayan kalabalıklardan çok etkilenmişti. O insanların kendisini desteklediğinden emin olmuştu. Bu sefer doğrudan İtalyan halkına çağrıda bulunmaya karar verdi.

21 Nisan'da, kendi eliyle daktilo ettiği bir bildiriyi Lloyd George'la Clemenceau'ya gösterdi. Belgede Londra Anlaşması'nın neden geçerli olamayacağı açık seçik bir ifadeyle anlatılıyordu. İtalyanlara ülkelerinin zaten ne çok şey kazanmakta olduğu belirtiliyordu. "Sınırları, ülkenin doğal savunma duvarlarına kadar genişlemekteydi. İtalya artık Adriyatik'in karşı kıyısındaki yeni millete elini dostça uzatabilirdi. Wilson, İtalyanları kendisiyle birlikte çalışmaya, halkların haklarına dayalı, dünyayı barışa götürecek bir yeni düzeni birlikte yaratmaya davet ediyordu. Lloyd George ile Clemenceau etkilenmişlerdi, ama yine de tedbiri elden bırakmıyorlardı. Lloyd George, böyle bir şeyin yayınlanmasının İtalya'da gerçekten de işe yarar bir izlenim yaratabileceğini kabul ediyor, ama bunun da zaman alacağını söylüyordu. "Şu an için, tek bekleyebileceğimiz şey çılgınlık," diyordu. Clemenceau'nun desteğiyle, İtalyan heyetine kendisi son bir yaklaşımda bulunana kadar beklemeye Wilson'u ikna etti. O girişim de başarısız olunca, Wilson bildirisini gazetelere 23 Nisan günü gönderdi.

Le Temps'ın özel nüshası Edward VII'ye ulaştığında, güceniklik duygusu çok yüksek, şaşkınlık ise pek yoktu. İtalyanlar Wilson'un bildirisinin varlığını bir iki günden beri biliyor, konferanstan çekilmeyi ise daha uzun zamandan beri düşünüyordu. Orlando İtalya'ya ertesi gün dönmeye karar verdi. Dörtler Konseyi'nin bir toplantısında Wilson'la karşılıklı, donuk ama terbiyeli birkaç söz ettikten sonra, trene binmek üzere oradan ayrıldı. Sonnino da iki gün sonra onu izledi. Lloyd George, "Eh, sonunda yağ da ateşe damladı!" diye yorumda bulundu.

İtalyan gazeteleri Wilson'un bildirisini Orlando'nun cevabıyla yanyana yayınladılar. Cevap metni daha iri harflerle dizilmişti. Orlando'nun treni geçerken, kalabalıklar ona tezahürat yapıyordu. Roma'ya vardığında kiliselerin çanları çalmaya başladı, uçaklar havadan vatanseverlik broşürleri

attı, göstericiler, "Viva Orlando! Viva Fiume! Viva İtalya!" diye bağırdılar. İtalyan hükümeti, Amerikan büyükelçiliğinin çevresine bir muhafız ekibi yerleştirdi. İtalya, Fiume'nin ilhakı istekleriyle çınlıyor, Wilson'un Avusturya tolgası giymiş karikatürleri sokaklarda dolaştırılıyordu. Torino'da öğrenciler, Başkan Wilson Kafe'nin sahibine, tabelaları indirttiler, Başkanın son ziyaretinde adının verildiği Corso Wilson'da bir yukarı, bir aşağı dolaştılar, cadde adının yazılı olduğu plakalara "Corso Fiume" yazılı kılıflar giydirdiler. Fiume'de genç İtalyanlar garip sesler çıkararak haykırıyor, "Kahrolsun Wilson! Kahrolsun Kızılderililer!" diye bağırıyorlardı. Milliyetçi basın, Fiume'yle Dalmaçya'nın derhal ilhak edilmesini istemekteydi.

Orlando parlamentoda yaptığı konuşmaya, önce herkesin sakin olmasını isteyerek başladı, ardından müttefiklerini suçladı, "İtalya her şeyden önce, tüm taleplerinin en yüce ve sağlam nedenlere, doğrulara ve adalete dayandığına kesinlikle inanıyor ve bu taleplerin bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünüyor," dedi. Orlando'nun hükümeti, güven oyunu 40'a karşı 382 ile kazandı. Milliyetçiler ve aralarındaki itibarlı faşistler ülkenin her yanında mitingler düzenlemeye başlamışlardı. D'Annunzio da formdaydı. Müttefiklerin ihanetini yeriyor, Wilson'la alay ediyor, onu upuzun suratlı ve otuz iki takma dişli bir "Hırvatlaşmış Quaker" diye niteliyordu. "İnsan değil, çirkin bir kukla!" diyordu. İtalya kriminal entrikalara teslim olmamalıydı. D'Annunzio, "Orada, İstria'nın, Dalmaçya'nın yollarında yürüyen orduların ayak seslerini duymuyor musunuz?" diye bağırıyordu.

Barış mimarları durumu kaygıyla izlemekteydi. Paris gazetelerinden birinin manşeti, "Kaos!" diye haykırmaktaydı. Amerikalı bir gazeteci, "Çeşitli heyetler kendi aralarında toplantı yapıyor, ne yapmak gerektiğini konuşuyor, çünkü Barış Konferansının tehdit altında olduğu birdenbire anlaşılmış bulunuyor," demekteydi. Konferans sekreteryası, Almanya anlaşma taslağını yeniden ele almış, İtalya'ya yapılan tüm atıfları kaldırmaya çalışıyordu. Genel oturumda Panama delegesi, Orlando'nun boş koltuğu üzerine bir siyah fular bıraktı. Fuları oradan Portekiz delegelerinden biri kaldırdı, henüz yas tutmak için zamanın erken olduğunu söyledi.

Perde arkasında, hem İtalyan hükümeti hem de Müttefikler, İtalya'yı geri getirmenin bir yolunu arıyordu. İtalyanlar, diğer büyük güçlerin kendileri olmadan çalışmalara devam etmeye hazır görünmesi karşısında fena sarsılmışlardı. Clemenceau Avusturya delegelerinin de Mayıs ortasında Paris'e davet edildiğini söyleyince, baskıya baskı eklemiş oldu. İtalyan heyetinin Paris'te kalmış olan üyeleri, Orlando'ya acil uyarılar yolladılar, İtalya'nın durumunun hızla daha kötüye gitmekte olduğunu bildirdiler. Fena halde ihtiyaç duydukları 25 milyon dolarlık krediyi ABD durdurmuştu. İngiltere'yle Fransa ise, İtalya'nın çekilmesinin, kendilerini Londra Anlaşması'na uyma yükümlülüğünden kurtardığını söylüyorlardı. Çalışmaya devam etmiş, Afrika sömürgelerini bölüşmüşlerdi. Beri yandan Lloyd George, olası bir uzlaşmadan da imalı biçimde söz ediyordu.

5 Mayıs'ta İtalyanlar, Orlando'yla Sonnino'nun geri dönmekte olduğunu açıkladılar. Amerikalı Seymour, "Orlando bembeyaz ve süzgün görünüyor, çok az konuşuyor ve sesi hevessiz çıkıyor," diye bildirmekteydi. "On yaş daha ihtiyarlamış görünüyor. Sonnino'nun görünüşünde değişiklik yok, haşin bir hali var, ama saldırgan değil." Sekreterya bu sefer de Almanya koşullarına 'İtalya' ve 'İtalyan' kelimelerini yeniden sokma işine gömüldü.

Ama kopmayı getiren sorunun çözümü hâlâ çok uzaktı. Wilson, İtalyanlarla yeniden görüşmeye soğuk bakıyordu. "Bu İtalyanların prensip gereği bir tutum benimseyip ona bağlı kalmayı beceremememesi çok garip," diyordu. House'un desteklediği bir umut, İtalyanlarla Yugoslavların doğrudan görüşmeye başlayarak zorlukları bertaraf etmesiydi. 16 Mayıs'ta taraflar, House'un Crillon'daki dairesine geldiler, 1990'larda çok rastlanacak bir müzakere usulü uygulandı, heyetler ayrı odalarda otururken Amerikalılar bir oraya, bir öteye koşarak önerileri taşımaya koyuldular. Clemenceau ertesi gün Orlando'ya ne olduğunu sorduğunda, aldığı cevap karamsardı: "Hiçbir şey. Mümkün değil." House'un İtalya'yla Amerika'nın tutumları arasına köprü kurma çabaları, belki de Wilson'un eski dostuna giderek antipati duymasının nedenleri arasında sayılabilirdi.

Barış Konferansının ana bölümü, karşılıklı tedirginlikler içinde sona ermekteydi. Wilson, Baker'a açgözlü İtalyanları kötüleyip duruyordu. Fransızlar, İtalya'nın şimdi de Avusturya'daki (Fransız parasıyla yapılmış) demiryollarını almaya kalkıştığından yakınıyordu. Clemenceau, "Fransa buna razı olmaz. Bunu asla unutmaz. Sizden hakkaniyet beklemiyorum," diye bağırıp duruyordu. Fiume'de birkaç Fransız askeri, milliyetçiler tarafından linç edilince, Clemenceau Dörtler Konseyi'nde İtalyanlar için, "Katiller milleti," demişti. İtalyanlar asıl zehirlerini Wilson'a saklamaktaydı. Yardımcılarından biri günün birinde Sonnino'ya, "Wilson bu sabah neşeli görünüyor," dediğinde, Sonnino cevap olarak, "Kimbilir ne teklifler, ne şantajlar kurgulanmıştır," diye cevap vermişti. Orlando günlüğüne, Wilson'un Yugoslavlarla kendi özel anlaşmasını yapmış olduğuna kesinlikle inandığını yazmıştı. "Nasıl bir anlaşma olduğunu bilmiyorum, ama kesinlikle öyle," diyordu. İtalyan basınında Wilson'un Yugoslavlardan rüşvet aldığına ya da bir Yugoslav metresi olduğuna dair yazılar yayınlanmaya başlamıştı. Sonnino ile diğerlerine göreyse, işler aslında Adriyatik'i kendi işlerine geldiği gibi geliştirmek isteyen Amerikan finans çevrelerinin kontrolündeydi; hatta belki bu işte Kızılhaç'ı paravan olarak kullanacaklardı.

Wilson Haziran sonunda ülkesine kesin olarak dönmeden önce, İtalyanlar pek az geri adım attılar, Londra Anlaşması'nın kendilerine söz verdiği toprakların hepsi için ısrar etmemeyi kabullendiler. Ama Fiume konusunda yine eskisi kadar ısrarlıydılar. Orlando ile Sonnino çok tehlikeli bir oyun oynamaktaydı. Asıl hasımları olan Wilson, büyük olasılıkla on sekiz ay sonra aynı görevde olmayacaktı. Ama buna karşılık, İtalya'daki demokrasi o kadar bile yaşamayabilirdi. Orlando, Lloyd George'a, "Bir çözüm bulmam gerek," demişti. "Yoksa ya parlementoda ya da İtalya'nın sokaklarında bir

kriz çıkacak." Lloyd George, "Çözüm bulamazsanız, o zaman yerinize kim geçer sizce?" diye sorduğunda, Orlando, "Belki D'Annunzio," diye cevap vermişti.

19 Haziran'da Orlando hükümeti nihayet düştü, ama Sonnino ile eski heyetteki diğer iki kişi, İtalya adına Versailles Anlaşması'nı imzalamak üzere Paris'te kalmayı sürdürdüler. Orlando daha sonraki yıllarda, o anlaşmaya imza atanın kendisi olmayışından gurur duyduğunu söylemiş, Wilson'un İtalya halkına seslenmekle kendisini Barış Konferansından dışladığını iddia etmişti. İtalya gerçi anlaşmanın kaleme alınmasına pek az katkıda bulunmuştu, ama yine de başarısız sayılmazdı. Milletler Cemiyeti konseyinde daimi bir sandalyesi vardı, Almanya'dan gelecek tazminata da ortaktı. Ama İtalya'da kimse durumu böyle görmüyordu. İngiliz büyükelçisi bir arkadaşına yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Söylemek beni üzüyor ama burada bu insanlar çok gücenik ve sıkkın. Bu biraz da, temsilcilerinin birçok bakımdan işleri kötü yönettiğini düşündükleri için." İtalya korkular içinde bir ülkeydi. Yugoslavya'dan korkuyor, Fransa'dan korkuyor, hatta Avusturya-Macaristan'ın yeniden kurulacağından bile korkuyordu.

Orlando hükümetinin yerine kurulan Francesco Nitti hükümeti, İtalya'nın iç sorunlarıyla meşguldü. Belli başlı dış sorunları eğer çözebilirse, bunu yapmaya da istekliydi. Yeni dışişleri bakanı Tommaso Tittoni, Venizelos'la buluştu, Arnavutluk ve On İki Ada konularında İtalya ile Yunanistan arasında bir anlaşma üzerinde çalışmaya başladı. Adriyatik konusunda bile biraz hareketlenme oldu. Ağustos 1919'da Tittoni, Fiume'nin Milletler Cemiyeti şemsiyesi altında tarafsız kent olması, Dalmaçya'nın da Yugoslavya'ya verilmesi konusunda Lloyd George ve Clemenceau ile anlaşmaya vardı. Teklif, artık ABD'ye dönmüş bulunan Wilson'a gönderildi, ama cevap gelemeden, D'Annunzio bu işi kendi yöntemleriyle halletmeye karar verdi.

Kimi asker, kimi eski savaş gazilerinden oluşmuş çeşitli faşist ve anarşist gruplar, yaz boyu oldukça açık biçimde Fiume'yi ele geçirmek için komplolar kurmaktaydı. D'Annunzio o sıra yeni bir aşk macerası yaşıyordu, ama sonunda grubun başına geçmeye razı edilebildi. 11 Eylül akşamı (tarihin öyle seçilmesi, D'Annunzio 11 sayısının uğuruna inandığı içindi), yanında 200 adamla yola koyuldu. Ertesi gün, onu durdurmak için yollanan askerler de taraf değiştirip ona katıldı, sonunda D'Annunzio Fiume'ye bir zafer edasıyla girdi. İtalyan askeri komutanı hiç itiraz etmeden çekildi, diğer Müttefik kuvvetleri istemeye istemeye kentten çıktı. Kent halkı, en azından İtalyan mahallelerinde oturan halk, deliye döndü. O akşam D'Annunzio, vali konağının balkonundan, ilk dramatik nutkunu söyledi.

On beş ay boyunca Fiume çılgın karnavalların, törenlerin, gösterilerin, baloların ve partilerin kenti oldu. Kentin binaları bayraklarla kaplıydı. Bahçelerindeki tüm çiçekler yağmalanıyor, geçit törenlerinde askerlere atılıyordu. Bir milliyetçilik ve ihtilal havası içindeydiler. Bunu içki ve uyuşturucu destekliyordu. Papazlar evlenme hakkı istiyor, genç kadınlar

sabahlara kadar dışarda kalıyordu. Gözlemciler kentin sevişme sesleriyle inlediğini söylüyordu. Hastanelerin bir kısmı zührevi hastalıkların tedavisine ayrılmıştı.

İtalya'nın ve Avrupa'nın her yanından gönüllüler ve meraklılar, zaten etkisiz olan Müttefik ablukasını kolayca yarabiliyordu: Fütürist ressam F.T. Marinetti, genç Arturo Toscanini ve orkestrası, radyo mucidi Guglielmo Marconi, Roma'dan muhalif politikacılar, gangsterler ve fahişeler, uçaklarıyla gelen savaş kahramanları, hatta Mussolini. Modern korsanlar tekneleriyle Fiume'ye dalıp çıkıyor, Adriyatik'in her yanında el koyacak mal arıyordu. Sokaklarda silahlı adamlar, sırtlarında kendi tasarımları üniformalarla dolaşıyordu. Osbert Sitwell'e göre, "Kiminin sakalı vardı, kimi kafasını tümüyle traş etmişti. Bazılarının alnının üstünden bir tutam saç fırlıyor, on beş santimlik bir püskül gibi sallanıyor, tepesine de bir siyah fes oturmuş oluyordu." İtalyan hükümeti açısından en telaş verici olan şey de, kendi ordu subaylarından pek çoğunun, savaş kahramanlarının ve seçkin generallerin de şanslarını D'Annunzio'nun yanında aramayı seçmiş olmasıydı.

D'Annunzio'nun nutukları yeni doruklara ulaşmaktaydı. Fiume kutsaldı artık, özgürlükler kentiydi. Buradan kendisi bir haçlı seferi başlatacak, önce Dalmaçya'yı, ardından İtalya'yı, sonunda da dünyayı özgürlüğe kavuşturacaktı. Bolşeviklerle, Mısırlı milliyetçilerle, yeni Yugoslavya'dan memnun olmayan Hırvatlarla, Sinn Fein'le temasa geçti. Fiume'den çılgın dedikodular yayılıyordu, bir kısmı da doğruydu. Nitti ile Tittoni'yi öldürmek üzere suikastçiler yollandığı söyleniyordu. İtalya'da da askeri darbe planlandığına, silahlı isyanlar çıkacağına dair haberler duyuluyordu. 1921'in yaz mevsimi geldiğinde, kuzey İtalya'nın geniş kesimleri hemen hemen yönetilemez hale gelmiş, her yanda faşist timler, sol kanat ve demokrat düşmanlarıyla çatışmaya başlamıştı.

İtalyan hükümeti, şaşkınlık ve utanç verici bir duruma düşmüştü. Ülkedeki milliyetçileri de, yurt dışındaki müttefikleri de daha fazla öfkelendirmeyecek bir çareyi umutsuzca arayıp duruyorlardı. Nitti, Fiume'ye ambargo koydu, D'Annunzio'yu açlıktan öldürmeye çalıştı, ama İtalyan Kızılhaç'ının oraya temel ihtiyaç maddelerini götürmesine yine de izin verdi. Mussolini izliyor, bekliyordu.

İtalya'nın müttefikleriyle yapılan görüşmeler daha da karmaşık öneriler üretiyor, ama başka bir şey üretmiyordu. Wilson Washington'dan, İtalya'ya Fiume'nin kontrolünü veren her çözüme karşı olduğunu bildirmişti. Lloyd George huysuzlanarak, ABD'nin hâlâ Avrupa'da kırbaç şaklatma peşinde olduğunu, ama sorumluluk almaya yanaşmadığını söylemişti. İngiltere'yle Fransa, İtalya'ya fazla baskı yapma konusunda tereddüt içindeydiler. Clemenceau, Lloyd George'a, "Öyle bir ülke ki, Kralın hiç değeri yok, ordu emir dinlemiyor, bir yanda 180 sosyalist, öbür yanda da Papa'ya ait 120 adam var!" diyordu.

Sonunda 1920 yılında, olayın doğrudan tarafları olan İtalya'yla Yugoslavya, tüm zorluklara rağmen bir anlaşmaya varmayı başardılar. Yeni İtalyan hükümeti (Nitti Haziran'da devrilmişti), sert ve tecrübeli bir gerçekçi olan Giovanni Giolitti'nin başkanlığında, ülkede düzeni yeniden sağlama, zarar veren dış politika maceralarından da kurtulma çabasındaydı. İtalya askerlerini Arnavutluktan çekti, bu sayede Yugoslavlarla gerilimi yumuşattı. Belgrad hükümetinin de o sıra ticareti canlandırmaya çok ihtiyacı vardı. İtalya Adriyatik limanlarını tıkadığı sürece bunu sağlamak olanaksızdı. ABD'de Kasım ayında yapılan başkanlık seçimleri Beyaz Saray'a bir Cumhuriyetçiyi sokarken, Yugoslavlar ABD'den mucizevi bir müdahaleye yönelik umutlarını da hepten kaybettiler. Kısa bir süre sonra İtalyan ve Yugoslav delegeler Rapallo'da biraraya geldi, iki ülke arasındaki sınırları düzenleyen bir anlaşmanın hazırlandığını dünya şaşkınlık içinde öğrendi. İtalya hemen hemen İstria yarımadasının tümünü, Zadar'ı (Dalmaçya kıyısında halkın çoğunun İtalyan olduğu tek kent), Adriyatik'te de birkaç küçük ve önemsiz adayı kazanmıştı. Geri kalanı Yugoslavya aldı, Fiume de İtalya'ya bir kara şeridiyle bağlı özgür bir devlet olarak kaldı.

İtalyan milliyetçilerinin pek çoğu, Mussolini de dahil olmak üzere, anlaşmayı bir zafer olarak gördüler, çünkü ne de olsa Fiume, Slavların elinden kurtulmuş oluyordu. Yugoslavya'da Hırvatlarla Slovenler, kendi çıkarlarının bir kere daha Sırpların çıkarlarına feda edildiğinden yakındılar. Fiume'de D'Annunzio kırgın bir inzivaya çekildi, arasıra ortaya çıkıp, kenti terk etmektense öleceğini söylemekle yetindi. 1 Aralık 1920'de D'Annunzio, İtalya'ya savaş ilan etti. İtalyan ordusu sonunda kendini toplayıp harekete geçti. Noel akşamı silahlar ateş açtı. Mermilerden biri D'Annunzio'yu kıl payı ıskaladığında, kendisi hemen teslim görüşmelerini kabul etti, İtalyan halkını korkaklıkla ve 'Noel oburluğuyla' suçlayıp kınadı, sonra sessizce İtalya'ya süzüldü.

İki yıl sonra Mussolini, Fiume'den ne kadar iyi dersler almış olduğunu ortaya koydu. Kuvvetleriyle Roma'ya yürüdü, savaştan yorgun, 'sakatlanmış zafer'e yönelik yaygın hoşnutsuzluktan zayıflamış durumdaki İtalyan demokrasisi, fazla bir itirazda bulunmadan ona yol verdi. Ocak 1924'te Mussolini, Fiume'yi İtalya'ya ilhak etti, 1940'a gelindiğinde, nefret edilen Yugoslavya'yı dünya haritasından silmek için elinden geleni yaptı. 1945'te sınırlar bir kere daha değişti, İstria'nın büyük bölümü (Trieste hariç) yeniden ayağa kaldırılan Yugoslavya'ya geri döndü. 300.000 kadar İtalyan batıya, İtalya'ya kaçtı. Fiume bugün Rijeka adını taşımaktadır ve İtalyancayı ancak kentin yaşlı kuşakları hatırlayabilmektedir.

D'Annunzio yine devletin parasıyla eski hayatını sürdürmekteydi. Yeni *duce* onun çürümüş dişe benzediğinden, ya çekilmesi ya da altınla doldurulması gerektiğinden yakınmaktaydı. Artık kamu yaşamında kendine bir rol aramadığı ortadaydı. Malikânesinde kendi sihiriyle, kadınlarıyla ve kokainiyle yaşamayı yeğliyordu. İtalya'nın Almanya'yla artan dostluğundan memnun olmadığını söyledi ve 1938'de, esrarengiz biçimde öldü. Asistanı

ve metresi olan, Tirol kökenli genç bir Alman kadın derhal evden ayrıldı. Sonradan bu kadının, Hitler'in dışişleri bakanı Joachim von Ribbentrop'un ofisinde çalıştığı duyuldu.

İnatçılığıyla Paris Barış Konferansı'nı çökertmesine ramak kalan Sonnino, kendisini eleştirenlere hiçbir zaman cevap vermedi, İtalya'da bir daha kalabalıklara hitab etmedi. 1922'nin sonunda öldü, o kadar uzun süre hizmet ettiği devletinden tek isteği de, Toskana kıyısındaki çok sevdiği evinin hemen altında bulunan kayaya çimentoyla oturtulmuş bir lahit içinde gömülmekti. Orlando hemen hemen herkesten çok yaşadı, 1944'te Faşistlerin devrilmesinde rol oynadı, demokrat İtalya'nın saygın bir senatörü olarak 1952 yılında öldü.

23

Japonya ve Irksal Eşitlik

Fransız basını, 1919 ilkbaharında ilginç bir sorun yüzünden bir süre İtalyan krizinden uzaklaştı. Japon heyetinin başındaki seçkin devlet adamı Prens Saionji acaba gerçekten Paris'te miydi? Ortalıkta pek görünmemişti, ağır hasta olduğuna dair, hatta Japonya'ya döndüğüne dair söylentiler dolaşmaktaydı. House'un hayalet gözü-kulağı olan Stephen Bonsal, bunun tipik Doğulu davranışı olduğunu söylüyor, prensin tek başına kalmaktan hoşlandığını, kuklaları iplerinden çekerek oynatmayı tercih ettiğini ileri sürüyordu.

Japonya'yla iş gören Batılılar genellikle esrarengiz Doğu dünyasına ilişkin olarak kalıp tipler yaratmaya eğilimli olurdu. Japonya konusunda öyle çok acayiplik varkı ki! Ülkenin dünyadaki mevkii bile acayipti. Büyük güçlerden miydi, değil miydi? Diğer büyük güçlerle eşit sayıda delege bulundurmaya hakkı var mıydı, yok muydu? Her iki iddiayı da savunanlar vardı. Japonya dünya sahnesinde henüz çok yeniydi. 1914'e kadar dikkatini yalnızca Doğu Asya'ya yöneltmişti. Almanya'ya karşı savaş ilan etmiş olduğu halde, Müttefiklerden yana fazla bir çaba göstermemişti. Ama buna karşılık, dünyanın üç dört en büyük donanmasından birine sahip olduğu da gerçekti (kaçıncı olduğu, Almanya'nın sayılıp sayılmayacağına göre değişiyordu). Etkileyici bir ordusu, çok iyi bir ticaret dengesi vardı. Kanada başbakanı Borden'e göre, dünyada artık yalnızca üç büyük güç kalmıştı: ABD, İngiltere ve Japonya. Milletler Cemiyeti sonunda varlığına kavuştuğunda, Japonya'ya, beklenen katkılar sıralamasında beşincilik gibi (tartışmalı) bir onur sunuldu.

Büyük Güçler hiç tutarlı olamıyordu. Japonya'nın Barış Konferansına (kendileri gibi) beş delege getirmesini istemişlerdi, ama Yüksek Konsey toplantılarında genelde Japonlar görmezden geliniyor ya da fazla ciddiye alınmıyorlardı. Toplantılardan birinde Clemenceau yanındaki dışişleri bakanına dönmüş, duyulabilir bir fısıltıyla, "Dünyada onca sarışın kadın varken biz burada bu çirkin Japonlarla kapanıp kalıyoruz," demişti. İşleri hızlandırmak için Dörtler Konseyi'nin kurulmasına karar verilince, Japonlar dışlanıverdi. Gösterilen bahane (sadece bahane olduğu açıktı) Japon heyetine diğer Büyük Güçlerde olduğu gibi bir başbakan ya da başkanın başkanlık etmiyor oluşuydu.

Japon heyeti de Prens Saionji gibiydi. Kibar, seçkin, ama çekimser. Hôtel Bristol'ün her yanı, deniz gücünden işçi sorunlarına kadar her konudaki uzmanlarla kaynaşırken, çeşitli komitelerdeki Japon temsilciler, bir İngiliz yorumcunun ifadesiyle, "esas olarak seyirci rolünü oynuyordu." İçlerinden pek azının, çok ilkel düzeyde İngilizce ya da Fransızca biliyor olması da elbette durumu kolaylaştıracak değildi. Komitelerden birinde başkan, Japon üyeye, oyunun 'Aye' mi, yoksa 'Nay' mi olduğunu sorduğunda, "Evet" diye cevap almıştı. Ne olursa olsun, Japonya da biraz İtalya gibiydi. Paris'te bazı amaçları vardı, ama başka konulara pek ilgi duymuyordu. Wilson'un basın görevlisi Baker, "Bunlar Konferansın tek fiyat alışverişçileri," diye yazmıştı. "Bunlarda Doğuya özgü bir deha; beklemeyi bilme dehası var."

Japon heyetinde en göze çarpan kişiler, iki tecrübeli diplomattı. Biri eskiden dışişleri bakanlığı yapmış olan Baron Makino, diğeri de İngiltere'de büyükelçi olan Vikont Çinda'ydı. House onları 'sessiz, duygusallıktan uzak, dikkatli' bulmuştu. Diğer barış mimarları, aralarında Japonların birbirine ne kadar çok benzediğini konuşup şakalaşıyorlardı. Amerikalılar onlara 'iki mikado' diye isim takmıştı. Ama ikisinin arasında çok önemli farklar vardı. Makino liberaldi, Wilson'un yeni diplomasisinden hoşlanıyor, Milletler Cemiyeti'ni destekliyordu. Ne yazık ki İngilizcesi pek iyi değildi, o nedenle de bu fikirlerini anlatamıyordu. Çinda'nın İngilizcesi biraz daha iyiydi. Ortaya zor sorunlar çıktığında, sertlik yanlısı olduğu görülüyordu. Japon delegelerin hepsi Tokyo'nun sıkı kontrolü altındaydı. Bunun tek istisnası Saionji'nin kendiydi. O kontrol edilemeyecek kadar yüksek biriydi.

Aslında o da Paris'teydi. Geç gelmiş, kente ancak Mart başında varabilmişti. Japonya, Paris'e gelen diğer heyetlere Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Orlando'nun başkanlık ettiğini fark edince, sonradan verilen bir kararla onu apar topar yollamış, böylelikle başbakanlarını yollamamış olmalarını telafi etmeye çalışmıştı (başbakanın siyasi durumu çok sallantıda olduğundan, böyle bir yolculuğun riskini alamazdı). Dışişleri bakanının gelmeyişi de, çok hasta olduğu içindi. Saionji'nin göreve atanması, Japonya'nın konferansı çok ciddiye aldığının göstergesiydi. Ayrıca hükümetin umudu, Paris'te Japonya istediklerinin hepsini alamasa da, onun saygınlığının ülkeyi düşmanların saldırılarından, Rus-Japon savaşının ardından görülen sokak ayaklanmalarından koruyacağı yolundaydı.Paris'te Saionji hep geri planda kalmayı seçti, çalışına arkadaşlarının işini, bir dizi gayrı resmi, tek tek görüşmelerle kolaylaştırmaya çalıştı. Japonya'da çalışıyor olsa da aynı şeyi yapardı.

15 Nisan'da Bonsal, münzevi prensin kaldığı, Parc Monceau'daki apartman dairesine bir nezaket ziyareti yaptı. Eski bir tanışıklığı tazeliyordu, ama ziyaretinin bir amacı da Japonya'yla müttefikleri arasındaki gerilen ilişkileri biraz yumuşatmaktı. Onu iki yaman Japon detektif karşıladı, çeşitli odalardan geçirerek dairenin merkezi sayılan bir yere götürdü. "Odada kısılmış, hemen hemen dinsel sayılabilecek bir ışık vardı. Japon kıyafeti giymiş, ince uzun, çok zayıf birinin elini uzatmış durumda bana yaklaşmakta olduğunu

görebilmem için birkaç saniye geçmesi gerekti ... Tavrındaki o asudelik, Kamakura'dan denize bakmakta olan Büyük Buda'yı düşündürüyordu.

İkisi Japonya'da geçirdikleri günlerden, eski dostlardan söz ederek neşeli bir sohbet yaptılar. Rusya ve Bolşevik hükümet konularına da temas ettiler, ama Japonya'yla Batı arasındaki gerilimli durumlardan uzak durdular; onlara ancak ima yollu, çok genel anlamda değindiler. Bonsal, bir Japon dışişleri bakanının 1890'lardaki bir deneyini sordu. Yurt dışındaki bazı ağaçlardan çelik alıp, Ise tapınağındaki cüce çam ağaçlarına aşılamaya çalışmıştı. Orası devletin onayını taşıyan Şinto dininin en kutsal yerlerinden biriydi. Prens ona son bilgileri verdi: "Norveç'ten, İskoçya'dan, Rusya'yla California'dan kesilmiş çelikleri kutsal dallara aşıladı. Bu şokların sonunda geçici birkaç gerileme oldu, ama çok geçmeden Ise'nin soylu Şinto tipi çamı galip geldi."

Prens nasıl bir mesaj vermekte olduğunun farkındaydı. Kendi ömür süreci içinde, ülkesinin kuzey Pasifik'te önemsiz bir adalar topluluğu olmaktan çıkıp büyük bir güç haline gelişine tanık olmuştu. Bu değişimin önemini anlamak bugün hâlâ, yabancılar bir yana, Japonlar için bile çok zordur. Feodal soyluların yönettiği, gözleri hep içeriye bakan bir ülkeyken, modern bir güç haline gelmiş, bunun tüm özelliklerini de edinmişlerdi. Ülkenin sanayi ekonomisi 1919'da, Fransa'yla yarışır düzeye yaklaşmaktaydı. Ordusu çelik kılıçlarıyla mızraklarını bırakıp makineli tüfeklere, savaş gemilerine sahip olmuştu. Demiryolları, telgraf, okullar ve üniversiteler altyapısı kurulmuştu. Feodal soylular, Prensin kendisi gibi, artık diplomat, politikacı ve sanayici olmuşlardı. Yönettikleri insanlar da ya orduya, ya da polis kuvvetine yazılmıştı.

Prens çok karmaşık, çok kapanık bir insandı. Milleti gibi bir melezdi o da. Paris'e yolculuğu, kilometreler yolculuğu olmaktan çok, yüzyıllar yolculuğu olmuştu. 1849'da doğduğunda Japonya henüz dış dünyadan büyük ölçüde izole durumdaydı. Upuzun aile ağacı çok dikkatle kaydedilmişti. Diğer büyük ailelerle ve imparatorluk ailesiyle evlilikler vardı. Bu ailenin yanında, ülkeyi (güçsüz imparator adına) 1600'den beri yöneten Tokugawa klanı, aşağıdan gelme sonradan görmeler gibi kalıyordu. Prens kendi sınıfına uygun bir eğitim almıştı: klasik edebiyat, Japonca kadar Çince yazılmış eserler, kaligrafi, geleneksel müzik aletleri ve ufacık, kusursuz bonsai ağaçlarının yetiştirilmesi. Ata binmeyi öğrendiğinde ailenin büyüklerini çok şaşırmıştı. Binicilik, onun seviyesinde biri için küçük düşürücü bir şey sayılıyordu. Eğer işler geleneğe göre devam etse, ömrünü eski sarayın boğucu ortamında yaşayıp tüketecek, kendisine bir onur payesi verilecek, az sayıdaki uygun kızlar arasından ona bir de eş seçilecekti. Hiçbir zaman dış ülkelere yolculuk yapmayacaktı, çünkü böyle bir şey yasaktı, ayrıca daha önemlisi, asla akla bile gelmeyecek bir şeydi. Hiçbir zaman gerçek iktidarın zevkini çıkaramayacaktı, çünkü o da askeri soyluların elindeydi.

Japonların bir efsanesi vardı; adalarının dev bir kaplumbağanın sırtında, dengede durduğunu anlatırdı. Kaplumbağa kıpırdadıkça depremler olurdu.

1853'te çok daha farklı bir deprem olmuştu. Komodor Perry adında, girişken bir Amerikalı, Amerikan hükümeti adına, Tokyo körfezinde belirmiş, Japonya ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ticaretin açılmasını istemişti. Onun ziyaretini İngiliz, Fransız ve Rus savaş gemilerinin ziyareti izledi, hepsi ticaret imtiyazları isteyip benzer taleplerde bulundular, kendi vatandaşlarının Japonya'ya girmesine izin verilmesini istediler, diplomatik ilişkiler başlasın, dediler. Japonya'nın yöneticileri, on beş yıl boyunca aralarında, bu küstah yabancıların taleplerinin red mi edilmesi, yoksa bunlara tahammül mü edilmesi gerektiğini tartıştılar, ama sert dışa kapalı politikayı savunanların habire genişleyen bu saldırgan Batı'ya dayanması çok zordu. Soylular arasından bile genç radikaller çıkıyor, Tokugawa yöneticilerini dış dünyaya açılmaya zorluyor, dış ülkelere yolculuk etmek için kendilerine izin verilmesini istiyorlardı. Tatışmaların yankıları, Kyoto'daki her şeyden uzak sarayın salonlarına da sızdı, genç Saionji, radikallerin tarafını tuttu. Eğer elinden gelirse, kendisi de dış ülkelere seyahat etmeye karar verdi.

1868'de reformcu soylular iktidarı Tokugawa rejiminden devraldılar. Lider isim, Saionji'nin eski bir okul arkadaşıydı. O artık Meiji imparatoru olmuştu. Saionji bunu izleyen kısa iç savaşta onlardan yana çarpıştı. Saraya döndüğünde, Batılı giysileri ve kısa kesilmiş saçları yeni bir skandal daha yarattı. Meiji Restorasyonu (darbeye nedense bu yanıltıcı isim verilmişti) olağanüstü bir ulusal çabanın başlatıcısı oldu, genç Japonlardan yüzlercesi yurt dışına, eğitime yollandı, Batılı uzmanlara, Japonya'ya gelmeleri (ve beyinlerinden yararlanılmasına izin vermeleri) için çok yüksek paralar ödenmeye başladı. Hükümetin sloganı, amacın ne olduğunu açıkça ortaya koyuyordu: 'Milleti zenginleştir ve orduyu güçlendir'. Japonya, donanması için model olarak İngiltere'yi, ordusu ve anayasası için Prusya'yı, bankacılık sistemi için ABD'yi, ekonomisi için de tüm dünyayı seçti.

Saionji daha rahat devlet görevlerini reddetti, dünyayı görmek üzere yola koyuldu. 1870'de Fransa'ya geldi, on yıl orada kaldı. Sorbonne'da hukuk okuyup mezun oldu. Oradaki dostlarından ve sınıf arkadaşlarından biri de genç Clemenceau idi. Clemenceau onu 'sevimli' ve 'aceleci' biri olarak hatırlıyordu. Goncourt kardeşlerle ve Franz Liszt'le de tanıştı. Fransızları çok sevmiş, kültürlerine, liberal geleneklerine hayran olmuştu. Rüyasında bile Fransızca konuşmaya başlamıştı. Ömrünün sonuna kadar Vichy suyu içmeyi sürdürdü, Houbigant kolonyası kullandı. Bunlar sırf onun için ülkeye özel olarak ithal ediliyordu.

Sonunda Japonya'ya dönen zarif figür, cazip, müstehzi, kibar, davranışlarında biraz mesafeli biriydi. Ayrıca Japon vatantaşları onu çok şaşırtıcı biri olarak görüyorlardı. Eleştirenlerden biri onu tarif etmek için üç İngilizce kelime kullanmayı seçti: 'zekâ, üşengeçlik ve kayıtsızlık'. Ailesiyle çok gurur duymasına rağmen hiçbir zaman evlenme zahmetine katlanmadı, ama metresleriyle uzun ilişkileri oldu. (1919'da Paris'e geldiğinde, yanında kendinden 50 yaş genç bir kadın getirmişti; ama sonra bu kadın, çok

boşboğaz olduğu için geri gönderildi.) Prens hiçbir zaman maddesel zenginlik için kaygılanmak zorunda kalmamıştı. Küçük kardeşlerinden biri Japonya'nın dev yeni sınai komplekslerinden birinin başına geldi, âdetlere uyarak ağabeyine o baktı.

Saionji yeni Japonya'ya diplomat olarak, dışişleri bakanı olarak, daha sonra, 1900'lerde de başbakan olarak hizmet etti. 1913'te yeni imparator onu *genro*'luğa yükseltti. Bu terim, 'üst düzey devlet adamı' şeklinde çevrilebilecek bir kavramı ifade ediyordu. *Genro*'ların yeni Japon anayasasına göre resmi bir rolü yoktu. Nüfuzları çok büyüktü. Özellikle yeni hükümetlerin ve yeni dış politikaların oluşumunda sözleri çok geçiyordu. Kriz dönemlerinde genro'nun söyleyeceği bir söz, genellikle kararın ne olacağını kesinleştiriyordu. Bu durumu Amerika'ya uyarlarsak, sanki Wilson'u başkanlığa William Taft ile Theodore Roosevelt seçmiş, bununla da yetinmeyip, uyguladığı politikaları gözlem altında tutmayı sürdürmüşler gibi bir durum söz konusu olurdu.

Saionji'nin ülkesi daha 1914'ten önce bile şaşırtıcı bir başarı öyküsüydü. Batılı emperyalistlere karşı hem direnen, hem de onlara katılan tek Asya ülkesiydi. Gayrı safi milli gelir açısından (yani tüm mal ve hizmetlerin değeri açısından) ülkedeki yükseliş öyle etkileyiciydi ki, 1885 ile 1920 arasında üç katına çıkmış, bu ara madencilikle imalat sanayisi altı kat artmıştı. 1914'e gelindiğinde donanma, istediği her türlü gemiyi ülke içinde yaptırabiliyordu. Japonya'nın 1918 öncesindeki rekorunu kıran, ancak 1945 sonrasındaki performansı olacaktı. Bu tür hızlı değişimler, pek çok ödül getirdiği kadar, gerilimler de yaratırdı. Japonların pek çoğu geçmişte kalan o sakin hayatı özlüyordu, ama Saionji vatandaşlarını ileriye bakmaya, liberal demokrat bir geleceği görmeye teşvik ediyor, yalnız askeri güce güvenmeye karşı uyarıyordu. Bu uyarı gerçekten gerekliydi, çünkü Japonya'nın gücü arttıkça, kendi iradesini komşularına, gerekirse zorla kabul ettirmesini isteyen çok etkili sesler yükselmeye başlamıştı.

1914'ten önceki yıllarda, güç gerçekten ödül getiriyor gibi görünüyordu. Japonya bir dizi askeri zafer kazanmıştı. Birincisi Çin'e karşı 1895'te kazandığı zaferdi. Taiwan'ı ele geçirmiş, Kore'de egemen duruma gelmişti. 1902'de, Japonya'nın artan gücüne bir saygı ifadesi olarak, İngiltere uzun sürmüş olan düşmanlık politikasını terk etti, ittifaklar yapmaya yöneldi. Anglo-Japon deniz ittifakları 1919'da hâlâ yürürlükteydi. Böyle olması, özellikle Japonların gözünde, artık dünya sahnesine çıkabilmiş olduklarının işaretiydi. 1904'te Japonya, Mançurya'da Rusların korkunç kuvvetlerine meydan okudu, Rus ordularını karada yendi, denizde ise, bir değil, iki Rus filosunu batırdı. 1905'te imzalanan anlaşmayla Japonya Mançurya'da geniş haklar elde etti. Birkaç yıl sonra, 1910'da, Kore'yi resmen ilhak etti, böylece dünyanın zaten çoktan kabullenmiş olduğu bir gerçeği onaylamış oldu. (Kore'nin hazin küçük heyeti sonradan Barış Konferansı'na gelip bağımsızlıklarını istedi.)

Diğer güçler olup bitenleri bir hayranlık ve ürküntü karışımıyla izlemekteydi. Japonya âdeta fazla başarılıydı. Japon ihracatı, diğer büyük güçlerin

ihracatına meydan okumaktaydı. Örneğin 1914'te, dünya pamuk ipliği ihracatının dörtte biri Japonya'dan geliyordu. İngilizler kendi hakimiyetlerinde bulunan Çin ve Hindistan pazarları için kaygılanmaya başlamışlardı. Amerika da Asya'daki kendi çıkarları açısından kaygılıydı. Bunlar arasında yalnız Çin'le olan ticaret değil, Filipinlerdeki yeni edinimleri de vardı. Ama Asyalılar için Japonya bir ilhamdı, Batılı emperyalistlerin alt edilebileceğinin kanıtıydı. Güçlü bir Japonya'dan en çok korkması gereken Çinliler bile, Japon örneğinde umut görmekteydi. Binlerce genç Çinli gemilere atlayıp Kuzey Pasifik'e açıldı, Japon üniversitelerine, okumaya gittiler.

Japonya'nın gücü konusunda kuşkuculuğun hüküm sürdüğü tek Asya ülkesi, Japonya'nın kendisiydi. Rusya savaşı, yeni kanatlanmakta olan ekonomi için neredeyse kaldırılamayacak bir yük olmuştu. Değer miydi? Japonya'nın zaferi konusunda diğer güçler ne düşünüyordu? Japonlar, Batı dünyasının kendilerini eşit gibi kabul etmekte çok yavaş davrandığını görmeden edemiyorlardı. Önde gelen devlet adamlarından biri, bir Alman dostuna acı acı yakınmış, "Tabii aslında bizim kusurumuz, tenimizin sarı olması," demişti. "Tenimiz sizinki kadar beyaz olsa, Rusya'nın dayanılmaz saldırganlığını durdurduğumuz için bütün dünya sevincinden havaya uçardı."

Japonlar kendi kırılganlıklarının da son derece farkındaydılar. Kendi kaynakları o kadar azdı ki! Ya diğer uluslar, ham maddelere ve pazarlara ulaşım olanağını ellerinden almaya kalkarsa? Milliyetçilerin bulduğu çare, Japonya'nın da diğer güçlerin yaptığını yapması, bir imparatorluk kurmasıydı. Asya'ya liderlik etmenin Japonya için tarihi bir misyon olduğundan söz ediliyordu. Özellikle Çin çok büyük bir tahrik unsuruydu. Ülkeyi yöneten son hanedan can çekişiyordu. Ülke yolsuzluklarla, dincilikle, haydutlukla parça parça olmak üzereydi. 1911'de bir ihtilal olmuş, ama sonunda anarşi daha artmıştı. Japonya'nın ihtiyaç duyduğu öyle çok şey Çin'in elinde hazırdı ki! Ham maddelerden pazarlara kadar her şey vardı orada. Mançurya da ne kadar boştu! Kore'nin hemen ötesindeydi orası. 1885'ten 1920'ye kadar nüfusu %45 artan bir ülke için bu da önemli bir faktördü. Liderler aşırı kalabalıklaşmanın sonucunda ülkede tedirginlik çıkmasından, hatta işin devrime varmasından korkuyordu. Ama ortada bir de engel vardı. Diğer ülkeler Japonya'ya, Mançurya konusunda nisbeten hareket serbestisi tanısa bile, Çin söz konusu olunca hemen çizgiyi çekiyorlardı. Onların da korumaları gelen kendi çıkarları vardı.

Milliyetçi hayaller, Saionji gibi liberalleri çok tedirgin etmekteydi. Saionji, "Ben vatanseverliğin yokluğuna kaygılanmıyorum, vatanseverliğin fazlasının bizi nerelere sürükleyeceğine kaygılanıyorum," demişti. O her şeyden önce bir enternasyonalistti. İstikrarlı bir uluslararası düzen olursa, Japonya'nın da, diğer ülkelerin de, barış içinde zenginleşebileceğine inanmaktaydı. Eğer Asya'ya yayılma, Japonya'nın diğer büyük güçlerle ilişkilerini bozacaksa, o zaman bu yayılma durdurulmalıydı. Büyük Savaş'ın başlaması, bu tartışmaları daha da kızıştırdı.

Japonlar bu tartışmaları kayıtsızca izliyordu. Yaşlı bir devlet adamının dediği gibi, "Nehrin karşı kıyısındaki yangını seyreder gibi seyrediyorlardı." Hükümet başlangıçta ne yapacağını bilemedi. Savaştan uzak mı durmalıydı? Mihver Güçleri'ni mi desteklemeliydi? (Ordudaki pek çok subay Almanya'da eğitim görmüştü. Alman kuvvetlerine derin bir saygı duyuyorlardı.) Yoksa Müttefikleri mi desteklemeliydi? (Bu da deniz kuvvetlerinin görüşüydü, çünkü İngiltere'yle çok yakın bağları vardı.) Kabinedeki tartışmalar genellikle pragmatikti, Japonya için hangisinin en yararlı olacağını konuşuyorlardı. Sonunda Müttefiklere karar verdiler. Hükümet savaş ilan ederken, "Japonya bin yılın şansını denemek zorunda," dedi. "Asya'daki haklarını ve çıkarlarını elde etmek zorunda." Japonya, Almanya'ya saldırmakla, o çıkarları elde etmenin en az riskli yolunu seçmekteydi. Almanya Çin'de, Şantung yarımadasında bir takım imtiyazlara sahipti. Kuzey Pasifik'teki bir dizi adada da imtiyazları vardı. Bunlar arasında Marşal Adaları, Caroline'ler ve Mariana'lar bulunmaktaydı. Ama o imtiyazlarını savunacak olanakları yoktu. Saldırı Kasım 1914'te sona erdi.

Savaşın geri kalanı da Japonya için bir o kadar kolay oldu. Yalnız Japon imalatçılarına siparişler getirmekle kalmadı, savaş öncesinde var olan rekabetin çoğunu da çökertti. Japonya'nın İngiltere ve Amerika'ya ihracatı iki katına, Çin'e ihracatı dört katına, Rusya'ya ihracatı da altı katına çıkarken, ülkenin ticari filosu da iki kat büyüdü. 1918'de Avustralya başbakanı Hughes (hiçbir zaman sözünü esirgemezdi), çalışkan Japonların her yana sızdığı konusunda Balfour'u uyardı. "Biz de onlar gibi çalışmalıyız, ya da atalarımın yaptığı gibi, verimli ovalardan çorak tepelere çekilmek zorunda kalırız," dedi. İngilizlerle Amerikalıları kaygılandıran yalnız ekonomik tehdit de değildi. Denizlerde Japonya, 1914'te olduğundan daha güçlüydü, karada da gücü Çin'i sindiriyor, Rusya'nın Sibirya'sına doğru yayılıyordu.

Japonlar bu kuşkucu tutumlardan tedirgindi. Savaş sırasında, üst düzey devlet adamı Yamagata şöyle diyordu: "Sarı insanlara karşı bir beyaz ittifak kurulmasını önlemek son derece önemlidir." 1917'de Japon genel kurmayı, Avrupa'da savaşmak üzere asker gönderilmesine imkân olmadığını söylemişti. O askerlere savaş bittiği zaman, Japonya'da ihtiyaç olacaktı. Batılılara karşı Çin'deki rekabeti kazanabilmek için çalışacaklardı. Savaşın bitmesinden kısa bir süre önce bir Japon gazetesi, önde gelen bazı kimselere, Japonya'nın savaştan çekilmesinin gerekip gerekmediği konusunda ne düşündüklerini sordu. Cevaplar, Japonya'nın uluslararası pozisyonu konusunda olsun, İngiltere'yle Amerika'nın Asya'daki niyetleri konusunda olsun, bir hayli karamsarlığın kol gezdiğini ortaya koyuyordu. Beyaz güçlerin bir anti-Japon koalisyon oluşturması korkusu, göründüğü kadar da saçma bir şey değildi. Savaşın sonunda en sorumluluk sahibi Batılı liderler bile, istemeye istemeye de olsa, günün birinde bir kapışma olacağı sonucuna varmışlardı. 1917'de Balfour, Savaş kabinesine yazdığı bir memorandumda, bir yan konudan söz eder gibi, Japonya'nın saldırması halinde İngiltere'nin hemen hemen kesinlikle ABD'ye yardım edeceğini belirtmişti. Japonya'nın 1930'larda daha da derinleşecek olan ikilemi, beyaz güçlere

güvenip güvenmemekle, uluslararası düzeni güçlendirmek için onlarla birlikte çalışıp çalışmamakla ilgiliydi. Yoksa kendi işine bakması daha mı iyi olurdu?

Hükümet ülkedeki kamuoyunu da dinlemek zorundaydı. Kamuoyu da Almanya'ya saldırmanın maliyetinin karşılanmasını istiyordu. Yalnız Çin'deki saldırılar 2000 Japonun hayatına mal olmuş, ayrıca bunun için 50 milyon yen harcanmıştı. Kamuoyu denilen şey, yalnız fanatik milliyetçileri değil, sıradan insanları da içeriyordu ve Japonya'yı yöneten seçkinler artık o gruptan korkmaya başlamıştı. Savaşın yarattığı zenginlik, toplumun tüm sınıflarına eşit olarak ulaşmış değildi. Yeni zenginlere karşı halk arasında kötü duygular yaygındı. Rus İhtilali, olabileceklerin çok tedirgin edici bir örneğiydi. 1918 ortalarında, pirinç fiyatlarına ilişkin ciddi ayaklanmalar hükümetin düşmesine yol açmıştı.

Devrilenin yerine kurulan hükümet, Japonya'nın kazandıklarını elinde tutmasında kararlıydı, ama bunu yaparken diğer güçleri telaşa vermemeyi umuyordu. Japon heyeti Paris'e çok net üç amaçla gönderilmişti: Milletler Cemiyeti Anlaşması'na ırksal eşitliğe dair bir madde koymak, kuzey Pasifik adalarını kontrol etmek ve Şantung'daki Alman imtiyazlarını elde tutmak. Bunların dışında, verilen talimata göre Wilson'un On Dört Nokta'sına uyacaklardı. Başbakan, Makino'ya, İngilizlerle ve Amerikalılarla işbirliği yapmasını şahsen söylemişti. Bu da olsa olsa, dile kolaydı.

Pasifik adaları - Marşal'lar, Marianalar ve Caroline'ler - Yüksek Konsey'in önüne ilk gelen konu oldu. Hawai ile Filipinler arasında kalan o geniş okyanus kesimine noktalar gibi serpilmiş olan binlerce minik atoller ve mercan kayalıkları vardı. Bu adalar da, üzerlerinde yaşayanlar da, yüzyıllar boyunca barış ve huzur içinde yaşamış, hiç kimsenin dikkatini çekmemişlerdi. İmparatorlukların rekabeti, modern teknolojinin yayılması, çağdaş donanmaların gelişmesi, bu adaları dış güçlerin gözünde değerli kılmaya başlamıştı. Önce Almanlar gözünü dikmişti bu yerlere, şimdi de Japonlar. Japon ordusu, Japonya'nın kendini koruyabilmesi ve Asya'daki pazarlara erişimini garantiye alması için Pasifik'in yeterli bir bölümünü kontrol altında tutması gerektiğini söylüyordu. Bu da, diğer deniz güçleriyle kapışmayı gerektiriyordu. Japonya 1914'ten önce hem Çin'i, hem de Rusya'yı yenmişti, İngiltere'yle de bir deniz anlaşmasi yapmıştı. Ama ABD ile tatmin edici bir uzlaşmaya varamamıştı. Varacağa da benzemiyordu.

1898'de, İspanya-Amerika savaşı sırasında, ABD Filipinlerin ve daha doğudaki önemli bir üs olan Guam'ın sorumluluğunu üstlenmişti. Bir bakıma yeni edinimlerini koruyabilmek amacıyla, Hawai'yi de ilhak etmişti. ABD bir adımda, Japonya'ya kilometrelerce yaklaşmış bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Amerikan donanması hep Atlas Okyanusu'nda üslenmiş durumdaydı, ama artık Amerika'nın stratejisinin değişmekte olduğuna, Asya'daki sorumlulukları da dikkate almaya başlayacağına dair sinyaller vardı. 1908'de Başkan Theodore Roosevelt, dünyayı dolaşacak bir filoyu yola çıkardı. Donanmayla ilgili arttırılmış bütçeyi Kongre'den geçir-

di, Hawai'deki Pearl Harbor'da çalışmalar başladı. 1914'te ABD'nin donanması, İngiltere ve Almanya'dan sonra dünyada üçüncü geliyordu. Ertesi yıl, Amerika'nın parasıyla inşa edilen Panama kanalı açıldı, gemilerin bir okyanustan diğerine geçişini kolaylaştırdı. 1916 yılına gelindiğinde Amerikan hükümeti artık kesinlikle 'iki okyanusta var olan' bir donanmaya sahipti. Amerikalılardan bazıları aralarında kaderin çizgisinden söz ediyor, ABD'nin bundan sonra da batıya doğru genişlemeyi sürdürmek zorunda olduğunu konuşuyordu. Ama ne yazık ki Amerika'nın kaderinde, sonunda Japonya'nın kaderiyle karşı karşıya gelmek vardı, bir ülkede savunma önlemi olarak görülen adımlar, diğer ülkede saldırganlık olarak algılanabiliyordu.

Hem Japon, hem Amerikalı askeri planlamacılar, ülkelerinin karşı karşıya gelmekte olduğunun, toslamak üzere olduğunun farkındaydı. Tarafların ikisi de, karşı tarafla savaş çıkması ihtimaline dönük planlar yapmaya başladılar ve bunu esasen tedbir olarak yaptılar. Ama savaş ihtimalini ciddiye alanlar, hatta buna hevesli olanlar, her iki tarafta da vardı. ABD'de daha 1914'ten önce bir takım romanlar yayımlanıyor, başarılı bir Japon istilasını anlatarak milleti korkutuyordu. Bu kitaplar, özellikle batı kıyısında çok iyi satış yapmaktaydı. Sansasyonel Hearst yayın grubu, "sarı tehlike"yi işleyerek çok eğlendi, bir grup Japon kökenli basit balıkçının Meksika'ya ait Baja California yarımadasındaki koylardan birini kiralamaya kalkışması olayında da Japon hükümetinin bir donanma üssü kurma planlarından söz ederek kıyameti kopardı. Japonya'da da buna şaşılacak kadar çok benzeyen olaylar olmaktaydı. Japon basınında "beyaz tehlike" sözleri çok sık görülmeye başlamıştı. Bir emekli donanma subayı, "*Bir Sonraki Savaşımız*" adlı bir roman yazdı. Romanda Japonya, Amerika'nın Büyük Okyanus'taki adalarına saldırıyor ve ele geçiriyordu. 1914 yılında Japonya, Çin'deki Alman imtiyazlarına yönelik adımları atmaya kalkıştığında, subaylarla askerlerin pek çoğu Amerika'yla savaşmak üzere seferberlik başladığını sanmıştı. Japon donanması hükümete, Japonya'nın adaları bir dış çember olarak kullanmasını, Amerikalıların herhangi bir saldırısını oradan gözlemesini önerirken, icabında bu adaların Pasifik'te silahsızlanma anlaşması için pazarlıkta kullanılabileceğine de işaret etti.

Japonya, Paris'te bazı destekler bulabileceğini de biliyordu. Şubat 1917'de İngiltere, Japon donanmasının yardımlarına karşılık, bazı adalar üzerindeki Japon taleplerini tanımıştı. İtalya, Fransa ve Rusya da İngiltere'yi izlemişlerdi. Ama beri yandan, İngiltere'nin Yeni Zelanda, Avustralya ve (bir dereceye kadar) Kanada'daki dominyonları hayli tedirgindi, seslerini yükseltiyor, Japonya'nın Pasifik'teki mevcudiyetinin yükselişinden kaygı duyduklarını söylüyorlardı. Zaten İngiltere'de de, Japonların savaştaki yardımlarının çok geç geldiği, çok isteksiz geldiği yolunda bir takım duygular vardı. Büyük bir Japon sevkiyat şirketi başkanının cephedeki İngiliz askerlerine gönderdiği reçellerle 1917'de Akdeniz'e destek olarak yollanan bir küçük filo, İngilizleri tatmin etmeye pek yetmemişti. (Japonya'nın katkılarına ilişkin bu İngiliz izlenimleri, Fransızlar tarafından da paylaşılıyordu; Clemenceau Ocak

1919'da barış mimarlarına şöyle demişti: "Savaşta Fransa'nın katkılarına denk katkıda bulunmuş olduğunu kim iddia edebilir? Japonya Uzak Doğu'daki kendi çıkarlarını savundu, ama Avrupa'ya müdahalesi istendiğinde, Japonya'nın verdiği cevabın ne olduğunu herkes biliyor.") Avrupalı devlet adamları bir ölüm kalım mücadelesi içinde olduklarından, Japonya'nın Avrupa'ya müdahalesi için pek de geçerli bir neden bulunmadığını görecek kadar nesnel davranabilenlerin sayısı pek azdı. Almanya'nın Japonya'ya sunduğu barış açılımları da duruma elbette yardımcı olacak değildi. Gerçi Japonya bu açılımlara cevap vermiş değildi, ama yine de bu durum, güvenilmez bir müttefik imajını yaratmaya yetmişti. İngiliz donanması artık gelecekte Japonlara karşı savaş olasılıklarını düşünmeye başlamıştı.

Ne olursa olsun, İngiltere'nin Paris Konferansı'ndaki resmi tutumu, Japonya'nın taleplerini destekleme yönündeydi. İngiliz heyetinin üyeleri, Japonların kaygılı güvence taleplerine karşılık olarak bunu açıkça belirttiler. Peki, İngilizler neden Paris'te yalnızca Japon taleplerine destek vereceklerini söylüyor, Japonya'nın istediği toprakları alacağı konusunda garanti vermiyordu? Çünkü 1917'deki gizli anlaşmalarda yalnızca bu kadarına söz vermişlerdi. Lloyd George'un kendisi de, İngiltere'nin niyetinin o verilen sözü tutmak olduğunu söylemişti.

Wilson'a gelince, onun tabii gizli diplomasiye hiç eğilimi yoktu. 1917 anlaşması onun gözünde, ABD'yi ilgilendirmeyen bir özel düzenlemeydi. Zaten Japonya'ya sert davranma yolunda bir baskı altındaydı. Amerikan halkı arasında Japon düşmanlığı duyguları çok yaygındı. Nedeni bir dereceye kadar, Japonya'dan sürekli akıp gelen göç dalgasıydı, ama Almanya'dan Japonya'ya yönelik barış açılımlarının da etkisi vardı. Meksika da bir ayrı sorundu. Japonya oraya bir hayli silah satmıştı ve birçok Amerikalının görüşüne göre de, Meksika iç savaşında yanlış tarafta bulunanlara satmıştı. Sonra 1917'de, Almanya'nın adı kötüye çıkmış dışişleri bakanı Zimmerman, Japonya'yı Mihver Güçleri'nden yana savaşa sokabilmek için Meksika'ya yaklaşımda bulunmuş, onlardan Japonya'yı ABD'ye karşı bir ittifaka davet etmelerini istemişti. Bu da (belki haksız yere) kötü bir izlenim bırakmıştı. Savaş bitip de Japonya, Bolşeviklere karşı Müttefik müdahalesi şemsiyesi altında hevesle Sibirya'ya yayılmaya başladığında, Wilson da pek çok Amerikalı gibi, komplocu Japonlar olarak gördüğü güçlerin bu hareketinden tedirginlik duymaktaydı. Şimdiki derdi de, Japonların kuzey Pasifik adalarını ellerinde tutmaları halinde, okyanus üzerinde Hawai'ye kadar bir takım atlama taşlarına sahip olacakları kaygısıydı. Donanma danışmanları onu ilerde kurulabilecek Japon üslerine, Japon havaalanlarına karşı uyarıp durmaktaydılar.

27 Ocak 1919'da Makino, Yüksek Konsey'de kalkıp bir bildirge okudu, adaları Almanlardan kapmakla savaş sırasında sevkiyat yollarını nasıl güvenli halde korumuş olduklarını dinleyicilerine hatırlattı. Her emperyalist gibi o da, adalardaki yerli halkların ilkel insanlar olduğunu, Japonya'nın

korumasından ve iyi niyetinden olsa olsa yarar sağlayabileceklerini söyledi. Wilson yumuşak bir sesle, adaların doğrudan sahiplenilmesi yerine manda düzenini tercih edeceğini tekrarladı. Henüz adalar konusunda Japonya'yla kapışmaya hazır değildi, çünkü Japonların diğer talepleri hakkında, örneğin Çin'deki Alman imtiyazları hakkında tartışmalar devam ediyordu. Yalnızca Caroline adalarının batı ucundaki Yap adası için Japonya mandasını kabul etmeyeceğini söylemekle yetindi. Orası uluslararası kablo şebekelerinin sinir merkezi gibiydi. Amerika bundan sonraki birkaç yıl boyunca bu konuda uluslararası kontrol sorununu birkaç kere gündeme taşıyacak, ama başarılı olamayacaktı. Sonunda mandalar Mayıs 1919'da bölüşüldüğünde, Japonya istediği tüm adaları alacaktı.

Savaşlar arası yıllarda Japonya tam Amerikan donanmasının korktuğu şeyi yaptı. Manda koşulları askeri üs ve istihkâm kurmayı yasaklamış olsa bile, bu yasakları uygulamak kolay değildi. Yabancıların adaları ziyareti giderek zorlaşırken, Japonya oraya yerleşimciler askerler getirmekteydi. Japon müteahhitler adalara, diğer inşaat faaliyetleri arasında, yeni limanlar da yapmaya başladılar. Özellikle (Caroline'lerden) Truk adası, Japonya'nın Güney Pasifik'teki ana deniz üssü haline dönüştü. Bir sonraki savaşta, eskiden kimsenin dikkatini çekmeyen Tinian, Saipan ve Truk adaları büyük savaşlara sahne olacaktı.

Milletler Cemiyeti Anlaşması'nda "ırksal eşitlik maddesi" diye anılacak olan madde ise çok daha büyük zorluklara yol açacaktı. Japonlar açısından o maddenin sembolik önemi büyüktü. Dünya güçlerinden biriydiler ve insanlarına saygı gösterilmeliydi. Ne yazık ki Amerika'da olsun, "beyaz" dominyonlarda olsun, insanların hayal gücünü, beyaz uygarlığı bastıran çekik gözlülerin göç dalgalarıyla ilgili hikâyeler doldurmaktaydı. Savaş öncesi yıllarda Japon iş adamları, yurt dışına yolculukları sırasında sık sık küçümsendiklerinden yakınıp durmuşlardı. California'da Japon uyrukluların önce arazi satın alması yasaklandı, ardından kiralaması da yasaklandı, sonunda ülkelerinden eşlerini yanlarına getirme hakları da ellerinden alındı. 1906'da San Francisco Okullar Kurulu, Çinli ve Japon öğrencileri (sayıları 100 bile değildi) ayrı sınıflara topladı, aklınca beyaz öğrencileri baskı altına almalarını önledi. Japon (ve Çinli, Hintli) göçmenlerin Kanada ve Amerika'ya girmesi giderek zorlaştı, Avustralya'ya girmeleri ise büsbütün imkânsız hale geldi. Savaş sırasında, Japonya İngiltere'nin müttefiki olarak savaşırken bile, Japon uyruklulara ayrımcılık uygulanması hâlâ sürüyordu.

Japon hükümeti barışçı bir tutum içindeydi, göçleri sınırlandırmayı teklif ediyordu, ama beri yandan kendi ülkelerindeki kamuoyunun da baskısı altındaydı. Örneğin 1913'teki bir mitingde konuşanlardan biri, Japonya'nın California'daki arazi yasalarını kabul etmektense savaşmayı tercih edeceğini söylediğinde, onu 20.000 kişi alkışlamıştı. 1916'da Japon hükümeti İngiltere'ye (kendince) çok açık bir mesaj gönderdi, "İngiliz sömürgelerinde anti-Japon duyguların hâlâ bu kadar güçlü olması karşısında İmparatorluk içinde büyük üzüntü duyguları hissedildiğini" belirtti. Japonya Barış

Konferansı'nda yerini almaya hazırlanırken, Japon gazeteleri de ateş püskürüyordu. Başmakalelerden biri, "Uluslararası ırksal ayrımcılığa karşı savaşmanın günü gelmiştir!" diye haykırmaktaydı.

Üst düzey devlet adamları hükümeti uyardılar, Japonya'nın önerilen Milletler Cemiyeti'ne ihtiyatla yaklaşması gerektiğini söylediler. Ya bu da statükoyu dondurmak, Japonya'yı bulunduğu ikinci sınıf yere çakmak için bir yöntemse? Wilson'un yeni diplomasi vaatleri bile kuşkuluydu. Genç vatanseverlerden birinin yazdığı, epey heyecan yaratan makale şöyle demekteydi: "Demokrasi ve hümaniter yaklaşım güzel duygulardır, ama bunlar yalnızca Amerika'yla İngiltere elinde, dünya servetinin büyük kısmını kontrol altında tutmayı sürdürmeleri için bir paravandır." Makalenin yazarı Prens Konoe şöyle devam ediyordu: "Eğer Japonya sağ kalmayı sürdürmek istiyorsa, daha saldırgan davranmak zorunda kalabilir." Japon heyeti Paris'e gönderilirken, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını mümkün olduğu kadar geciktirme talimatı verilmiş, eğer bu mümkün olmazsa, anlaşmaya ırksal ayırıma karşı bir maddenin sokulduğundan emin olmak gerektiği söylenmişti. Konoe heyette Saionji'nin yardımcılarından biri durumundaydı. Yıllar sonra Japonya yavaşça ABD ile savaşa doğru kayarken, ülkesinin başbakanı olacaktı. 1945 yılında, savaş suçları nedeniyle yargı karşısına çıkarılmadan önce zehir içerek hayatına son verecekti.

Wilson tabii Milletler Cemiyeti'ni, Barış Konferansı gündeminin ilk maddesi haline getirmekte ısrarcıydı. Böyle olunca, Japon heyeti de perde arkasında sessizce, ırksal eşitlik maddesi konusunda çalışmaya başladı. Şubat ayı başında, Makino ile Çinda, House'u ziyaret ettiler. House yine her zamanki gibi cesaret verici, dostça bir davranış içindeydi. Irksal önyargılardan her zaman nefret ettiğini, onlara yardım etmek için elinden geleni yapacağını söyledi. Ama birkaç gün sonra Balfour'la konuşurken o kadar iyimser değildi. Birkaç değişik formül denemişti ama Japonların istediği sarih bir ifadeydi, oysa başkaları için (örneğin Avustralyalılar için) ırksal eşitliğe yüzeysel olarak değinilmesi bile dayanılmayacak bir şeydi. Balfour yine her zamanki mesafeli tutumunu sürdürdü: Tüm insanların eşit yaratılmış olması ilginç bir fikir, ama ben pek inanmıyorum, dedi. Orta Afrika'daki birinin bir Avrupalıyla eşit olduğunu söylemek zordu. Ayrıca House'u uyarıyor, Amerika ve İngiltere'deki insanların bu maddeyi, Japon göçünü sınırlama adımlarını yasaklamanın girizgâhı olarak gördüklerini söylüyordu. House, kendisinin de bunu sezmekte olduğunu, ama Japonya'nın da çok fazla kişiyle sorunlu durumda olduğunu söyledi. Belki hepsi birlikte Sibirya'ya giderler ya da Brezilya'ya gitmeye karar verirler, diye umut içinde ekledi.

Milletler Cemiyeti Komisyonu'nda Makino ile Çinda, yakında sunacakları bir ırksal eşitlik maddesi üzerinde çalışmakta olduklarını el altından açıkladılar. 13 Şubat'ta, anlaşmanın ilk taslağı hazırlanırken, Makino uzun bir bildiri okudu. Maddede bir değişiklik öneriyor, dinsel özgürlükle ilgili bir ifade eklenmesini, Milletler Cemiyeti'nin tüm üyelerinin, birbirinin

vatandaşlarına ayrımsız, eşit muamele etmesini garantiye almak gerektiğini söylüyordu. Irksal önyargıların da çok derin olduğunun farkında olduğunu belirtiyor, ama önemli olanın, ilkeyi kabul ettirmek olduğuna işaret ediyordu. Ondan sonra, tek tek ülkeler kendi politikalarını biçimlendirebilirlerdi. Sözlerine devam ederek, Milletler Cemiyeti'nin koskoca bir uluslar ailesi olacağını ekledi. Hepsi birbirini kollayacaktı. Bir ülkenin halkından, kendilerine eşit muamele etmeyenler uğruna fedakârlık yapmalarını, hatta belki hayatlarını vermelerini beklemek mantıksızlık olurdu. Büyük savaşta farklı ırklar omuz omuza savaşmıştı: "Daha önce görülmemiş bir anlayış ve minnet bağı kurulmuştu."

Bu çok dokunaklı ve çok liberal bir ifadeydi ve hiçbir etkisi olmadı. İngiltere adına konuşan Cecil, bunun ne yazık ki çok tartışmalı bir konu olduğunu söyledi. Daha şimdiden, İngiltere İmparatorluğu heyeti arasında sorunlara yol açıyordu. Konuyu tümüyle daha ileriki bir tarihe ertelemenin daha iyi olacağına dair kanısını ifade etti. Salondakilerden genelde bunu onaylayan mırıltılar yükseldi. Yunan başbakanı Venizelos, belki dinsel özgürlük maddesinin tümünü şimdilik bir kenara bırakmanın daha iyi olacağını, çünkü bunun da nazik bir konu olduğunu söyledi. Buna tek itiraz Portekiz heyetinden geldi. Hükümetlerinin bugüne kadar imzaladığı her anlaşmada Tanrı'nın adının da mutlaka geçtiğine işaret ettiler. Cecil, nadiren benimsediği bir mizah uslubu içinde, bu seferlik herkesin bir şansını denemesi gerektiğini söyledi. Taslağa ırksal ya da dinsel eşitlikle ilgili bir ifade girmedi. Taslak o haliyle, tartışılmak üzere Barış Konferansı genel toplantısına gönderildi. Japonlar konuyu yeniden ortaya getireceklerini açıkça belirttiler. Ertesi gün, 14 Şubat'ta, Wilson ABD'ye doğru yola çıktı, Milletler Cemiyeti de bir kenara kaldırıldı.

Ne var ki ırksal eşitlik maddesi yavaş yavaş kamuoyunun dikkatini çekmeye başlıyordu. Japonya'da mitingler düzenleniyor, "utanç damgası"na artık son verilmesi talepleri haykırılıyordu. ABD'nin batı kıyısı boyunca siyasal liderler, maddenin kabul edilmesi halinde beyaz ırk açısından ciddi sonuçlar doğacağını iddia ediyorlardı. Lloyd George bir başka yaygın yanlış anlamayı tekrarlayarak, maddenin şimdiden Avustralya ve ABD gibi yerlerde yaşamakta olan Japonların maruz kaldığı ayrımcılığı da hedef aldığını söyledi.

Paris'teki barış mimarları arasında Japonlara verilen destek, en iyimser ifadeyle, ılık düzeyde kalmıştı. Çinliler, kendi vatandaşları da benzer ayrımcılık acılarını çektiği halde, farklı tutum içindeydi. Çinlilerden biri Amerikalı bir delegeyle konuşurken, herhalde önerilen maddeye oy vereceklerini, ama aslında kendilerini kaygılandıran çok daha önemli şeyler olduğunu, örneğin Japonya'nın Çin'deki taleplerinin önemli olduğunu söylemişti. Wilson kendi ülkesindeki kamuoyunu düşünmek zorundaydı, zaten Japonlardan da kuşkulanmaya başlıyordu. Yanındaki uzmanlardan birine, "Daha önce onlara güveniyordum, ama Sibirya Anlaşması'nı onlar bozdu," demişti. Ayrıca Wilson'un kendisi de ırk konusunda fazla liberal sayılmazdı. Ne de

olsa güney eyaletlerinden gelmeydi. Başkanlığa ilk aday olduğunda, seçim kampanyasında siyahların oyunu da istemişti, ama seçildikten sonra siyahlar için fazla bir şey yaptığı söylenemezdi.

Irksal eşitlik maddesine en büyük itirazlar İngiltere İmparatorluğu heyetinden, özellikle de Avustralya başbakanı Hughes'dan yükselmekteydi. Hughes da vatandaşlarının pek çoğu gibi, bu maddeyi, Avustralya düzenini sabote edecek bir tehlike olarak görüyordu. Paris'teki grubundan biri, "Eğer böyle bir şeyin Beyaz Avustralya'yı etkilemesine izin verilirse, ülkede hiçbir hükümet bir günden fazla dayanmaz," diye yazmıştı. "Tutumumuz şöyle: Japon teklifinin ya bir anlamı var, ya da bir anlamı yok. Eğer varsa, silip atmak gerek, eğer yoksa, neden öyle bir madde olsun ki?" Hughes, House'un önerdiği uzlaşmaların hiçbirini kabul etmeye yanaşmadı. Bir seferinde şöyle bir notla cevap vermişti: "Belki zararı yoktur. Ama buna evet demektense, Seine nehrine ya da Folies Bergeres kulübüne çırılçıplak girerim, daha iyi." Yeni Zelandalı Massey de Hughes'un izindeydi. İngilizler tuhaf bir duruma düşmüşlerdi. Japonya'yla ittifakı sürdürmeyi çok istiyorlardı, ama kendi dominyonlarına da itina göstermek zorundaydılar.

Wilson Amerika'dayken, yani Şubat ortasından Mart ortasına kadar olan sürede, İngilizler bu sorunu çözmek için ellerinden geleni yaptılar. Bu işten hiçbir kazancı ya da kaybı söz konusu olmayan Fransızlar, olup bitenleri alaycı bir tavırla izliyorlardı. Borden'le Smuts, Hughes ile Japon delegasyonu arasında mekik dokumaktaydı. Makino ile Çinda'nın Hughes'a bir ziyaret yapmasını ayarladılar. Japonlar Hughes'u "köylünün biri" diye nitelendirdiler, Hughes da onların kendisine "salya sümük, diz çökerek" yalakalık ettiklerinden yakındı. Avustralyalı sonunda, maddenin ifadesinde ulusal göçmenlik politikalarını etkileyecek bir şey yoksa, kabul edebileceğini söyledi. Bu sefer de reddetme sırası Japonlara gelmişti. Makino ile Çinda tekrar tekrar House'dan yardım istiyorlardı. Ama yanlış adrese yönelmişlerdi. House'un, Amerika'da kendisini popülerlikten uzaklaştıracak bir konuda savaşmak gibi bir niyeti yoktu. Irksal eşitlik maddesine İngilizlerin karşı çıkmak zorunda kalmasına için için şükretmekteydi. "Bu yükü kendi omzumuzdan indirip İngilizlerin omzuna yüklemek epey bir beceri gerektirdi, ama bereket versin bunu da başardık," demişti.

Japon delegeler, ülkelerinden gelen baskının da etkisiyle, maddeyle ilgili çalışmalarını sürdürme kararı aldılar. Çinda'nın House'a dediği gibi, yenilseler bile, en azından ellerinden geleni yaptıklarını vatandaşlarına göstermiş olacaklardı. 10 Nisan'da, Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun bir toplantısında, Japonlar kendi önerilerini ertesi gün getireceklerini açıkladılar. House'un damadı Gordon Auchincloss'a göre, bunu öyle sık ertelemişlerdi ki, artık konu bir tür şaka haline gelmişti. 11 Nisan günü komisyonun toplantısı akşamın geç saatlerine kadar sürdü, ABD'nin hem Monroe Doktrinini muhafaza edip hem de Milletler Cemiyetine girebilmesi için bir formül bulunmaya çalışıldı. Sonunda sıra Japonlara geldiğinde herkes çok yorulmuştu. Japonlar söz aldılar, Milletler Cemiyeti Kuruluş

Anlaşması'nın gerekçe bölümüne, ırksal eşitliğe bir atıf konulmasını önerdiler. Makino ile Çinda ılımlı bir havada, sakin konuşuyorlardı. Çok iyi bir etki bıraktılar. Komisyondaki diğer delegeler birer birer söz aldılar, sırayla Venizelos, Orlando, Wellington Koo (Çin'den), Fransız delegeleri Bourgeois ve Larnaude, Çek başbakanı söz alıp önerinin lehinde konuştular. Cecil çok tedirgin görünüyordu. Sıra kendisine geldiğinde kısaca, öneriyi destekleyemeyeceğini söyleyip yerine oturdu, suratını astı, gözlerini de yere dikti.

Diğerleri konuşurken House, toplantıyı yönetmekte olan Wilson'a bir not verdi: "İşin kötü yanı, eğer bu komisyon öneriyi kabul ederse, dünyanın her yanında bir ırk sorununu başlatmış olacak." Irk konusuna atıf yapılmasının, kendi ülkesinin batı kıyısındaki politikacıları da düşman edeceğinin farkında olan Wilson, Milletler Cemiyeti'ni Kongre'ye kabul ettirmek için aynı insanların oylarına muhtaç olduğunu da bilmekteydi. Japonları, önerilerini geri çekme konusunda ikna etmeye çalıştı. Irksal önyargıları fazla vurgulamanın bir hata olacağını söyledi. Böyle bir adım, alevleri körükler, sonunda Milletler Cemiyeti'ne zarar verirdi. Milletler Cemiyeti'nin ülkelerin eşitliğine dayalı olduğunu salondaki herkes nasılsa biliyordu. Daha fazla bir şey söylemeye ne gerek vardı? Wilson bunları söylerken Japonlara son derece dostça hitab etmekteydi. Onların bunu iyi niyetle istediğinden hiç kuşku duymadığını, ama bu işi yanlış biçimde yapmakta olduklarına dair onları uyarması gerektiğini söyledi. Japon delegeleri yine de önerinin oya konmasını isteyip direndiler. Salondaki çoğunluk öneriye kabul oyu verince, Wilson, herhalde üniversite rektörüyken öğrendiği elçabukluğuyla, öneriye güçlü itirazlar olduğunu, bu nedenle kabul edilemeyeceğini açıkladı. Japonlar bu kuşkulu karara itiraz etmemeyi seçtiler, böylelikle ırksal eşitlik maddesi, Milletler Cemiyeti Anlaşması'na giremedi.

Japon basını, kendilerine 'uygar dünya' diyenleri acı acı eleştirdi. Liberal, uluslararası düşüncelere sahip Japonlar büyük hayal kırıklığına uğradı. Onlar üstlerine düşeni yapmışlar, oyunu gerektiği gibi oynamışlar, uluslararası topluma dahil olabileceklerini kanıtlamışlar, ama yine de ikinci sınıf muamele görmüşlerdi. Barış Konferansı'nın 28 Nisan tarihindeki genel oturumunda Makino uyarıda bulundu, "Eğer uluslara adil ve eşit davranılmazsa, Milletler Cemiyeti'nin ilkelerine olan inancın kaybedileceğini" söyledi, "Böyle bir zihniyet, korkarım ki düşünülen Milletler Cemiyeti'nin sağlam biçimde üzerine inşa edileceği uyum ve işbirliği temellerini sarsacaktır," dedi. Hakkı vardı. Irksal eşitlik maddesinin kabul edilmemesi, iki savaş arası yıllarda Japonya'yı Batı'yla işbirliğinden uzaklaştıran, daha saldırgan ve milliyetçi politikalara yönelmeye teşvik eden önemli etkenlerden biri olmuştu.

Ama kısa vadede, Japonya bu yenilgisini kendi avantajına kullanmayı başardı. Wilson Nisan sonlarında, diğer barış mimarlarına şöyle demişti: "Japonlar tüm Doğulu nezaketleriyle bana, anlaşmanın bu maddesinde onlara destek vermezsek diğer maddeleri imzalayamayacaklarını söyledi-

ler." Lloyd George kaygılanmış görünmüyordu. Clemenceau, "Tanrım! Tanrım!" dedi. "Eğer bu seni daha fazla kaygılandırmıyorsa, ben de senden fazla kaygılanmış görünmek istemem." Aslında hepsi de kaygılıydılar. Bu konferans, bir boykota daha tahammül edemezdi. İtalyanlar çekip gitmişti, Belçikalılar da gitmenin eşiğindeydi. Milletler Cemiyeti'ni kurtarmak için çaresiz çabalar gösteren, ama yine de ırksal eşitlik maddesini kabul edemeyen Wilson, bu sefer Japonya'ya, Çin'le ilgili istediklerini vermek zorundaydı. Ama durumu zorlaştıran şey, Çin savunmasının de sağlam nedenlere sahip oluşuydu.

24

Çin'in Bağrına Doğrulan Hançer

Büyük Savaşın bittiğine dair haber Çin'e ulaştığında, hükümet üç günlük tatil ilan etti. Çoğu milliyetçi öğrencilerle öğretmenler olan altmış bin kişi Pekin'deki zafer yürüyüşüne katıldı. Yirmi yıl kadar önceki Boxer ihtilalinde öldürülen bir Alman diplomatı için Kayzer'in hükümeti tarafından dikilmiş bir anıt, halkın sevinç çığlıkları arasında yıkıldı. Çin basını, demokrasinin despotizmi yenişiyle, Wilson'un On Dört Nokta'sıyla ilgili coşkulu yazılarla çınlamaktaydı. Genç Çinliler arasında, Batı demokrasilerine, Batı'nın liberal ideallerine ve Batı bilimine yönelik eleştirisiz bir hayranlık yaygındı. Birçok Çinli, barışın artık Büyük Güçler'in Çin'e müdahalesine de son vereceğini ummaktaydı.

Çin 1917'nin yaz mevsiminde Almanya'ya savaş ilan etmiş, Müttefiklerin zaferine hatırı sayılır katkılarda bulunmuştu. Batı cephesi siperlerinin kazılması ve bakımı, çok zahmetli işti. 1918'de 100.000 kadar Çinli işçi Fransa'ya gönderilmiş, böylelikle değerli Müttefik askerleri Almanlara saldırmak üzere serbest kalmıştı. Nice Çinli, Fransa'da mermilerin, hastalıkların, hatta belki sıla özleminin kurbanı olmuştu. Alman denizaltıları Akdeniz'de bir Fransız gemisini batırdığında 500'den fazla Çinli boğulmuştu.

Çin için savaşa yollayacak işçi bulmak, barış konferansına yollayacak diplomat bulmaktan daha kolaydı. Dışişleri bakanlığının en parlak yetenekleri çağrıldı, Washington'da, Brüksel'de, Londra'da görev yapan büyükelçiler, hükümetteki dışişleri bakanı bile göreve alındı. Bu heyete Çin'in cumhurbaşkanıyla başbakanının dahil edilmeyiş nedeni, Çin'deki durumun çok kritik oluşu, ikisinin de ülkeden ayrılmayı göze alamayışıydı. Ama birkaç yabancı danışman tutuldu. Bunların görevi, Çin'i dünyaya, dünyayı da Çin'e anlatmaktı. (Amerikan hükümeti, Paris'te dürüstlükten ayrılmamayı şiar edinmiş olduğundan, kendi uyruğundaki hiç kimsenin Çinliler hesabına çalışmasına - en azından resmi olarak çalışmasına - izin vermemişti.)

Sonunda Paris'teki Hôtel Lutétia'da toplanan, altmış Çinliden ve beş yabancı danışmandan oluşan grup, Çin'in genel durumunu temsil eder gibiydi. Eskiyle yeninin, kuzeyle güneyin, güçlü dış etkilerin hassas dengesini yansıtıyordu. Bir ülkeyi ya da bir hükümeti temsil edip etmedikleri pek de net değildi. Çin o sıra parçalanma yolundaydı. Bir grup askerle

destekçileri, başkent Pekin'i ve Çin'in kuzeyini kontrol ederken, diğer bir grup güneyde, Kanton'da bağımsız bir hükümet ilan etmişti. Daha Paris Barış Konferansı başlarken, Şanghay'da da iki hükümeti barıştırmak amacıyla bir barış konferansı daha toplanmaktaydı. Paris'teki heyet her iki tarafça seçilmişti. Üyelerinin birbirine de, Pekin'deki hükümete de yüzde yüz güven beslediklerini söylemek zordu.

Heyet lideri Lu Çenkşang ellisine yaklaşmış bir adamdı. Çin'in değişimini temsil eder gibiydi. Aslen Şanghay'lıydı. Orası, Batı ticaretinin ve yatırımının etkisiyle altında büyümüş bir limandı. Hıristiyan olan babası, yabancı misyonerlerin yanında çalışan biriydi. Onu Batı tipi okullara göndermiş, yabancı diller öğrenmesini sağlamıştı. Çinli delikanlıların kuşaklar boyunca öğrendiği Çin klasiklerini okuyarak yetişmemişti. Bu tür insanlar, eski kuşak ulemanın (Batı'da mandarinler diye bilinen, yüzyıllardır Çin'i yönetmiş olan kişilerin) antitezi gibiydi. Mandarinlerin zihni, çoğu Batılıların anlayamayacağı kadar giz doluydu, özdenetimleri ve davranışları kusursuzdu. Evet, gerçi ataları Çin'i yüzyıllardır yönetmişti ama, tüm becerileri biraraya gelse, yine de saldırgan Batı'nın toplarıyla, buharlı gemileriyle boy ölçüşemezdi.

Lu eski uygarlığın, değişim güçlerine karşı umutsuz savaşını verişi sırasında büyüyüp yetişmişti. Çin yüzyıllardan beri kendi işlerini kendi yöntemleriyle yürütmüş bir ülkeydi. Ülkelerinden söz ederken kendi dillerinde kullandıkları kelime, 'Orta Krallık'tı. 'Orta' sözü, önemi açısından değil, bilinen dünyanın orta yerinde bulunuşundan ötürüydü. Batılılar - 'uzun burunlu, kıllı barbarlar' - Çin'de ilk görülmeye başladıklarında, etkileri filin üzerine konmuş bir tatarcıktan fazla değildi. Ama on dokuzuncu yüzyılda, çevre artık merkezi rahatsız eder olmuş, afyon satışları, habire gelip giden tacirler, misyonerler ve türlü fikirler etkileyici olmaya başlamıştı. Çinliler karşı koymuş, kendilerini bir dizi yenilgiye mahkûm etmişlerdi. Yüzyılın sonunda Çin hükümeti ülkedeki finansmanın ve tarifelerin kontrolünü elinden kaçırmış, Çin'de bir sürü yabancı noktacıklar, limanlar, demiryolları, fabrikalar, madenler ve bunları koruyacak yabancı asker grupları belirmeye başlamıştı. Büyük Güçler, Çin yasalarıyla Çinli yargıçların Batı uygarlığı ürünlerine işlem uygulayamayacak kadar ilkel olduğu düşüncesine dayanarak, kendi uyruklarından olanları bir koruyucu örtü altına almışlardı. Hatta Şanghay'daki yabancı imtiyaz alanında bulunan parkın girişindeki tabelada, "Köpekler ve Çinliler Giremez" diye yazılı olduğu söylentileri dolaşıyordu. Çinliler o günlerden beri kendi özsaygılarına ve kurulu dünya düzenlerine inen darbelerle başa çıkma çabası içindeydi.

Ünlü bir Çinli düşünürün tanınmış bir sözü vardı: "Onlar neden küçük, ama yine de güçlü? Biz neden büyüğüz, ama yine de zayıfız?" Çinliler yavaş yavaş (2000 yılın alışkanlıklarını fırlatıp atmak hiç kolay değildi), yabancılardan bir şeyler öğrenmeye, öğrencileri yurt dışına göndermeye, yabancı uzmanlar tutmaya başladılar. Yeni fikirler ve yeni teknikler zaten içeriye sızmaya başlamıştı. Kolejler, okullar açan misyonerler, Kanton ve

Şanghay gibi büyük liman kentlerine gelip yerleşen iş adamları, giderek artan sayıda Çinlinin kısmetini aramak üzere yurt dışına gitmesi, sonra kendine eş aramak ya da yurdunda ölüp gömülmek için geri dönmesi buna yol açıyordu.

Çin'in sağ kalmak için gereksinim duyduğu öğrenim biçimi neyse, Lu'nun edindiği eğitim de oydu. Diplomatik servise girmişti. Bu servis de bir yenilikti. Lu, Büyük Savaş öncesinde pek çok yılını Avrupa'nın şu ya da bu başkentinde geçirdi. Önce Belçikalı bir kadınla evlenmesi, ardından uzun ve örgülü saçını kesmesiyle bir tür skandal yarattı. Ayrıca, pek radikal görüşlere kayıyor, Çin'in sorunları için hanedanı suçluyor, cumhuriyeti savunuyordu.

Çin'in durumu giderek ciddileşmekteydi. Büyük güçler kendi nüfuz alanlarını genişletiyordu. Rusya kuzeyde, İngiltere Yangtze vadisinde (Yangtze nehrinin Çin Denizi'nden Tibet'e kadar boyu 3500 mildi), Fransa güneyde, Almanya Şantung yarımadasında, Japonlar da orada burada, kısaca her yerdeydi. Bu işlere katılmayan Amerikalılar (müstehzi tipler bunun nedenini, Amerikalıların elinde yeterli kaynak olmayışına bağlamaktaydı) idealist konuşuyor, kapıyı açık tutmaktan söz ediyor, böylelikle Çin'i herkesin eşit biçimde sömürmesine zemin hazırlayacakmış gibi görünüyorlardı. Çinli milliyetçilerin açıkça gördüğü tehlike, Çin'in paylaşılması, Çin milletinin ve Çin uygarlığından geriye kalanların yok olup gitmesiydi. Büyük güçler arasında paylaşım konusunda anlaşmazlık çıkmasa, bu iş Büyük Savaşın öncesinde bile olup bitebilirdi.

Çin'de modern milliyetçiliği besleyen ve büyüten şey, duyulan korkulardı. "Egemenlik hakları" gibi, "ulus" gibi sözcükler Çin diline girmeye başlamıştı. Oysa daha önce böyle kavramlara hiç rastlanmazdı. Sahne oyunları ve şarkılar, uzun bir uykudan sonra uyanıp düşmanlarını defeden Çin'den söz ediyordu. Radikaller iktidardaki hanedanı devirmek amacıyla bir takım karanlık, ama dayanıksız gizli dernekler kuruyor, hanedanı Çin'in selameti için bir tıkanıklık olarak görmeye başlıyordu. Derken Çin'in düşmanları tarafından üretilmiş mallara karşı ilk boykotlar, ilk gösteriler Çin'in büyük kentlerini sarsmaya başladı. Bir dizi vatanseverin intiharları peşpeşe sıralandı. Bunlar güçlülükten değil, zaaftan doğan taktiklerdi, ama güçlü bir oluşumun ilk kıpırtılarını temsil ediyordu. Ayrıca Çin giderek Japonya'yı en büyük düşman olarak görmekte de kararlı hale geliyordu.

1911'de son imparator (sekiz yaşında bir çocuk) kansız bir ihtilalle devrilince, Lu ile diğer milliyetçiler isteklerinin bir bölümüne kavuşmuş oldular. Modern dünyada yaşamak için modern kurumlar gerektiği düşünüldüğünden, Çin cumhuriyet oldu. Büyük kentlerde yaşayan Çinlilerin dışında, cumhuriyetin ne olup olmadığı konusunda fikir sahibi sayılabilecek pek az kişi vardı. İç kesimlerdeki kasaba ve köylerde çoğu kişi daha hanedanın gittiğini bile bilmiyordu. (1960'larda iç kesimlerdeki ormanlara gönderilen bir Kızıl Muhafız, köylülerin kendisine, "Söyle bize, 'Ejderha Taht'ta şimdi kim oturuyor?" diye sormalarına çok şaşırmıştı.)

Lu cumhuriyete sadakatle hizmet etti, hem dışişleri bakanlığı, hem de başbakanlık yaptı. Bazı umutlu işaretler vardı. Çin'in ekonomisi kıpırdanmaya başlamıştı. En azından büyük kentlerde, modern sanayiler kurulmaya başlıyordu. Yeni bilgiler okullara, üniversitelere sızmaktaydı. Toplum eski, baskıcı usullerin bir kısmını üzerinden silkip atıyordu. Ne yazık ki Çin'in ilk cumhurbaşkanı olan Yuan Şikai adlı etkili general, eski ve tutucu dünyanın insanıydı. İhtilalin üzerinden dört yıl geçtiğinde, o imparator olma çabaları içindeydi. Bu işi kotaramadan öldü ama, geride miras olarak bölünmüş bir ülke, zayıf ve etkisiz bir parlemento, daha da tehlikelisi, herbiri kendi generaline sahip bir sürü yerel ordu bıraktı. 1916'ya gelindiğinde Çin bir iç kaosa, savaş lordlarının aralarında çatışmasına sürükleniyordu ve bu dönem 1920'lerin sonlarına kadar da bitmedi.

Çin'in büyük yazarı Lu Çun, ülkesinin halkını demir bir evin içinde uyuyan insanlara benzetmişti. Ev yanıyordu, içindekiler uyanmazlarsa ölecekti. Ama uyanırlarsa, o zaman da acaba dışarı çıkabilecekler miydi? Bilmeden ölmeleri mi daha iyiydi, yoksa kaderlerinin farkında olarak ölmeleri mi? Lu ile o kuşağın diğer radikal aydınları, tüm kuşkularına rağmen Çin'i uyandırmaya gerçekten uğraştılar. Değişimleri hızlandırmak için geçmişin artıklarını yol üzerinden temizlemeye, Çin'in gözlerini geleceğe çevirmeye çalıştılar. *Yeni Gençlik* ve *Yeni Akım* adlı dergiler çıkardılar. Geleneklerle dalga geçen satirik oyunlar, hikâyeler yazdılar. Çin için öngördükleri reçete, "Bay Bilim ve Bay Demokrasi" sloganıyla özetlenebilirdi. Bilimi mantığın simgesi olarak görüyorlar, demokrasiyi de, hükümetle halkı birbirine yaklaştırıp ülkeyi güçlendirmek için Çin'in ihtiyaç duyduğu şey olarak değerlendiriyorlardı. Müttefiklere hayrandılar. Onların Çin'e hakkaniyetli davranmasını, savaş sırasında Batılı liderlerin dillerinden düşürmedikleri ilkelere uymasını bekliyorlardı. Bunun sınavı da Şantung olacaktı.

Pekin'in hemen altından Kuzey Pasifik'e uzanan engebeli, kalabalık bir yarımadaydı Şantung. Alsace-Lorraine, Fransa için ne kadar önemliyse, orası da Çin için o kadar önemliydi. Büyük bilge Konfüçyüs'ün doğum yeriydi. Onun fikirleri bunca zamandır Çin'i birarada tutan tutkal gibi iş görmüştü. (Bugün bile, doğumundan yirmi altı yüzyıl sonra, Şantung'da onun soyundan geldiklerini iddia eden aileler vardır.) Şantung'u elinde tutan, yalnız Pekin'in güney kesimine hükmetmekle kalmaz, Yangtze'yi ve Güney Çin'i Kuzey Çin'e bağlayan Büyük Kanalı da elinde sayabilirdi. Batılılar için oranın adı, çok sevilen yumuşak bir ipekli kumaşı temsil ederdi (o kumaş da oranın ürünüydü), ama daha yakın geçmişte ürkütücü anılar da söz konusuydu. Uzun saçlı Bokser asileri oradan fırlamış, Çin'deki tüm Batılıları ve tüm batı etkilerini yok etmeye kalkışmıştı.

Çin'de imtiyazlar elde etme mücadelesi içinde Şantung'un da dış güçlerin ilgisini çekmesi son derece doğaldı. 30 milyonluk nüfusuyla, hem pazar, hem de ucuz işçilik sunuyordu. İşlenmeyi bekleyen kömürü, başka mineral yatakları vardı. Alman gezgin Ferdinand von Richthofen, yarı-

madanın güneyinde, Kiaçov'da, Çin sahilinin en güzel doğal limanlarından birinin bulunduğu konusuna Kayzer'in ve Alman donanmasının dikkatini çektiğinde, sözleri ilgi uyandırmıştı. Almanya dünya gücü olma peşindeydi. O tarihlerde bunun anlamı, sömürgelere ve üslere sahip olmaktı. Kaderin hikmeti olacak, 1897'deki yerel patırtıda iki Alman misyoner öldürülmüştü. Kayzer, "Bundan büyük fırsat olmaz," deyip bir donanma filosunu Kiaçov'u almak üzere yolladı. Çin hükümeti etkisiz itirazlar da bulundu. 1898'de bir anlaşma imzalayarak Kiaçov limanı çevresindeki 100 mil karelik Çin topraklarını Almanya'ya 99 yıllığına kiraladı. Almanya ayrıca demiryolları kurmak, madenler açmak, bu imtiyazlarını korumak amacıyla Alman askeri bulundurmak gibi haklar da sağladı.

Alman hükümeti yeni imtiyazlarına para yağdırdı. Daha büyük olan Afrika sömürgelerine yolladığı paralardan çok daha fazlasını Çin'e yolladı. Şantung'a yatırım yapma konusunda (garip olsa da) pek isteksiz gözüken Alman iş çevrelerini teşvik etti, orada bir demiryolu kurup madenleri açmaya yöneldi. (Bunların hiçbiri kâr etmedi.) Donanma Kiaçov'daki yeni limanı devraldı. Kintao diye bilinen bu liman çok modern tesislere sahipti. Yolları yapılmış, suyu ve kanalizasyonu bağlanmıştı. En yeni sistemle çalışan bir telefon şebekesine, Alman okullarına, hastanelerine, hatta mükemmel Alman birası yapan bir de bira fabrikasına sahipti (o fabrika bugün de hâlâ çalışmaktadır.) Bir yabancı gezgin oraya hayran olmuş, "Kintao Doğu'nun Brighton'u," demişti. 1907'de Çin'in yedinci en önemli limanı orasıydı. Tek kusuru, en yakın Alman sömürgelerinden ve Almanya'nın kendisinden binlerce kilometre uzakta oluşuydu.

Kayzer'in Şantung'da imtiyazlar isterken sergilediği kaba tavırlara rağmen, Alman hükümeti 1914'e kadar geçen yıllarda Çin yetkilileriyle ilişkilerinde çok dengeli ve anlayışlı davranmıştı. Sahip olduğu demiryoluyla madenleri koruma işini Çinli askerlerin üstlenmesine izin verdi, oysa bunu kendi askerlerine yaptırmakta direnebilirdi. Başka demiryolları inşa etme hakkından feragat etti. Kintao'yu serbest liman olarak koruyacağı yerde, limanın Çin gümrük sistemine dahil olmasına izin verdi. Sonuçta 1914'e gelindiğinde Alman imtiyazları, 1898 anlaşmalarının öngördüğünden çok daha küçük duruma gelmiş, ama Çin-Alman ilişkileri nisbeten sıcak bir niteliğe bürünmüştü. Savaş patladığında, bu durum Almanya'ya bir yarar getirmedi. Çin'deki Alman temsilcisi Berlin'e bir telgraf çekti, "Miss Butterfly ile nişan çok muhtemel," mesajını yolladı. Doğudan gelen bütün mesajları okuyan ve izleyen İngilizler için bu mesajın deşifre edilmeye ihtiyacı bile yoktu. Japonlar saldırdığında Çin hükümeti müdahale edebilecek durumda değildi, Almanya'nın da yapabileceği hiçbir şey yoktu. Kayzer ancak anlayış gösterebildi: "Tanrı yardımcınız olsun! Yaklaşan mücadele sırasında sizi düşüneceğim." Böylece Şantung'daki Alman imtiyazları, demiryoluyla, cici küçük limanıyla, madenleriyle birlikte Japon kontrolüne girdi.

Japonya imtiyazların Çin'e iadesinden söz edip duruyordu, ama Çinliler buna pek inanmadılar (inanmayışlarında da şaşılacak bir şey yoktu). Savaş

boyunca Japonya, ele geçirdiği bu değerleri kaybetmemek için elinden geleni yaptı. Daha başından itibaren işgal yetkilileri yeni demiryolları yapmaya koyuldu, telgraf şebekesinin işletilmesini üstlendi, posta işini de Çinlilerden devraldı. Yerel halktan vergi toplamaya, insanları işçi olarak çalıştırmaya başladı. Japonya'nın Şantung üzerindeki kontrolü, Almanya'nın sağlayabildiğinden çok daha güçlü bir kontroldü.

Japonya ayrıca, zaten etkisiz olan Çin hükümetini de hukuksal veya daha başka düğümlerle felç edebilmek için elinden geleni yaptı. Önce Çin'e büyük miktarlarda avans para verdi. Bu iş rüşvete pek benziyordu. Çinli yetkililer böylece Japonya'nın amaçlarını desteklemeye başlamışlardı. Özel Japon milliyetçi gruplar, askeri kesim içinde bazı altgruplar ve finans dünyasının ileri gelenleri, hep kendi amaçlarının peşindeydi, bu amaçlar da sık sık hükümetin amaçlarına ters düşüyordu. Pekin'deki hükümete karşı ayaklanan ve Japonya tarafından tanınmayı başaran güneydeki asilere silah gidiyordu. Güney Mançurya'da ve doğu Moğolistan'da Japon askeri yetkilileriyle serüvenciler, savaş lordlarıyla burun buruna, entrikalara girmekteydi. Sonuçta Japonya'nın Çin'deki politikası, inanılmayacak kadar hilekâr ve komplocu bir politika gibi görünmesine rağmen, aslında genellikle karmakarışık ve tutarsız bir politikadan başka bir şey değildi.

Resmi düzeyde, peşpeşe gelen Japon hükümetleri, yalapşap yöntemlerle Çin'i kontrolleri altına alma yolunda çaba gösterdiler. Ocak 1915'te Pekin'e gelen bir Japon bakanı, Çin cumhurbaşkanına bir nezaket ziyareti yaptı. Bakan o ziyaretinde, iki halk arasında yüzyıllardır sürmekte olan yakın ve dostça ilişkilerden söz etti, eğer dış güçler bu iki ulusu birbirinden koparırsa çok yazık olacağını ifade etti. Birkaç can sıkıcı sorun bulunduğunu, bunları çözmenin iyi olacağını söyledi. Sonra şaşkın durumdaki cumhurbaşkanına, yirmi bir maddelik bir talepler listesi uzattı. Çin bunlara uymayı reddederse, Japonya 'daha zecri yöntemlere' yönelebilirdi. Taleplerden bazıları Japonya'nın zaten Çin'de göstermekte olduğu faaliyetlerin onaylanmasıyla ilgiliydi, ama bir kısmı da Çin hükümetinden, Alman imtiyazları konusunda Japonya'yla Almanya'nın aralarında varacağı anlaşmayı peşinen kabul etmesini istiyordu. Daha da beteri, son bölümü oluşturan gizli bir takım maddeler, Çin'i hemen hemen Japonya'nın koruması altında bir yere dönüştürecek nitelikteydi. (Çinlilerin aklına ters düşünceler gelmesin diye olacak, bu listelerin yazılı olduğu kâğıtların fonundaki soluk desen de dritnotların, makineli tüfeklerin resimleriydi.)

Çin hükümeti işi oyaladı, her nokta üzerinde ayrı ayrı pazarlıklar etti. Ayrıca talepleri kamuoyuna da sızdırdı. Doğal olarak Çin'in her yanında milliyetçi protestolar patladı. Japonya istemeye istemeye maddelerin en sert olanlarından vazgeçti, ama 25 Mayıs 1915'te Çin hükümetini, Japonya'ya Şantung'da istediklerini veren bir anlaşmayı imzalamaya zorladı. Çinli milliyetçiler o günü Ulusal Ayıp Günü ilan ettiler. Tokyo'da Saionji, kendi hükümetinin beceriksizliği karşısında öyle büyük bir yeise kapıldı ki, tepkisini göstermek için dışişleri bakanının başbakan olma yolundaki çabalarının önünü kesti.

Diğer uluslar kaygıyla izliyorlardı, ama pek bir şey yapmadılar. İngiltere, Japonya'nın denizlerdeki yardımına fena halde ihtiyaç duyuyordu. Japon gemileri şimdiden Pasifik'te devriye görevine başlamışlardı, İngiltere aynı şeyi Ümit Burnu'nda, hatta Akdeniz'de de yapabileceklerini ummaktaydı. Rusya'ya gelince, onlar Avrupa'da çok büyük kayıplara uğramaktaydı. Uzak Doğu'daki güçlü bir komşuyu da düşman etmek gibi bir niyetleri yoktu. Fransa'yla İtalya, İngilizlerin izinden gitmeye razıydılar. Japonya, İngiltere'yle ve diğer Avrupa güçleriyle 1917'de vardığı gizli anlaşmalarla, Şantung'daki Alman imtiyazlarını kullanma konusunda onların desteğini de sağlamıştı.

Japonya'nın Çin'deki faaliyetlerine açıkça karşı çıkan bir tek güç vardı, o da Amerika'ydı. Japonya'nın Pasifik'te ve Asya'da giderek büyüyen gücüne baktıkça, ABD'nin kaygıları artıyordu. Wilson'un yirmi bir maddeyle ilgili olarak "kuşku verici bir olay" demesinden önce bile, Çin kıyılarında işletilecek bir kömür madeniyle, Mançurya'da Japonların işlettiği demiryolunun Amerikan mallarından çok yüksek navlun istemesiyle ilgili sürtüşmeler zaten vardı. Amerikalı iş adamları, Japonya'nın rekabetinin kendilerini Çin pazarından dışarı atmakta olduğundan yakınıyorlardı. Çin'le Japonya arasında uzayıp giden pazarlıklar sırasında, Amerikan hükümeti Japonya'ya tutumunu değiştirmesi için baskı yaptı, Pekin'de görev yapan ve anti-Japon tutumuyla tanınan Amerikan büyükelçisi de Çinlileri, ödün vermemeye teşvik etti. Amerikalılar hem Çin, hem de Japon hükümetlerine birer nota yollayarak, Amerika'nın Çin'de anlaşmayla kazandığı haklara veya Çin'in siyasal ya da toprak bütünlüğüne zarar verecek hiçbir anlaşmayı kabul etmeyeceklerini bildirdiler. (Bu çekince 1931 yılında, ABD aynı iddiayı Japonya'nın Mançurya'yı alması karşısında ileri sürdüğünde, bir kere daha önem kazanacaktı.)

Japon hükümeti 1915'te geri adım attı, ama Çin'de gücünü sürdürmeye çalışmaktan geri durmadı. 1916'da Rusya'yla bir anlaşma imzaladı. Buna göre Rusya, Japonya'nın güney Mançurya ve doğu Moğolistan'daki özel durumunu tanıdı. Aynı zamanda Vikont İşi'yi Washington'a yolladı, Japonya'nın Çin'deki durumunu Amerikalıların da tanımasını sağlamaya çalıştı. İşi ile Lansing arasındaki görüşmeler bir dizi notların karşılıklı gönderilmesine dönüştü, bu notları taraflar kendi işlerine geldiği gibi yorumlamaya koyuldular. Amerikalılar, Japonya'nın coğrafya nedeniyle Çin'de bazı özel çıkarları olduğunu kabul ettiklerine inanırken, Japonlar da Amerikalıların, kendi özel durumlarına çok daha geniş anlamda onay verdiğini iddia eder oldular.

1917'deki Rus İhtilali, Japonların Çin'de kalma kararlılığını daha da arttırdı. İşi, günlüğüne şöyle yazmıştı: "Yabancı hükümetler felaketlerle, salgınlarla, iç savaşlarla ya da Çin'deki bolşevizmle karşılaştıklarında kendilerini tehlikede görmeyebilirler, ama Japonya, Çin olmadan yaşayamaz, Japon halkı da Çinliler olmadan ayakta kalamaz." Japonların sık sık bir "Asya Monroe Doktrini"nden söz etmesi de bu yüzdendi. Amerika nasıl

kendi güvenliği için Latin Amerika'yı kendi arka bahçesi sayıyorsa, Japonya da Çin için, Kore ve Moğolistan gibi komşular için kaygılanmak zorundaydı.

1918'de, savaş bitmek üzereyken, Japonya da Çin'deki sorunları kendi yararına çözmek için son bir girişimde daha bulundu. Mayıs ayında Çin hükümetiyle bir savunma anlaşması imzaladı, Eylül'de de gizli notalarla Şantung konusundaki 1915 anlaşmalarını yeniden yerine oturttu. Çin'in Tokyo'daki temsilcisi, sonradan Paris'te Çin'in pazarlıklarını çok kötü etkileyecek bir şey söyledi, hükümetinin notaları "memnuniyetle kabul ettiğini" ifade etti. Yani bir başka ifadeyle, Çin hükümeti kendi pazarlık gücünü daha savaş bitmeden önce zayıflatmıştı. Çin delegeleri Paris'te, gizli anlaşmaları ancak Ocak 1919'da, Japonya tarafından ortaya çıkarıldığında gördüklerini iddia ettiler.

1919'da Japonların Çin'deki manevraları, yabancı gözlemcilerin çoğu üzerinde çok kötü etkiler bırakmıştı. Japonya'yı destekleme konusunda pek kararlı olan İngilizler bile, Japon küstahlığı ve Japon ihtirası olarak gördükleri tutumlar karşısında kaygılıydı. İngilizleri esas kaygılandıran, Yangtze vadisindeki kendi ekonomik alanlarına doğru Japonların inşa ettiği yollardı. Tokyo'daki büyükelçileri karanlık uyarılarda bulunuyor, "Japonya'nın - asıl Japonya'nın - (bencil değilse bile) fırsatçı bir ülke olduğunu, Büyük Savaş'ın devleriyle karşılaştırıldığında öneminin daha az olduğunu, ama evrendeki kendi rolü konusunda çok abartılı görüşlere sahip bir ülke olduğunu artık anlamış bulunuyoruz," diyordu. İngilizler Japon basınının, Çin'deki Alman imtiyazlarını ele geçiren İngiliz askerlerinin performansını eleştirmesi karşısında da tedirgin olmuşlardı. Ama beri yandan, Çin öyle umutsuz bir davaydı ki! Balfour'un yerine dışişleri bakanı olan Curzon, bu konuda Japonya'yla ilginç bir karşılaştırma yapıyordu: "Kıyıların biraz ilerisinde koskocaman, çaresiz, umutsuz, külçe gibi bir Çin var. Dünyanın en yoğun nüfusa sahip ülkelerinden biri, ama birlikten ve güçten tümüyle yoksun, sürekli olarak kuzeyiyle güneyi çatışma halinde, askera kapasitesi ve azmi yok, demin karakterini tarif ettiğim ülke için kolay bir av." Fransızlar, en azından Çin konusunda, İngilizlerle aynı görüşteydi.

House da katılıyordu onlara. Savaş sırasında Wilson'a dediği gibi, beyaz dünyanın bu kadar büyük bölümü Japonlara kapıyı kapamış olduğuna göre, artık Japonların Çin'e sokulmasını beklememek saçmalık olurdu. "Japonya'nın toprak taleplerini de, göç taleplerini de karşılayamayız. Doğu'daki etki alanları konusunda da ödün vermemeyi seçersek, sorunlar er geç patlayacak demektir." Ardından aşırı iyimserlikle ekliyordu: "Kapıyı açık tutacak, Çin'i rehabilite edecek, aynı zamanda Japonları da tatmin edecek bir politika formüle edilebilir." Japonlar Paris'teki Amerikan heyetini analiz ederken House'u 'dost' olarak sınıflandırmışlardı. Paris'te pek de fazla dost buldukları söylenemezdi.

Savaş öncesinde ve Paris Barış Konferansı sırasında, Uzak Doğu işlerinden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı olan Breckinridge Long, yıllar

sonra bir röportaj sırasında, 1917'den başlayarak Japonya konusunda kuşku duymanın Amerikan düşüncesinde değişmez bir faktör haline geldiğini söyleyecekti. Makul dünya görüşüyle çok gurur duyan Lansing bile aradaki değişimi hissetmekteydi. 1915 yılında Japonya'yla barışık olma ihtiyacından söz etmiş, hatta Filipinleri Japonlara vermeyi önermiş, 'Japonya'nın derin ve hain niyetleri' var diyerek isteriye kapılanları eleştirmişti. Ama Çin söz konusu olduğunda, bir çizgi çizilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Paris'e doğru yola çıkarken, "Japonya'yla her şeyi kökünden halletmekte kararlı" olduğunu, sonradan kendisi söyleyecekti. Bu arada, Japonya'dan 'Prusya' diye söz etmeye başlamıştı ve bu söz bir iltifat da değildi.

Barış Konferansı başlarken, Wilson da aynı görüşü benimseyecekmiş gibi görünüyordu. Japonya'nın yaptığı türden gizli anlaşmalara karşıydı. İnsanları ve toprakları, orada yaşayanların fikrine danışmaksızın sağa sola vermeye de karşıydı. Ayrıca Çin'e derin ilgi duymaktaydı. Bu ilgi, Çin'de çalışan Amerikalı misyonerlerin raporlarından kaynaklanmış bir ilgiydi. Kuzenlerinden biri Şanghay'da çıkan haftalık bir Presbiteryen yayınının editörüydü. Wilson, Çin'e yardım etmek istediğinden söz ediyor, ülkenin manevi dirilişe ihtiyacı olduğunu söylüyor, ABD'nin de 'bir dost ve bir model olarak' yardıma hazır olduğunu ileri sürüyordu. ABD'nin Pekin büyükelçisi Paul S. Reinsch, Wisconsinli ilerici bir üniversite profesörüydü. Washington'a sürekli suçlamalar yöneltiyordu. Bu suçlamaların çoğu da doğruydu. Japonya'nın Çin'de ihtilal çıkarmaya çalıştığını, morfin sattığını, resmi görevlilere rüşvet verdiğini, bunların hepsini de Doğu Asya'nın bütününe tahakküm edebilmek amacıyla yaptığını söylüyordu. Ayrıca bir de uyarıda bulunuyordu: "Eğer Japonya hareketlerinde serbest bırakılır ya da Japonya'nın özel durumunun, bir tür Monroe Doktrini şeklinde ya da başka bir şekilde tanındığı izlenimi uyandıracak bir adım atılırsa, aradan bir kuşak bile geçmeden çok büyük bir silahlı çatışma kaçınılmaz olacaktır. Dünyanın geleceğindeki barışı etkileme açısından, Çin konusunun adil çözümüyle boy ölçüşebilecek kadar ciddi bir Avrupa sorunu yoktur." (Kendisi Şantung kararıyla ilgili patlamanın yankıları sönmeden çok önce ölmüştü.)

Wilson dinliyor gibiydi. 1918'de inisiyatifi aldı, Çin hükümetine kredi verilmesi için çok uluslu bir konsorsiyumu yeniden diriltti. Bu konudaki görüşmeler Barış Konferansı boyunca sürüp gitti, Japonya bir yandan konsorsiyuma girmeyi kabul ederken, bir yandan da, Japon etkinliğini zayıflatacak hiçbir gelişime borç vermemeye dikkat ediyordu. Amerika'nın yapmak istediği de zaten aynı şeydi. Üst düzey bir Amerikalı yetkili, "Son amaçtan, yani Japonya'yı Çin'den çıkarma amacından hiç söz edilmiyordu," demekteydi.

Ama ABD'nin asıl istediği neydi? Eğer Japonya batıya, Asya'nın içlerine doğru genişleyemezse, Pasifik'e, Filipinlere, hatta belki daha da doğuya mı yönelecekti? Wilson'la danışmanları, tıpkı sonradan, 1920'lerde onların yerini alacak kişiler kadar kararsızdı. Bir yanda pragmatik bir amaç olarak,

Japonya'yla işbirliği yapmak, diğer yanda idealist davranıp Çin'e yardım etmek vardı. Çin'e hiç kimse yardım edebilir miydi? Bu uğurda Japonya'yla kapışmayı göze almaya değer miydi? Uzun vadede, Pasifik'teki barış yalnız Asyalılar için değil, Amerikalılar için de gerekliydi.

Wilson Paris'e doğru yola çıkmadan hemen önce, Washington'daki Çin büyükelçisi Wellington Koo'yu çağırttı, onunla dostça bir sohbet yaptı. 1919 yılında Koo henüz otuz iki yaşındaydı, ama daha şimdiden çok güçlü, çok seçkin bir kişilik olmuştu. Kimselere kolay kolay iltifat etmeyen Clemenceau bile onu, "Genç Çinli kedinin, konuşmasıyla giyimi Parisli gibi; Japonlara rezerve edilmiş fareyi habire okşayıp elleme huyu var," diye tarif etmişti. Koo, ABD'yi çok iyi tanırdı. New York'taki Columbia Üniversitesi'nden hem mezun olmuş, hem de orada master yapmıştı. Çok parlak bir öğrenci olduğu biliniyordu. (Paris'te bir öğleden sonrayı, Amerikalı delegeler arasında bulunan eski profesörüyle birlikte üniversite şarkıları söyleyerek, pek mutlu geçirmişti.) Üniversitedeyken münazara ekibindeydi. Bunu Japonlar sonradan, zor yoldan öğreneceklerdi. Koo, Wilson'la yaptığı görüşmeden ayrılırken, ABD'nin Barış Konferansında Çin'i destekleyeceğinden emindi. Wilson o dostça hava içinde, Koo'nun da Paris'e Amerikan heyetini götürecek gemiyle gelmesini önermişti. Çinliler bunu iyiye işaret olarak yorumluyorlardı.

Bir başka iyi işaret de, Amerikan heyetinin oluşumuydu. Lansing Washington'daki kariyerinin başlangıcında Çin hükümetine danışmanlık yapmıştı. Heyetteki uzmanlardan E.T. Williams, savaş sırasında Dışişleri Bakanlığında, Uzak Doğu İşleri bölümü başkanıydı. O da hem misyoner, hem de diplomat olarak Çin'de epey uzun süre kalmış biriydi. Heyetin genel tutumu Japonya karşıtıydı. Japonya'nın iddialarını dinlemek gerektiğini düşünenler bile, bu ülkenin militarist, milliyetçi yanından hoşlanmıyor, Japonya'nın savaştaki davranışlarının bunlardan etkilendiğini düşünüyorlardı. Wilson sık sık ABD'nin Asya konularında da, başka konularda da tarafsız kalması gerektiğini söylemesine rağmen, Amerikan heyeti Paris'te belirgin bir tarafgirlik göstermiş, Çinlilerin iddialarını toparlamasına yardımcı olmuş, onlara kendi başlarına elde edemeyecekleri bilgiler vermişti. Çinliler de akıllılık ediyor, Amerikalılardan öğüt ve öneri istiyor, alınca da öğütleri tutuyordu.

Çin hükümeti, kendi iç uyumsuzlukları yüzünden, Paris'e yolladığı heyete tam bir brifing verememişti, ama bir talimat vardı ki, çok net biçimde yerine ulaşmıştı: Çin, Şantung'daki Alman imtiyazlarını geri almalıydı. Aralık 1918'de, heyet yolculuğa hazırlanırken bir basın toplantısı yaptı (bu bile Çin'de her şeyin ne kadar çok değiştiğini göstermeye yeterdi), Barış Konferansından neler beklediklerine dair müthiş iyimser bir listeyi açıkladı. Çin büyük güçlerle ilişkilerin genel olarak çözümünü isteyecek, bu arada bazı bölgelerinde hakim olan dış güçlerden kurtulacak, kendi tarifelerini ve demiryollarını daha sıkı kontrol edebilecek, Şantung'daki Alman bölgesini de geri alacaktı. Buna karşılık Çin, Moğolistan ve Tibet'te dış ticarete izin verebilirdi.

Ne yazık ki Çin delegasyonu da ülkenin iç bölünümünü aynen yansıtan bir delegasyondu. Üyeleri birbirinden kuşkulanıyor, herkes diğerinin ülkeyi Japonlara satmakta olduğunu sanıyordu. Daha Paris yolculuğu sırasında bile bir takım garip olaylar olmuştu. Lu Tokyo'da Japon dışişleri bakanıyla iki saatlik bir görüşme yapmıştı. O görüşme sırasında neler olduğuna ilişkin rivayet muhtelifti: Japonlar Çin'in Barış Konferansında işbirliği yapacağına inanıyorlardı; Çinliler sonradan Lu'nun yalnızca Çin'le Japonya arasında 1918 tarihli gizli anlaşmaların varlığını kabul ettiğini, ama bu anlaşmaların geçerliliğini kabul etmediğini iddia etseler de, pek inandırıcı olamamışlardı; Tokyo'ya uğradıkları sırada, Çinlilerin bavulları arasından bir tanesi, hem de Çin'le Japonya arasındaki gizli anlaşmaların tam metninin de bulunduğu bavul, çalınmıştı; Paris'te güney Çin altgrubunu temsil eden, Yale hukuk fakültesinden mezun C.T. Wang, Şanghay gazetelerine bir telgraf çekmiş, çalışma arkadaşları arasında 'bazı hainler' bulunduğuna dair karanlık suçlamalarda bulunmuştu. Belki de Koo'yu kastediyordu. Koo'nun, adı kötüye çıkmış, Japon yanlısı diye ün salmış bir yetkilinin kızıyla nişanlandığı söylentileri dolaşmaktaydı. (Aslında Koo, bir Endonezyalı zenginin o sıra Paris'te bulunan çok genç ve güzel kızına aşık olmuştu.) Lu, Japonlardan rüşvet aldığına ilişkin söylentiler karşısında sinmişti. Giderek suratsızlaşıyor, aylar geçerken içine kapanıyordu.

Şantung konusu Ocak sonuna kadar Barış Konferansı'nın önüne gelmedi. Wilson ne yapacağına hâlâ karar vermemişti. Çeşitli alternatifleri yokluyordu. Bir ara Koo'ya, belki de İngiltere'nin, Anglo-Japon ittifakına rağmen Çin'e yardım etmeye ikna edilebileceğini söylemişti. Belki Japonlar Şantung'la ilgili talepleri konusunda kendiliklerinden geri adım atarlar, vazgeçerlerdi. Ne de olsa, Japonya'nın Alman imtiyazlarını Çin'e geri vermeyi isteyebileceğini söyleyen yetkililer çıkmıştı. Belki Japonya önce alacağını alır, sonra egemenliği Çin'e devrederek itibar kazanmak isterdi.

Japonlar pek uzlaşacak gibi görünmüyorlardı. 27 Ocak sabahı Yüksek Konsey dikkatini Pasifik'teki Alman kolonilerinin kaderine çevirdiğinde, Makino, Şantung imtiyazlarının da Almanya'dan aldıkları bazı adalarla birlikte ele alınmasını sağlamaya çalışmıştı. Ayrıca Şantung'un yalnızca Japonya ile Almanya arasında bir konu olduğu, görüşmeler sırasında Çin'in orada bulunmasına bile gerek olmadığı iddiasında bulundu. Besbelli Şantung'un da, Pasifik adalarıyla birlikte, savaş ganimeti olarak, Çin'in burnunu sokmasına izin verilmeden, çabucak hallolmasını umuyordu. Diğer güçler Şantung'un ayrıca ele alınmasına karar verdiler, öğleden sonraki görüşmelere Çin'in de davet edilmesini uygun buldular.

Öğle molasında Çinliler dostlarına baskı yapmak için ellerinden geleni artlarına koymadılar. Başkanları Lu ortalarda yoktu. ABD'nin desteğine güvenip güvenemeyeceklerini sormak için Lansing'i ziyaret eden, Koo oldu. Lansing güvence verdi, ama Avrupalı güçler konusunda biraz kaygılı olduğunu ekledi.

Öğleden sonra Çinliler, Quai d'Orsay'in yaldızlı sandalyelerine rahatsız biçimde tünediler, Makino'nun Japon tezlerini duraklaya duraklaya, etki-

leyici olmaktan uzak biçimde seslendirmesini dinlediler. (Koo sonradan, Wilson'un kendisine bu konuşmadan ne kadar rahatsız olduğunu söylediğini ifade etti.) Çin'in cevabını ertesi gün sabah oturumunda Koo verdi. Başlangıçta sesi biraz titrese de, göz kamaştırıcı bir konuşmayla Japon iddialarını parçaladı, arada uluslararası hukuka ve Latin hukukuna bilgili atıflar yaptı. Çin'in 1915 ve 1918 yıllarında Japonya'yla anlaşmalar imzaladığı, görünüşte bu anlaşmaların Japonlara Şantung'daki Alman imtiyazlarını devralma hakkı verdiği doğrudur, dedi. Ama Çin o anlaşmaları zor durumda imzalamıştı ve onlara sadık kalması beklenemezdi. Zaten Almanların elinde bulunan tüm varlıklar gibi o konu da Barış Konferansı'nda çözümlenmek zorundaydı.

Koo sözlerine devam ederek, Çin'in Japonya'ya, Şantung'u Almanlardan kurtardığı için minnet duyduğunu söyledi. "Ama bu minnete rağmen, Çin delegasyonu, minnet borcunu ödemek için vatandaşlarının doğum hakkını satan ve geleceğin uyumsuzluk tohumlarını eken bir tutum benimsemenin, Çin'e ve dünyaya karşı görevlerine ihanet anlamına geleceği kanısındaydı. Wilson'un kendi kaderini tayin hakkı ve toprak bütünlüğü ilkeleri, Şantung'un gerisingeri Çin'e verilmesini gerekli kılıyordu.

Koo, Şantung'un "Çin uygarlığının beşiği, Konfüçyüs ile Mensyus'un doğum yeri, Çinliler için Kutsal Topraklar" olduğunu söyledi. Şantung'u yabancı kontrolüne terk etmek, Çin'in bağrına hançer doğrultmakla birdi. Garipti ama, aslında Japon askeri kesimi de durumu aynen böyle görüyordu. Tokyo'daki savaş bakanı da hükümete, Şantung sahilinden ülkenin içine giden demiryolunun, Japon gücünü Asya'ya pompalayan bir 'atardamar' olduğunu söylemişti. Kanada başbakanı Borden, Çin tarafının konuşmasını "çok güçlü" olarak niteledi, Lansing de Koo'nun Japonları alt ettiğini söyledi. Clemenceau'nun sıcak kutlamaları sözde aralarında kalacaktı, ama akşam olduğunda onu da herkes öğrendi. En azından konuşma üslubu açısından, Çinliler kesinlikle günün galibiydi.

Ne yazık ki Şantung konusundaki karar Ocak ayında verilemedi. Nisan'daki telaşı, Almanya Anlaşması'ndaki son maddelerin yazılması yarışını beklemek zorunda kaldı. Barış mimarları yüzlerce kararı sirk cambazları gibi dengelemeye çalışır, birinde verdiği ödünü öbüründe inat ederek telafi ederken, amaç aslında tüm müttefiklerin imzalayabileceği bir Almanya Anlaşması'nı gerçekleştirmekti. Çinliler de, Çinlilerin beslediklerı umutlar da, bu hesapların içinde pek küçük ve pek önemsiz bir bölüm oluşturuyordu. Wilson'un kendisi bile, nefret ettiği 'al gülüm, ver gülüm' oyunlarına sıkışmaktaydı. Irksal eşitlik maddesi içermeyen bir Milletler Cemiyeti Anlaşması'na Japonya'nın olurunu almak için kendi ilkelerinden ödün verme durumuna düşmüştü. Eğer Milletler Cemiyeti dünyanın en büyük umudu olacaksa, o zaman belki de Çin'in küçük bir parçasını feda etmeye değerdi.

Aradaki uzun süre boyunca hem Çin, hem de Japon heyetleri çok çalışmıştı. Her iki taraf da, yeni uluslararası ilişkilerin önemli bir unsurunu

iyi öğrendiklerini sergilemiş, davalarını kalabalıklar önünde, yaptıkları konuşmalarla, verdikleri röportajlarla savunmuşlardı. Paris'teki Japon heyetinin çok etkin bir enformasyon bölümü vardı, ama yine de izleyicilerin çoğunluğu Çin'in daha başarılı olduğu duygusu içindeydi. Nedeni belki Çin'in taleplerinin kendi kaderini tayin ilkesine dayalı olmasından, çağın ruhuna daha uygun olmasından kaynaklanıyordu. Çin'le Japonya'nın imzaladığı gizli anlaşmaların, Şubat'ın ilk yarısında yayınlanması, kamuoyu önünde büyük tartışmalara yol açtı. Clemenceau ile diğer liderler bu belgeleri Barış Konferansı'nın önüne getirmenin iyi bir fikir olacağını önerdiklerinde, Japon heyeti çok şaşırdı. Koo bu konuda Japonya'yı utandırma fırsatını hemen gördü, öneriyi hevesle kabul etti, kendi hükümetine telgraf çekip anlaşmaların kopyalarını istedi. Pekin'deki Japon büyükelçisi, Çin hükümetine, Japon hükümetinin onayı olmadan hiçbir belgeyi açıklamama konusunda baskı yapmaya çalıştı. Bunun haberi de basına sızınca, yalnız Çinlilerin kararlılığını büsbütün alevlendirmekle kalmadı, Amerikalıların Japonya'ya yönelik kuşkularını (eğer mümkünse) daha da arttırdı.

Çinli delegeler çeşitli uzmanlarla, yabancı gazetecilerle yemekler yiyor, içkiler içiyordu. Fransa ve Belçika hükümetlerince Verdün ve Ypres'deki okulların yeniden inşası yolunda gösterilen çabalara katkıda bulunmak üzere, Lu, Çin hükümetinden bir bağış ayarlamayı başardı. Ama perde arkasında Japonlar daha başarılı oldu. İlkbaharda Lloyd George ve Balfour ile, Clemenceau ve dışişleri bakanı Pichon ile gizli görüşmeler yapan Japonlar, istedikleri güvenceyi koparmayı başardılar. Amerikan delegasyonundan pek fazla bir şey beklememelerine rağmen, House'la da olumlu görüşmeler yaptılar. Japonlara göre Çinliler verilmiş sözlerden geri dönmye çalışıyordu. Aslında Japonya'nın tezlerine en çok yardımcı olan şey de, ırksal eşitlik maddesi üzerinde ısrarcı olmaktan vazgeçmiş görünmeleriydi.

21 Nisan'da, İtalyanların Barış Konferansı'nı terk etmesinden hemen önce, Makino ile Çinda, Wilson'la Lansing'i ziyaret etti; Japonya'nın, Çin'le olan sorunlar konusunda, Almanya Anlaşması tamamlanmadan önce çözüm istediğini söyledi. Bu yapılmazsa Japon halkı arasında büyük bir güceniklik doğacağı konusunda uyarıda bulundular. Wilson aynı gün öğleden sonra Clemenceau ve Lloyd George ile buluştu, Şantung kararını ertelemeyi uman üç lider, Japonların talebini kabul etmek gerektiğine karar verdiler. Dörtler Konseyi sekreteri Hankey'in ifadesiyle, "Almanlara koşulları sunmadan önce İtalyan Delegasyonunu kaybetmek zaten yeterince kötüydü, ama görüşmelerle ilgili davetiyelere imza atmış olan beşinci büyük gücün (Japonya) de temsilcilerini çekmesi, geri kalan üç büyük gücü çok tuhaf bir açmazda bırakırdı." Lansing Paris'teki genel havanın, "bencil materyelizmle karışık, aşikâr hakları görmezden gelme eğilimi" yönünde olduğundan yakındı, "Amerikan idealizmi geçmiş çağın bu kötü ruhuna teslim mi olacak?" diye sordu. Ama yine de, barış mimarlarına anlayış göstermemek mümkün değildir. Üzerlerindeki baskı çok büyüktü ve Şantung konusu ortaya gelinceye kadar hepsinin yorgunluk belirtileri gözle görülür hale gelmişti.

22 Nisan sabahı Makino, Dörtler Konseyi önünde Japon tezlerini bir kere daha savundu. Ayrıca Almanya Anlaşması'na girecek maddelerin taslaklarını da sunarak ne kadar düşünceli olduğunu gösterdi. Wilson Japonya'dan, Asya'nın ve hatta dünyanın uzun vadeli çıkarlarını da düşünmesini istedi. Uluslar bundan böyle kendilerini daha az, birbirlerini daha çok düşünmek zorundaydılar. Milletler Cemiyeti'nin anlamı da buydu aslında. Eğer Japonya, Çin'le ilgili haklarında ısrar ederse, Çin gücenik ve güvensiz bir ülke olarak kalacaktı. Bundan herkes zarar görürdü. "Çin'de pek çok yanıcı madde birikimi vardı, bunlar bir kere ateşe verilirse, o yangını söndürmek imkânsız olabilirdi." Japon delegeler terbiyeli terbiyeli dinlediler, ama salondaki devlet adamlarına, istediklerini elde edemezlerse anlaşmayı imzalamayacaklarını hatırlattılar.

O gün öğleden sonra sıra Çinlilerdeydi. Japon delegeleri (akıllılık ederek) dayanılmaz Koo ile tartışmaya girişmenin kendi yararlarına olmadığına karar verdiler ve o oturuma gelmediler. Çin heyeti, barış mimarlarının yapmak üzere oldukları şeyi haklı gösterme argümanlarını dinledi. Lloyd George, İngilizlerin Japon taleplerini desteklemeye söz vermiş olduğunu anlattı. İngiltere'nin 1917'de içine düştüğü çaresiz durumu hatırlamalarını rica etti. Almanların denizaltı saldırılarından sağ çıkabilmek için Japonların yardımına ihtiyaç duymuşlardı. "Japonya'dan bize acilen destroyerler göndermesini istemek zorunda kaldık, Japonya da elinden gelen en kârlı pazarlığı yaptı," dedi.

Wilson güvence verdi. Milletler Cemiyeti, Çin'in bundan böyle Japonya'dan da, başka ülkelerden de saldırı gelmesi konusunda kaygılanmasına son verecekti. O da anlayış çağrısında bulundu. Büyük güçler, savaş yıllarında imzalanmış onca anlaşma nedeniyle çok utanç verici bir durumdaydılar. Kendisi Çinlileri çok haklı buluyordu, ama onların da anlamaları gereken nokta, anlaşmaların kutsal olduğuydu ve buna kendilerinin Japonya'yla imzaladığı anlaşmalar da dahildi. "Bu savaş batılı ülkelerin bir anlaşma ihlaline itirazıyla başlamış olduğuna göre, her şeyden önce anlaşmalara saygı göstermek zorundayız," dedi. Lloyd George da ona katıldı: "Anlaşmaları, ihtiyaç duyulmadığı anda yırtılıp atılacak kâğıt parçaları gibi göremeyiz," dedi. Fransa'nın çıkarları söz konusu olmadıkça söze pek karışmayan Clemenceau bile, alıngan Çinli gözlemcilerden birinin ifadesiyle "bir masumiyet, cehalet ve kayıtsızlık havası içinde" söze karıştı, Lloyd George'un söyledilerinin kendisi için de geçerli olduğunu açıkladı.

Koo akımı tersine çevirebilmek için tüm etkileme gücünü, tüm zekâsını kullandı. Çin'in Japonya'yla anlaşmalarının geçerliliğini bir kere daha reddetti. Kehanetin eşiğini zorlayan sözler söyledi, salondakilere, Çin'in bir yol ayrımında olduğu uyarısında bulundu. Çinlilerin büyük çoğunluğu Batı'yla işbirliği yapmak istiyordu, ama eğer barış mimarları Çin'e hakkaniyetli davranmazsa, o zaman ülke yüzünü başka tarafa, belki de Japonya'ya çevirebilirdi. "Çin'de, Asya Asyalılara aittir diyen bir parti var," dedi. (1930'larda, Japonya Çin'in büyük kesimlerini yutmaya başladığında,

gerçekten de ülkede istekli işbirlikçiler bulabilmişti.) Sözlerini bir uyarıyla noktaladı: "Bütün mesele, Uzak Doğuda elli yıllık bir barış sürecini garantiye almayı mı, yoksa on yılda yeni bir savaş çıkmasına izin verecek koşulları yaratmayı mı seçeceğimizdedir." Bütün bunlardan tek kazanabildiği, güzel konuşması ve zorlu çabaları için takdir edilmek oldu, Şantung konusundaki karar da uzmanlar komitesine havale edildi. Komite cevabını Dörtler Konseyi'ne 24 Nisan'da bildirecek, küçük bir noktaya ilişkin kararını açıklayacaktı, o nokta da, Japonya'nın Alman imtiyazlarını 1914 anlaşmasına göre almasının mı, yoksa savaş içinde kopardığı ödünlere dayalı olarak almasının mı Çin için daha hayırlı olacağıydı. Komite raporunu iki gün gibi rekor bir sürede hazırladı, ilk seçeneği tercih etti.

Bunu izleyen birkaç gün, Barış Konferansı'nın en gerilimli günleri arasında sayılabilecek cinstendi. İtalya sonunda çekilmişti. Wilson kaygılar içinde, kendi On Dört Nokta'sını yeniden okuyor, oradan bir ışık bulmaya çalışıyordu. Kendi kaderini tayin hakkı ilkesi çok açıktı: İtalya, Fiume'yi, Japonya da Şantung'u almamalıydı. İtalya'yla ilgili kriz, Şantung'la ilgili manevraları daha da alevlendiriyordu. Çinliler Wilson'a bir ultimatomla birkaç mektup gönderdiler; Japon delegeler kalkıp ziyarete geldiler. Makino ile Çinda ayrıca House'un yardımcısı Bonsal'i ziyaret edip, Çin basınının Japonya hakkında yayınladığı tatsız sözlerden yakındı, Japonya'nın anlaşmayı imzalamayacağı tehdidini yeniledi. Bonsal, Makino'nun çok öfkeli olduğunu söylüyordu. Saionji eski dostu Clemenceau'ya terbiyeli bir not yazdı, Japonya'nın Şantung sorunu için bir an önce çözüm istediğini belirtti.

25 Nisan'da Dörtler Konseyi (İtalya kaçınca üçe inmişlerdi), Balfour'u, Japonlarla konuşup bir uzlaşma zemini aramaya yolladı. Acaba Alman imtiyazlarını günün birinde Çin'e iade etme yolunda bir söz verebilirler miydi? Wilson kendi inisiyatifiyle Lansing'i de benzer bir misyonla görevlendirdi. Ama Balfour da, Lansing de, pek bir sonuç alamadılar. Japonlar haklarında direnip duruyorlardı. Balfour'a bir pazarlık önerdiler. Eğer büyük güçler Şantung'la ilgili taleplerini kabul ederse, Milletler Cemiyeti Anlaşması sonunda genel kurul önüne geldiğinde Japonya da ırksal eşitlik maddesinin olmayışına itiraz etmemeye söz verebilirdi. Lansing'e ise yakındılar, ABD'nin hep kuşku içinde olduğunu, Japonya iyi niyetle hareket ederken bile Amerikalıların hep kuşkulandığını söylediler.

26 Nisan Cumartesi günü, Balfour Japonya'nın tutumuyla ilgili raporunu hazırlarken, Makino tekrar ziyarete geldi, Şantung konusunda şartlı bir pazarlık kararlaştırıldı. Eğer Japonya, Şantung'da Almanya'nın ekonomik imtiyazlarını, Kintao limanını, demiryollarını (henüz yapılmamış olanlar dahil) ve madenleri devralabilirse, işgal kuvvetlerini geri çekmeye hazırdı. Balfour raporunda, Japonya'nın cömertlik göstereceğini, diğer ülke vatandaşlarının limanı ve demiryollarını serbestçe kullanmasına izin vereceğini de belirtti. Ayrıca Japonya, tartışmalı bölgenin siyasal kontrolünü de çok yakında Çin hükümetine devretmeye hazırdı. Çinliler bu vaatleri duyduktan sonra da, elbette kuşkularını sürdürdüler. Zaten o zamana kadar

Şantung sorunu öylesine milliyetçi bir çıban başına dönüşmüştü ki, Çinlilerin orada herhangi türde bir Japon kontrolünü kabul etmesi çok zordu. Japonlar da bu konuda daha fazla ödün veremeyeceklerini hissetmekteydiler. Tokyo'dan sağlam durmaları için emirler geliyordu. Eğer Çin'den aşağılayıcı davranışlar gelirse, Japonya tüm Uzak Doğu'da prestij kaybederdi.

Balfour'un Pazartesi sabahı Dörtler Konseyi'ne aktardığı gibi, Makino 'büyük bir nezaketle, ama aynı zamanda kusursuz bir açıklıkla', Japonya'nın taleplerinin bir paket olarak ele alınması gerektiğini belirtmişti. Irksal eşitlik konusunda Japonya mücadeleyi zaten kaybetmişti. Şantung işinde de kayba uğrarlarsa işler 'çok ciddi' olurdu. Pek fazla zaman kalmamıştı. Barış Konferansı'nın genel kurulu öğleden sonra toplanacak, Milletler Cemiyeti konusundaki son onayını verecekti. Japonya ırksal eşitlik maddesinin anlaşmaya konmaması nedeniyle güçlü bir itirazda bulunursa, büyük güçler için durum çok utandırıcı olurdu. Hele Japonya, Milletler Cemiyeti Anlaşması'na hayır oyu kullanacağını açıklarsa, daha da beter olurdu. Wilson'un isteksiz onayıyla, Dörtler Konseyi Balfour'a, Şantung pazarlığını kabul ettiklerini Japonlara yazması için talimat verdi.

Wilson'un basın sekreteri Baker, başkanı uyardı, dünya kamuoyunun Şantung konusunda Çin'i desteklediğini hatırlattı. "Onu ben de biliyorum," diye karşılık verdi Wilson. "Ama İtalya gitti, Japonya da giderse, o zaman Milletler Cemiyeti ne olacak?" Makino 28 Nisan günü genel kurulda yavan bir konuşma yapıp ırksal eşitlik konusuna hiç değinmeyince, son anlaşmadan haberdar edilmeyen Lansing, neler olup bittiğini hemen anladı. House'a bunun ilkelere ihanet olduğunu fısıldadı. House cevap olarak, "Daha önce de yapmak zorunda kalmıştık," deyince Lansing öfkeyle, "Evet, yapıldı, zaten bu konferansın laneti de bu oldu," dedi. Wilson sonradan basın için hazırladığı açıklamada, "Çin'in taraf olduğu karışık dolaşık anlaşmalar yumağından çıkarılabilecek en tatmin edici çözüm," ifadesini kullandı.

Çinliler mahvolmuştu. Lu, Wilson'a gururlu bir not gönderdi. Çin tüm inancını On Dört Nokta'ya, uluslararası ilişkilerin yeni bir biçimde yürütülmesi vaatlerine odaklamıştı. "Her şeyden fazla da, davasının adaletine ve eşitliğine güvenmişti. Ama sonuç, çok hazin bir hayal kırıklığı olmuştu." Wilson'un kendi danışmanları da zaten ona koro halinde, Japon taleplerini reddetmesini, sonucu ne olursa olsun bunu kesinlikle yapmasını önermişlerdi. Bliss anlaşmaya imza atmaktan kaçmak için istifa etmeyi düşündü, delegasyondan Lansing ve White'ın desteğiyle Wilson'a çok sert bir mektup yazdı, "Bir polis kayıp cüzdanınızı bulduğunda, içindeki paraları alıp boş cüzdanı iade etmekle görevini yapmış sayılırsa, o zaman Japonya'nın davranışı da kabul edilebilir," demişti. Ayrıca, konunun manevi yanına da parmak basmıştı. Eğer Japonya, Şantung'u alabiliyorsa, İtalya neden Fiume'yi alamıyordu? Yazısının sonunda da, ""Barış istenen bir şeydir, ama barıştan daha önemli şeyler de vardır, bunlar adaletle özgürlüktür," demişti.

Wilson oluşan hasarı en aza indirmek için elinden geleni yaptı. Doktoruna, "Dün gece hiç uyuyamadım," dedi. "Aklım bu Japon-Çin anlaşmazlığıyla öyle dopdoluydu ki!" Grayson onu hiç bu kadar yorgun görmediğini söylüyordu. Wilson, Japonya'nın Çin'de aldıklarıyla ilgili ayrıntılı raporlar verilmesinde direndi. Şantung'daki demiryolu polisinin nasıl oluşturulduğuna kadar inen ayrıntılar istiyordu. (Polisler Çinli olacak, gerektiğinde Japon eğitmenler kullanılacaktı.) Anlaşmanın Şantung'la ilgili maddeleri, 30 Nisan günü Dörtler Konseyi'nin son onayı için ortaya geti*rildiğinde, Wilson Japonlardan, Şantung'un sonunda Çin'e geri verileceğine dair sözlü bir güvence de aldı. Japonlar bu güvenceyi kâğıda dökmeyi inatla reddettiler, ödün veriyormuş gibi görünmenin ülkelerinde kamuoyunu ateşleyeceğini söylediler.

O aşamaya kadar, işlerin Çinliler açısından pek de iyi gitmediği haberleri dışarıya sızmaya başlamıştı. Paris zaten dedikodularla çalkalanıp duruyor, basın da bunları hemen kapıyordu. 29 Nisan akşamı Paris'teki Çinli öğrenciler, Danton sokağındaki bir salonda çok fırtınalı bir toplantı yaptılar. Peşpeşe konuşmacılar Batı'yı kınadılar. Sonradan Çin'de kurulan bir Japon kuklası hükümetin başı olarak ün kazanacak olan Wang Çing-vei, akıcı İngilizcesiyle, Çinliler arasındaki tepkileri dile getirip uyarıda bulundu. Resim öğrencisi bir genç kadın, barış söyleminin artık sona ermesi gerektiğini söyledi. "Zora başvurmalıyız" Sonradan Çin'in dışişleri bakanı olacak olan Eugene Çen adlı gazeteci, Dört Büyükleri kınayan bir karar metnini okudu, özellikle Wilson'un adının altını çizdi. Metin oybirliğiyle kabul edildi. O gece Wilson'un çevresindeki güvenlik arttırıldı.

Çin heyeti kararın tüm ayrıntılarını 30 Nisan'da öğrendi. Üyelerden biri umutsuzluğa kapılıp kendini yerlere attı. O gün akşam saatlerinde Baker, Wilson'un özürlerini ve dostluk mesajlarını getirmek üzere Hôtel Lutétia'ya geldiğinde, karşısında morali çok bozuk bir grup buldu, başkanı kendilerine ihanet etmekle suçladıklarını gördü. Bazıları anlaşmayı imzalamaktansa hemen Paris'ten ayrılmaktan yanaydı. (Koo daha sonra Bonsal'a, ancak hükümetinden sarih emir alırsa imza atacağını söyledi: "Umarım imzala demezler; bu benim ölüm fermanım olur," dedi.)

Paris'teki görüşmeler, dünyanın öbür yanından yoğun bir dikkatle izlenmekteydi. Çin heyeti telgraf bombardımanına tutulmuş, Çin öğrenci örgütlerinden, ticaret odalarından, hatta sendikalardan mesajlar yağmış, hepsi de Wilson'un On Dört Nokta'sına güvendiklerini, Paris Konferansı'nın Çin taleplerine saygı göstereceğinden emin olduklarını ifade etmişlerdi. Mayıs'ın ilk haftası sonunda, Çin'in önemli kentlerindeki gazeteler, Şantung'daki imtiyazların Japonya'ya devredileceğini yazmaktaydı. Çinli milliyetçiler kendi hükümetlerini acı acı eleştiriyorlar, ama Batılı güçlere ateş püskürüyorlardı.

3 Mayıs Cumartesi günü Pekin Üniversitesi öğrencileri (her zaman milliyetçi tahriklerin merkezi olmuşlardı) kentin tüm üniversite ve kolejlerinden temsilcileri davet edip, ertesi sabah ünlü Tiananmen meydanında bir gösteri

planlamayı önerdiler. Toplantı çok kalabalıktı ve son derece duygusal bir havada cereyan etti. Öğrenciler Paris'teki Çin heyetine bir telgraf çekip, onlardan anlaşmaya imza atmamalarını istemeye karar verdiler. İçlerinden biri parmağını kesti, kanıyla duvara, Kintao'nun geri verilmesi talebini yazdı. Orası Şantung'daki Alman imtiyazlarının sembolü sayılıyordu.

Çinli milliyetçilerin öfkesi, Şantung kararını kınamanın da ötesine varıyordu, ki bu nokta önemliydi. Bir öğrenci, olayları şöyle hatırlamaktadır:

> Paris Konferansıyla ilgili haberler sonunda bize ulaşınca büyük bir şok yaşadık. Yabancı ulusların hâlâ bencil ve militarist olduğu, hepsinin yalancı olduğu gerçeğini kavradık. 2 Mayıs gecesini çok iyi hatırlıyorum. İçimizden pek azı uyku uyudu. Arkadaşlarımdan bir grupla birlikte, hemen hemen bütün gece konuştuk. Er geç daha büyük bir dünya savaşının gelmekte olduğu sonucuna vardık. Bu seferki savaş, Doğu'da olacaktı. Hükümetle hiçbir ilgimiz yoktu ve bunun farkındaydık. Ayrıca büyük lider Woodrow Wilson'un ilkelerine de artık güvenmiyorduk. Kendi halkımıza ve o acınacak durumdaki cahil kalabalıklara baktığımızda, mücade etmek zorunda olduğumuzu hissetmekteydik.

4 Mayıs sabahı serin ve rüzgârlı bir sabahtı. Öğle saati geldiğinde, Tiananmen Meydanı'na 3000'den fazla gösterici toplanmıştı. Çoğu geleneksel ipekli öğrenci kıyafetleri içindeydi, ama Batı dünyasına bir mesaj olmak üzere, başlarına da melon şapkalar giymişlerdi. Yürüyüşe katılanların ellerindeki dövizlerde, "Kintao'yu Geri Verin", "Güç Politikasına Karşıyız" ya da "Çin, Çinlilerindir" gibi mesajlar okunuyordu. Liderlerin taşıdığı manifestoda çarpıcı ifadeler vardı: "Ölüm kalım savaşında bu Çin'in son şansı!" Öğleden sonra saat ikide kalabalık giderek artıyor, yabancı temsilcilikler mahallesine doğru ilerliyordu. Japonların adamı olduğundan kuşkulanılan bir bakanın evinin önüne geldiklerinde, ruhsal durum tatsızlaşmaya başladı. Göstericiler içeri girip eşyaları parçaladılar, ama bakanı bulamadılar, Sonra Çin'in Japonya büyükelçisini bir odada saklanmış buldular, onu dövdüler. Hükümet heyecanı bastırmak için önde gelen öğrencileri tutuklayınca, bu sefer göstericiler daha da alevlendiler. Pekin Üniversitesi'nin insani bilimler bölümü dekanı, bir köşe başında broşür dağıtırken görüldü. Derken gösteriler Çin'in diğer büyük kentlerine yayıldı, öğrenci olayları olmaktan çıktı, rıhtım işçilerinden iş adamlarına kadar her türlü insan katılmaya başladı. Hükümet geri adım atmak zorunda kaldı, küçük düştü, öğrencileri özür dileyerek serbest bıraktı.

Bu tedirginlikler öteki barış konferansını; kuzeyle güney Çin'i barıştırmak amacıyla Şanghay'da toplanmış olan konferansı sona erdirdi. Güney kesimi kamuoyundaki duyguları kullanarak, Pekin hükümetinin Japonya'yla savaş sırasında yapılmış tüm anlaşmaları reddetmesini, Şantung kararını da kabul etmemesini istedi. Kuzey buna razı olamadı. O aşamaya kadar zaten Japon yanlısı ordunun tahakkümü altına girmiş bulunuyorlardı. Şanghay konferansı yarım kaldı. O incecik umut ışığı da sönünce, Çin dokuz yıllık bir bölünmüşlüğe ve iç savaşa sürüklendi.

4 Mayıs, Çin milliyetçiliğinin gelişiminde bir kilometre taşıydı. Aslında fikri kaynaşmanın sürdüğü tüm sürenin sembolü olsa da, daha yakından bakıldığında, pek çok Çinli aydının Batı'yı reddetmesinin işaretiydi. 1919 öncesinde Batı demokrasisine ve liberalizmine dönüşleri, genellikle başka bir model bulamayışlarındandı. İçlerinden bazıları, bireyselliğe ve rekabete bu kadar vurgu yapılması karşısında hiçbir zaman kendilerini rahat hissedememişlerdi. Çin Cumhuriyeti'nin çöküşü ve Avrupa ülkelerinin savaş boyunca birbirini parçalaması da bu tedirginliği arttırmıştı. Barış Konferansı sırasında gözlemci olarak Paris'te bulunan saygın bir bilimadamı, ülkesine yazdığı bir mektupta, "Avrupalılar çölde kaybolmuş gezginler gibi," demişti. "Umutsuzluk içindeler... Bir zamanlar bilimin üstünlüğü gibi büyük bir rüyaları vardı. Şimdi ise tüm konuştukları iflas."

Tesadüfler bazen tarihi, bazılarının sandığından daha fazla etkileyip yönlendirebiliyor. 1919'da da Çin'in karşısına bir alternatif çıktı. Çin'in geleneksel yaşamına geri dönmesi değil tabii; ama Rusya'daki yeni düzen! Rus ihtilali, Çin'inkine benzemeyen bir geleneksel toplumun örneğiydi. Besbelli bir tek cesur sıçramayla gelecekteki bir noktaya varmışlardı. Batı konusunda uğradıkları hayal kırıklığı, Batı tipi demokrasi konusunda 1911 sonrasında yaşadıkları kötü tecrübeler, beri yanda da Rusya'nın sunduğu net alternatif biraraya gelince, komünizmi Çin'in sorunlarına bir çözüm gibi gösterdi. Eğer bir de ek teşvik gerekiyorsa, o da geldi. Yeni Bolşevik dışişleri bakanı 1919'un yaz mevsiminde, çarların döneminde Çin'den fethedilmiş tüm toprakları ve koparılmış tüm imtiyazları geri vermeyi önermek gibi eşi görülmemiş bir jest yaptı. (Yeni Bolşevik hükümeti aslında bu sözünü hiçbir zaman tutmadı, ama o günlerde Çinliler, kimsenin göstermediği bu cömertlikten çok etkilendiler.)

Paris Konferansı'ndan bir yıl sonra, Çinli radikaller biraraya gelip Çin Komünist Partisi'ni kurdular. Mayıs 1919 gösterilerindeki liderlerin çoğu partiye üye yazıldı. Köşebaşında broşür dağıtan dekan, partinin ilk başkanı oldu. Mao Çe-tung'un ve yine 4 Mayıs ajitasyonuna katılmış olan Çu En-lay'ın liderliği altındaki parti, 1949 yılında Çin'de iktidara gelecekti.

Paris'te Koo, anlaşmayı Çin'in işine geldiği gibi değiştirebilmek için, pek şövalyece, ama baştan beri umutsuz bir çaba gösterdi. En azından, hayatını riske atmak zorunda kalmamıştı, çünkü Çin, 1919 Haziran'ında Versay Anlaşması'nı imzalamadı. Pekin'deki hükümet kararını bir türlü veremediği için hiçbir talimat gönderemedi. Yine de Paris'teki Çinli öğrenciler Hôtel Lutétia'yı kuşattılar, delegelerden hiçbirinin otelden ayrılamaması için önlem aldılar. Sonunda Çin 1919 Eylül'ünde Almanya'yla kendi barışını imzaladı.

Japonya kararlı bir baskı uygulayarak Şantung'u aldı. Acaba blöf mü yapıyordu, yoksa gerçekten, diğer güçlerin inandığı gibi barış anlaşmasını imzalamayı reddeder miydi? Bu konudaki göstergeler oldukça karmaşıktır. 1919 Nisan'ında, Şantung konusundaki tartışmaların en ateşli olduğu dönemde, Tokyo'daki hükümet, Paris heyetine, Japonya'nın talepleri kabul

edilmezse Milletler Cemiyeti Anlaşması'nı imzalamama talimatı yollamıştı. Ama acaba hükümet bunu söylerken, o anlaşmanın aslında Almanya Anlaşması'nın da parçası olduğunu fark etmiş miydi? Orası pek belli değildir. Ama hükümetin aynı dönemle ilgili iç belgelerine bakılırsa, Japonya'nın tek başına kalmaktan, izole olmaktan çok korktuğu görülmektedir. Şantung'la ilgili hakların verilmesi kararlı biçimde reddedilse, belki de geri adım atacaklardı. 30 Nisan'da Şantung maddeleri Dörtler Konseyi tarafından kabul edildiğinde, Japon başbakanı Hara Kei, Paris'teki heyetine, taleplerin reddedilmesi halinde yeni talimat beklemelerini bildirmişti.

Japonlar Paris'teki zaferlerini karmaşık duygularla karşıladılar. Heyet vatana döndüğünde, üyeler ırksal eşitlik maddesini anlaşmaya sokamadıkları için protestolarla karşılandı. Saionji, imparatora verdiği nihai raporda özür diledi: "İsteklerimizi tamamen yerine getiremediğim için üzgünüm," dedi. Ama Japonya'nın dünyadaki mevkiinin 1914'e göre çok daha yükselmiş olduğuna da işaret etti. Buna karşılık Paris'ten dönen delegeler, Amerika'nın kendilerini Çin'de durdurmak niyetinde olduğuna kesinlikle inanmışlardı. Belki de hakları vardı. 1921 seçimlerinde Warren Harding'in başkan seçilmesi, Amerika'da daha da anti-Japon bir hükümetin yönetimi ele almasına yol açmıştı. İki ülke arasında zaten zorluklarla karşılaşan ilişkiler, 1920'ler boyunca, Çin'deki anlaşmazlıklarla, örneğin her iki ülkenin üye olduğu borç konsorsiyumu kavgalarıyla ve ABD'de yaşayan Japon uyruklulara sürekli ayrımcı davranılmasıyla, büsbütün sorunlu hale geldi.

Şantung zaferi başka bakımlardan da pahalıya patlamıştı. Çin'deki milliyetçi tahrikler, zayıflamak bir yana, hışmını büsbütün arttırıyor, Japonların ülkedeki ticaretini ciddi biçimde engelliyordu. Üstelik Japonların başka güçlerle ilişkileri de zarar görmüştü. İngilizler Anglo-Japon deniz ittifakının geleceğini ciddi ciddi düşünmeye başlamışlardı. Japonya'nın bir "Sarı Prusya" olduğu kavramı Batı'da giderek kök salmaya başlamıştı. 1919 yılının yaz mevsiminde Curzon, Japonya'nın Londra büyükelçiliğine atanmış olan Çinda'ya bir nutuk attı; Japonya'nın Çin'deki hakları için ısrar etmekle akıllılık etmediğini, sonuçta Çin'de düşmanlık, İngiltere'de de tedirginlik yarattığını söyledi. Japon büyükelçiye, İngiltere'yle Japonya arasındaki ittifakın geleceğini düşünmesini, Uzak Doğu'da güvenlik gibi daha genel sorunlara önem vermesini tavsiye etti.

Japon hükümeti aslında bu muhalefetin ne kadar derin olacağını hesaplamamıştı. Paris'te verdikleri sözü tutup Şantung imtiyazlarını iade etmeyi ciddi ciddi düşünmeye koyuldular. 1920 başlarında, söz konusu eyaletten Japon askerlerini çekmek üzere Çin hükümetiyle görüşmeler başlatmaya çalıştılar. Çinliler konuyu tartışmayı reddetti. 1921 sonbaharında Japonya bir çaba daha gösterdi; Şantung'daki imtiyazları hangi şartlar altında iade edebileceğini bildirmeyi önerdi. Çin hükümeti buna net bir cevap vermeyi de reddetti.

Sonunda Washington'daki deniz silahsızlanması konferansında, İngilizlerle Amerikalılar arabulucu oldu, Japonya, Şantung konusunda tüm ege-

menliğin Çin'e devredilmesi yolundaki bir çözümü Çin'e kabul ettirmeyi başardı. Kintao'dan başlayıp ülkenin içlerine giden ve onca soruna yol açmış olan demiryolu, gerisingeri Çinlilere satıldı, ama bu konudaki uzlaşma hayli karmaşık olduğundan, aslında kontrolü daha on yıl boyunca Japonların eline bırakmaktaydı. Çin mali açıdan herhalde bu işte zararlı çıkmıştı, çünkü Japonların da farkına vardığı gibi, demiryolu kâr edebilecek gibi değildi. 1922'de Japonya, Washington'da diğer güçlerle de bir anlaşma imzalayarak Çin'in egemenliğini ve toprak bütünlüğünü garanti ettiğini onayladı. Bu garanti 1937 yılında, Japonya'nın Çin topraklarını, Şantung'u ve güneye doğru kıyı illerini işgal etmesiyle son buldu.

Paris'te rol oynamış olan kişiler, daha sonra çok farklı kariyerlere yöneldiler. Haziran 1919 hezimetinden sonra Lu Çengciang diplomasiye olan ilgisini kaybetti. Birkaç yıl Çin'in İsviçre'deki temsilcisi olarak oyalandı, sevgili eşi 1926'da ölünce Belçika'daki bir Benedikten manastırına kapandı, orada zaman içinde kilise teşkilatında yükseldi. 1949'da öldü, Brüj'de gömüldü. Koo'nun pırıltısı devam etti, birkaç kere Çin'in dışişleri bakanı oldu, başbakanlık yaptı, Londra, Washington ve Paris büyükelçiliklerinde bulundu. Çin'i Milletler Cemiyeti'nde temsil etti, Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda da hazır bulundu. 1966 ile 1976 arasında, La Hey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nda yargıçlık yaptı. 1977'de Columbia Üniversitesi, Koo'nun doksanıncı doğumgününü kutladı. Madam Koo (1919'da Paris'te genç diplomatın gönlünü fethetmeyi başaran Endonezyalı zengin genç kız) anılarında hüzünlü bir ifadeyle şöyle diyordu: "Kendini ülkesine adamıştı. Beni hiçbir zaman bir birey olarak görmeyişinde şaşılacak bir şey yok. Onurlu bir adamdı. Çin'in ihtiyaç duyduğu türden bir insandı. Ama bana uygun bir koca değildi." Koo 1985'de öldü.

Amerikan heyetinin bazı genç üyeleri, Amerika'nın Şantung konusundaki tutumu nedeniyle istifa ettiler. Lansing dışişleri bakanlığını istemeye istemeye sürdürdü. Başlangıçtan beri, Amerika Birleşik Devletlerinin Çin konusunda bir çatışmadan kaçınması gerektiğine inanmaktaydı. Daha önceki bir uyarısında söylediği gibi, "Çin'in toprak bütünlüğünün ABD'de iç zorluklara yol açmasına izin vermek, Don Kişot'a layık bir davranış" olurdu. Wilson barış anlaşması için Amerikalıların desteğini sağlamaya boşuna uğraşırken, gerek halka açık toplantılarda, gerekse Senato'daki oturumlarda tekrar tekrar ortaya getirilen konulardan biri, Şantung konusunda Çin'e ihanet edilmesiydi. ABD'nin Barış Konferansı'ndaki hukuk uzmanı olan David Hunter Miller'a göre, "Şantung'un ırzına geçilmesi konusunda dökülen sahte gözyaşlarının çoğu Cumhuriyetçilerin gözyaşlarıydı; aslında onların gözünde Çin'in Hekabe'den zerre kadar farkı yoktu." Wilson başkanlık görevinin son haftasında, Çin'de Açlığa Yardım Fonu'nun vereceği baloya bilet almak amacıyla bir not yolladı, "Küçük de olsa yardımda bulunmaktan memnuniyet duyuyorum," dedi.

BÖLÜM VII

Ortadoğu'nun Fitili Ateşleniyor

25

Perikles'den Bu Yana En Büyük Yunan Devlet Adamı

Aralık 1918'de, Paris'e gidecek Yunan heyeti Atina'dan ayrılırken, parlamento üyeleri, liderleri Başbakan Elefteryos Venizelos'un elini öpmek üzere sıraya girmişlerdi. En azından Batı Avrupa'da büyük bir demokrat olarak görülen adam için, doğrusu böyle bir gösteri garip kaçıyordu. Heyet Roma'ya uğradı, Venizelos orada Arnavutluk ve Türkiye toprakları üzerindeki İtalyan-Yunan rekabetini İtalya başbakanı ve dışişleri bakanı ile görüştü Bir anlaşmaya varılamadı. İtalyan basını bu ziyarete daha baştan karşıydı. Yunanları İtalya'dan Fransa'ya taşıyan tren kaza yapıp iki demiryolu işçisini öldürünce daha da hiddetlendiler. Sonunda Yunanlar Paris'e vardığında, İngilizlerin kaldığı yere yakın olan Hôtel Mercedes'in üç katına yerleştiler. Heyetlerinde yalnızca on dokuz kişi vardı, ama seksen kişilik oda tutmuşlardı. Yunanların Barış Konferansı'ndaki talepleri de benzer iyimserlikleri yansıtıyordu.

Yunan delegasyonunda dışişleri bakanı da, gelecekte cumhurbaşkanı olacak kişi de vardı, ama esas önemli olan Venizelos'tu. Francis Stevenson, "Harikulade bir Yunan," diyordu. "Hem zihinsel, hem de fiziksel olarak, klasik hamurla yoğurulmuş." Enerjik, ikna edici, yorgunluk bilmeyen bir kişi olarak, İngilizleri kazandı, Fransızları etkiledi, Amerikalılara güven verdi, İtalyanları da hemen hemen nötralize etti. Paris'te kaldığı süre boyunca günde on beş saat çalıştı; memorandumlar, mektuplar yazdı, röportajlar verdi, etkili kişilere yağ çekti. Ağır başlı, kasıntı bir İngiliz olan konferans sekreteri Hankey bile, bir öğle yemeğinde Venizelos'un "korkunç Fransızcasıyla" yaptığı "hiç de uygun olmayan keyifli sohbeti" dinlerken, aynı cazibeyi hissetmişti. "Şirin bir ihtiyar; gerçekten büyük adam," demişti. Bu adamın barış mimarları üzerindeki etkisinin iyi bir şey olup olmadığını merak eden pek az kişi vardı. Amerikalı gözlemcilerden biri, "Onu tanıyanların hepsi iyimser," demişti. "Ama bu yeter mi? Tüm delegeler, tüm maslahatgüzarlar onu sevip sayıyor, ama çok iyi bilinen tartışmasız çekiciliğinden de korkuyorlar." Venizelos, Yunanistan'ın en büyük kozuydu, uzun vadeli bakıldığında da en büyük riskiydi. O olmasa, Yunanistan konferans masasında kazandıklarını asla kazanamazdı; ama Anadolu'dan koskoca bir lokmayı yutmaya da asla kalkışmazdı.

Venizelos şanslı doğmuştu. Girit'te, varlıklı bir tacirin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Orası Yunanistan anakarasının güneyinde, büyük bir adaydı. Doğduğu dönemde Yunan topraklarının çoğu (Girit de dahil olmak üzere) Türk yönetimi altındaydı. Ailesi ona Elefteryos (Kurtarıcı, Özgürleştirici) adını seçti. Babası Yunanistan'ın bağımsızlığı için savaşmış, üç amcası o amaç uğrunda can vermişti. Venizelos daha iki yaşındayken, 1866 yılında, asla unutamayacağı korkunç bir olay yer aldı. Adada sık sık tekrarlanan isyanlardan biri daha çıktı, başarısızlıkla sonuçlandı, çaresiz kalan Giritli asiler bir manastıra kapanıp kendilerini havaya uçurdular, sağ kalanlar da Türkler tarafından kılıçtan geçirildi. Gerek soyu, gerek geçmişi, gerekse karakteri, biraraya gelince ortaya ateşli bir Yunan milliyetçisi çıkarmaya yetmişti.

1881 yılında Venizelos Atina'ya, hukuk okumaya gitti. Daha o zamandan, özgüven sahibi, kibirli bir gençti ve arkadaşları arasında bir liderdi. Profesörlerine sakin sakin itiraz ediyor, sınavda kalma pahasına bile geri adım atmıyordu. İngiliz devlet adamı Joseph Chamberlain ziyarete geldiğinde, Girit milliyetçiliği konusunda olumsuz bir söz söyleyince, Venizelos ondan görüşme talep etmiş, isteği kabul edilmişti. Chamberlain'e çok yanıldığını söyledi, ilerdeki tipik üslubuna uygun olarak onu bir rakam ve bilgi yağmuruna tuttu. Sunduğu tüm referanslar sanatsal biçimde örülmüş durumdaydı.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından kurulmuş olan üniversitenin ilk işi klasik kültürü yeniden canlandırma yoluna yönelmek oldu. Eğitim dili bile, çağdaş Yunanca değil, Sokrates'in, Aristoteles'in diliydi. Öğrencilerin çoğu, tıpkı Venizelos gibi, kendilerini Helenik dünyadan, hâlâ Türk yönetimi altında yaşayan zavallı vatandaşlarına gönderilmiş misyonerler gibi görüyorlardı. Günün birinde Venizelos arkadaşlarını çalışma odasına, kocaman bir haritanın başına topladı. Haritaya kendi istediği Yunanistan'ın sınırlarını çizdi: Bugünkü Arnavutluk'un koskocaman bir parçasıyla bugünkü Türkiye'nin hemen hemen hepsi dahildi. Başkent de İstanbul olacaktı.

Bu *megali idea*'ydı, yani "büyük ideal"di. Yaşlı bir milliyetçi şöyle diyordu: "Doğa diğer insanların umutlarına sınırlar getirir, ama Yunanlarınkine getirmez. Yunanlar geçmiş zamanda da, bugün de, doğa kanunlarıyla bağlı değildir." *Megali idea* (megalomani sözü de aynı kökten gelmektedir) hayallerden, fantezilerden oluşan bir şeydi. Yeniden doğan bir imparatorluğun, Roma'dan Kırım'a kadar her yerde Yunancanın konuşulduğu bir altın çağı yansıtmasıyla ilgiliydi.

Yüzyılın sonunda, Girit önce kendini Türk yönetiminden kurtarıp ardından Yunanistan'a katılırken, Venizelos mücadelenin önde gelenlerindendi. 1910'da ise başbakandı. 1912-1913 tarihli Balkan Savaşları'nda uluslararası sahnelerde öyle başarılı manevralar yaptı ki, Yunanistan sonunda savaştan, kuzeyde kocaman bir toprak parçası kazanmanın yanı sıra, batıda Epir'den ve doğuda da Makedonya ve Trakya'dan topraklar kazanarak çıktı. Yeni

gelen topraklarla ülkenin yüzölçümü iki katının üstüne ulaşmıştı. Venizelos 1913'te Bükreş Anlaşması'na imzasını attığı anda Yunanistan'ın kazandıkları onaylanmış oldu ve Venizelos, "Şimdi gözlerimizi Doğu'ya çevirelim," dedi.

Doğu demek, Osmanlı Türkiyesi demekti. Yunan geçmişinin çok büyük bir bölümü o topraklardaydı: Truva da oradaydı, Anadolu kıyısındaki büyük site devletlerden Bergama, Efes, Halikarnas da oradaydı. Tarihin babası Herodot orada doğmuştu. Tıbbın babası Hipokrat da orada doğmuştu. Safo şiirlerini Midilli adasında yazmış, Pisagor geometriyi Sisam adasında icat etmişti. Şimdi adı Çanakkale olan Hellespont'ta Leander, Hero'ya olan aşkı yüzünden boğulmuş, Jason ile Argonotlar, bugün Gürcistan olan Kolkis'den Altın Postu almak üzere Karadenizin doğu ucuna yelken açmıştı. Bizans İmparatorluğu ve Hıristiyanlık da, hem anılara yeni bir katman ekliyor, hem de taleplere bir taban daha kazandırıyordu. Konstantin Roma'da ilk Hıristiyan imparator olduktan sonra geçen bin yıl boyunca, halefleri hep İstanbul'da (bugünkü İstanbul) hüküm sürmüşler, Yunanca konuşmuşlar, büyük gelenekleri ayakta tutmuşlardı. Rum Ortodoks patriği hâlâ orada oturuyordu, Atina'da değildi. O sıra camiye çevrilmiş olan Aya Sofya, altıncı yüzyılda büyük Jüstinyen tarafından yaptırılmış bir kiliseydi. Yüzlerce yıllık kehanetler, kentin kâfir Türklerden kurtulacağını söylüyor, kuşaklar boyunca Yunanlar hep bunun özlemini çekerek yaşıyordu.

Venizelos, Paris'teki büyük güçlere, Yunanistan'ın İstanbul'u istemediğine dair yemin etti. Belki orası için bir Amerikan mandası uygun olurdu. Ama tenhada, kendi yakınlarına, Yunanistan'ın yakında rüyasını gerçekleştireceğini söylüyordu. Kent bir kere Türklerin elinden çıkınca, Yunanlar doğal çalışkanlıkları ve dinamizmleri sayesinde, çok geçmeden oraya egemen olacaklardı. Lloyd George'a, "Türkler bu kadar büyük bir kenti ve limanı doğru dürüst yönetemezler," demişti. Barış Konferansı boyunca Venizelos oranın ne ölçüde Yunan kenti olduğunu vurgulamak için hiçbir fırsatı kaçırmadı.

Yunanistan da, Yunan toplumu da, Osmanlı geçmişinin güçlü izlerini taşıyordu, ama Venizelos yine de, birçok Yunan'a tercüman olarak, ülke halkının modern Batı dünyasının bir parçası olduğunda ısrar ediyordu. Yunanlar, geri kalmış Türkleri doğal olarak uygarlaştıracaktı. Tıpkı İngilizlerle Fransızların, Afrikalıları, Asyalıları uygarlaştırdığı gibi. Yunanistan'daki doğum oranlarına (özellikle Girit'tekine) bakmak yeter, diyordu. Nüfus artış oranının dünyada en yüksek oluşu, Yunan ulusunun ne kadar üretken olduğunu kesinlikle gösteriyordu. Venizelos'un iddiasına göre, 1919 yılında yaklaşık 2 milyon Yunan, Türk yönetimi altında yaşamaktaydı.

Doğru rakam herhalde bir buçuk milyona daha yakındı. Ne var ki Venizelos ne derse desin, bu insanların hepsi de kendilerini Büyük Yunanistan'ın parçası olarak görmüyordu. Osmanlı Türkiyesinin pek çok yerinde Rum kolonileri bulunmaktaydı. Bir örneği, Karadeniz'in güney kıyısında, Trabzon dolaylarındaki Pontus'tu. Pontus'un kuruluşu o kadar eski tarihlere gidiyordu ki, halkın orada konuştuğu dil esas olarak Rumca

olsa bile, neredeyse tanınamayacak bir Rumcaydı. İç kesimlerde Rumla Türk arasında pek bir fark yoktu. Belki 400.000 dolaylarında tahmin edilebilecek Rumların, Türk komşularından tek farkı dinleri, bir de Türkçe kelimeleri yazarken Yunan harflerini kullanmalarıydı. Yunan milliyetçiliğinin bir anlam ifade ettiği yerler esas olarak büyük limanlardan ibaretti, yani Smirna (bugünkü İzmir) ile İstanbul'du.

1914 öncesindeki birkaç on yıl boyunca binlerce Yunan Türkiye'ye, iş bulmak, fırsatlar aramak amacıyla göçmüştü. Göçerken yanlarında, Türkiye Rumlarının kurtulacağına dair, Yunan kültürüne, belki büyük Yunanistan'a dair umutlar da getirmişlerdi. Türkiye'deki değişiklikler de Yunan milliyetçiliğini teşvik eder havadaydı. 1908'de Jön Türklerin iktidara gelmesiyle birlikte, Osmanlıların azınlıklara gösterdiği o rahat toleransın da sonu gelmiş sayılırdı. 1912 ve 1913'te Müslüman mülteciler Balkanlardan kaçıp Türkiye'ye geldiğinde, ülkede Hıristiyan azınlıklara yönelik misilleme hareketleri de başladı. Ama Venizelos yine de, Büyük Savaş öncesinde Türkiye Rumlarını korumaktan, onları Yunanistan'la birleştirmekten pek söz etmiyor, tedbirli davranıyordu. Önce kendi ülkesi Balkan Savaşlarının sarsıntısını atlatmalı, yeni aldıkları toprakları içlerine sindirmeliydi. 1914 yılında Venizelos, barışçıl bir mübadeleye ilişkin görüşmelere hazırdı: Trakya ve Anadolu'daki Rumlara karşılık, Yunanistan'daki Türkler. Ama sekiz yıl sonra gerçekleşen mübadele, müzakerelerle gelmediği gibi, barışçıl da sayılmazdı.

Birinci Dünya Savaşı, bu tabloyu tümüyle değiştirdi. Osmanlılar kaybedecek tarafı seçtiler, Venizelos ile Yunanlar ise kazanacak taraftan yana oldular. 1919'a gelindiğinde, Osmanlı Türkiyesi bile yokolmaya mahkûm görünüyordu. Yunanların tarafındaki büyük güçlerin kazandığı zaferin boyutları sarhoşluk vericiydi. Yunanistan gazeteleri "rüyalarımızın gerçekleşmesi"nden söz edip duruyordu. Bir tek adı anılmayan, İstanbul'du, çünkü onu da sansür yasaklıyordu. Aslında Türkiye yenilmişti, ama hiç de tükenmiş değildi. Yunanistan'ın dostları, Venizelos'un varsaydığı kadar güçlü olmadıkları gibi, o kadar sebatkâr da değildi. Yunanistan'ın kendi de, Venizelos'un destekçileri ve düşmanları olarak ikiye bölünmüş durumdaydı.

Bu bölünüm, Yunanistan'ın savaşa girdiği günlerin bir mirasıydı. Venizelos en baştan beri açıkça Müttefiklerden yana olmakla birlikte, Alman imparatorunun kızlardeşiyle evli olan, daha önemlisi, gerçekçi bir insan olan Kral Konstantin, Yunanistan'ın tarafsız kalması gerektiğine inanıyordu. Kralla taraftarları, ülkeyi genişletmek gibi sarhoş edici hayallere karşı da bağışıklık sahibiydi. Küçük ama onurlu bir Yunanistan'ı tercih ediyorlardı. 1915 ile 1917 arasında yaşanan uzun süreli siyasi kriz sırasında, önce Venizelos görevden uzaklaştırıldı, 1916'da krala karşı bir geçici hükümet kuruldu, bu hükümet Yunanistan'ın yarısını savaşa soktu, 1917'de de Konstantin Yunanistan'dan ayrılmak zorunda kaldı. Yeniden birleşen Yunanistan, Müttefiklerden yana savaşa katıldı, ama bu birleşme ne kadar

kırılgansa Venizelos'un hasımlarını tutuklamak için ileri sürdüğü mazeretler de o kadar kırılgandı. Hükümete, adalet sistemine, bürokrasiye, orduya, hatta Ortodoks kilisesine bile tasfiye uygulandı, bir kuşak boyunca giderilemeyecek bir uçurum, toplumu böldü.

Müttefikler bu olup bitenlere azıcık dikkat etselerdi bile, bu durum Venizelos'a hayranlıklarını azaltmazdı. Daha Yunanistan tarafsızken, İngiliz ve Fransız askerlerinin Selanik'e çıkmasına cesaretle izin vermişti. Yunanistan bütçesinin karşılayamayacağı kadar büyük paraları, hatta milyonları, askeriyeye harcamıştı. Gerçi Yunan askerleri savaşta çarpışmamıştı, ama Rusya'daki anti-Bolşevik kuvvetlere yardıma gitmişlerdi. Venizelos sadık bir müttefikti, Batı'ya ve Batı değerlerine tümüyle bağlıydı, Alman militarizmine de karşıydı. Venizelos da zekâsını kullanıyor, Wilson ilkelerine elinden geldiği kadar sık değiniyordu. Milletler Cemiyeti'nin hevesli bir destekçisi haline gelmişti.

Barış Konferansı'nın yıldızlarından biri olmuştu. Wilson seyrek sergilediği bir hevesle, "Ömrümde gördüğüm en büyük adam," demişti. Venizelos akşam yemeklerinde, Girit dağlarındaki gerilla günlerinin öyküleriyle dinleyicilerini kendinden geçiriyordu. Dizine tüfeğini dayayıp The Times'ı okuyarak nasıl kendi kendine İngilizce öğrendiğini anlatıyordu. Ve bu konuşmaların bir yerine mutlaka, Yunanistan'ın geçmişiyle ve geleceğiyle ilgili ihtişam da karışıyordu. Genç İngiliz diplomatlardan Nicolson, "Gülümseyen, gözleri gözlük camlarının ardından pırıl pırıl parlayan, tepesine siyah ipekten kare bir takke giymiş bu iyi kıyım adam, bizim için bir çekicilik, haydutluk, klas politika, vatanseverlik, cesaret, literatür karışımını temsil ediyordu," demekteydi.

3 Şubat 1919'da Venizelos, Yunanistan'ın tutumunu Yüksek Konsey'e sunma fırsatına kavuştu. Elinde notlarıyla, istatistikleriyle, hatta talep edeceği adalardaki mutlu Yunan balıkçıları gösteren fotoğrafları koyduğu albümleriyle geldi. Gerek o sabah, gerekse ertesi gün, öyle mantıklı, öyle ikna ediciydi ki! Tarihi, lisanı, dini ve tabii ki (Amerikalılara doğru bakıp başını sallayarak) kendi kaderini tayin hakkını; hepsini kullandı. Her şeyin çok basit olduğunu söyledi. Avrupa'da Yunanistan, Arnavutluk'un güneyine sahip olmalıydı (kendisi oraya Kuzey Epir demeyi yeğliyordu), daha doğuda da, Ege ile Karadeniz arasındaki Trakya'yı (en azından batısını), birkaç adayı ve Anadolu'dan da, Marmara'nın güney sahilinin ortasından, yaklaşık 400 mil güneye, İzmir'e inen kesimi almalıydı. Yunanistan'ın İstanbul'u istemediğine özellikle dikkat çekti. İtalyanlara komplimanlar yaptı, Amerikalı öğretmenlerin bu coğrafyalardaki güzel çalışmalarını övdü. Konuşması bir ustalık örneğiydi - genç İngiliz diplomatlardan biri, "usturupla gücün ne şaşırtıcı bir karışımı," diyordu. Ama aynı zamanda da tehlikeliydi; hem Yunanistan için, hem Yunanlar için, hem de Ortadoğu'nun gelecekteki barışı için tehlikeliydi. Barış Konferansı'ndaki o zafer anında Venizelos, ilkçağdan beri Türkiye'de yaşayan Rum toplulukları felakete sürüklemiş, Yunanistan'la Türkiye arasında hâlâ devam eden bir düşmanlığın da fitilini ateşlemişti.

Haritaya şöyle bir bakmak (büyük devlet adamları bunu pek sık yapmaz), Venizelos'un aslında Ege Denizi'nin çevresine sarılmış, pek acayip biçimde bir ülke önermekte olduğunu gösterirdi. Onun kafasındaki Yunanistan, Adriyatik'ten bir parmak kuzeye tırmanan, Ege'nin tepesinden de ince bir parmak alarak İstanbul'a doğru ilerleyen, fakat yarı yolda, bir miktar Türk toprağının ve Çanakkale'nin üzerinden sıçrayıp Anadolu kıyılarının yaklaşık üçte ikisini içine alan, İzmir'den içeriye yönelip koskoca bir alanı kucaklayan bir ülkeydi. İki kıta ve beş deniz üzerine oturan bu Yunanistan, içi dışına çevrilmiş bir ülkeye benziyordu. Kontrol etmediği suların çevresinde, ince, farbala gibi dolaşan topraklardan oluşuyordu. Düşmanları olacağı ortadaydı. Türkiye'nin kesin düşmanlığına ek olarak, herhalde Bulgaristan'ı da bu saflarda görmek mümkündü. Bu ülkelerin her ikisinden de toprak alınması söz konusuydu. Ayrıca herhalde İtalya'yı da saymak gerekirdi. Onların da, Adriyatik, Arnavutluk ve Anadolu konusunda kendi planları vardı. Venizelos, evet, biçim olarak rahatsız, diye kabulleniyordu. "Ama Yunanlar otuz yüzyıl boyunca bu koşullarda yaşadılar, afetlerin, felaketlerin üstesinden geldiler, zenginleştiler ve çoğaldılar."

Ama nüfusu beş milyon bile olmayan bir ülke, böyle bir yükü nasıl omuzlayabilirdi? Öyle yoksuldular ki, 1914'ten önceki yıllarda nüfusun altıda biri, genç ve güçlü erkeklerin hemen hemen hepsi, ülkeden göçüp gitmişti! Öylesine bölünmüşlerdi ki, 1917'de ülkede iç savaş çıkmasına ramak kalmıştı. Habire eski Yunan'dan söz edilmesine karşın, Barış Konferansı'na gelen ülke, yeni ve titrek bir ülkeydi. Diğer Balkan ülkeleri gibi, burada da bugünkü kusurlar, geçmişin görkemiyle telafi edilmeye çalışılıyordu.

Venizelos'un Barış Konferansı'na son derece mantıklı biçimde sunduğu iddialar da, talep ettiği Yunanistan gibi delik deşikti. Verdiği istatistikler, Balkanlarla ilgili tüm istatistikler gibi kuşkuluydu. Süresi dolmuş Osmanlı rakamlarıyla, kendi hayallerinin bir karışımından ibaretti. Örneğin güney Arnavutluk'la ilgili talebinde, Arnavut'a benzeyen ve Arnavutça konuşan insanların aslında Yunan olduğunu savunuyordu. Eğer Ortodoks dininden iseler, ruhları açısından Yunan sayılırlardı. Zaten Yunan ordusunda da, köken olarak Arnavut olan bir sürü adam vardı. Venizelos nüfus rakamlarıyla sihirbaz gibi oynuyordu: Kuzey Epir'in 230.000 kişilik nüfusundan 151.000'i Yunandı. Katıksız Arnavut olan bölgeler çıktığında, geriye 120.000 Yunan'a karşılık 80.000 Arnavut kalıyordu. Çoğunluğu Yunan olan bölgeler tabii ki Yunanistan'a verilmeliydi (kendi kaderini tayin hakkı), ama çoğunluk rakamları kesin olarak belli olmayan yerler de Yunanistan'ın olmalıydı, çünkü "bir halkın içinde, daha yüksek uygarlık düzeyinde olan çoğunluğun, daha düşük uygarlık düzeyindeki azınlığa boyun eğmesi hakkaniyete aykırı olurdu." Arnavutlar aslında şanslıydı, Yunanlar onları üstlenmek istiyor diye sevinmeliydiler.

Modern Yunanistan'a hazır bir destekçi grubunu, geçmişi kazandırıyordu. Clemenceau ender gösterdiği yersiz bir hevesle, sekreteri Jean Martet'ye, "Eski Yunan'da insanlığın doruğuna ulaştığını" söylemişti: "Yunanistan'ı

incele, Martet. Bana güç veren bir şeydir o. Politikanın aptallıklarından, boşluğundan bıkıp usandığımda, hep Yunan'a dönmüşümdür. Bazıları balığa çıkar. Herkesinki farklı." (Clemenceau'nun modern Yunanlar konusunda bazı kuşkuları vardı. Onları kendi görkemleri tarihleri konusunda hazin denecek kadar cahil buluyordu.) Yunanlar Homer'in, Perikles'in, Sokrates'in soyundan geliyordu. Paris'teki devlet adamıyla, ufacık, bölünmüş, geri kalmış ülkenin gerçeği arasında, asude tapınaklar, soylu disk atıcıları, klasik Yunan'ın altın ışığı ve Bizans İmparatorluğu'nun hayalleri uçuşuyordu. Berlin'den Washington'a kadar, ulusal parlamentolar, müzeler, galeriler, New England kasabalarındaki beyaz badanalı kiliseler bile, klasik Yunan'ın Batı hayal gücü üzerinde süregelen etkisini gösteriyordu. Amerika Birleşik Devletleri ilk kurulduğu günlerde, neredeyse resmi dil olarak klasik Yunancayı benimseyecekti. İngiltere, Fransa ve ABD'nin dışişleri, klasik eğitim almış insanlarla doluydu. Hepsinin Yunanistan'a olan hayranlığı büyüktü, çağdaş Yunanistan'la herhangi bir yakın ilişkilerden de lekelenmiş değildi.

Ayrıca Yunan halkının kendilerini Türk yönetiminden kurtarmak için 1820'ler dolayında başlattığı mücadele de Avrupa'nın büyük liberal davalarından biri olmuştu. Lord Byron o uğurda canını vermiş, Delacroix en önemli tablolarından bazılarını feda etmişti. Yunanlar Türk yönetiminde kaldığı sürece, dava da yaşamını sürdürmüştü. 1919'da, Avrupa ve ABD'nin tüm kentlerinde, Yunanistan'ı ve taleplerini destekleyen insanlar vardı, toplanıp kararlar alıyorlar, paralar topluyorlardı. *Daily Telegraph* gazetesi, Rudyard Kipling'in İngilizceye çevirdiği Yunan milli marşını, "Özgürlük Marşı"nı yayınlamıştı. Üst düzey Fransız diplomatı Jules Cambon'a göre, Barış Konferansı Helenik ulusunun eskiye dayalı taleplerini yerine getirmek, yüzyıl önce Avrupa'nın liberal ülkelerinin başlattığı bağımsızlık çalışmalarını sonlandırmak yolunda çok büyük bir güce sahipti."

Yunanistan ne kadar altın ışıklar altındaysa, Türkiye de anılarda o kadar karanlıklara gömülmüş durumdaydı: Orta Asya'dan dört nala gelen, karmakarışık bir güruh halinde atlılar, Viyana dışında dalgalanan hilalli bayraklar, 1870'lerde Bulgarların katliamı, çok daha yakın geçmişte binlerce Ermeni'nin öldürülmesi. Ülkenin sultanı, Avrupa'yı titretmiş olan büyük ve acımasız savaşçıların soyundan geliyordu. (Aslında orta yaşlı, romatizmalı, sendeleyerek yürüyen bir adamcağızdı.) Son savaş sırasında Müttefiklerin kâbuslarından biri de, aynı zamanda halife, yani dünya Müslümanlarının ruhani lideri olan o sultanın, binlerce kişiyi savaşa çağırması, Hindistan'da İngilizlerin, Kuzey Afrika'da Fransızların üstüne salmasıydı. Osmanlı Türkiyesi, Hıristiyanlığa karşı İslamı temsil ediyordu ve şimdi de, yüzyıllardır süren uygarlıklar çatışmasında bir zafer kazanma fırsatı doğmuş bulunuyordu. İngiltere'de Canterbury başpiskoposu da, diğer bazı ileri gelenler de, hiç vakit kaybetmeden bir "Ayasofya'yı Kurtarma Komitesi" kurdular.

Dünya orada yalnızca çürümekte olan, gaddar, etkisiz bir güç görüyor, bunun artık varlığını sürdürmemesi gerektiğini düşünüyordu. İmparator-

luğun Arap illeri çoktan elden çıkmış, ya kendi çabalarıyla özgürlüklerine kavuşmuş, ya da (bakış açınıza göre) Büyük Güçler tarafından özgür bırakılmışlardı. Ermenilerden geri kalanlar Mayıs 1918'de bağımsız bir cumhuriyet ilan etmiş, doğu sınırlarına yakın yerlerdeki Kürtler de kendilerine bir ülke kazanmak için faaliyete girişmişlerdi. Türkçe konuşan asıl toprakların kaderine gelince, Avrupa kesimindeki Trakya'yla Asya topraklarındaki Anadolu'nun durumu Barış Konferansı'nda, Yunan ve İtalyan talepleri memnuniyet yaratacak biçimde çözümlendikten sonra ele alınabilirdi.

Çoktan beri Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutmuş olan İngilizlerin, Akdeniz'in doğusunda dolaşan gemilerinin güvenliğini sağlamak için artık yeni bir ortağa ihtiyacı vardı. Oralarda koskoca bir Fransız İmparatorluğu görmek istemedikleri kesindi, bu arada eğer elden gelirse, kendi paralarını harcamamayı da tercih ediyorlardı. İşte Yunanistan'ı, güçlendirilmiş bir Yunanistan'ı bu kadar çekici kılan da buydu. İlkelerle çıkarlar ne de güzel örtüşüyordu. Yunanistan batılıydı, uygardı; Osmanlı Türkiye'si ise Asyalıydı ve barbardı. Ayrıca Venizelos ne kadar hayranlık uyandırıcı bir insandı! Lloyd George'a göre, "Perikles'in gününden bu yana Yunanistan'dan çıkan en büyük devlet adamı" oydu. Lloyd George'a göre de, dışişlerinden pek çok kişiye göre de, güçlendirilmiş bir Yunanistan çok yararlı bir müttefik olabilirdi. Venizelos'un da vakit kaybetmeden işaret ettiği gibi, Yunanistan, İngiliz donanmasına limanlar ve havaalanları verebilir, Hindistan'a varmanın yeni, hızlı ve önemli bir yolunun bulunmasını sağlayabilirdi. Osmanlıların yıkılmasından doğacak boşluğu Yunan gücü doldurabilirdi. Bu söylenenlerden kuşku duyanlar yalnızca, haritalara bakmakla, güçlülük ve zayıflıkları değerlendirmekle yükümlü olan askerlerdi. Hem Yunanistan'ın askeri gücünden, hem de Türkiye'nin gerçekten tükenmiş olup olmadığından kuşku duymaktaydılar. İngiliz genel kurmayından Yunanistan'ın Anadoluyla ilgili talepleri konusunda yorum istendiğinde, gelen cevap, Yunanların işgale kalkışmasının "sürekli tedirginlikler yaratacağı, büyük olasılıkla Türklerin o toprakları yeniden ele geçirmek için organize bir girişimine yol açacağı" yolundaydı.

Ama Lloyd George'un Venizelos'a verdiği desteğin büyüklüğü, pek az insana verdiği düzeydeydi. "O aslında bir liberal ve demokrat, o yüzden tüm gerici unsurlar onun ideallerinden, yasalarından ve kişiliğinden nefret ediyor ve ondan korkuyor," diyordu. Sanki kendini anlatıyor gibiydi: savaşçı, hatip, putlar yıkan, Lloyd George'un bir zamanlar Boer Savaşında yaptığı gibi, haksız bir politikaya karşı çıkan, kendi hükümetine itiraz eden biri! Venizelos'la Lloyd George zaten 1912'deki ilk görüşmelerinden itibaren birbirlerini iyi tanımış ve sevmişlerdi. Hangisinin diğerini daha çok etkilemiş olduğunu anlamak kolay değildi. Venizelos'un gözünde Lloyd George, Ahdiatik'ten fırlamış bir peygamberdi, müthiş bir kapasitesi vardı, insanları ve olayları anlama yeteneği inanılmazdı. Lloyd George'un gözünde de Venizelos "büyük adamdı; çok büyük adamdı." Birlikte Yunanistan, Fransa ve İngiltere arasında güçlü bir ittifak kurup doğu

Akdeniz'i kontrol altına almanın, bundan birlikte yararlanmanın vizyonunu oluşturmaktaydılar. Yunanistan böylelikle büyüyüp gelişecek, Osmanlı Türkiyesi de 'müşteri devlet' durumuna indirgenecekti.

Savaş boyunca ikisi arasındaki temas hiç kesilmemişti. Hatta Lloyd George sonradan, Venizelos'un kendisine, birlikte Konstantin'i devirme planı önerdiğini de iddia etmişti. Ekim 1918'de, savaş son aşamasına geldiğinde, Lloyd George çok yoğun programından vakit ayırıp Venizelos'la öğle yemeği yemiş, Yunan taleplerini konuşmuştu. Buluşma dostça geçmiş, Lloyd George cesaret verici davranmış, ama o aşamada henüz Yunan taleplerini destekleyeceği konusunda bir taahhütte bulunmamıştı. Venizelos sonradan bir memorandumla bir özel mektup yollamış, Yunanistan'ın işbirliği göstermeye ne kadar hevesli olduğunu vurgulamıştı. İngiltere için sorun sayılabilecek tek konu olan Kıbrıs konusunda (orada yaşayan nüfusun %80'i Rumdu), Venizelos pek anlayışlıydı. Eğer İngilizler adayı Yunanistan'a vermek isterlerse bu harika olur, diyordu. Tabii o zaman Yunanistan, orada İngiliz kuvvetlerinin üsleri kullanmasına izin verirdi. Ama eğer İngiltere adayı elinde tutmak isterse, buna da anlayış göstermek gerekirdi.

Venizelos davasını Yüksek Konseye anlatırken, İngilizleri arkasına almış olduğundan emindi. Herhalde Fransızlara da güvenebilirim, diye düşünüyordu. Yunan askerleri Bolşeviklere karşı Fransızlarla omuz omuza savaşmaktaydı. Amerikalılar da anlayışlıydı. Tek önemli sorun İtalyanlardı. Venizelos'un sunuşu sırasında Lloyd George zaman zaman ona yumuşak sorular soruyordu. Wilson, Türklerin mezalimi konusunda ufak tefek açıklamalar istedi, Clemenceau hemen hemen hiçbir şey söylemedi, Orlando da Yunanistan'la İtalya arasındaki anlaşmazlıklara nezaketle değindi, bunların hızla çözümleneceğini umduğunu söyledi. (Orlando pek çok konuda yanıldığı gibi bu konuda da yanılıyordu.) Venizelos Atina'ya yazdığı mektupta, çok iyimser olduğunu söylüyordu: "Sanıyorum sunuşumun yarattığı izlenim olumlu oldu. Wilson, Clemenceau, Lloyd George, hatta Orlando bile, ayrılırken bana güvence verdiler." Sunuş sırasında hazır bulunan Yunan dışişleri bakanı da bir o kadar sevinç içindeydi: "Prensip olarak bütün Büyük Güçleri kendi safımıza çektik; bir tek İtalya dışında. Onlar da yavaş yavaş anlaşmayı ve barışmayı düşünmeye başlıyorlar."

İtalyanlar belki barışmayı düşünüyor olabilirlerdi, ama Arnavutluk'u ve Anadolu'yu da düşünüyorlardı. Oralarda Yunanların istediği bazı şeylerde onların da gözü vardı. On İki Adayı da (oralardaki nüfusun çoğu Rum olsa bile) elde tutmak istiyorlardı. İtalyan gazeteleri, İtalya'ya vaat edilmiş her şeyi ve daha fazlasını istiyordu. Yazarlar barbar Sırplara ve onların dostu Yunanlara kükrüyordu. Yunanlarla İtalyanların sürtüştüğü Arnavutluk meselesi de işleri daha kötüleştirmekteydi. Savaş sırasında İtalya, Arnavutluk'un büyük bölümünü işgal etmişti. Yerel Rumlarla Yunan hükümeti sürekli olarak İtalyan kuvvetlerinin davranışlarından yakınıyordu. İtalyanların aşırı vaatlerle Arnavutları kandırmaya çalıştığını, örneğin onlardan hiç vergi almayacaklarını söylediklerini iddia ediyordu.

Yunanistan'da da gazeteler, İtalyan gaddarlıklarını, ırza geçme olaylarını anlatıp duruyordu. Atina'daki İngiliz büyükelçisine göre, "İtalya'ya karşı bir seferberlik ilan edilse, tüm halk bayraklara sarılacaktı."

Savaş sırasında Yunanistan'la İtalya, bir anlaşmaya varma konusunda isteksiz bazı görüşmeler yapmışlar, Paris toplantılarının başlangıcında da Sonnino ile Venizelos (sevimsizle cazibeli) birkaç kere buluşmuş, bir anlaşmanın mümkün olup olmadığını yoklamışlardı. Sonnino İtalya'nın tüm Arnavutluk kıyısını, iç kesimlerin de yaklaşık yarısını alması karşılığında, Yunanistan'ın Korçe çevresindeki toprakları, On İki Ada'yı ve Anadolu'da da İzmir çevresini almasını önermişti. Her ikisi de Arnavutluk ve On İki Adalar üzerinde pazarlık etmeye hazır olsa da hiçbiri Anadolu'yu bırakmaya yanaşmıyordu. Bir anlaşmaya varılsa, sonraki pek çok baş ağrısından kurtulmak mümkün olurdu, ama öyle bir olasılık yoktu. Masadaki kişilerin ikisi de birbirine güvenmiyordu ve her ikisi de ülkelerinin, doğrudan büyük güçlerle görüşse daha kârlı çıkacağı kanısındaydı.

Şubat 1919'da, sanki Venizelos kumar oynamakta haklıymış gibi görünüyordu. Tek büyük soru işareti, Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Venizelos'un da Amerikalıları, tıpkı İngilizlere yönelttiği taktiklerle etkileyebileceğini düşünmek için pek çok nedeni vardı. House'la uzun görüşmeler yaptı, o da ona, ABD'nin yardımcı olacağına dair güvenceler verdi. Nicolson onu bazı daha genç Amerikalılarla da görüştürdü. İzlenim aynıydı: "Ilımlı, çekici, nazik, uyumlu. Çok başarılı bir öğle yemeği." Venizelos dinleyicilerini tartmakta her zaman çok ustaydı. Amerikalı uzmanlardan Seymour, bir başka görüşmeyi kendi ailesine anlatırken şöyle demişti: "En önemli şeyin bizi kendi dürüstlüğüne inandırmak olduğunu anladığı için, tüm kartlarını masaya açtı, tam bir samimiyetle konuştu ve sanıyorum istediği sonucu elde etti. Uyguladığı politika, kurnazlığı açısından âdeta 'Bismarck'sı sayılabilirdi. Amerikalılar anlayışlıydı ama körü körüne de anlayış gösterecek değillerdi. Yunanistan'ın Arnavutluk'taki ve Trakya'daki talepleri konusunda bazı çekinceleri vardı. Ama Anadolu'ya gelince, Yunan taleplerini İtalyan taleplerine tercih ediyorlardı. Amerika'nın İtalya'yla ilişkileri daha en baştan bozulmaya başlamıştı.

Yunan ve Arnavutluk İşleri Komisyonu toplanmaya başladığında, Venizelos baskıyı da, kendi hızlı faaliyetlerini de sürdürdü. Bir sunuş daha yaptı. Nicolson, "Son derece açık sözlü, sevimli ve derin," diye yorum yaptı. Öğle ve akşam yemekleri sürüp gidiyor, Venizelos'un kaleminden memorandumlar, mektuplar dökülmeye devam ediyordu. Amerika'da ve Avrupa'da Venizelos sempatizanları mitingler düzenliyor, Balkanlarda ve Türkiye'de Venizelos'un ajanları Rumları kışkırtıyor, Barış Konferansı'na Yunanistan'a katılma dilekçeleri yollamaya yönlendiriyordu. Profesörler Yunanların Arnavut yönetiminde kalmaması gerektiğini ileri sürerken, "Onlar Avrupa'nın tek uygarlaşamamış ırkı," diyorlardı. (Arnavutlar da beri yandan ABD'den, ülkelerinin manda altına alınması için ricada bulunmaktaydı.) Atina'da bir hükümet üyesi uyarıda bulunuyor, "Az tamah çok zarar getirir," diyordu.

Komisyon daha ilk toplantısında, sınırlar konusunda görüş ayrılığına düştü, İngiltere'yle Fransa Yunan taleplerini desteklerken, Amerikalılar daha mesafeli ve ılımlı bir tutumu seçtiler, İtalyanlar ise neredeyse her şeyi inkâr etmeye koyuldular. Adriyatik'in hemen ötesinde güçlü bir Yunanistan istemiyorlardı. Adriyatik denizinin en dar yeri, çizmenin tam topuğuna rastlıyordu. Karşı tarafta, altmış millik bir uzaklıkta, Arnavutluk'un o harika Vlore limanı vardı, limanın tam önünde Sazari (İtalyancası Sasseno) adası bulunuyordu. Eğer İtalya hem limanı, hem adayı ele geçirirse, şöyle bir uzandı mı Adriyatik'e girişi kapatabilirdi. Ama eğer düşman bir güç gelir de Adriyatik'in doğu kıyısına yerleşirse, İtalya her zaman o gücün insafına sığınmış durumda kalırdı. Sırbistan konferansta Kuzey Arnavutluk'tan toprak istediğinde, İtalya ona da karşı çıkmıştı. İtalya'nın başka çıkarları da vardı. Kuzeydeki Katolik azınlık, İtalyan okullarının, İtalyan papazlarının etkisindeydi. İtalyanların bakış açısından, oraları doğrudan devralmak, ya da en azından Arnavutluk'u İtalya tarafından korunan topraklara dönüştürmek çok daha kolay olurdu.

Mart ayı Şubat'ı izlerken, İtalya ile müttefikleri arasındaki ilişkilerde doğan krizin etkileri, komisyonun çalışmasını daha da zorlaştırdı. İki İtalyan temsilci hep toplantıları geciktirmeye çalışıyor, lafı geveliyor, konferanstan çekilme tehditleri savuruyor, bazen hasta olduklarını ileri sürüp hiç gelmiyorlardı (böyle zamanlarda diğer delegeler onları Paris lokantalarında yemek yerken görünce durum pek tuhaf bir hal alıyordu). Nicolson onların çocuklar gibi davrandığını, habire surat astığını söylüyordu. "Her şeyi tıkıyorlar, her şeyi geciktiriyorlar," diyordu.

Yunanların Arnavutlukla ilgili talepleri, yakın geçmişte oluşturulan ufacık ülkenin ayakta kalıp kalamayacağı kaygılarına yol açıyordu. Yunanistan Arnavutluk'un güney kesiminin çoğunu, kendi getirdiği o kuşkulu nüfus istatistiklerine dayanarak talep etmekteydi. Paris'te hiçbir şey kolay olmadığı için, diğer konular arka plana itilmişti. Eğer İtalya, güney Balkanlarda bazı kazançlar sağlarsa, acaba Adriyatik'in kuzeyiyle ilgili taleplerini geri çeker miydi? Yunanistan eğer Anadolu'da tatmin edilirse, Arnavutluk konusunda geri adım atar mıydı? Halkın kendi kaderini tayin hakkı ilkesi nerede devreye girecekti?

Zavallı küçük Arnavutluk'un bunca düşmanına karşılık pek az dostu vardı. Ayrıca sanayisi hemen hemen hiç yoktu, ticareti azdı, demiryolları yoktu, yapılmış yolları ise 200 milin üzerine çıkmıyordu. Savaşın hemen öncesinde, hiç yoktan ortaya çıkmış, Osmanlı İmparatorluğu'na ait dört bölgeden birinde yaratılmıştı. Başka ülkelerden orayı ziyaret eden pek azdı. Tarihi ya da halkı hakkında pek az şey biliniyordu. Arnavutlar Avrupa tarihinde pek az sivrilmişti (Roma imparatorlarından Diokletian ile Konstantin, en bilinen örneklerdi). Bazılarına göre Arnavutlar Balkanların ilk yerlisi olan Iliryalılardandı. Slavların yavaş yavaş güneye ve batıya doğru sokulmasıyla, en yoksul, en geçit vermez topraklara doğru itilmişlerdi. Dillerinin Karadağ, Sırp ya da Yunan komşularından çok farklı olduğu bir gerçekti. Osmanlı

İmparatorluğu'nda Arnavutlara, savaşma yetenekleri ve fiziksel güzellikleri nedeniyle çok değer verilirdi.

Tarih ve coğrafya (kıyıdan içerlere uzanan bir dağlar ve vadiler yumağı) ortaya çok sayıda aşiretler çıkarmıştı ve bunların hepsi birbirinden kuşku duyuyordu. Kuzeydeki Geglerle güneydeki Tosklar farklı lehçeler konuşuyorlardı, âdetleri de birbirinden farklıydı. Balkanların her tarafında olduğu gibi, geçmiş burada da dinsel bölünmelerin mirasını bırakmıştı. Halkın %70'ini oluşturan Müslümanlar, Sünni ve Şii olarak ayrılıyor, aralarında azınlık olarak Bektaşi dervişler de bulunuyordu. Hıristiyan azınlık kuzeyde Katolik, güneyde Ortodoks'tu. Günlük hayatı onur ve utanç kavramları yönetiyor, göz kamaştırıcı bir karmaşa oluşturuyordu. Bazı bölgelerde beş erkekten biri kan davalarında ölmekteydi.

Arnavutluk'a yaya olarak ya da at sırtında ulaşmayı başaran tek tük gezginler, ülkeye de, halkına da âşık oluyordu. Byron ressamlara Arnavut kılığında resmini yaptırmıştı. Belki kaçınılmaz olarak, bir de Arnavut metresi vardı. On dokuzuncu yüzyılın sonunda gazeteci Edith Durham da doktorunun bir önerisi üzerine oraya gitmişti. Doktor ona seyahat etmenin sinirlerine iyi geleceğini söylemişti, ama tabii bunu söylerken doktorun aklında Arnavutluk yoktu. Savaş öncesinde ülkeyi bir baştan bir başa gezerken, ya tek başına dolaşmış ya da yanına bir tek hizmetkârını almıştı. Arnavutlar bu garip yaratığa ne anlam vereceklerini bilememiş, sonunda ona "fahri erkek" muamelesi etmeye karar vermişlerdi. Savaş sırasında İngiliz askerleri doğu Arnavutluk'ta yaptıkları harekât sırasında, "Durrham" sözünün pasaport yerine geçtiğini görmüşlerdi.

Durham Arnavutluk'u ilk gördüğünde, ülkede milliyetçi duygular pek coşkundu. Avusturyalı bir profesör, Arnavutça bir sözlük ve dilbilgisi kitabı derlemişti. Bu olay, okur yazar Arnavutları kendilerinin gerçekten bir millet olabileceğine inandırmıştı. Pek çok tartışmalardan sonra, Yunan ya da Arap harflerine karşı Latin alfabesi benimsendi. Arnavutça kitaplar yayınlanmaya başladı. Bunlar arasında halk hikâyeleri, tarihler, şiir kitapları vardı. Arnavut okulları açıldı, kısa zamanda çoğaldı. Ama Türk yönetimi oldukça hafif bir yönetim olmayı sürdürdükçe, Arnavutların çoğu Osmanlılar hesabına çalışmaktan, Osmanlı askeri ya da yöneticisi olmaktan memnundu. Jön Türkler Büyük Savaş öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaya kalkıştıklarında, sertleşen yönetim Arnavutlara sahip olmadıkları uyaranı sağladı, milliyetçi ayaklanmalar başladı, Osmanlılardan kurtulup özgürlüğe kavuşmak bir amaç haline geldi. Başka ülkelerde yaşayan geniş Arnavut toplulukları da hevesli desteklerini sundular.

1912'de bağımsızlık milli bir sağ kalma amacı haline dönüştü, çünkü Arnavutluk'un komşuları - başta Yunanistan ve Sırbistan olmak üzere- Osmanlıları Avrupa'dan büsbütün atmak ve savaş ganimetini paylaşmak üzereydi. Bu durum Büyük Güçlerin pek işine gelmiyor, Balkanlarda bir savaşının daha başlayabileceği korkularını yaratıyordu. Arnavutluk'u 1913

yılında o yüzden kurmuşlardı. Ülkenin sınırlarını uluslararası bir komisyon çizmiş, Sırplar ve Yunanlar da her adımda itiraz etmişlerdi. Komisyon güney Arnavutluk'u ziyaret ettiğinde, gözü keskin bir gazeteci, her durakta aynı insanların dükkânlardan çıkıp "Yunan Kasabasına Hoşgeldiniz" dövizlerini kaldırdığına dikkat etmişti. Geçici olarak işgale gelen Yunan askerler, çocuklara Rumca şarkılar söyletiyor, ailelere evlerini Yunan ulusal renklerine boyamalarını emrediyordu. Yunanistan askerini çektikten sonra bile ülkeye militanlar sokmayı, ayaklanma tahriklerinde bulunmayı sürdürdü.

Arnavutluk'un kısa tarihi mutsuz bir tarihti. Aşiret reisleri, eşkiya, Türklere sadık olanlar, Yunan, Sırp ve İtalyan ajanlar, hep ülkenin zayıf hükümetine karşı kendi amaçları peşindeydi. Sivrilen bir tek kişi vardı: karanlık, sinsi biri olan Esat Paşa Toptani. Hiçbir Avrupa dilini doğru dürüst konuşamıyor olsa bile, bu ülkelerin herbirinde paranın değerinin ne kadar olduğunu çok iyi bildiği söylenirdi. Osmanlılar hesabına, İşkodra'da polis müdürlüğü yapmıştı. Ardından Jön Türklere, Karadağlılara (onların gözü de kuzey Arnavutluktaydı), İtalyanlara hizmet etmiş, ama aslında hep kendine çalışmıştı. Vatandaşları ondan korkar, nefret ederdi. İlk karısı kuma getirdi diye onu zehirleme tehdidinde bulunduğunda (Paşa sofu Müslüman olmamakla birlikte bazen bu din işine geliyordu), kadıncağız çevrede epey hayranlık uyandırmıştı.

Büyük Güçler büyük bilgeliklerini kullandılar, bu patırtıya bir Alman prensi olan Wiedli Wilhelm'i yolladılar. Durham'a göre bu prens "pek zayıf biri" idi. Ne enerjisi vardı, ne nezaketi, ne de ülke hakkında bilgisi. Yeni kral akıl durdurucu bir aptallık gösterdi, Esat Paşa'yı kendine savunma bakanı yaptı. Wilhelm altı ay zor dayandı, sonra gerisingeri Almanya'ya kaçtı, ardında beş ayrı rejim bıraktı. Bunların herbiri, Arnavutluk'un meşru hükümeti olduğunu iddia ediyordu. O zamana kadar zaten Büyük Savaş patlamış, Arnavutluk da, konumu nedeniyle, hemen çatışmaların içine çekilmişti. İtalya Adriyatik'in karşı sahiline uzanarak Vlore'yi işgal etti. Yunanistan ülkeye güneyden girdi. 1915'te Sırp ordusu Avusturyalılar karşısında geri çekilirken Arnavutluktan geçti. Sırplarla Arnavutlar arasındaki karşılıklı kuşkuların uzun tarihi artık yeni bir evreye girmekteydi. Arnavut şakiler, çaresizlik içinde Adriyatik'e varmaya çalışan Sırplara sürekli saldırmaktaydı.

Savaş bittiğinde Arnavutluk'un çoğu işgal altındaydı. Kuzeyde Sırplar, güneyde İtalyanlarla Yunanlar, kıyı kentlerinde daha çok İtalyanlar, iç kesimlerde, kuzeyde İşkodra çevrelerinde ve güneybatıdaki Korçe'de Fransızlar vardı. Fransızlar ilginç bir bayrak kullanıyorlardı. Fransız renkleriyle, ama geleneksel Arnavut desenleriyle oluşmuş bir bayraktı. Yunanistan güneyde okullar açtı, bir Yunan parlementosu oluşturmak üzere seçimler yaptı. Sırbistan'la Yunanistan, aralarında Arnavutluk'u bölüşmek için gizli gizli konuşuyor, İtalya'yı görmezden geliyorlardı. Oysa Vlore, Londra Anlaşması'yla İtalyanlara vaat edilmişti. (1917'de İtalya ülkenin tümünü almaya kalkışmış, ama geri çekilmeye zorlanmıştı.) Anlaşmada bir

başka imalı düzenleme daha vardı: Arnavutluk; Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında paylaşılacak, orta kesiminde küçük bir devletçik de İtalyanların kontrolünde olacaktı.

Arnavutlar ülkelerine yönelen bütün bu tehlikeleri görünce, kendilerini toparlamaya çalıştılar. Aralık 1918'de, ülkenin çeşitli kesimlerinden gelen temsilciler toplandı, Turhan Paşa başkanlığında bir geçici hükümet seçtiler. Bu kişi, bir zamanlar Osmanlı diplomatı olarak çalışmış yaşlıca biriydi. Esat tabii yine kendi oyununu oynuyor, kendinin aslında Arnavutluk'un cumhurbaşkanı olduğunu, hatta kralı olduğunu iddia ediyordu. (Savaş sırasında zaman ayırmış, kendine göz kamaştırıcı bir üniforma tasarımlamış, göğsünü kendine verdiği madalyalarla donatmıştı.) Geçici hükümet Paris'e Turhan Paşa başkanlığında bir heyet yollayınca, Esat da kendi kendine yola düşüp Paris'e gitti, orada resmi delegelerle şiddetli kavgalar etti, kendi gözündeki merteği görmeden onları İtalyanlarla entrikalara girişmekle suçladı. Ama tabii fazla etkili olamadı, çünkü çok sayıdaki düşmanları bir suikaste kalkışmasın diye, otelinden bile çıkmaya fazla cesaret edemiyordu.

Arnavutluk'un yurt dışındaki dostları ellerinden gelen yardımı sağlamaya çalıştılar. Bir grup, Amerikalılar nezdinde lobi yapsın diye çok çekici bir Macar soylusunu parayla tuttu. Ama ne yazık ki o adamın da hayattaki tüm ihtirası, sohbetlerinin tüm konusu, dinozorların diş yapısıydı. Amerika'daki Pan-Arnavut Federasyonu, bir Amerikalı misyoner bulup yolladı, ama o da aynı derecede etkisiz oldu. Ardından İngiltere'nin büyük soylu ailelerinden birinin küçük oğlu olan Aubrey Herbert ortaya çıktı. (Anne-bir kardeşi olan Caernarvon lordu da Tut-Ank-Amon'un mezarını keşfeden kişiydi.) Savaş öncesinde Osmanlı topraklarında uzun uzun yolculuklar yapmış, ne hikmetse hep en tedirgin, en sorunlu ve tehlikeli bölgelerde dolaşmıştı. Pek çok dili akıcı biçimde konuşurdu. Bunlar arasında Türkçe ve Arnavutça da vardı. Kendisi İngiliz Dışişleri Bakanlığının maaş almayan bir ajanıydı. John Buchan, *Greenmantle*'daki kahramanı için model olarak onu kullanmıştı. O kahraman da her Arnavut eşkıyanın kan kardeşi sayılırdı. Arnavutlar ona tahtı teklif ettiler, o reddetti, ama Arnavutluk'un bağımsızlığı için çalışacak bir 'Anglo-Arnavut Derneği' kurdu. Edith Durham da bu derneğin sekreteriydi.

Yüksek Konsey Turhan Paşa'yı 24 Şubat günü dinlemeye karar verdi. Paşa "çok yaşlı ve çok hüzünlü" bir sesle konuştu durdu. Salondaki on kişi bu sırada aralarında konuştular, gülüştüler. Nicolson, "Oldukça acıklıydı," diyordu. Arnavutlar kendilerini Barış Konferansı'nın, özellikle Amerikalıların insafına terk etmişlerdi. Yazılı bildirgelerinde, "Başkan Wilson ve büyük çalışma arkadaşları tarafından inançla ve sarih biçimde ilan edilen milliyet ilkesinin boşuna ortaya atılmadığına, kendi haklarının da, şimdiye kadar ayaklar altında çiğnenmiş olsa da, saygıya layık olacağına inandıklarını," söylemekteydiler.

Arnavutlar Yunan taleplerine karşı çıktı, kendi istatistiklerini verdiler. Yunanlar güneyde 120.000 Rumun yaşadığını iddia ederken, Arnavutlar bu

sayının yalnızca 20.000 olduğunu söylüyordu. Din hiçbir şeyin göstergesi değildi. Hıristiyan olsun, Müslüman olsun, tüm Arnavutlar vatan sevgisinde birleşmişti ve yüzyıllardan beri de öyle olmuşlardı. Yunanlar Arnavutlardan daha uygar olduklarını iddia etseler de, akıl durdurucu zulümler yapmışlardı. Sırplar da öyleydi. Savaş sırasında Arnavutlar, Müttefiklere yardım etmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Arnavutluk toprak kaybetmemeliydi. Hatta hakkaniyetli davranmak gerekirse, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'dan, Arnavutların çoğunlukta olduğu bölgeler de Arnavutluğa verilmeliydi.

Arnavutların talepleri arasında Kosova da vardı. Orası Arnavutluk'un kuzeybatı sınırında, oldukça yüksek bir refah düzeyine kavuşmuş bir tarım bölgesiydi. Ezelden beri orada hep Arnavutların yaşadığı söyleniyordu. Sırplar ise oraya ancak VII. Yüzyılda gelmişlerdi. Kosova'yla ilgili olarak Sırpların da talepleri vardı. Aslında bölge 1913'ten beri Sırpların kontrolü altındaydı. Ama Sırplar orada çok kötü uygulamalarda bulunmuşlardı. Eğer Arnavutlar, Sırp yönetimi altında yaşamak zorunda kalırsa, ilerde sorunlar çıkardı. (Sırplar da Arnavutlar için aynı şeyi söylüyordu.)

Geçmişin doğruları ya da yanlışları ne olursa olsun (Balkanlarda buna karar vermek her zaman çok zordu), Arnavutların iddialarının sağlam olduğu ortadaydı. Nüfusun çoğu gerçekten Arnavut'tu. Ama Kosova farklıydı. Sırplar için orası bir Runnymede (Magna Charta'nın imzalandığı çayır), bir Forge Vadisi, bir Lorraine'di. 1389 yılında Osmanlıların Sırpları yenip Müslüman yönetimi altına aldığı yerdi Kosova. Bir yandan bir yenilgi, bir yandan da (paradoks sonucu) onların büyük zaferi sayılıyor, yüzyıllardır her yıl anılıyordu. Efsaneye göre şahin kılığındaki bir aziz, Sırp prensine görünmüş, ondan bir seçim yapmasını istemişti. Dünyadaki savaşta zafer mi isterdi, yoksa cennette kazanmak mı? Prens ikinci şıkkı seçmiş, savaşta ölmesine rağmen, gerek kendisinin, gerekse Hıristiyan Sırpların selameti garanti altına alınmıştı. House'un yardımcısı Bonsal, "Bölge on üçüncü yüzyılda kesinlikle Büyük Sırbistan İmparatorluğu'nun parçası olmuş," diyordu. "Şimdi Belgrad'a mı verilmeli? Eğer öyle olacaksa, California'yla New Mexico'yu da İspanyollara, belki Meksikalılara geri vermek mi gerekecek? Bilemiyorum." Belki basit bir nüfus mübadelesi, çözüm olabilirdi. "Taraflar arasında dostça ilişkiler olabilse, her şey çok iyi olurdu, ama ne yazık ki tüm uzmanlar bunun imkânsız olduğunu söylüyordu. En azından bu noktada, hepsi mutabakat halindeydi."

Kosova 1919'da sorun olmadı, çünkü büyük güçler, Arnavutluk'un sınırlarını hiçbir yöne doğru genişletmek için herhangi bir neden göremediler. Arnavutluk zayıftı, hükümeti etkisizdi. Yarım milyon Arnavut çiftçi, Sırpların ya da Yugoslavların yönetiminde yaşasa ne olurdu ki? Daha sonraki yıllarda dünya arasıra o bölgeden yükselen homurtuları duydu. Arnavut papazlar Milletler Cemiyeti'ne gelip, Arnavut okullarının kapatılmakta olduğundan yakındılar. İkinci Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk, Almanya'yla İtalya'nın desteğiyle sonunda Kosova'yı aldıysa da,

Yugoslavya'nın yeni yöneticisi Tito savaş sonunda orayı geri aldı. Arnavutluk yine homurdandı, ama açıkça bir şey yapmaya cesaret edemedi. Tito'nun yönetimi, daha sonra olacaklarla kıyaslandığında oldukça hafif kalmaktadır. Paris Barış Konferansı'ndan yetmiş yıl sonra, Arnavutluk Kosova'yla ilgili taleplerini yeniden gündeme getirmiştir.

Yunanistan komisyonu Arnavutluk'u da, taleplerini de görmezden geldi, zamanının çoğunu, İtalya'yla Yunanistan'ın çelişen taleplerini çözümlemeye ayırdı. Çeşitli planlar öneriliyordu: İtalya, Arnavutluk'un tümüyle ilgili mandayı yüklensin, ya da Yunanistan güneyin mandasını alsın, denmekteydi. Fransızlar, özellikle İtalya'nın genişleme yolunu tıkamak için, güneydeki Korçe'nin Yunanistan'a verilmesini istediler. Nedeni, Yunanistan'ın Adriyatik kesimiyle Yunan Makedonya arasındaki yolun Yunanistan tarafından kontrol edilmesiydi. Yunanistan'la İtalya'nın, aralarında ayrı bir anlaşma yapmak üzere görüştükleri de söylenmekteydi. İtalya'nın kendi yandaşı olan Arnavut çetelerini silahlandırdığı da söyleniyordu. Fransızların niyetinin Korçe'deki işgali sürdürmek, ancak bölge Yunanistan'a verilirse kaldırmak niyetinde olduğu konuşuluyordu. Normalde hakemlik görevini üstlenen Amerikalılar şaşılacak kadar pasifti, nedeni belki Wilson'a yakın kişilerin, Almanya Anlaşması'yla, bozulan İtalya ilişkileriyle meşgul olmasıydı. İngiltere'yi temsil eden Nicolson çaresizlik içinde, saçma bir fikirle ortaya çıktı: Arnavutluk bölünsün, kuzeyi Sırbistan'a bağlanırken orta kesimde İtalyan mandası altında bir Müslüman devlet kurulsun, güneyi Yunan yönetimine verilsin, Korçe de Merkezi Arnavut Üniversitesinin kenti olsun ve Amerikan koruması altına alınsın.

Arnavutlar büyük adamlara ulaşmaya çalıştılar. Kendine bir hayli dilekçe gönderilen Wilson, Arnavutların İtalyan mandası önerisi karşısında dehşete kapıldıklarını söylüyordu. Belki de onlara bağımsızlık verilmeliydi. Lloyd George, "Bağımsızlığı ne yapacaklar, onu göremiyorum," diye cevap verdi. "Belki birbirinin gırtlağını kesmek için kullanırlar." Arnavutluk herhalde on beşinci yüzyıldaki İskoç dağlıklarına dönerdi. Wilson, "İskoç dağlıklarını kötüleme," dedi. "Ailemin kökü oradan." Dörtler Konseyi açısından, konu orada noktalandı.

1919'un yaz mevsimi geldiğinde, İtalya'da yeni ve daha uzlaşmacı bir hükümet iktidara geldi ve Venizelos'la hemen bir anlaşmaya vardı. Zaten Venizelos da Yunanistan'ın itiraz edilen talepleri konusunda baskı altındaydı. Anlaşma eski usül al gülüm ver gülüm mutabakatlarına benziyordu: İtalya'nın Yunan taleplerine (Trakya dahil) destek vermesi için, Yunanistan da Anadolu'nun güneyinde, İtalya'nın istediği topraklardan vazgeçecekti. İtalya On İki Ada'nın hepsini Yunanistan'a devredecek, bir tek en önemlisi olan Rodos'u elinde tutacaktı. (Bu ilk bakışta sanıldığı kadar da büyük bir fedakârlık değildi, çünkü esasen İtalya'nın adalar üzerinde meşru hiçbir hakkı yoktu.)

Arnavutluk'a gelince, İtalya, güneyi Yunanistan'ın almasına razı oldu. Buna karşılık Yunanistan da, Vlore limanını ve interlandını İtalya'nın

almasına razı olacaktı. Geri kalan kesimler üzerinde İtalyan mandası olacaktı. Bu yeni anlaşma ruhunun gereği olarak, Vlore'den Atina'ya bir demiryolu inşa edilecekti. Diğer güçler hemen itiraz ettiler. Fransızlar, daha genel bir anlaşma sağlanana kadar Korçe'yi bırakmak istemediler. Yeni kurulan Yugoslavya devleti, sınırlarında bu kadar çok İtalyan toprağı bulunması karşısında tedirgin oldu. Eğer Yunanistan'la İtalya, Arnavutluk'tan pay alıyorlarsa, Yugoslavya da kuzey kesiminden biraz toprak istiyordu.

Anlaşmaya son darbe, Şubat 1920'de, beklenmedik bir yerden geldi. Wilson, Versailles Anlaşması'nı kongreye kabul ettirememişti, ama kendi ilkelerinde hâlâ ısrarcıydı. Bir not göndererek, Amerika'nın Arnavutluk halkına haksızlık etmeyeceğini bildirdi. İlkbahar geldiğinde Arnavutlar, İtalyan işgaline karşı silahlı ayaklanma içindeydi. Bunun bedeli İtalya için fazla ağırdı. Ağustos'ta imzaladığı anlaşmaya göre, elinde yalnızca Vlore limanının karşısındaki Sazari adası kaldı. İtalyan gazetelerinden biri, "Bu kadar soylu İtalyanın kanı döküldükten, uygarlık uğruna milyonlar harcandıktan, sınırlarımızı güvenli hale getirmek için bunca çaba gösterildikten sonra, bu sonuç çok hazin," diyordu. Fransızlar Korçe'den çekildi, Yunanistan'la Yugoslavya da taleplerini şimdilik rafa kaldırdılar. 1920 sonunda Arnavutluk, bağımsız bir devlet olarak Milletler Cemiyeti'ne alındı. Sınırları aşağı yukarı 1913'tekinin aynı sayılırdı.

Ama "Pirhus Zaferi"* kavramına adını veren kral Pyrrhus'un Arnavutluk'ta doğmuş olması da boşuna değildi. İç politikanın sarsıntıları devam etti. Esat kısa bir süre için rüyalarını gerçekleştirdi, kral oldu, ama tahtına oturması kısmet olmadı. Tüm muhafızlarına, brovnik revolverlerine rağmen, Paris'teki Hôtel Continental'dan çıkarken, eski bir düşmanı onu vurup öldürdü. Daha sonra suikastçi de, Esat'ın yeğeni Zogo'nun emriyle öldürüldü ve Zogo kral oldu.

İtalya niyetlerinden hiçbir zaman vazgeçmedi. Musolini yönetimi altında, İtalyan gücü büyümeyi sürdürdü, sonunda İkinci Dünya Savaşında İtalya, Arnavutluk'u ilhak etti. Savaştan sonra da, eskiden Fransızca öğretmeni olan Enver Hoca, ülkede oldukça garip ve hayli gerici bir komünist rejim kurdu. Arnavut direnişçilerin sürekli tekrarlanan girişimleri de, Batılıların Kral Zogo'yu yeniden tahta geçirme girişimleri de hiçbir sonuç vermedi. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Sovyet köstebeği Kim Philby'nin bu girişimleri önceden bildirmiş olmasıydı. 1990'larda, Soğuk Savaşın bitiminden sonra, Esat'ın yeğeninin oğlu olan, Güney Afrikalı bir silah taciri, Arnavutluk tahtı üzerinde hak iddia etti.

Yunanistan'ın Trakya'daki işleri de daha iyi gitti. Venizelos Trakya'nın hemen hemen tamamını istemişti. Bunu talep ederken en büyük dayanağı, rakamlarıyla zekice oynadığı istatistiklerdeki nüfus karışımıydı. Doğu Trakya'da belki bir Rum çoğunluğu olması mümkündü, ama 1913'ten beri Bulgaristan'a ait olan Batı Trakya'da Türk kalabalığın Rumlara oranı, hemen

* Büyük kayıplar sonucu kazanılan zafer

hemen üçe bir düzeyindeydi. Önemli bir Bulgar azınlığı da vardı. Garip bir durumdu. Eğer Amerikalıların sürekli savunduğu milliyet ilkesi uygulansa, Yunanlar ancak doğu Trakya'yı talep edebilirlerdi. Batı Trakya Türklere geri verilir ya da denize açılacak limanlara ihtiyaç duyan Bulgarların elinde kalırdı. Bulgar hükümetiyle birlikte Sırbistan'a karşı komplo kurduğu iddia edilen İtalyanlar, ikinci şıkkı destekliyordu. Ama hangi şık olursa olsun, Yunanistan'la yeni elde edeceği eyalet olan Doğu Trakya arasına bir başka ülkenin toprağı girmiş olacaktı. Yunanlar bölgedeki Bulgarların, hatta Türklerin de birçoğunun, aslında Rum olduğunu iddia ettiler. Delegelerden biri, Bonsal'a, "Onlar dosdoğru Attika soyundan geliyor ve bölge onlarla dolu; ama öfkeli Slav komşularıyla iyi geçinebilmek için, ya da günlük hayatlarında çevreyle kolay anlaşabilmek için, pek çoğu ana dillerini kaybetmiş," diye açıklamada bulunmuştu. Yunanların 'b' planı, Batı Trakya'daki azınlığın, ister Bulgar, ister Müslüman kalabalığından olsunlar, Yunanistan tarafından yönetilmeyi tercih edeceği iddiasıydı. Venizelos bölge Müslümanlarından aldığı bir yakarı mektubunu ortaya çıkardı: "Akla hayale gelebilecek en katı ve acımasız boyunduruk altında, Bulgar boyunduruğu altında acı çekmemize izin vermek hakkaniyete sığmaz."

Yunanlar, ne olursa olsun, yenik düşmana ödün vermenin akılcı olmadığını savunuyordu. Venizelos, Osmanlı Türkiyesine Trakya'dan, İstanbul'un hemen kuzeyinde küçük bir dilim vermeye razıydı. (Kentin de, çevresinin de, çok geçmeden Yunanlara geçeceğini umduğu belliydi.) Batı Trakya'ya gelince, hem Balkanların, hem de dünyanın gelecekteki güvenliği açısından, Bulgaristan'ın tüm bölgeyi Yunanistan'a bırakması daha hayırlı olacaktı. "Verilecek imtiyazlar hiçbir işe yaramayacak, çünkü Bulgaristan, Balkanların tümünü almadan asla rahat etmeyecek. Bulgaristan tüm yarımada üzerinde tam hakimiyet istemiştir ve bu ihtirasını tatmin etmek için her fırsatı kullanacaktır. Batı Avrupa'da Prusya neyse, Balkanlarda da Bulgaristan odur." İngilizlerle Fransızlar, Bulgaristan'dan zaten hoşlanmadıkları için, bu görüşe katıldılar. Diğer mülahazalar dikkate alınmasa bile, Yunanistan'ın Doğu Trakya'yla bir kara bağlantısına ihtiyacı vardı.

Amerikalıların (onlar Bulgaristan'a sempati besliyordu) itirazlarına karşı da, İtalyanların ileri sürdüğü, Akdeniz limanlarının tümü elinden giderse Bulgaristan'ın ekonomik olarak zarar göreceği tezlerine karşı da, Venizelos'un cevabı hazırdı: "Milliyet ilkesi, ekonomik mülahazalara göre öncelikliydi. Bulgaristan'ın Karadeniz'de mükemmel limanları vardı." Ayrıca Bulgaristan'ın geçmiş siciline bakılırsa, Ege'de denizaltı üsleri kurup Yunanistan'ı tehdit etmesi de hiç zor değildi. Eğer Bulgaristan'ın gerçekten deniz çıkışına ihtiyacı varsa, Yunanistan onlara limanlardan birini kullanma izni verirdi. (Sonunda böyle bir madde yazıldığında, Bulgaristan hemen reddetti: "Bulgaristan'ın Türk ya da Yunan toprağından denize çıkışı, yalnız olanaksız değil, aynı zamanda psikolojik olarak kabul edilemez bir durumdur," dedi.)

Yunan İşleri Komisyonu sonunda Trakya'nın her iki parçasının da Yunanistan'a verilmesini önerince, Barış Konferansı kararını erteledi, henüz

İstanbul'un kaderi kararlaştırılmamış olduğuna göre, vaktin erken olduğunu söyledi. (ABD'nin manda alması söylentileri dolaşıyordu.) 1919 yazında Trakya konusu yeniden Barış Konferansı'nın önüne geldiğinde, ABD artık manda fikrinden vazgeçmişti, Batı Trakya'nın Yunanlara verilmesine de kesin olarak karşı çıkıyordu. Amerikalılar oranın Bulgaristan'a bırakılmasından yanaydı. İngilizler de bundan tedirginlik duyuyordu. Yunanistan'ın taleplerinden bir tanesinin reddedilmesi halinde, tümünü yeniden gözden geçirmek gerekeceğini ileri sürdüler. O aşamada İngilizler, Yunanistan konusunda kaygılanmaya başlamışlardı, çünkü Yunan kuvvetleri Anadolu'da ciddi sorunlarla yüzyüze gelmekteydi. Venizelos kendi ülkesinde de saldırı altındaydı. Lloyd George'a, bir takım somut kazançlar gösteremezse kendi durumunun tehlikeye gireceğini söylemişti.

Amerika Birleşik Devletleri'nin yavaş yavaş Avrupa'dan kendini çekmesi, Avrupalı güçlerin de ABD isteklerini görmezden gelebilmesini mümkün kılıyordu. Bulgaristan'la Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Anlaşması'na göre, Bulgarlar Batı Trakya'yı kaybettiler. Bulgar heyeti son bir yararsız itirazda bulundu: "Bulgaristan'ın Batı Trakya'dan dışlanması, 1912-1913 savaşında bize karşı galip gelmiş olan Yunanlarla Sırpların bile elimizden almaya cesaret edemediği bir hakkın ihlalidir ve Bulgaristan'ı coğrafi olarak Fransa'dan ve büyük deniz gücüne sahip ülkelerden daha da çok ayıracaktır," dedi. 1920'de, artık Türkiye'nin elinden alınmış olan Batı ve Doğu Trakya, Müttefikler tarafından Yunanistan'a verildi. Yunanlar yeni kazandıkları bu edinimlerin keyfini ancak iki yıl sürebildiler. Güneyde, Anadolu'da, "büyük ideal" artık gerçeğin karşısında kötü bir çöküşe uğramaktaydı. Yunanistan kendini fazla zorlamıştı; hem de çok fazla. Böyle yapmakla da Türk milliyetçiliğinin gücünü uyandırmıştı.

26
Osmanlıların Sonu

Paris'in çok uzaklarında, Avrupa'nın güneydoğu ucunda, bir başka kent de geçmişine ağlıyor, geleceğine bakıp tedirginlik duyuyordu. Yunanlar ve Romalılar için Bizans, barış mimarları için İstanbul, Türkler için İstanbul, bir zamanlar şahane Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olmuş, 1453'ten sonra da muzaffer Osmanlı Türklerine başkentlik etmişti. Şimdi Osmanlı İmparatorluğu da yokuş aşağı yuvarlanmaktaydı. Kent mültecilerle, yenik orduların askerleriyle tıklım tıklımdı, yakıt da, yiyecek de, umut da çok kıttı. Görünüşe göre onların kaderi de, hatta tüm imparatorluğun kaderi de, Barış Konferansı'na bağlıydı.

İstanbul'un geçirdiği tarihi evreler, geriye kiliseleri, camileri, freskleri, mozaikleri, sarayları, kapalı çarşıları, balıkçı köylerini bırakmıştı. Kentin görkemli surları Avrupa'dan, Doğu'dan, İran'dan gelen işgalcileri, Haçlıları, Arapları, sonunda da Türkleri görmüştü. Son Bizans imparatoru 1453 yılında, Türkler fethi tamamlarken, ölümü seçmişti. Kentin sokakları altında ilkçağdan kalıntılar yatıyordu. Orada duvarlar, tonozlar, geçitler, kemerli tavanını Yunan ve Roma sütunlarının taşıdığı koskoca bir Bizans sarnıcı vardı. Yukardaysa camilerin minareleri göze çarpıyordu. Bu camilerin bazıları, büyük Ayasofya gibi, eskiden kiliseyken camiye çevrilmişti. Cenevizlilerin inşa ettiği büyük kule de kentin tepelerini süsleyen siluetler arasındaydı. Derin bir haliç olan Altın Boynuz'un karşı tarafında eski İstanbul kenti, tüm sefaleti ve tüm görkemiyle, daha çok yabancıların yaşadığı ferah ve modern kentle karşı karşıyaydı. Pek çok anılara, pek çok halklara sahip bir kentti.

Bu eski kent, denizin çevresini üç yandan kuşatmaktaydı. Kuzeybatıda Boğaziçi, Karadeniz'e, Rusya'ya ve Orta Asya'ya doğru uzanırken, güneybatıda Marmara denizi Çanakkale'ye ve Akdeniz'e açılıyordu. Kenti yaratan ve yüzyıllar boyunca önemli kılan şey, coğrafyaydı. İlkçağdan, Jason'un yelkenle geçtiği, Büyük İskender'in Perslere karşı büyük bir zafer kazandığı günlerden bu yana, modern çağda Rus Çariçesi Büyük Katerina'nın, Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'in kapmaya çalıştığı kent, gerçekten bir mücevherdi.

On dokuzuncu yüzyıl diplomasisinin büyük bölümü bu tür hayati su yollarıyla ilgili olmuştu. Rusya dünya denizlerine çıkabilmek için sıcak suyu olan limanlara özlem duyuyordu. İngiltere de, Rusları Karadeniz'e hapset-

mek için hasta Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutma peşindeydi. (İngilizler, boğazları Rusların kontrol etmesine ancak savaş sırasında, çok çaresiz durumlar doğduğunda izin vermişlerdi, ama bereket versin 1917 ihtilalleri nedeniyle Ruslar bu ödünü kullanamayacaklardı.) Bir zamanlar Viyana kapılarına dayanan Osmanlı Türklerinin söyleyecek pek fazla sözü yoktu. Büyük Savaşın hemen öncesindeki Jön Türk muhalefeti bile, çöküşü durdurmada pek etkili olamadı. İmparatorluk hem Balkanlarda, hem de Kuzey Afrika'da küçülmekteydi.

1914'te Osmanlı liderler, eski dostları İngiltere'yle artık müttefik olmuş olan Rusya'ya kafa tutmaya karar verdiler, o nedenle de savaşa Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın tarafında katıldılar. Ama bu kumarı kaybettiler. Osmanlı İmparatorluğu, tüm zayıflığına rağmen şaşılacak bir cesaretle savaştı. Mezopotamya'da olsun, Gelibolu'da olsun, Türk askerleri, hızlı zafer beklentisi içindeki Müttefikleri bozguna uğratıp küçük düşürdü. Ama 1918'de Osmanlıların şansı döndü. Eylül'de Bulgaristan'ın çöküşü, batıdan İstanbul'a gelen yolu açarken, İngiliz ve Hintli askerler de güneyden ve doğudan bastırmaya başladılar. Akdeniz'in doğu ucunda Müttefiklerin savaş gemileri korkutucu sayılardaydı. Tek soluk alınabilecek yer, imparatorluğun kuzey doğu sınırları, yani eski Rus İmparatorluğu'nun çökmekte olduğu sınırdı, ama Osmanlılar bundan bile yararlanamayacak kadar zayıftı. İmparatorlukları zaten savaştan önce parçalanmıştı, şimdi de kar gibi erimekteydi. Arap bölgeleri elden gitmiş, Mezopotamya'dan Filistin'e, Suriye'den Arap yarımadasına kadar çok geniş topraklar elden çıkmıştı. Karadeniz'in doğu ucunda, eski tebaa halklar -Ermeniler, Gürcüler, Azeriler, Kürtler- Rusya sınırı üzerinde kendi yeni devletlerini kurma mücadelesi içindeydi. Bir Amerikalı diplomat, "Türkler arasında genel tavır, umutsuzluk içinde Barış Konferansı'nın sonucunu beklemekten ibaret," diye bildirmekteydi. Nice başka halklar gibi onlar da Amerikalıların kendilerini kurtaracağını ummaktaydılar. Kendi kaderini tayin hakkı ilkesi en azından Doğu Trakya'da ve Anadolu'da Türkçe konuşulan bölgeleri kurtarabilirdi. İstanbul'da aydınlar bir "Wilson İlkeleri Derneği" kurmuşlardı.

İmparatorluğu savaşa sokmuş olanlar, Ekim ayının ilk haftasında istifa edip bir Alman gemisine binerek kaçtılar, onların yerine kurulan hükümet de İngilizlere haber gönderip barış istedi. İngiltere hükümeti, biraz da Fransızları ikinci plana itmek amacıyla, görüşmeleri derhal Ege'deki Mondros'ta başlatmaya razı oldu. İngilizler gerçi mütareke şartlarını Fransızlarla aralarında kararlaştırmışlardı, ama yine de, "Osmanlılar önce bizimle temas ettiğine göre görüşmeleri yürütmek İngiltere'nin görevidir," biçiminde tuhaf bir iddiada bulunmayı seçmişlerdi. Gerek Fransa hükümeti, gerekse Mondros'taki Fransız amiral buna itiraz etmişse de, yararı olmamıştı. Müzakerelerin tümü İngiliz komutanı Amiral Arthur Calthorpe tarafından yürütüldü.

Osmanlı delegelerinin başında Hüseyin Rauf adlı genç bir deniz kahramanı vardı. Kendisi o sıra denizcilik bakanıydı. 28 Ekim günü Calthorpe'un

bayrak gemisi *Agamemnon*'a çıktılar. Müzakereler medenice, hatta dostça bir havada geçiyordu. Rauf Bey, Calthorpe'u dürüst, açık sözlü biri olarak görmüş, İngiltere'nin Türkiye'ye, daha doğrusu imparatorluktan geriye kalan neyse ona, anlayışlı davranacağı yolundaki vaatlerden de teselli bulmuştu. İstanbul herhalde işgal edilmeyecekti. Yunanların ya da İtalyanların (Türkler için gerçek husumet odağı) çıkarma yapmasına izin verilmeyecekti. Rauf geri döndüğünde bir muhabire, "Sizi temin ederim, İstanbul'umuza bir tek düşman askeri bile girmeyecek," demişti. İngilizler heyete gerçekten olağanüstü iyi davranmışlardı. "Mutabık kaldığımız mütareke, umutlarımızın da ötesinde," diyordu Rauf Bey. Aslında İngilizlerin ortaya koyduğu tüm maddeleri kabul etmişlerdi, ama Rauf Bey, Calthorpe'a güven duymuştu. Calthorpe, mütareke şartlarından hakkaniyetsiz biçimde yararlanılmayacağı konusunda ona söz vermişti. İngilizlerin aslında tek ilgilendiği, boğazlardan serbestçe geçebilmekti. İstanbul'u ya da başka bir yeri neden işgal etmek istesinlerdi ki? Rauf Bey kendi kendine, İngilizler Arap bölgelerini zaten aldı, diyordu. Kendi ulusal çıkarları nedeniyle ele geçirmek isteyecekleri başka bir bölge düşünemiyordu.

İkisi mütarekeyi 30 Ekim günü karşılıklı imzaladılar, sonra da şampanya kadehlerini birbirlerinin şerefine kaldırdılar. *Agamemnon*'un kaptanı, karısına yazdığı bir mektupta, "Rauf bana, kendi gibi teknik açıdan düşman sayılan birine gösterdiğim konukseverlik için teşekkür etti, çok nazik bir konuşma yaptı," diyordu. Rauf Bey ayrıca, kaptanın ikiz oğullarının fotoğrafının kendisine ilham verdiğini de söylemişti. "Ne tatlı, değil mi?"

Londra'da İngiliz kabinesi, mütarekenin haberini sevinçle karşıladı, İstanbul'un (bilinen Doğu zihniyeti dikkate alınarak) nasıl işgal edileceğini tartışmaya koyuldu. İngilizlerle müttefiklerinin niyeti, mütarekeyi en güçlü biçimde uygulamaktı. Tüm Türk garnizonları teslim olacak, tüm demiryolları ve telgraflar Müttefikler tarafından işletilecek, Türk limanları Müttefik savaş gemilerine açılacaktı. Ama mütarekenin en tehlikeli maddesi, yedinci maddeydi. O maddede: "Müttefikler kendi güvenliklerine tehdit oluşturacak bir durumun doğması halinde, stratejik noktaları işgal etme hakkına sahiptir," deniyordu. Yıllar sonra Rauf Bey geriye baktığında şöyle diyecekti: "Bizim ülkemizde genel kanı, İngiltere'yle Fransa'nın yalnız yazılı anlaşmalara değil, verdikleri sözlere de sadık ülkeler olduğu yolundaydı. Buna ben de inanmıştım. İnanç ve kanılarımızda yanılmış olmamız ne kadar yazık!"

Bu sırada, Rauf Bey'in güneydeki Suriye sınırında görev yapmakta olan arkadaşlarından bir başka savaş kahramanı da, üzüntü içinde, kendi hükümetine şu mektubu yolluyordu: "En samimi ve açık kanaatime göre, eğer askerlerimizi terhis eder, İngilizlere her istediklerini verir, mütarekeyle ilgili yanlış anlamalar ve yanlış yorumlar konusunda tedbirlerimizi almazsak, İngilizlerin gizli niyetlerini frenlememiz asla mümkün olmayacaktır." Günümüzde daha çok Atatürk olarak tanınan Mustafa Kemal, derhal kuzeye, İstanbul'e koşmuş, başta gelen politikacılardan, sultana kadar,

bulabildiği herkese, yabancılara karşı koyabilecek güçlü bir milliyetçi hükümet gerektiğini anlatmaya çalışmıştı. Bu sözleri dinleyenlerin pek çoğu anlayış gösterdi, ama sultan, Müttefiklerle iyi geçinmeyi seçti. Kasım 1918'de sultan, meclisi dağıttı, ülkeyi kendi adamları kanalıyla yönetmeye yöneldi.

Sultanların Kanunî Süleyman'ları yetiştirmiş olan soyu, sonunda gelip Altıncı Mehmet'e dayanmıştı. Bu sultanın en büyük başarısı, üç erkek kardeşinin sultanlık dönemleri boyunca sağ kalabilmiş olmasıydı. Bu kardeşlerden biri delirdiği için tahttan indirilmiş, yerine geçen paranoit ve zalim halefi düşmanlarından çok korktuğu için her sigaradan ilk dumanı çekmek üzere yanında bir haremağası bulundurmuş, çok çekingen bir ihtiyar olan üçüncüsü de ülkeyi 1918'in yaz mevsimine kadar yönetmişti. Altıncı Mehmet'in aklı başındaydı, ama o kemikli kafasının içinde bir fikir zenginliği bulunup bulunmadığını anlamak son derece zordu. Tahta geçerken yüreği derin kuşkularla doluydu. Dini liderlerden birine, "Aklım karmakarışık, benim için dua et," demişti.

Tahtın bir zamanlar dünyayı titretmiş olan gücü artık eriyip gitmişti. Amerikan temsilcisi, hükümetten gelen emirlerin çeşitli illerde pek üstünkörü uygulandığını ve Anadolu'nun her yanında kamu güvenliğinin çok zayıf durumda olduğunu bildirmekteydi. Başlangıçta İstanbul resmen işgal edilmiş olmasa bile, Müttefik askerleriyle diplomatları her yana yayılmıştı, "öğüt veriyor, emir veriyor, önerilerde bulunuyorlardı." Müttefik savaş gemileri limanı öylesine doldurmuştu ki, yekpare bir kitle gibi görünmekteydiler. Sultan, "Hastayım ben," diye mırıldanıyordu. "Pencereden dışarı bakamıyorum. Onları görmekten nefret ediyorum." Atatürk'ün düşüncesi ise çok farklıydı: "Geldikleri gibi giderler," diyordu.

Atatürk çok karmaşık, cesur, kararlı ve tehlikeli bir adamdı. Şaşırtıcı mavi gözleriyle dikkat çeken resimleri bugün hâlâ Türkiye'nin her yanında görülmektedir. 1919'da adını pek az yabancı duymuştu. Ama dört yıl geçtiğinde, İngiltere'yle Fransa'yı alt etmiş, yeni Türkiye ulus devletini yaratmıştı. Öldüğü gün olan 10 Kasım, ulusal anma günüdür. Dostlarının da, düşmanlarının da öğrendiği gibi, acımasız olabiliyordu; büyük zaferlerinden sonra, en eski yol arkadaşlarından bazılarını, bu arada Rauf Bey'i, vatana ihanetten yargılatmıştı. Aynı zamanda, hayatına girip çıkan pek çok kadının öğrendiği gibi, çok da çekici olabiliyordu. Çocuklar onu çok sever, o da onları çok severdi. Ama kendisinin çocuksuz olmasının aslında iyi bir şey olduğunu her zaman söyler, büyük adamların oğullarının genellikle dejenere kimseler olduğuna dikkat çekerdi. Rasyonel ve bilimsel bir kafası vardı, ama hayatının ileri dönemlerinde uzmanlık isteyen özel konulara ilgi duymaya başlamıştı. Ankara radyosunun klasik Türk müziği çalmasına izin vermiyordu, ama arkadaşlarıyla biraradayken kendisi o müziği dinlerdi. Türk kadınlarını özgürlüklerine kavuşturmak istiyordu, ama imam nikâhıyla evlendiği tek kadını boşamıştı. Demokrasiyi emirlerle var etmeye çalışan bir diktatördü. 1930'da bir muhalefet partisi kurup liderlerini kendi seçti;

ama bu parti ona karşı çıkmaya başlayınca, hemen kapattı. Kaprisliydi, ama bir bakıma hakkaniyetliydi. Astları sık yaşanan içkili gecelerde verdiği emirleri görmezden gelmek gerektiğini öğrenmişlerdi.

Türkiye'yi yaratan bu insan, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezine uzak bir yerde, Makedonya'nın Selanik limanında doğmuştu. Annesi köyden gelmiş, okuma yazma bilmeyen bir kadın, babası da başarısız bir tacirdi. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nun bütününde olduğu gibi, Selanik'te de pek çok halklar birarada yaşıyordu. Rıhtımlardaki işçiler bile yarım düzine farklı dil konuşmaktaydı. Selanik'in yarı nüfusu Yahudiydi, geri kalanı da Türklerden, Yunanlardan, Ermenilerden ya da Arnavutlardan oluşuyordu. Ticarete batı Avrupalılar egemendi. Bu tıpkı, Osmanlı İmparatorluğu'na da Avrupalı ulusların tahakküm etmesine benziyordu.

Atatürk erken yaşlarından itibaren dine karşı bir uzaklaşma içindeydi. Bu duygu onu hiç bırakmadı. İslamiyeti de, liderleriyle kutsal kişilerini de, 'halkımın yüreğine doğrulmuş zehirli bir hançer' olarak görüyordu. Daha öğrenciyken bir akşam, şeyhlerle dervişlerin bir kalabalığı kamçılayarak coşturmaya çalıştığını seyretmiş, bunu ilkel fanatizm olarak görüp nefret etmişti: "Günümüzde, bilimin, bilginin ve uygarlığın ışıl ışıl, her yönüyle var olduğu bir çağda, Türkiye'nin medeni toplumu içinde kendi maddi ve manevi huzurlarını şu ya da bu şeyhin rehberliğinde arayan ilkel insanların bulunabileceğine inanmayı kesinlikle reddediyorum."

Annesinin tüm itirazlarına rağmen, askeri okullarda eğitim almakta ısrar etti. Bu okullar o günlerde yalnız geleceğin liderlerini eğitmekle kalmıyordu, aynı zamanda giderek büyüyen milliyetçi ve devrimci duyguların da merkeziydi. Atatürk'ün özel eğilimi, matematikten ve politikadan yanaydı. Voltaire ve Montesquieu gibi siyasi düşünürleri okuyabilmek için Fransızca öğrendi. On dokuz yaşındayken İstanbul'daki Harbiye Mektebi'ne giriş hakkını kazandı. Karşısına dünyaya açık, kozmopolit bir başkent çıkmıştı. Kent halkının yarıdan azı Müslümandı. Geri kalanı, yüzyıllar önce Hıristiyan İspanya'dan kaçmış olan Sefardik Yahudilerin, çarlık yönetiminden kaçan Polonyalıların, dindar Ermenilerin, Rumen, Arnavut ve Rumların bir karışımıydı. Dört yüzyıldır süren Osmanlı yönetimine rağmen Rumlar hâlâ ticarete hakim durumdaydı. (İkinci Dünya Savaşı sonrasında bile, Ticaret Odası üyelerinin yarıdan fazlası Rum isimleri taşıyordu.) En önemli sanayileri Avrupalılar işletiyordu, hükümetin maliyesini destekleyen ve para işlerine nezaret edenler de Batılı liderlerdi. Osmanlılar artık öyle zayıftı ki, Batılılara özel imtiyazlar, kapitülasyonlar tanımak zorunda kalmışlardı. Bunlar arasında, Türk vergilerinden muafiyetten, Türk mahkamelerinde yargılanmamaya kadar pek çok şey vardı. Bir Türk gazetecinin üzüntülü ifadesi ilginçtir: "Ticaretimiz, iş hayatımız, hatta yıkık dökük kulübelerimiz bile yabancılara verilirken, biz seyirci durumuna düştük."

Atatürk'ün devam ettiği harbiye mektebi, Haliç'in kuzey yakasında, kentin yeni kesimindeydi. Orası geniş caddeleri, sokaklarında gaz lambaları, opera binası, kafeleri, ticaret odaları, bankaları, son Avrupa modasını

sunan dükkânları, tıpkı Paris'teki gibi pembe kanepeli genelevleri bile olan bir yerdi. Atatürk bu kenti hevesle keşfetti, gezdi, çapkınlık yaptı, bol bol okudu, ama İstanbul konusunda her zaman kuşkularını korudu. Burası zevk alınacak bir yerdi, ama hükümetler için tehlikeliydi. Sonradan başkenti ülkenin orta kesimine, kimsenin dikkatini çekmemiş olan Ankara'ya taşıyacaktı.

1914 öncesi genç subaylarının çoğu gibi Atatürk de, imparatorluğa çağdaş bir anayasa kazandırmaya ahdetmiş bir takım gizli derneklere girip çıktı. 1908 ihtilalinin heyecanını o da paylaşmış, imparatorluğu güçlendirmeye o hareket de yetmeyince, ardından gelen hayal kırıklığını da yaşamıştı. 1908'de Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak ederken, Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etti. 1911'de Avrupa güçlerinin en zayıfı olan İtalya, Libya'ya karşı savaş ilan etti ve o toprakları ele geçirdi. 1912 ve 1913 Balkan Savaşları'nın ardından, Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'nın da (Selanik dahil) bir bölümü elden çıktı. 1914'e gelindiğinde, imparatorluğun Avrupa'da bulunan, bir zamanlar Macaristan'a uzanan toprakları, Trakya'nın küçücük bir kısmına sıkışmış, Bulgaristan'ın altına saklanmış gibiydi. Altı yıl içinde 425.000 mil kare toprak kaybedilmişti.

Büyük Savaş başlarken, Atatürk Bulgaristan'da diplomat olarak hayatın tadını çıkarmaktaydı. Ömründe ilk defa operaya Sofya'da gitti. On beş yıl sonra, yeni başkent Ankara'nın planlarına bir de opera binası ekledi. Balolarda edilen dansları öğrendi; sonradan yeni kurduğu cumhuriyette, devlet memurları "Batı'da da böyle yapıldığı için" resmi balolarda dans ettirildi.1915 başlarında ona, Gelibolu savunmasına gönderilecek bir tümenin komutası verildi. Gelibolu'da Müttefiklerin pek çok önemli isimleri prestij kaybetmişti, ama onun saygınlığı daha çok arttı. İngiliz resmi tarihçisinin sonradan yazdığı gibi, "Bir tek tümen komutanının üç ayrı olaydaki hareketlerinin, bir muharebeyi, bir savaşı, hatta bir ulusun kaderini böyle derinlemesine etkilemesi, tarihte ender rastlanan bir olay," idi.

Atatürk'ün savaş bittiğinde bulduğu İstanbul, hatırladığı kentten çok farklıydı. Kömür yoktu, yiyecek de kıttı. O zamanlar çocuk olan bir Türk, annesinin aileyi besleyebilmek için büyük mücadele verdiğini hatırlamaktadır: "Sanki yalnızca mercimek ve lahana çorbasıyla, bir de o kara, berbat ekmekle yaşıyormuşuz gibi geliyordu." Hükümet iflas halindeydi. Seçkin subaylar, emekli maaşları çok yetersiz olduğu için köşe başlarında limon satıyordu. Üstelik kente yeni yeni mülteciler dolmaktaydı: Ruslar iç savaştan kaçıyor, Ermeniler umutsuzca güvenli bir yer bulmaya çalışıyor, Türkler Ortadoğu'yu ve Avrupa'yı terk ediyordu. 1919 sonunda belki 100,000 kişi kentin sokaklarında yatıp kalkmaktaydı. Bu dönemde Türklerden tek zenginleşenler, karaborsacılarla suçlulardı. Kentte çılgın dedikodular dolaşıyordu: Bir gün kalabalıklar, Ayasofya'ya yeniden Hıristiyan çanları asılıyor diye duyup oraya akın etmişti.

Helenik yönetimin hayalleriyle sarhoşa dönen yerli Rumlar, pencerelerine Yunanistan'ın mavi-beyaz bayraklarını asıyor, ana meydanlardan

birinde Yunan başbakanı Venizelos'un dev boyutta resmi yükseliyordu. Rum patriği saldırgan taleplerini Paris'e iletiyordu: Türkleri kınıyor, İstanbul'un yeniden Yunanlaştırılmasını istiyordu. Patrikhane, Hıristiyan Rumlara Türk yetkilileriyle işbirliği yapmayı kesmelerini söyledi. Bir İngiliz diplomatına göre, Rumlar "pek şımarık davranma eğilimindeydi." Bazı azgınlar sokaklarda Türkleri tartaklıyor, başlarından feslerini çıkarttırıyordu.

Mütarekeye nezaret etmek üzere giderek daha çok sayıda Müttefik subaylarıyla bürokratları gelmekteydi. Genç bir İngiliz, "Hayat çok neşeli, yaramazlıklarla dolu ve keyifliydi," diye hatırlıyordu. "Kafeler içki içenlerle, dans edenlerle doluydu. Gece kulüplerinde Beyaz Ruslar melankolik şarkılar söylüyor, genç, güzel mülteciler kendilerini bir yemeğe satıyordu. Marmara Denizinde motorlarla yarışabiliyor, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında at gezintileri yapabiliyor, harika antikaları birkaç kuruşa satın alabiliyordunuz." Müttefikler İstanbul'u gayri resmi olarak aralarında etki alanlarına ayırmışlar, yönetimin de çoğunu üstlenmişlerdi. Mahalli polisi onlar yönetiyordu, kendilerine mahkemeler de kurmuşlardı. Türk basını bu konukları eleştirdiğinde, Müttefikler basın sansürüne de başladı. İstanbul 1920'nin Mart'ında resmi olarak işgal edildiğinde, aradaki farkı görebilmek zor oldu.

Kentin dışında, Trakya ve Anadolu'da, Müttefik kuvvetleri yayılarak ülkenin teslim oluşunu denetlemeye çalıştı. Fransızlar güneyin önemli kenti Alexandretta'yı (bugünkü İskenderun) işgal ettiler, 1919 başlarında iç kesimlere ilerlemeye başladılar. Genelde İngilizler daha popülerdi. Güneydeki bayanlardan biri şöyle bir yorumda bulunmuştu: "İngilizler buraya lordlarının oğullarını, ama Fransızlar uşaklarını göndermiş." Sultanın kendisi kadar zayıf ve moralsiz olan hükümeti, hiçbir şey yapmadı, yalnızca Müttefikleri sinirlendirmemeye çalıştı.

Oysa Müttefikler hiç yatışacak gibi değildi. İçlerinden Curzon gibi bazıları (kendi İngiltere'nin Doğu politikasından sorumlu kabine komitesinin başkanlığını yapıyordu), "Avrupa'nın hayatını zehirleyip duran bu kocamış devletten" kurtulmanın zamanı geldiği kanısındaydı. Çürüme, tarifi zor kötülükler ve entrikalar, İstanbul'dan yayılarak masum Avrupalıları hasta ediyordu. Barış Konferansı, bu habislik kaynağından temelli kurtulmak için bir fırsattı: "Türklerin Avrupa'daki varlığı, ilgili herkes için bir kötülük kaynağı olmuştur. 500 yıllık mevcudiyetlerinden, Türk olsun ya da olmasın, hiç kimsenin bir yarar sağladığını görmüş değilim." Curzon bir tarih öğrencisi olarak doğrusu bu konularda daha bilgili olmalıydı, ama yine de şöyle bir iddiada bulunuyordu: "Onların sicili, Doğu dünyasının tarihinde görülmemiş kötü yönetim, baskı, entrika ve katliamlarla doludur." Başbakanı da onun bu duygularını paylaşıyordu. Nice liberaller gibi Lloyd George da, Türklere olan düşmanlığını büyük Gladstone'dan miras olarak devralmıştı.

Asıl mesele, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine neyin geçeceğiydi! İngiltere hâlâ, düşman savaş gemilerinin boğazlardan geçmemesi peşindey-

di. Süveyşten geçip Hindistan'a giden yolu hâlâ korumak zorundaydı. Ayrıca bir yeni faktör daha vardı, o da Osmanlı toprağındaki Musul'dan, ayrıca İran'dan gelen petrol arzının artarak önem kazanmasıydı. İngiltere tüm sorumluluğu kendi üstüne almak istemiyordu, Yunanistan'ın da alamayacağı ortadaydı, ama beri yandan, müttefiki Fransa gibi bir başka güçlü ülkenin oralara sokulmasını da istemiyordu. Ne de olsa, iki ülke yüzyıllardan beri birbirlerine karşı, Avrupa'da, Kuzey Amerika'da, Hindistan'da, Afrika'da ve Ortadoğu'da savaşıp durmuşlardı. Dostlukları nisbeten yeni bir olaydı, savaş sınavını atlatmıştı, ama şimdi de barış sınavını atlatmak zorundaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arabistan toprakları konusunda sorun çıkmıştı. İngilizler Fransız gemilerini doğu Akdeniz'de, Fransız üslerini kıyılarda gerçekten istiyorlar mıydı? Curzon istemediklerinden çok emindi:

"Kamu hizmetindeki kariyerimin büyük bölümü, Fransa'nın siyasal ihtiraslarıyla uğraşarak geçti. Buna Tunus'ta da, Siam'da da, Fransa'nın güç sahibi olduğu her uzak ülkede de rastladım. Ulusal güvenlik nedenleriyle, Fransa'yla ittifaka girdik. Umarım devam eder. Ama onların ulusal karakteri bizimkinden farklıdır, siyasal çıkarları da birçok olayda bizimkiyle çatışmaktadır. Büyük Güçler arasında gelecekte en çok korkabileceğimiz ülkenin Fransa olmasından ciddi olarak çekinirim."

Fransızların Ortadoğu'da etki sahibi olmasına izin vermenin büyük bir hatâ olacağını söylüyordu: "Fransa son derece organize bir devlettir, sınırsız cesareti, hayal gücü, Doğulu halklarla ilişki kurmakta da belli bir gücü vardır."

Fransızlar da İngilizlere hiç güvenmiyordu. Fransa'nın da Osmanlı topraklarında bir hayli çıkarı vardı; bunlar o topraklarda yaşayan Hıristiyanları korumaktan, bir hayli yüksek rakamlara ulaşan Fransız yatırımlarını korumaya kadar pek çok şeyi kapsıyordu. Ama Fransa için, Osmanlı İmparatorluğu'na olacaklar ya da Balkanlardaki olaylar, Almanya'yla başa çıkma sorununun gerisinde kalıyordu. Clemenceau, ülkesindeki sömürgeci lobi ne düşünürse düşünsün, İngilizlere yine de ödün verirdi, çünkü Avrupa'da onların desteğine ihtiyacı vardı. Türkiye'nin Asya kesiminin tümüyle ortadan kalkmasını istemiyordu, ama en azından başlangıçta, Yunanların oradaki talepleri konusunda pek güçlü görüşlere sahip değildi. Avrupa söz konusu olduğundaysa, Yunanların Trakya'yla ilgili taleplerini destekliyordu. Eğer Yunanlar, İtalyan taleplerinin önünü kesebilirse, Fransa için daha iyi olurdu.

Savaş sırasında İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği konusunda birkaç görüşme yapmışlardı. 1916'da İngiltere'yle Fransa'nın temsilcileri, Sir Mark Sykes ile George Picot, Arapça konuşan ülkeleri aralarında bölüşmek üzere anlaşmaya varmış, Türkçe konuşan kesimlerle ilgili olarak da Fransa'nın, Suriye'den başlayarak kuzeyde Kilikya'ya giren bir bölgeyi almasına karar vermişlerdi. Ruslara gelince, onlar İstanbul'u ve boğazları ilhak edebileceklerine dair zaten bir vaat koparmış oldukları için, bu işe, Kafkaslardaki sınırlarına bitişik Türk illerini

de almak şartıyla onay vermişlerdi. Bolşevik hükümetin İttifak güçleriyle barış imzalama kararı, tabii bu anlaşmayı fiilen geçersiz kılıyordu. İngiltere'yle Fransa artık Ortadoğu'da en büyük güçler durumundaydı. Savaş biterken, kuşku içinde birbirlerinin çevresinde daireler çizmeye başlamışlardı.

30 Ekim günü Yüksek Konsey'de Lloyd George ile Clemenceau, İngiltere'nin Türkiye mütarekesini tek başına müzakere etmekteki ısrarı yüzünden öfkeli bir kavgaya tutuşmuşlardı. House'a göre, birbirlerine, "Küfürbaz kocakarı!" gibi sözler bile söylemişlerdi. Lloyd George, Clemenceau'ya şöyle demişti:

"Filistin seferine, İngiltere dışında hiç kimse, bir avuç siyah asker dışında bir katkıda bulunmadı. Fransa hükümetinin cömertlikten böylesine uzak bir tutum benimsemesine çok şaşırmıştım. İngilizlerin Türk topraklarında 500.000 askeri vardı. Üç dört Türk ordusunu İngilizler yendi, Türkiye'yle savaşta yüzbinlerce ölü ve yaralıya İngilizler dayandı. Diğer hükümetlerin katkısı birkaç zenci polis yollayıp Kutsal Emanetleri çalmayalım diye nöbet tutturmaktan ibaret kaldı! Ama sıra mütarekeyi imzalamaya gelince, bunca patırtı kopuyor."

Bu haksız bir iddiaydı. Clemenceau'nun da daha sonra işaret ettiği gibi, İngilizler de batı cephesine nisbeten daha az asker yollamıştı. "O zamanki düşüncemi şimdi de koruyorum, eğer oraya yolladığınız beyaz askerleri Almanlara karşı cepheye sürseydiniz, savaş aylar önce bitebilirdi," diyordu. Ama Fransızlar yine de mütareke konusunda geri adım attılar. Pichon'un dediği gibi, bunu, "Fransız hükümetinin İngiltere'yle ilişkilerinde her zaman göstermekte kararlı olduğu uzlaşmacı tutum uğruna" yaptılar. Ama sıra ganimet paylaşımına gelince, ortada o ruhtan eser kalmayacaktı.

Barış mimarları 30 Ocak 1919'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'na hiç bakamadılar, o tarih geldiğinde de, konuya ancak eski Alman sömürgeleriyle ilgili mandalar konuşulurken değindiler. Lloyd George önceki hafta boyunca, Amerika'yı ve kendi dominyonlarını anlaşma koşullarına razı etmekle uğraşmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'na kısaca, mandalar konusunun gerektirdiği kadar değindi. Türkler kendi tebaaları olan halkları çok kötü yönettiği için tüm Arap bölgelerini -Suriye'yi, Mezopotamya'yı, Filistin'i ve Arabistan'ı- kaybetmeli, dedi. Araplar uygarlaşmış, ama henüz örgütlenmemiş olduklarına göre, dışardan rehberliğe ihtiyaç duyacaklardı. Osmanlılar ayrıca kuzeydoğu sınırlarından da toprak kaybetmek zorundaydı. Ermenilere son derece kötü davranmışlardı, orada kesinlikle bir Ermeni devleti oluşturulmalı, büyük olasılıkla dış güçlerden birinin mandası altında yaşamına başlamalıydı. Ermenistan'ın güneyinde bir Kürdistan'ın da olması gerekebilirdi. Geriye Türkçe konuşan topraklar, Avrupa'dan bir dilim, boğazlar ve Anadolu kalıyordu. Lloyd George havalı bir tutum içinde, bunların 'gereklere göre' çözümlenebileceğini söyledi. (Anadolu kıyılarından içerlere uzanan, Fransızlara, İtalyanlara ya da Yunanlara söz verilmiş topraklara hiç değinmedi.)

Lloyd George ayrıca, bir başka önemli noktanın da, imparatorluk içindeki çeşitli grupların birbirine saldırmasını önlemek olduğunu iddia etti. Bu aslında İngilizlerin üstlenmek isteyeceği bir sorumluluk değildi. Lloyd George'un işaret ettiği gibi, Müttefiklerin bir milyondan fazla askeri Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yayılmış durumdaydı, hepsinin de parası İngiltere'den çıkıyordu. "Onları Türkiye'yle barış yapılana kadar ya da Milletler Cemiyeti kurulup işe başlayana, sorunu çözene kadar orada tutmak, korkunç bir masrafa malolacaktı ve kendileri bunu kaldıramazdı." Ne de olsa, parlamentoya hesap vermek zorundaydılar.

Lloyd George bunları söylerken, Wilson'un imaları anlayacağını, en azından Ermenistan'la boğazların mandasını üstleneceğini ummaktaydı. Hatta daha iyisi, Amerikalılar belki tüm Türkiye bölgelerini yönetmeyi üstlenebilirdi. House bir ara bu ihtimale ilişkin imalarda da bulunmuştu. Ama Amerikalılar'ın aslında Osmanlı topraklarına dair oluşmuş bir tutumu yoktu, yalnızca Türklere karşı bir antipatileri vardı, o kadar. 1820'lerden beri Osmanlı Türkiyesinde faaliyetlerini sürdüren Amerikan Protestan misyonerler, iflasın eşiğindeki rejimle ilgili çok karamsar bilgiler vermiş, çok kötü bir tablo çizmişti. Onların çalışmaları daha çok Ermeniler arasında olduğu için, savaş sırasındaki katliamları da ilk elden bildirmişlerdi. Amerika'da Ermenilere yardım için halk arasında çok büyük miktarlarda paralar toplanmıştı. House İngilizlerle neşeli sohbetler yapmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl bölüşülebileceği konularında konuşmuştu, Wilson da besbelli bu imparatorluğun tümden ortadan kalkması ihtimalini düşünmemiş değildi.

Beri yandan, Amerika hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiş değildi. Böyle olunca, bu imparatorluğun kaderinde söz sahibi olma açısından da durumu netameliydi. Wilson'un On Dört Nokta'sından yalnızca bir teki Osmanlılara değiniyordu, o da biraz müphem bir maddeydi: "Bugünkü Osmanlı İmparatorluğunun Türk kesimlerine güvenli bir egemenliğin güvencesi verilmeli, ama halen Türk yönetimi altında bulunan diğer uluslara da kuşku payı olmayan bir yaşam güvencesiyle, müdahalesiz bir özerk gelişme fırsatının güvencesi verilmelidir." Türk kesimler nereleriydi? Kimler özerk gelişme fırsatına sahip olacaktı? Araplar mı? Ermeniler mi? Kürtler mi? Her yana saçılmış Rum toplulukları mı?

Inquiry (Amerikan uzmanlarından kurulu bir topluluk) Aralık 1918'de memorandumunu ilan ettiğinde, hem esas Türkiye'ye (tanımı yapılmamış) adil davranılması gerektiğini, hem de tebaa ırkların baskıdan ve kötü yönetimden kurtulması gerektiğini, bunun da Ermenistan için 'özerklik', Arap kesimler için de 'himaye' anlamına geldiğini açıklamıştı. Buna karşılık On Dört Nokta'yla ilgili resmi yorumlar (bunlar Ekim 1918'de ortaya çıkmıştı), İstanbul ve boğazların uluslararası kontrolundan, Anadolu kıyısında (o kesimlerde Rum halkın çoğunlukta olduğu söyleniyordu ama yanlıştı) belki bir Yunan mandasından, İstanbul, Ermenistan, hatta Balkanlardaki Makedonya'da muhtemelen bir Amerikan mandasından söz etmekteydi. Barış Konferansı başlamadan önce, Amerika'nın en azından Ermenistan'ın

ve boğazların mandasını alacağı yolunda genel bir kanı vardı. Bundan herkes pek o kadar memnun değildi. İngiliz amiralleri, Rusya tehlikesinden yakalarını yeni kurtarmış olduklarından, şimdi de doğu Akdeniz'de güçlü bir ABD varlığı görmeye hevesli değillerdi. Hindistan Ofisi de kaygılıydı. Altıncı Mehmet yalnız Osmanlı sultanı değil, aynı zamanda halifeydi, yani tüm Müslümanların ruhani lideri sıfatına en yakın noktada bulunuyordu. Onu İstanbul'dan atmak, hatta bir dış gücün nezareti altına almak, Hindistan Müslümanlarını öfkelendirebilirdi. Lloyd George onların bu itirazlarını tümüyle görmezden geldi.

Barış Konferansı zor kararları, sık sık yaptığı gibi, yine erteleyip duruyordu. Ocak ayındaki o toplantıda Wilson, Türkiye topraklarını işgal yükünü en iyi nasıl paylaştırmak gerektiği konusuna askeri danışmanların eğilmesini önerdi. Lloyd George, "Evet, sorunu bu netleştirebilir," dedi. Ama tabii netleştirmedi. Sonunda gelen rapor 10 Şubat'ta kısaca tartışıldı, ertesi günün gündemine girdi, ama sıra ona geldiğinde, Belçika'nın sınırları meselesinin çok daha ilginç olduğu görüldü.

26 Şubat'ta Yüksek Konsey'in karşısına bir Ermeni heyetinin gelmesi, barış mimarlarına Osmanlı İmparatorluğu meselesinin de çözülmesi gerektiğini kısaca hatırlatmış oldu. Bogos Nubar Paşa sakin, zengin, kültürlü bir adamdı. Babası Mısır'da başbakanlık yapmıştı. Avetis Aharonyan, Kafkaslar bölgesinden, sert, müstehzi bir şairdi. Bogos Ermeni diasporası adına konuşurken, Aharonyan Rusya, İran ve Türkiye sınırlarının buluştuğu dağlardaki anavatanın sözcülüğünü yapıyordu. Artık alışkanlık haline gelen usullere uyarak onlar da işe tarihten başladılar - Ermenilerin oralarda yaşadığı yüzyıllara değindiler, Ermeni Hıristiyanlığının nasıl ısrarla sürdürüldüğünü anlattılar- Müttefiklere nasıl hizmet etmiş olduklarını hatırlattılar (bazı Ermeniler Rus ordularında savaşmıştı) ve Müttefiklerin kendilerine verdiği sözlere değindiler. Ayrıca diğer heyetlerin tümü gibi, onlar da koskoca bir toprak parçasıyla ilgili talepte bulundular. İstedikleri yer Kafkaslardan güneye ve batıya uzanıyor, Akdeniz'i bile buluyordu. Ama herkesten farklı olarak, onlar aynı zamanda bir dış gücün himayesini de istediler. Komşuları ve geçmişleri düşünülürse, bu oldukça akıllı bir talepti. Umutlarını ABD'ye bağlamışlardı. Amerikalı uzman, "Gün geçmiyordu ki kara sakallı, kara cübbeli, sızlanan Ermeniler Amerikan delegasyonuna (daha seyrek olarak da Başkan'a) yanaşmasın, ülkelerinde ne korkunç koşulların geçerli olduğunu anlatmasın," demekteydi.

Ermeniler konferansa, en hazin hikâyelerden birini getirmişlerdi. 1375'te son bağımsız Ermeni krallığının fethedilmesinden, 1918 ilkbaharında milliyetçi güçler eski Rus topraklarında Ermeni cumhuriyetini ilan edinceye kadar, hep yabancı yönetimi altında yaşamışlardı. On dokuzuncu yüzyıl başlarında Ruslar güneye, Kafkaslara inmeye başlayınca, Ermeni toprakları da Rusya, Osmanlı Türkiyesi ve İran arasında bölüşülmüştü. Çoğu basit çiftçiler olan Ermeni halkı, ya Rus, ya Türk, ya da İranlı olmuştu, ama milliyetçilik ve kendi kaderini tayin hakkı dalgası doğuya doğru yayılıyordu,

yeniden doğacak bir Ermenistan'ın vizyonu da biçimlenmeye başlamıştı. Tutarlı bir vizyon değildi. Hıristiyan, laik, muhafazakâr, radikal, Türk-yanlısı ya da Rus-yanlısı olabilirdi, çünkü ortaya nasıl bir Ermenistan çıkması gerektiği konusunda uzlaşma yoktu. Ama vizyon giderek güçleniyordu. Ne yazık ki Ermeni milliyetçiliği, dünyanın o yörelerinde gelişmekte olan tek milliyetçilik değildi.

Hitler müstehzi bir ifadeyle, "Bugün Ermenileri kim hatırlıyor?" diye sormuştu. Ama Paris Barış Konferansı sırasında, Türklerin Ermenilere reva gördüğü dehşet hâlâ tazeydi, ayrıca dünya henüz halkları yok etme girişimlerine bu kadar alışmamıştı. Öldürmeler 1890'larda, eski rejimin kendine karşı gelen herkesin üstüne gitmesiyle başlamıştı. Osmanlı askerleriyle yerel Kürtler (onlar da bir ulus olarak yeni uyanıyorlardı) Ermeni köylerini basmaya başlamışlardı. 1908'de hükümeti devralan Jön Türkler, laik, çok uluslu bir devletten söz ederek yeni bir çağ vaat etmişlerdi ama onların hayali de Orta Asya'daki diğer Türk halklarıyla biraraya gelmekti. O tür Pan-Turan bir dünyada Ermenilere de, diğer Hıristiyanlara da yer yoktu.

Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdiğinde, Jön Türklerin 1913'ten beri İstanbul'u yönetmekte olan 'triumvira'sından olan Enver Paşa, ordularını ağırlıklı olarak doğuya, Rusya'ya' karşı savaşmaya yolladı. Bunun sonu 1915'te gelen felâkete vardı. Ruslar koskoca bir Osmanlı kuvvetini yok ettiler, Anadolu'ya yürümeye hazır duruma geldiler. Aynı sırada Müttefikler de batıda Gelibolu'ya çıkarma yapıyordu. Triumvira, Ermenilerin fiili ya da potansiyel hainler olduğu düşüncesine dayanarak hepsinin doğu Anadolu'dan göçtürülmesini emretti. Pek çok Ermeni, daha yola çıkamadan katliama uğradı, diğerleri güneye doğru zoraki yolculuk sırasında açlıktan ve hastalıktan öldü. Osmanlı hükümetinin gerçek amacının soykırım olup olmadığı hâlâ çok tartışılan bir konudur; ölenlerin sayısı da öyledir, verilen rakamlar 300.000'le 1,5 milyon arasında değişmektedir.

Batı kamuoyu dehşet içinde kalmıştı. İngiltere'de Ermeni davası, Argyll Dükünden genç Arnold Toynbee'ye kadar pek çok taraftar toplamıştı. İngiltere'de çocuklar tabaklarındaki yemeği yememekte direnince, onlara açlık çeken Ermenileri hatırlamaları söylenmişti. Amerika'da yardım için dev paralar toplanmıştı. Clemenceau uygulanan vahşeti anlatan bir kitaba önsöz yazmıştı: "Yirminci yüzyılın şafağında, Paris'e beş gün uzaklıktaki bir yerde, barbarlık çağlarının derinliklerinde bile hayal edilemeyecek vahşetin uygulanıp bir diyarı dehşetle doldurması gerçek midir?" Genelde itidalli biri olan Lansing, zaten Ermeni yanlısı olan Wilson'a yazdığı bir mektupta o olaylardan söz ederken, "Bu savaşın tarihindeki en kara sayfalardan biri," demişti. Orlando, "Ermenilere söyleyin, onların davası benim kendi davam," diye bağırmıştı. Lloyd George Ermenistan'ın bir daha "ezici Türk tiranlığına" teslim edilmeyeceğine söz vermişti. Anılarında, "Partilerin hiçbirinde bir tek İngiliz devlet adamı yoktu ki, bu insanlık dışı İmparatorluğu yendiğimizde ilk barış şartımızın, Ermeni vadilerini, Türklerin gaddarlıklarıyla lekelenmiş o kanlı kötü yönetimden kurtarmak olacağını düşünmesin," diye yazmıştı.

Bunlar güzel duygulardı, ama sonunda pek bir yere varamadı. Barış Konferansı'nda, en yürekten görüşbirlikleri bile, diğer mülahazalar karşısında sendelemişti. Ermenistan çok uzaktaydı, çevresi düşmanlarla sarılıydı, Müttefiklerin de o bölgedeki kuvvetleri azdı. Bölgeye asker ve yardım göndermek, hele de bunu, kaynakların çok kıt olduğu bir zamanda yapmak, çok ağır bir girişim olurdu. Bölgenin demiryollarında büyük hasar vardı, yollar da ilkel durumdaydı. Yardım pek uzakta, ama Ermenistan'ın düşmanları pek yakındaydı. Ruslar, ister Beyazların, ister güneye doğru ilerlemekte olan Bolşeviklerin orduları olsun, Kafkaslarda Ermenistan'a da, başka herhangi bir bağımsız devlete de hoşgörü göstermeye niyetli değildi. Ermenistan'ın öbür yanındaki Türkler de, Türk topraklarının elden çıkması karşısında çok sarsılmıştı, Ermeni talepleri de yeni toprakların elden çıkacağına işaretti.

Paris'te Ermenilerin dostları biraz kararsız ve tereddütlüydü. Gerçi İngilizler, Ermenistan'ın mandasını almakta kendileri için bir takım avantajlar görmüşlerdi: Hazar üzerindeki Bakü'den, Karadeniz limanı Batum'a gelen petrolün arzını korumak, Bolşevizmle, Ortadoğu'daki İngiliz varlıkları arasına bir engel koymak gibi.(İngilizlerin en kötü kâbusları, Bolşevizmin ayaklanan İslam'la biraraya gelip İngiltere İmparatorluğu'nu devirmesiyle ilgiliydi.) Beri yandan, Savaş Bakanlığının habire tekrarlayıp durduğu gibi, İngiliz kaynakları zaten çok fazla alana yayılmış, bu yüzden çok ince bir tabaka oluşturacak kadar zayıflamıştı. Fransız Dışişleri Bakanlığına gelince, onlar da Fransız koruması altında koskoca bir Ermenistan fikriyle oynayıp duruyorlardı. Böyle bir devlet, Fransız yatırımları için, Fransız kültürünün yayılması için iyi bir alan yaratırdı. Ama Clemenceau'nun bu fikre pek hevesi yoktu. İtalyanlar da, Fransızlar gibi, gayretlerini Türkiye'nin Akdeniz kıyısında ve Avrupa'da kazanç sağlamaya odaklamaktan yanaydı. Bu durumda geriye Amerikalılar kalıyordu.

7 Mart'ta House, Lloyd George'a ve Clemenceau'ya, ABD'nin mandayı kuşkusuz üstleneceği konusunda güvence verdi. Lloyd George, Amerikalıların "soylu bir görevi" kabul etmesinden ötürü çok sevinip rahatladı, ama Fransızlar memnun olmadı. House, hep yaptığı gibi, yine abartıyordu. Wilson Yüksek Konsey'i haklı olarak uyarmış, "Amerikan halkının en istemeyeceği şey, Asya'da askeri bir sorumluluk almaktır," demişti. Ama Wilson'un yargıları ne kadar değişmiş olmalı ki, 14 Mayıs'ta Ermenistan konusu Dörtler Konseyi'nin önüne geldiğinde, aynı Wilson, Amerikan Senatosu'nun onayına bağlı olmak şartıyla, mandayı üstlenmeyi kabul etti. Fransızlar çok sarsıldılar, çünkü önerilen Amerikan mandası Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanıyor, Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransa'ya söz verilmiş olan Kilikya'yı da kapsıyordu. Türkçe konuşan topraklara pek de ilgi göstermeyen Clemenceau hiçbir itirazda bulunmazken, ekibindeki çalışma arkadaşları öfkelenmiş, çileden çıkmışlardı. Londra'dan Paul Cambon da şikâyet ediyordu: "Sarhoş olmaları gerek böyle teslim olmak için; tam bir teslimiyet, bir felaket, akla hayale sığmaz bir çöküş." Henüz hiç kimse farkında değildi ama, Paris'te verilen hiçbir karar, Ermenistan açısından hiçbir şeyi değiştirmeyecekti.

O ilkbahar mevsiminde, Paris'teki konferans salonlarında ve yemek masalarında Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili daha pek çok fikir ortaya atıldı. İstanbul'da nüktedan biri, "İster manda olsun, ister öküz, hangi hayvan olursa olsun, yeter ki çabuk gelsin," demişti. Eğer sözü edilen himayeler, bağımsız devletler ve mandalar gerçekten oluşsaydı, geriye Anadolu'nun ortasında, boğazları olmayan, Akdeniz sahili olmayan, ufacık bir Karadeniz sahili olan, kuzeydoğusunda Ermenistan ve Kürdistan topraklarının da bulunmadığı, çok garip, küçük bir Türkiye kalacaktı. Paris'teki hesaplarda dikkate alınmayan pek çok şey arasında bir tanesi de, büyük güçlerin kendi iradelerini uygulatma olanağına sahip olmayışıydı. İngiltere İmparatorluğu genel kurmayının başındaki Henry Wilson, politikacıların gerçekçilikten son derece uzak olduğu kanısındaydı: "Kendi emirlerinin Türkiye'de ve Asya'da geçerli olduğunu sanıyorlar," diyordu. "Biz hiçbir zaman, mütarekeden sonra bile, oralardaki iç kesimlere girmeye çalışmadık." Görmezden gelinen bir şey de Türklerin kendileriydi. Paris'te hemen hemen herkes, Türklerin kendilerine söylenen her şeyi yapacağını varsaymaktaydı. İngiltere'nin Hindistan bakanı Montagu, "Tanrı aşkına, Müslümanlara ne düşünmeleri gerektiğini biz söylemeyelim, onlar ne düşünüyorsa onu kabullenelim," diye bağırdığında, Balfour buz gibi bir sesle, "Tanrı'nın ya da başka bir gücün, Müslümanlara ne düşünmelerini söylememize neden itiraz edeceğini anlayamıyorum," demişti. Bu düşünce, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski tebaası olan Araplar için de geçerliydi.

27
Arap Bağımsızlığı

Barış Konferansı sırasında bir gün, İngiltere heyeti danışmanlarından Arnold Toynbee'nin başbakana bazı belgeler götürmesi gerekmişti. "Lloyd George'un benim varlığımı unutup yüksek sesle düşünmeye başlaması beni çok sevindirdi," diyordu. "Mezopotamya ... evet ... petrol ... sulama ... Mezopotamya'yı almalıyız; Filistin; ... evet ... kutsal topraklar ... Siyonizm ... Filistin'i almak zorundayız, Suriye ... hum ... ne var Suriye'de? Orayı Fransızlar alsın." Böylece Ortadoğu'daki Barış Anlaşması'nın nasıl yaratıldığı da ortaya çıkıyordu: İngiltere fırsatları kaçırmayacaktı; ama Fransızlara da bir şeyler fırlatmak gerekirdi; Yahudilere bir vatan verilmeliydi; petrol konusu; bir de barış mimarlarının eski Osmanlı topraklarını canları istediği gibi paylaşabileceği yolundaki o varsayım. Arap Ortadoğu açısından, Barış Anlaşması yeniden on dokuzuncu yüzyıl emperyalizmi demekti. Bir süre için bu iş İngiltere'yle Fransa'nın yanına kâr kaldı, çünkü ABD bu işe karışmak istememişti ve Arap milliyetçiliği de bu iki ülkeye diklenecek kadar güçlenmemişti.

Wilson'un Avrupa'ya gelişinden hemen önce, Lloyd George'la Clemenceau Aralık 1918'de Londra'daki toplantılarında vakit ayırmış, Mezopotamya'nın İran sınırından başlayıp Akdeniz'e kadar uzanan ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait bulunan geniş Arap topraklarını nasıl paylaşacaklarını kararlaştırmışlardı. Her ikisi de Almanya'ya karşı kazandıkları zaferin coşkusu içindeydi, iki ülke arasında yeni ortaya çıkan sıcak dostluk görünümündeki genel havadan karşılıklı olarak sevinç duymaktaydılar. Clemenceau, kendisini karşılayan Londralı kalabalıkların coşkusuna bayılmıştı. İnsanlar alkışlıyor, şapkalarını, bastonlarını havaya fırlatıyor, âdeta çıldırıyordu. Clemenceau'nun yaveri Mordacq, "Bu mesafeli ve soğuk milletin böyle yapması gerçekten çok anlamlı," diyordu. Ortadoğu konusundaki sohbet kısa ve keyifli oldu. Clemenceau, "Ee, ne konuşacağız?" diye sorduğunda Lloyd George, "Mezopotamya'yla Filistin'i," dedi. Clemenceau, "Bana ne istediğini söyle," dedi, Lloyd George da, "Musul'u istiyorum," diye karşılık verdi. Clemenceau buna, "Al öyleyse," dedi. "Başka bir şey?" Lloyd George, "Evet, Kudüs'ü de istiyorum," deyince Clemenceau, "Onu da al ama Pichon Musul konusunda zorluk çıkarır," dedi. (Musul yakın gelecekte, petrol nedeniyle önem kazanacaktı.)

Lloyd George da besbelli bu vaatlere karşılık başka vaatlerde bulunmuştu: İngiltere, Fransa'ya, Lübnan sahilinde ve Suriye içlerinde kontrolü alma

konusunda destek vereceğini (Amerika'ya karşı bile bu desteği sürdüreceğini), ayrıca Musul'dan çıkan petrol her ne kadarsa, bundan Fransa'ya da pay verileceğini vaat etmişti. Fransızlar sonradan, Clemenceau'nun bu kadar cömert davranmasının nedenini, Lloyd George'un ona, Avrupa kıtasındaki talepleri konusunda, özellikle Ren boyundaki topraklarla ilgili olarak da destek sözü vermiş olmasına bağlayacak, bunda ısrar edeceklerdi. Lloyd George anılarında, anlaşmalarının bu yönüne hiç değinmemektedir. Fransa mı yanılmaktadır, yoksa İngiltere mi (yine) kaypaklık etmiştir? Ne yazık ki ortada o görüşmelerin resmi bir kaydı yoktur. Bu konu, İngiltere-Fransa ilişkilerini Barış Konferansı boyunca ve onu izleyen uzun yıllar süresince zehirleyen bir başlangıç olacaktır.

İlerde "Suriye Meselesi" diye adlandırılacak olan (ama aslında Osmanlıların tüm Arap topraklarıyla ilgili olan) sorunun bu kadar da yıkıcı etkiler yapması aslında gereksizdi. İngiltere'yle Fransa, Ortadoğu konusunda aralarında Sykes-Picot Anlaşması'nı çok önceden, daha 1916'da gerçekleştirmişlerdi. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun beklenmedik biçimde birdenbire çökmesi, eski hayalleri uyandırmış, eski rekabetleri diriltmişti. 1919 boyunca da sürüp giden hırlaşmalar hep daha çok toprak alma konusundaydı. Jeanne d'Arc ile Fatih William'dan, Abraham tepelerinden ve Plassi'den, haçlı seferlerinden ve Napoleon'un Mısır'a girişinden, Nelson'un Nil Savaşında Fransız donanmasını bozguna uğratışından, Afrika'da yer alan ve 1898'de Faşoda savaşına yol açan toprak kapışmalarından, Fransız ve Anglo-Sakson uygarlıkları arasındaki nüfuz rekabetinden dem vuruluyordu.

Lloyd George'un eskiden liberalken şimdi toprak kapmaya kalkan biri haline dönüşmesi, işi daha beter ediyordu. Ortadoğu'nun olanakları, nasıl Napoleon'un başını döndürmüşse, onun da başını döndürüyordu. Türlü olasılıklar, Anadolu'da Helenik dünyanın dirilmesi, Filistin'de yeni bir Yahudi uygarlığının oluşması, Süveyş'in güvene alınması, Hindistan yolunun her türlü tehditten arındırılması, 'Verimli Hilal' topraklarında, Dicle-Fırat vadilerinde sadık ve söz dinleyen Arap devletlerinin olması, İngiltere'nin İran'dan aldığı petrolün korunması ve bir takım yeni kaynakların doğrudan İngiltere kontrolü altında olmasıyla ilgiliydi. Amerikalılar nezaket gösterip orada burada bazı mandalar üstlenecek, Fransızlar da kendilerine söylenenleri yapacaklardı. Savaş bitmeden hemen önce, özel bir yemek davetinde, yakın danışmanları onu pek sevinçli görmüşlerdi. Fransa'yı Ortadoğu'dan mümkün olduğu kadar uzak tutmak niyetindeydi. Bunu aslında, eskiden verdiği sözlerden dönme pahasına bile olsa yapmaya hazırdı. Konu tabii ki Sykes-Picot'yla ilgiliydi. Curzon o anlaşmadan, "yapıldığı günden beri boynumuzda çeki taşı gibi asılı duran o bahtsız anlaşma" diye söz ediyordu.

Barış Konferansı'nın davetsiz misafirlerini pek üzen daha nice anlaşma gibi, Sykes-Picot da savaşın karanlık günlerinde varılmış bir anlaşmaydı. O sıralarda vaatler pek ucuz, yenilgi ihtimali ise çok güçlüydü. 1916'da savaş, Müttefikler açısından hiç de iyi gitmiyordu. Gelibolu çıkarması başarısız

olmuş, Mezopotamya'da Hindistan'dan gelen koskoca bir kuvvet teslim olmak zorunda kalmıştı. İngilizler Mısır'dan Osmanlılara karşı yeni bir saldırı başlatmak istediğinde, batı cephesinden bazı kuvvetlerini geri çekebilmek için Fransızları razı etmek zorunda kalmışlardı. Ellerinde yem olarak kullanabilecekleri tek şey de, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerde nasıl dağıtılacağına ilişkin vaatler olabilirdi.

Görüşme masasına oturan iki temsilci de Katolikti, her ikisi de Ortadoğu'yu çok iyi bilen ve tanıyan insanlardı. Picot savaştan önce Beyrut'da başkonsolosluk görevinde bulunmuş, Sykes ise Kahire'den Bağdat'a yolculuklar yapmıştı. Picot, Fransa'nın pek çok diplomat, sömürge valisi ve yüksek bürokrat çıkarmış soylu sınıfının bir çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Uzun boylu, kibirli, muhafazakâr, sofu biriydi. Fransa'nın onuruna önem verdiği kadar, kendi onuruna da önem verirdi. Fransa'da çok güçlü olan sömürgeci lobiye yakındı. Erkek kardeşi, Fransa'nın Asya Toprakları Komitesinde hazine görevlisiydi. O komite, adından belli olmasa da, Ortadoğu'yla yakından ilgili bir komiteydi.

Sykes onun aksine, İngiliz diplomasisinin çevresinde kelebekler gibi uçuşan aristokrat sosyete çocuklarından biriydi. Aldığı okul eğitimi pek de fazla değildi. Yorkshire'daki malikâneye gelen özel eğitmenler, yatılı okullarda geçen kısa süreler, sonra da Cambridge'de iki yıl. Ama orada amatör tiyatro dalında gerçekten sivrilmişti. Çok hevesli, çok enerjik, genellikle de pratik sayılamayacak biriydi. T.E. Lawrence ondan söz ederken, "Her şeyde garip olanı görür, normal olanı hiç görmez," diyordu. "Yepyeni bir dünyayı, birkaç çizgiyle çiziverir, çizdiği ölçeksizdir, ama umduğumuz şeyin bazı yönlerinin canlı bir vizyonu gibidir." Eşek şakalarını, karikatürler çizmeyi, Yorkshire kırsal bölgesini ve İngiltere İmparatorluğu'nu pek severdi. Kentleri, rutin şeyleri ve pasifistleri hiç sevmezdi. Karısıyla altı çocuğuna bağlılığı belki de kendi çocukluğunun mutsuz geçmesinden, sarhoş ve fingirdek bir anneyle nörastenik, soğuk bir babanın arasına sıkışmasından ötürüydü.. Eski, bozulmamış Ortadoğu çöllerine, oraların basit köylülerine hayrandı. Eski bir toplumu modernleştirdikleri ve yozlaştırdıkları için Fransızlara ve uluslararası finans dünyasına kızıyordu. Aslında Fransız kültürüne hayranlık da duyuyordu, ama Fransızların ellerindeki imparatorluğu hak etmediğini düşünüyordu. Fransızların kuzey Afrika'daki topraklarını ziyaret ettikten sonra, "Fransızlar saygınlık kazanamıyor, bunlar 'sahib' değil, centilmen değil, subaylarının atı yok, tüfeği yok, köpeği yok," demişti.

Garip ama, Picot ile Sykes birlikte iyi çalışabiliyorlardı. Yaptıkları plan 1916 Mayıs'ında ülkelerinin hükümetleri tarafından onaylandı. Eğer kendinizi Batılı bir emperyalistin yerine koyar, o açıdan bakarsanız, oldukça da makûl bir plandı. Suriye kıyısıyla bugün Lübnan olan yerlerin çoğu Fransa'ya veriliyor, İngiltere de orta Mezopotamya'nın, Bağdat yöresinin ve güneyde Basra bölgesinin doğrudan kontrolünü alıyordu. Filistin her zaman dikenli bir konuydu. Diğer Hıristiyan güçlerin de (özellikle Rusya'nın) büyük ilgi odağı olan bu bölge, uluslararası bir yönetime veri-

liyordu. Geri kalan koskoca alan, yani bugünkü Suriye, Irak'ın kuzeyinde Musul bölgesi ve Ürdün'deki yerel Arap liderleri, kuzeyde Fransızların, güneyde de İngilizlerin kontrolü altında yönetim sağlayacaklardı. (Arap yarımadasının adı geçmiyordu, nedeni de herhalde, o kilometreler boyunca uzanan çöller için kaygılanmaya değmeyeceği yolundaki düşünceler olabilirdi.) Bu anlaşma, Suriye'de bir hayli yatırımları bulunan Fransızları sakinleştirmişti. Orada kendilerini, bölgenin oldukça büyük Hıristiyan nüfusunun (örneğin Lübnan dağı çevresindeki Marunilerin) koruyucusu gibi görmekteydiler. İngilizler de memnundu. Açıkgözlük etmiş, Fransızları kendileriyle, güneye doğru yanaşmakta olan Rusların arasına almışlardı.

Ama anlaşmaya varılır varılmaz İngilizlerde pişmanlık da başlamıştı. Süveyş kanalına bu kadar yakın olan Filistin'i doğrudan kontrol altına almak daha iyi olmaz mıydı? Mısır'daki İngiliz görevliler bunda ısrar edip duruyordu. Ayrıca, Musul'u neden Fransızlar alsındı ki? 1917'de Rusya savaştan çekilince, Fransa'yı arada tampon olarak bulundurma konusu da birdenbire önemini kaybetmişti. Osmanlıların teslim olduğunun haberleri gelirken, meslekdaşlardan biri Sykes'ın yeni ve zekice bir plan geliştirdiğini bildirmişti. Buna göre Fransızlar tüm Arap bölgelerinden uzaklaşmalı, bir tek Lübnan'ı, bir de Adana'dan İran sınırına ve Kafkaslara kadar olan Kürt-Ermeni bölgesinin koruyuculuğunu almalıydı.

Fransa'da bir heterojen sömürgeci lobi (Suriye ipeği isteyen Lyon'lu tekstilciler, Musul'un araba sürmek için harika bir yer olduğunu duyan Otomobil Üreticileri Odası, Beyrut'ta bir üniversite işleten Cizvit papazları, Fransız Asyası Komitesi'nden finansörler, yüksek memurlar ve entellektüeller) hükümetlerini sağlam basma yolunda uyarmaktaydı. Bu lobiye göre Suriye her zaman 'büyük Suriye'ydi, güneyde Sina'ya, doğuda Musul'a kadar uzanıyordu. Parlamentoda gruplar stratejik gereklere işaret etmekteydi. Fransa şimdiden Akdeniz'in güneyinde Cezayir'i de, Tunus'u da almıştı; şimdi Fas'ı da almak zorundaydı. Ne yazık ki Mısır için geç kalmışlardı, orayı İngilizler türlü hileli manevralarla 1882'de kapmış bulunuyorlardı. Ama Lübnan için, Suriye'nin interlandı için ve Filistin için, fırsatlar henüz tükenmiş değildi. Quai d'Orsay, Clemenceau'ya, bu büyük ama onurlu "yük"le ilgili memorandumlar göndermişti. Fransa'nın Suriye'yle ilişkileri çok eski yüzyıllara, tâ haçlı seferlerine kadar dayanıyordu. Hıristiyanları korumak, tüm Araplara uygarlık getirmek için şimdiden pek çok şey yapmıştı. Şimdi bölge halkı, uzun sürmüş Türk yönetiminden sonra tüm zararların onarılmasını Fransa'dan bekliyordu. Fransa, Suriye'den vazgeçmemeliydi. Böyle bir savaştan, böyle bir zaferden sonra, Fransa'nın dünyadaki önemli rolü anlaşılmış olduğu halde, konumu 1914 Ağustos'undakinden daha aşağıya kayarsa, Fransız kamuoyu, haklı olarak, çok kızardı.

İngilizlerin politikası sertleşti. Savaş Kabinesi'nin Doğu Komitesi 1918 yılında, İngiltere'nin Ortadoğu politikasını oluşturmak üzere kurulmuştu. Ama şimdi ikide bir, müttefik bir ülkenin dizginlerinin nasıl zaptedileceği konusuna dönmek zorunda kalıyordu. Eğer Fransa, Filistin'le Suriye'yi alır-

sa, komitenin İngiliz başkanı Curzon'a göre İngiltere, Hindistan'a giden esas yol olan Süveyş'i korumak için Mısır'da sürekli olarak büyük bir kuvvet bulundurmak zorunda kalacaktı. Ayrıca Akdeniz'in doğu ucundan, Suriye ve Mezopotamya üzerinden ya da kuzeyde Karadeniz'den ve Kafkaslar üzerinden daha başka yollar da kullanılabilirdi (bu da yeni bir olasılık olarak ortaya çıkmıştı). Balfour bunun tehlikeli bir tez olduğuna işaret etmekteydi: "Ne zaman bir tartışma ortamına girsem, şöyle beş yılda bir karşıma, Hindistan yolu olarak korumamız gereken yeni bir alan daha çıkıyor, Bu yollar Hindistan'dan giderek daha da uzaklaşıyor" diyordu. "Genel Kurmay bunu daha ne kadar batıya taşıyacak, bilemiyorum." Meslekdaşlarıysa Sykes-Picot'u çökertmekte kararlı görünüyorlardı.

Fransızlar daha bunu kavrayamadan önce, İngilizlerin davranış biçiminden kuşkulandılar. 1917 Noeli öncesinde General Edmund Allenby komutasındaki kuvvetler Türkleri Kudüs'ten çıkardığında, Katolik Fransızlar pek bozuldular. Kutsal topraklara 'Protestan tehlike' mi geliyordu? Fransa'daki sömürgeci lobinin kaygılı bakışları altında, Mısır sterlini önce Filistin'in, ardından Suriye'nin resmi parası oldu, ticaret güneye doğru akmaya başladı. Picot Fransızların çıkarlarını korumak üzere Filistin'e koştuğunda, Allebny ile adamlarını işbirliğinden pek uzak bir tutum içinde buldu. 1918 yazında, son Alman saldırısı batı cephesinde kükrerken, İngilizler Suriye'de yeni bir saldırıya daha hazırlanıyorlardı. Quai d'Orsay, "Fransız kamuoyunun, Fransa'nın hakkı olan şeyleri, tam kritik anda askerlerini önemli cepheden çekenlere kaptırmaktan hiç hoşlanmayacağını" ileri sürdü. Sykes-Picot'a göre Fransa'ya verileceği kararlaştırılmış olan Suriye'de yetkilerin tümüyle Fransızlara devredilmesine İngiliz askeri yetkilileri karşı çıktığında, Fransızların kaygılarının kolay yatışmayacağı anlaşılmış oldu. İngilizler kendi uzun vadeli planları konusunda da pek sessizdi. Meslekdaşlarının çoğuna oranla pek de sert sayılmayan Picot, Fransa'daki kamuoyu duyarlılıklarını anlatarak Sykes'ı uyarmaya çalıştı: "Kötü niyetliler bunu gizli planların işareti olarak algılıyor. Diğerleri bile kaygılanmaya başlamış durumda," dedi. Ama İngilizler Picot'u da, onun kaygılarını da ciddiye almadılar. Yetkililerden biri, "Kibirli, zayıf bir adam," diye yorumda bulundu. "Kendi mevkiine ve Fransa'nın prestijine kaygılanıyor."

Gerçi İngilizler de, Fransızlar da, sanki Ortadoğu ele geçirilmiş de, geriye paylaşılması kalmış gibi davranıyorlardı, ama aslında müttefiklerine de biraz dikkat etmeleri yerinde olurdu. Savaş sırasında İtalya'ya bol keseden sunulmuş olan vaatler, örneğin Hayfa ve Akra'nın verilmesi, Filistin yönetiminde onlara da söz hakkı tanınması, Arap yarımadasında ve Kızıldeniz'de eşit muamele gibi hususlar, rahatça unutulabiliyordu ve unutuluyordu da. Amerika Birleşik Devletleri ise daha başka bir hikâyeydi. Wilson gerçi Arapların rehberliğe ihtiyacı olacağını söylemiş, bunu herhalde İngilizlerle Fransızlardan alacaklarını düşünmüştü, ama bölgedeki yerel halkın isteklerine danışılması konusunu da adamakıllı ciddiye alıyordu. 11 Şubat 1918'de kendi ülkesinin Kongre'sinde yaptığı Dört İlke konuşmasında şöyle demişti: "Bu savaşla ilgili tüm toprak çözümleri, etkilenecek nüfusun yararına yapılmalıdır." Fransız sömürge amaçlarını formüle etmekle görevli

komitenin başkanı olan eski sömürgeler bakanı Gaston Domergue, çok haklı olarak, "Engelimiz Amerika'dır!" diye bağırmıştı.

Avrupalılar ustaca vites değiştirerek artık Amerika'nın dilinde konuşmaya başlamışlardı. Domergue, "Besbelli insanlık yararına Fransa'nın uygarlaştırıcı sesini duyurabilmek için bizim bir sömürge imparatorluğuna ihtiyacımız var," diyordu. İngilizler de eski emperyal amaçlarını yeni bir kılıkta sunmayı öğrenmişlerdi. Amerikalıların canını sıkmaya gelmezdi. Smuts'un Doğu Komitesi'ndeki arkadaşlarına dediği gibi, "Yağmayı paylaşmak iyi olmaz; gelecek açısından yanlış bir politika olur." Beri yandan, eğer Amerikalılar, İngilizlerin Arap isteklerine saygı duyduğu konusunda ikna edilebilirse, Fransızlara baskı yapabilir, Sykes-Picot ile kararlaştırılanların bir bölümünden vazgeçmesini isteyebilirlerdi. Kibirli ve kurnaz Cecil, "Amerikalıların bizi desteklemesi için yerli hükümet gibi bir şeyin peşinde olduğumuzu görmeleri gerek," diye uyarıda bulunuyordu. Curzon ise şöyle bir sonuca vardı: "Eğer sorunlardan kurtulmanın başka bir yolunu bulamazsak, o zaman tüm sevabıyla ve günahıyla kendi kaderini tayin ilkesini uygulamamız gerekir. Bunu Fransızlarla, Araplarla ya da herhangi başka birileriyle zorluk çıktığında mutlaka yapmalıyız, sonra da işi o nihai argümanın çözümüne bırakmalıyız. Tabii içimizden, bu işten en kârlı çıkacak olanın başkaları değil, biz olacağımızı da bileceğiz."

İngiliz ve Fransız hükümetleri, hemen Arapçaya çevirttirip yaygın şekilde dağıttıkları bir bildirge yayınladılar, bu metinde, Osmanlılara karşı savaşmalarının esas nedeninin, "uzun süre Türk yönetiminde, baskı altında yaşamış olan halkları tam ve kesin anlamıyla özgürleştirmek, bu yörelerde yerli halkların serbest seçimiyle oluşacak ulusal hükümetler kurmak" olduğunu ileri sürdüler. Söylemek dile kolaydı tabii. İngilizler, Curzon'un da dediği gibi, Arapların İngiliz himayesini seçeceğinden emindiler. Fransızlar ise Arap milliyetçiliğini hiç ciddiye almıyorlardı. Picot, "Sayısız aşiretleri geçerli bir bütün haline getirmek mümkün değil," diyordu. Ama bu ülkelerin ikisi de, yayınlayıp dağıttıkları bildirgenin Arap dünyasında ne büyük bir hevesle karşılandığının farkında değildi. Şam'da Arap milliyetçileri elektrik kablolarını kesmiş, kutlamalar uğruna sayısız cephane yakmışlardı. Milliyetçiliği savaş sırasında kolaylıkla kışkırtıp kendi yararlarına kullanmış olan İngilizlerle Fransızlar, şimdi o milliyetçiliği kolayca yok edemeyeceklerini göreceklerdi.

Kasım 1918 sonunda, Araplar adına konuşmaya yetkili olduğunu söyleyen ve bunu kendine göre bir takım haklı nedenlere dayandıran genç, yakışıklı, esmer bir adam, Beyrut'tan bir İngiliz savaş gemisine binip Marsilya yoluyla Paris'e doğru yola çıkmaktaydı. Faysal, peygamberin soyundan geliyordu, eski Haşimi aşiretindendi, zeki, kararlı, ihtiraslı bir insandı. Göz kamaştırıcı biriydi. İstanbul'da büyümüş olmasına rağmen, yine de herkesin gözünde soylu bir çöl Arabı imajına tıpatıp uyuyordu. Genelde pek yavan biri olan Lansing bile, Faysal'ı görünce burnuna tütsü kokuları, gözünün önüne altınlar geldiğini söylüyordu. "İnsana bir sakinlik, çöllere özgü bir barış duygusu veriyor, geniş alanlarda yaşayan birinin

meditasyonunu, sık sık doğayla konuşan birinin ağırbaşlı düşüncelerini hatıra getiriyor," demekteydi. Sert bir adam olan İngiliz generali Allenby ise karşısında amaçlı, incecik, gepgergin birini görmekteydi. "Elleri kadın eli gibi güzel. Konuşurken parmakları sinirli sinirli kıpırdayıp duruyor," diyordu. Faysal savaş sırasında 'St. George süvarilerinin (altın kralları) başında, İngiliz silahlarıyla ve İngiliz danışmanlarıyla, Türklere karşı bir Arap isyanı başlatmıştı.

İngilizler bir kumar oynayıp onu desteklediler, böyle yapmakla da Sykes-Picot'daki diğer vaatlerle hiç uyuşmayan bir takım yüklerin altına girmiş oldular. Daha 1915'te, Kahire'de üst düzey bir yetkili olan Sir Henry McMahon, Faysal'ın babası olan Mekke şerifi Hüseyin'le görüşmelere başlamıştı. "Ufak tefek, yaşlı bir beyefendi; çok gururlu, canı istediğinde çok çekici," diye tarif ettiği Hüseyin'in, kendi ailesinin servetine duyduğu ilgi, Arapların kendi kaderini tayin etme hakkına duyduğundan fazlaydı. Düzinelerce kuşak geriye doğru izleyebildiği (sık sık da izlediği) soyuyla çok gururlanırdı. Arap dünyasının en eski, en seçkin ailelerinden birine mensuptu, Hicaz'da, İslam âleminin en kutsal kentlerinin muhafızıydı, "Mekke 1" gibi bir telefon numarasına sahip olmanın da onuruna sahipti. McMahon, şerifle aralarında yer almış olan (hâlâ çok tartışmalı) bir yazışmada, eğer Araplar Türklere karşı ayaklanırlarsa, İngiltere'nin onlara yardım edeceğini, daha da önemlisi, bağımsızlıklarına da kavuşacaklarını vaat etmişti. Fransızlarla İngilizlerin bazı çıkarlarını korumak amacıyla, belli bazı bölgeler Arap yönetiminden özel olarak çıkarılmıştı. Bunlar arasında, kabaca kuzeyde Halep'ten güneyde Şam'a kadar uzanan bir çizginin batısında kalan alan, yani Suriye ve Lübnan kıyılarıyla, eski Türk vilayetlerinden Bağdat ve Basra da vardı. Aslında bu istisna bölgelerle geri kalan topraklar arasındaki sınır pek de net biçimde çizilmiş değildi. Sonradan İngilizler, coğrafyaya meydan okuyarak, Filistin'in de Halep-Şam hattının batısında kaldığını ileri sürecekti. Ayrıca, bağımsızlık kelimesinin tam anlamı neydi? Hüseyin'le destekçileri, istisna sayılan bölgelerde bile hükümetlerin Arap olacağını, ama Avrupa'nın nezareti altında iş göreceğini varsaymışlardı. Geri kalan kesimlerde, yani Arap yarımadasının istisna olmayan bölümleriyle Filistin'i ve Suriye ile kuzey Mezopotamya'daki Musul'un iç kesimlerini kapsayan topraklarda ise bağımsız bir Arap devleti kurulacaktı. Oysa İngilizlerin kafasındaki tablo pek de öyle değildi.

1915'te, bir taahhütler alışverişi olan, doğru dürüst bir anlaşma olmayan bu düzenlemenin ayrıntıları o kadar da önemli değildi. Haksızlık etmemek için bir hususa daha işaret etmek gerekirse, tarafların ikisi de dürüst hareket etmiyordu. Hüseyin, ayaklanmak için kendisinden işaret bekleyen sayısız Arap aşiretlerinden söz ederken, kendi nüfuzunu çok abartıyordu. 1915 yılında Hüseyin'in durumu aslında kritikti. Ömrünün büyük bölümünü, İstanbul'da Osmanlıların kendisini Mekke'ye şerif tayin etmesini beklemekle geçirmiş, son zamanlarda da görevden azledileceğine dair söylentiler duymuştu. Daha yakın bir tehlike olarak, İbni Suud'un rekabeti söz konusuydu. Suud iç kesimlerdeki aşiretleri, kendisini desteklemek ve Hüseyin'e meydan okumak üzere örgütlüyordu. İngilizlerin gözünde,

Arapların ayaklanacağı da, Osmanlıların çökeceği de garanti olmadığı gibi, Müttefiklerin savaşı kazanıp kazanmayacağı bile henüz belli değildi. Tıpkı Sykes-Picot Anlaşması gibi, Hüseyin-McMahon mektuplaşmaları da, uzun vadeli bir stratejinin parçası olmaktan çok, kısa vadeli çarelerdi. Zaten o savaş yıllarında vaat edilen ve sonradan Müttefiklere sorun çıkaracak olan bir başka şey daha vardı. Balfour Deklarasyonu, Yahudilere yeni bir dünya vaat ediyor, o dünyada onlar için de Filistin'de bir vatan bulunacağını söylüyordu. Bu deklarasyon İngiltere hükümeti tarafından yayınlanmış, sonradan Fransızlarla Amerikalılar da katılıp deklarasyonu onaylamıştı. Bunun Araplarla yapılan anlaşmalarla nasıl örtüştürülebileceği hiç belli değildi.

Savaş sırasında sunulan senetleri barış geldiğinde tahsil etmek hiçbir zaman kolay değildir. Ama 1916 Haziran'ında Arap ihtilali başladığında, İngilizlerin kendi diplomasilerinden gurur duymaları için pek çok neden varmış gibi görünüyordu. Şerif hemen kendini Arapların kralı olarak ilan etti; oysa İngilizler onu yalnızca Hicaz kralı olarak tanımak niyetindeydi. Oğullarından dördü de Türklere karşı savaşmıştı ama içlerinde gerçek anlamda sivrilen, Faysal olmuştu. Faysal'ın yanıbaşında da, sarı saçlı, mavi gözlü bir İngiliz irtibat subayı boy göstermekteydi. Bu kişi sonradan 'Arabistanlı Lawrence' diye tanınacaktı.

Lawrence seçkin bir akademisyen ve eylem adamı, asker ve yazar olmanın dışında, Arapların ve İngiltere İmparatorluğu'nun adanmış bir âşığıydı. Lloyd George'un ifadesiyle, "son derece sır dolu, değerlendirmesi imkânsız" bir insandı. Hâlâ da muammalı bir kişi olmayı sürdürmekte, kimi gerçek, kimi kendisi tarafından yaratılmış sayısız efsanelerin bulutları arasında hatırlanmaktadır. Oxford'da çok parlak bir öğrenci olduğu doğrudur. İstese büyük bir arkeolog olabileceği, çok cesur bir insan olduğu da doğrudur. Ama Arap ihtilalini tek başına çıkardığı doğru değildir. Büyük eseri *Bilgeliğin Yedi Direği*, yarı tarih, yarı efsaneden oluşur ve bunun böyle olduğunu kendisi de kabullenmiştir. Araplar arasında Arap sanılabileceğini iddia etmiştir, ama Araplar onun konuştuğu Arapçayı 'yanlışlarla dolu' bulmaktadır. Amerikalı gazeteci Lowell Thomas onu üne kavuşturduğunda ürpermiş, ama birkaç kere Albert Hall'a, onun konferanslarını dinlemek üzere gizli gizli gitmiştir. Thomas onunla ilgili olarak, "Geri çekilirken spot ışığının altına girmek konusunda bir dehası vardı," demiştir. Lawrence canı istediğinde hayli çekici olabilmekteydi. Çok çeşitli diyarlardan ve çok çeşitli sınıflardan dostları vardı. Arap çöllerinden arkadaşlarının yanı sıra, E.M. Forster'le de arkadaştı. Ama acımasızca kabalaşabiliyordu da. Barış Konferansı sırasında yanında oturan biri, ürkek bir tavırla, "Korkarım sohbetim pek ilginizi çekemiyor," dediğinde Lawrence, "Hiç çekmiyor," diye karşılık vermiştir.

Bilgeliğin Yedi Direği'nde, Lawrence'in Faysal'la ilk karşılaşmasını anlattığı bölüm, destansıdır: "Daha ilk bakışta, Arabistan'a geliş nedenimin bu adamı aramak olduğunu anladım. Arap ihtilalini zafere ulaştıracak lider oydu." Ayrıntıyla anlattığı izlenimleri ise daha insansı bir Faysal'ı tarif

etmektedir: "Çabuk sinirlenen, gururlu, sabırsız, belki zaman zaman mantıksız biri. Kolayca çizgiden sapabiliyor. Kardeşlerine oranla daha fazla kişisel çekiciliğe sahip, ama daha az dikkatli, daha az tedbirli. Besbelli çok zeki, ama belki aşırı savruk."

Bu son söylediği, aslında Lawrence'in kendisi için de geçerliydi. Faysal'a, bağımsız Suriye bayrağının vizyonunu sunmuştu. Lübnan'ı da içeren bir Suriye. İngilizlerin Fransızlara ya da Yahudilere diğer vaatlerini de pas geçmiş, önemsiz göstermeye çalışmıştı. Şam'ın ele geçirilmesinin alkışını Faysal birliklerinin toplamasını sağlamış, işi asıl kotaran Avustralyalılar buna hayli bozulmuştu. Faysal Suriye'nin baş yöneticisi olarak atandı. Aslında Lawrence bütün bunları Araplar için yaparken, bir yandan da İngiltere için yapmaktaydı. Kendisi açısından hangisinin daha önemli olduğunu herhalde kendi de bilmiyordu. Bazen konuşurken, Araplardan "biz" diye, İngilizlerden "siz" diye söz ediyordu. Diğer Arap yanlıları gibi o da, Arapların sınırlı bir özyönetimi kendi istekleriyle seçeceğini, bu işi iyi niyetli İngilizlerin nezareti ve kontrolü altında sürdüreceklerini ummaktaydı. Curzon'un Doğu Komitesine, kendi kaderini tayin hakkının birçok yönden çok 'aptalca bir fikir' olduğunu söylemişti. "Belki bizimle birlikte savaşmış olan bir halka kendi kaderlerini tayin etme hakkı tanıyabiliriz." Böylelikle İngiltere'nin emperyal ihtiyaçları, Arap milliyetçiliğiyle güzelce birleşebilir, kendisi de ikisi arasında bir seçim yapmak zorunda kalmayabilirdi.

Fransızlar Lawrence'i, Faysal'ın 'kötü dâhisi' olarak görüyor, aptal Arapları Fransızlara onun düşman ettiğini düşünüyorlardı. Kasım 1918'de Lawrence, bir Fransız generalinin tiksintiyle üstünde "o garip beyaz oryantal entarisi" diye tarif ettiği bir kılık içinde ve yanında Faysal'la birlikte Marsilya'ya ayak bastığında, kendisini bir İngiliz subayı olarak karşıladıklarını belirttiler. Lawrence Fransa'dan öfke içinde ayrıldı, ama sonra Barış Konferansına yine Arap entarisiyle geldi. İngilizlerle Amerikalılar onu kutlar, alkışlarken, Fransızlar bu adamın kendi ülkelerine karşı duyduğu mantıksız öfke karşısında kötü kötü homurdanıyorlardı. "Savaş haçını eline aldı, köpek tasmasına takıp teşhir etti," diyorlardı. Clemenceau, Suriye konusunda İngiltere'yle çatışmaktan kaçınma umuduyla, onu kabul etmeye razı oldu. Ona Fransızların ta Haçlı Seferlerinde o bölgelerde savaşmış olduğunu hatırlattı. "Evet," diye karşılık verdi Lawrence. "Ama Haçlı Seferlerine katılanlar yenildi, o seferler başarısız oldu."

Fransızlar, İngilizlerin Faysal'ı kullanarak kendi Suriye tezlerini zayıflatmaya çalıştığından kuşkulanıyorlardı (bir Fransız diplomatının deyimiyle, Arap vitesinde bir İngiliz emperyalizmi'). Faysal'ı da, Lawrence'i de, Fransa'da görmekten hoşlanmıyorlardı. Zamanında duymuş olsalar, onları daha Beyrut'tayken durdururlardı. Ama yine de, Faysal'ı Marsilya'dan geri çevirme konusunda da tereddütdeydiler. Zayıf bir ihtimal bile olsa, adam belki İngilizlerden koparırdı. Faysal'ı nazik ama soğuk karşıladılar, ona resmi bir sıfatı olmadığını hatırlattılar, danışmanlarının kendisine buraya gelmesini söylerken hata ettiğini söylediler. Onu tuttukları gibi, savaş alanları

turuna götürdüler, böylelikle Paris'ten uzak tutmaya çalıştılar. Sonunda ülkeyi terk etme tehdidi savurduğunda, Poincaré'yle görüşmesi için randevu ayarladılar. Fransızlar ayrıca ona bir Légion d'Honneur nişanı verdiler. Kader bu ya, Faysal o nişanı General Gourard'ın elinden aldı. Bu general, sonradan onu Suriye'de tahttan indirecek olan generaldi.

Oradan Londra'ya geçtiğinde daha sıcak karşılandı, ama orada da onu alt akımlar rahatsız etti. İngilizler ona, Suriye'de Fransız denetimini ve korumasını kabul etmesini öneriyorlardı. Ayrıca, Filistin'in Araplar tarafından iddia edildiği gibi Suriye'ye dahil olmadığını kabullenmesini istiyorlardı. Bunlar yetmiyormuş gibi, o bölgede bir Siyonist varlığının tescili için, Dünya Siyonist Örgütü lideri Chaim Weizmann'la bir anlaşma imzalamasını da istiyorlardı. Faysal yalnızlık çekiyordu, alışkın olmadığı yabancı bir dünyada, kendini kaybolmuş gibi hissediyordu. Fransızların düşmanlığına karşı İngilizlerin desteğine ihtiyacı vardı. Ocak ayı başında önüne konan belgeye imzasını attı. Ortadoğu konusunu ele alan nice belge gibi o belge de, o günden bugüne hâlâ tartışılmaktadır.

Barış Konferansı açıldığında, Fransızlar Faysal'la İngilizlerin arasını açmaya çalıştılar. Adı resmi delegeler listesine yazılmadı. Faysal yakındığında, Fransız dışişlerinden bir yetkili açık konuştu: "Sebebini anlamak kolay," dedi. "Arkanızdan gülüyorlar. İngilizler sizi ortada bıraktı. Bizim yanımızda yer alırsanız, sizin için her şeyi ayarlarız." İngilizler de şikâyet edince, Fransızlar istemeye istemeye Faysal'ın resmi delege olarak toplantılara katılmasına izin verdiler, ama yine de ancak babasının Hicaz'ını temsil edebilecekti. Lawrence, Faysal'ın hemen yanındaydı. Onun eşlikçisi, çevirmeni, vekilharcıydı, çünkü Faysal'a İngiltere dışişlerinden sübvansiyon ödeniyordu. Fransız basını Faysal'a 'İngiliz kuklası' diyerek saldırdı, Fransız istihbaratı ona gelen mektupları açtı, telgraflarını geciktirmek için onları Ortadoğu'ya geri yolladı. Quai d'Orsay aynı zamanda Merkezi Suriye Komitesi'ni de desteklemekteydi. Bu politika da ilerde başarısız olacaktı. Merkezi Suriye Komitesi, dünyanın her yanındaki Suriyelileri temsil ettiğini iddia ediyor, Fransız himayesi altında, Lübnan'ı da içeren daha geniş bir Suriye'yi savunuyordu. Asıl etkisi, Arap milliyetçilerini Fransızlara karşı daha kuşkucu hale getirmekten başka bir şey olamıyordu.

6 Şubat günü Hicaz heyeti nihayet Yüksek Konsey'e derdini anlatma fırsatını buldu. Faysal sırma işlemeli entarisi, belinde palasıyla, konuşmasını Arapça yaptı, Lawrence İngilizceye çevirdi. Faysal'ın aslında yalnızca Kuran'dan ayetler söylediği, Lawrence'in kafadan konuştuğu rivayet edilmektedir. Faysal'ın dediğine göre Araplar kendi kaderini tayin hakkı istiyordu. Kendisi gerçi Lübnan ve Filistin istisnalarını kabul etmeye hazırdı, ama Arap dünyasının geri kalanı bağımsızlığına kavuşmalıydı. İngiltere'yle Fransa'yı, verdikleri sözleri tutmaya davet etti. Lloyd George ona, Arapların Müttefik zaferine katkılarını ortaya sermesine yarayacak sorular sorarken, Wilson yalnızca bir tek soru sordu; Arapların bir tek mandayı mı, yoksa çeşitli mandalar altında olmayı mı tercih edeceklerini bilmek istedi. Faysal bu garip sorudan kaçmaya çalıştı, Arapların birlik ve bağım-

sızlığı tercih ettiklerini söyledi. Eğer büyük güçler mandaya karar verirse, o zaman kendi halkının Amerikalıları başkalarına tercih edeceğini ima etti. Faysal, yanında Lawrence'le birlikte Wilson'a özel bir ziyaret yaptığında, Wilson'u mesafeli, angaje olmak istemez bir havada buldu, ama yıllar sonra, işler Faysal için ters gidince, Wilson'un kendisine söz verdiğini, eğer Suriye bağımsızlığını elde ederse Amerika'nın bu ülkeyi koruyacağını söylediğini ileri sürdü.

Fransız dışişleri bakanı, Faysal'ın açığını yakalamaya çalıştı. İngiliz gözlemcilerden birinin yaptığı acımasız yoruma göre, "Pichon aptallık etti, Faysal'a Fransa'nın kendilerine yardımcı olmak için neler yaptığını sordu. Faysal hemen Fransa'yı övmeye koyuldu, ama bu arada, Fransa'nın gönderdiği yardımların çok sınırlı olduğu mesajını da vermeyi başardı. "Bunları öyle bir biçimde söyledi ki, hiç kimsenin gücenmesine olanak kalmadı, ama tabii Pichon aptal durumuna düştü; ki zaten de öyle!" Birkaç gün sonra Fransızlar saldırıyı yeniden canlandırdılar, Arapların, ister Hıristiyan, ister Müslüman olsunlar, tek istediklerinin Fransız yardımı olduğunu ileri süren Araplar getirdiler. Ama örneğin kır sakallı Merkez Suriye Komitesi temsilcisi iki saatlik nutkuna başlarken, Amerikalı uzmanlardan biri Wilson'un eline bir not tutuşturdu, sözcünün 35 yıldan beri Fransa'da yaşamakta olduğunu bildirdi. Wilson nutku dinlemeyi kesti, odanın içinde dolaşmaya koyuldu. Clemenceau öfkeyle Pichon'a fısıldayarak bu adamı buraya neden getirdiğini sordu. Pichon, "Böyle uzatacağını tahmin etmemiştim," diye karşılık verdi. Clemenceau'nun kendi fikrine göre, Faysal'ın talepleri saçma denecek kadar abartılıydı, ama yine de İngilizlerle açıkça çatışmayı istemiyordu. Zaten Almanya Anlaşması'nın koşulları meselesi de kritik noktaya yaklaşıyordu.

Fransızlar, Fransa koruması altında ayrı bir Lübnan isteyen bir heyet de getirdiler, Fransa'ya övgüler düzdürdüler. Delegasyonun lideri, "Fransa'nın liberal ilkeleri, köklü gelenekleri, zor günlerde Lübnan'dan asla esirgemediği yardımları, getirdiği ve yaygınlaştırdığı uygarlıkları, Lübnan'da yaşayan herkesin gözünde bu ülkeye sevgi ve saygı kazandırmıştır," diyordu. Fransa tarih boyunca hep Osmanlı topraklarındaki Hıristiyanların koruyucusu olmuştu, ama Marunilerle bağları özellikle yakındı ve Maruniler, Lübnan dağı çevresindeki yabanıl alanda yaşayan nüfusun büyük olasılıkla çoğunluğunu oluşturmaktaydı. 1861'de Fransa Osmanlıları, orada özerk bir yönetim kurmaya zorlamıştı. Maruniler Haçlı Seferlerinde Fransızlarla omuz omuza dövüşmüştü. İnanılacak gibi değildi ama, Charlemagne'la aile bağları olduğuna ilişkin bir iddiaya da sahiptiler. İstanbuli'daki Ortodoks patriğine değil, Fransız Katolikleri gibi Roma'daki papaya bağlıydılar. Belki en önemlisi de, Fransız kültürüne Fransızların kendileri kadar hayrandılar. Maruni liderler Büyük Lübnan'ı düşündüklerinde, Bekaa vadisini de, Trablus'tan Sidon'a (Sayda) kadar olan kıyının çoğunu ve çok sayıda Müslümanı da dahil ederler, Fransa da bundan çok memnun kalırdı.

Gerçi Clemenceau Barış Konferansı'nda aslında en çok, Fransa'nın Avrupa'daki güvenliğine odaklanmaktaydı, ama kendi ülkesinin sömürgeci lobisini büsbütün görmezden de gelemezdi. Lloyd Geroge'un asistanı Kerr'e, kendisinin Yakın Doğu konusuna pek ilgi duymadığını, ama Fransa'nın orada her zaman önemli rol oynadığını söylemiş, Fransa'ya ekonomik fırsatlar getiren bir anlaşmanın, ekonomik açıdan, özellikle günün mali koşullarında, şart olduğundan söz etmişti. Ayrıca Fransız kamuoyunun, Fransa'nın tutumuna uygun bir çözüm beklediğine işaret etti, bu koşula uymayan bir anlaşmaya yanaşmayacağının altını çizdi. Aralık 1918'deki o çok tartışılan konuşmada olduğu gibi, İngilizleri tatmin edebilmek için pek çok şey yapmaya hazır olduğunu, ama Ortadoğu'daki her şeyi de onlara veremeyeceğini belirtti.

Wilson'un kısa bir ziyaret için 14 Şubat'ta ülkesine gitmesinden önceki süreye sıkışacak pek çok iş olduğundan, Arap toprakları konusunda bir karara varılamadı, konu iltihaplanmayı sürdürdü. Sorunun kökü, İngilizlerin tam ne istediklerine hâlâ karar vermemiş olmasından kaynaklanıyordu. Ellerini çekip, Sykes-Picot Anlaşması'nda söz verdikleri gibi, hatta kendi dışişleri bakanlıklarının da taraftar olduğu gibi, Fransızların Suriye'yi almasına izin mi vermeliydiler? Curzon'un Doğu Komitesiyle askerler hemen harekete geçtiler, Osmanlı topraklarının kuzeyde Ermenistan'dan güneyde Filistin sınırına kadar uzanan koskoca bir kesiminde Fransız kontolü olmasının tehlikelerine dikkat çektiler. Beri yanda da Lawrence gibiler vardı; bunlar İngiltere'nin Araplara ve özellikle Faysal'a bir şeyler borçlu olduğunu, onları Fransızlara terk edemeyeceğini savunuyorlardı. Lloyd George da bu görüşe eğilimliydi. İngiltere İmparatorluğu delegasyonuna, "Eğer Doğu'ya ihanet edersek bir daha yüzlerine bakamayız," demişti. Eğer başka hiçbir çare kalmazsa, Fransızlara yalnız Suriye'yi verirdi. Ama aslında Fransızları düşman etmek de istemiyordu. Başka konularda olduğu gibi, Lloyd George burada da İngiltere'nin seçeneklerini açık tutmaya çalışıyordu. İngiliz işgal kuvvetlerini geri çekmeyi geciktirdi, böylelikle Fransızları, İngilizlerin güvenilmez olduğuna bir kere daha (sanki ihtiyaçları varmış gibi) ikna etti. Balfour şöyle yakınıyordu:

"Bu konu baştan aşağı karmakarışık, nedeni kısmen Fransızların mantıksızlığı, kısmen de, elde tutmaya niyetlenmediğimiz bir ülkede askeri işgal gücü bulundurmakta direnmekle kendimizi yanlış bir köşeye sıkıştırmış olmamız, bu arada orayı alması gerektiğini bildiğimiz kimseleri dışarda tutmamız, kısmen de giriştiğimiz uzlaşmaların çelişkili niteliği."

Wilson'un yokluğunda İngilizler çeşitli yeni öneriler getirdiler. Ama bunların hiçbiri Fransızlara Sykes-Picot'nun kazanımlarını getirecek şeyler değildi. Lloyd George, Clemenceau'yu, Suriye'nin yöneticisi olarak Faysal'ı kabul etmeye zorladı, aksi halde Suriye'de savaş çıkabileceğine dair uyarılarda bulundu. Beri yandan İngilizler, Filistin'in sınırlarını güçlendirmeye çalışırken güneyde Suriye'nin yaklaşık üçte birini de Filistin'e katan bir planla Fransızları bir kere daha çileden çıkardılar. Paris'teki İngiliz büyükelçisi, "Fransız hükümetinden gelen mesajlar öyle kötü ki, müttefik

yerine düşman olsak daha kötü olamazdı," diyordu. İngiltere'nin Suriye sorumluluğu verilmiş olan sömürge bakanı Lord Milner, İngilizlerin Suriye'yi istemediği, Fransızların orada bulunmasına da hiçbir itirazı olmadığı konusunda Fransız hükümetine güvence vermek amacıyla kalkıp Paris'e geldi. Hatta eski dostu olan Clemenceau'yu, Faysal'la görüşmeye, bir çözüm yolu aramaya bile ikna etti. Ama ne yazık ki Clemenceau'ya yönelik suikast girişimi 19 Şubat'ta, görüşme yapılamadan önce gerçekleşti. Milner, Clemenceau'yu rahatsız etmek istemediğinden, konuyu üstelemedi, zaten Clemenceau da artık onunla iş görmeyi istemiyordu. Birkaç hafta sonra Lloyd George, görünüşe göre Sykes-Picot'ya geri döndü, ama üç gün sonra yeni bir haritayla ortaya çıktı. Bu sefer Lübnan'la kuzeydeki İskenderun limanı Fransızlara bırakılıyor, Suriye ise Faysal yönetiminde hemen hemen bağımsız oluyordu. Clemenceau, House'a acı acı yakındı, Lloyd George'un hep böyle sözünden döndüğünü söyledi. Fransız hükümeti, Fransız sömürgecilerinin ağır baskısı altındaydı. Quai d'Orsay bile Suriye mandasını isteyen bir basın kampanyası peşindeydi. Clemenceau, Poincaré'ye, artık hiç ödün vermeyeceğini söyleyip güvence verdi. "Lloyd George hilekârın biri; beni Suriyeli yaptı çıktı," dedi.

20 Mart'ta, Wilson artık Paris'e dönmüştü. Pichon'la Lloyd George, olup bitenleri Dörtler Konseyi'nde baştan sona tekrar anlattılar. Wilson bunun ardından, tiksinmiş gibi, Sykes-Picot lafının bir tür çay markası gibi bir şey olduğunu söyledi, "eski tip diplomasinin tipik örneği" dedi. O zamana kadar Sykes ölmüştü. Büyük grip salgınında kaybedilmişti. Picot da Beyrut'taydı, düşman tavırlı İngiliz askeri yönetimine karşı ülkesinin çıkarlarını savunmaya çalışıyordu. Şam'dan Paris'e çağrılmış olan Allenby, Arapların herhangi bir Fransız işgaline şiddetle karşı çıkacaklarını söyleyerek uyarıda bulunuyordu. Wilson bir uzlaşma zemini bulmaya çalışmaktaydı. Tek amacının barışı sağlamak olduğunu söylüyordu. Bir 'gerçekleri araştırma' heyeti yollasak da, ne istediklerini Arapların kendisine sorsak, olmuyor mu, diyordu. Çok sevilen bir formülü kullanıyor, "Barış Konferansı çözüm için en bilimsel temeli bulacak," diyordu. Clemenceau, İngilizlerin canını sıkmak için, sinsi bir tavırla, komisyonun Mezopotamya ve Filistin'e de bakmasını önermekteydi. Fransa'nın sömürgeci lobisini çileden çıkaran bir gamsızlıkla, Poincaré'ye, komisyon önerisini yalnızca Wilson'a nezaket göstermek için kabul ettiğini, zaten giden grubun da Suriye'de yalnızca Fransa'ya desteğin varlığını göreceğini, ne de olsa orada 200 yıllık bir geçmişleri olduğunu söyledi. Fransa cumhurbaşkanı dehşete kapılmıştı. Günlüğüne, "Clemenceau felaketlerin adamı," diye yazmıştı. "Onları önleyemezse, bu sefer kendisi tahrik ediyor." Lloyd George komisyona olur vermişti ama için için bunun çok kötü bir fikir olduğunu düşünüyordu. Zaten Clemenceau da aynı görüşteydi. Komisyona atanacak isimleri belirlemeyi geciktirdiler, sonunda Mayıs ayı geldiğinde Wilson bu işten bezdi, komisyon üyelerini kendi başına seçip Ortadoğu'ya doğru yola çıkardı.

Faysal bir komisyon atanacağı haberini ilk duyduğunda, ömründe ilk defa şampanya içti. Her taşın altından çıkan Lawrence, komisyonun nasılsa Faysal'ın yönetimindeki bir Suriye'yi onaylayacağını söyledi. Paris'te aylar

her ikisi için de çok sıkıcı ve bunaltıcı geçmekteydi. Kent üzerinde yaptıkları bir uçuş, sinirlerini sakinleştirdi. Faysal, "Bu insanlara atacak bombamız olmayışı ne yazık!" diye hayıflandı. "Ziyanı yok, burada birkaç yastık var." Lawrence giderek çekilmez oluyor, ikide bir eşek şakaları yapıyordu. Bir akşam merdivenlerden çıkmakta olan Lloyd George'la Balfour'un üstüne yukardan şeritler halinde tuvalet kâğıtları atmıştı. Nisan ayında Faysal'la Clemenceau çoktan beri ertelenen görüşmelerini yaptılar, Fransız mandasının daha yumuşatılmış bir haliyle ilgili, İngiliz ve Fransız uzmanların birlikte hazırladığı yeni bir planı tartıştılar. Clemenceau, Faysal'ı eskisine oranla daha dost canlısı, daha mantıklı buldu, konuştukları koşulları kabul ettiğine inandı. Aslında Faysal, Lawrence'in öğüdüne uymuş, durumu savsaklıyordu. Mayıs ayı gelip, ortada anlaşma da, ciddi bir inceleme komisyonu da olamayacağı açıkça ortaya çıktığında, Faysal sağ salim Suriye'ye dönmüştü bile.

Paris'te İngilizlerle Fransızlar arasındaki didişme sürüp gidiyordu. Sonunda 21 Mayıs günü Clemenceau ile Lloyd George arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun tümüyle ilgili şiddetli bir kapışma yer aldı. Clemenceau Fransa'nın, Silisya'yı Amerika mandası altındaki bir Ermenistan'a katmaya razı olduğuna işaret etti. Lloyd George'a, Musul'dan Aralık ayında vazgeçmiş olduğunu hatırlattı. "Böylece hem Musul'dan, hem de Silisya'dan feragat ediyorum," dedi. "Benden istediğin ödünleri tereddüt etmeden verdim, çünkü bunlardan sonra hiçbir zorluk kalmayacağını söyledin. Ama bugün önerdiğin şeyi kabul edemem. Ettiğim anda hükümetim düşer. Zaten ben kendim bile olumsuz oy veririm." Clemenceau, Musul konusundaki ödününü de geri alma tehdidinde bulundu. Bu durumda Barış Konferansı, yalnız Musul sorunuyla değil, güneyde Basra körfezine kadar inen tüm alanla da karşı karşıya kalmış oluyordu. Orası henüz Irak olarak tanınmıyordu. İngilizler o aşamaya kadar bu konudan kaçınmayı başarmışlardı.

Mezopotamya terimi İngilizler tarafından, eski Osmanlı vilayetlerinden Musul, Bağdat ve Basra'nın tümü için gevşek anlamda kullanılan bir terimdi. Bu terim bile konferansta pek telaffuz edilmemiş, yalnızca bölgenin muhtemel bir manda olarak, herhalde İngilizlerce üstlenileceği varsayılmıştı. Orası İngiliz askerlerinin işgali altındaydı, yöneticileri Hindistan'dan getirilmiş İngiliz yöneticilerdi, Dicle nehrinde de İngiliz gemileri gidip geliyordu. İngilizlerin oraya ilişkin talebine karşı gelecek başka hiçbir ülke çıkmazdı. Rusya'yla İran çok zayıftı, Amerika ise ilgilenmiyordu. Fransa, Mayıs ayındaki o fırtınalı Dörtler Konseyi toplantısına kadar besbelli böyle bir iddiayı hiç düşünmemişti. Clemenceau öfkeli konuşuyordu, ama bu kadar kolay vazgeçtiği şeyin ne olduğunu yavaş yavaş anlıyor da olabilirdi: petrol.

Sanayi Devriminin önemli yakıtı her zaman için kömür olagelmişti, ama 1919'a gelindiğinde, geleceğin yakıtının petrol olacağı artık anlaşılmış durumdaydı. Tanklar, uçaklar, kamyonlar, koskoca donanmalar hep petrole bağımlıydı. İngiltere'nin petrol ithalatı 1900 ile 1919 arasında dört kat artmıştı ve bunun da büyük bölümü (ne yazık ki) İngiltere İmparatorluğu'nun

dışından, ABD'den, Meksika'dan, Rusya'dan ve İran'dan gelmekteydi. Petrol alanlarının, rafinerilerin, boru hatlarının kontrolü belli ki gelecekte çok önem kazanacaktı. Büyük Savaş sırasında Curzon'un söylediği bir söz hatırlardaydı: "Müttefiklerin davası bir petrol dalgası üzerinde zafere doğru yüzdü." Mezopotamya'da bol petrol bulunup bulunmadığını henüz hiç kimse bilmiyordu, ama Bağdat yakınlarında kara çamur topraktan sızıp etrafta göllenirken ya da Musul bataklıklarında gazlar kendi kendine alev alırken, durumu tahmin etmek o kadar da zor değildi. 1919'a gelindiğinde İngiliz donanması, elde hiçbir veri olmadığı halde, Mezopotamya petrol alanlarının dünyadaki en zengin petrol yatakları olduğunu iddia ediyordu. Sykes-Picot ne demiş olursa olsun, bunun bir bölümünü Fransızlara ikram etmek, büyük aptallık gibi gözükmekteydi. Lloyd George'un parlak gençlerinden Leo Amery şöyle yazıyordu: "Dünyanın en zengin petrol yatakları, yukarıya, Musul'a ve ötesine doğru uzanıyor, zaten uzanmasa bile, biz yine kendi petrol alanlarımızın önünde yeterli bir güvenlik bölgesinin kontrolünü elde tutmalıyız ki bir savaşta ilk oralara saldırılması riskine girmeyelim."

Bir zamanlar, "Bana petrol lazım olursa gider bakkaldan alırım," diyen Clemenceau da artık bu yeni yakıtın önemini kavramıştı. Musul'un resmi kontrolünü gerçi devretmiş bulunuyordu ama yine de Lloyd George'a, orada ne varsa Fransa'nın da payı olduğunu söyleyip ısrar ediyordu. İngiliz yakıt bakanı Walter Long ile Fransa'nın aynı görevden sorumlu bakanı Henry Bérenger (zaferin kanının petrol olduğuna inanan bir insan) hemen işe koyuldular. Hazırladıkları anlaşmaya göre Fransa, Türk Petrol Şirketi'nin hisselerinin dörtte birine sahip olacak, buna karşılık Musul'dan yola çıkan iki boru hattının Suriye topraklarından geçerek denize ulaşacak şekilde inşa edilmesine izin verecekti. Tarafların ikisi de, o sıra Ortadoğu petrollerine ilgi duymaya başlayan Amerika'nın olaya burnunu sokmasını istemedikleri konusunda anlaştılar. Ama ne yazık ki, makul bir ödünleşmeye benzeyen bu iş, Suriye konusundaki anlaşmazlığa takılıp kaldı. Henry Wilson günlüğüne, "Birinci sınıf bir it dalaşı," diye yazmıştı. "Kaplan bu arada Walter Long'un, Mezopotamya petrolünün yarısının Fransa'ya gideceğini vaat ettiğini iddia etti! Lloyd George bana, böyle bir şeyi hiç duyup duymadığımı sordu. Tabii ki hiç duymadım. Bunun üzerine Lloyd George hemen Kaplan'a bir not yazdı, uzlaşmanın iptal edildiğini belirtti." Dışişleri bunu ancak aylar sonra öğrendi. Bu da İngiliz politikalarında o dönemde nasıl bir kargaşanın hüküm sürdüğünü gösteriyor. Petrol konusu ancak Aralık 1919'da, İngiltere'yle Fransa aralarına Suriye meselesini hallettikten sonra, yine büyük ölçüde Long-Bérenger çizgileri doğrultusunda çözümlenebildi. Bu çözüm çerçevesinde Fransa da, Musul üzerindeki taleplerinden tamamen vazgeçmeyi kabul etti.

İngilizler, Musul'u Fransızlara vermek istemediklerini biliyorlardı, ama onun ötesinde, Mezopotamya'yla ilgili politikaları çok geç olarak, türlü sarsıntılarla oluşturmaya başladılar. İngilizlerin o bölgedeki ilk harekâtı, 1914 yılındaki bir savunma harekâtıydı ve Basra körfezini Türklerden koru-

maya dönüktü. Orada köprübaşını tuttuktan sonra kuzeye, Bağdat'a doğru yönelmişlerdi. Genç siyasi görevlilerden Arnold Wilson, annesiyle babasına yazdığı bir mektupta, "Yapılabilecek en iyi şey, mümkün olduğu kadar ilerlemek ve çok ötelere bakmamaya çalışmak," diye yazmıştı. Dört yıl sonra İngilizler gerçekten de oldukça ileri gitmeyi başarmışlardı. Türkiye sınırına yakın Kürt bölgelerine varmış bulunuyorlardı, Wilson da artık İngiliz yönetiminin başındaki isimdi.

Arnold Wilson yakışıklı, cesur, inatçı, dayanıklı biriydi. Çocukken okul karnesine şöyle yazmışlardı: "Kusurlarını düzeltmek için cesaretle mücadele ediyor, o kusurların belki en kötüsü de abartılı iyilikleri. Yeteneği, yönetme ve organizasyon yönünde. Başkalarının yararı uğruna pek çok çaba gösterebiliyor ve hiç bencil değil. En kötü düşmanı, uyguladığı terbiye kuralları." Dans etmekten, dedikodu etmekten ve aylaklıktan nefret ederdi. Sık sık Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılar yapardı. Parmağı tetiğin üstünde hiç kararsızlık göstermezdi. Kısacası, harika bir imparatorluk valisinin her niteliğine sahipti, ama artık böyle şeylerin modası geçiyordu.

Savaş başladığında Wilson Türkiye'nin kuzeyindeydi. Ağrı dağı dolaylarında, Osmanlı-İran sınırının haritasını çıkarmak gibi bir proje üzerinde çalışıyordu. (O sınır hemen hiç değişmeden kalmıştır.) Sonra bir arkadaşıyla birlikte, Rusya ve Archangel üzerinden dolaşarak İngiltere'ye döndüler. Fransa'daki alayına katılmak üzereyken, kendisine yeniden Ortadoğu'ya dönmesi emredildi. Oradaki Mezopotamya mücadelesinde, baş siyasi görevli Sir Percy Cox'un yardımcısı olarak hizmet görecekti. Savaş bitip de Cox geri çağırıldığında (İran işlerinin sorumluluğu ona veriliyordu), yerine geçebilecek en uygun kişi Wilson'du. Mezopotamya'yı Nisan 1918'den Ekim 1920'ye kadar o yönetti.

Wilson, o bölgedeki pek çok İngiliz gibi, ülkesinin yeni ve değerli topraklar kazanmakta olduğunu varsayıyordu. Eğer Musul'da gerçekten işlemeye değecek kadar petrol varsa, doğru dürüst sulandığında verimli bir buğday ürünü alınabilirse, bu yeni toprakların özyeterliliği de olabilir, hatta anavatana, imparatorluk hazinesine para göndermek bile mümkün olurdu. Wilson Londra'daki hükümeti zorlayarak Musul'u da savaş amaçlarından biri olarak benimsetti ve Türkiye'yle ateşkesin imzalanmasından hemen sonra İngiliz kuvvetlerinin bölgeye gelmesini sağladı. Bağdat'la Basra'nın savunması açısından Musul'un çok önemli olduğunu ileri sürüyordu. Osmanlıların yıkılması ve Rus ihtilalinin patlaması nedeniyle kent daha da büyük stratejik önem kazandı. İngilizler hem Rusya'daki antikomünist kuvvetleri, hem de Kafkaslarda ortaya çıkan küçük bağımsız cumhuriyetleri destekliyordu. Bunu yapmanın ve Bolşevizmin güneye doğru yayılmasını önlemenin bir yolu, İran ile Kafkaslar arasındaki iletişimi açmaktı, bu da Musul demekti.

Bölgenin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda Wilson'un kesin fikirleri vardı. "Basra, Bağdat ve Musul, yönetim açısından bir tek birim olarak düşünülmeli ve sağlam bir İngiliz kontrolü altına alınmalıydı." Tek bir birim

fikrinin, başka bakımlardan hiç de anlamlı olmadığı aklına bile gelmiyordu. 1919'da Irak halkı diye bir şey yoktu. Orada tarih de, din de, coğrafya da, insanları birbirine doğru değil, birbirinden uzağa doğru çekiyordu. Basra güneye, Hindistan'a ve körfeze doğru bakarken, Bağdat'ın İran'la güçlü bağları vardı, Musul'un bağları ise Türkiye'ye ve Suriye'ye dönüktü. Üç Osmanlı vilayetini biraraya getirip bir millet yaratmayı beklemek, Avrupa bakışıyla, Bosnalı Müslümanların, Hırvatların ve Sırpların bir tek ülke olmasını beklemek gibi bir şeydi. Balkanlarda olduğu gibi burada da imparatorlukların ve uygarlıkların çatışması, derin çatlaklar oluşturmuştu. Nüfus yarı Şii Müslüman, çeyrek Sünni Müslümandı, diğer azınlıklara Yahudilerden Hıristiyanlara kadar herkes dahildi, ama dinsel bölünmenin yanısıra bir başka bölünme daha vardı: Halkın yarısı Arap'ken geri kalanı, özellikle Musul'da, Kürt, İranlı ya da Süryaniydi. Kentler oldukça ileri ve kozmopolitti, ama kentler dışında geleneksel aşiret düzeni vardı, dini liderler hâlâ her şeye hakimdi. Irak milliyetçiliği yok, Arap milliyetçiliği vardı. Savaş öncesinde, Osmanlı ordularında hizmet veren gençler Arap bölgeleri için daha fazla özerklik mücadelesi vermişlerdi. Savaş sona erdiğinde bunlardan bazıları, bu arada da Nuri Said (Irak'ın gelecekteki başbakanlarından biri), Faysal'ın çevresinde toplanmışlardı. İlgileri büyük Arabistan'a dönüktü, ayrı devletler kurulmasına dönük değildi.

Arnold Wilson, bu kadar çeşitlilik içeren bir halkı bir tek devlete itmenin ilerde yaratacağı sorunları göremedi. Çocuklarını yöneten baba gibi davranıyor, İngiltere'nin kuşaklar boyunca kalıcı olacağını sanıyordu. "Sokaktaki Arap, Bağdat'taki bir avuç amatör politikacının tersine, geleceği İngiliz koruması altında hakkaniyetli bir yaşam, maddi ve manevi ilerleme olarak görüyor," diyordu. Hükümetinden çabuk harekete geçmesini istiyordu: "Bizim için en iyisi, Mezopotamya'nın İngiliz himayesinde olduğunu ilan etmek, tüm sınıflara da, güvenli hükümetin izin verdiği azami düzeyde özgürlük ve özyönetim tanımaktır," demekteydi. Londra'daki amirleri buna yanaşmadılar. Onlar dolaylı yönetimi, Hindistan prensliklerinde ve Mısır'da uyguladıkları sistemi tercih ediyorlardı. Bir kere böylesi, doğrudan yönetimden daha ucuzdu ve özellikle 1919'da bu çok önemli bir noktaydı. Doğu Komitesi İngiltere'nin önündeki harika fırsatları konuşurken Balfour şöyle demişti: "Yerlilere gelecek avantajları düşünüyoruz, prestijimize gelecek avantajları düşünüyoruz, ticaretle ilgili bazı şeyleri de düşünüyoruz, ama paradan ve askerden söz edildiğini görmüyorum, oysa bana en önemli koşullar onlar gibi geliyor." Dolaylı yönetim en azından Arapların kendi kaderini tayin hakkını ve liberal görüşü dikkate almaya daha yakındı. Hindistan Ofisi'nden üst düzey bir görevli ise, "Bizim istediğimiz, güvenli sayabileceğimiz Arap kurumları olmasıdır, ipleri elimizde tutup her şeyi rahatça onlara bırakabilmemizdir," demişti. "Fazla pahalı olmayan, İşçi Partisi'nin ilkeleriyle tutarlı, ama ekonomik ve siyasal çıkarlarımızı da koruyan bir uygulama."

Ama bunu söylemek dile kolaydı. Arap dünyasında ve onun ötesinde kıpırdamaya başlayan yeni bir ruh söz konusuydu. Hindistan'da

Gandhi'nin peşine takılan milliyetçiler gösteriler yapıyor, Mısır'da Vafd partisi günden güne büyüyordu. Irak'ta Arap milliyetçiliği henüz zayıftı ama Suriye ve Mısır'da şimdiden etkin bir güçtü. Arnold Wilson'un kendisi bu durumun farkında değilse bile, kendi ofisindeki "doğu sekreteri" ve güvendiği danışmanı bunun farkındaydı.

Gertrude Bell, barış çözümü üzerinde rol oynamış tek önemli kadındı. İncecik, katı, sigaraların birini birinden yakan, cırlak bir sesle konuşan Gertrude, sıra dışı biri olmaya her zaman alışkındı. Zengin, güçlü ilişkileri olan bir aileden gelmesine rağmen, sınıfının sosyal yaşam biçiminden, evlenip çoluk çocuk sahibi olmaktan, sosyetede dolaşıp durmaktan kopmuştu. Oxford Üniversitesi'ne gitmiş, tarih dalında birinci sınıf diploma alan ilk kadın olmuştu. Matterhorn'a tırmanmış, Alplerde yeni rotalar bulunmasına öncülük etmişti. Saygın bir arkeolog ve tarihçiydi. Aynı zamanda küstah, geçimsiz, ama çok etkili bir insandı. Kasım 1919'da, Bağdat'taki İngiliz başkomutanı seksen itibarlı kişiyi bir resepsiyona davet ettiğinde, konuklar yerlerinden kalkmış, onun çevresine toplanmışlardı.

Savaş öncesinde, yanında yalnızca hizmetkârları ve rehberleriyle, Ortadoğu'nun her yanını gezmiş, Beyrut'tan Şam'a, Bağdat'tan Musul'a, dolaşmadığı yer kalmamıştı. Çölü çok seviyordu: "Sessizlik ve yalnızlık çevremizi aşılmaz bir tül gibi sarıyor, uzun saatler hayvan sırtında ilerlemenin, sabahları ürperip öğleden sonra uyuklamanın, kampa varış kargaşasının, yemek sonrasında Muhammed'in ateşinin çevresinde çene çalmanın, sonra uygarlığın izin veremeyeceği kadar derin bir uykunun ve ardından sabah yine yola koyulmanın dışında hiçbir gerçeklik kalmıyor," diyordu. 1914'te, İngiltere'nin önde gelen Ortadoğu otoritelerinden biri olarak tanınmaktaydı. 1915'e girildiğinde, İngiliz istihbarat teşkilatında çalışan ve İngiltere'nin Mezopotamya timine dahil olan ilk kadındı.

Kendisi aslında kadın haklarına inanmazdı. Kendi cinsinden olanların pek çoğunu da sevmezdi. Genç bir İngiliz gelinin karşısında, yüksek sesle, "Gelecek vaat eden İngiliz gençlerinin gidip böyle aptal kadınlarla evlenmesi ne yazık," demişti. En iyi arkadaşları hep erkeklerdi: Lawrence, St. John Philby (ünlü kötü adamın babası), Faysal ve bir süre için de Arnold Wilson. İhtirasla âşık olurdu ama hiç evlenmedi. İlk büyük aşkı kumarbaz çıkınca babası evlenmesine izin vermemişti, ikinci aşkıysa zaten evliydi. 1920'nin Noel günü babasına bir mektup yazmış, şöyle demişti: "Biliyorsun, benim hiç arkadaşım yok. İnsanları uğrunda zahmete girecek kadar sevmiyorum, tabii onlar da benim için zahmete girmiyorlar; neden girsinler? Ayrıca onların eğlenceleri benim canımı sıkıyor, o yüzden katılmıyorum."

Mezopotamya'da kendini işine gömmüştü. Babasına yolladığı bir mektupta da, "İnanıyorum ki burayı Arap uygarlığının ve zenginliğinin bir merkezi haline getireceğiz," demişti. Başlangıçta, Arapların ülke yönetiminde pek küçük bir rol oynayacağını düşünmüştü. "Burada kontrolü ne kadar sıkı tutarsak halk o kadar memnun olur." O ilk günlerde Arnold Wilson'la da arası çok iyiydi. Ailesine, "Çok dikkate değer biri," diye tarif

etmişti onu. "34 yaşında, parlak yetenekleri var. Hem zihinsel, hem de fiziksel gücün bileşimine nadir rastlanır." Wilson da onun ofis işlerindeki "yorulmak bilmez adanmışlığına" hayrandı. O da kendi ailesine, Gertrude için, "olağanüstü canlı ve birçok konuda çok yardımcı," diye yazmıştı. Birlikte amirlerinden, Mezopotamya'da ne yapılacağı konusunda emir beklediler. Ama emir gelmiyordu. Wilson, "Bence danıştıkları kâhinler bile sessizse, demek onların kuşkuları bizimkilerden bile fazla," diyordu. Bekledikleri süre içinde Bell, Mezopotamya'ya nasıl bir hükümet gerektiği konusunda fikrini değiştirmeye başladı. Arapların oynayacağı rol, kendisinin başlangıçta düşündüğünden daha büyük olmak zorundaydı.

Ocak 1919'da Arnold Wilson, Gertrude Bell'i Kahire, Londra ve Paris'e, neler olup bittiğini araştırmaya yolladı. Şubat ayında kendisi de onun peşinden Paris'e gittiğinde, Bell Mezopotamya'da bir ülke kurulması tezini sunuyordu. Ailesine kasılarak yazdığı bir mektupta şöyle demişti: "Yarın Bay Balfour'la öğle yemeği yiyorum; herhalde onun umurunda bile değildir. Sonunda Bay Lloyd George'u giydiği frak ceketinin kuyruğundan yakalamak niyetindeyim. Eğer bunu yapabilirsem, sanırım sempatisini kazanabilirim. Bu arada, Bağdat'tan Albay Wilson'u da çağırttık." Mezopotamya'nın kaderinin, Suriye sorununun nasıl çözüleceğine bağlı olduğuna inanıyordu, ki bunda da haksız değildi. "Birini ötekinden ayrı düşünemeyiz, Suriye söz konusu olunca da Fransızların tutumu önemli," diyordu. Sık sık Lawrence ve Faysal'la birlikte oluyordu. Fransızların Faysalı bağımsız bir Suriye'nin başında kral olarak bırakacağına dair onların umutlarını da paylaşmaya başlamıştı. Arnold Wilson, Lawrence'den de, görüşlerinden de hiç hoşlanmıyor, "Çok büyük zararlar verdi ve bence Fransızlarla olan sorunlarımız esas olarak onun eylemlerinden ve öğütlerinden kaynaklanmış durumda," diyordu.

Bütün konuşmalar ve lobi faaliyetleri hiçbir sonuç getirmedi. Hindistan bakanı Montagu'nün Balfour'a yazdığı mektupta acı acı yakındığı gibi: "Bayan Bell'le Albay Wilson'u da Paris'e getirdik. Onlar bana bağlı çalışıyor. Bana gelip, 'İşte geldik, bizden ne istiyorsunuz?' diye soruyorlar. Ama olup bitenler hakkında onlara bilgi veremiyorum." Barış mimarları lafı eveleyip gevelerken, Mezopotamya'da tedirginlikler yayılıyordu. Kürtlerle Acemler rahatsızdı, çünkü Arap hakimiyeti altında yaşamaktan memnun değillerdi. Şii Araplar da Sünni Arapların nüfuzundan ötürü rahatsızdı. Aşiret reisleri İngiliz kuvvetlerinden tedirginken, Osmanlıların çökmesiyle mevkiinden olan yüksek rütbeli bürokratlar da, sayıları giderek artan Arap milliyetçileri de huzursuzdu. Bell olup bitenlere bakıp bakıp kaygılanmaktaydı. Nisan ayında, Arnavutluk için kaygılanıp duran eski arkadaşı Aubrey Herbert'e bir mektup yazdı: "Ah, tatlım, Ortadoğu konusunda işleri öyle korkunç biçimde karıştırıyorlar ki! Galiba her şey savaş öncesindekinden de kötü olacak. Belki bu genel kaosa bir tek Mezopotamya dayanabilir. Sanki bir kâbus yaşıyoruz, olacak feci şeylerin hepsini görüyoruz, ama elimizi uzatıp hiçbirini durduramıyoruz."

İlkbahar geldiğinde Mısır patladı. Mısır zaten İngiliz yönetimiyle hiçbir zaman tam barışık olmamıştı. İngilizler hıdivi paravan alarak, perde arkasından yönettikleri halde, yine de olmamıştı. Savaş başladığında Mısır'da güçlü bir milliyetçi hareketin temelleri hazırdı: etkili dini liderler, yerel liderler, büyümekte olan bir profesyoneller sınıfı; hepsi birbiriyle ve daha aşağılarla bağlantılar kuruyor, Nil deltasının kalabalık köylü nüfusuna ulaşma olanağını buluyordu. Savaşın kendi de yeni sıkıntılar getirmişti. Mısır'ın şeklen de olsa hâlâ yöneticisi durumunda olan Osmanlı İmparatorluğu, 1914 yılında İngiltere'ye savaş ilan ettiğinde, İngilizler de Mısır'da himaye ilan etmişlerdi. Buna çok sayıda Mısırlı pek öfkelendi. Ardından İngiliz ve Avustralyalı askerler gelip ülkeye dolunca bu öfke daha da arttı, bu arada fiyatlar da yükselmeye başladı. İngilizlerin gelecekle ilgili verdikleri mesajlar çelişkilerle doluydu. Derken ülkedeki kontrolları sıkılaştı, ama Londra'daki hükümet hâlâ Woodrow Wilson'un dilini kullanmayı sürdürüyordu. Aslında On Dört Nokta, Mısır'da çok iyi karşılanmıştı.

Kasım 1918'de, İngilizlerle Fransızların Araplara yönelik, kendi kaderini tayin hakkı dilini kullanan deklarasyonunun hemen ardından, Mısırlı saygın bir milliyetçi, delegasyonuyla birlikte, Mısır'daki İngiliz yönetiminin başı olan Sir Reginald Wingate'le görüşmek istedi. Said Zaghlul tanınmış bir avukattı. Okumuş yazmış bir adamdı, hatta eski eğitim bakanıydı. Eski Mısır'dan çıkma biriydi; ailesi Nil deltasında toprak sahibiydi. Ama hanedan ailesinden bir prensesin desteğiyle kendi Kahire'nin daha modern, daha kozmopolit dünyasına geçmişti. İngilizler başlangıçta onu kendi destekçileri arasında saymışlardı. Mısır'daki ilk İngiliz maslahatgüzarı Lord Cromer, "Hayatta ilerleyecek biri," demişti. "Ülkesine hizmet etmek için gerekli tüm niteliklere sahip: dürüst, yetenekli, inançlarının cesaretine sahip." Ama 1914'te İngilizlerin hevesi biraz azalmıştı. Zaghlul belki başbakanlığa getirilmediği için, belki gerçekten inandığı için, milliyetçiler tarafına doğru kayıyordu.

Wingate'le görüşmesinde Zaghlul, Mısırlılar için tam özerklik istedi. Wingate'e, "Biz şanlı bir tarihe sahip, eski ve yetenekli bir ırkız, kendimizi yönetme işini, geçenlerde özerklik vaat edilen Arap, Suriye ve Mezopotamya halklarından çok daha iyi başarabiliriz," dedi, milliyetçi talepleri iletmek üzere bir delegasyonun (bir *vafd*'ın) Londra ve Paris'i ziyaret etmesi için izin istedi. Wingate reddedince Mısırlılar buna öfkelendiler: "Aşırılık yanlısı Hintlileri Bay Montagu kabul etti, Arap Emiri Faysal'ın Paris'e gitmesine izin verildi, Mısırlılar daha mı az sadıktı? Neden Mısır dinlenmiyor?" diye sordular.

Barış Konferansı başlarken, Mısır'la ilgili dilekçe dağıtılmaktaydı. Binlerce, daha sonra yüzbinlerce imza toplandı. İtirazların başlattığı harekete, yerinde bir seçimle 'vafd hareketi' adı verildi. Zaghlul, hıdivi tam özerklik istemeye zorladı. 9 Mart'ta İngiliz yetkilileri onu ve önde gelen üç milliyetçi lideri tutuklayarak Malta'ya sürdü. Ertesi gün Mısır'ın her yanında grevler ve gösteriler patladı. Üst sınıftan kadınlar, daha önce görülmemiş

biçimde evlerinden sokaklara döküldüler. İçlerinden biri, "Güneş çarpmasına uğrasam da umurumda değil; günahı zorba İngiliz yönetimine ait," diyordu. Derken gösteriler şiddete dönüştü, telgraf telleri kesildi, demiryollarının rayları sökülmeye başladı. 18 Mart günü sekiz İngiliz askeri, sokak güruhları tarafından öldürüldü. İngilizler birdenbire kendilerini, Mısır'da tüm kontrolü kaybetme tehlikesiyle yüzyüze buldular.

Bu sefer paniğe kapılan İngiliz hükümeti, hemen sıkıyönetim ilan etti, Mısırlıları hizaya getirmek üzere Allenby'yi oraya gönderdi. Allenby, Londra'yı hayli şaşırtan bir mesaj yolladı, Mısırlılarla birarada çalışabilme umudunu sağlayabilmek için Malta'daki milliyetçi sürgünlerin derhal serbest bırakılmasını, arzu ediyorlarsa yurt dışına seyahat etmelerine de izin verilmesini istedi. Zaghlul hemen Paris'e doğru yola koyuldu, ama orada diğer büyük güçlerin desteğini sağlamakta başarısız oldu.108 Ne var ki bu arada, İngilizlerin artık Mısır'ı yönetme biçimlerini değiştirmeleri gerektiğini anlamalarını sağlayabildi. Görüşmeler aylarca sürse bile, sonunda 1922 yılında İngiliz hükümeti Mısır'ın bağımsızlığını kabul etti. (Buna rağmen, Süveyş kanalının ve dış politikanın kontrolünü elinde tutmayı sürdürdü.) Zaghlul 1924 yılında başbakan oldu.

İngilizlerin Mısır'ı elde tutmak istemelerinin asıl nedeni olan Hindistan da 1919'da İngilizler için epey başağrısına neden oldu. Hindistan milliyetçiliği, Mısır milliyetçiliğinden daha bile gelişkin düzeydeydi. Bir zamanlar sınırlı özyönetim konusunda nazik ricalar şeklinde gelen talepler, artık bağımsız bir içyönetimin tümünü istemeye dönüşmüştü. Savaş sırasında Mohandas Gandhi Güney Afrika'dan dönerken, yanında siyasi örgütlenmenin ve sivil itaatsizliğin tüm tecrübesini de getirmişti. Bunlarla ilgili yöntemleri daha da geliştirerek, genellikle orta sınıfı içeren Hindistan Ulusal Kongresi'ni karşı konulmaz bir toplu harekete dönüştürdü. Hızlı enflasyon, Hindistan'ın dış ticaretinin çöküşü ve İngilizlerin askeri beceriksizliği yüzünden Hintli askerlerin Mezopotamya'da nasıl telef olduğuna dair söylentiler, İngilizlerin en azından iyi bir yönetim sağladığına inanan Hintlileri bile hayal kırıklığına uğrattı. Gerçi İngilizler 1917 yılında, ülkede adım adım özyönetime geçileceğine söz vermişti, ama büyüyen muhalefet karşısında bu da işe yaramıyordu.

Hint milliyetçileri Başkan Wilson'un kendi kaderini tayin hakkı konuşmasını beğenmişlerdi, ama Barış Konferansı'na pek dikkat ettikleri yoktu. Her şeyden önce, Hindistan'ın toprak talebi yoktu ya da en azından, bu konuda Hintlilerin önem verdiği bir talep yoktu. (Hindistan Ofisi'ndeki İngiliz yetkililer, Mezopotamya ve Alman Doğu Afrikası için Hindistan mandası talep edilmesini kabul ettirmeye çalışmışlarsa da, başarılı olamamışlardı.) Barış Konferansı'nda ülkeyi kendi liderleri değil, Hindistan Bakanı Montagu temsil ediyordu. Yanında çok dikkatle seçilmiş iki Hintli vardı. Biri komitelerde çok işe yarayan saygın yargıç Sinha, diğeri de az konuşan, ama güzel yemek davetleri düzenleyen Bikaner Mihracesiydi. Görünüşte küçük bir olayın, İstanbul'da halifeliğin kaldırılmasıyla ilgili

haberlerin, Hindistan'da büyük bir dava haline getirilmesi, barış mimarlarını şaşkınlığa, İngilizleri telaşa düşürmüştü.

Hint Müslümanları, İngiliz Hindistan'ında nüfusun dörtte birini oluşturmaktaydı. Bu insanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi halinde sultanın dünya Müslümanları üzerindeki ruhani liderliğin sona ermesi ihtimalini mutsuz bir sessizlik içinde yaşamaktaydı. Hindistan'ın her yanındaki camilerde, Cuma namazlarında sultan için dualar okunuyordu. Savaş Hint Müslümanlarını iki ayrı yöne doğru itmişti. Küçük bir azınlık açıkça Osmanlılardan yana çıkmış, bu tutumlarından ötürü hapse atılmıştı. Geri kalanlar da ister istemez sessiz kalmışlardı. 1919'da büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak, sultanı tahtından indirmek ve halifeliği kaldırmak niyetinde olduğunun söylentileri Paris'ten Hindistan'a ulaştığında, Müslüman gazeteleri İngilizlerden sultanı korumasını isteyen yazılar yayınladı, eşraf halife komiteleri kurmaya başladılar. İngiliz mercilerine telgraflar yağdı. Bu telgraflarda, hatalı olarak, Wilson'un halifeliği korumaya söz verdiği ileri sürülüyordu. Hindistan hükümeti, İngiltere hükümetinden, İstanbul'daki sultanı, Ortadoğu'daki kutsal yerlerin koruyucusu olarak, küçük bir yetkiyle yerinde bırakmasını istedi. Paris'te Montagu, İngiltere'ye özellikle sadık kalmış kalabalık bir Hintli grubunu düşman etmemek gerektiği konusunda çalışma arkadaşlarını uyarıp duruyordu. Bu uyarıları da, alınan kişiliği de, insanları sinirlendirmekten başka işe yaramadı. Lloyd George ona şöyle bir mektup yazdı: "Aslına bakılırsa konferans boyunca tavrınız benim üzerimde, sanki İngiliz kabinesinin bir üyesi değilmişsiniz de, Aurangzeb tahtının varisiymişsiniz gibi bir izlenim uyandırdı!"

17 Mayıs'ta Lloyd George istemeye istemeye, Dörtler Konseyi'ne Ağa Han'ın dahil olduğu bir heyeti getirdi. Heyetin talebi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin yaşadığı bölgelerin yabancı güçler arasında paylaştırılmaması ve halifenin yerinde kalmasına izin verilmesiydi. Lloyd George şahsen bundan etkilenmişti. "Türkiye olan yerlerin bölünmesinin imkânsız olduğu sonucuna varıyorum," dedi. "Müslüman dünyasında çok büyük düzensizlik yaratma riski var." Ama ne yazık ki dört gün sonra, 21 Mayıs'ta, Clemenceau ile ikisi Ortadoğu çözümleri konusunda şiddetli bir tartışmaya girdiler, sonunda tüm konu, halifeliğin durumu da dahil olmak üzere, belirsiz bir tarihe ertelendi.

Hindistan'da Müslümanların kaygıları giderek artıyordu. Yerel komiteler, merkezi bir halife komitesi olarak birleşti. Müslümanların en başta gelen siyasi örgütü Müslüman Birliği, Lloyd George'la görüşmek üzere bir heyet yolladı. Çok daha önemlisi, Gandhi de bu harekete kendi kongresinin desteğini verme kararını aldı. Sıska, içine kapanık, ruhunu olduğu kadar bağırsaklarının sorunlarını da tutku haline getirmiş biri olan Gandhi, Hindistan'ın siyasal akımlarıyla her zaman uyum içinde olurdu, ama kendi yüreğinin sesini de çok dinlerdi. Görünüşünden bir şey belli etmeyen bir siyasi dehaydı. Halifelik heyecanında, Hindularla Müslümanları birbirine yaklaştıracak ve İngiliz yetkilileri utandıracak bir fırsat görmüş bulunuyordu.

Hindistan zaten tedirgindi. Büyük grip salgınında 12 milyon Hintli ölmüştü (Gandhi bunu, İngiltere'nin Hindistan'ı yönetecek manevi düzeyde olmadığına yorumluyordu). Müslümanlar halifelik durumundan ötürü kaygılıydı, işçiler grev yapıyor, köylüler kiraları için protesto gösterileri düzenliyordu. Hindistan hükümeti de kendi yetkilerini artıran bir yasa tasarısını devreye sokarak durumu daha beter etti. Mart ve Nisan aylarında büyük kentlerde dev gösteriler ve mitingler yer aldı. 6 Nisan'da Gandhi tüm Hindistan'ı genel greve çağırdı. Gerçi halktan şiddete yönelmemelerini istedi, ama yine de yer yer isyan ve yağma olayları görüldü. Sorunların en kötüsü Pencab'daydı. 13 Nisan'da Amritsar'da, paniğe kapılan bir İngiliz subayı, askerlerine, kalabalığın üstüne ateş açmalarını emretti. Amritsar katliamı diye hatırlanan bu olay, ılımlı Hintlileri bile İngilizlere düşman etti. İngilizler, özellikle de Hindistan'daki İngilizler paniklemeye başlamıştı. İngilizce olarak yayınlanan yerel gazetelerden biri, "Yoksa alttan alta kötü ve tehlikeli bir örgütlenme mi var?" diye sormaktaydı. Bolşevikler mi? Mısır'dan sızan birileri mi? Ya da belki dünya çapında bir Müslüman komplosu söz konusuydu. Belki de Müslüman Afganistan'la o sıra savaş çıkması ya da İbni Suud'un aşırı 'püritan' bir İslam hareketinin üyelerinden oluşan ordusunun Arap yarımadasında ilerlemekte olması. Yalnızca rastlantı değildi.

Mısır ve Hindistan sorunları İngilizlerin güvenini sarsıyor, güçlerinin sınırlı olduğunu yeniden fark etmelerine yol açıyordu. İmparatorluk genelkurmay başkanı Henry Wilson, hükümetinin bunu anlayabilmesi için çok uğraşmıştı. Nisan 1919'da bir dostuna yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Artık bütün enerjim askerlerimizi Avrupa'dan ve Rusya'dan çıkarmaya, tüm gücümüzü fırtınanın yaklaştığı yerlere, İngiltere, İrlanda, Mısır ve Hindistan'a konsantre etmeye dönük. İşte bu kadar, dostum." Kafkasya ve İran gibi yerlerden askerlerini çekseler bile, ordu yine de fırtına bölgeleriyle başa çıkabileceğinden emin değildi. İngiltere'nin orduları eriyip gidiyordu. 1919 ilkbaharında bir tek Ortadoğu'da Allenby, ortalama 20.000 kişiyle hareket halindeydi.

Sorunların maliyetleri de İngiltere'ye taşınıyordu. Artık sömürgeler bakanı olan Churchill, bakanlıktaki özel sekreterine şöyle yazıyordu: "Farkında mısın ki Ortadoğu'da olup biten her şeyin önemi, masrafları kısmanın öneminden sonra gelir." 1919'un yaz mevsiminde, bir sonuca bağlanamayan kabine tartışmalarından birinde Curzon da Balfour'a şöyle cevap vermişti: "Ortaya çıkan gerçeğe göre, Türk İmparatorluğu'nun her tarafına yayılmış 320.000 kişilik ya da Mısır hariç 225.000 kişilik bir İngiliz ve Hindistan ordusu bulundurmanın o korkunç maliyetine sürekli dayanmak mümkün değil." Osmanlı İmparatorluğu'yla barış imzalama konusunu hiçbir zaman acil bir sorun olarak görmemiş olan Lloyd George, artık konuya dikkat etmeye başlamıştı. Ağustos 1919'da Balfour, tatile çıkmadan hemen önce, Lloyd George'a tüm sorunların hayranlık uyandıracak kadar net bir özetini sunmuş, ama (tipik olarak) hiç çözüm önerisi getirmemişti. "Üzücü gerçek şu ... Fransa, İngiltere ve Amerika kendilerini Suriye

konusunda öyle karmaşık bir duruma soktular ki, artık içlerinden hiçbiri için düzgün ve tatminkâr bir çözüme imkân kalmamış oluyor." Lloyd George da Fransızların öfkesinin derinliğini yavaş yavaş fark etmeye, bundan tedirginlik duymaya başlamıştı. İşleri daha beter eden bir etken de Faysal'ın Mayıs'ta Suriye'ye dönüşünden beri yersiz bağımsızlık gösterilerine yönelmesiydi. Şam'da yaptığı ilk konuşmalarından birinde halkına: "Şimdi artık köle olmakla kaderinizin hakimi olmak arasındaki seçimi yapmak size kalıyor," demişti. Mısırlı milliyetçilere, birlikte İngilizlere karşı bir cephe oluşturmaktan, Türklere de yeniden Türkiye'ye bağlanma ihtimalinden söz ettiği dedikoduları dolaşmaktaydı. Ajanları Mezopotamya'ya propagandalar yaymaktaydı. Allenby ile bir konuşması sırasında Faysal, Woodrow Wilson'un kendisine Amerikan devrimini izlemesini tavsiye ettiğinden söz etmiş: "Eğer bağımsız olmak istiyorsan, asker topla ve güçlü ol," dediğini anlatmıştı. Adamları Lloyd George'u uyarıyor, eğer Faysal Suriye'de bir ihtilal çıkarmaya karar vermişse, onu alt edemeyeceklerini söylüyorlardı.

Bir kere karar verince çok hızlı hareket edebilen Lloyd George, Eylül ayında İngiliz askerlerini Suriye'den çekme, Fransızların oraya girmesine izin verme kararına vardı. Clemenceau ile ikisi, zor geçen bir takım konuşmalardan sonra, gücün el değiştirmesi üzerinde uzlaştılar. (Yine sorunlar çıkacaktı, örneğin Suriye-Filistin sınırına ilişkin sorun 1922'ye kadar çözümlenemeyecekti.) Amerikalılar zayıf bir itirazda bulundular, kendi kaderini tayin hakkı ilkesinden söz ettiler, ama onlar artık ciddi bir etken sayılmıyorlardı. 1919 sonunda, İngiltere'yle Fransa arasındaki diğer önemli sorunlar da çözümlenmişti. Musul petrolü, aşağı yukarı altı ay önce kararlaştırılan esaslar doğrultusunda paylaşılacaktı. Nisan 1920'de, Osmanlı İmparatorluğu'yla imzalanacak anlaşma şartlarının onaylandığı San Remo Konferansı'nda, İngilizlerle Fransızlar, daha önceki kavgalarını unutmuş olarak kendilerine mandalar seçtiler. İngilizler Filistin'le Mezopotamya'yı, Fransızlar da Suriye'yi aldı. Teoride bunlar, Milletler Cemiyeti onaylayana kadar uygulamaya konulmayacaktı. İngilizlerle Fransızların güdümündeki Milletler Cemiyeti bu onayı 1922'de verdiğinde, kimse pek şaşmadı.

Araplara da danışıldı, ama danışan yalnızca Amerikalılar oldu. Lloyd George ile Clemenceau, Wilson'un İnceleme Komisyonu'na destek vermeyi reddetmişlerdi, ama komisyon yine de çalışmasını sürdürmüştü. Küçük bir Amerikan üniversitesinin başkanı olan Henry King ile, Çekoslavakya davasına pek çok katkısı olan Charles Crane, adanmış biçimde, 1919'un yaz mevsimini Suriye ile Filistin'i gezmeye ayırmışlardı. Bulgularına göre bu bölgelerde yaşayanların büyük çoğunluğu Suriye'nin hem Filistin'i, hem de Lübnan'ı içermesini istiyordu. Yine benzer oranda bir çoğunluk da bağımsızlık istemekteydi. İki araştırmacının uyarısına göre, bu insanlarla ilişkilerde akılsızca ya da sadakatten uzak biçimde davranılırsa bazı tehlikeler doğabilirdi, ama samimiyetle ve sadakatle davranıldığı takdirde barış ve ilerleme için çok büyük umutlar vardı. Verdikleri rapor 1922 yılına kadar, yani verilecek her türlü zarar verilip bitinceye kadar yayınlanmadı.

Eylül 1919'da Faysal'a yanlış bir haber gitti, İngiltere'yle Fransa'nın Ortadoğu konusundaki görüşmelere yeniden başladığı söylendi. İngilizler onun Londra'ya, Lloyd George'la Celemenceau'nun bir mutabakata varmasından önce ulaşmamasını sağlamışlardı. Faysal itiraz etti. Fransız yönetimine razı olmayacaktı. İngilizler, belki de biraz utanarak, onu Fransızlarla görüşmeye ikna ettiler. Lawrence, bu olup bitenleri Oxford'dan kaygıyla izliyor, kendi hükümetinin, eski dostunu ve Arapları terk edişine çaresizlik içinde kaygılanıp duruyordu. Annesinin hatırlayıp anlattığına göre, Adem'le Havva'nın cennetten kovuluşuna dair bir şiiri tekrar tekrar okuyor, hiç evinden çıkmıyor, "sabah kahvaltısından öğle yemeğine kadar" aynı pozda, kıpırdamadan, yüzünde aynı ifadeyle öylece oturuyordu.

Paris'te Faysal soğuk karşılandı. Mordacq'a göre, Fransız basını bir zamanlar onu çiçeklerle, övgüler düzerek karşıladıktan sonra, şimdi çamurlara buluyor, üstüne iftiralarla yalanlar fırlatıyordu. Clemenceau anlayışlı, ama kararlıydı. Faysal düzeni ve asayişi sağlayabildiği sürece Fransızlar onu Şam'daki yönetici olarak kabul edeceklerdi. Herhangi bir acil durumda da tabii ki Fransız askerlerinden yardım isteyecekti. Faysal cakalı bir gösteriyle Clemenceau'ya kendi atlarını hediye etti. Mordacq'a göre atların ikisi çok güzel safkanlardı, ama geri kalanı şöyle böyle atlar sayılırdı. 'Kaplan' zaten artık süresini tüketmiş sayılırdı, Fransız resmi görüşüne gelince, zaten hiçbir zaman Arap milliyetçiliğine anlayış göstermiş değildi, ama şimdi daha da sertleşiyordu. Suriye'deki Fransız yönetiminin güçlendirilmesi gerekliydi, hele Türk milliyetçileri Silisya'da Fransız kuvvetlerine saldırıp dururken bu daha da önem kazanıyordu. Fransa'nın Kasım 1919'da seçilen yeni hükümeti, imparatorluk fikrine Clemenceau'dan daha fazla ilgi gösteriyordu. Poincaré'nin yerine cumhurbaşkanı olan Paul Deschanel, kendisi gibi sömürgeci olan bir heyete güvence vermiş, Akdeniz'le Ortadoğu'nun Fransız politikasında köşe taşı olacağını söylemişti. (Bundan kısa bir süre sonra da, Elysée Sarayının bahçesindeki ağaçlarla konuşurken görülmüştü.) Faysal gerçi Paris'te Ocak 1920'ye kadar oyalandı, ama Fransızlardan sağlam bir anlaşma koparmayı başaramadı. Şam'a dönerken, yalnız Fransızlar konusunda değil, İngilizler konusunda da hayal kırıklığına uğramıştı. "Elimi ayağımı bağlayıp beni Fransızların önüne attılar," diyordu.

Döndüğünde, ülkesinde durumun kötüye gitmekte olduğunu gördü. Fransız yüksek komiseri General Gourard (eski mutlu günlerde Faysal'a madalyasını takmış olan adam), Araplara sert davranmaya inanıyordu. Arap milliyetçileri de pek kavgacı kesilmişlerdi. Bir bakıma, Fiume'deki D'Annunzio örneğinden cesaret almaktaydılar. Adam görünüşe göre büyük güçlere meydan okuyor, yaptığı da yanına kalıyordu. Eski Roma kenti Baalbek'in de bulunduğu koskoca Bekaa vadisinde, milliyetçiler Fransız askerlerini tüfekle avlamaya başlamıştı. (1970'lerde dünyanın her yanından gelme gerillalar da o vadiyi kendilerine çok uygun bulacaklardı.) Perde arkasından Faysal'a, Fransızlarla savaşmak pahasına bile olsa, bağımsızlık ilan etmesi için büyük baskı yapılıyordu. Faysal istemeye istemeye bu akın-

tıya kapıldı. 7 Mart 1920'de Suriye kongresi onu Suriye kralı ilan etti; üstelik İngiltere'yle Fransa'nın kararlaştırdığı kısıtlanmış Suriye'nin değil, 'doğal sınırlarına' kadar uzanan, Lübnan'la Filistin'i içine alıp doğuda Fırat nehrine kadar uzanan bir Suriye'nin kralı olduğunu da belirtti. Fransız askerleriyle çatışmalar başladı. Kısa bir süre sonra, Mezopotamyalıları temsil ettiğini söyleyen ikinci bir kongre daha ortaya çıktı ve Şam'da toplandı. O da bağımsızlık ilan etti, Faysal'ın kardeşi Abdullah'ı kral ilan etti ve İngilizlerden işgale son vermelerini istedi.

Ama Faysal'a Suriye içinde bile tam bir destek yoktu. Lübnanlı Hıristiyanlar, Fransızlarla çıkacak bir kavganın arasına sıkışmak istemedikleri için, 20 Mart 1920'de yaptıkları kocaman bir mitingde keni bağımsızlıklarını ilan ettiler, bayrak olarak da Fransa'nın üç rengi üzerine Lübnan'ın sedir ağacını yerleştirmeyi uygun buldular. Beri yandan Arap radikalleri de Faysal'ı, Fransızlara fazla yumuşak davrandığı için suçluyordu. Temmuz ayında Gourard, Faysal'a bir ultimatom yolladı, diğer bazı şeylere ek olarak, Suriye üzerinde Fransız mandasını kayıtsız şartsız kabul etmesini ve Fransızlara saldıranları cezalandırmasını istedi. Faysal çaresizlik içinde büyük güçlere döndü, ama onlardan gelen tepki yalnızca bir takım anlayışlı mırıltılar oldu. 24 Temmuz'da Fransız askerleri, silah donanımı pek zayıf olan Arap kuvvetlerini Şam yolunda bozguna uğrattı, Faysal'la ailesi sürgüne gönderildi.

Fransızlar Suriye'yi kontrol altına alabilmek için daha küçülttüler. Hıristiyan müttefiklerini ödüllendirmeyi seçip Lübnan Dağı sınırlarını, Bekaa vadisini de içine alacak şekilde genişlettiler, ayrıca onlara Akdeniz kıyısındaki Sur, Sayda, Beyrut ve Trablus limanlarıyla, güneye doğru Filistin'in kuzey kesimini de verdiler. Bu durumda binlerce Müslüman da, Hıristiyanların hakim olduğu bir devletin sınırları içine alınmış oluyordu. Sonuçta ortada, Fransızlar çekip gittikten sonra bile kayıplarını asla unutmayan bir Suriye ile, çözülmemiş etnik ve dinsel sorunlar arasında tedirgin dansını sürdüren bir Lübnan kaldı. 1970'lerde Lübnan patladı. Suriye hükümeti bu fırsattan yararlanıp oraya çabucak askerlerini yolladığında, buna tek şaşıran, dış dünya oldu. Suriye askerleri bugün hâlâ Lübnan'dan çıkmış değildir.

1920 yılı Araplar için felaket yılı olarak damgalanmıştır. Önce Filistin, ardından Suriye, Lübnan, sonunda da Mezopotamya elden gitmiştir. 1920'nin yaz mevsiminde ülkenin üçte birinde isyanlar patlak vermiş, Fırat boyları ve Musul çevresindeki Kürt bölgeleri ayaklanmıştır. Gertrude Bell bu arada görüşlerini değiştirmiş, Mezopotamya'nın kendi kendini yönetmesi gerektiğine inanmıştı, ama bu konuda çok önceden uyarıda bulunduğu da bilinmekteydi. Artık küsmüş olduğu Arnold Wilson, tüm olup bitenlerin suçunu dış tahrikçilere ve kendi adaşının On Dört Nokta'sının etkilerine yüklüyordu. Demiryolları kesildi, kasabalar basıldı, İngiliz görevlileri öldürüldü. İngilizler buna sert tepki gösterdi, cezalandırıcı kuvvetlerini ülkenin her yanına yolladı, köyler yakıldı, cezalar tahsil edildi. Yeni ama çok etkili bir taktik uygulandı, uçaklar yukardan çeşitli

bölgeleri makinelilerle taradı, bombalar attı. Yıl sona erdiğinde düzen yeniden sağlanmış, Wilson'un yerine, eskiden hamisi olan, daha diplomatik bir kişiliğe sahip Cox atanmıştı.

Mezopotamya'daki olaylar İngiliz hükümetini fena halde sarsmıştı. Churcill, "Bir tek asker bulabilmek için canımız çıkıyor," diyordu. Çeşitli eleştirmenler, Mezopotamya'nın bütün bunlara değip değmediğini sorgulamaktaydı. Curzon, Churchill ve Lloyd George, elden gelirse orayı kaybetmeme konusunda görüş birliği içindeydi. En pratik ve en ucuz çözüm (Bell ile Cox da aynı yolu önermekteydi), oraya münasip bir Arap yönetici bulmaktı. Elde Faysal vardı. Ne de olsa, ona bir şeyler borçluydular. 1921 Mart'ında Kahire'de toplanan bir konferansta Churchill, sömürge bakanı olarak, onu kral yapmaya razı oldu. Ek bir ödül olarak, tembel ve aylak kardeşi Abdullah da küçük Ürdün devletinin kralı olacaktı. Faysal daha sonra Mezopotamya'yı ziyaret etmek üzere davet edildi. Orada Cox ile Bell'in mizanseni sonucu bir sürü kişi onu görmeye geldi, ondan kralları olarak kalmasını rica etti. Cumhuriyet ilan edilmesini daha makul bulan ve bunu yüksek sesle söyleyen St John Philby kovuldu. Yapılan bir seçimde Faysal'a verilen oylar, tüm oyların %96'sıydı. Bayrağı, taç giyme törenini ve tahta çıkışı Bell tasarımladı. İçini çekiyor, "Faysal'ın sarayı için doğru dürüst seremoni kadrosu ayarlamam gerek," diyordu. 23 Ağustos 1921'de, sabahın erken saatlerinin serinliği geçmeden, Faysal tacını giydi, bundan böyle "sağlam kökleri olan ülke" diye bilinecek olan Irak'ın kralı oldu. Bell, "Kuzeyden güneye bütün Irak'ın biraraya gelişini görmek çok şaşırtıcı oldu," diyordu. "Tarihte bu ilk defa oluyor."

Başlangıçta Faysal'la yakınlığını korudu. Ama yeni kralın tecrübesi ve özgüveni arttıkça, yağdırılan öğütlere tepkisi de değişmeye başladı. Onu yönetmek, İngilizlerin umduğundan daha zor olacağa benziyordu. Yeni ülkesinin bağımsızlığı için baskı yapmaya başlamıştı. 1932'de Irak bağımsız bir ülke olarak Milletler Cemiyetine katıldı, ertesi yıl da Faysal öldü. Oğlu neşeli bir çapkındı. O da 1939'da bir araba kazasında can verdi. Yerine Faysal'ın torunu geçti, ama o da 1958'de çıkan ve Irak'ta cumhuriyet kurulmasıyla sonuçlanan darbede öldürüldü. Faysal'ın babası Hüseyin, Arap dünyasını yönetecek bir Haşimi hanedanı kurmayı çok istemiş olan kişiydi. O da önce aklını, ardından 1924'te de Hicaz'daki tahtını kaybetti. O tarihte İbni Suud, Hicaz'ı alarak, hâlâ kendi adıyla anılan krallığı kurdu. Ayakta kalan tek Haşimi krallığı Ürdün'deydi. Orada Abdullah etkin bir yönetim kurarak herkesi şaşırtmıştı. Bugün de Abdullah'ın torununun çocuğu o tahtta oturmaktadır.

Savaştan sonra bir daha mutluluğu bulamayan T.E. Lawrence de 1935 yılında bir trafik kazasında öldü. İki delikanlıya çarpmamak için motosikletinin gidonunu çevirmek zorunda kalmıştı. Gertrude Bell 1926'da intihar etti. Arnold Wilson devlet memuriyetinden ayrılarak Anglo-İran Petrol Şirketi'nde çalışmaya başladı. Elli beş yaşındayken, hava kuvvetlerinde görev aldı, Dunkirk semalarında hayatını kaybetti. Sykes'la vardığı anlaşma yüzünden Fransa'yla İngiltere arasında onca anlaşmazlık çıkmasına yol

açan Picot'nun kariyeri, onu töhmet altında bırakacak şekilde son buldu. 1920 yılında Suriye'deki görevine başkası atandı, o Bulgaristan'a gönderildi, orada adı kötüye çıkmış bir kadınla açık ilişkisi yüzünden skandal yarattı. Buenos Aires'e atandığında ise yeni skandallar onu kovaladı, bu sefer borçlarını ödemediğine ilişkin hikâyeler dilden dile dolaşmaya başladı. 1932'de Fransız diplomatik servisinden emekli oldu ve tarih sahnesinden çekildi.

İngiltere'yle Fransa, Ortadoğu barış çözümlerinde oynadıkları rolün bedelini ödemek zorunda kaldılar. Fransızlar Suriye'de düzeni hiçbir zaman sağlayamadı, aldıkları o topraklar hiçbir zaman maliyetini çıkaramadı. İngilizler Irak'tan ve Ürdün'den mümkün olduğu kadar çabuk çekildiler, ama kendilerini Filistin'e çakılmış buldular. Orası giderek Araplarla Yahudiler arasında zehirli çıban olma niteliğini artırıyordu. Arap dünyası uğradıkları ihaneti asla unutmadı, nefretini ve düşmanlığını Batı kalleşliğinin en yakındaki temsilcisine, Filistin'deki Siyonist mevcudiyetine yöneltti. Araplar savaşın sonunda kısa bir süre için doğan 'birlik içinde bir Arap dünyası' umudunu da unutmadı. 1945 sonrasında tüm eski güceniklikler ve o umut, Ortadoğu'yu biçimlendirmeyi sürdürdü.

28
Filistin

Şubat 1919'un sonunda orta yaşlı bir İngiliz kimyager, Paris'ten karısına mektup yazmaktaydı: "Dün, Şubat'ın 27'si saat 15:30'da, Quai D'Orsay'de tarihi bir toplantı yapıldı." Karısına o anın harikulade bir an olduğunu, hayatının zafer anı olduğunu söylüyordu. Sonradan İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olacak olan Chaim Weizmann, kendisi gibi Siyonistlerden oluşan bir heyetle birlikte Yüksek Konsey'in karşısına çıkmış, Filistin'de Yahudilere bir vatan talebini savunmuştu. Kısa konuşmuştu o gün Paris'te. Sözleri her zamanki gibi net ve enerjikti. Büyük güçlerin kendi çıkarlarına hitap etmişti: Milyonlarca Yahudi, eski Rusya ve Avusturya İmparatorlukları'ndan ayrılmak istiyordu. Bu insanlar nereye gidebilirdi? Büyük güçler doğal olarak, ülkelerine girmek isteyen her yabancıyı dikkatle inceleyecekler, Yahudileri tipik 'gezgin yabancı' olarak göreceklerdi. En iyi çare, Filistin'e gitmelerine izin vermekti. Filistin'in geniş toprağına göre nüfusu azdı. Bol bol boş yer vardı. Parayı ve emeği de katınca (dünya Yahudileri her ikisini de harcamaya hazırdı), o topraklar daha milyonlarca insan kaldırırdı. Tek gerekli olan, barış mimarlarından gelecek işaretti. Weizmann gururla konuşuyor, bunu on sekiz yüzyıldır mağdur edilmiş, kurban edilmiş bir halk adına istediğini söylüyordu. Karısına, konuşmasını bitirdiğinde Sonnino'nun ayağa kalkıp kendisini orada tebrik ettiğini anlatmaktaydı. Ardından Balfour'la diğerleri de kutlamışlardı onu. Bir tek Fransızlar kutlamamıştı.

Paris'te pek çok delegasyon vardı, pek çok talepler sunuyorlardı. Siyonistlerin etkinliği de, gücü de, Çekler ya da Polonyalılar kadar büyük değildi. Kamuoyunun bilincinde de, Ermeni davasına benzer bir Yahudi davası kavramı yoktu. Evet, gerçi yüksek yerlerde bazı dostları vardı, ama düşmanlar, en azından kayıtsızlar da pek çoktu. Ama Weizmann yine de kendini zafer kazanmış gibi hissetmekte haklıydı. Fransızlar düşman kesilmiş olsa bile, Amerikalılarla İngilizlerin kendi arkasında olduğunu biliyordu. Aslında söyleyeceği sözleri daha önce o ülkelerin delegeleriyle birlikte gözden geçirmişti. Weizmann da, Siyonizm de, ilk başladıkları zamana göre çok yol almışlardı ve daha da alacaklardı.

Kendi halinde bir tomruk tacirinin oğlu olan Weizmann, 1874'te Rusya'da, ufacık bir köyde dünyaya gelmişti. Orayı, "Pale yerleşimi dünyanın en karanlık, en uzak köşesi," diye tarif ediyordu. Dünya Yahudilerinin neredeyse yarısı Rusya'da yaşamaktaydı. Sayıları 7 milyon kadardı. Çoğu, bugün Belarus, Ukrayna ve doğu Polonya topraklarına

yayılmış bulunan Pale bölgesine sıkıştırılmıştı. Bölge engebesiz, yamyassı ve bataklıktı. Yahudi yazarlardan biri orayı, "acılı ve tekdüze, kışın buz gibi soğuk, yazın boğucu sıcak," diye anlatmıştı. Yahudiler gelenek ve inanç açısından zengin, ama başka her bakımdan çok fakirdi. Sayıları gerçi artıyordu ama, çar yönetiminin onlara kullandırdığı toprak ve kaynaklar hiç artmıyordu. Bir gözlemci, "Sanki koskoca Rusya'daki tüm Yahudiler biraraya toplanacak, çukura atılmış çekirgeler gibi birbiri üstüne yığılacakmış gibi," diyordu. Hükümet zaman zaman kayıtsızlıkla gaddarlık arasında gidip geliyor, bir çare bulmadığı gibi, Yahudi aleyhtarı gösterilere, pogromlara (Rusya'daki Yahudi soykırımı) karşı bir savunma da sunmuyordu. Bir Yahudi şair, "Çirkin bir hayat," demişti. "Zevki de, tatmini de yok, görkemi ve ışığı da yok, ılık sabun gibi, tadı tuzu olmayan bir hayat."

Ama o dünyada bile fikirler pıtrak gibiydi. Sosyalizm, demokrasi ve milliyetçilik fikirleri! Bazı Rus Yahudileri, örneğin Troçki, yüzünü ihtilalden yana çevirdi. Sayıları yüzbinlere varan daha büyük bir kalabalıksa, kuzey Amerika'ya ya da Batı Avrupa ülkelerine göçtü. 1914 öncesi yıllarda ABD'deki Yahudi nüfusu 250.000'den 3 milyona çıkarken, İngiltere'de de 60.000'den 300.000'e tırmanıyordu. Batıya göçen Rus Yahudileri arasında genç Weizmann da vardı. Batı Avrupa'da bambaşka bir dünyayı keşfetti. Orada getolar da, Yahudilere karşı eski yasal ayrımcılıklar da ortadan kaybolmuştu. Yahudiler de İngilizler gibi, ya da Fransızlar, Almanlar gibi yaşayabiliyordu. Yalnızca dinleri vatandaşlarının çoğundan farklıydı, o kadar. Weizmann kendine bir eş buldu. O da Rusya'dan gelmeydi ve tıp eğitimi alıyordu. Weizmann'ın hayatta iki tutkusu vardı, biri kimya, öbürü de Siyonizm'di.

Başlangıçta Siyonizm, yani Yahudilerin de bir vatanı, belki bir devleti olması, orada çoğunluğu Yahudilerin oluşturması, güven içinde, gururlarını koruyarak yaşayabilmesi rüyası, yalnızca bir avuç insana, bazı çatlaklarla hayalperest bazı kimselere çekici geliyordu. Ama 1900'e gelindiğinde çok şey değişmişti. Milliyetçilik belki Siyonizmin yaratılmasına da katkıda bulunmuştu ama şimdi Yahudilere bir takım tehlikeler de getirmeye başlamıştı. Daha başka milliyetçiler, örneğin Fransız ve Alman milliyetçileri, kendi içlerindeki azınlıklara kuşkuyla bakar olmuşlardı. Avrupa'nın Yahudilere yönelik o eski ve karanlık nefreti, şaşırtıcı ve dehşet verici bir biçimde hortlamış, toplumla entegre olan laik Yahudileri bile hedef almaya başlamıştı. Sigmund Freud'un babası kaldırımda yürürken, biri şapkasını başından bir vuruşta yere atmış, "İn kaldırımdan, Yahudi!" diye bağırmıştı. 'Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik' ülkesinde şaşılacak kadar çok sayıda Fransız, bir davada uydurma bir suçlamaya inanmaya hazır olduğunu gösterdi, bunun tek nedeni de, suçlanan Alfred Dreyfus adlı subayın Yahudi olmasıydı. Savaş öncesi Viyana'sında belediye başkanı, ün salmış bir Yahudi düşmanıydı. Kentin sevimli kafelerinde artık Yahudileri alaya alan fıkralar anlatılıp duruyordu. 1897'de, Theodor Herzl adlı Viyanalı gazeteci, dünyanın ilk Siyonist kongresini toplamıştı. Weizmann ikinci kongreye, ardından da üçüncüsüne katıldı.

Uzun boylu, keçi sakallıydı. "Biraz daha iyi beslenmiş bir Lenin"i andırıyor, çok özgüvenli görünüyordu. Siyonist hareketin yaşlılarını fazla çekingen oldukları için eleştirmekteydi. Uganda'yı İngilizlerden satın alıp orada bir Yahudi devleti kurmayı öneren Herzl ile açıkça görüş ayrılığına düştü. Gerek Weizmann için, gerekse neticede Siyonistlerin ezici bir çoğunluğu için, tek ihtimal Filistin'di. Filistin o sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun köşede kalmış, küçük ve geri bir vilayetiydi. Kutsal yerler oradaydı. Son Yahudi krallığının kalıntıları oradaydı. O krallıktan ne kaldıysa, hepsini Romalılar yok etmişti. Bir keresinde Weizmann'a, Yahudilerin neden Filistin üzerinde hakkı olduğuna inandığı sorulduğunda, "Bellek doğrusunu bilir," demişti.

Weizmann, içinde yaşadıkları toplumda asimile olmuş, Siyonizmi desteklemeyen Yahudilerden hiç hoşlanmazdı. Kördü onlar, daha da beteri, vatansever değillerdi. Öğrenciliği sırasında tanıdığı Alman Yahudilerinden söz ederken, "Çoğu Yahudilerin gözden kaçırdığı, Yahudi trajedisinin de çekirdeğini oluşturan en önemli şey, enerjilerini ve beyinlerini Almanlara verirken aslında bunu Alman kimlikleriyle yaptıkları, Yahudi kimlikleriyle yapmadıkları, bu yüzden de Almanları zenginleştirip Yahudilerden uzaklaştıklarıdır," diyordu. Filistin'de bir Yahudi vatanı kurulması şarttı. "Filistin!" diye direniyordu. Ayrıca, Bir Yahudi milletinin kendi içinden, kendi güçleri ve kendi gelenekleriyle kurulması, Yahudilere yeni bir konum getirecek, %100 Yahudi bir tip yaratacaktı.

1914'te Weizmann, Manchester üniversitesinde biokimya okutmanıydı. Aidat ödeyen 130.000 üyeye sahip olacak kadar ilerlemiş bulunan Siyonist teşkilatında da yükselmişti. Ama henüz kendi istediği mevkie gelebilmiş değildi. Doğudan gelme Yahudiler onun fazla İngilizleştiğini düşünüyor, İngiliz Yahudiler de onu fazla Rus buluyorlardı. Herzl'ı eleştirmekle eski kuşak Yahudilerin çoğunu gücendirmiş, alaycı tavırları, sıkıcı kimselere tahammülsüzlüğü nedeniyle de kendi çağdaşlarıyla arası bozulmuştu. Konuşma yaptığında, sanki kürsüden ders anlatıyor, dinleyenlere tepeden bakıyordu. Daha sonra İsrail'in dışişleri bakanı olacak olan Abba Eban, gençliğinde onun yanında çalışmıştı: "Söylem ve duygularında bilimcilere özgü bir tasarruf içindedir, gerçeklere çok bağlıdır, Yahudi kitlelere Siyonist görevlerinin ne kadar zor ve karmaşık olduğunu anlatırken âdeta zalim bir ısrar içindedir," diye hatırlıyordu. Weizmann sonunda Siyonizmin lideri oldu, çünkü o işi becerebilecek başka kimse bulunamamıştı. Sık sık morali bozuluyor, istifa tehditleri savuruyordu ama, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaya dönük uzun vadeli hedefinden hiçbir zaman vazgeçmedi. Belki de Siyonizme en büyük katkısı, gerek Yahudi toplumu içinde, gerekse dünya liderleri arasında en kilit isimleri kazanabilme becerisiydi. Bir hasmına şöyle demişti: "Pinsk'den gelme bir *yid*, bir taşra üniversitesinde *hemen hemen* profesör olan ben, Chaim Weizmann, Yahudiliğin *çiçeğini* organize edip öyle bir projeye yönlendirdim ki, herhalde Rothchild (Lord) ile uyduları bu işi baştan sona bir çılgınlık sayar!"

Savaşla birlikte Weizmann da temposunu artırdı. Kendi tahminlerine göre, çeşitli politikacı, yüksek memur, diplomat gibi, Filistin'i Yahudilere kazandırmakta rolü olabilecek 2000 kişiyle görüşme yapmıştı. İngiliz üst sınıflarında yabancılara ve Yahudilere karşı beslenen o belirsiz mesafeliliği aşmayı başardı. Cecil şaşkınlıkla, "Bu adamın o 'bastırılmış heyecanı' ve 'davranışındaki olağanüstü etkileyicilik' karşısında, insan o itici, hatta sefil dış görünüşünü unutuyor," diyordu. Weizmann, Cecil'i fethetmişti. Daha önemlisi, 1916'dan sonra dışişleri bakanı olan kuzeni Balfour'u da fethetmişti. Aralarındaki garip bir dostluktu. Pale'den gelen katı, adanmış bir Yahudiyle, hayatın içinden keyifle kayarak ilerleyen, çekici hayat adamı İngiliz! Ama Weizmann için, özellikle de Siyonizm için, o dostluk çok hayatiydi.

Balfour'u tanımlamak her zaman zor olagelmişti. Filozofken politikacı olmuş, tenisi ve golfu seven bir 'estet'ti. İrlandalıların zor yoldan öğrendiği gibi, acımasız biriydi, ama astlarına karşı her zaman çok nazik ve terbiyeliydi. Çok sevdiği bir gerilim yazarının adını unuttuğunda fena halde bozulmuştu. Hüzünlenerek, "Hep böyledir işte," demişti. "Ne nankör iş, ne nankör iş!" Yavaş hareket eden, zarif ama rahat giyinen, bazılarının "mezar taşına düşmüş ay ışığı gibi," diye tarif ettiği şekilde gülümseyen biriydi, kendini de, başka şeyleri de, nadiren ciddiye alırdı. Parlamentoda çok güzel konuşurdu, ama bunu da hafife alırdı. Churchill'e, "Aklıma geleni söylüyorum, dilbilgisi kurallarına göre kurulmuş ilk cümlemi söyleyince de yerime oturuyorum," demişti. Bir öğle yemeği daveti sırasında, iş karar vermeye geldiğinde garip bir zihinsel açmaza girdiğini anlatmıştı: "Konuyla ilgili olarak söylenmiş her şeyi hatırlıyorum, leyhte ve aleyhteki her tezi tekrarlayabilirim, hatta o konuda bir konferans bile verebilirim. Ama sonundaki karar neydi derseniz, o konuda kafam bomboştur." Onu savunanlar bunu "poz" diye algılıyordu. Sabahları yatağından öğlene kadar kalkmayışının çok çalışma biçimi olduğunu söyleyişi için de aynı şeyi düşünürlerdi. Ama bundan emin olamayanlar da vardı. Örneğin Churchill, "Hiçbir şeyin yapılmamasını istiyorsanız, görevi AJB'ye vermek en iyisidir," demişti. Lloyd George'a bir keresinde, Balfour'un tarihe nasıl geçeceğine ilişkin fikri sorulmuş, o şöyle cevap vermişti: "Mendildeki parfüm gibi olacak."

Babasından kalan servet, Balfour'u İngiltere'nin en zengin adamlarından biri yapmıştı. Çok dindar bir kadın olan annesinden de, Cecil ailesine özgü devlet memurluğu geleneğini ve 'Muhafazakâr' politikayı miras almıştı. Dışişleri bakanı görevinde halefi olacak Curzon gibi, o da herkesin herkese bir yerlerden akraba olduğu o soylular dünyasının insanıydı. Bir keresinde neredeyse nişanlanacakken, seçtiği kız tifodan ölmüştü. Hiç evlenmedi. Evini, ona çok bağlı olan kızkardeşlerinden biri yönetti. Ailesine, dostlarına çok yakındı, ama aslında onlara ihtiyacı yoktu. Onlardan birine yazdığı mektupta, "Her zamanki kadar gereklisin, ama o gereklilik ne kadar?" demişti. "Birimizin birimize ihtiyacı ne kadar?"

Akıllıydı, fikirlere hayranlık duyardı. Bir tartışmanın ana fikrini kavramakta yeteneği büyüktü. Ayrıca şaşılacak kadar, hatta korkulacak kadar da

ilgisizdi. Alman denizaltı savaşının en kızıştığı günlerde, olayın masrafları İngiltere ekonomisini boğma tehlikesi taşırken, her gün gelen gemi batına raporlarına tek tepkisi, "Çok bezdirici; bu Almanlar çekilmez," demek olmuştu. Lloyd George'un anlattığına göre, kabine toplantılarında bazen Balfour bir tezi başarıyla savunur, ardından karşıt görüşü de aynı derecede etkili biçimde savunduktan sonra, içini çeker, "Bana hangi yolun daha iyi olacağı konusundaki düşüncemi sorarsanız, çok şaşkın durumda olduğumu söyleyebilirim," derdi. Onu çok iyi tanıyan Curzon, kötü ve tehlikeli bir adam olduğu kanısındaydı:

"O kibar davranışı, olağanüstü entellektüel üstünlüğü, ıvır zıvır konulara karşı kayıtsızlığı, diyalektik gücü, uzun ve etkileyici hizmet kariyeri, içyüzünü bilmeyen herkesi körleştiriyor, acıklı cahilliğini, rejimine ilgisizliğini görmemelerine yol açıyor. Raporlarını hiç incelemez, gerçekleri hiç bilmez, kabine toplantılarından önce, sabah gelmiş dışişleri telgraflarını asla okumaz, hiçbir zaman ileriye bakmazdı. Eşsiz zekâsının kendini her durumdan kurtaracağına, bir krizden öbürüne rahatça zıplatacağına güvenirdi."

Bu durumda Balfour'un Siyonizme bir taahhütte bulunmuş olması da, bunda sebat etmiş olması da garip görünüyordu. Astlarından biri, onun bu konu dışında hiçbir şeye önem vermediğini söylüyordu. Acaba dindar büyütülmüş olduğu için mi (tıpkı Lloyd George gibi) Yahudi tarihini bu kadar iyi biliyordu? Bu yüzden mi Yahudilerin entellektüel kapasitelerine bu kadar hayrandı? Bir ara Nicolson'a, "Yahudiler beşinci yüzyıldaki Yunanlardan bu yana, gelmiş geçmiş en yetenekli ırk," demişti. Acaba bir ara dediği gibi, Siyonizmi de, "yaşadığı toplumda asimile olmayan Yahudiyi dinsel ve ırksal geleneğin devamlılığının koruyucusu olarak, dünya politikasında büyük bir muhafazakâr güç olarak" mı görüyordu? Ama bir ara House'a, "Bolşevizmin de, o tür tüm yanlışlıkların da, doğrudan dünya Yahudilerine kadar izlenebildiğini" duymuş olduğunu, buna inanma eğiliminde bulunduğunu da söylemişti. "Görünüşe göre, ya istediklerini elde etmekte, ya da şimdiki uygarlığı mahvetmekte kararlılar," demişti. Anti-Semitizmi bayağı buluyor, hatta ayıplıyordu, ama yakın dostu olan bir hanıma, "Gereğinden fazla Yahudiyle bir hafta sonu" geçirdiğini anlatmış, "Galiba İbraniler çoğunluktaydı; gerçi o ırka karşı bir önyargım yok (hatta tam tersine), ama yine de, ülkeye yabancıların göçmesine karşı çıkanları anlamaya başladım," demişti. Balfour'la ilgili bunca bilgiye rağmen, kafasının ve yüreğinin nasıl çalıştığı her zaman bir sır olarak kalmıştır. Bununla birlikte, ölümünden kısa süre önce en sevdiği yeğenlerinden biri, onun "Geriye baktığımda Yahudiler için yaptıklarımı en yapmaya değer şey olarak görüyorum," dediğini duymuştu.

Balfour, Weizmann'la ilk olarak 1906'da tanışmıştı: "Yahudi türü vatanseverliğin benzersiz bir şey olduğunu, Weizmann'la yaptığım o konuşmada fark ettim. Onlardaki vatan sevgisi, Uganda planıyla tatmin edilecek bir şey değil." 1914'te ikisi tekrar buluştular. Weizmann'a göre, bu buluşmada Balfour belirgin bir heyecanla, "Çok büyük bir ülkü uğruna çalışıyorsunuz,

tekrar tekrar gelmenizi isterim," demişti. Weizmann'ın tek fethi Balfour da değildi. Churchill, Sykes ve C.P. Scott da onun destekçisi kesilmişlerdi. Bunlar yetmiyormuş gibi, Lloyd George da aynı safta yer almıştı.

Lloyd George da Balfour gibi İncil etkisiyle büyümüş biriydi. "Bana kendi ülkemin tarihinden çok Yahudilerin tarihi öğretildi," diyordu. "İsrailoğullarının tüm krallarını sayabilirdim, ama İngiltere krallarından yarım düzine bile sayamadığım gibi, Galler'in krallarını da sayamazdım." Aslında Galler halkı da Yahudilere pek benziyordu. Dindardılar, yetenekliydiler, öğrenme tutkusuyla kavrulurlardı. İngiliz kuvvetleri Kudüs'ü aldığında Lloyd George çok sevinmişti. "Avrupa şövalyelerinin yüzyıllar boyunca başaramadığı bir şey!" demişti. Orta Avrupa coğrafyasıyla ilgili bilgileri pek cılız olabilirdi ama Kutsal Toprakları çok iyi bildiği kesindi. Filistin'deki İngiliz mandasının "Dan'dan Beersheba'ya" kadar uzanacağını söylediğinde, Barış Konferansı uzmanları atlaslarının başına koşmuş, onun ne demek istediğini çözmeye çalışmışlardı.)

Savaş sırasında cephane bakanlığı yaptığı sıralarda Lloyd George, kendini Weizmann'a borçlu hissettiğini söylemekten hoşlanırdı. İngiltere o sıralarda, patlayıcı yapmakta kullanılan asetonda darlık yaşamaktaydı. Şans eseri, Weizmann da bu maddeyi büyük çapta üretmekle ilgili bir proje üzerinde çalışmaktaydı. Büyük bir jest yaptı, savaş boyunca o çalışmanın verilerini İngiltere'nin kullanımına bedelsiz olarak tahsis etti. Lloyd George ondan, kralın vereceği bir nişanı kabul etmesini istediğinde, Weizmann, "Ben kendim için hiçbir şey istemiyorum," diye cevap verdi. Lloyd George bastırınca, bu sefer de Siyonist davasına destek istedi. Lloyd George anılarında, "'Filistin'de Yahudilere Milli Vatan' adlı ünlü deklarasyonun başlangıcı da o olaydı," demektedir. (Fransızların bir teorisi daha vardı: Lloyd George'un bir metresinin, aslında itibarlı bir Yahudi iş adamıyla evli olduğunu söylüyorlardı.)

Weizmann ve aseton hikâyesi kulağa çok hoş gelen bir hikâye olmakla birlikte, İngiliz devlet adamları, tüm iyi duygularına rağmen, İngiltere'nin çıkarlarına zarar verecek bir şey yapmaya razı değildi. Ama 1917 yılında, İngiltere'nin çıkarları da Siyonist çıkarlarıyla örtüşmeye yaklaşıyor gibiydi. Weizmann bir Yahudi Filistin istiyor, kurulacak devletin yıllarca korunmaya ihtiyacı olacağını da söylüyordu. Fransızlara güvenmiyordu, Amerikalılara karşı da hayli soğuktu. İngiltere yalnız güçlü değil, aynı zamanda hakkaniyetli ve adildi, ayrıca, "İncil'le ilintili bir millet olarak, Yahudilerle aralarında ruhani bir yakınlık da vardı." Yahudi göçüyle birlikte, Filistin âdeta Asya'nın Belçika'sı olurdu, İngiltere İmparatorluğu için de önemli bir stratejik kazanım sağlardı. "Filistin, Mısır'ın doğal bir devamıdır ve Süveyş Kanalını... Karadeniz'den ayıracak bir settir." İşte bu tez, Lloyd George'a da, Savaş Bakanlığına da, Dışişlerinde de en azından bazı kimselere anlamlı gelmekteydi. Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransızlara vaat edilmiş olan Filistin bu sayede Fransızlardan kurtarılabilirse, çok daha iyi olurdu. 1917'den itibaren, Lloyd George'un teşvikiyle Sykes, gizli gizli Weizmann'la

ve diğer Siyonistlerle buluşmaya başladı. İngilizlerin desteğini Siyonistlere doğru çeviren son ve belki en güçlü etken de, Yahudiler arasında propagandanın başlamasıydı. Mesajlar özellikle Amerika'daki Yahudilere ulaşmaktaydı ve o sıra Amerika henüz savaşa girmiş değildi. Ayrıca Rusya'daki Yahudiler de etki altındaydı. Onlar da, anlaşılabilecek nedenlerle, kendi yönetimlerine karşı oldukça soğuktular. Pek çok Yahudinin yaşadığı Almanya'da hükümetin Yahudiler yararına bir bildiri yayınlamayı düşündüğüne ilişkin kaygı verici söylentiler Londra'ya ulaşınca, İngiliz hükümeti şimşek hızıyla harekete geçti.

Curzon, meslekdaşlarının çoğundan farklı olarak, Filistin'i ziyaret etmişti ve Siyonist rüyasının saçma bir şey olduğu kanısındaydı. "İleri ve entellektüel bir toplumun kendini bağlayacağı daha berbat bir ilişki düşünemiyorum," diyordu. Ardından garip bir de soru soruyordu: "Ülkenin kendi halkı ne olacak?" Gerilim içindeki Hindistan bakanı Montagu'den çok daha ateşli bir iddia geldi. Ona göre Siyonizm "kötü bir politik inançtı, İngiltere'nin vatansever insanlarının desteğini hak edemezdi." Kendisi inanç olarak Yahudi, ama uyruk olarak İngilizdi. Şimdi ona, asıl sadakatinin Filistin'e yönlenmesi gerektiği mi söylenecekti? O zaman diğer ülkelerin vatandaşı olarak yaşayan Yahudilere ne olacaktı? Hükümet bu itirazları dikkate almadı, Ekim 1917'de bir formül benimsedi. Sykes elindeki kâğıdı sallayarak toplantıdan dışarı fırladı: "Doktor Weizmann, oğlan doğdu!" diye bağırdı. Balfour İngiltere'nin politikasını kısa bir mektupla Lord Rotschild'e bildirdi. Rotschild önde gelen bir İngiliz Yahudisiydi. Mektup şöyle diyordu: "Kralın hükümeti Filistin'de Yahudilerin milli vatanının kurulmasına iyimser bakmaktadır ve bu amaca ulaşılmasını kolaylaştırmak için elinden gelen çabayı gösterecektir." Kelimeler çok dikkatle seçilmişti. İngilizlerin üzerinde ısrar ettiği "milli vatan" terimi, aslında devlet demek değildi. Weizmann ile diğer Siyonist liderler de bir o kadar dikkatliydi. Hemen bir Yahudi devleti kurmak gibi bir niyetin olmadığını söylediler. Uzak gelecekte, Filistin'e daha çok sayıda Yahudi göçünce, belli olmazdı tabii. Henüz pek herkes ikna olmuş değildi, belki de olmaları beklenemezdi. Deklarasyonun yayınlanışından bir gün sonra, The Times'ın manşeti, "Filistin Yahudilerin. Resmi Sempati" biçiminde çıkmıştı. Yahudiler de, Yahudi olmayanlar da, politikacılar, diplomatlar ve gazeteciler de, olayı Yahudi devleti bağlamında algılamaktaydı.

Bunu izleyen aylarda, İngiliz kuvvetleri Mısır'dan harekete geçip Kudüs'ü ve Filistin'i almak üzere ilerlerken, herkesin Yahudi Lejyonu diye bildiği, Yahudiler arasından özel seçilmiş kişilerden oluşmuş bir birlik de onlarla birlikte ilerliyordu.(Vladimir Jabotinsky, çok parlak zekâlı, çok sivri, aşırılık yanlısı bir Rus gazetecisiydi. Yahudi Lejyonunu yoktan var eden oydu. Üsteğmen olarak o da Filistin'e doğru yürümekteydi.

Allenby Filistin'de kendi askeri yönetimini kurunca, tüm bildiriler ve resmi belgeler, Arapçanın yanısıra İbraniceye de çevrilmeye başladı. 1918 yılının yaz mevsiminde, İngiliz hükümetinin onayıyla, Siyonistler

Kudüs'teki bir tepede arazi satın aldılar. Olaya Allenby ve tüm üst düzey Müttefik komutanlarının da dahil olduğu bir kalabalık tanık oldu. Weizmann oraya, İbrani Üniversitesinin temelini atıp ilk taşı yerleştirdi. Yine 1918'de İngiliz hükümeti, Weizmann başkanlığında bir Siyonist komisyonunun Filistin'e gönderilmesine yetki verdi. Komisyona verilen talimat gerçi biraz muğlaktı ama, yerel Yahudileri örgütlemenin yanısıra İngiliz askeri yönetimiyle de bir bağlantı halkası oluşturacaktı. Zaman içinde bu komisyon, Filistin'deki Yahudi cemaatinin resmi temsilcisi niteliğine büründü. Bazen kendini oluşum halinde bir hükümet gibi görerek hareket etmesi de İngiliz yetkililerden şikâyetler yükselmesine yol açıyordu.

Weizmann şahsen pek tedbirli hareket ediyordu. Derhal Yahudi devleti kurmak isteyen Jabotinsky gibi radikal azınlıkların baskılarına kolayca karşı koyabilmekteydi. Filistin mandasını, fazla emperyalist ve fazla Katolik olan Fransızların değil de, İngilizlerin ya da Amerikalıların alması için çeşitli manevralara girişti. Siyonizm'in içindeki bölünmeler ve çekişmeler nedeniyle, işi hiç de kolay sayılmazdı. Barış Konferansı'nın bir yansıması olarak Siyonist hareketin içinde bulunan Amerikalılar da Avrupalıların tahakkümünden yakınıyorlardı. Barış Konferansı'na gelen Amerikan Siyonist delegasyonu, Weizmann'ın diktatör davranışlı, antidemokratik biri olduğundan yakınıyor, Filistin'le ilgili Weizmann memorandumunu "fazla zayıf" buluyorlardı. Bir "Yahudi Komonvelti" hatta "Yahudi Devleti" istiyor, başında bir Yahudi yönetici, yönetiminde hep Yahudiler bulunmasında ısrar ediyorlardı. Bu hem yasama, hem de yürütme için böyle olmalıydı. Weizmann'a göre Amerikalılar hukuk konusunda fazla kitabi, siyasette de fazla saftı. "Taleplerimizin bir Barış Konferansı formülü olmayıp, günbegün, aybeay ısrarla takip edilmesi çok önemlidir," diyordu. İsteklerine biraz da yeniden istifa tehditlerine başvurması sayesinde ulaştı, çünkü İngiltere hükümeti öyle bir durumda mandayı üstlenmeyeceğini açıkça belirtmişti. O aşamada Amerikalılar da ona açıkça karşı çıkmaya hazır değildi. İlerde yüksek mahkeme başkanı olacak olan Felix Frankfurter'in dediği gibi, "Weizmann'ın İngiliz devlet adamları üzerinde de, Lloyd George'la Balfour gittikten sonra ülkeyi yönetmeyi sürdürecek olan bürokratlar üzerinde de müthiş bir etkisi söz konusuydu ve İngiltere'de olsun, Avrupa kıtasında olsun, hiçbir Yahudi böyle bir etkiyi kolay kolay sağlayamazdı."

Önde gelen Siyonistlerin çoğu Barış Konferansı'na katılmak üzere Paris'e gitmişti. Weizmann önemli ve etkili kimselerle görüşme turlarına devam ediyordu. House her zamanki gibi anlayışlıydı, Wilson ona kırk dakika ayırmıştı, Balfour da Filistin'in sınırlarının cömert biçimde çizileceği konusunda ona güvence vermişti. Fransızlar o kadar öne çıkmıyordu. Weizmann, Wilson'a, "Ben Fransızcayı iyi konuşurum," demişti. "Ama Fransızlarla aynı dili konuşmuyoruz." Weizmann dikkatli davranıyor, gelecekteki bir Yahudi devletinden de, Filistin'deki Yahudi çoğunluğundan da hiç söz etmiyordu. Ama bir keresinde bir cümle kurmuş, o cümlenin sonradan Siyonistlerin başına bela olacağını öngörmemişti: "İngiltere ne kadar İngilizse, Filistin de o kadar Yahudi olmalıdır!"

27 Şubat günü Siyonist misyonu Yüksek Konsey'in karşısına çıktığında, tek sözcü Weizmann değildi. Amerikalı Siyonistlerin hiçbiri konuşmadı, nedeni biraz da baş sözcülerinin Londra'dan henüz gelememiş oluşuydu, ama Avrupalı Siyonistlerin çoğu söz aldı. Polonyalı yazar Nahum Sokolov, dinleyicilerine, doğu Avrupa Yahudilerinin korkunç çilesini anlattı: "Bu mutsuz insanlar için kurtuluş saati artık çaldı," diyordu. O konuşurken seyreden Weizmann sonradan şöyle demişti: "Sokolov'un yüzünü görebiliyordum. Duygusallığa kaçmak istemem ama, sanki Yahudilerin iki bin yıldır çektiği acıları omuzlarında taşıyormuş gibiydi." Güçlü bir Rus Yahudisi olan Menahim Usişkin İbranice konuştu. Bu antik dil de yavaş yavaş hayata dönüyordu. Son konuşmacılardan, Fransız Siyonistleri arasında önemli biri sayılan şair André Spire ile saygın bilimadamı Sylvain Lévy ise, Weizmann'la arkadaşlarının itirazlarına rağmen delegasyona Fransız hükümetinin ısrarı üzerine katılmışlardı. Korkulan şey başa geldi. Siyonist misyonu Yahudilerin çoğu adına konuştuklarını iddia ederken, Spire ile Lévy çok daha karmaşık bir tablo çiziyorlardı. Fransız Yahudilerinin yalnızca küçük bir azınlığının Siyonist olduğunu söylüyorlardı ve haklıydılar. Birey olarak Fransız olmaktan gurur duyuyorlardı (Lévy konuşurken, "Duyguda Yahudi, ama her şeyden çok Fransız'ım," demişti.) Fransa'nın Filistin'deki eski haklarını talep ettiler. Bu haklara, Katoliklerin koruyucusu olmak da dahildi. Fransa bir Akdeniz ülkesi ve dünyanın büyük uygarlıklarından biri olduğu için, mandayı üstlenmek açısından en uygun devletti.

Fransız dışişleri bakanlığı yetkilileri memnuniyet içinde seyrediyorlardı. (Weizmann tiksintiyle, Lévy'nin hipnotize edilmiş gibi bir hali olduğunu söyleyecekti.) Fransızlar savaş sırasında Yahudilere bir vatan fikrini desteklemişlerdi. Bunu daha çok propaganda amacıyla yapmışlardı. Ama şimdi barış zamanı geldiğine göre, Fransızların Filistin'deki haklarından vazgeçmeye gerek yoktu. Sömürgeci lobinin söylemekten asla usanmadığı gibi, o haklar ta Haçlı Seferleri zamanına dayanıyordu. Picot, Kudüs askeri valisi Ronald Storrs'a, "Kutsal kent Türklerden alındığında Fransız halkının ne kadar sevindiğini İngilizler bilmiyor," demişti. Storrs da cevap olarak, "Biz aldığımıza göre, bizim halkımız ne kadar sevindi, bir de onu düşünün," demişti. Filistin'deki askeri işgalde görev alan Fransızlar, dikkati çekecek kadar dindar insanlardı. İçlerinden biri Storrs'a, "Fransa'da bir kilisede gözükmek tehlike, ama Filistin'de de kilisede gözükmemek tehlike," demişti. 1918 Aralığında Lloyd George'la yaptığı ünlü toplantıda Fransa'nın Filistin ve Musul'daki haklarından vazgeçen Clemenceau'yu Quai D'Orsay hâlâ affetmemişti. Siyonist misyon Yüksek Konsey önünde sunuşunu yapmadan önce, bir üst düzey yetkili, Spire ile konuşmuş, "Bir Fransız Siyonistinin Siyonizm'den yana konuşma yapmasını istiyoruz, ama siz Filistin'i Fransa'nın alması gerektiğini açıkça söyleyin," demişti.

Lévy (en azından Fransa açısından) daha bile iyisini başardı. Uzun uzun konuştu ve kendisinin kesinlikle Siyonist olmadığını söyledi. Weizmann'ın Filistin'e göçmek için bir işaret bekliyorlar dediği tüm doğu Avrupalı Yahudilerin gerçekten kalkıp oraya göçmesi durumunda doğacak sorunlara

işaret etti. Ülke henüz büyük bir nüfusu kaldırabilecek durumda değildi. (Açıkça söylemese de, Weizmann'ın kendi de bu konuda kaygılıydı.) Lévy ayrıca çok ciddi bir soruyu daha ortaya getirdi: Yahudilere bir vatan verilmesi acaba Yahudiler için en iyi şey miydi? Yahudilerin eşitlik hakları tüm dünya uluslarınca kabul edilir edilmez, hemen Filistin'de kendilerine istisnai imtiyazlar istemeye kalkışmalarının kendini çok şaşırttığını söyledi. Dünyanın her yanındaki Yahudiler nasıl olur da, bazı Siyonist liderlerin dediği gibi Filistin'in yönetimini paylaşabilirdi? "Bir ülkenin vatandaşı olma hakkını elde etmiş insanların, başka ve yeni bir ülkenin yönetimine katılması ya da orada başka vatandaşlık hakları kullanması, tehlikeli bir emsal yaratır," diyordu. Yahudiler zaten şimdiden çevrelerinde kuşku yaratmıştı. Kendi bir Fransız Yahudisi olarak bunun sonuçlarından korkuyordu. Bu iddialar, Montagu'nün Balfour Deklarasyonu'na saldırırken kullandığı iddialardı. Weizmann Montagu'nün eleştirileri için, "Utanç verici bir gösteri," demişti, bu sefer de öfkesini Lévy'ye çevirdi, "Artık sizi tanımıyorum. Siz bir hainsiniz," diye tısladı.

O gün Filistin'le ilgili bir karar verilmediği gibi, onu izleyen aylarda da verilmedi. Aslında Barış Konferansı'nın daha sonraki toplantılarında konu hemen hemen hiç açılmadı. Paris'te sık sık olduğu gibi, yıllar içinde özellikle ve giderek artan sorunlara yol açacak bir konu, hemen hemen hiç düşünülmedi. 1917 yılında Amerikalı bir istihbarat subayı, "Filistinliler Balfour Deklarasyonuna çok bozulmuş durumdalar," diye bilgi vermişti. "Siyonist liderlerin niyetinin apayrı bir Yahudi toplumu yaratmak olduğuna inanmış durumdalar. Ve eğer Siyonizm başarılı olursa, Filistinlilerin kendi dini ve politik hakları korunsa bile, ülkelerini kaybedeceklerinden eminler." Balfour Deklarasyonu onlara böyle bir koruma vaat ediyor, onlardan, "Filistin'in Yahudi olmayan toplumları" diye söz ediyordu. Bu ifade gerçekten garipti, çünkü Filistin'de yaşayan, çoğu Müslüman ve aralarında az sayıda Hıristiyan bulunan Araplar, Filistin'in 700.000 kişilik nüfusunun beşte dördünü oluşturmaktaydı. Ayrıca bu söz, dünyanın önemli devlet adamlarıyla Siyonist liderlerinin Filistin'i 'boş' bir arazi olarak görme eğilimini de ortaya seriyordu. Sykes açık konuşmuştu: "Eğer oraya Siyonistler gitmezse başkası gidecektir, çünkü doğa boşlukları sevmez." Bir İngiliz Siyonistinin aşağıdaki sloganı bulduğu rivayet edilmektedir: "Topraksız halka; halksız toprak."

Filistin'de Arapların yaşadığını kabul edenler bile onlara Batı emperyalizminin gözlüğüyle bakıyordu. Savaş öncesinde oraya gelen Siyonist yerleşimciler bile, yeni topraklarının ne kadar "Şarklı" ve ilkel olduğuna şaşıp kalmışlardı. Kendileri de, liderleri de, iyimser ve umut doluydu, çünkü çoğu ilerici ve liberal insanlardı. Oradaki varlıklarıyla Arapların ilerlemesine yardımcı olacaklarına inanıyorlardı. Herzl önde gelen Arap ailelerine mensup birine, Filistin'de refahın artacağı konusunda güvence vermişti. "Olaya bu açıdan bakan biri, ki en doğru açı da odur, Siyonizmin dostu olmak zorundadır," demişti. Arapların özyönetimi düşünmesi için hiçbir neden yoktu. Ama yine de, daha 1914 öncesinde bile Filistinli Araplar arasında mil-

liyetçilik dalgaları, Siyonist mevcudiyeti karşısındaki tedirginlikler, gelişmeye başlamıştı. Filistinlilerden söz ettiğinde İngiltere'nin Hindistan'a yolladığı bölge valisiymiş gibi bir havaya bürünen Weizmann, başlangıçta bu konuyu önemsememişti: "Yüzeysel bir zekâya ve hazırcevaplığa sahip olan Araplar bir tek şeye taparlar, o da güç ve başarıdır." Bu masumiyet, bu anlayışsızlık, gerçekten soluk kesiciydi ve çok da tehlikeliydi.

İngilizler 1919'da bile Filistin'de kendilerini Siyonistlerle Araplar arasına sıkışmış görüyorlardı. Siyonistler, askeri yetkililerin en iyi ihtimalle duygusuz, en kötü ihtimalle de Yahudi düşmanı olduğundan yakınırken bir dereceye kadar haklıydılar. Yahudi Lejyonundan Jabotinski'ye göre, İngilizler Araplarla kolay başa çıkardı, ne de olsa yüzyıllardır yönetip liderlik ettikleri diğer "yerliler" gibiydi onlar da. Yeni bir durum yoktu. Problem de yoktu. Siyonistler ise çok farklıydı. Onlar tepeden tırnağa problemdi. Her adımında zorlukların kaynaştığı türden problemdi hem de. Sayıları azdı, ama her nasılsa güçlü ve etkiliydiler. İngilizleri iyi tanımasalar da, Avrupa kültürüyle yoğurulmuşlardı ve karmaşık taleplerde bulunuyorlardı. (Jabotinski'nin probleme kendi katkısı da, bir yeraltı ordusu kurmaktı.)

İngilizler tabii şimdi tutamayacakları sözleri savaş sırasında bol keseden vermiş olmakla, kendi ikilemlerini biraz da kendileri yaratmışlardı. Bir yandan, büyük oranda Arapların yaşadığı bir yerde Yahudilere vatan sağlama fikrini desteklemiş, diğer yandan Arapları Osmanlı yöneticilerine karşı ayaklandırmak için onlara Arap bağımsızlığı sözü vermişlerdi. Araplar Filistin'in Arap yönetimi dışında sayılamayacağına işaret ettiklerinde, bu sefer İngilizler onları nankörlükle suçladı. Balfour şöyle demekteydi: "Umarım bütün olup bitenleri hatırlayınca, o küçücük pürüzü sorun etmezler; çünkü tarihsel açıdan ne olmuş olursa olsun, coğrafya açısından, bugün Arap toprakları sayılan yerde yalnızca küçük bir pürüz, yüzlerce yıldır oradan ayrı kalmış bir halka verilmektedir."

Ama Araplar, özellikle de Filistinli Araplar, bu konuyu sorun etmekten geri durmadılar. 1917'de gelen Balfour Deklarasyonuna da, 1918'de Siyonist komisyonun çıkagelmesine de, Filistin'in her yanında mavili beyazlı Siyonist bayrağının dalgalanmasına da, Yafa'daki Siyonist konferansında bölgenin adının derhal Eretz Israel (İsrail Ülkesi) olarak değiştirilmesinin önerilmesine de çok kaygılanmaktaydılar. Curzon bu konuda önceden uyarılarda bulunmuştu: "Eğer biz kendimizi Yahudilerden yana ilan edersek, tüm Araplar da Faysal tarafından gelen destekle öbür kefeye yüklenirse, ortaya sorunlar çıkar." Gerçekten de sorunlar çıkmak üzereydi.

İngilizler kendi attıkları adımların sonuçlarından kaçınmak amacıyla, Siyonistlerle Arap milliyetçilerini aralarında anlaşmaya teşvik ettiler. Weizmann 1918'de Filistin'i ziyaret ettiğinde, İngiltere Dışişleri Bakanlığı ona, "Araplar nezdinde Siyonistlerin gerçek amaçlarıyla ilgili kuşkuları gidermenin" son derece önemli olduğunu hatırlatmıştı. Kudüs askeri valisi Storrs, Siyonist konuklarla Arap eşrafa bir akşam yemeği partisi verdiğinde, Weizmann nazik bir konuşma yaptı; iki tarafın da yanyana çalışmasına bol

bol yer vardı. Dinleyicileri, Siyonistlerin siyasal güç peşinde olduğu yolundaki imalara inanmamalıydı. İki taraf da, ortak özerkliğe hazır oluncaya kadar birlikte ilerlemeliydi. O yaz Weizmann'la Faysal, Faysal'ın Akabe körfezi yakınlarındaki kampında buluştular. Buluşma arkadaşça, hatta dostça geçti. Weizmann birlikte çektirecekleri bir fotoğraf için başına Arap kefyesi giydi. Fransa'ya güvenmedikleri konusunda ikisi görüş birliğine vardı. Faysal Filistin'de bir Siyonist varlığına karşı anlayışlı görünüyordu, ancak Arap kamuoyu konusunda dikkatli davranması gerektiğine dikkat çekmekteydi. Zaten babasına danışmadan kesin bir taahhüde giremeyeceğini söylüyordu. Weizmann oradan ayrılırken, Faysal'ın Filistin'e pek önem vermediği izlenimini edinmişti. "Filistinli Araplardan hoşlanmıyor, onları Arap bile saymıyor!" diyordu. Yılın daha sonraki aylarında, savaş sona erdikten sonra, bu sefer Londra'da biraraya geldiler. Yine her şey iyi gitti. Weizmann Faysal'a, Siyonistlerin nüfuzlarını kullanabileceklerini, Amerikalıların Araplara desteğini sağlayabileceklerini söyledi, Faysal da buna karşılık, Filistin konusunda bir sorun öngörmediğine işaret etti. Weizmann'a, "Yahudilerle Araplar arasında herhangi bir sürtüşme olması garip olur," dedi. Ne de olsa, orada herkese yetecek kadar toprak vardı. 3 Ocak 1919'da ikisi iyi niyet ve geleceğe dönük umutlarla dolu bir anlaşma imzaladılar: Yahudilerin Filistin'e göçü teşvik edilecek, Siyonistler de Barış Konferansı tarafından kurulacağa benzeyen bağımsız Arap devleti için yardımcı olacaklardı. Faysal anlaşmaya eklenen küçük bir kaydın altına imzasını attı. Kendisinin bu anlaşmaya uyması, İngilizlerin Araplara verdikleri sözleri tutmalarına bağlı olacaktı. İşe yaramayacağı zaten baştan belli olan bu anlaşma, Faysal'la İngilizler arasında ve Filistin'de Yahudilerle Araplar arasında açılmakta olan uçurumun dibini boylayıp yok oldu.

Filistin'in kaderi, yüzyıllardır olduğu gibi, yine dış güçlerin eline kalmıştı, 1919 yılında bunun anlamı da İngilizlerle Fransızlardı. İtalya bu arada işgal askerlerinin arasına kılık değiştirmiş birkaç papaz katarak, Kutsal Topraklardaki Hıristiyanları koruma yolundaki hevessiz girişimine zemin hazırlamaya çalıştı. Ama aslında İtalya'nın derdi, kendilerinin alamayacağı herhangi bir şeyi Fransızların almasını engellemekti.

ABD'ye gelince, onlar İkinci Dünya Savaşı sonundakinden farklı olarak, pek az bir rol oynadılar. Bir kere, ABD hükümeti Balfour Deklarasyonu'nu sessiz sedasız onaylamıştı ve Wilson da Siyonizm'e sempatiyle bakıyordu. New York'lu saygın bir hahama, "Benim gibi bir papaz çocuğunun Kutsal Toprakları kendi halkına iade etmeye çalışması ne garip!" demişti. Kendi milliyetçiliklerini yaşamanın Yahudilere iyi geleceği kanısındaydı. Hatta bir ara (pek kısa bir süre için bile olsa) Filistin'de bir Amerikan mandasını bile düşündü. Ama beri yandan, kendi kaderini tayin hakkının kutsal ilkeleri de vardı. Azınlığı oluşturan Yahudilerin istekleri (çünkü Filistin'de herkes de Siyonist değildi) neden çok daha kalabalık olan Arapların isteklerinin üzerine çıksındı ki? Amerikalı Siyonistlerden Yüksek Mahkeme üyesi Louis Brandeis, Balfour'la birlikte zekice bir çözüm geliştirdi. Yalnızca 'sayısal' kendi kaderini tayin hakkını kullanmak hataydı. Filistin'deki Yahudi

vatanının potansiyel sakinlerinden pek çoğu henüz oranın sınırları dışında yaşıyordu. Balfour, "Üstelik Siyonizm, ister yanlış ister doğru, ister kötü ister iyi olsun, çağlar sürmüş geleneklere, bugünün ihtiyaçlarına, geleceğe dönük umutlara dayalı bir şey," diyordu. "Bunlar şimdi o eski topraklarda yaşamakta olan 700.000 Arabın isteklerinden ve önyargılarından çok daha derin bir öneme sahip şeyler." Sonra eski diplomasi diline geri dönüyor, "Siyonizm'in arkasında Büyük Güçler var," diyordu. Ama Wilson yine de, Ortadoğu'ya yolladığı İnceleme Komisyonunun görev alanına Filistin'in de dahil edilmesinde ısrarlıydı. ABD'li iki komisyon üyesi, King ile Crane (biri profesör, diğeri iş adamıydı), 1919 sonunda verdikleri raporda, Filistin'deki Arapların "Siyonist programının tümüne şiddetle karşı olduğunu" bildirdiler, Barış Konferansı'nın Yahudi göçünü sınırlamasını, Filistin'de bir Yahudi vatanı kurma fikrinden de vazgeçmesini önerdiler. Hiç kimse bu önerilere kulak asmadı. Wilson artık ABD'ye dönmüştü, İngilizlerle Fransızlar da hâlâ Ortadoğu'nun tümüne ilişkin çözümler üzerinde didişmekteydi.

Artık Filistin konusunda en önemli şey, ülkenin gelecekteki sınırlarıydı. Lloyd George'un o havalı konuşmasında "Dan'dan Beersheba'ya kadar" diye ortaya serdiği harita, Fransızları adamakıllı kaygılandırmıştı. Onlar bu sözleri, Filistin'i genişletmek, kuzeyde Suriye'den toprak kapmasını öngörmek olarak almaktaydılar. Acaba Dan, Litani nehrini ve Ürdün'ün üst kesimlerini de kapsar mıydı? Ortadoğu'da su her zaman önemli bir konuydu. Siyonistler daha geniş sınırlar için üsteliyordu. Weizmann, "Filistin'in ekonomik gelişmesi için bu çizginin Ürdün'ün doğusundaki toprakları da içerir şekilde çizilmesi, geniş Yahudi yerleşimlerini alabilecek ve taşıyabilecek kapasitenin yaratılması kesinlikle şarttır," diyordu. Onun düşündüğü sınırlar, bugünkü Ürdün'ün bir kısmını da içine alıyordu. İngiliz hükümetinin bu teze destek vermesi, Fransızların etkinlik alanını sınırlamak ve (henüz var olmayan) Mezopotamya-Akdeniz demiryolu hatlarını korumak amacından kaynaklanıyordu. Quai D'Orsay itiraz etti. O zaman Filistin ta Şam kentinin banliyölerine kadar dayanacaktı. Clemenceau Siyonistlere ve (kendi bakış açısına göre) İngilizlere daha fazla ödün vermeyi reddetti. Suriye-Filistin sınırı, Sykes-Picot Anlaşması'nda çizilene göre pek fazla değişikliğe uğramadı. Fransızlar bir tek, Filistin'in Suriye'den gelen su fazlasını kullanmasına izin verdiler. Bu konu bugüne kadar hep sorun yaratmayı sürdürdü.

Nisan 1920'deki San Remo görüşmelerinde, İngiltere ile Fransa nihayet Ortadoğu konusundaki anlaşmalara ilişkin aralarında mutabakata varabildiler. İngiltere Filistin mandasını aldı. (Mandanın şartları arasında Balfour Deklarasyonunun uygulanması da vardı.) Fransızlar, Hıristiyanların korunmasıyla ilgili eski haklarını korumak için son bir çaba daha gösterdiler. İtalyanlar, İngilizlerle varılmış daha önceki bir anlaşmaya dayanıyormuş gibi görünen bir girişkenlikle, Osmanlı İmparatorluğu ortadan kalktığına ve Filistin'i de 'uygar bir ülke' üstlendiğine göre, artık o konuda özel düzenlemelere gerek kalmayacağını ileri sürdüler. Konferansın sonunda Lloyd George, Filistin'den koşup yetişmiş olan Weizmann'a, "Artık startı

aldınız; bundan sonrası size kalıyor," dedi. Filistinli Araplar San Remo'da temsil edilmemişti, ama iki hafta önce Filistin'de Yahudilere karşı patlayan ayaklanmalarla duygularını açıkça ifade etmişlerdi. İş mandanın ayrıntılarını toparlamaya ve Milletler Cemiyeti'ne onaylatmaya kalıyordu. Bu da iki yıl sürdü, çünkü Osmanlı Türkiyesiyle bir anlaşma imzalamak mümkün olmadı. İngilizler sanki Filistin resmi olarak kendilerininmiş gibi davranmayı sürdürdüler. İngiltere hükümeti Araplara verdiği sözlerin bilincinde olarak, artık sömürge bakanı olmuş olan Churcill'in zorlamasıyla, mandayı ikiye ayırdı, Ürdün'ün batısında kalan alanı Filistin olarak adlandırırken, doğuda da Faysal'ın kardeşi Abdullah'ın yönetiminde Ürdün'ü oluşturdu. Weizmann hayal kırıklığına uğramıştı. Ürdün nehrinin doğusundaki toprakların aslında 'Filistin'in hayati ve ayrılmaz bir parçası' olduğunu kendisi Churchill'e defalarca söylemişti. Toprağı bereketli, iklimi diriltici, suyu da boldu oranın. Tüm iyimserliğiyle, böyle bir düzenlemeyle Yahudi yerleşimlerinin, yerel halkla hiçbir sürtüşmeye meydan vermeden kendi yolunda ilerleyebileceğini anlatmıştı. Ama Siyonistler sırf bu nedenle İngiltere'yle kapışmaya da hazır değildi. Manda şartlarının kendilerinin leyhine kaleme alınması çok daha önemliydi.

Bu kolay iş değildi. İngilizler de yavaş yavaş, Filistin'de bir Yahudi vatanı oluşturmanın kendi başlarına dert açacağını fark etmeye başlıyorlardı. Curzon dışişlerindeki pek çok kişiye tercüman olarak Balfour'a şöyle diyordu: "Ben şahsen Filistin'in, mandayı yöneten tarafa büyük bir diken oluşturacağına öylesine inanıyorum ki, bana kalsa bu sorumluluktan fırsat varken çekilirdim." Siyonizm, daha önce var olmayan bir şeyi yoktan var etmişti. Artık örgütlü bir Filistin Arap kamuoyu vardı. Bu kamuoyu, protesto mektuplarını, dilekçeleri, kendi kaderini tayin hakkı dilini kullanmayı da çarçabuk öğrendi. Filistin sokaklarında kalabalık güruhlar daha doğrudan eylemi seçtiler. 1920'den itibaren İngilizler ikide bir patlayan Yahudi aleyhtarı şiddetle uğraşmak zorunda kaldılar. Churchill genelde Siyonistlere sempatiyle bakan biri olmasına rağmen, Lloyd George'u uyarmış, "Filistin'i elde tutmak bize yılda 6 milyona patlıyor, Siyonist hareket Araplarla her zaman sürtüşecek," demişti. "Fransızlar Suriye'ye 4 *tümen* yollamak zorunda kaldı, finansmanını bize ödemedikleri borçlarından çıkarıyorlar. Siyonist harekete onlar da karşılar, Araplara bizi gerçek düşman diye göstermeye kalkacaklar."

İngilizler bir çareden bir çareye atılıyordu. Belki de Araplarla (bu sefer Filistinli Araplarla) Siyonistler yine de bir anlaşmaya varırdı. 1921'in yaz mevsiminde bir Filistin Arap delegasyonu kalkıp Londra'ya geldi. Churchill onların Siyonistlere yönelik sonu gelmez şikâyetlerini büyük bir sabırsızlık içinde dinledi. (Delegasyon liderinin, "Verdiğiniz bu söz nedir ve ne anlama gelmektedir?" şeklindeki sorusuna cevap vermemeyi başardı.) Sonunda Araplara, "Siz Dr. Weizmann'la adamakıllı bir konuşun," tavsiyesinde bulundu. "Onunla gelecek birkaç yıl için bir şeyler ayarlayın." Ama tarafların ikisi de, diğeriyle ciddi olarak görüşmeye hazır değildi. Weizmann onları, "Siyasi şantajcılar" ve "işe yaramaz adamlar" olarak görüyordu.

Araplar da, Balfour Deklarasyonu'nu ve o bağlamda atılan herhangi bir adımı asla kabul etmeyeceklerini bir kere daha tekrarladılar.

İngilizler beri yandan manda dilini de yumuşattılar, Yahudi milli vatanının 'Filistin içinde' olacağını, ama 'Filistinin tümü' demek olmadığını gösteren ifadeler kullanmaya başladılar. Mandanın görevi olan 'kendini yönetme olanağını geliştirmek' yerine, 'kendini yöneten kurumlar' kurmaya yöneldiler. Weizmann durmadan seyahat ediyor, telgraflar, mektuplar yolluyor, çok sayıdaki nüfuzlu tanıdıklarını yokluyor, İngiltere hükümetinin koşulları daha da zayıflatmasını önlemeye çabalıyordu. Çaresizlik içinde, Albert Einstein'a bir mektup yazmış, "Dünyanın tüm kuşkulu tipleri bize karşı birleşmiş durumda," demişti. "Köle ruhlu zengin Yahudiler de, karanlık fanatik, yalnızlığa gömülmüş Yahudiler de, Vatikan da, Arap suikastçiler de, İngiliz emperyalisti Yahudi düşmanı gericiler de; kısacası tüm köpekler ulumaya başladı." Ama aslında o kadar da yalnız değildi. En beklenmedik yerlerden bile destek geliyordu. Bunlar arasında Alman Siyonistleri, İngiliz kilisesinin din adamları, İtalyan Katolikleri bile vardı. Amerikan Kongresi içe dönük, kapanık tutumundan uyandı, Yahudi milli vatanı leyhine bir karar aldı. Weizmann'ın önde gelen İngiliz müttefikleri de sağlam basmayı sürdürdüler. 22 Temmuz 1921'de Balfour'un evindeki özel bir toplantıda, Lloyd George'la Balfour ona, sonunda bir Yahudi devleti kurulacağını kendilerinin baştan beri öngördükleri yolunda güvence verdiler. Siyonistlerin Filistin'e silah sokması konusu ortaya çıktığında, Churchill göz kırptı, "Biz aldırış etmeyiz, ama lafını etmeyin," dedi. Filistin Arap heyetenin pek 'karın ağrısı' olduğu konusunda herkes görüş birliği içindeydi. Lloyd George neşeyle, "Neden rüşvet vermiyoruz onlara?" diye sordu. Başbakan hep böyle ilham verici fikirlerle doluydu. Balfour'a, "Albert Hall'da Siyonizm konusunda bir büyük konferans daha vermelisin," dedi.

Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti, İngiltere'nin ortaya getirdiği Filistin mandasını onayladı. Filistin'de bir Arap kongresi, mandayı tümüyle reddetti. Weizmann sevinçten uçuyordu. Manda Yahudileri resmen bir halk olarak tanımıştı. Ama bu da Yahudilerin mücadelesinde yalnızca birinci bölümün sonuydu. "Eğer Filistin'de çalışmaya devam edebilirsek, gün gelir, mandaya gerçek değerini kazandırma fırsatı da doğar." O fırsat en korkunç ve en beklenmedik şekilde, Hitler'le ve İkinci Dünya Savaşıyla gelecekti.

Balfour Filistin'i ilk defa 1925'te, Weizmann ve eşiyle birlikte ziyaret etti. Kudüs'te yeni İbrani Üniversitesi'ni açarken heyecan verici bir konuşma yaptı, Yahudi vatanının gerçekleşmesinde kendi oynadığı rolü gururla anlattı. Yahudilerin kendini Kudüs'te karşılayışından pek etkilenmişti, ama Arapların matemde olduğunu, bir protesto eylemi gereği dükkânlarını bile kapatmış olduklarını fark etmemişti. Özel sekreteri, Araplardan gelen yüzlerce öfkeli telgrafı o görmeden imha etmeyi başardı. Grubuyla birlikte biraz gezmek üzere Suriye'ye geçtiğinde, Fransız yetkililer çevresine atlı koruma ekibi verdiler. Buna hayli canı sıkıldı. Şam'da kaldığı otel 6000 kadar heyecanlı Arap tarafından kuşatıldı. Kaldırım taşları havada uçmaya

başladığında Fransız atlıları ateş açtı. Balfour durumu garipseyerek seyrediyordu. Grupla birlikte dolaşan genç bir Arap, ona neden Siyonizme karşı bu kadar büyük bir muhalefet olduğunu anlatmaya çalıştı. Balfour ona, yaşadığı deneyin sonuçlarını "olağanüstü ilginç" bulduğunu söylemekle yetindi. Sonunda Sphinx'e binerek Avrupa'ya geri döndü.

29

Atatürk ve Sevr'in Çöküşü

Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili duraklamalı tartışmalar, 1919 Mayıs'ının başlarında, İtalyanların Anadolu'daki hamlesiyle hiç de hoş olmayan bir biçimde sarsıntıya uğradı. İtalyanlar kışın, birkaç kere İtalyan uyrukluları koruma bahanesiyle, bir keresinde de bir manastırı koruma açıklamasıyla kısa süreler için oraya asker çıkarmışlardı. Şimdi görünüşe göre İtalyan kuvvetleri güneyde Antalya'da, güneybatıda da Marmaris'te (Rodos'un karşısı) yerleşmeye başlıyorlardı. Bu yerlerin ikisi de, İtalyanların savaş sırasındaki anlaşmalara dayanarak talep ettiği bölgedeydi. Gelen raporlara göre bir İtalyan savaş gemisi de İzmir limanına çıkagelmiş, ayrıca 11 Mayıs'ta da Yunan başbakanı Venizelos, Dörtler Konseyi'ne, İtalyan işçi ekiplerinin biraz güneydeki Scala Nuova'da (Kuşadası) sahile iskeleler kurmakta olduklarını söylemişti. Bu arada, İtalyanların Türklerle gizli bir anlaşma yaptığına dair imalarda da bulunmuştu. Barış mimarları zaten haberlerin en kötülerine inanmaya hazırdı. İtalyanlar 24 Nisan'da, Fiume konusunu protesto etmek için Barış Konferansı'nı terk etmişti. O sıralarda Almanya Anlaşması nihayet son haline getiriliyordu. Wilson İtalyanlara Adriyatik'te tüm istediklerini vermeyi hiçbir zaman istememişti, şimdi de onlara Anadolu'da manda vermeye bir o kadar soğuk bakıyordu. "Dünyanın o yörelerinde İtalyanların akıllarına eseni yapmasına izin vermek gibi bir niyetim yok," diyordu. "Niyetlerine güvenmiyorum. Giriştikleri tüm faaliyetleri, tüm entrikaları Amerika'da yayınlamaya kalksam, ellerindeki cehennem makinesi ateşlenir."

Lloyd George ile Clemenceau da onun bu tedirginliğini paylaşmakla birlikte, savaş sırasında verdikleri sözler nedeniyle biraz daha tutuk davranıyorlardı. İtalya'nın savaşa girmesini sağlayan 1915 tarihli Londra mutabakatında, eğer Türkiye parçalanırsa İtalya'nın da "hakkaniyetli bir pay" alacağına söz verilmişti. İfade tehlikeli sayılabilecek kadar muğlaktı, İtalya'nın Anadolu kıyılarının geniş bir kısmını alabileceğine, Türk vilayetlerinden Antalya ile çevresindeki bölgeyi, hatta belki kuzeyde İzmir'e, güneyde de kıyının yeniden güneye doğru kıvrıldığı Adana'ya kadar olan kesimleri alabileceğine işaret ediyor gibiydi. En azından, İtalyanlar kesinlikle öyle varsaymaktaydı. Sykes-Picot Anlaşması'na göre Fransızların da Adana çevresi üzerinde hak iddia etmesi çok tuhaf bir durum yaratıyordu. İtalyan hükümeti o anlaşmayı ilk yapıldığında görmemişti, ama hakkında duyduğu

şeyler tedirgin olmasına yetiyordu. Sonnino defalarca açıklama istemiş, sonunda istediği açıklamaya Nisan 1917'de, Alplerdeki St Jean de Maurienne kasabasında kavuşmuştu. Lloyd George o toplantıları, "hâlâ her tarafı örten karlar kadar soğuk" diye hatırlıyordu. Sonnino bastırmaya çalıştığı öfkesinin etkisiyle kıpkırmızı kesildi. İngiltere'yle Fransa istemeye istemeye, Türkiye'nin daha geniş bir parçasını vermeye razı oldular. İtalya'ya Anadolu'nun güneyinde, İzmir'i de içeren kocaman bir dikdörtgene ek olarak, İzmir'in kuzeyindeki geniş yarımadanın da kontrolü verilecekti. Lloyd George, Sonnino'ya sert çıkarak, "İşi bizim görüp, savaşın sonunda size ikram etmemizi istiyorsunuz," dedi. Daha sonra hem İngiltere, hem de Fransa, bu mutabak atın geçersiz olduğunu, çünkü Rusya'nın razı olmasına bağlı olduğunu, o rızanın da Rusya'dan -ihtilal nedeniyle- hiç gelmediğini ileri sürdülerse de, İtalyanlar Anadolu'da kendilerine toprak borçlu olunduğunu ileri sürmekten yine de vazgeçmedi.

İtalyan milliyetçileri taleplerini desteklemek için büyük Roma İmparatorluğu'ndan söz ediyordu (oysa Yunanlar daha eski olan kendi imparatorluklarından söz ettiklerinde İtalyanlar bunu 'kof Helenik megalomani' diye küçümseyeceklerdi). İtalya'nın ham maddelere ne kadar çok ihtiyacı olduğunu vurguluyorlardı (Ereğli ya da İtalyanların tercih ettiği eski adıyla Herakleum'daki kömür madenleri özellikle önemliydi). Ayrıca yatırımları ve üretimleri açısından açılımlara da ihtiyaçları vardı. İtalya genel olarak Hıristiyanları, özel olarak da İtalyan yerleşimcileri koruyacaktı (aslında Anadolu'da İtalyan yerleşimci bulmak hiç kolay değildi), buna ek olarak Türkleri de uygarlaştıracaktı. 1918 yılında genel kurmay başkanı, gelecekteki Anadolu İtalyan bölgesini pek lirik bir havada tarif ediyordu: "Oranın iklimi bizden gidecek göçmenler için uygun, toprağın bereketi biliniyor, mısırlar elli kat ürün veriyor, ayrıca ekilmemiş koskoca alanlar var ve bunlar nüfus yoğunluğu düzeyine dikkat çekiyor. Kentler de dahil olmak üzere, halen ülkede kilometrekareye yirmi yedi kişi düşüyor. Demek ki nüfus bile, İtalyan sömürgeciliğinden çok şey kazanacak, hiçbir şey kaybetmeyecektir." Aslında İtalyanların çoğu yatırımlarını güvenli bir şekilde, kendi ülkelerinde yapmayı tercih ediyorlardı. Göçmen olarak çıkacaklara gelince, İtalya'nın az sayıdaki sömürgelerinde açıkça görüldüğü gibi, onlar kuzey ve güney Amerika'yı tercih etmekteydi. İtalyanların Anadolu'ya hiç aldırmadığını, Afrika'daki sömürgelere de heves etmediğini Orlando kendi de itiraf etmişti.

Sonnino daha doğrudan bir yaklaşımı seçti, Anadolu'nun savaş ganimeti olduğunu, İtalya'nın da bundan kendi payını istediğini söyledi. Kendi ifadesiyle, ya büyük güçlerin hepsi bir şeyler alırdı, ya da hiçbiri almazdı. İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiserine dediği gibi, İtalya'nın rakipleri (bunlara İngiltere'yle Fransa'yı da dahil ediyordu) kendi kaderini tayin hakkı doktrinini kurnazca kullanarak İtalya'nın ilhak edeceği ya da nüfuz alanı olarak kullanacağı toprakların önünü kesmek istiyorlardı. Bu atağı savuşturmak için, yerlilerin İtalyan koruması istemesini sağlamak lazımdı. Sonnino, yüksek komiserinden bu işi dikkatle ve sessizce yapmasını istedi. Ama asıl

kaygıları Adriyatik'le ilgiliydi. İşler kızıştığında, ülkesine yakın somut kazançlar için, uzaklardaki talepleri kolayca feda etmeye hazırdı.

1919 Nisanında İtalya ile Adriyatik krizi kötüleşirken, Lloyd George ile Clemenceau da Anadolu'yu yem olarak kullanmaya hazırdı. Lloyd George, Wilson'a, "Belki de Bay Sonnino'yu bize yaklaştıracak şey, ona Asya'da bir ödün vermek olabilir," demişti. Balfour, tehlikeli, diye mırıldanmıştı. Ama İtalyanları yatıştırmak da şarttı. "Ne yazık ki bu gereklilik, diplomasimizin her adımını zorlaştırıyor ve engelliyor," diye eklemişti sonra. Wilson direndi. O topraklarda yaşayanların çıkarlarını dikkate almak gerekirdi. "İtalya'nın sömürge yönetmede tecrübesi yok," dedi. Ayrıca Türkler de İtalyan yönetiminden hoşlanmayacaktı. Lloyd George da gözünü tarihe çevirdi. "Romalılar çok iyi koloni yöneticisiydi," dedi. Ardından Türklerle ilgili şaşılacak bir şey söyledi: "Uysal insanlar onlar," dedi. "Hiçbir zaman demiryolu hatlarını kesmezler, o tür şeyler yapmazlar." Ama Wilson etkilenmedi. "Yazık ki modern İtalyanlar Romalı değil," diye karşılık verdi. Anadolu'da bazı yerlerin mandasını üstlenecek gibi görünen Yunanlar da sevmiyordu İtalyanları. "İstanbul patriği geçen gün beni görmeye geldi, kilise erkânına özgü bir nezaketle, İtalyanlarla komşu olmaktan hiç memnun kalmayacaklarını ifade etti."

Mayıs'ın ilk haftasında, İtalyanlar Barış Konferansı'nı boykot etmiş durumdayken, İngilizlerle Fransızlar da, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bazı parçalar vererek onları geri gelmeye heveslendirme fikrine iyice ısınıyorlardı. 2 Mayıs'ta, Üç Büyükler biraraya geldiğinde, İtalyan kuvvetlerinin Anadolu kıyılarında hâlâ ilerlemekte olduğuna dair haberler gelmeye devam ediyordu. "Çılgınlık," dedi Lloyd George. Clemenceau sertlikten yanaydı: "Tedbir almazsak bizi gırtlağımızdan yakalayacaklar," diyordu. Wilson bir Amerikan savaş gemisini Fiume'ye ya da İzmir'e yollama tehdidi savurdu. Lloyd George, Venizelos'un bir Yunan savaş gemisi yollamayı önerdiğini söyledi.

Venizelos pek formdaydı. İtalyanlar aleyhine duyguları kışkırtıyor, büyük güçlere yardımcı olmayı öneriyordu. Ortadaki kriz onun gözünde Yunanistan'ın eline geçebilecek en büyük fırsattı. Barış Konferansı'nın başından beri Yunan taleplerini kabul ettirmek için bastırıyor, arasıra başarılı, arasıra başarısız oluyordu. Anadolu kıyısının tartışmasız Yunan karakterinde olduğunu, Türklerin azınlık niteliğinde olduğunu iddia etmeye çalışmıştı ama verdiği istatistikler çok kuşkuluydu. Daha iç kesimlerde Türklerin çoğunluğu oluşturduğunu kendi bile kabul etmek zorundaydı, ama orayla ilgili olarak da ekonomik sebepler ileri sürüyordu. Bölgenin tümünün (Türk illerinden Aydın ve Bursa dahil olmak üzere Çanakkale ve İzmit çevresindeki toprakların) aslında Akdeniz'e ait bir tek coğrafi birim olduğunu söylüyordu. İklimi yumuşak, suyu bol, bereketli topraklardı. İç kesimlerdeki kuru Asya iklimi burada yoktu. Şubat ayında Yüksek Konsey'in önüne ilk çıktığında, "Türkler iyi çalışır, ilişkilerinde dürüsttür, iyi bir tebaadır," demişti. "Ama yönetici olarak, tahammül

edilmez olurlar, uygarlığın yüzkarasıdırlar, bu da son dört yıl içinde bir milyondan fazla Ermeni'yi ve 300.000 Rum'u öldürmeleriyle kanıtlanmıştır." Kendisinin ne kadar makûl davrandığını göstermek için, Doğu Karadeniz kıyısındaki Pontus'ta bulunan eski Rum yerleşimlerinde gözü olmadığının altını çizdi. House'un yardımcısı Bonsal'a, Pontus Rumlarından gelen dilekçeleri dikkate almayacağını söyledi: "Onlara Karadeniz'in güney kıyısını talep edemeyeceğimi söyledim, çünkü Trakya ve Anadolu'yla elim kolum yeterince dolu." İtalyan talepleriyle ilgili olarak gerçi arada küçük bazı sorunlar vardı, ama kendi aslında, iki ülkenin aralarında dostça bir anlaşmaya varabileceğinden emindi. Oysa bunu zaten denemişlerdi ve özellikle İzmir konusunda taraflardan ikisinin de geri adam atmaya hazır olmadığı ortaya çıkmıştı.

İşlek bir liman olan İzmir, Yunan taleplerinin merkezini oluşturuyordu. Bu kent Helenistik dönemde Yunan kenti olmuş, sonra on dokuzuncu yüzyılda, Yunan yarımadasından göçmenler buraya, demiryollarından, ticaret olanaklarından yararlanıp yatırımlar yapmaya geldiklerinde yeniden Yunanlaşmıştı. Savaş öncesinde kentin nüfusu en azından çeyrek milyondu ve orada yaşayan Rum sayısı Atina'da yaşayanlardan fazlaydı. İncirden afyona, halılara kadar uzanan ihracat onların elindeydi. Mallar İç Anadolu yaylalarından İzmir'e geliyordu. İzmir Rumların yaşadığı bir kentti, Yunan kültürünün ve milliyetçiliğinin merkezlerinden biriydi, ama aynı zamanda Türk ekonomisinin de çok önemli bir parçasını oluşturuyordu.

Venizelos elini İzmir'e ve interlandına uzattığında, kendi kaderini tayin hakkı olarak tanımlanabilecek kavramın sınırlarını çok aşıyordu. Ayrıca da Yunanistan'ı tehlikeli bir duruma düşürüyordu. Belki Batı Anadolu'nun bereketli vadilerini, kurak Anadolu yükseltisine tırmanan kesimleriyle birlikte almak, onun dediği gibi, kıyıdaki Yunan kolonilerini korumak için şart olabilirdi, ama bir başka açıdan bakıldığında, Rum olmayan çok geniş bir nüfusu da içine alan bir Yunan vilayeti yaratılmış oluyor, Orta Anadolu'dan saldırabilecek kuvvetlere karşı da çok uzun bir savunma hattı gerektiriyordu. Venizelos'un büyük rakibi General Metaksas (sonradan Yunanistan'ın diktatörü olacaktı) bu konuda sürekli uyarılarda bulunmaktaydı: "Yunan devleti bugün için, böylesine geniş bir alanın yönetimine ve işletilmesine hazır değildir," diyordu. Metaksas haklıydı.

Yunan Talepleri Komitesi'nin görevi, Osmanlı topraklarıyla ilgili birbirine rakip taleplerin hepsine rasyonel bir çözüm getirmekti. Komitenin bu işi başaramayışında şaşılacak bir şey yoktur. İtalyanlar tıpkı Avrupa konularında yaptıkları gibi, Yunanların Anadolu'yla ilgili taleplerine de hemen karşı çıktılar. İngilizlerle Fransızlar anlayış gösteriyor gibiydi. Bir tek fark vardı; Yunanların Avrupa'daki taleplerini kabullenmeye hazır olduklarını göstermiş olan Amerikalı uzmanlar Anadolu taleplerine aynı gözle bakamıyordu. Söz konusu alanda nüfusun çoğunluğu Türk'tü. Gerçi İzmir Rum'du ama orayı da Türkiye'den ayırmak, ekonomi açısından, vicdanen haksızlık olurdu. "İzmir kentiyle limanı, Anadolu halkının gözleridir,

ağzıdır, burun delikleridir." Ayrıca Amerikalılar, Türklerin dışardan yönetilmeyi gerektirecek kadar geri olduğu iddiasını da kabul etmiyordu. Amerikalı uzmanlardan biri şöyle demekteydi: "Anadolu Türkünü çok yakından tanıyan Amerikalı misyonerlerin, onunla yıllardır birlikte çalışmış olan İngiliz ve Fransız arkeologların, onunla ticaret yapmış İngiliz tüccarlarının, onunla savaşmış İngiliz askerlerinin ortak görüşüne göre, bu insanlar Yakın Doğu'nun her halkı kadar dürüst bir halktır, çalışkan çiftçilerdir, cesur ve fedakâr savaşçılardır ve esas olarak şövalyece içgüdüler taşımaktadır."

Komite raporu yalnızca her iki karşıt görüşü yanyana ifade etmekle yetindi. Wilson kendi uzmanlarının tutumunu da destekleyebilirdi, ama İtalyanlardan pek fazla bezmiş olması, onu Venizelos'a kulak vermeye itiyordu. Venizelos Üç Büyüklere (artık üçe inmişlerdi), Yunanların Türkler tarafından kılıçtan geçirildiğine dair korkunç haberler almakta olduğunu söylüyor, İtalyanların da Türklerle sıkı fıkı iş gördüğünü anlatıyordu. Venizelos, komitedeki İngiliz uzmanlardan Nicolson'a, mutlu mutlu kasılarak, "Lloyd George ile Wilson'dan güvence ve destek sözü aldım," demişti. Lloyd George bir Yunan kruvazörünün İzmir'e gitmesine şimdiden izin vermişti, Venizelos da bu fırsattan yararlanarak Yunan kuvvetlerini Anadolu'ya, İtalyanların hareketini dengelemek amacıyla yollamayı uygun bulmaktaydı. Mayıs başında Lloyd George'la Venizelos birlikte bir akşam yemeği yediler. Lloyd George'un sekreteri Frances Stevenson da oradaydı ve günlüğüne şu notları düşmüştü: "İkisi birbirine hayranlık duyuyor ve Lloyd George İzmir'i Yunanlara kazandırmak istiyor, ama bu konuda İtalyanları idare etmekte zorluk çekiyor." Venizelos'un o akşamdan hatırladığı ise, Lloyd George'un Yunanlara İstanbul'u da kazandırabileceğinden umutlu gözüktüğüydü.

6 Mayıs sabahı Müttefiklerin sıradan olaylarmış gibi aldıkları kararlar, İzmir'i de, Venizelos'un büyük hayallerini de, Lloyd George'un hükümetini de mahvedecek kararlardı. Dörtler Konseyi'nde Lloyd George, İzmir konusunda bir karar alınması için bastırdı. Harekete geçilmezse, İtalyanların Anadolu'dan koskoca bir parçayı yutacaklarını söyledi. Yunan kuvvetleri hazırdı. Nerede tehlike varsa, nerede birileri kılıçtan geçiriliyorsa, oraya hemen çıkarma yapabilirlerdi. Wilson, "Neden onlara hemen çıkarma yapmalarını söylemiyoruz?" diye sordu. "Bir itirazın var mı?" Lloyd George, "Yok," diye karşılık verdi. Clemenceau söze karıştı: Benim de itirazım yok. Ama İtalyanlara haber vermemiz gerekir mi?" Lloyd George, "Bence gerekmez," dedi. İtalyanlar ertesi gün Barış Konferansı'na geri döndüklerinde, onlara açıkça, Müttefiklerin bazı katliamları önlemek için onların yokluğunda bir takım kararlar almak zorunda kaldığı söylendi. Sonnino makûl bir soru sordu, Büyük Güçlerin neden kendi askerlerini yollamadıklarını bilmek istedi. Clemenceau buna cevap olarak, kendi askerlerini bir Yunan generalinin emrine vermenin güç olacağını anlattı. Sonnino'ya güvence vererek, "Halen İzmir hiç kimseye ait değil; zaten mesele de o kentin kaderini tayin etmek değil, kesin tanımlanmış bir amaca dönük olarak geçici bir

operasyon düzenlemek," dedi. Aslında Clemenceau da geçici olarak Venizelos'un etkisine kapılmıştı. Mordaq'a, "Ülises onun yanında küçük kalır," demişti. "Birinci sınıf bir diplomat. Çok aklı başında, çok iyi hazırlanmış, çok zeki, ne istediğini her zaman bilen biri."

Ölümcül kararın verildiği günün öğle sonrasında, Dörtler Konseyinin acilen toplanmasından önce Lloyd George, Venizelos'u bir görüşmeye çağırdı. Venizelos'un günlüğünde anlattığına göre, Lloyd George o görüşmeye basit bir soruyla başlamıştı:

"Lloyd George: Hazır askeriniz var mı?

Venizelos: Var. Hangi amaçla?

Lloyd George: Bugün başkan Wilson, Bay Clemenceau ve ben, İzmir'i işgal etmenize karar verdik.

Venizelos: Biz hazırız."

Venizelos ayrıntıları görüşmek üzere Üç Büyüklerle ve askeri danışmanlarıyla biraraya geldiğinde son derece iyimserdi. Yunan askerleri hazırdı. Türkler karşı koymaya kalkışmayacaktı ve İzmir'in Rum halkı da tabii ki dosttu. Lloyd George'la ikisi, İngilizlerle Fransızların liman girişindeki kaleleri alıp, sonradan Yunanlara devretmelerinin iyi olacağını kararlaştırdılar. Clemenceau buna biraz isteksiz razı oldu. Bu işten biraz ürkmeye başlıyor, özellikle İtalyanları gereksiz yere gücendirmeyi hiç canı istemiyordu. Wilson'a gelince, hukuka uygun davranmakla İtalyanlara olan kızgınlığı arasında kararsızdı. Sonunda işgale o da destek verdi ve tarih de 15 Mayıs olarak saptandı. İngiliz askeri uzmanlarından Henry Wilson, "Bu iş baştan sona çılgınlık ve çok kötü," diye yazmıştı.

İzmir'de de ruhsal durum pek gergindi. Yunan hükümetinin ajanları savaşın sonundan beri oradaydı, Yunan yönetimi için halk desteği yaratmak amacıyla çalışma halindeydiler. İngilizlerle Fransızların temsilcileri durumu anlayışla, İtalyanların temsilcileri de düşmanlıkla seyretmekteydi. Kentteki Türk azınlık derin bir tedirginlik içindeydi. Yunanların gelmekte olduğuna dair haberler yayıldığında, kentte protesto gösterileri patladı. Birkaç bin Türk, protesto eylemi olarak geceleri sabahlara kadar davul çaldı, çok daha fazla sayıda heyecanlı Rum, 15 Mayıs sabahı rıhtıma yığıldı. Ortodoks piskopos orada, gelen askerleri kutsamak üzere hazır bekliyordu. Her yanda mavili beyazlı Yunan bayrakları dalgalanmaktaydı. İlk Yunan birlikleri ilerlemeye başladığında, kalabalıklar tezahürat yaptı, ağlayanlar oldu. Ortalık bayram yeri gibiyken birdenbire, Türk kışlasının dışında duran biri silahını ateşledi. Gün o anda çirkinleşti. Türk askerler teslim olmak üzere kışladan çıkarken Yunan askerleri çılgın gibi ateş açtı, onları dövdü, süngüyle dürterek kordon boyunda yürüttü. Rum seyirciler de çıldırdı, bu gösteriye katıldı. Orada otuz kadar Türk öldü. İzmir'in her yanında, bazıları Türk olan gruplar belirdi, öldürmeye, yağmalamaya koyuldular. Akşam olduğunda 300 ile 400 arasında Türk ve 100 de Yunan ölmüştü. O günü izleyen günlerde olaylar çevredeki kırsal alana ve diğer kentlere yayıldı. Bu durum Yunan ve

Yunan talepleri açısından bir felaketti, ama bundan sonra olacakların da yalnızca bir ön habercisiydi.

Yunanların İzmir çıkartması haberi, Türkiye'nin her yanında derin bir üzüntüyle karşılandı. Birçok kişi bunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan topraklarının parçalanması yolunda ilk adım olarak görüyordu. Atatürk'ü baştan beri destekleyen bir kadın, olup biteni hatırlarken, "İzmir'in işgali olaylarının ayrıntılarını duyduktan sonra, yapılacak kutsal mücadele dışında hiçbir konuda ağzımı açmaz oldum," demişti. İstanbul'da kalabalıklar, ellerinde kara bayraklarla yürüyüşe geçmişti. Üst sınıf kadınlardan oluşan bir heyet, ilk defa olarak İngiliz yüksek komiserini ziyaret etti. Sözcüleri, "Osmanlı İmparatorluğu'nun canlı bedeninden bir dilim kesilmiştir; ben de o bedenin bir uzvuyum ve bu yapılanlar nedeniyle, kanayan bir uzvuyum," dedi. Sultan da sarayında ağlıyordu. Vekilleri cılız itirazlarını seslendiriyor, bir protesto gösterisi yapmayı öneriyordu. Orada bulunan Atatürk, onlara, "Bu protestonuzun, Yunanların ya da İngilizlerin geri çekilmesini sağlayacağını mı düşünüyorsunuz?" diye sordu. Vekiller çaresizlik içinde omuzlarını silkince de, "Belki alınacak daha kesin tedbirler de bulunabilir," dedi.

Atatürk o zamana kadar çoktan ülkenin iç kesimlerini seçmiş, milliyetçi ideallere sadık birlikleri ve subayları orada bulacağına inanmıştı. Asıl problem oraya varabilmekti, ama onu da (istemeyerek) İngiliz işgal yetkilileri çözdüler, çünkü hükümetin oraya, hukuku ve düzeni sağlayacak bir subay göndermesinde direndiler. Atatürk kendini o göreve tayin ettirmeyi başardı. Geniş yetkileri tüm Anadolu'yu kapsıyordu. Kendi duygularını şöyle ifade etmekteydi: "Sanki bir kafesin kapağı açılmış, ben de kanatlarımı açıp göklere uçmaya hazır bir kuşmuşum gibi hissediyordum." Yunanların İzmir'e çıkışının ertesi günü, o da İngiliz vizesiyle İstanbul'dan ayrıldı. Dört gün sonra, 19 Mayıs'ta, yanındaki küçük grubuyla birlikte Karadeniz kıyısındaki Samsun limanında karaya ayak bastı. O tarih bugün, onun kurduğu Türkiye'de, ulusal bayram olarak kutlanmaktadır. İstanbul'da, Atatürk'ün niyetinin ne olduğu hakkında fikir sahibi olan pek az kişi vardı. Anadolu'da nelerin kaynamakta olduğuna dair ilk işaretlerin Paris'e ulaşması içinse aradan aylar geçmesi gerekti. Lloyd George sonradan şöyle diyecekti: "Onun Anadolu'daki çökmüş ve tükenmiş Türk ordularını yeniden düzenleme faaliyetlerine ilişkin hiçbir bilgi gelmedi. Askeri 'entelejans'ımız hiçbir zaman entelejanstan* bu kadar yoksun kalmamıştı.

Atatürk ve arkadaşları müthiş bir kumar oynuyorlardı. Müttefiklerin bunu izleyen aylarda onlara istemeyerek sunduğu yardımlar olmasa, bu kumar başarıya ulaşamazdı. Müttefiklerin politikaları karışık, beceriksiz ve riskliydi. Türk milliyetçiliğinin gelişebilmesine en uygun koşulları yaratıyordu. Önce İtalyan, ardından Yunan kuvvetlerinin Anadolu kıyılarına çıkmasına izin verilmesi, Ermenistan'la Kürdistan'ın ayrı devletler olarak kuru-

* Çift anlamlı sözcük: a) istihbarat; b) zekâ.

lacağının işaretleri, boğazların İstanbul da dahil olmak üzere Türkiye'den koparılması ihtimali biraraya gelince, Türk milliyetçileri sırtlarını duvara dayanmış hissettiler. Ülkeleri elden gidiyordu. Direnmenin onlara kaybettirebileceği pek bir şey kalmamıştı. Paris'te Osmanlı İmparatorluğu Anlaşması'nın geciktiği her gün, Müttefiklerin biraz daha zayıflayışını ve Atatürk'ün güçlenişini görünür hale getirmekteydi.

Güneşin kavurduğu Anadolu yaylasında Atatürk, 1919'un yaz mevsimi boyunca durmaksızın hareket halindeydi. Bazen eski arabasıyla, bazen trenle, daha çok da at sırtında yolculuk yapıyor, kendi gibi düşünen milliyetçi subayları çevresine topluyor, Müttefik işgallerini protesto etmek üzere ortaya çıkmış bağımsız grupları biraraya getirip örerek milliyetçi bir hareketin tabanını oluşturuyordu. "Silahımız kalmazsa, dişlerimizle, tırnaklarımızla savaşırız," diyordu. Haziran ayında, İzmir'de Yunanlara, güneyde Fransızlara, doğuda da Ermenilere karşı direniş hareketinin başlangıcını ilan etti. "Çarıklarımızı ayağımıza çekip dağlara çıkmalı, vatanımızı son taşına kadar savunmalıyız. Eğer kaderimiz yenilmekse, tüm evlerimizi, mallarımızı ateşe vermeli, ülkemizi harabe haline getirip boş bir çöle çevirmeliyiz." Haberler İstanbul'a akmaya başladığında, İngilizler sultana baskı yapıp yolladığı genel müfettişi geri çağırttırmaya çalıştılar. 23 Haziran'da Atatürk İstanbul'a dönme emrini alınca, hemen görevinden istifa etti ve Erzurum'da bir kongre topladı. Bu kongre, sonradan ulusal bir yemin (misak-ı milli) haline gelecek metni ilan etti. Bu metnin ana fikri, Türklerin yaşadığı yerlerin -buna tabii İstanbul da dahildi- bir bütün olarak kalmasıydı.

1919 ilkbaharından başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye ne kaldıysa hepsinin kaderi, adım adım, Paris'te olup bitenlerden çok, Atatürk'ün hareketlerine bağlı hale gelmeye başlamıştı. İki ayrı dünya söz konusuydu. Biri uluslararası konferansların dünyasıydı, orada haritalara çizgiler çiziliyor, insanlar söz dinleyerek şu ya da bu ülkeye girip çıkıyordu. Ötekiyse Osmanlı geçmişlerini üstlerinden silkeleyip bir Türk milleti olarak uyanan insanların dünyasıydı. Bu iki dünya birbiriyle çatışma rotası üzerindeydi. Paris'te büyük güçler kendi yollarında gitmeyi sürdürüyor, doğuda olup bitenlerin pek de farkında değilmiş gibi görünüyorlardı. Varsayımlı mandalar alışverişi, neşeli bir havada, sürüp gitmekteydi. 13 Mayıs'ta Nicolson, Yunan uzmanı sıfatıyla, haritalarıyla birlikte Lloyd George'un Rue Nitot'daki dairesine çağrıldı, İtalyanlara nerelerin verilebileceği konusunda fikir vermesi istendi. Orlando'yla Sonnino da gelince grup hep birlikte yemek masasının çevresine yerleşti, böylelikle de pastayı paylaşma atmosferi daha güçlendi! İtalyanlar İzmir'in güneyindeki toprakları istediler. Lloyd George, "Yo, olamaz," dedi. "Orası Rumlarla dolu!" Nicolson, Lloyd George'un haritadaki çerçeve çizgilerini, nüfus dağılımına ilişkin işaret sandığını fark etmişti. "Benim hatayı düzeltişimi Lloyd George neşeyle karşıladı. Çok hızlı uyum sağlıyor," diye hatırlıyordu. Derken birisi, mandaların "söz konusu halkın rızası ve isteği doğrultusunda" gerçekleşmesi gerektiğine işaret ettiğinde, bu herkesin pek neşelenmesine yol açtı.

"Orlando'nun beyaz yanakları gülerken titriyor, gözlerine neşenin gözyaşları doluyordu."

Öğleden sonra ilerleyen saatlerde Nicolson'un haritası yere, halının üzerine, Clemenceau, Wilson ve Lloyd George'un önüne serildi, Nicolson'un kendi de odadan çıktı, dışarda *Dorian Gray'in Portresi*'ni okuyarak beklemeyi sürdürdü. İçerde, Wilson'un çalışma odasında, Lloyd George Güney Anadolu'daki İtalyan mandası bölgesini ışıltılı terimlerle tarif etti: "Türklerin yabani alana çevirdiği yerlere İtalyanlar demiryolu inşa edebilir, toprağı sulayıp ekebilir." Lloyd George görkemli bir tavırla, Fransızların Anadolu'nun kuzeyini alabileceğini, Yunanların da İzmir ve çevresine ek olarak On İki Ada'yı alabileceğini ekledi, onlara Kıbrıs'ı da verebileceğine işaret etti. Clemenceau baştan beri sessiz sedasız otururken, birdenbire, Yunanların mandayı yönetme yeteneğinden kuşku duyduğunu ifade etti: "Ben bütün Mora yarımadasını dolaştım, bir tane yapılmış yol bile görmedim," dedi. Wilson ise Yunanlara bir şans tanımaktan yanaydı: "Onlara güvenmiş olmamız, iyi iş çıkarma konusundaki heveslerini güçlendirecektir," dedi. Hatta havaya kendini iyice kaptıran Wilson, Amerika'nın da Ermenistan mandasını alabileceğinden umutlu olduğunu ekledi. Clemenceau, "O zaman Amerika herhalde İstanbul'u da alır," dedi. Bundan sonra Nicolson, talimat verilmek üzere içeriye çağrıldı. Balfour talimatı görünce, nadir gösterdiği bir öfke sergiledi: "Tüm gücü ellerinde tutan üç cahil adam orada oturmuş, kıtaları paylaştırıyor, yanlarında da not tutacak bir çocuktan başka kimse yok." Lloyd George'a bir memorandum yolladı, Türkiye'yi parçalamanın ne kadar tehlikeli olduğunu anlatmaya çalıştı.

Lloyd George'a askeri danışmanlarından da mesajlar yağdı. Onlar da, hemen hemen görüş birliği halinde, olup bitene karşıydı. Churchill ile Montagu de karşıydı. Londra'dan koşup gelmiş, Türkiye'yi böyle kesip biçmenin, Müslüman dünyayla "ebedi savaş" anlamına geleceğini, buna Hindistan'ın da dahil olacağını söyleyip bir kere daha uyarmaya çalışmışlardı. Lloyd George bir Hindistan heyetini görmeyi kabul etti, ama heyet Londra'dan özel bir trenle apar topar geldiğinde, başbakanı bir otomobil gezisine gitmiş buldu.

13 Mayıs'ta yapılan düzenlemeler, neredeyse hemen ardından çöktü. İtalyanlar Anadolu'ya yeni çıkarmalarla hem Lloyd George'un, hem de Wilson'un canını sıktı. Lloyd George, İtalyan mandası konusunda görüşünü tümüyle değiştirdi: "Bence İtalyanları Anadolu'ya sokmak, oraya bir sorun kaynağı sokmak demek," dedi. Montagu'nün uyarılarından da etkilenmişti. 19 Mayıs'ta biraraya geldiklerinde öbür liderlere, "Türkiye'nin ana topraklarını bölmenin mümkün olmayacağı sonucuna vardım," dedi. "Müslüman dünyada çok büyük bir istikrarsızlık doğması tehlikesi var." Böyle bir tehlikenin gerçekten var olduğu görüşüne Wilson da katıldı. Ayrıca mandaların biraz da ganimet paylaşımı gibi gözükeceğinden kaygılanıyordu, çünkü Türkler bir tek devlet istediklerini kendileri açıkça belli etmişlerdi. Bu durumda Anadolu'yu İtalyan ve Fransız mandaları şeklinde bölmek, yanlış

denemese bile, hayli garip olurdu. Türkiye'nin egemenliğini ortadan kaldırmayı haklı gösterecek hiçbir neden yoktu. Wilson, "Ben kendime, bu sözleri On Dört Nokta'da kullandığımı hatırlatıyorum," diyordu. "Bunların bizi de bağlayan bir tür anlaşma haline geldiğini düşünüyorum." Belki Fransa'nın bir Türk devleti önerisi getirme sorumluluğu üstlenebileceğini, manda sözünü kullanmak zorunda kalmayabileceklerini söyledi. Hatta İstanbul'daki sultanı bile yerinde bırakabilirlerdi; tabii boğazlar üzerinde herhangi bir gücü olmadan. Lloyd George bu görüşe katıldı, ama iki gün sonra, İngiltere'den afallamış kabine üyelerinin apar topar Paris'e gelip kendiyle görüşmesinin ardından, Anadolu'nun tümü üzerinde Fransız kontrolü yerine Amerikan kontrolü önerisiyle çıkageldi. Buna boğazlarla Ermenistan da dahil olmalıydı.

Clemenceau buna çok öfkelendi. Olup bitenleri o noktaya kadar büyük bir şaşkınlıkla izlemişti. Suriye meselesinden ötürü Lloyd George'a çok kızgındı. "Fransa Anadolu'da bulunmasın, çünkü İtalyanlar kızar, diyorsun. Fransa'da kamuoyu yok mu sanıyorsun? Üstelik Fransa, Avrupa ülkeleri arasında Türkiye'deki ekonomik ve finansal çıkarları ve yatırımları en büyük olan ülke. Müslümanları memnun etmek için, ardından da İtalyanları memnun etmek için atılıyoruz oradan." Lloyd George'la ikisi, yalnız Türkiye'nin değil, tüm Ortadoğu'nun bölünmesi konusunda müthiş bir kavgaya tutuştular. Her ikisi de kontrollerini kaybettiler ve birbirlerine en saçma suçlamaları yönelttiler. Clemenceau sonunda kendini toparlamak için büyük bir çaba gösterdi, ayrılırlarken, "Sen çok kötü bir çocuksun," dedi. İddialara göre bir aşamada Clemenceau (bu işlerde deneyim sahibiydi), Lloyd George'a, tabancayı mı yoksa kılıcı mı tercih ettiğini bile sormuştu.

Wilson ortalığı sakinleştirmeye çalıştı. "Belki de var olan anlaşmazlık bizim gözümüze olduğundan büyük görünüyor," dedi. Ama çözüm için pek bir fikir sunamıyordu. ABD'nin Anadolu'da manda üstlenmesi konusunda artık kuşkuları vardı, ama Ermenistan konusunda bunun gerçekleşebileceğini hâlâ umuyordu. Diğer konulara gelince, daha fazla araştırma yapılmasıyla bir çözüm bulunacağını tekrarlıyor, daha ileri gidemiyordu. Diğer barış mimarları konuyu bir kenara bıraktılar. Almanya'yla yapılacak anlaşma çok daha acildi; Türkiye bekleyebilirdi.

Başkan Wilson Haziran sonunda ülkesine dönünceye kadar, Osmanlı İmparatorluğu yalnızca bir kere daha tartışıldı, o da, sultanın hükümetinden gelen temsilcilerin Paris'e varmasıyla gerçekleşti. Belki Almanya Anlaşması'nı beklerken kaybedilen zamanı farkeden barış mimarları, Almanya'ya uygulamadıkları bir şeyi Osmanlılara uygulamış, anlaşma hazır olmadan Paris'e gelmelerine izin vermişti. Bu da büyük güçlerin, Osmanlı Türklerinin geleceğini ne kadar sıradan bir olay olarak gördüklerine ek bir işaretti. 17 Haziran'da Osmanlı Türklerinin üç temsilcisi, Clemenceau, Lloyd George, Wilson ve herbirinin dışişleri bakanlarından oluşan bir gruba hitab ettiler. Başnazır Damat Ferit, sevimli, zengin bir adamdı, en büyük başarısı da sultanın kızkardeşiyle evlenmek olmuştu. Türkiye'nin sözcülüğünü o

üstlendi. Türkiye'nin savaşa girişiyle ve Ermeni Hıristiyanlara uygulanan korkunç katliamla ilgili sorumluluğu önceki yöneticilerin üzerine yıktı, dinleyicilerine, ülkesinin en kutsal umudunun, Milletler Cemiyeti'nin yararlı bir üyesi olmak olduğu konusunda güvence verdi. Onlara Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bütün halinde bırakmaları için ricada bulundu. Elinde bir yazılı metin de vardı, ama ne yazık ki o metin tam hazır sayılmazdı. Clemenceau onu hiç cesaretlendirmedi. "Ne Avrupa'da, ne Asya'da, ne de Afrika'daki ülkeler arasında, Türk yönetimi geldiğinde refah düzeyiyle kültür düzeyi düşmeyen, Türk yönetimi gidince de refah düzeyiyle kültür düzeyi yükselmeyen hiçbir örnek yok," dedi. "Avrupa Hıristiyanlarına da, Suriye, Arabistan ve Afrika Müslümanlarına da, Türklerin tek yaptığı, fethettiklerini mahvetmekten başka bir şey olmadı."

Barış mimarları Damat Ferit'in performansının bir fecaat olduğu konusunda görüş birliği içindeydiler. Wilson, "Ömrümde bundan büyük aptallık görmedim," diyordu. Heyetin ülkesine geri yollanmasını önerdi. "Katıksız bir sağduyu noksanlığı sergilediler, Batı'yı baştan sona yanlış anladıklarını da ortaya koydular." Lloyd George'a gelince, o bunu "Türklerin politik yetersizliğinin en iyi kanıtı," olarak görmekteydi. Heyet de, sunduğu memorandum da, âdeta bir şakaydı. Onlara verilecek cevabın nasıl kaleme alınacağı konusunda hiç kimse bir öneride bulunamıyordu, Wilson bir cevap gerekip gerekmediğinden bile emin değildi. Lloyd George barış koşullarını düzenlerken Arap topraklarını, İzmir'i ve Ermenistan'ı ele almaktan, Türk toprakları olan Trakya ve Anadolu'yu sonraya bırakmaktan yanaydı. O bölgeleri, Amerika nerelerin mandasını alacağına karar verdikten sonra düşünürlerdi. Bunun da iki aya kadar gerçekleşeceğini ummaktaydı. Wilson'un tek söylediği, İstanbul'un kontrolünün Türklerin elinden alınması gerektiğini düşünmeye başladığıydı. Clemenceau ise, "Türk İmparatorluğu'nun topraklarını ne yapacağımız konusunda, son görüşmemizden bu yana ipin ucunu adamakıllı kaçırdığımızı itiraf etmem gerek," demekle yetindi. Üçü birlikte konuyu rafa kaldırırken, Lloyd George, "Keşke kestirmeden bir barış yapıp gerisini unutabilsek," dedi, Clemenceau da buna, "Korkarım mümkün değil," diye karşılık verdi.

Osmanlı İmparatorluğu hakkında Paris'tekilerin hepsinden daha çok şey bilen biri, bütün bu olup bitenleri Londra'dan kaygı ve üzüntüyle izlemekteydi. Balfour'un yokluğunda dışişlerinin sorumluluğunu üstlenmiş bulunan Curzon, peşpeşe memorandumlar yolluyor, Türklerin işinin bitmiş olduğunu varsaymanın tehlikeli olduğuna, kapsamlı bir anlaşmayı geciktirmenin çılgınlık olduğuna işaret ederek uyarılarda bulunuyordu. Lloyd George, bütün profesyonel diplomatları nasıl görmezden geliyorsa, onun uyarılarına da hiç aldırış etmedi. Curzon onun sevmediği, hoşlanmadığı pek çok şeyi temsil eden bir insandı. Soylu aile çocuğuydu, toprak sahibiydi, Oxford mezunu cilalı tiplerdendi ve kibar Londra salonlarının ürünüydü. Frances Stevenson'a Lord Curzon gibi tiplerden ve temsil ettikleri şeylerden ne kadar nefret ettiğini itiraf da etmişti. Hareket ediş biçimlerinden de, ideallerinden de, âdetlerinden de, yaşam biçimlerinden de

tiksindiğini söylemişti. Zaman içerisinde bu nefret yumuşadı, önce mesafeliliğe, ardından Curzon'un bilgi ve yeteneğine yönelik isteksiz bir saygıya dönüştü. Ama sonunda Lloyd George'u deviren de Curzon olacaktı.

Modern Türkiye'nin sınırlarını çizen de, Atatürk ve ordularıyla birlikte, yine Curzon olacaktı. İngiliz devlet adamıyla Türk askeri, her zaman birbirinin hasmı olmakla birlikte, hiç biraraya gelmemişlerdi. Her ikisi de inatçı, akıllı ve gururluydu, her ikisinin de zaman zaman derin güvensizlik dönemleri olurdu ve her ikisi de göründüğünden daha karmaşık kişiliklere sahiptiler. Curzon Hindistan'ın büyük valisiyken, Delhi'de kendi vatandaşları tarafından yuhalanmış biriydi. Nedeni, bir Hintlinin öldürülmesi yüzünden İngiliz alaylarından birini cezalandırma cesaretini göstermesiydi. Züppe bir İngilizdi, ama Amerikalı kadınlarla evlenmeyi tercih etmişti. Tablolara, mobilyalara bayılan bir devlet adamıydı. Başta gelen emperyalistlerdendi, ama Avrupa dışı dünyayı çağdaşlarının çoğundan daha iyi tanırdı. Frak ceketi, incinmiş sırtının verdiği acıyı nasıl saklıyor, çelik korsesi onu nasıl dik tutuyorsa, kibirli tavrı da duyguları incindiğinde gizli gizli ağlayan bir insanı saklamaktaydı. Bazılarının kendisini bir karikatür gibi gördüğünün farkındaydı. Bir grup askerin yüzmek için nehre girdiğini gördüğünde, "Tanrım! Alt sınıfların bu kadar beyaz tenli olduğunu hiç bilmezdim," biçiminde tepki gösterdiğini kendi anlatmaktan çekinmemişti.

George Curzon'un doğarken kendini içinde bulduğu sınıf, savaş öncesi yıllarda İngiltere'ye, İngiltere kanalıyla da dünyaya hakim olan sınıftı. Ailesi yüzyıllardan beri Derbyshire'da geniş bir arazinin sahibiydi. İstese, hayatta hiç çalışmadan yaşayabilecek durumdaydı. Bir keresinde, "Atalarım Kedleston'ı 900 yıl ellerinde tutmuşlar, babadan oğula geçer biçimde yönetmişler, ama hiçbiri sivrilmemiş," demişti. "Sıradan eşraf olarak, kırsal kesim centilmenleri olarak yaşamışlar, parlamentoya girmiş, şerif olmuş, öylece devam etmişler. Ben o çukurdan kurtulmaya çalışmayı kafama koydum." Annesiyle babası, âdet olduğu üzere, çocuklarının yetiştirilmesi işini başkalarının eline bırakmışlardı. Mürebbiye oyuncaklardan nefret eden, cezalandırmayı çok seven biriydi. Zaman zaman cezalarını hayal ürünü kabahatler yüzünden verirdi. Curzon hayatının daha sonraki aşamalarında, mürebbiyesinin deli olduğuna karar verecekti. Genç George'un tomurcuklanmaya başlaması ancak Eton'da okurken gerçekleşti. Bazı arkadaşlar edindi. Bu dostlukların bazıları ömür boyu sürecekti. Bu arada, sınıf başkanı olma konusunda "ihtiras dolu bir kararlılığa" sürüklendiğini de kendi anlatmaktadır. Ne kadar ödül varsa hepsini kazanıyordu. Mezun olurken, saygın bir kişilik haline gelmişti bile. Renkli, popüler, başarılı bir kişiliği vardı, ama bazıları onu biraz fazla küstah biri olarak görmekteydi. Oxford Üniversitesi bu özellikleri daha da belirginleştirdi, ayrıca oradayken kalabalık karşısında konuşma yapmayı öğrendi, ama bu sefer de bir kısım insanlar uslubunu aşırı ağdalı buluyorlardı. Bir yandan da önde gelen bir Muhafazakâr olarak isim yapmaya başladı, dur durak bilmez bir sosyal hayata kendini kapıp koyverdi. Finallerde birinciliği kaçırması geçici bir engeldi. Hayata parlak bir başlangıç yapmakta olduğu konusunda herkes görüş birliği içindeydi.

Kader çok şey vermişti ona. Yine de, bazı eksiklikler söz konusuydu: bir sertlik belki; sağduyu, denge. Duyguları çok kolay inciniyor, kendine acıma duygusu çok kolaylıkla kabarıyordu. Çok çalışıyor, ama yanlış konularda çalışıyordu. Bir uluslararası kriz döneminin ortasında, gece yarılarına kadar oturup kendi masraf fişlerinin hesabını yapabilirdi. Savaş hükümetinde birlikte çalıştıkları Montagu, onun hakkında bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Beni eğlendiriyor, ilgimi uyandırıyor ve sinirlendiriyor. Geçinmesi çok kolay, ama, Tanrım, ne süreç!" Curzon hepsine soru ve mektup bombardımanları yöneltiyordu. "Belki duymak senin de hoşuna gider, bir seferinde, aynı gün içinde savaş kabinesinin iki toplantısına, ardından Doğu Komitesinin de bir toplantısına katıldı, her bir toplantıyla ilgili tüm bilgi notlarını okumuştu, ama aynı gün karım da onu Harrods Mağazalarında çay ısmarlarken görmüştü!" Kızlarının ders saatlerini kendisi düzenler, dadıdan kızların giydikleri iç çamaşırlarının bile fiyatlarını öğrenir, bahçıvana otları nasıl yolacağını, korucuya ağaçları nasıl keseceğini kendi söylerdi. Kendi resimlerini kendi asmakta direnirdi. Londra'da çalışan hizmetkârlar onu kara listeye almışlardı.

Arzularına hiçbir zaman ulaşamadı. Hindistan'da geçirdiği dönem çok şahane olabilirdi, ama Hindistan orduları komutanı Lord Kitchener tarafından görevi bırakmaya zorlanması nedeniyle kötü bitti. 1919 sonbaharında nihayet dışişleri bakanı olduğunda bile, hep Lloyd George'un yanında ikinci keman durumundaydı. Lloyd George düştüğünde, başbakanlık teklifiyle çağrılmayı boşuna bekledi. Çevresindekiler onunla çalışmayı zor buluyordu. Özellikle astları bu fikirdeydi. İçlerinden biri, "Sanat bilgisi, dünyasal varlığı ve sosyal mevkii konusunda saçma bir megalomani içinde," demişti. "Ama bazı durumlarda öyle bir tevazu gösteriyor ki, âdeta acıklı oluyor." Davranışı son derece tutarsızdı: "Bir gün bizi yankesiciymişiz gibi azarlıyor, ertesi gün hepimizi övüp göklere çıkaran mektuplar yazıyor."

Curzon hayatını İngiltere'ye ve İngiltere İmparatorluğu'na hizmet etmeye adamıştı. Bunların ikisini de, dünyadaki iyi güçler olarak görüyordu. Nice İngiliz devlet adamı gibi, Avrupa'yı ancak güç dengesi bozulduğu zamanlarda tehlikeli bulmaktaydı. Onu çok iyi tanıyan Nicolson'a göre, Curzon'un ideal dünyası, İngiltere'nin asla Avrupa işlerine karışmadığı, Avrupa'nın da Afrika ve Asya işlerine karışmadığı bir dünyaydı. Amerika biraz asi yaratılışlı olsa bile, yeterince uzakta bulunan bir yerdi ve herhalde hiçbir şeye burnunu sokması zaten beklenemezdi. Yabancıların çoğunu sevmezdi. Özellikle Fransızları hiç sevmezdi. Asıl tercih ettiği (en azından soyut anlamda), Anadolu'nun basit Türk çiftçileriydi. "Basit düşünen, değerli insanlar," derdi. "Kendi basit hayatını Avrupa'dan uzakta yaşamayı tercih eden insanlar." Süveyş'in doğusunda kalan dünyayı iyi tanırdı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Japonya'ya kadar pek çok yeri gezmiş, Orta Asya, İran ve Hindistan'la ilgili kapsamlı bir çalışma yayınlamıştı. Kabinedeki çalışma arkadaşlarına sık sık, uzaklara gitmiş tek kişinin kendi olduğunu hatırlatırdı. Tartışmalarda biraz baskıcı olmakla birlikte, çok zekiydi, ama somut politikalar geliştirmekte aynı derece başarılı sayılmazdı.

1919'da Paris'te yer almakta olan o dallanıp budaklanan görüşmeler onu deli ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na bayıldığı yoktu ama Türk milliyetçiliğini uyandırma konusunda sürekli uyarılarda bulunmaktaydı:

"Kanımca Türklerin elinden İstanbul'un alınması, savaşta uğradıkları yenilginin belirgin kanıtı olarak hem kaçınılmaz, hem de istenen bir şeydir, bunun Doğu dünyası tarafından da, öfkeli bir isteksizlikle bile olsa, kabul edileceğine inanıyorum. Ama Türklerin oradan oraya savrulduğu ve sonunda ortada bir Türk İmparatorluğu bile kalmadığı, belki Halifelik de kalmadığı anlaşıldığı zaman, kanımca tüm Doğu dünyasında Müslüman ihtiraslarına en tehlikeli ve en gereksiz uyaranı vermiş oluruz ve o güceniklik kolaylıkla vahşi bir çılgınlığa dönüşebilir."

İtalya'ya manda verilmesine şiddetle karşıydı. Ne Anadolu'nun güneyinde, ne de başka yerde! İzmir'in Yunanlara ödül olarak verilmesini de yanlış buluyor, "Onlar Selanik kapılarının beş mil dışında bile bir düzen sağlamaktan aciz," diyordu. Birkaç ay geçtiğinde, İzmir çıkartmasının Paris'te yapılmış hataların en büyüğü olduğunu da söyleyecekti.

Uyarıları genellikle boşa gitti, Curzon da harcıyamadığı enerjisini, dışişlerinin yeniden örgütlenmesine yöneltti. Resmi mürekkep hokkalarını değiştirdi, sekreterlere pancurları kapatmayı öğretti ve çalışanların parmaklarında yaralar açma pahasına, dosya kenarlarında kocaman, sivri iğnelerin bulunduğu yeni bir dosyalama sistemi getirdi. Ekim 1919'da nihayet dışişleri bakanı oldu. Türkiye için yumuşak barış şartlarından yanaydı, ama Lloyd George ve özel ekibiyle mücadele etmek zorundaydı. Dışişlerinin çoğu sorumluluklarını onlar üstlenmiş durumdaydı. Başbakan hâlâ İzmir'i Yunanlara vermekten yanaydı, belki çok daha fazlasını da verecekti. Curzon'a gelince, duyduğu tüm kuşkulara rağmen, ona kafa tutmaya kalkışamazdı. Zaman zaman istifa tehdidinde bulunuyordu ama ne de olsa dışişleri bakanı olmak için çok uzun süre beklemişti. Lloyd George sık sık, Curzon'un istifa mektubunu yavaş bir ulakla sonra kararını değiştirdiğini bildiren mektubu çok daha hızlı bir ulakla yolladığını söyleyip gülerdi.

İngilizler kendi aralarında anlaşamıyordu ama, Türkiye konusundaki Müttefik politikası, zaten hiçbir zaman tutarlı değilken, şimdi hepten darmadağınıktı. Amerika denizaşırı olaylarla ilgilenmekten hızla vazgeçiyor, belirgin şekilde kendi kabuğuna çekilmeye başlıyordu. Bu durumda Anadolu'nun, boğazların, hatta Ermenistan'ın mandasını alması bile mümkün olmayacaktı. İngilizler bu gerçeği kabullenmekten garip şekilde kaçınıyorlardı. Belki de Lloyd George, Yunanlar Anadolu'daki konumlarını sağlamlaştırsınlar diye zaman kazanmaya çalışıyordu. Wilson Paris'ten ayrıldığında Lloyd George, Müttefiklerin Wilson'dan Amerikan halkını manda üstlenmeye ikna etmesini beklediğini, bunu yapabileceğine inandığını iddia etti, bunun üzerine, oturup beklediler. Derken Wilson, Eylül 1919'da hastalandı. "Tıbbi yetkililer başkanın bir süre tam anlamıyla dinlendikten sonra yeniden sağlığına kavuşacağı konusunda güvence verirken, o yokmuş gibi davranamayız." Müttefikler yine beklediler.

"Amerika'yla aramızın bozulmasını göze almadıkça, nasıl bir yol seçeceğimize karar veremiyorduk."

İtalyanların Türkiye'ye ilgisi de, zaten baştan beri fazla güçlü değilken, şimdi daha da sönmeye başlıyordu. 19 Haziran 1919'da Orlando hükümeti düştü, böylece Sonnino da görevden ayrılmış oldu. Yeni başbakan Nitti, İtalya'nın devleşmiş iç sorunlarına eğilmeyi tercih ediyordu. Seleflerinin Kafkaslar için vaat ettiği pahalı ve tehlikeli harekâtı hemen iptal etti. Anadolu'ya gelince, kendi de, dışişleri bakanı Tittoni de, toprak almaktan çok bazı imtiyazlara, örneğin kömür madenleriyle ilgili imtiyazlara önem veriyorlardı. Bir sorun çıkmadıkça, askerlerini orada tutmaya itirazları yoktu. İngilizler haklı olarak, İtalyanların herhalde artık Türk milliyetçileriyle işbirliği yapmaya başladıklarını düşünüyorlardı.

Fransa Türkiye'ye ilgi duymayı sürdürdü, ama İngiltere'yle işbirliği yapmayı canı istemiyordu. Suriye konusu hâlâ onmaz bir yaraydı ve birçok Fransız, İngilizlerin onları Türk topraklarından da atma manevralarının peşinde olduğuna inanıyordu. Clemenceau Yunanistan'a destek konusunda hiçbir zaman çok hevesli değildi, şimdi de Fransa'daki Türk yanlısı yatırımcılardan, Türklerle anlaşması için baskılar gelmeye başlamıştı. Osmanlı borçlarının %60 kadarı, Fransızlara olan borçlardı; eğer Türkiye parçalanırsa, o alacakları kurtarmak mümkün olmayabilirdi.

Curzon durumun farkındaydı. Amerika olmayınca, Türkiye konusunda Fransızlarla anlaşmak zorundalar demekti. Kasım 1919'da Paris'te Fransız dışişleri bakanıyla temas kurdu, gizli görüşme teklif etti. Zamanın tükenmeye yüz tuttuğundan emindi. Ekim ayında, Atatürk'ü biraz tanıyan Yarbay Alfred Rawlinson'u, Atatürk'ün hangi koşullarını kabul edeceğini öğrenmeye yollamıştı. Artık Türk milliyetçileri iç kesimlerin dörtte birinden fazlasını kontrol altına almıştı, yıl sona ererken de Atatürk, Ankara'da İstanbul'a rakip yeni bir başkent kurmuştu. İngilizler, isteksizce peşlerinden gelen Fransızlar ve İtalyanlarla birlikte 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edip, hukuk ve asayiş adına başta gelen birkaç milliyetçiyi tutukladığında, Atatürk buna cevap olarak yakınında bulunan tüm Müttefik subaylarını tutukladı (bunlara zavallı Rawlinson da dahildi) ve kendi milliyetçi parlamentosunu topladı. Türklerin güç merkezi artık kesinlikle Ankara'ydı. Curzon, yapılacak en iyi şeyin yeni bir Türkiye'nin oluşmasına izin vermek olduğu kanısına varıyordu. Bu Türkiye'nin başında da Atatürk olacaktı. Ne yazık ki Lloyd George'u bir türlü buna ikna edemedi.

Bir dizi Müttefik toplantısı Nisan 1920'de San Remo konferansıyla sonuçlanırken, (orası da Curzon'a göre ikinci sınıf bir İngiliz su rezervine benziyordu), nihayet bir taslak anlaşma kaleme alındı ve İstanbul hükümetinin temsilcilerine sunuldu. Türkiye hem küçük, hem de boyun eğen bir ülke olacaktı. Dış güçlerin on dokuzuncu yüzyıldan beri devam eden finansal kontrolü meşrulaştırılacak, hatta güçlendirilecekti. Türkler İstanbul'da kalacaktı ama boğazlar uluslararası bir rejime tabi olacaktı. Fransa'yla İtalya'nın Anadolu'da kendi nüfuz alanları olacaktı. Yunanistan

İzmir'le Trakya'yı alacaktı. Bağımsız bir Ermenistan olacaktı (bunu sağlayacak hiçbir tedbir alınmış değildi), ayrıca Türkiye içinde Kürdistan denilen özerk bir yer de olacaktı.

Aslında Ermenistan için iş işten geçmişti. Artık birkaç aylık ömrü kalmıştı. Çarlık Rusyası'nın çöküşü, ardından da Osmanlı kuvvetlerinin çekilişiyle açılan o pencere, çok çabuk kapanmaya başlıyordu. Ermenistan, Dağıstan, Gürcistan ve Azerbaycan, 1918 ilkbaharında peşpeşe bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Yeni devletler güçsüz, yoksul, mültecilerle boğuşmaya çalışır durumdaydı. Haydutlarla, Türk ordularından kaçanlarla, Beyaz Rus kuvvetleriyle, hastalık ve açlıkla belki de baş edebilirlerdi. Belki aralarında savaşmalarına yol açan sorunları çözümleyebilirlerdi. Beyaz Rus generali Denikin'i belki geri püskürtebilirlerdi; çünkü Denikin ne de olsa, bir yandan da Bolşeviklerle savaş halindeydi. Belki (özellikle Ermenistan) güneye, Türkiye topraklarına doğru genişleyebilirdi. Ama bir yandan kuzeyden gelen o kararlı Rus saldırılarına ek olarak bir yandan da güneyde ayaklanmış bir Türkiye'nin varlığı, onlara bu olanağı tanımadı.

Yine de, dışardan biraz destek gelse, bir şansları olabilirdi. Tüm büyük güçler arasında, hemen yardım edebilecek durumda olan yalnız İngiltere'ydi. 1918 sonunda Mezopotamya'daki İngiliz kuvvetleri Bakü'yü işgal etmek üzere Kafkasların Hazar tarafına kaydırılmıştı (bugün Azerbaycan'da ve petrol yataklarının ortasındadır). Üç tümen de İstanbul'dan Karadeniz yoluyla, Gürcistan'ın önemli limanı Batum dahil olmak üzere Karadeniz'in doğu kıyılarını kontrol etmeye yollanmıştı. 1919'a girildiğinde İngiliz kuvvetleri Kafkaslardaki bu iki kenti birbirine bağlayan demiryolunu kontrol altında tutar durumdaydı. Ama İngilizlerin niyeti belli değildi. Ne yapacaklarını kendileri bile kesin olarak bilmiyordu. Hazar Denizi petrollerine erişme, Hindistan'a giden bir yolu daha elde tutma, Fransızları uzaklaştırma, kendi kaderini tayin hakkını destekleme; bunların hepsi İngilizlerin Kafkasları işgal nedenleri olabilirdi. 1919'da Bolşevik tehlikesi de bu karışıma katılmış durumdaydı. Curzon uyarıda bulunmuş, bölgenin tümünü, tüm hukuku yok etmek isteyen sınır tanımaz güruhların insafına terk etmekte olduklarını söylemişti. Ama çalışma arkadaşlarının çoğu uzak durmaktan yanaydı. Balfour açık açık, "Kafkaslar kötü yönetilse ne olur ki?" diye soruyordu. Curzon alaycı bir havada, "İşte o da diğer alternatif," dedi. "Birbirinin gırtlağını kessinler, öyle mi?" Balfour, "Bana göre hava hoş," diye karşılık verdi.

Curzon'un tüm ısrarlarına rağmen, 1919 ilkbaharında hükümet bölgedeki İngiliz varlığını büyük bir yük olarak görüyordu. Henry Wilson, Lloyd George'a, "Kafkaslardan ne kadar erken çıkarsak o kadar iyi," diyordu. Haziran'da kabine, tüm kuvvetlerini bölgeden yıl sonuna kadar çekme kararı aldı. Denikin'in bağımsız cumhuriyetlere dokunmama vaadine karşılık, ona silah verilecekti. Aslında orayı İtalyanlar devralmalıydı, ama Wilson'un Lloyd George'a dediği gibi, öyle bir şey olabilecek gibi değildi. Bu karar pek çok kimseyi sıkıntıya soktu. Kabine sekreteri Hankey, o yılın son-

baharında Lloyd George'a yazdığı bir mektupta, "İngiltere İmparatorluğu çevrelerinde Ermenilere yönelik güçlü duygular var ve davasını geçmişte sık sık desteklediğimiz bir milleti kendi kaderine terketmek kimsenin hoşuna gitmiyor," diyordu. "Tam katliamlar olduğuna ilişkin söylentiler dolaşırken kuvvetlerimizi Kafkasya'dan çekmemizde bir tür duyarsızlığın söz konusu olduğunu kimse inkâr edemez."

İngilizlerin kuvvetlerini çekme operasyonları yine de devam etti, ama Denikin gücenmesin diye, Kafkas cumhuriyetlerinin tanınması da geciktirildi. Ancak Ocak 1920'de, Beyaz Rusların işinin bittiği kesinleştikten, Bolşeviklerin güneye ineceği belli olduktan sonra küçük cumhuriyetler İngiltere tarafından tanındı ve oraya bir miktar silah gönderildi. Savaş bakanlığı bu fırsattan yararlanarak, elinde kalmış Kanada yapımı Ross tüfeklerini yollamıştı. Bu tüfekler, en normal koşullarda bile sıkışma yapmalarıyla tanınırdı.

Bu arada güneyde de, Atatürk'le kuvvetlerinin Anadolu'daki güçlerini arttırmasıyla yeni bir tehlike belirmekteydi. Türkler kendi ellerindeki Ermeni vilayetlerini vermemekteki, hatta bağımsız Ermenistan'ın da bir kısmını almaktaki kararlılıklarını hiçbir zaman saklamış değillerdi. Bolşeviklerle Türk milliyetçileri arasında karşılıklı sondajlar başlamıştı bile. Atatürk komünist değildi, ama ne de olsa Bolşevikler, onun düşmanı olan İngilizlerin düşmanıydı. Onun bakış açısına göre, Türklerle Bolşeviklerin güçlerini birleştirmesinin, ülkelerini parçalamak isteyen emperyalistlere karşı koymalarının önündeki tek engel bu bağımsız cumhuriyetlerdi, yani Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'dı. Bolşeviklerin de, Atatürk gibi, hiç dostu yoktu. Hevesle karşılık verdiler, Anadolu'ya silah ve altın yolladılar.

Müttefikler San Remo'da Ermenistan'ı konuşurken, Bolşevikler Ermenistan'ın komşusu olan Azerbaycan Cumhuriyeti'ni aldı. Ermenistan'da da komünist ilhamıyla dolu ayaklanmalar başlamıştı. Müttefikler Milletler Cemiyeti'yle temas edip, kurmayı düşündükleri daha geniş Ermenistan devletini korumasını istediklerinde, Milletler Cemiyeti onlara, öyle bir devlet var olmadığına göre, koruyamayacağını söyledi. Müttefikler o zaman Amerika Birleşik Devletleri'ne döndüler. Wilson'un ülkesine dönüşünden beri, Ermenistan'ın mandasını üstlenme konusu orada can çekişir durumdaydı. Hasta başkan gelen talebi Kongre'ye götürdü, Mayıs ayında Kongre bu teklifi ezici bir çoğunlukla reddetti. Senatör Lodge, bir dostuna şöyle demişti: "Ermenistan konusunda üzülmediğimi sanma, ama sırtımıza yükleyecekleri şeylerin de bir sınırı olmalı."

Kürdistan'ın kendine bir hami bulma şansı, Ermenistan'ınkinden bile azdı. Konu zaten Paris Barış Konferansı'nda yalnızca bir kere açılmıştı. Lloyd George 30 Ocak'ta Osmanlı topraklarıyla ilgili muhtemel mandalar listesini sunduğunda, Kürdistan'ı listeye dahil etmeyi unutmuştu. Sonradan alelacele eklerken, neşeyle gülerek, kendi coğrafya bilgisinin hatalı olduğunu söylemişti. Oranın Mezopotamya'ya ya da Ermenistan'a dahil sayılacağını sanmıştı, ama danışmanları öyle olmadığını söylemişlerdi. Yine

de akıllılık etti, yeni mandanın sınırlarını belirlemeye kalkışmadı. Kürdistan'la ilgili pek çok şey gibi, sınırlar da sisli kalmayı sürdürdü.

Kürtler çok uzaklardaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ucundaydılar. O tarihlerde, dünya kamuoyu üzerindeki etkileri de pek azdı. Savaştan önce Kürt bölgesini ziyaret etmiş olan Mark Sykes hoşlanmıştı onlardan. Hoşlanmasının nedeni, sağlam adamlar ve iyi savaşçı oluşlarıydı. Oraya hiç gitmemiş olan Amerikalı uzman ise sevmiyordu Kürtleri: "Bir bakıma Kürtler, Kuzey Amerika kızılderililerini hatırlatıyor," diyordu. "Huyları pek ateşli, gücenik, intikamcı, entrikacı ve kalleşler. İyi asker, ama kötü lider olurlar. Hasisler, çok benciller, hiç utanç duymadan dilenirler ve hırsızlığa eğilimleri çok fazla."

Kürtler tehlikeli bir bölgede yaşıyordu. Kuzeydeki ve doğudaki dağların gerisinde Rusya'yla İran vardı. Batıda Türkler, güneyde de Mezopotamya'nın Arapları yaşıyordu. Büyük Savaşta Osmanlılarla Ruslar bölgenin kuzey kenarında savaşmış, İngilizler de güneyden yukarıya doğru ilerlemişti. Yaklaşık 800.000 kadar Kürt, ya Osmanlı ordularında savaşırken, ya da açlıktan ve hastalıktan ölmüştü. Kürtlerin sayısını tahmin etmek her zaman zor olmuştu. Kürt kültürü Arap, İran, Türk kültürleriyle, hatta Ermeni kültürüyle kaynaşmış olduğundan, gerçekte kaç Kürdün var olduğunu bilmek kolay değildi. O nüfusun yaklaşık dörtte üçü, belki bir milyon ya da iki milyon kadarı, Osmanlı topraklarında yaşamaktaydı. Bunların da çoğu sonradan Türkiye olacak kesimde, geri kalanı Irak ile Suriye'ye dağılmış durumdaydı. Geri kalan nüfus ise İran'daydı.

Kürtlerin nereden ortaya çıktığını bilmek de bir o kadar zordu. Belki Hint-Avrupa ırkından bir kavim olarak, İran'dan batıya göçmüş olabilirlerdi. İsimleri eskiden "göçebe" anlamına geliyordu. Kökenleri hakkında pek az tutarlı tarih bilgisi vardı. Ortada birbiriyle çelişen efsanelerden başka bir şey yoktu. Tarihte büyük Kürt krallıkları olmamıştı. Selahattin Eyyubi dışında pek az Kürt kahramanı bilinirdi. Kürtleri bölüp ayıran unsurlar, aşiretleri, dinleri (çoğu Sünnî [Şafii] olmakla birlikte aralarında Şiiler ve Hıristiyanlar da vardı) ve dilleriydi. Ayrıca, farklı ülkelere saçılmış durumda yaşamaları da bir etkendi. Kavgacı ve yönetilmez bir grup olmakla şöhret yapmışlardı. Alman etnograflarından biri bu duruma hoşgörüyle yaklaşmaktaydı: "Günahlarının altında yatan nedenler esas olarak, sekiz asırdır düzenli hükümet görmemiş bir bölgede yaşadıkları o tedirgin hayattır," diyordu. Birbirleriyle dalaşıyorlar, dış yetkeye (ister Osmanlı, ister İranlı olsun) baş kaldırıyorlar, başka halklarla kavga ediyorlardı. Osmanlılar Ermeni katliamında Kürt Müslümanları kullanmıştı. Savaş bittiğinde İngiliz ve Hintli askerler bölgeyi işgale geldiler, ama sağlayabildikleri barış pek tedirgin bir barış oldu.

Yeni ortaya çıkan diğer milletlerden farklı olarak, Kürtlerin Paris'te güçlü taraftarları yoktu, kendileri de henüz haklarını etkili bir biçimde savunabilecek düzeye gelmemişlerdi. Her zamanki hayvan hırsızlıklarıyla, kız kaçırmalarla, aşiret çatışmalarıyla, haydutluklarla, Ermenileri hevesle kesip biçmekle ya da yaşama mücadelesiyle uğraşırken, çoğunluğun yaşadığı

Osmanlı İmparatorluğu içinde daha geniş bir özerkliğe ilgi bile duymamışlardı. Büyük Savaşın öncesinde, Ortadoğu'nun diğer halkları arasında yayılan milliyetçi duyguların Kürtlere yansıması pek zayıf olmuştu. Kürt milliyetçiliğinin birkaç küçük topluluk ve birkaç entellektüelden oluşan esas çekirdeği de zaten İstanbul'daydı. 1919'da Kürtlerin Paris'te tek sözcüsü olan, oldukça çekici bir kişi vardı, o da o kadar uzun süredir orada yaşıyordu ki, kendine 'Beau Sharif' diye isim takılmıştı. Elinden geleni yaptı, Ermenistan'dan (eğer kurulabilirse) güneyde Akdeniz'e kadar inen koskoca bir ülkenin haritasını çizdi. O toprakların çoğu Ermenistan ve İran tarafından da istenmekteydi.

Dünya haritası üzerinde bir Kürdistan görmeye herkesten biraz fazla ilgi duyan tek güçlü ülke İngiltere'ydi. Amerika'nın sempatisi Ermenilere dönük olduğundan, Kürtleri pek sevmezlerdi. Fransızlar bir manda talebi vermişlerdi ama amaçları daha çok, o talebi pazarlıkta kullanmaktı. 1919 sonbaharında İngiltere, Suriye üzerinde Fransızların haklarını kesin olarak tanıyınca, Fransa artık manda talebine ilgi duyuyormuş gibi numara yapmaktan bile vazgeçti. Ama İngilizlerin Kürdistan mandasını almasına itirazını yine de sürdürdü.

Lloyd George'la danışmanları esas olarak, Mezopotamya mandasını almak ve korumakla ilgileniyorlardı. Orada önemli petrol yatakları vardı. Hemen kuzeydeki Osmanlı toprağından bir dilim alabilmeyi de elbette isterlerdi. Bir Kürdistan kurulursa, Ermenistan'ın (eğer ayakta kalırsa) güney sınırlarının korunmasına da katkısı olur, ayrıca Bolşeviklerle İngiliz yatırımları arasına bir engel daha sokulmuş olurdu. Bütün bunlara ek olarak, Fransızları Suriye ve Güney Anadolu'da bloke eder, etkilerini kuzeye doğru yaymalarını önlerdi. İngilizler Kürdistan'ın, Hindistan'daki kuzey sınır bölgesi modelinde olduğu gibi, yerel ağalar eliyle ucuza yönetilebileceği kanısındaydı. Kürtlerin de zaten İngiliz himayesi istediğini ileri sürüyorlardı. Kürtler ise tam tersine, 1919 boyunca enerjilerini İngiliz işgal güçlerine karşı ayaklanmaya, İngiliz ajanlarını öldürmeye harcadılar.

1919 ve 1920 boyunca, İngilizler bir yandan Türkiye Anlaşması'nı hazırlamakla uğraşırken, Kürtleri İngiliz koruması altına sokabileceklerini iddia eden bir takım Kürt gruplarına da fon aktardılar. Binbaşı Noel adında birine "Kürt Lawrence" adı yakıştırıldı, kendisi 1919 yazında esrarengiz bir görevle Kürt bölgesine gönderildi, bir bağımsızlık hareketi başlatmaya çalıştı. Bu çabaları, milliyetçi Türkleri ve kendi çalışma arkadaşlarını öfkelendirmekten başka işe yaramadı. İstanbul'daki İngiliz siyasi danışmanı şöyle yakınmaktaydı: "Türklere karşı entrika peşinde olmadığımızı ve Kürdistan'ın geleceği konusunda *hiçbir şey vaat edemeyeceğimizi*, tekrar tekrar söyleyip çok açık ifade ettim."

İngiliz desteği 1919'da oldukça mesafeliydi ve büyük ölçüde de, Amerika'nın kuzeydeki Ermenistan mandasını üstlenmesine bağlı gibiydi. Sonbahara gelindiğinde, bunun olamayacağı net biçimde ortaya çıktı. Ayrıca Türklerin büsbütün bitip tükenmediği de belli oldu. Atatürk doğuda, Kürt bölgesine yakın yerlerde, kuvvetlerini hızla arttırıyordu. İngiltere'nin

ayrı bir Kürdistan devleti kurup ayakta tutması fikri, finansal ve askeri açılardan giderek cazibesini kaybetmekteydi. Osmanlı topraklarındaki İngiliz kuvvetleri, 1919 yazında 320.000 askere inmiş bulunuyordu. Mezopotamya'da İngiliz yetkilileri, Kürt topraklarının bir bölümünü yeni Irak mandasına katmayı tartışıyorlardı. Osmanlı vilayetlerinin sınırları hiçbir zaman pek kesin çizilmiş olmadığı için, eski Musul vilayetinin kuzeye doğru Kürt tepelerine ve dağlarına kadar uzandığını iddia etmek de zor değildi.

Kürtlerin kendilerine gelince, onlar aralarında yine her zamanki gibi bölünmüş durumdaydılar. Türklere mi güvenmeliydiler, yoksa İngilizlere mi? Ermenilerle barışmaya mı çalışmalıydılar? Bolşeviklerden yardım mı istemeliydiler? Yunan tehdidi bir çoğunun kararını vermesini sağladı; en azından o an için. 1919 ilkbaharında Yunanlar İzmir'e çıkıp, ardından da 1920 yazında içerlere, Atatürk'ün kuvvetleri üzerine yürümeye başladıklarında, genelde hayli dindar Müslüman olan Kürtler bunu İslamiyetle Hıristiyanlık arasında bir savaş olarak gördüler. Atatürk'ün kendi özel duyguları ne olursa olsun, Kürt aşiret reislerinden destek isterken İslam kartını oynayacak maharete sahipti. İngiltere'nin güneydeki Kürt topraklarını ele geçirmeyi planladığına ilişkin söylentiler, Kürt milliyetçilerini bile Atatürk'ten yana olmaya itti.

O aşamada, Curzon ile Lloyd George, belki ilk defa aynı görüşteydiler. Bağımsız Kürt devleti, olacak şey değildi. Bunun anlamı bazı Kürt topraklarını Türklerin kontrolü altında bırakmak demek olsa bile, yine de gerçek buydu. 1920 Nisan'ında San Remo'da Lloyd George da gerçeği kabullendi:

"Kendi de Kürtlerin neler hissettiğini öğrenmeye çalışmıştı. İstanbul'da, Bağdat'ta ve başka yerlerde sordurduğu sorulardan, Kürt halkını genel olarak temsil edebilecek tipik bir Kürt bulmanın imkânsız olduğunu öğrendi. Her Kürt, olsa olsa, ancak kendi aşiretinin temsilcisi olabilirdi... Ama beri yandan, Kürtler sanki büyük güçlerden birinin yardımı olmazsa varlıklarını sürdüremeyeceklermiş gibi hissediyorlardı. Yine de, eğer bu işi Fransa da, İngiltere de üstlenmeyecekse (Lloyd George üstlenmeyeceklerini umuyordu), o zaman sanki Türk koruması altında kalmayı tercih edeceklermiş gibi bir halleri vardı. Ülke Türklerin yönetimine alışmıştı. Zaten alternatif bir koruyucu bulunamazsa, bölgeyi Türkiye'den ayırmak da zordu."

Türkiye için hazırlanan anlaşmada Kürdistan'ın durumu havada bırakılmıştı. Ya Türkiye içinde özerk bir bölge, ya büyük güçlerden birinin koruması altında manda, ya da tam bağımsızlık olacaktı. Sınırlar da kesin değildi. Bir inceleme heyeti gidip bilgi getirecekti. (İngilizler kendi istedikleri bölgelerin yeni Irak devleti sınırları içinde olmasını sağlamışlardı.) Muğlak bir vaat vardı: Eğer Kürtler kendilerinin bağımsızlığa hazır olduğu konusunda Milletler Cemiyeti'ni ikna edebilirlerse ve bağımsızlığı gerçekten çok istiyorlarsa, günün birinde Irak'taki yakınlarıyla biraraya gelebilirlerdi.

Bunlar ve diğer koşullar hakkındaki bilgiler, 1920 ilkbaharındaki San Remo Konferansı sonrasında sızmaya başlayınca, Türkler arasındaki tepkinin nasıl olacağı zaten çok belliydi. Curzon'un Ankara'ya yolladığı temsilcinin

anlattığına göre, Türkler bu haberlere her yerde kahkahalarla gülmüş, askeri hazırlıklar birdenbire büyük ölçüde artmıştı. Ankara'da milliyetçi hükümet, hem bu koşulları, hem de sultanın hükümetini reddetti. İstanbul'dan milliyetçiler dereler gibi Ankara'ya doğru akıyor, Atatürk'ün kuvvetlerine katılıyordu. Müttefik yüksek komiserleri sert uyarılar gönderiyor, zaten alevlenmiş durumda olan Türk kamuoyunun İzmir'in kaybını kabullenmeyeceğini belirtiyordu. Curzon da zaten bundan korkuyordu. Lloyd George'a yazdığı bir notta, "Türklere iyilik etmek isteyecek son kişi benim, ama Anadolu'da barışı istiyorum. Oysa Yunanlar İzmir'deyken, Yunan birlikleri Venizelos'un emirlerini yerine getirir, Anadolu'nun her yanında ilerlerken bunun gerçekleşemeyeceğini biliyorum," diyordu.

Durum daha da kötüye giderken Müttefikler, daha doğrusu İngilizler, sonunda Türkiye'deki durumları açısından felaket olacak bir adımı atmaya karar verdiler. Kuvvetleri İzmir'de sürekli milliyetçi saldırılarıyla yüzyüze kalan ve kısa zamanda birkaç başarı örneği gösteremezse hükümetinin düşeceğinden korkan Venizelos'a, nihayet 1920 Haziran'ında Lloyd George tarafından, iç kesimlere doğru ilerleme izni verildi. Venizelos bir çeşit ödünleşme olarak, İstanbul'daki işgal güçlerine destek olmak üzere de asker yolladı. O sıra hâlâ çalışmalarını sürdürmekte olan Yüksek Konsey, olup bitenlere zayıf bir açıklama getirdi: Yunanlar aslında Müttefikler adına, Türk saldırılarına karşılık veriyor, dedi. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri, Curzon'a öfkeli bir mektup yolladı. "Bu durumda Yüksek Konsey savaşın ve çatışmaların yeniden başlamasına hazırlıklı demektir," diyordu. "Kendi ilan ettikleri ilkelerini bile ihlal ediyorlar. Yakındoğuda sonsuza kadar kan akmasını göze alıyorlar, hem de ne uğruna? Yunanistan'da Venizelos'u iktidarda tutma uğruna ki o da en çok bir iki yıl sürebilir." Curzon bu görüşlere tamamen katılıyor, "Venizelos adamlarının Türkleri dağlara sürebileceğini sanıyor, ben ise hiç emin değilim," diyordu.

Böylece Türkiye'de barış sağlama işinin son perdesi, savaşlarla açılmış oldu. Yunan birlikleri İzmir'den başlayıp vadiler boyunca, Anadolu yaylalarına doğru yayılarak ilerlediler. Türk milliyetçileri de eriyormuş gibi içerlere çekildiler. Avrupa'da da bir başka Yunan kuvveti, zayıf ve düzensiz Türk kuvvetlerini Trakya'da geriletmekteydi. Venizelos kendine çok güveniyordu. Henry Wilson'la konuşurken, Atatürk kuvvetlerinin çökeceğini, Yunan gücünün içerlere ve İstanbul'a yayılacağını, hatta belki Karadeniz kıyısındaki Pontus'a de ulaşacağını söylemişti. Yunan başbakanı yalnız kaldığında arasıra bazı panik duyguları da yaşamıyor değildi, ama artık devam etmekten başka pek az seçeneği kalmıştı. 1920 Ağustos'unda Yunanlar içerlere doğru 250 mil ilerlemişlerdi.

Aynı ay, Müttefiklerle sultanın temsilcisi Damat Ferit, Paris dışında, Sevr'deki porselen fabrikasının sergi salonunda anlaşmalarını imzalıyorlardı. Güzel bir anlaşma değildi, ama kolayca çökertileceği çok geçmeden anlaşılacaktı. Müttefik askeri danışmanları, anlaşmadaki koşulları uygulatabilmek için en azından yirmi yedi tümen asker gerekeceğini söyleyip

uyarıda bulundular. Elde o kadar asker yoktu. Türkiye'de bir günlük yas ilan edildi, gazete sayfaları siyah çerçeve attı, dükkânlar kapandı, gün boyu her yerden dualar yükseldi. Atatürk ise savaşını sürdürmekle yetindi. O zamana kadar Türkiye'deki milliyetçi güçlerin büyük çoğunluğunu kendi kontrolü altına almayı başarmıştı, kuzeyde de Bolşeviklerle birlikte, sorun yaratıp duran Kafkas cumhuriyetlerini ezmekteydiler.

Eylül 1920'de, yani Sevr Anlaşması'nın Türkiye'den de toprak alarak kurulacak bağımsız bir Ermenistan'a onay vermesinden yalnızca bir ay sonra, Atatürk'ün kuvvetleri güneyden saldırdı, Ermeniler ellerinden geleni yapsalar da, üç uçaktan oluşan hava güçlerini harekete geçirseler de, sonunda çekilmek zorunda kaldılar. Paris'te ülkesi adına konuşan Ermeni şair Aharonyan, Londra'da Curzon'la görüşmek istediğinde, bu isteği bir mektupla reddedildi: "Bizim şu sıra görmek istediğimiz, yalnızca propagandaya ve yalanlara dayanan bir dış politika değil, ülkeyi inşa etme ve yönetme becerisine ilişkin bir takım somut işaretlerdir." 17 Kasım'da Ermeni hükümeti Türkiye'yle bir ateşkes imzaladı. Bu metne göre ülkenin pek küçük bir parçası özgür kaldı. Beş gün sonra Başkan Wilson'dan bir mesaj geldi. Sevr Anlaşması'na göre kendinden Ermenistan'ın sınırlarını çizmesi istenmişti. Çizdiği sınırlar, 42.000 kilometrekarelik Türk toprağının Ermenistan'da kalmasını öngörüyordu.

Dünya tarafından terk edilen, iki düşman arasına sıkışıp kalan Ermeni başbakanı, "Ermenilerin yapabileceği tek şey, 'ehven-i şer'i seçmek," dedi. Aralık ayında Ermenistan bir Sovyet cumhuriyeti oldu. Bolşevik Milliyetler Komiseri Jozef Stalin orayı hizaya getirmekte tereddüt etmedi. Sonraki yılın Mart ayında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Moskova Anlaşması imzalandı, Kars ve Ardahan illerinin Türkiye'ye geri verilmesi onaylandı. (Görüşmelerde Bolşevikleri Stalin temsil ediyordu.) O sınır bugün de olduğu gibi kalmış durumdadır.

Kürdistan'ın da işi bitmişti. 1921 Mart'ına gelindiğinde Müttefikler Sevr Anlaşması'nın muğlak vaatlerinden geri adımlar atmaya başlamışlardı. Kürdistan açısından, "durumun gerçeklerine uygun" değişiklikler yapmaya hazır olduklarını söylüyorlardı. 'Durumun gerçekleri' dedikleri, Atatürk'ün o anlaşmayı tümüyle reddetmiş olmasıydı. Ermeni bölgelerini başarıyla Türkiye içinde tutabilmişti, ayrıca Sovyetler Birliği'yle de bir anlaşma imzalamak üzereydi. Kürt milliyetçiler itiraz edebilirdi tabii; ama Müttefiklerin artık bağımsız bir Kürt devletine ilgileri de ölmüştü.

Kuzey cephesinde istikrarı sağlamış olan Atatürk, artık dikkatini batıdaki Yunan işgaline çevirebilecek durumdaydı. O konuda da olaylar onun yararına gelişti. 1920 Kasım'ında Venizelos, herkesin (özellikle de kendinin) büyük şaşkınlığına karşın seçimleri kaybetti. Bu durumda, eski düşmanı Kral Konstantin'in dönüşüne yol açılmış oluyor, Müttefiklerin Türkiye'yle ilgili politikası da sona eriyordu. İtalya'yla Fransa artık Yunanistan'ı desteklemek gibi bir sorumlulukları kalmadığını, Sevr Anlaşması'nın değiştirilmesi gerektiğini ileri sürdüler. İtalyanlar anlaşmanın maddelerinin

değişmesi için milliyetçilerle birlikte çalışabileceklerini ima ettiler. Anlaşma Fransa'da da hiç popüler değildi. Sömürgeci lobi, tüm hakların satıldığını iddia ediyordu. Fransız hükümeti artık kayıplara dayanamazdı (1920 Şubat'ının ilk iki haftasında 500'den fazla asker ölmüştü, ayrıca Fransız kuvvetlerinin bölgede bulunduğu süre boyunca da yılda 500 milyon frank harcanmıştı). Ekim 1921'de Fransa, Atatürk'ün hükümetiyle bir anlaşma imzaladı, güneydeki Silisya bölgesinde bulunan tüm Fransız askerlerinin çekilmesi karara bağlandı. Fransa bu anlaşmadan bir takım ekonomik imtiyazlar kazanırken, Atatürk çok daha önemli bir şey kazandı; büyük güçlerden biri tarafından tanınmış oldu. Curzon öfkeden kuduruyordu: "Fransa'yla aramızda yine eski, geleneksel uzaklaşma başladı - hemen hemen bir antipati - tedbirsiz bir hükümetin ve yalancı bir basının söylediği her şey de bunu arttırıyor."

Yunanistan'da Konstantin'in dönüşü, ordudaki Venizelos yanlısı subayların isyanına yol açtı, tam Anadolu'da 1921 ilkbahar harekâtı başlarken askeri kaosa itti. Ama yeni Yunan hükümeti yine de, Yunanistan'a vaat edilenleri alma konusunu bir onur meselesi yaptı. Lloyd George, Curzon'un itirazlarına hiç aldırmadan, Yunanları el altından, bir takım imalarla kışkırtıp Türklere saldırmaya teşvik etti. O yaz Yunan kuvvetleri ilerledi ve Ankara'ya yaklaştı. Kurak kırlar üzerindeki bu ilerleme, gerçekten askeri bir başarıydı. Ama Yunanların ilerleyeceği son hat o kadarla kaldı, orayı tutmaya da güçlerinin yetmeyeceği belli oldu. 400 millik Yunan cephesinde her asker, artık işlerinin bitik olduğunun farkındaydı. Ertesi yılın ilkbaharı geldiğinde, "Evimize dönelim, Anadolu'yu da boşverelim," demeye başlamışlardı.

26 Ağustos 1922 günü nihayet Türk karşı saldırısı başladı ve İzmir'e doğru yöneldi. Verilen emir kesindi: "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz." Yunan kuvvetleri darmadağın oldu, 10 Eylül günü Atatürk İzmir'e muzaffer komutan olarak girdi. İç kesimlerdeki Yunan köylerinden kaçan kalabalıklar kenti doldurmuş durumdaydı. Kordon boyunda herkes gemilere binmeye, canını kurtarmaya çalışıyordu. Arka sokaklarda ve mahalle aralarında yağmalar ve öldürmeler de başlamıştı. Kentin yerlisi olan Türklerle zaferi getiren askerlerin Yunanlarla ve Ermenilerle görülecek pek çok hesabı vardı. Tıpkı Roma, Paris ve Londra'daki liderleri gibi, büyük güçlerin İzmir'deki temsilcileri de Yunanları ortada bıraktı. Yabancı askerler gemilerinin güvertesinden seyrederken, kentte yangınlar da başladı.

İlk yangın belki de kaza sonucu çıkmış olabilirdi, ama görgü tanıkları sonradan, Türklerin ellerinde benzin bidonlarıyla Ermeni ve Rum mahallelerine gittiğini anlatıyorlardı. Bir İngiliz subayı, "Uzaktan bakması bile dehşet vericiydi," diye anlatıyordu. "Akla hayale sığmaz çığlıklar yükseliyordu. Sanırım birçok insan, yanan evlerden uzaklaşmaya çalışırken izdihamdan denize düştü." Atatürk alevleri sakin bir havada seyrediyordu. Tepkisi yalnızca, "Tatsız bir olay," şeklinde ifade buldu. Yangınlar bittiğinde, artık ortada Rum İzmir kalmamıştı.

Yunan ordusunun çöküşü, İstanbul'u ve boğazları işgal etmiş olan küçük Müttefik kuvvetlerini birdenbire cascavlak ortada bırakmış gibi oldu. Atatürk'ün kuvvetleri kuzeyde Marmara denizine ve İstanbul'a doğru ilerlerken, İngiliz hükümeti Asya tarafındaki Çanakkale ve İzmit'te sıkı durmaya karar verdi. İngiltere İmparatorluğu'na ve müttefiklerine çağrıda bulundu, ama cevap olarak mazeretlerle sitemlerden başka bir şey gelmedi. Dominyonlar arasından bayrağı kapmaya bir tek Yeni Zelanda koştu. İtalyanlar çabucak Atatürk'e kendi tarafsızlıkları konusunda güvence, Fransızlar da askerlerine Çanakkale'den çekilme emri verdiler. Curzon Paris'e koştu, artık Fransa'nın başbakanı olmuş olan Poincaré'yle korkunç bir sahne yaşadı, terk edilmekten, ihanetten söz etti. Poincaré de ona bağırmaya başlayınca Curzon gözyaşları içinde odadan kaçtı. İngiliz büyükelçisinin koluna sarılarak, "O korkunç küçük adama hiç dayanamıyorum," dedi. Bu semeresiz görüşmeleri sürdürebilecek hale gelebilmek için kuvvetli bir konyak içmek zorunda kaldı.

Lloyd George savaştan yanaydı ama daha serin kanlı düşünenlerin (buna Curzon da, Anadolu'daki askerler de dahildi) söyledikleri nihayet ağırlık kazandı. Görüşmeler için Atatürk de hazırdı. Mudanya mütarekesi 11 Ekim günü Türklere, Doğu Trakya'yı Yunanlardan alma olanağını getirdi. Atatürk de buna karşılık, bir barış konferansı toplanıp duruma karar verinceye kadar ordularını İstanbul'a, Gelibolu'ya ve İzmit'e sokmamaya söz verdi.

Anadolu'nun her yanından, daha sonra da Trakya'dan Rumlar sürekli hicret halindeydi. Bir milyondan fazla kişi yollara düşmüştü. Rum esnaf, çiftçiler, papazlar, yaşlı kadın ve erkekler, Müslüman Rumlar, tek kelime Rumca bilmeyen Rumlar, onları kucaklayamayacak, besleyemeyecek küçük ülkeye yönelmişti. Bir Toronto gazetesinin muhabiri olan genç Ernest Hemingway, ülkelerine dönmekte olan Yunan askerlerini gördü: "Gün boyu hep yanımdan geçip duruyorlardı. Kir pas içinde, yorgun, traşsız, rüzgâr yanığı askerler, Trakya'nın çorak, boz toprakları üzerinde yürüyüp durmaktaydı. Ne bando vardı, ne bir yardım kuruluşu, ne mola yerleri ... Yalnızca bitler, kirli battaniyeler ve geceleri çıkan sivrisinekler. Bunlar eskiden Yunanistan olan kavramın son onurunu temsil ediyor. İkinci Troya kuşatmasının sonu bu."

Yunanların Anadolu macerası Venizelos'u zaten devirmişti ama şimdi de asıl patron Lloyd George'u devirmek üzereydi. Çanakkale krizi, zaten sendeleyen koalisyon hükümetine fazla geldi. Curzon ses çıkarmaksızın eski çalışma arkadaşlarını terk etti. Bonar Law liderliğinde yeni Muhafazakâr hükümet 1922 Kasım'ında kurulurken, Curzon yeniden dışişleri bakanlığına getirildi. Hiç durmadan Lozan'a doğru yola çıktı. Yeni Türkiye barışı orada oluşturulacaktı.

Lozan'da biraraya gelenlerden bazıları Paris'te de bulunmuştu. Curzon'un kendinden başka, Poincaré, hayli sinmiş olan Venizelos, Bulgaristan'dan gelen Stamboliski'yle göz kamaştıran çevirmeni (konferanstaki tek kadın

oydu) de bunlar arasındaydı. Tabii yeni çehreler de vardı. Örneğin beyaz getrleri ve siyah gömleğiyle Mussolini gelmişti. Katıldığı ilk önemli uluslararası konferans olduğu için hayli tedirgindi. Sovyet dışişleri komiseri Georgi Çiçerin de, kızıl sakalıyla, 'partal giyimli ihtiyar' havası içinde, yine oradaydı. Türkiye'yi bu sefer milliyetçiler temsil etmekteydi. Liderleri, Atatürk'ün güvendiği İsmet Paşa'ydı. Müttefikler İstanbulhükümetini de davet etmeye çalıştıklarında, Atatürk saltanatı kaldırıvermişti. Amerikalılar kendilerini Avrupa işlerinden uzak tutma havasına girmiş olduklarından, oraya yalnızca gözlemciler yolladılar: Richard Child eskiden gazetecilik yapmış olan sevimli biriydi, Joseph Grew da daha sonra Amerika'nın Tokyo büyükelçisi olacak, tam Pearl Harbor sırasında görevde bulunacaktı. Grew, Curzon'un oldukça hoş ve olumlu biri olduğu izlenimini edinince kendi de şaşırmıştı. "Curzon'un pek hoşlandığı küçük, üç dört kişilik akşam yemekleri kadar zevkli bir olay yaşamadım. Sofra toplanıp şarap şişesi geldiğinde, saatlerce oturup hikâyeler, fıkralar, anılar anlatıyor. Günümüz sosyetesinde böyle şeylere pek rastlanmıyor artık."

Lozan'da Curzon'u rahatsız edecek pek çok neden vardı. Sarhoş uşağı bir keresinde smokininin pantolonunu saklamıştı. Başka bir sefer de çelik korsesi kopmuş, tenine batmıştı. En kötüsü de, Fransızlarla İtalyanların 'habire Türklere yağ çekmesi, her fırsatta konuları saptırmalarıydı'. Tabii bir de Türklerin kendileri vardı. Curzon'a göre İsmet Paşa "ufak tefek, esmer bir adamdı ve her türlü cazibeden yoksundu; Türk generalinden çok Ermeni dantel satıcılarını andırıyordu". Taş gibi bir davranış içindeydi, sağırlığını abartılı kullanıyor, kendi taleplerini inatla tekrarlayıp duruyordu. Atatürk'ten kesin talimat alarak gelmişti. Dış müdahalelerden arınmış, bağımsız bir Türkiye talep edecekti. İyi bir asker olarak, aldığı bu emirleri yerine getirme kararlılığı içindeydi. Günün birinde Curzon aksilenmiş, "Siz bana müzik kutularını hatırlatıyorsunuz," demişti. "Her gün aynı nağmeyi çalıp hepimizi bıktırıyorsunuz; egemenlik, egemenlik, egemenlik." Curzon ağır bir istihza havası içinde İsmet Paşa'nın iddialarında gedikler açıyor, ama İsmet Paşa omuz silkip geçiyor, bunları duymazlıktan geliyordu. "Curzon bize okul çocuklarıymışız gibi davranıyordu, ama biz aldırmıyorduk," demişti. "Zaten Fransızlarla İtalyanlara da davranıyordu." Akşamları Türk heyeti başkanı, pek sevdiği *yeşil chartreuse* (likör) ile avuntu buluyordu. Akılsızlık edip bir gece ona katılan bir Amerikalı, bir daha ömrünün sonuna kadar içki içmemeye yemin etmişti. Curzon'un Türklerle uğradığı bezginliğe, gözle göremediği bir düşmana karşı mücadele verme duygusu da katkıda bulunmaktaydı. Atatürk ta uzaklardaki Ankara'dan konferansı dikkatle izlemekte, İsmet Paşa'ya emirlerini telgraflarla bildirmekteydi.

Sonu gelmez pazarlıklardan, Curzon'un Türklere baskı yapmak için bir ara salonu terketme gösterisinden sonra, 1923 Temmuz'unda bir anlaşma şekillenebildi. Gözlerinin altında mor halkalar belirmiş olan İsmet Paşa, Türkiye adına imzayı attı, İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi de İngiltere adına imzaladı. Lozan Anlaşması, Versailles'a, Trianon'a, St. Germain'e, Neuilly'ye ve Sevr'e benzemiyordu, yani Paris Barış Konferansı'nın ürünü

olan anlaşmalardan farklıydı. Curzon içinden, "Şimdiye kadar biz kendi barış anlaşmalarımızı dikte ediyorduk," diye düşünmekteydi. "Şimdi ise düşmanla pazarlık ediyoruz, çünkü düşmanın ordusu var, bizim yok. Duyulmamış bir durum."

Sevr şartlarından geriye pek az şey kalmıştı. Bağımsız Ermenistan'la Kürdistan'ın hiç adı geçmiyordu. Curzon yeni anlaşmaya azınlıkların korunmasına ilişkin maddeler sokuşturmaya çalıştıysa da, Türkler egemenliğe zarar vereceğini söyleyip reddettiler. Türkiye'nin sınırları artık Türkçe konuşulan tüm toprakları içeriyor, Doğu Trakya'dan, aşağıda Suriye'ye kadar uzanıyordu. Boğazlar Türkiye'nin elinde kalıyordu, ama kullanımına ilişkin bir uluslararası anlaşma söz konusuydu. Eskiden kalma o küçük düşürücü kapitülasyonlar silinip gitmişti. Lozan Anlaşması ayrıca Müslümanlarla Hıristiyanlar için mecburi bir nüfus mübadelesi de getiriyordu. Rumların çoğu zaten Türkiye'den çıkmıştı. Bu sefer Girit'teki Müslüman ailelerle Arnavutluk sınırına yakın yerlerde yaşayanlar zorla köklerinden sökülüp Türkiye'ye getirildi. Curzon bunu, "Çok kötü ve haince bir çözüm, dünya önümüzdeki yüzyıl boyunca bunun bedelini pahalı ödeyecek," diyordu. Bu mübadelenin tek istisnası, iki tarafın mutabakatıyla, Batı Trakya'daki Türklerle İstanbul'da ve birkaç küçük adada yaşayan Rumlardı. Bu toplumlar yerlerinde yaşamlarını sürdürdüler, bir yığın ıvır zıvır mevzuatla tedirgin edildiler, Yunanistan'la Türkiye arasında ilişkiler ne zaman bozulsa günah keçisi olarak kullanıldılar. Bunun son örnekleri de 1960'larda Kıbrıs ve 1999 yılında Kosova yüzünden yaşanan gerginliklerdi.

Lozan'da çözülmeden kalmış bir sorun, Irak'ın kuzeyindeki Musul'du. Türk heyeti, Türk hükümetlerinin o günden bu güne hep kullandığı iddiayı kullandı, Musul'u talep etmelerinin nedenini, oradaki Kürtlerin aslında Türk olduğuna dayandırdı. Türk ekibinin başı gururla, ne de olsa Ansiklopedi Britanica da öyle söylüyor, diyordu. Musul konusuna, Kürtleri düşünmekten çok petrolü düşünerek asılmakta kararlı olan Curzon bozulmuştu. "Kürtlerin Türk olduğunu tarihte ilk defa keşfetmek, demek ki Türk heyetine kalmış. Daha önce hiç kimse bunu anlayamamış," diyordu. Musul meselesinin konferansı başarısızlığa uğratmasına ramak kalmıştı. Sonunda taraflar konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürmekte mutabık kaldılar, Milletler Cemiyeti de 1925'te Musul'u Irak'a verdi.

Kürtler çeşitli hükümetlerin yönetimi altında kalmışlardı. Bir kısmı Atatürk hükümetinin, bir kısmı İran'daki Rıza Şah'ın, bir kısmı da Irak'ta Faysal'ın hükümetlerinin yönetimindeydi ve bu hükümetlerin üçünün de Kürt özerkliğine tahammülü yoktu. İngilizler Irak'ta bir süre Kürt bölgelerine ayrı bir yönetim getirme fikriyle oyalandılar. Kürtlerin Arap yönetimi altında kalmaktan hoşlanmadığını gözlemlemişlerdi ve bu doğruydu. Ama sonunda İngilizler hiçbir şey yapmamayı seçtiler. Irak 1932 yılında bağımsız olurken Kürtlere herhangi bir şey vaat edilmedi. Türkiye'de Atatürk ve milliyetçiler, daha önce tüm Müslümanları biraraya toplama fikrini vurgularken bundan uzaklaştılar, laik bir Türk devletine yöneldiler. Halifeliği

kaldırmaları pek çok Kürt'ü mutsuz etti. Eğitim ve yönetim dili Türkçe olacaktı. 1923 ile 1991 arasında Kürtler tanınmıyordu bile. 1927'de Türk dışişleri bakanı, İngiliz büyükelçisine güvence verirken, Kürtlerin "Kızılderili Hindular" (kendi deyimi) gibi ortadan kalkacaklarını, eğer milliyetçiliğe meylederlerse Türkiye'nin onları da, Ermenilere ve Rumlara yaptığı gibi ülkeden atacağını söyledi.

Kürtler kaderlerine hiçbir zaman sessizce razı olmadılar. Paris Konferansı sırasında da ısrarcı bir güce sahip olan Kürt milliyetçiliği, baskı altında geçen yıllar içinde daha da güçlendi. Paris'te kendilerine verilen vaatler ve Sevr Anlaşması'nın şartları, Kürtlerin yüreğinde her zaman bir anı ve bir umut olarak kaldı. 1919 yılının yaz mevsiminde, bir dizi Kürt ayaklanmasının ilkinde, isyancıların lideri koluna bir Kuran'ı bantla tuttururken, Müttefiklerin vaatlerinin ve Wilson'un On Dört Nokta'sından birinin kopyalarını da yapıştırmıştı. O maddede Türk olmayan milletlere verilecek özerklikten söz edilmekteydi.

İsmet Paşa Lozan'dan döndüğünde bir kahraman gibi karşılandı. O anlaşma hâlâ Türkiye'nin en büyük diplomatik başarısı olarak kabul edilmektedir. 1923 sonbaharında son yabancı askerler de İstanbul'dan çıktı. Sultan zaten bir önceki yıl gitmişti. Bir İngiliz askeri ambülansıyla sarayından alınmış, İngiliz savaş gemilerinden birine bindirilerek Malta'ya gönderilmişti. Sürgündeyken, San Remo'da, yoksul ve yapayalnız öldü. Kuzeni olan sanatçı ruhlu şehzade, Atatürk yönetimi altında halifeliğe getirildi, bir yıl sonra Atatürk halifeliği de kaldırdı. Hanedan ailesinden geri kalanlar sürgüne yollandı, zaman içinde ellerinde avuçlarında kalan pek az servetleri de tükendi. İçlerinden bazıları Türkiye'ye dönmenin yolunu buldu. Prenseslerden biri bir otel işletmekte, bir şehzade de Topkapı sarayı arşivinde çalışmaktaydı. Curzon 1925'te öldü. Yıllardır aşırı bir tempoyla çalışmak onu tüketmişti. Atatürk 1938'de karaciğer sirozundan öldüğünde, yerine İsmet Paşa cumhurbaşkanı oldu. 1993'de, Lozan Anlaşması'nın yetmişinci yıldönümünde, İsmet Paşa'nın oğluyla Curzon'un torunu birlikte Atatürk'ün kabrine çelenk koydular.

BÖLÜM VIII

Toparlama

30

Aynalar Salonu

4 Mayıs 1919 Pazar günü Dörtler Konseyi, birkaç son dakika değişikliğini de yaptıktan sonra, Almanya Anlaşması'nın matbaaya gitmesi için emri verdi. Lloyd George çıkıp Fontainbleau'ya, pikniğe gitti, diğerleri dinlenmek üzere çekildi. İki gün sonra, koşulların oya konulması için bir genel toplantı daveti çıktı (bu pek de sık olan bir şey değildi). Anlaşmanın son hali henüz hazırlanmış olmadığından, delegeler André Tardieu'nün Fransızca olarak okuduğu upuzun özeti dinlemek zorunda kaldılar, bu arada dili İngilizce olanların birçoğu uyukladı. Henry Wilson günlüğüne şöyle yazmıştı: "Böylece Almanların eline koşulları, kendimiz okumadan veriyoruz. Tarih boyunca böyle bir şeye bir daha rastlanacağını sanmam." Portekizliler ülkelerine hiçbir tazminat verilmeyişinden yakınırlarken, Çinliler Çin'deki Alman imtiyazlarını Japonlara veren maddelere itiraz ettiler, İtalyan delegesi de kendi yoklukları sırasında kararlaştırılan maddelere ilişkin olarak arkadaşlarının bir şeyler söylemek isteyebileceğine işaret etti. Derken herkesi şaşırtan bir şey oldu, General Foch söz istedi, Ren'in Fransa'yla Almanya arasında bir engel oluşturması için son bir kez çağrıda bulundu. Clemenceau öfkelenerek ona, neden böyle bir sahne yaratmak istediğini sordu, Foch, "Vicdanımı rahatlatmak için," diye karşılık verdi. *New York Times* gazetesine, "Unutmayın ki Almanlar gelecek sefer hata yapmayacaktır," diye demeç verdi. "Kuzeyden Fransa'ya girecek, Manş limanlarını İngiltere'ye karşı düzenleyecekleri harekâtın üssü olarak kullanacaklardır." Yirmi yıl sonra Hitler'in tam onun tarif ettiği şeyi yapması sırasında ölmüş olması belki kendisi için bir şans olmuştur.

Foch'un uyarıları barış mimarlarının pek canını sıkmadı. Frances Stevenson, "Herkes barış şartlarından pek memnun görünüyor," diyordu. "Zaten kusur bulmak da olanaksız, çünkü yeterince sert koşullar değil." Wilson basılıp gelen anlaşmaya gururla baktı, "Umarım ömrümün geri kalanında bu cildi baştan başa okumaya yetecek vaktim olur," dedi. "Mümkün olan en kısa zamanda, dört insanın yapabileceği en büyük işi tamamladık." Clemenceau bile memnundu. "Neticede neyse odur, insan elinden çıkmadır, o yüzden de kusursuz değildir," dedi. "Hızlı ve iyi çalışmak için hepimiz elimizden ne geliyorsa yaptık." Wilson Almanlarla yapılacak toplantıya silindir şapka giymeleri gerekip gerekmediğini sorduğunda yaşlı adam, "Evet, tüy de takalım," diye karşılık verdi.

Versailles'daki loş ve kasvetli Hôtel des Réservoirs'da Alman delegeleri, 180 uzman, diplomat, sekreter ve gazeteciden oluşan bir grup halinde,

giderek artan bir sabırsızlık içinde beklemekteydi. Bir Amerikalı gözlemciye göre, Berlin'den yola çıktıklarında "heyecanlı, hemen hemen anormal" bir ruhsal durum içindeydiler. Kendilerine parya muamelesi edileceğinden emindiler; gerçekten de Fransa'ya ayak bastıklarında en kötü korkularının gerçekleştiğini gördüler. Fransızlar savaştan harab olmuş bölgelerden geçilirken trenleri yavaşlatıyordu. Almanlardan biri, bunu "ruhu yakıp kavurmak" için yaptıklarını söylemişti ama aslında bu, olacakların bir işareti de sayılabilirdi. "Yani şu korkunç dört buçuk yılın tüm yıkımı, tüm can kaybı, tüm zarar ziyanı bizim sorumluluğumuz sayılıyor!" Paris'e vardıklarında otobüslere kabaca doldurulmuş, Versailles'a yollanmışlardı. Bavulları otelin bahçesine bırakılmış, onlara bavulları odalara kendilerinin taşıması söylenmişti. Otel aslında 1871 yılında Bismarck'la görüşmeleri sırasında Fransız liderlerin kaldığı yerdi. Şimdi çevresi şarampolle çevriliydi ve Almanlara bunun kendi güvenlikleri için olduğu söyleniyordu. Almanlar homurdanıyor, kendilerine "teşhire açılmış bir zenci kasabasında yaşıyorlarmış gibi" muamele edildiğini söylüyorlardı.

Heyetin lideri Alman dışişleri bakanı Brockdorff-Rantzau'ydu. Zaten bu görevi onun üstleneceği belliydi. Eski imparatorluğun diplomatik hizmetlerinde parlak başarılara ulaşmıştı. Ama birlikte çalıştığı pek çok kişiden farklı olarak o yeni düzeni kabul etmiş, halen görevde bulunan sosyalistlerle iyi ilişkiler geliştirmişti. Savaş boyunca Alman politikasını hayli eleştirmiş, ödün vererek barışa ulaşmayı savunmuştu. Ama bir yandan da, bu göreve onu seçmek kötü olmuştu. Kibirli, monokl takan, sıska, şık giyimli bir adamdı ve o haliyle Kayzer'in sarayından yeni çıkmış gibi görünüyordu. (Zaten Kayzer'in malikânesini de ikiz kardeşi yönetiyordu.) Eski ve seçkin bir aileden geliyordu. Rantzau'lar Danimarka'ya, Almanya'ya, hatta on yedinci yüzyılda Fransa'ya da hizmet vermişti. On dördüncü Louis'nin asıl babasının Mareşal Rantzau diye biri olduğu söylentisi vardı. Bir Fransız subayı Brockdorff-Rantzau'ya bu konuyu sorduğunda o, "Ha, evet, Bourbon'lar bizim ailede üç yüz yıldır piç Rantzau'lar olarak görülür," demişti. Esprili, zalim, kaprisli biriydi ve çoğu kişi ondan korkardı. Şampanyayla brendiye bayılır, bazılarına göre gereğinden çok içerdi. İngiltere'nin Berlin misyonu başkanı onun madde bağımlısı olduğu kanısındaydı.

1919 yılında yaşayan vatandaşlarının çoğu gibi Brockdorff-Rantzau da umudunu Amerikalılara bağlamıştı. Amerika'nın sonunda kendi uzun vadeli ekonomik ve politik çıkarlarının Almanya'nın diriltilmesinde yattığını anlayacağı kanısındaydı. Belki İngiltere'yle, hatta Fransa'yla birlikte çalışabilir, doğudaki Bolşevizm tehlikesini önleyebilirlerdi. Ayrıca eğer İngilizlerle Amerikalıların arası bozulursa, ki kesinlikle bozulacağı da belliydi, Amerika güçlü bir Almanya'nın kendi yanında olmasının değerini daha iyi anlardı. Nice Alman gibi Brockdorff-Rantzau da, Başkan Wilson'un ılımlı barış şartları getirebileceğine inanmaktaydı. Ne de olsa, Almanya Wilson'un önerdiği şeyi yapmış, cumhuriyet ilan etmişti. İyi niyetini göstermeye bu bile yeterdi.

Almanların çoğuna göre onların ülkesi, Barış Anlaşması'nın On Dört Nokta'ya dayandırılacağına inanarak teslim olmuştu. Berlin'e gönderilen Amerikan diplomatlarından Ellis Dresel'a göre, "Almanlar Almanya'nın mertçe savaştıktan sonra şanssızlık sonucu yenildiğine inandırılmışlardı. O kahredici abluka, yurtta morali çökertmişti. Belki biraz da kendi liderlerinin aşırı iyimser planlarının rolü vardı. Ama bereket versin Başkan Wilson'a güvenilebilirdi. Almanya'yı tatmin edecek bir barış uzlaşmasını o gerçekleştirebilirdi." Evet, belli bir tazminat ödemek gerekeceği ortadaydı, ama bu iş herhalde tüm savaş zararının ödenmesine kadar varmayacaktı. Sonra da Almanya, Milletler Cemiyeti'nin üyesi olacaktı. Sömürgeleri kendi elinde kalacaktı. Kendi kaderini tayin hakkı ilkesi Almanya'nın leyhine işleyecekti. Alman-Avusturya, kuzenleri olan Almanlara katılmak isteyip istemediğine kendi karar verecekti. Batı Prusya ve Silezya'daki Almanca konuşan bölgeler elbette Almanya'da kalacaktı. Alcase-Lorraine'de de Almanların yaşadığı bölgelere, kendi geleceklerine karar vermeleri için oy hakkı tanınacaktı.

Barışın ilk aylarında Almanlar On Dört Nokta'ya can simidi gibi sarıldılar, galiplerin durumu pek de aynı gözle görmeyebileceğini hiç fark edemediler. İyi tanıdıkları kavramların çoğu artık yok olmuştu. Kayzer yoktu, ordu yoktu, bürokrasi yoktu. Bu durum belirsiz bazı umutlara ve korkulara yol açmaktaydı. Ülkenin kuruluşundan bu yana henüz elli yıl geçmemişti. Devamına neden izin verilsindi ki? Bavyeralılar da, Ren bölgesi de, 1870'de Almanya kurulurken kaybettikleri bağımsızlıklarını yeniden kazanma umutları beslemekteydi. Onların solunda, ikinci bir Rus ihtilalinin hayalini kuranlar vardı. Bir süre boyunca çeşitli kentlerde ayaklanmalar pıtrak gibi patladı, isteklerine ulaşacaklarmış gibi göründü. Thomas Mann uygarlığın sona erdiğinden söz ederken sanki seviniyor gibiydi. Her türlü siyasi partiler, kendilerini yeniden tanımlama çabası içindeydi. Alman toplumunun işinin bittiğine, eski ahlak standardlarının yok olduğuna dair korkular pek yaygındı. Beri yandan, geleceği pek düşünmek istememe eğilimi de vardı; ki bunu anlamak pek de zor değildi. Özellikle Paris'te şekillenmekte olan geleceği düşünmek zordu. Dresel'e göre, "İnsanlar genellikle barışla ilgili konulara karşı duyarsız bir tutum benimsiyor, günün sorunlarını unutmak için eğlencelere yöneliyordu. Tiyatrolar, dans salonları, kumarhaneler, yarış pistleri hiç bu kadar kalabalık olmamıştı." Seçkin Alman aydınlarından biri, ateşkes dönemini "rüya dönem" diye hatırlamaktaydı.

Bekleme süresi içinde Paris'te neler olup bittiğini öğrenmeyi iş edinen bazı Almanlar da vardı. Dışişleri, Müttefik basınını izliyor, galipler arasındaki fikir ayrılıklarını bulmaya çalışıyordu. Müttefiklerle bazı doğrudan temaslar da vardı. Örneğin ablukanın kaldırılması ya da ateşkesin koşulları konusunda görüşmeler yapılmıştı. Müttefik temsilcileri zaman zaman daha kapsamlı konulara da temas etmekteydiler. Amerikan istihbarat subaylarından Albay Conger adında biri, Paris'teki daha yüksek bir merci adına hareket etmekte olduğu konusunda imalarda bulunmaktaydı. Harvard mezunu olan Conger, klasikler, doğu dinleri ve müziği konularında

uzmandı. Görevi gereği temas ettiği Alman subaylarına Amerikalılarla Fransızlar arasında ki gerilimlerden söz ediyor, Wilson'un aşırı Fransız taleplerine kesinlikle karşı çıkacağını söylüyordu. Ayrıca Almanlara bir sürü de öğüt veriyordu. Anayasalarını hazırlarken Amerikan modelini izlemeli, başkanlarına büyük güçler vermeliydiler. Alman dışişleri de görevini yaptı, bu mesajı hemen, sonradan Weimar anayasası diye bilinecek metni hazırlamakta olanlara iletti. Mart 1919'da Profesör Haguenin adında, görünüşte oldukça alt düzeyden bir diplomat (aslında İsviçre'deki Fransız gizli servisinin başıydı) Berlin'e geldi, ileri gelen Almanlarla gizli görüşmeler yaptı. Eğer Almanya Saar madenlerinin Fransızlar tarafından kontrolüne ve Ren bölgesinin işgaline razı olursa, Fransa'nın tazminat ve Silezya konularında ılımlı davranmaya hazır bulunduğuna dair yanıltıcı bir izlenim yarattı. Alman hükümeti bu tür kişileri haberci olarak kullanmaya çalışıyordu. Amerikalı Dresel, Nisan 1919'da Brockdorff-Rantzau'ya, Almanya'nın hem Saar'da Fransız kontrolünü hem de açık kent Danzig'i kabul etmesi gerektiğini söylediği zaman, Alman patlayıverdi. "Ben asla böyle bir Barış Anlaşması'nın altına imza atmam," dedi, ardından da artık kulağa çok tanıdık gelen bir uyarı ekledi: "Eğer anlaşma bu koşullarda yapılırsa, bence Almanya'ya Bolşevizmin gelmesinden kaçınılamaz." 1919 Avrupa'sındaki nice uluslar gibi Almanlar da ihtilal umacısını kullanarak barış mimarlarına baskı yapmaya çalışıyordu. Ulaşılan kanıtlara göre bu tehdidi Alman hükümetinin kendisi de pek ciddiye almamaktaydı.

Asıl ciddiye aldığı, Müttefiklerle karşı karşıya gelineceği beklenen barış görüşmeleri için hazırlık yapmaktı. Kasım 1918'de hükümet özel bir 'barış' kurumu oluşturmuş, bu kurum kış boyu çalışmış, Alman delegeleri tarafından kullanılacak ciltler dolusu ayrıntılı araştırmaları, haritaları, muhtıraları, iddiaları ve karşı iddiaları biraraya getirmişti. Özel trenler Versailles'a doğru ilerlerken, onlar yanlarında, asla yapılmayacak görüşmelerde kullanılacak sandıklar dolusu malzeme taşıyorlardı.

Versailles'da günler birbirini izlerken Almanlar hâlâ deli gibi çalışıyordu. Çalışmaları sırasında Fransızların odayı dinlemekte olduğundan emin oldukları için, tüm toplantıları müzik eşliğinde yapılıyor, delegeler sırayla *Tannhäuser*'den "Macar Rapsodisi"ni ya da "Hacıların Marşı"nı çalıyor, veya Berlin'den özel olarak getirdikleri gramofonları kuruyorlardı. Yeni demokratik Almanya ruhuna uygun olarak, yemeklerini upuzun masalarda, birarada yiyorlardı. Aristokratlar işçi sınıfından sosyalistlerle, generaller profesörlerle dirsek dirseğe oturuyordu. Hep birlikte 1 Mayıs'ı kutluyorlardı. Fransız basını çılgın haberler yayınlamaktaydı: Almanlar dev miktarlarda portakal yemekte, sürekli şeker talebinde bulunmaktaydı.

Otelin dışında meraklı Fransız grupları, düşmanı görmek için toplanmış bekleşiyordu. Arasıra yuhalayıp ıslık çalsalar da, genellikle sessiz, hatta dost davranışlıydılar. Almanlar, Fransızların verdiği arabalarla gezilere çıkıyor, Versailles'a inip alışveriş ediyor ya da kır gezileri yapıyorlardı. Trianon parkında yürüyüşlere de çıkıyorlardı. Dışişleri mensuplarından biri,

ülkesindeki karısına yazdığı mektupta, "Manolyalarla elma ağaçları çiçek içinde, katır tırnaklarıyla leylaklar da yakında açacak," diyordu. Kuşlara gelince, ispinozlar, ardıç kuşları ve sarı asma kuşları bir harikaydı. Ama bütün bu güzelliklerin ardında kaderin gölgesi durmadan ellerini uzatıyor, giderek karanlıklaşıyor, giderek yaklaşıyor gibiydi.

Sonunda, Almanlar Versailles'da bir hafta kadar bekledikten sonra, Trianon Saray Oteli'ne davet geldi. 7 Mayıs günü (belki raslantı olabilirdi ama o gün Almanların *Lusitania*'yı batırışının yıldönümüydü) Müttefikler Almanlara barış koşullarını sunacaklardı. Almanlar yorumlarını iki hafta içinde yazılı olarak bildirecekti. O gece saat ikiye kadar, ertesi sabah da erken saatlerden itibaren, Hôtel des Réservoirs'da Alman temsilcilerin nasıl davranması gerektiği tartışıldı. Baş sözcülüğü üstlenecek olan Brockdorff-Rantzau, ayağa kalkmamakta, oturduğu yerden konuşmakta kararlıydı. Fransız gazetelerinde toplantı odasının çizim halindeki resimlerini görmüştü. Almanlar için bir kenara, tutuklu sandalyeleri gibi sandalyeler konulduğunu biliyordu. Ama konuştuğunda neler söyleyeceği meselesi daha zordu. Belki barış mimarlarına doğrudan hitab etme şansını bir daha bulamayabilirdi. Heyet konuşmalar için seçenekli metinler hazırlamıştı. 7 Mayıs günü arabayla parkta ilerlerken Brockdorff-Rantzau'nun elinde iki metin vardı. Biri çok kısa ve taahhüde girmeyen bir konuşmayken, diğeri daha uzun ve meydan okur havadaydı. Hangisini kullanacağına henüz karar vermemişti.

Salon tıklım tıklım doluydu. Her ülkeden delegeler, sekreterler, generaller, amiraller, gazeteciler gelmişti. Bir Alman gazeteci, "Dünya ırklarından yalnız Kızılderililerle Avustralya aborijinleri temsil edilmiyordu," diye yazacaktı. "Onlardan başka her renk ten vardı. En soluk fildişi sarıdan, kahverengiye, siyaha kadar." Odanın orta yerinde, 'Büyük Güçler'in karşısında, Almanlar için konulan masa duruyordu. Onlar girerken bütün gözler kapıya döndü. "Kaskatı, garip görünüşlü tipler." Orada bulunanlardan biri Brockdorff-Rantzau için, "Hasta görünümlü, tedirgin ve yorgun, üstelik de terliyor," diyordu. Bir anlık bir tereddüt dönemi geçti, ardından kalabalık, 1914'ün çoktan silinmiş görgü kurallarına göre, hep birlikte ayağa kalktı. Brockdorff-Rantzau ile Clemenceau eğilerek birbirlerine selam verdiler.

Görüşmeleri Clemenceau açtı. Zerre kadar heyecan içermeyen bir sesle, soğuk soğuk konuşarak anlaşmanın ana başlıklarını okudu. Almanlara, "Hesaplaşmamızın zamanı geldi," dedi. "Barış istediniz. Biz de onu size vermeye razıyız." Alman delegelerden birine göre, "Kelimeler ağzından, öfke ve tiksinti içeriyormuş gibi çıkıyor; daha en baştan Almanlara, verebilecekleri herhangi bir cevabın işe yaramayacağını belli ediyordu." Çevirmenler bu sözlerin İngilizce ve Fransızca çevirilerini yapıp bitirince, Clemenceau söz almak isteyen olup olmadığını sordu. Brockdorff-Rantzau elini kaldırdı.

Hazırladığı konuşmalardan uzun olanını seçmişti. Gerçi bu konuşma pek çok ılımlı söz de içeriyordu, ama çevirmenlerin beceriksizliği, kendinin otururak konuşma kararı, bir de o sert hışırtılı sesiyle birleşince, salonda dehşet

verici bir izlenim yarattı. Clemenceau öfkeden kıpkırmızı kesildi. Lloyd George fildişi bir zarf açacağını kırıp ikiye böldü. Sonradan çevresindekilere, Fransızların Almanlara karşı besledikleri nefreti ilk defa anlayabildiğini söyledi. Wilson, "Ömrümde dinlediğim en düşüncesiz konuşma," dedi. "Bu Almanlar gerçekten aptal bir halk. Hep en yanlış şeyi yapıyorlar." Lloyd George da onun bu görüşüne katıldı. "Konuşmasına izin vermemiz bir felaket oldu," dedi. Yaygın güvenilirliği paylaşmayan, her zamanki mesafeli tutumuyla, bir tek Balfour'du. Nicolson'a Brockdorff-Rantzau'nun tavrını hiç fark etmediğini söylemiş, "Stres altında olduğu açıkça belli olan insanlara hiç bakmam," demişti. Brockdorff-Rantzau, Trianon Saray otelinden ayrılırken bir an merdivenin basamaklarında durdu, bir sigara yaktı. Dudaklarının titremekte olduğunu ancak en yakınında duranlar fark edebildi.

Otellerine döndüklerinde Almanlar hemen ellerindeki anlaşma metinlerine gömüldüler. Metinlerden sayfalar koparılıyor, çevirmenlere veriliyordu. Sabah olduğunda Almanca tam metin basılmış, Almanya'ya gönderilmişti. Delegelerden biri Berlin'e telefon açıp ana noktaları özetledi: "Saar bölgesi, Polonya, Silezya, Oppeln... ödenecek para 123 milyar ve bizim de yapabileceğimiz tek şey, 'Çok teşekkür ederiz,' demek." Öyle çok bağırıyordu ki, Fransız gizli servisi kelimeleri zor anlayabiliyordu. Almanlar geceyarısı acele bir yemek için biraraya geldiklerinde, yemek salonunda yorumlar fısıldanıp duruyordu: "Bütün sömürgelerimiz", "Almanya, Milletler Cemiyetinin dışında kalıyor", "Neredeyse tüm ticari filomuz", "Wilson'un açık diplomasi dediği eğer buysa..." Eskiden sendikacı olan bir delege sendeleyerek salona girdi: "Baylar, ben sarhoşum," dedi. "Bu belki proleter bir davranış olabilir, ama benim için başka çare yoktu. Bu utanç verici anlaşma beni çökertti, çünkü bugüne kadar Wilson'a inanıyordum." (Bu olay Paris'e yayılan dedikodularda abartıldı: "Otelin her odasında, hatta merdivenlerinde delegeler, sekreterler, çevirmenler, elbiseli veya yarı çıplak, sızmış yatıyor.") Bankacı Max Warburg, "Dünyada riyakârlık bayrağı altında sergilenmiş en büyük korsanlık olayı," diyordu. Brockdorff-Rantzau tiksintiyle, "Bu koskoca cilde hiç gerek yokmuş; her şeyi tek bir maddeyle de ifade edebilirlermiş," dedi. "'Almanya kendi varlığına son veriyor.'"

Aynı şok Almanya'da da yankılanmaktaydı. Almanya neden toprağının %13'ünü, nüfusunun %10'unu kaybetsindi ki? Almanya savaşı kaybetmiş miydi gerçekten? Mütarekeden beri askeri kesimle sempatizanları harıl harıl 'arkadan bıçaklanma' teorisini işlemekteydiler: Almanya savaş meydanlarında yenilmemiş, kendi ülkesindeki ihanetler yüzünden yenilmişti. Neden yalnız Almanya silahsızlandırılıyordu? Neden Büyük Savaşın sorumluluğu bir tek Almanya'nın üstüne yıkılıyordu? İşte bu son soru, Almanların bu anlaşmaya karşı duyduğu nefretin de odak noktası oluyordu. Almanların çoğu 1914'te başlayan çatışmaları hâlâ, doğudaki barbar Slavlardan gelen tehditlere karşı bir savunma tedbiri olarak görmekteydi. Şansölye Philipp Scheidemann anlaşmanın asla kabul edilemez olduğunu söylemekteydi. "Bu zinciri kendine ve bize vuran el nasıl olur da kurumaz?"

Wilson'un vaatlerine ne olmuştu? Sert ve kaba dışişleri bakanı Gustav Noske, bir Amerikalı gazeteciye, "Ben size açık diplomasi nasıl olurmuş göstereyim de bakın," dedi. "Siz Amerikalılar ülkenize dönün ve Wilson'unuzla birlikte kendinizi de gömün." O güne kadar Almanya'nın kurtarıcısı olarak görülen Wilson, bir gün içinde hain bir riyakâr olup çıkmıştı. 1924 yılında öldüğünde, Washington'daki birkaç büyükelçilikle birlikte Alman büyükelçiliği de bayrağını yarıya indirmeyi reddetti.

Şimdi olaylara bu kadar uzaktan bakınca, esas şaşırtıcı olanın o öfke ve o şaşkınlık olduğu görülebiliyor. Barış görüşmelerine hazırlanırken dışişleri aslında anlaşma şartlarının pek çoğunu önceden tahmin etmişti. Silahsızlanmayı da, ordunun terhisini de, Ren bölgesi işgalini de, en azından Saar madenlerinin kaybını ve daha başka önemli kayıpları, örneğin Almanya'nın doğu sınırındaki Danzig'in kaybını da, ödenecek tazminatın en az 60 milyar mark olacağını da önceden kestirmişlerdi. Bu beklenmedik tepkilerle ilgili en kabul edilebilir açıklama bir Amerikalı gözlemciden gelmiştir. Bu kişi Nisan 1919'da şöyle demiştir: "Almanların 'umut'tan başka hiçbir şeyi kalmadı. Tabii bir tek o kalınca, ona sarıldılar. Amerikalıların bir şeyler yapmasını, anlaşma şartlarının mütarekenin işaret ettiği kadar sert olmamasını, bu gibi şeyleri bekliyorlar. Kanımca Almanlar kendi sandıklarından daha iyimser duruma geldiler." Sonra da bir kehanette bulunup şöyle devam etmiştir: "Anlaşma koşullarını kağıda basılmış gördüklerinde çok yoğun bir acı duyacaklar, büyük bir nefrete ve umutsuzluğa kapılacaklar."

Alman heyeti barış koşullarına ilişkin yorumlarını hazırlarken işte böyle bir ruhsal durum içindeydi. Mayıs sonunda sayfalar dolusu mantıksal itirazlar ve karşı öneriler hazırlamışlardı. Ana ağırlık, bu anlaşmanın Müttefiklerce vaat edilen adil ve hakkaniyetli anlaşma olmadığına verilmişti. Almanya'dan alınan bölgelerde yaşayan Almanların kendi kaderini tayin hakkı ellerinden alınmıştı. Ödenecek tazminat Alman halkını 'sürekli köle işçiliğe' mahkûm ediyordu. Bir tek Almanya'nın silahsızlanması isteniyordu. Brockdorff-Rantzau garip bir strateji izlemeye karar vermişti, ama bu strateji tehlikeli sonuçlar getirecek bir şeydi. Almanya bu savaşın suçunu tek başına üstlenemez, diye ısrar ediyordu. Trianon Sarayı'ndaki dinleyicilere, "Benim ağzımdan çıkacak böyle bir itiraf, olsa olsa bir yalan olur," demişti. Ama ondan da, Almanya'dan da, böyle bir itiraf istendiği yoktu. Anlaşmanın 231. maddesine Almanlar "savaş suçu maddesi" derken yanılıyorlardı. Bu madde oraya, tazminat konusunda Almanya'nın yükümlülüklerini belirtmek için konulmuştu. Avusturya ve Macaristan anlaşmalarında da benzer maddeler vardı. O ülkeler için bunun sorun haline gelmemesi, hükümetlerinin sorun haline getirmeyişinden ötürüydü.

Almanların tepkisinin farklı olması, kısmen aylardır böyle bir suçlamayı ürkerek bekliyor olmalarından kaynaklanıyordu. Savaş sırasında kendi hükümetlerini kıyasıya eleştirmiş olan liberaller, Almanya'nın bu suç yükünü tek başına taşımaması gerektiğini ileri sürmekteydi. Büyük sos-

yolog Max Weber'le bir grup önde gelen profesör, bir manifesto yayınladı, "Savaş öncesinde ve savaş sırasında iktidarda olanların sorumluluğunu inkâr etmiyoruz, ama kanımızca, savaşa katılmış Avrupa ülkelerinin hepsi de suçludur," dediler. Barış koşulları belli olduğunda, hangi siyasal görüşe sahip olurlarsa olsunlar tüm Almanlar, en kötü korkularının gerçekleşmekte olduğunu gördüler.

Brockdorff-Rantzau, hükümeti bir yarar görmese de, kendi stratejisinde direndi, madde 231'e amansız saldırısını inatla sürdürdü. Bunu biraz Müttefiklerin tazminat talebini zayıflatmak için yapıyor olsa bile, asıl neden bir onur meselesiydi. 13 Mayıs'ta Müttefiklere şöyle bir yazı yolladı: "Alman halkı savaşı istemiş değildir ve bir saldırı savaşına da asla girişmez." Konuya daha sonra yazdığı upuzun memorandumlarda da tekrar tekrar değindi. Müttefikler bir adım bile gerilemedi. Lloyd George anılarında, "Bizim savaşa giriş nedenlerimizi çökertmedikçe Almanların görüşünü kabul etmeme olanak yoktu," diye yazmaktadır. Wilson ise sert çıkmış, "Alman hükümetinin dediklerinin tek kelimesine bile inanmadığımızı söylesek yeter," demiştir. Clemenceau Dörtler Konseyi adına, Almanya'nın ateşkes istediği anda kendi saldırganlığını ve sorumluluğunu kabul etmiş sayılması gerektiğini söylemiştir. "Bugün bunları inkâr etmek için artık çok geç!" Böylelikle genç John Foster Dulles'ın tazminat konusunda bir uzlaşma sağlayacağını umarak taslağına katkıda bulunduğu Madde 231, Weimar Almanya'sında, tarihin onu izleyen dönemlerinde ve İngilizce konuşan dünyada, Versailles Anlaşması'nın haksızlığının ve adaletsizliğinin en büyük sembolü haline geldi.

7 Mayıs günü, yani Almanlara barış koşullarının verildiği gün, sabahın dördünde, Amerikan yardımı yöneticisi Herbert Hoover'a bir ulak geldi, anlaşmanın baskıdan yeni çıkmış bir kopyasını getirdi. Anlaşmanın tamamını o da henüz görmemişti. Metnin kapsamı ve maddelerin topluca etkisi onu kaygılandırdı. Tekrar uykuya dalamayınca çıkıp Paris'in bomboş sokaklarında dolaşmaya başladı. Gün doğarken sokakta İngiliz heyetinden Smuts ile Keynes'e rastladı. Hoover konuştuklarını yıllar sonra şöyle hatırlayacaktı: "Önerilen anlaşmanın pek çok bölümünün, sonunda felaket getireceği konusunda görüş birliğine vardık."

Anlaşmanın yayınlanması birçok barış mimarının tedirginliğini somutlaştırsa da, bu tedirginliğin barış şartlarından mı, Barış Konferansı'nın niteliğinden mi, dünyanın geleceğinden mi, yoksa barış mimarlarının kendi geleceğinden mi kaynaklandığı pek o kadar net değildir. ABD dışişleri bakanı Lansing, konferans boyunca hep olayları (güceniklik içinde) kenardan izlemiş biri olarak, bu anlaşmanın, Wilson'un görüşmeci olarak nitelikleri konusunda en kötü işaretleri içerdiği kanısındaydı. Hemen sert bir memorandum yazdı: "Anlaşmanın şartları ölçüsüz bir sertlik, küçültücü bir tavır içermenin yanısıra, birçoğu uygulanamayacak şeylerdir," dedi. Rusya diplomasisi nedeniyle aldığı yaralardan hâlâ tam kurtulamamış olan Bullitt, Amerikan heyetinin nisbeten genç üyeleriyle Crillon'da bir toplantı düzen-

ledi. "Buna bir Barış Anlaşması denilemez," dedi. "Hepimizin istifa etmesi gerekir." Bir düzine kadar kişi onun bu görüşüne katıldı. Bullitt masanın üzerine konulmuş dekorasyonu parçaladı, kendi görüşüne katılanlara kırmızı güller, katılmayanlara sarı nergisler dağıttı. İstifa mektupları hayal kırıklığı yansıtıyor, açgözlü Avrupalıların çıkarına hizmet etmek için Wilson'un yüce ilkelerinin nasıl feda edildiğini anlatıyordu. Bullitt tabii kendi mektubunun dosdoğru basına ulaşmasını da sağlamıştı.

İngiliz heyetinde de tepkiler buna benziyordu. Ruhsal durum Nicolson'u da etkilemişti. "Biz Paris'e gelirken yeni bir düzenin kurulacağına inanmıştık. Ayrılırken, yeni düzenin eskisinden beter olduğunu görüyoruz. Başkan Wilson'un ekolünde hevesli birer öğrenciyken, şimdi birer muhalif olarak ayrılıyoruz." İngilizler "emperyalist bir barış" yarattıkları için kendi kendilerini bağışladılar. Her şey İtalyanlarla Fransızların suçuydu. İngiltere'de 'haki seçim'in duyguları dağılmış, Almanya'ya yönelik daha yumuşak duygular ortaya çıkmaya başlamıştı. Canterbury başpiskoposu anlaşmadan "son derece rahatsız" olduğunu açıkladı, kendinin "genelde sessiz kalan ve basının normal kanallarında yeterince temsil edilmeyen büyük bir merkezi varlık adına" konuştuğunu söyledi.

Fransa'nın tepkisi tabii çok farklıydı. Eleştirenler anlaşmanın çok zayıf olduğundan yakınırken, solculardan bazıları da fazla sert buluyordu. Ama onların şikâyetleri kamuoyunu pek etkilemiyordu. Pek çok Fransız, Clemenceau'nun elden gelebilecek en iyi koşulları kopardığı kanısındaydı. Bir gazeteci o koşulları, "gösterişli ve rahatlatıcı," diye tarif etmişti. Ne olursa olsun, görüşmeleri en baştan almak gibi bir şeye heves duyan yoktu. Almanlar ayrıntılı karşı tekliflerini 29 Mayıs'ta yolladıklarında, Fransız basını, "kasıntılık abidesi", "dayanılmaz kibir", "küstahlık" diye kudurup duruyordu. Önde gelen bir liberal, Almanların cevabı konusunda aklına gelen sözcüklerin yalnızca "ahlaksızlık ve vicdansızlık" olduğunu söylemişti.

İngilizlerle Amerikalılar tam tersine, çok etkilenmiş görünüyorlardı. Almanların hiç de dostu sayılamayacak biri olan Henry Wilson, günlüğüne, "Almanlar tam benim tahmin ettiğim şeyi yaptılar," diye yazmıştı. "Önce bizim koşulları darmaduman ettiler, ardından On Dört Nokta'ya dayalı kendi koşullarını önerdiler ve onlarınki bizimkinden çok daha tutarlı." Ne yazık ki tam o sırada, Ren bölgesinde yaşayan ayrılıkçılar, Fransız askeriyesinin el altından desteğiyle, etkisiz kalacak bir bağımsızlık talebinde bulundular. 1 Haziran'da Ren boyundaki bazı kentlerde dövizler havaya kalktı. Öfkeli kalabalıklar tarafından yırtılmayan dövizler, derin bir sessizlikle karşılandı. Devlet dairelerini basıp ele geçirme girişimleri başarısızlığa uğradı; Brockdorff-Rantzau derhal Clemenceau'ya güçlü bir protesto yolladı. 2 Haziran'da Wilson ile Lloyd George, Clemenceau'ya, Ren bölgesindeki kendi generallerinden gelen ve Fransız entrikalarından yakınan raporları gösterdiler. Lloyd George Müttefiklerin Ren bölgesindeki on beş yıllık işgal konusunu yeniden gözden geçirmenin zorunlu olduğunu söyledi.

Lloyd George aslında anlaşmanın tümünü yeniden düşünmeye başlamıştı. Avrupa'nın göbeğinde zayıf ve muhtemelen ihtilallere eğilimli bir Almanya bulunmasının uzun vadede İngiltere'nin yararına olmayacağının o da farkındaydı. Kendinin şahsi siyasal çıkarlarına da uymazdı zaten. Central Hull'da yapılan bir ara seçimde, 'iyi, erken, intikamsız bir barış' kampanyası yapan bir aday, koalisyonun adayını ezip geçmişti. Lloyd George'un en yakın çalışma arkadaşları bile, İngiliz kamuoyunun sert bir barışa destek vermeyeceğini söyleyip uyarıyorlardı. Almanya'nın anlaşmaya ilişkin ayrıntılı yorumları 30 Mayıs'ta Müttefiklerin eline geçti. Bu metinde, Lloyd George'un kendi çevresiyle, Mart sonunda Fontainbleau'da ve başka yer ve zamanlarda tartıştığı pek çok kaygılara değiniliyordu. Başbakan yardımcısı Bonar Law Almanların itirazlarını, "birçok noktada cevap vermesi zor" olarak niteliyordu. Lloyd George da aynı kanıdaydı. Almanlar aslında Müttefiklere, "Elinizde bir dizi ilke var, kendi işinize geldiğinde kullanıyorsunuz, bizim işimize geldiğinde rafa kaldırıyorsunuz," diyorlardı.

En etkili eleştirici Smuts'du. "Devlet adamlığımızın böyle bir sonuca varması beni ifade edemeyeceğim kadar üzdü," diye yazmış, bununla da kalmayıp daha çarpıcı ifadeler kullanmıştı: "yanlış temele dayalı, imkânsız bir barış", "bugünkü panik politikamız", "şoke edici", "zecri". Ona göre, Almanya'nın barış şartlarını yerine getirmesi "uygulamada imkânsız"dı. Tazminat maddeleri işleyemezdi, "altın yumurta yumurtlayan tavuğu kesmek" demekti. (Oysa Müttefik askerlerin dul ve yetimlerine emekli maaşı ödenmesi talebiyle tazminat rakamını yükselten de Smuts'ın kendiydi.) Ren bölgesinin işgaliyle Polonya'ya verilen Alman toprağı da, Smuts'a göre "Avrupa'nın geleceği için tehlikelerle doluydu". Anlaşmayı şu haliyle imzalayabileceğinden kuşku duyduğunu söylüyordu. Lloyd George ona sert bir tavırla, Güney Afrika'nın bu tür bir barış ruhuyla Alman Güneybatı Afrikasını geri vermek isteyip istemeyeceğini sordu. Cevap şöyle geldi: "Güneybatı Afrika, bugün uygar dünyanın üstüne binen yüklerle karşılaştırıldığında toz zerresi gibidir." Ama Smuts yine de orayı elden çıkarmakla ilgili bir teklif getirmedi.

Lloyd George bütün bunlardan yeterince rahatsız olduğu için 1 Haziran günü tüm İngiltere İmparatorluğu heyetlerini bir toplantıya çağırdı. İngiltere'den birkaç kilit bakan, bu arada da maliye bakanı Austen Chamberlein, Hindistan bakanı Montagu ve savaş bakanı Churchill, Paris'e bir gece önce gelmiş oldukları için toplantıya katıldılar. Smuts ateşli bir konuşma yaptı. Barış koşulları bir kuşak boyunca Avrupa'da politik ve ekonomik kaos yaratacak, sonunda bedelini ödemek de İngiltere'ye düşecekti. Ayrıca anlaşmanın Fransız taleplerinin gereğinden fazlasını karşılanmış olduğunu da ekliyordu. Mırıltılar halinde onaylar duyuldu. Churchill'e göre Fransızların Almanya'ya karşı duyduğu nefret insanlık ötesi bir şeydi. Güney Afrika başbakanı General Botha nadir konuşan biriydi, ama o da söz aldı, on yedi yıl önce Boer Savaşına son veren anlaşmayı Lord Milner ile birlikte imzalayışlarının yıldönümü olduğunu herkese hatırlattı. "O dönemde

Güney Afrika'nın İngiltere İmparatorluğu adına kurtarılmasını sağlayan şey ılımlılık olmuştu," dedi, şimdi de dünyayı kurtaracak şeyin yine ılımlılık olacağına ilişkin umutlarından söz etti. Toplantıda Lloyd George'a, Dörtler Konseyine geri dönüp Almanya'nın Polonya'yla olan sınırını düzeltmesi, tazminat maddesini, Ren bölgesi işgali konusunu ve küçük olsa bile huzur kaçıran birkaç noktayı çözümlemesi için oy birliğiyle yetki verildi. Ayrıca Almanya'ya, çok geçmeden Milletler Cemiyeti'ne girebileceğine ilişkin söz verilmesini de talep etmesi isteniyordu.

Ertesi gün Lloyd George, Dörtler Konseyine, çalışma arkadaşlarının anlaşmayı bu haliyle imzalamasına izin vermediklerini söyledi. İngiliz ordusunun Almanya'ya girmesine, İngiliz donanmasının ablukayı tekrar üstlenmesine de izin vermiyorlardı. Wilson'la Clemenceau, bu kadar zorlukla başardıkları çalışmaların en baştan ve yeniden yapılması olasılığı karşısında dehşete kapılmışlardı. İkisi birden Lloyd George'un sinirlerinin bozulduğuna karar verdiler. Wilson, Amerikan heyetine, "İnsanların şimdi gelip, Almanların anlaşmayı imzalamayacağından korktuklarını söylemeleri, üstelik de bu korkularının, anlaşma kaleme alınırken kendi ısrar ettikleri noktalardan kaynaklanması, bana bir bezginlik duygusu veriyor," demişti. Tenhadayken de, Lloyd George'un görünüşe göre hiçbir kişisel ilkeye sahip olmadığını, en son kiminle konuşmuşsa onun fikrine göre tepki verdiğini söyledi, onu güden tek şeyin işi oluruna getirip bağlamak olduğuna değindi. Daha önceki tüm tereddütlerine rağmen, Wilson şimdi hiçbir şeyi değiştirmekten yana değildi. Clemenceau ise yalnız küçük ayrıntılarda ödün vermekten yanaydı. Dörtler Konseyinde de söylediği gibi, bu noktaya varabilmek için kendi halkıyla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Biraz daha ödün verirse hükümeti düşerdi. Lloyd George'un görüşüne göre ise (en azından anılarında öyle diyordu), önerdiği şeyler önemli değişiklikler değildi. Yalnızca anlaşmayı Wilson'un kendi ilkelerine daha yakınlaştıracak birkaç noktanın değişmesini istiyordu.

İki hafta boyunca sık sık sertleşen ve tatsızlaşan tartışmalar yer aldı. (Bir ara Wilson'un Lloyd George'a, "İçimi bulandırıyorsun!" dediği bile rivayet edildi.) Sonunda Yukarı Silezya'nın Almanya'ya mı, yoksa Polonya'ya mı bağlanacağı konusuna bir plebisitle karar verilmesi üzerinde görüş birliğine varıldığında, Lloyd George büyük bir ödün koparmış oldu. Ama onun dışında, müttefiklerini sinirlendirmekten başka pek bir şey başaramadı. Ren bölgesi işgalinde sürenin kısaltılmasını istemiş, Clemenceau'nun korkunç muhalefetiyle karşılaşmıştı. Clemenceau, House'a, sürenin on dört yıl 364 güne inmesini bile kabul etmeyeceğini söylemişti. Sonunda işgal güçleriyle Alman yönetimi ve siviller arasındaki sürtüşmeyi en aza indirmek için ufak tefek değişiklikler yapmakla yetinildi. Milletler Cemiyeti konusunda da Müttefikler, Almanya'ya, doğru dürüst davrandığını gösterdiğinde onları da alacaklarını söylemekle yetindiler.

Lloyd George tazminat konusunda da pek az ödün koparabildi. Nedeni biraz da, ne istediğini kendinin de pek kesin bilmeyişiydi. Geçmişte anlaş-

maya kesin bir rakam girmesi için ısrar eden kendiydi. Oysa şimdi pek o kadar emin değildi. Belki emekli aylıklarını falan karşılayacak bir meblâğ belirtilebilir, Almanlar ayrıca Belçika'yla Fransa'nın zararlarını karşılamayı üstlenebilirlerdi. Ya da belki tazminat rakamını Almanlar hesaplar, eğer azsa Müttefikler o zaman itiraz edebilirlerdi. En azından, konuya bir kere daha bakmaktan yanaydı. Kesin rakam belirtilmesine Fransa'yla İngiltere'nin ısrarları yüzünden, zorlukla razı olmuş olan Wilson ise, basın sekreteri Baker'a, Lloyd George'un küstah ve dayanılmaz biri olduğunu bağırarak söylemişti.

Ne olursa olsun, tazminat komisyonundan konuyu bir kere daha ele almaları istendi. Komisyon bu sefer de bir karara varamadı. Fransızlarla İngilizler de bir meblâğ belirlemeyi imkânsız buluyorlardı. Amerikalılar 120 milyar altın mark önerdiler, hatta Almanlara yollanacak bir notu yazıya bile döktüler. Wilson kesin bir tavırla, Almanların ağır bir bedel ödemesinin adaletin gereği olduğunu ileri sürdü, ama Müttefiklerin Alman ekonomisini çökertmemeleri gerektiğini de ekledi. Lloyd George, "Ben bu böreğin kabuğuyla sosunu biraz beğeniyorum, ama etinden hoşlanmıyorum," dedi. Wilson cevap olarak, "Seni asıl tok tutacak olan ete mideni hazırlaman gerek," dedi. Lloyd George da, "Evet ama bir şartla," diye karşılık verdi: "Bana yeterince et vermen gerek." Clemenceau araya girdi, "Özellikle de başkasının midesine girmeyeceğinden emin olmam gerek," dedi. Lloyd George çeşitli kurnaz usuller önermeye koyuldu. Bunlar sanki sabit bir meblâğ belirtilmiş gibi izlenim yaratacak, ama rakamı vermeyecek yöntemlerdi. Wilson kulaklarına inanamayarak, "Amerika'nın sabit rakamla ilgili önerisine cevabın bu mu?" diye sordu. "Amerikan raporunun geri kalanını da okudun mu?" Sonunda maddeler olduğu gibi bırakıldı.

16 Haziran günü Almanlara, anlaşmayı kabul etmek için üç günleri kaldığı bildirildi (süre daha sonra 23 Haziran'a kadar uzatılacaktı), aksi halde Müttefiklerin gerekli adımları atacağı ifade edildi. Brockdorff-Rantzau ile baş danışmanları o gece Weimar'a doğru yola çıktılar. Bindikleri araba tren istasyonuna doğru ilerlerken öfkeli kalabalıklar ıslık çalıp yuhaladı. Sekreterlerden biri, atılan bir taş nedeniyle bayıldı. Fransız yetkilileri pek de üzüntü duymadılar - Almanların Belçikalılara neler yaptığını unutmayın, diyorlardı - ama sonradan, iyileşemeyen zavallı kadına epey bir ödeme yaptılar.

Müttefik ajanlarından gelen raporlar, Alman hükümetinin büyük olasılıkla anlaşmayı reddedeceği izlenimini yansıtıyordu. Alman halkı anlaşmanın imzalanmasına şiddetle karşıydı ama yeniden savaşmaya hazır olup olmadığı pek o kadar belli değildi. Müttefiklerin elde ettikleri telgraf görüşmelerinden bildiği gibi, Brockdorff-Rantzau anlaşmayı reddetmekten yanaydı ve yanındaki delegasyon da onu destekliyordu. Clemenceau Dörtler Konseyi'nde, "Almanya reddederse ben sert bir askeri önlem alıp imzalamalarını kaçınılmaz kılmaktan yanayım," dedi. Wilson ile Lloyd George da ona tereddütsüz katıldılar. 20 Mayıs'ta Foch, Müttefik kuvvetler

komutanı olarak, kırk iki tümenle Orta Almanya'ya yürümek üzere hazırlık emri verdi. İngilizler de deniz ablukasını yeniden uygulamaya hazırlandılar.

Sürenin sonuna iki gün kala, Müttefiklerin kararlılığını daha da arttıran bir olay yer aldı. Paris'in çok uzağındaki Scapa Flow'da, kıstırılmış durumdaki Alman donanmasının subayları Paris'ten gelen haberleri büyük bir umutsuzluk içinde izlemekteydi. Kış uzun sürmüş, sert geçmişti. Askerlerin karaya çıkmasına izin verilmemiş, bu durum özellikle, ihtilali İngiltere'ye yayabilmek amacıyla askere gönüllü yazılmış radikallere çok ağır gelmişti. Canları sıkılan, isyanın eşiğine gelen bu adamlar, emirlere ancak uzun tartışmalardan sonra uyuyordu. Bir zamanlar Alman donanmasının gururu olan gemiler şimdi kir pas içindeydi. Baştaki amiral, Alman donanmasının onurundan bir şeyleri kurtarmakta kararlıydı. 21 Haziran gününün öğle saatinde İngiliz denizciler, düşman gemilerinin hep birlikte Alman bayrağı çektiğini fark ettiler. Derken dritnotlarla destroyerler yan yatmaya başlayınca durumun ne olduğu anlaşıldı. İngilizler hepsini kurtaramayacak kadar geç kalmış, ancak birkaç gemiyi kurtarabilmişlerdi. Saat öğleden sonra beş dolaylarında 400.000 tonluk pahalı gemiler yok olmuş gitmişti. Almanlar sevinç içindeydi. House da sevinç içindeydi. Günlüğüne, "Herkes İngiliz Donanma Komutanlığına gülüyor," diye yazmıştı. Barış mimarlarının canı fena sıkılmıştı. Lloyd George, "Bu gemilerin batırılması kesinlikle güvene ihanettir," dedi, Wilson da ona katıldı. O da Lloyd George'un kuşkularını paylaşıyor, Almanlara hiç güvenmiyordu. Alman hükümeti sürenin tekrar uzatılmasını talep etmişti ama artık bir daha uzatılmaması gerektiği kesindi. Hatta İngiltere'yle Amerika arasında bir anlaşmazlık çıkabilecekken o nedenin ortadan kalkması, bir düzeyde rahatlama bile sağladı.

Almanya'da politik durum bir kaos içindeydi. Koalisyon hükümeti, anlaşmayı imzalama konusunda bölünmüştü. Batıdaki siyasal liderler, yani Müttefik işgali rotası üzerinde bulunanlar, ne pahasına olursa olsun barıştan yanaydı. Tek tek Alman eyaletlerinin liderleri de aynı görüşteydi. Hatta onlar, kendileri ayrı ayrı barış anlaşmaları imzalamayı bile düşünüyordu. Milliyetçilere gelince, onlar gururu elden bırakmaksızın meydan okumaktan söz ediyor, ama bunun nasıl yapılabileceği konusunda somut ve yararlı bir öneri getiremiyorlardı. Orduda çılgın hayaller anlatılıp duruyordu: Doğuda yeni bir devlet kurup onu Müttefiklere karşı kalkan gibi kullanmak; subayları hükümete karşı ayaklanmaya teşvik etmek; anlaşmayı imzalama yanlılarının en başta gelenini, merkez politikacı Matthias Erzberger'i öldürmek bunlardan bazılarıydı.

Erzberger ülkenin Katolik güney kesimlerinde, bir köy postacısının oğlu olarak dünyaya gelmişti. Atak, neşeli, pragmatik bir insandı. Savaş sırasında, pazarlıkla gerçekleşecek ılımlı bir barış umudunun en etkili sesiydi. Sayıları hiç de az olmayan düşmanları ondan kırmızı suratı, küçük gözleri, çıldırtıcı gülümsemesi ve hiç akla gelmeyecek şeyleri söylemesi yüzünden nefret ederlerdi. Brockdorff-Rantzau kendisinin her bakımdan taban tabana zıttı olan bu kişiye kabalık etmemek için kendini güç tutardı. 1919 yılında

Erzberger Almanya'nın mütakere komiseriydi. Almanya'nın yeniden savaşa başlayamayacağına kesinlikle inanmıştı. Milliyetçilerin tüm gösterilerine ve gürültülerine rağmen, kamuoyu da onunla aynı görüşte gibiydi. Kabinedeki bakan arkadaşlarından birine, evet, anlaşma Alman halkına çok büyük bir yük getirecek, evet, sağcılar bir askeri darbeye kalkışabilir, ama Almanya'nın sağ kalma umudu da oradadır, demişti. Savaş hali sona erince fabrikalar yeniden üretime geçecek, işsizlik azalacak, ihracat yükselecek, Almanya ithalat yapacak parayı bulacaktı. "Bolşevizm cazibesini kaybedecek," diyordu. Ama Almanya anlaşmayı imzalamazsa, durum bambaşka olurdu. Müttefikler Ruhr bölgesini, Alman sanayisinin kalbini işgal ederlerdi. Doğuya ilerledikleri zaman ülkeyi ikiye bölerlerdi. Polonya da herhalde doğudan saldırırdı. Ekonomi de, nakliye sistemi de çökerdi. Yağmacılık ve cinayetler gırla giderdi. Almanya çılgın bir eyaletler yumağına dönüşür, bu eyaletlerin bazıları Bolşevik yönetimine girer, diğerleri sağcı diktatörlükler olurdu. Almanya anlaşmayı imzalamak zorundaydı.

Brockdorff-Rantzau ise durumu hiç de öyle görmüyordu. Müttefiklerin blöf yaptığını (pek de somut kanıt gösteremese de) kuvvetle savunmaktaydı. Almanya'yı işgal etmek istemezlerdi. Almanya sağlam dururşa ödün vermek, hatta ciddi müzakerelere eğilmek zorunda kalırlardı. İngiltere'yle Amerika herhalde Fransa ile bir yol ayrımına gelirlerdi. Brockdorff-Rantzau'nun delegasyonu bir tavsiyeyi oybirliğiyle kabul etti: "Barış koşulları hâlâ kabul edilemez durumda. Almanya bunları kabul ederse onurlu bir ulus olarak yaşamını sürdüremez." Ordu da aynı görüşteydi. Feld Mareşal Hindenburg, Müttefiklere karşı başarılı olma konusunda herhangi bir umut besleyemeyeceğini, "ama bir asker olarak, şerefli bir yenilgiyi şerefsiz bir barışa tercih edeceğini" söyledi. Aslında anlaşmayı imzalamaktan yana olan kabine, kendini bir çıkmazda bulunca 20 Haziran günü istifa etti. Brockdorff-Rantzau da delegasyon başkanlığından istifa edip politikayı tümüyle bıraktı. (1922'de Moskova büyükelçisi oldu; otoriter tavırları Bolşevikleri çok etkiledi, orada başarıyla hizmet etti, ülkesiyle Sovyetler Birliği arasında daha yakın ilişkiler geliştirmeye çalıştı.)

Almanya'nın artık ne hükümeti, ne de sözcüsü kalmıştı. Neredeyse cumhurbaşkanı da kalmayacaktı, ama Ebert göreve devam etmek zorunda olduğuna ikna edildi. Anlaşma imzalamak için verilen sürenin sonu olan 23 Haziran'ın saat 19:00'u giderek yaklaşıyordu. 22 Haziran'da Ebert nihayet bir hükümet oluşturabildi. Sonu gelmez bir tartışma oturumundan sonra Millet Meclisi imzalama leyhinde oy verdi, ama savaştan sorumlu olanların teslim edilip mahkemeye çıkarılmasına ve "savaş suçu maddesi"ne çekince konmasını istedi. Cevap çabucak geldi: "Almanya verilen süre içinde anlaşmayı ya imzalar, ya da imzalamaz, herhangi bir belirsizliğe yol açamaz." Weimar'da korku dolu bir kargaşa yaşanmaktaydı. Milletvekilleriyle bakanların birçoğu, işlerinin bittiğini düşünerek evlerine dönüş yoluna koyulmuşlardı. Alman hükümeti Paris'ten sürenin uzatılmasını istedi, gece sabaha kadar toplantı halinde kaldı, ama bir sonuca varamadı. 23 Haziran sabahı Paris'ten gelen haber, sürenin uzatılmayacağı yolundaydı. On birinci saatte,

yani Almanya anlaşmayı imzalayacağına dair işaretleri verdikten sonra, hükümet meclisten bir karar geçirmeyi başardı. Sağ kanat milliyetçilerinin pek çoğu, o ana kadar imzalamaya yüksek sesle itiraz edip durdukları halde, için için bu karardan memnundular. Aralarında bir karar aldılar, hükümeti destekleyenlerin vatanseverliğinden kuşku duymadıklarını ifade ettiler. Oturum sona ererken meclis başkanı, "Mutsuz ülkemizi bağışlayıcı Tanrı'ya emanet ediyoruz," dedi.

Barış mimarları Almanların son sözünü gerilim içinde beklemekteydi. Öğleden sonra 4:30 dolaylarında bir sekreter koşarak Dörtler Konseyine geldi, Almanların cevabının yolda olduğunu söyledi. Clemenceau, "Dakikaları sayıyorum," diye karşılık verdi. 5:40'ta cevap geldi. Devlet adamları Almancayı tercüme eden Fransız subayının çevresine toplandılar. Lloyd George elinde olmadan gülümsüyor, Wilson sırıtıyordu. Clemenceau, Foch'a harekete geçmemesi için emirler yolluyor, Paris'teki askerlere de top atışlarını başlatmalarını emrediyordu. O gün Barış Konferansı'nda başka hiçbir iş yapılmadı.

İmza töreni 28 Haziran'a planlandı. O gün arşidükle karısının Saraybosna'da suikasta kurban gidişinin yıldönümüydü. Tören Versailles Sarayının Aynalar Salonunda, yani 1871 yılında Alman İmparatorluğu'nun ilan edildiği salonda yer alacaktı. Clemenceau düzenlemeleri bizzat ele aldı. Keyfi yerindeydi. Yanında organizasyon grubuyla sarayın resmi salonlarını dolaştı, eski Fransa krallarının skandallarını anlatarak yanındakileri eğlendirdi. Wilson'la Balfour'u işaret ederek, "Şu ikisine bakın," diye fısıldadı. "Bahse girerim, kötülüklerden söz ediyorlar, Balfour'un suratındaki kocamış satir ifadesine baksanıza!" Salona görkemli mobilyalarla halıların getirilmesini emretti, çirkin bir mürekkep hokkasının hemen götürülmesini söyledi. (Önde gelen Fransız yetkilileri ona hokka beğendirmek için Paris'in müzeleriyle antikacılarını dolaşmaya koyuldu.)

Maslahatgüzarların çoğu da yine antikacı dükkânlarındaydı. Madenden, taştan, ne bulurlarsa ondan yapılmış mühür arıyorlardı. (İmzaların yanında kişisel mühür de bulunması diplomatik geleneğin parçasıydı.) Avustralyalı Hughes, üzerinde ejderhayı öldüren Herkül deseni bulunan bir mührü satın almaktan zorlukla caydırılabildi. Sonunda Avustralya askeri üniformasının bir düğmesini kullanmayı seçti. (Ama hevesine yine de teslim oldu, çoktan beri çile çekmekte olan asistanına 130 santim boyunda mermer bir Venus di Milo heykeli aldı.) Lloyd George altın bir sterlin kullanmayı düşünüyordu. Clemenceau, "Sonra onu bana bırak," dedi. Lloyd George, "Başka hiç kalmadı ki; hepsi Amerika'ya gitti," diye cevap verdi. 27 Haziran günü, sekreterlerden biri kırmızı mumu huni'den dikkatle sıkarken, maslahatgüzarlar da ertesi günkü törene hazırlık olarak mühürlerini anlaşma sayfalarına bastılar.

Bir de bilet avı söz konusuydu. Beş büyüklerin herbirine Aynalar Salonunda altmışar yer tahsis edilmişti. Wilson, "Çok tatsız bir sayı," diyordu. "On kişi olsa, seçmesi kolay olurdu; ama altmış kişi seçilirse, bazılarının

kalbinin kırılacağı kesin." Girişken bir Amerikalı işadamı, üzerinde imalatçının arması bulunan sigara tabakasını giriş pasosu olarak gösterip sarayın bahçesine kadar girmeyi başarmıştı. Şahane kızıl saçları dikkat çeken yazar Elinor Glyn, Lloyd George'u etkilemesini bilmiş, salona muhabir olarak girmeyi ayarlamıştı. Bazı yerlerin aşırı fiyatlarla satıldığına dair hikâyeler anlatılıyordu.

Daha başka, daha endişe verici söylentiler de vardı. Berlin'de bir grup Alman askeri, Fransız-Prusya Savaşından kalma, Fransa'ya iade edilmesi gereken bayrakları bulmuş, götürüp Büyük Frederick anıtı önünde, milli marşlar söyleyen kalabalıkların karşısında yakmıştı. Almanlar her şeye rağmen sonunda imzalamayabilirler miydi? 25 Haziran'da Fransızlardan gelen bir habere göre, Hôtel des Réservoirs'da kalan çekirdek Alman heyetinin keyfi yerindeydi, çünkü imza törenine yalnızca küçük rütbeli yetkililerin gönderileceğini duymuşlardı. Dörtler Konseyi durumu sormak üzere bir ulak yolladığında, Alman sorumlu açık konuştu, hükümetinin anlaşmaya imza atma sorumluluğunu üstlenecek bakan bulmakta zorluk çektiğini söyledi. İki temsilcinin yola çıkmış gelmekte olduğuna dair haber Paris'e ancak 27 Haziran'da ulaştı. Biri yeni dışişleri bakanı Hermann Müller, diğeri de ulaştırma bakanı Johannes Bell'di. Alman delegeler gecenin üçünde varabildiler, çünkü tren yine savaş alanlarından geçerken yavaşlama geleneğini sürdürmüştü. Paris'te yeni söylentiler dolaşmaya başlıyordu. Bu iki bakan gerçi anlaşmaya imza atacaklardı, ama sonra kendilerini vuracaklardı. Bu arada belki Lloyd George'la Clemenceau'yu da vurabilirlerdi. Ya da belki bomba atarlardı.

Yirmi sekiz Haziran günü enfes bir yaz günü olarak doğdu. O sabah, Almanya'nın saldırması halinde Anglo-Amerikan kuvvetlerinin Fransa'nın yardımına koşacağına ilişkin karar da şekillenmiş, Fransızlar hem İngiltere, hem de Amerika'yla ayrı anlaşmalar imzalamıştı. Bu tür bir garantinin aslında değerinin ne kadar olduğu tabii ayrı bir konuydu. House metnin senatodan geçeceğinden bile emin değildi. Konuyu baştan beri, Fransızları sakinleştirecek bir oyun olarak görmüş, fazla ciddiye almamıştı. Wilson da ona katılma eğilimindeydi. Bir basın toplantısında, "Bu yoldaki Fransız görüşünü karşılayabilmek için bir dereceye kadar ödün verdik," demişti. Milletler Cemiyeti kurulup işlerlik kazandığında böyle bir garantiye gerek kalmayacağına çok güveniyordu; zaten bu da Almanya yeniden bir tehlike haline gelemeden çok önce gerçekleşecekti.

Arabalar barış mimarlarını Versailles'a götürdü. (İngiliz delegasyonunun bayan sekreterleri o kadar şanslı değildi. Onları kamyonlarda balık istifi götürdüler.) Sarayın kapısından binaya kadar olan bir millik yola, lacivert üniformalı, çelik tolgalı Fransız süvarileri dizilmiş, taş gibi yüzlerle bekliyorlardı. Mızraklarının ucunda kırmızı beyaz püsküller, rüzgârla dalgalanıp duruyordu. Yine askerlerle dolu avluya varıldığında, davetliler arabalarından inip Büyük Merdivenden çıkıyorlardı. Merdivene beyaz pantolonlu, siyah çizmeli, lacivert ceketli, pırıl pırıl gümüş tolgalı Cumhuriyet

Muhafızları dizilmişti. Tolgalarında at kılından püsküller vardı. Selam duruşunda kılıçları dimdikti.

Aynalar Salonu çok kalabalıktı - devlet adamları, diplomatlar, generaller, muhabirler, tek tek seçilmiş bazı askerler (Fransız askerleri korkunç yara ve sakatlıklarıyla dikkat çekiyordu), araya dağılmış kadınlar - herkes kırmızı kaplamalı sıralardaki yerine yerleşirken çene çalıyor, bir uğultudur gidiyordu. Gazeteciler salonun bir köşesinde itişip kakışmaktaydı. Önemli bir imza töreni ilk defa olarak filme çekilecekti. Frances Stevenson gücenik bir tavır içindeydi: "Bir sürü adam ellerinde kameralarla her yanda koşuşur, önemli kişilere mümkün olduğu kadar yaklaşmaya çalışırken, insan olayın ciddiyetine nasıl konsantre olabilir?" diyordu. Bazı kimselerin yokluğu dikkat çekmekteydi. Foch, Ren bölgesindeki garnizonuna gitmişti. Clemenceau'yu hiçbir zaman affetmeyecekti: "İkinci Wilhelm savaşı kaybetti, Clemenceau da barışı kaybetti," diyordu. Çinlilerin yerleri boştu, çünkü Çin, Şantung'un Japonya'ya verilmesini protesto etmiş, anlaşmayı imzalamayı reddetmişti.

Derken önde gelen yetkililer de birer birer gelip ortadaki kocaman masada yerlerini aldılar. O masanın iki yanında, daha kısa iki masa daha vardı. Clemenceau'nun ağzı kulaklarındaydı. Lansing'e, "Bugün Fransa için büyük bir gün," dedi. Anlaşmanın bir kopyası, özel bir deri kutuya konmuş olarak kenardaki küçük Louis XV masanın üzerinde bekliyordu. Duvarlardan Louis XIV'ün yenik düşmanlarını seyreden galip Roma imparatoru gibi portresi, Fransa'yla Almanya arasındaki uzun süreli mücadelelerin son perdesine bakıyordu. Öğleden sonra saat üçte görevliler sessizlik istedi. Clemenceau, "Almanları getirin," diye emretti. Kapıdan Müttefik muhafızlar, ardından da iki Alman delege girdi. Resmi takım elbise giymişlerdi. Nicolson, "Ölü gibi solgunlar," diye kaydedecekti. "Gaddar bir militarizmin temsilcisi gibi görünmüyorlar." Salondakilerin pek çoğu, Nicolson da dahil olmak üzere, onlara çok acımıştı.

Clemenceau oturumu kısaca açtı. Alman delegeler ilerlerken binlerce gözü üstlerinde hissediyorlardı. Özenle yanlarında getirdikleri dolmakalemlerini çıkardılar. Fransız vatanseverlik derneklerinin getirdiği kalemleri kullanmak istememişlerdi. Anlaşmaya imzalarını elleri titreyerek attılar. Onun dışında herhangi bir duygu belirtisi göstermediler. Salondan dış dünyaya bir sinyal gitti, Versailles'ın her tarafında top atışları gümbürdedi, başka yerlerdeki toplar bunu duyup atışa başladı, kutlama Fransa'nın tümüne yayıldı. Müttefiklerle ortakları da imzalarını attılar, ardından diğer iki anlaşmayı imzalamak üzere sıraya girdiler. Biri Ren bölgesinin yönetimiyle ilgili protokol, diğeri de Polonya Anlaşması'ydı.

Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Cambon olayı baştan sona bir ayıp olarak görüyordu. "Tek eksikleri müzikle balerin kızlar," "Dans ede ede gelip imza atacak maslahatgüzarlara kalemleri uzatsınlar diye. Louis XIV baleyi severdi ama eğlence için severdi. Anlaşmaları kendi çalışma odasında imzalardı. Demokrasi denilen şey, büyük kraldan çok daha tiyatrovari!" diyordu. House olayı daha çok bir Roma zaferine benzetmekteydi. Mağluplar

galiplerin arabalarının arkasına bağlanmış, çekilerek götürülüyormuş gibi. "Bence hep coşkuyla reklamını yaptığımız yeni döneme uymuyor," diyordu. "Keşke daha basit düzenlenseydi, şövalyece bir havası olsaydı. Hiç yok. Bütün olay özenle sahneye konmuş ve düşmanı mümkün olduğu kadar küçük düşürmeye ayarlanmış." Genç Amerikalılardan biri, daha iyimser bir tavırla, belki de Avrupa'nın intikama karşı intikam kısır döngüsü artık kırılır, diye düşünmekteydi.

Salondakiler önce saygılı bir sessizlik içinde, öylece baktılar, ama dakikalar birbirini izlerken salonda mırıltılar, konuşmalar yükselmeye başladı. İmzasını atınış olan delegeler dolaşmaya, tanıdıklarıyla çene çalıyorlardı. Bazı kimseler, ellerine verilen programı kapıp, sağdan soldan imza toplamaya kalkıştı. Almanlar kendi başlarına, sessiz oturmaktaydı. Sonunda cesareti ele alan bir Bolivyalıyla iki Kanadalı gelip onlardan da imza istedi. Kırk beş dakika geçtiğinde yeniden sessizlik çağrısı duyuldu, Clemenceau oturumun kapandığını ilan etti. Almanlar dışarı çıkarıldı. Müller ciddiyeti asla elden bırakmamak üzere kendi kendine söz vermişti. "Eski düşmanlarımızın o trajik anda, temsil ettiğim Alman halkının ne derin bir acı içinde olduğunu görmemesi için çaba gösterdim," demişti. Otele döndüğünde yıkıldı. "Daha önce hiç görmediğim soğuk terler tüm vücudumu kapladı; dayanılmaz psikolojik gerilimleri izleyen kaçınılmaz bir fiziksel tepki. Ve hayatımın en kötü bir saatini yaşamış olduğumu o zaman anladım." Birlikte olduğu heyetle, Fransa'dan hemen o gece ayrılmakta direndiler.

Barış mimarları geniş terasa çıkıp görkemli bahçelere bakarken, havuzların fiskiyeleri de harekete geçti. Çevrede büyük ve heyecanlı bir kalabalık vardı. Wilson neredeyse havuzlardan birinin içine itiliyordu. Lloyd George'u bir manga asker kurtarabildiğinde, saçı başı dağılmış, yüzü öfkeden kızarmıştı. Bir İtalyan diplomatına, "Böyle bir şey İngiltere'de asla olamazdı," dedi. "Olsa bile, birileri bedelini öderdi." Daha sonra Lloyd George istemeye istemeye bir masaya oturtuldu, krala barışın gerçekleştiğini bildiren bir mektup yazması söylendi.

Wilson o gece trenle Le Havre'a, oradan da Amerika'ya doğru yola çıktı. Clemenceau onu geçirmeye gelmişti. Bir gazeteciye göre heyecanla, "En iyi arkadaşlarımdan birini kaybediyormuşum gibi geliyor," demişti. Amerikalılara iyi yolculuklar dilemek üzere küçük bir kalabalıktan birkaç hevessiz haykırış yükseldi. Hôtel Majestic'te İngilizlere özel bir kutlama yemeği veriliyordu. Mönüde normalden fazla yemekler vardı, şampanya da bedavaydı. Daha sonra danslar başladı. Bir dans otel personeli için, bir dans da konuklar için düzenlenmişti. Smuts, belki anlaşmayı bir kere daha protesto etmek için, personelin dansına katıldı. Paris'in tümü dev bir parti çılgınlığı içindeydi. Sokaklar şarkı söyleyen, dans eden insanlarla doluydu. Büyük bulvarlarda binalar ışıl ışıldı, ele geçirilen Alman toplarını yollarda arabalar çekip götürüyordu. (Yetkililerin tüm topları biraraya toplaması günler sürecekti.) Gecenin geç saatinde, Lansing günün raporunu bitirirken, hâlâ dışardaki kutlamaların sesi geliyordu.

Paris coşarken Almanya da yastaydı. Kentlerinde, kasabalarında bayraklar yarıya indirilmişti. Sağlam sosyalistler bile artık "utanç barışı"ndan söz etmeye başlamıştı. Baltık kıyısında, Alman gönüllülerin (Alman hakimiyetini yeniden sağlamak üzere) Bolşeviklerle savaşmakta olduğu bölgede, haber fırtına gibi patladı. Askerlerden biri, "Terk edilmişliğin buz gibi soğuğuyla titriyorduk," demekteydi. "Ülkemizin bize asla ihanet etmeyeceğini sanmıştık." Milliyetçiler ülkede yaşayan hainleri, Almanya'yı arkadan bıçaklamakla suçluyor, tüm kabahati koalisyon hükümetine yüklüyordu. Weimar Cumhuriyeti bu ikili töhmetten hiçbir zaman kurtulamadı. Milliyetçiler, anlaşmayı destekleyenlerin vatanseverliğinden kuşku duymama vaatlerini çabucak unuttular ve onları Alman halkının nezdinde yaftalamak için ellerinden geleni yaptılar. 1921'de Erzberger Kara Ormanlarda tatildeyken iki eski subay tarafından öldürüldü. Önde gelen milliyetçi bir gazete, "Ruhu maalesef devlet dairelerimizde ve yasalarımızın cümlelerinde hâlâ gezinen adam, nihayet hainlere verilmesi gereken cezaya çarptırıldı," diye yazdı. Suikastçiler Macaristan'a kaçtılarsa da, Hitler iktidara geldiğinde "Erzberger yargıçları" olarak Almanya'ya görkemli bir dönüş yaptılar. Sonunda ancak İkinci Dünya Savaşı bittiğinde yargı huzuruna çıkarıldılar.

İngiltere'de Keynes kendi geleceğini düşünüyordu. Daha anlaşma imzalanmadan önce Hazine'den istifa etmiş, Paris'ten tiksinti içinde ayrılmıştı. 5 Haziran'da Lloyd George'a yazdığı mektupta, "Şu son birkaç korkunç hafta boyunca bile ben umudumu kaybetmedim, anlaşmayı adil ve işlerlikli kılmanın bir yolunu bulacağınızı sandım," diyordu. "Ama artık belli ki iş işten geçti. O mücadeleyi kaybettik." Keynes garip bir ruhsal durum içindeydi. Virginia Woolf'a Avrupa'nın, özellikle de kendinin dahil olduğu yönetici sınıfların, geleceğinin karanlık olduğunu söylemişti. Ama aynı sıralarda bir başka arkadaşına yazdığı mektupta da, Cambridge'e döndüğü için ne kadar sevinçli olduğunu anlatıyordu. Kişisel açıdan bakıldığında, son derece başarılıydı. Hem mesleki yönden, hem de sosyal yönden öyleydi. Beri yandan, savaşla ilgili olarak kendi oynadığı rolden ötürü de suçluluk duyuyordu, çünkü Bloomsbury'den pek çok arkadaşı hep pasifist bir tutum benimsemişlerdi. Onun pratik başarılarına, yeni dostlarına, heteroseksüellik denemelerine gülüp durmuşlardı. *The Economic Consequences of the Peace* (Barışın Ekonomik Sonuçları) adlı çalışması belki pişmanlıklarının bir ifadesiydi. Belki de Amerikalı tazminat uzmanı Lamont'un dediği gibi, "Keynes'in gücenmesi, öğütleri dinlenmediğinde gururu kırıldığı için" olabilirdi.

Keynes yazın büyük bölümünü yazı yazarak geçirdi. Ekim ayında Amsterdam'daki bir konferansta Alman banker Melchior'a yeniden rastladı. Elindeki taslaklardan birini ona okuduğunda, Melchior çok etkilendi. Bunda şaşılacak bir şey yoktu, çünkü Keynes, Almanların Versailles Anlaşması hakkında söylediklerinin çoğunu tekrarlamaktan başka bir şey yapmış değildi. Keynes'in söz konusu kitabı 1919 Noel'inden hemen önce çıktı, o zamandan bugüne kadar da piyasada hiç yokluğu çekilmedi. İlk yıl içinde 100.000'den fazla sattı, on bir dile çevrildi (Almanca dahil). İçinden alıntılar

ABD Senatosu'nda, anlaşmaya muhalif kişiler tarafından okundu. Kitap Almanya'da büyük bir başarıya ulaştı, İngilizce konuşan dünyada da kamuoyunu anlaşma aleyhine çevirdi, insanların Fransızlara arkasını dönmesine yol açtı. 1924'te İngiltere'nin İşçi Partisi hükümetinden bir bakan, "kan ve demirden oluşan anlaşma"dan söz etti, bu anlaşmayı, "askerlerimizin uğrunda savaştığı her ilkeye ihanet" olarak niteledi.

Almanlar arasında 1919'un o umutsuz günlerine ait anılar silindikçe, zayıf ve ilkesiz politikacılar biraz dikilmeyi bilmiş olsaydı Almanya'nın barış koşullarına pekâlâ direnebileceği kanısı yaygınlaşmaya başladı. Anlaşma ne de olsa, pop şarkılarından birinin de dediği gibi, "kâğıttan başka bir şey değildi". 1921'de bir Fransız diplomat, Paris'e yazdığı raporda, Almanya'da basını, afişleri ve mitingleri de kullanan bir şiddet kampanyasının başlamış olduğunu bildiriyor, niyetin Versailles Anlaşması'nın hukuksal dayanaklarını çürütmek olduğunu söylüyordu. Yani mesele Almanların savaş suçlusu olması kavramını silmekti. Alman dışişleri bakanlığı özel bir savaş suçu dairesi açtı, kritik araştırmalara başladı. Bavyera'nın birahanelerinde genç Hitler, "utanç anlaşması"na yönelttiği suçlamalarıyla kalabalıkları çevresine topluyordu.

İngiliz ve Amerikan kamuoyu giderek görüş değiştirmeye, Almanya Anlaşması maddelerinin çok hakkaniyetsiz olduğuna inanmaya başlamıştı. On yıllık bir süre içinde yayınlanan çeşitli anılar ve romanlar (bir örneği, İngilizcesi bir yıl içinde 250.000 satan *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*), siper savaşlarında her iki tarafın askerlerinin de çok çile çektiğini ve savaşın o büyük dehşetini ortaya koymaya yaradı. Savaş öncesi arşivlerinin belgeleri yayınlandıkça, savaşın tek sorumlusunun Almanya olduğu yolundaki inançların da sonu geldi. Savaşın nasıl çıktığına ilişkin kitaplar, sorumluluğu daha eşit dağıtıyor, Rusya ya da Avusturya-Macaristan'ın yenik rejimlerine, silah imalatçılarına ve genel olarak kapitalizme de yayıyordu.

Almanya'da çeşitli milliyetçi gruplar güceniklikleri diri tutuyor, ana dili Almanca olan milyonlarca kişinin güney kesiminde, Çekoslavakya, Polonya ve açık kent Danzig'de yabancı yönetimi altında yaşıyor olmasını abartıp duruyordu. Silahsızlanma maddeleri hilekârlık olarak görülüyor, Almanya'nın Avusturya'yla birleşmesinin yasaklanmış olması ise kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin resmen ihlali olarak algılanıyordu. Ödenen tazminat 'cezalandırıcı' ve 'vahşi' sayılmaktaydı, üstelik Almanya'nın Versailles Anlaşması'nı imzalarken meblağın ne kadar olacağını bilmeyişi de haksızlığın doruğu olarak sunuluyordu. Almanya'da ekonominin ne kadar kusuru varsa hepsi *Diktat*'ın (dikte edilen anlaşmanın) suçu olmuş çıkmıştı. Yüksek fiyatlar, düşük ücretler, işsizlik, vergiler, enflasyon hep anlaşma yüzünden biliniyordu. Tazminat yükü olmasa, hayat gerisingeri normale dönecek, güneş yine parlayacak, herkes bira bahçelerinde, şarap mahzenlerinde ve parklarda mutlu mutlu yaşayacaktı. Büyük Savaşın pahalı bir şey olduğunu Almanlar görmezden geliyor, savaşı kaybedince de o maliyeti başkalarının üzerine yıkma olanağının elden gittiğini anlamıyor-

lardı. Ayrıca tazminat ödemelerinin halk önündeki tartışmalarda sözü edilen o dev rakamlara hiçbir zaman ulaşmadığı gerçeğini, ne o zamanki halk, ne de bugün yaşayanlar, bir türlü kavrayamadı.

Son rakam 1921'de Londra'da 132 milyar mark (6.6 milyar sterlin ya da 33 milyar dolar) olarak kararlaştırılmıştı. Aslında, bonolardan ve bir takım karmaşık araçlardan kurulu zekice bir sistem sayesinde, Almanya'nın ödeyeceği bunun yarısından azdı. Geri kalanını ancak koşullar elverirse, örneğin Almanya'nın ihracat rakamları yükselirse ödeyecekti. Almanya'ya ayrıca, zaten ödemiş olduğu meblağlar için cömert krediler de verilmekteydi. Örneğin Belçika'daki Louvain kütüphanesinde, Alman askerlerinin savaşın başında yaktığı kitapların yeniden yerine konması, ya da Polonya'ya verilen bölgedeki Alman demiryolları için verilen para buna örnekti. (Almanya Scapa Flow'da kendilerini batıran gemiler için de para almaya çok çaba gösterdiyse de başarılı olamadı.) Ama defalarca rahatlatılan ödeme programlarına rağmen, Almanlar yine de tazminat ödemelerinin dayanılmaz olduğunu iddia etmeyi sürdürdüler. Weimar politikasında ender rastlanan bir görüş birliğiyle, hemen hemen tüm Almanlar çok fazla para ödedikleri kanısına vardılar. Almanya ödemelerde sürekli temerrüde düştü, son olarak da 1932'den itibaren hiçbir şey ödemedi. Orlando 1919'da bu konuda uyarıda bulunmuş, ödeme kabiliyetinin her zaman için borçlunun niyetiyle doğru orantılı olduğuna işaret etmişti. Ardından da, "Kötü niyeti ve çalışmanın reddedilmesini ödüllendiren bir formül benimsemek tehlikeli olur," demişti.

Son hesapta Almanya'nın 1918'den 1932'ye kadar ödediği tüm para, 22 milyar altın markta kaldı (1.1 milyar sterlin ya da 4.5 milyar dolar). Bu para, ekonomisi çok daha küçük olan Fransa'nın, 1870-71 tarihli Fransa-Prusya savaşı sonrasında Almanlara ödediği tazminattan muhtemelen biraz daha azdı. Rakamlar bir bakıma önemli olmakla birlikte, başka bir perspektiften bakıldığında da çok konu dışı sayılabilir. Almanlar tazminatın kendilerini çökerttiğine kesinlikle inanmışlardı. Ama Almanya ödemeleri yapmaya nasıl hazır değilse, Müttefikler de kendi iradelerini zorla kabul ettirmeye hazır değildi. Versailles Anlaşması'na göre yaptırım seçenekleri de bulunmasına rağmen (Ren işgali süresinin uzatılması bunlardan biriydi), böyle bir şeyin uygulanmasını önce istemek gerekirdi. 1930'lara gelindiğinde İngiliz hükümeti de, Fransız hükümeti de, böyle bir şeyi tazminat için, ya da başka herhangi bir şey için yapmak niyetini yitirmişlerdi.

1924'te Müttefikler Arası Kontrol Komisyonu'nun (Versailles Anlaşması'na göre Almanların koşulları uygulayıp uygulamadığını izlemek üzere kurulmuştu) bir İngiliz üyesi, bir makale yayınlayarak Alman askeri sisteminin Komisyon çalışmalarını sürekli engellediğinden, ayrıca silahsızlanma maddelerinin de sürekli ihlal edildiğinden yakındı. Almanya'da bir protesto fırtınasıdır koptu. (Yıllar sonra, Hitler'in iktidara gelmesinin ardından, Alman generalleri o makalede iddia edilenlerin doğru olduğunu kendileri de itiraf ettiler.) Almanlar, başka nerede genel silahsızlanmadan bu kadar sık

söz edildiğini sordular. Almanya neden şu dünyada silahsızlanan tek ülke oluyordu? Milletler Cemiyeti'nin durumundan sonra dünya olaylarından kopup uzaklaşmış olan Amerikalılar, bu söylenenleri kabullenme eğilimindeydi. İngilizler de aynı tutuma yatkındı. Fransızlar, Almanların askeri maddelere uymadığından yakınırken giderek kendilerini yalnızlığa itilmiş hissetmekteydiler.

Bu uymama durumunun boyutları o sıralar, Fransızlar tarafından bile, pek bilinmiyordu. Uçuş klüpleri birdenbire pek popüler olmuştu. Çok da etkiliydiler. Öyle ki, Hitler şansölye olduğunda çarçabuk bir Alman hava kuvvetleri oluşturmakta güçlük çekmemişti. Prusya polis teşkilatı Almanya'daki en büyük polis teşkilatıydı. Örgütleniş ve eğitim bakımından giderek daha askerileşmekteydi. Komuta mevkiindekiler kolaylıkla Alman ordusuna geçiş yapabilirlerdi; nitekim arasıra bunu yapıyorlardı. 1918'de kendi kendilerini görevlendirmiş gibi ortaya çıkan Freikorp'lar dağılmış, üyeleri göz kamaştıran bir hızla işçi çeteleri, bisiklet acenteleri, seyyar sirkler ve dedektif büroları oluşturmuştu. Bazıları da toptan, orduya geçmişlerdi. Versailles Anlaşması ordudaki subay sayısını 4000'le sınırlarken, astsubaylar hakkında hiçbir şey söylememişti. Alman ordusunda 40.000 çavuş ve onbaşı birikiverdi. Foch haklı çıkmıştı. Gönüllü bir ordu, hızlı bir genişlemenin omurgasını oluşturabilirdi.

Bir zamanlar tanklar üreten fabrikalar şimdi gereğinden ağır traktörler çıkarıp duruyordu. Yapılan araştırmalar geleceğe dönük yararlar sağlayacaktı. Berlin kabarelerinde anlatılan bir fıkra vardı. İşçinin biri bebek arabaları yapan fabrikadan, araba parçalarını çalıyor, evde yeni doğan bebeğine araba yapmayı umuyordu. Ama aşırdığı parçaları birbirine takınca her seferinde karşısına makineli tüfek çıkıyordu. Avrupa'nın her yanında, Hollanda ve İsveç gibi güvenli tarafsız ülkelerde, Almanlara ait olan şirketler hep tank ya da denizaltı dalında çalışmaktaydı. Gözlerden uzak en güvenli yer de Sovyetler Birliğiydi. 1921 yılında Avrupa'nın iki parya ülkesi, birbirlerine verebilecekleri bir şeylerin varlığını fark ettiler. Tank, uçak ve zehirli gaz üretme alanlarına ve deneyler için gereken gizliliğe karşı, Almanya da Ruslara teknik yardım ve eğitim vermeyi kabul etti.

Tarihçiler son zamanlarda sık sık yaptıkları gibi o günlerin ayrıntılarına indiklerinde, intikamcı bir barışın çökerttiği Almanya imajı artık ayakta kalamamaktadır. Almanya gerçi toprak kaybetmiştir, ama o, savaşı kaybetmiş olmanın kaçınılmaz bir sonucudur. Kazanmış olsaydı, Belçika'yı, Lüksemburg'u, Fransa'nın kuzeyinden geniş bölgeleri ve Hollanda'nın da çoğunu alacağı da bir gerçektir. Brest-Litovsk Anlaşması, Alman baş komutanlığının doğu sınırlarıyla ilgili niyetlerini açıkça ortaya koymuştur. Tüm kayıplarına rağmen Almanya yine de, iki savaş arası dönemde Avrupa'nın (Sovyetler Birliği hariç) en büyük ülkesi olarak kalmıştır. Stratejik pozisyonu kesinlikle 1914 öncesinden daha iyi olmuştur. Polonya'nın yeniden ortaya çıkmasıyla, eski Rus tehlikesiyle arasına bir de yeni engel girmiştir. Avusturya-Macaristan'ın yerine doğu sınırlarında artık birbiriyle kavga

edip duran zayıf ülkeler vardır. 1930'larda açıkça görüldüğü gibi, bu konumdaki Almanya ekonomik ve politik gücünü arttırma konusunda çok avantajlı bir duruma gelmiştir.

Doğu Prusya'nın Almanya'dan ayrı kalması elbette sinir bozucudur, ama bu tür ayrışmalar Prusya tarihinde hiç de alışılmadık bir şey değildir. Prusya zaten tarihi boyunca, yanyana gelmiş toprak parsellerinden oluşmuş gibi yaşamıştır. Acaba bu ayrışmanın sorun yaratacağı kesin midir? Alaska da ABD'den ayrıdır, araya Kanada'ya ait koskoca bir toprak parçası girmiştir. Washington'la Ottawa ne zaman transit haklarıyla ilgili bir şikâyette bulunmuşlardır ki! Polonya Koridoruna ilişkin asıl sorun da, savaşlar arası dönemde pek çok Alman'ın, belki nüfusun çoğunluğunun, bu koridoru kabul etmeyişidir. Bunun nedenleri çeşitlidir, Polonyalıları sevmemekten, Versailles Anlaşması'nı protesto etmeye kadar gidebilmektedir. Eğer Polonya'yla Almanya arasındaki ilişkiler daha iyi olmuş olsa, aradaki toprak parçasının sorun yaratması şart değildir. Danzig açık kent olmuştur, ama Alman yatırımlarına ve Alman sevkiyatlarına yine de açıktır.

Almanya batıda da avantajlı bir durumdadır. Fransa savaşta çok hırpalanmıştır, isteksizdir, zaten 1930'larda Almanya'ya karşı gelecek iradeyi bulmakta da zorlanmaktadır. ABD ile İngiltere'nin verdiği garantinin bir değeri yoktur, çünkü o öneri zaten ABD Senatosundan geçememiştir. Fransa'nın Orta Avrupa'daki zayıf ve kavgacı uluslarla ittifaklar oluşturma çabaları zaten umutsuzluğunun ve çaresizliğinin yarattığı girişimlerdir. Bu konuda İngilizlerden pek bir destek gelmemiş, tam tersine, İngilizler esas olarak kendi imparatorluklarıyla ilgilendiklerini açıkça belli etmişlerdir. Barış mimarlarının Almanya'yı sakatlamamış olduğunun en kesin işareti ise 1939 sonrasında ortaya çıkmıştır.

Batı demokrasilerinde daha farklı liderler olsaydı, Weimar Almanyasında daha güçlü bir demokrasi olsaydı, dünya ekonomik krizinin kötü etkileri söz konusu olmasaydı, bu hikâye başka türlü bitebilirdi. Hitler gelip sokaktaki Alman'ın güceniklikleri ni harekete geçirmese, demokrasilerdeki onca kişinin vicdanındaki yaraları kanatmasa, Avrupa ilk savaştan hemen sonra ikinci bir savaş yaşamayabilirdi. Suç Versailles Anlaşması'nda değildir. O anlaşma hiçbir zaman tutarlı biçimde uygulanmamıştır. Yalnızca Alman milliyetçiliğini tedirgin etmiş, ama Alman gücünün gelişmesini engelleyemediği için, Avrupa barışının bir kere daha uçup gitmesini önleyememiştir. 1933'te Almanya'da Hitler'le Nazilerin kazandığı zafer, Versailles Anlaşması'nı yok etmeye adanmış bir hükümeti iktidara getirmiştir. 1939'da Alman dışişleri bakanı Von Ribbentrop, Danzig'de muzaffer Almanlara şunları söylemiştir: "Führer'in tek yaptığı, tarihin gelmiş geçmiş en mantıksız 'diktat'ının, herhangi bir ulusa, hatta bütün Avrupa'ya uygulanmış en haksız anlaşmanın en ciddi sonuçlarını onarmak olmuştur. Başka bir ifadeyle, Batı demokrasilerinin devlet adamları tarafından yapılmış en büyük yanlışları onarmaya çalışmıştır."

Sonuç

28 Haziran 1919'da Versailles Anlaşması'nın imzalanmasıyla, Paris'teki dünya hükümeti de dağıldı. Wilson o gece ayrıldı, Lloyd George ile İngiltere İmparatorluğu heyetinden geri kalanlar da ertesi sabah özel bir trenle yola çıktılar. (İngiltere hükümeti sonradan, Fransızların o tren seferi için kendilerine yüklü bir fatura yolladığını öğrenince pek bozulacaktı.) Hükümeti düşmüş olan Orlando daha önceden ayrılmıştı. Dört Büyüklerden Paris'te bir tek Clemenceau kalmış oluyordu. Yaz boyunca Almanya Anlaşması'nın millet meclisinden geçmesine çobanlık etti, Temmuz'daki milli bayram kutlamasının hazırlıklarına nezaret etti. Bu çalışmalarındaki tek kesinti, kuzeydeki mahvolmuş bölgelere yaptığı ziyaret nedeniyle oldu. Gazetecilerle delegeler yurtlarına döndüğünde Paris otelleri de normal işlerine dönmüştü. Fahişeler işlerin kesat gittiğinden yakınıyordu. Yaz sonunda İngilizler Majestic'i boşalttı. Aradan yirmi yıl geçtiğinde orası bir başka heyete ev sahipliği yapacak, Paris'i işgale gelen Alman ordusunu ağırlayacaktı.

Barış Konferansı Ocak 1920'ye kadar sürdü, ama yıldızları ayrılmış bir tiyatro oyununa benziyordu. İşleri yeniden dışişleri bakanlarıyla diplomatlar devralmıştı, ama dış ilişkiler konusunda eski hakimiyetlerini bu sefer yakalayamıyorlardı. Önemli kararlar için hep Roma, Londra ya da Washington'daki üstlerine danışmak gerekiyordu. Zor konular özel konferanslarda çözümlenmekteydi. 1919'la 1922 arasında Lloyd George bu tür konferanslardan otuz üç tanesine katılmıştı.

1919'un Ocak ve Haziran ayları arasında barış mimarları pek çok iş başarmışlardı. Milletler Cemiyeti'yle Uluslararası Çalışma Örgütünü kurmuş, mandalar dağıtmış, Almanya Anlaşması'nı bağlamış, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Türkiyesiyle anlaşmaları da bitirmeye çok yaklaşmışlardı. Ama ortada bağlanmamış pek çok da konu vardı. Rusya'nın sınırları hâlâ oynaktı, sınır üzerindeki devletlerden hangilerinin bağımsızlıklarını sürdürebilecekleri de belli değildi. Finlandiya mı? Ukrayna mı? Gürcistan mı? Ermenistan mı? Avrupa'nın ortasında imparatorluklar çökerken, o sınırlar da hâlâ tartışma konusuydu. Yunanların İzmir'e çıkmasıyla ilgili, hafife alınan o karar yüzünden de, 1923'e kadar dinmeyecek patlamalar peşpeşe yer almaktaydı.

Üstelik daha konferansın başında barış mimarlarını zorlayan büyük sorunların bazıları da, geçici olarak rafa kaldırılıp orada bırakılmıştı. Rus Bolşevizmi belki şimdilik kendi alanına hapsolmuş görünüyordu, ama kapitalist Batı ile komünist Doğu arasında daha çok sürecek olan savaş

henüz yeni başlıyordu. Alman meselesi yok olmuş değildi; hâlâ Avrupa'nın canını sıkıyordu. Müttefik zaferi yeterince kesin olamamıştı, Almanya da hâlâ çok güçlüydü.

Milliyetçilik sönmemişti, tersine, güçlenmekteydi. Orta Avrupa'da da, daha uzaklardaki Ortadoğu ve Asya'da da, kendine yakıt bulması kolaydı. Barış mimarları pek çok olayda kendilerini oldu-bittilerle karşı karşıya bulmuştu. Yugoslavya, Polonya ve Çekoslovakya zaten Barış Konferansı başlamadan önce de vardı. Barış mimarlarının yapabilecekleri tek şey, Avrupa'yla Ortadoğu'nun daha da parçalanmasını, milliyetlere göre ayrılmasını önlemek, sınırları mümkün olduğu kadar rasyonel çizmeye çalışmaktı. Tek milletten kurulu ulus devletlere olan talep, 1919'un dünyasında o kadar da akılcı değildi. O günlerde, Avrupa'daki tüm Polonyalıları Polonya'ya yerleştirmek, tüm Almanları Almanya'ya doldurmak ve bunu böylece sürdürmek mümkün değildi. Sadece Avrupa'da 30 milyon insan etnik azınlık durumuna düşüyordu. Bunun anlamı, yaşadıkları yerde kuşku yaratan, sınırın ötesindeki soydaşlarında da özlem uyandıran bir duruma düşmek demekti.

1919'un o sıkıntılı kış mevsiminde, Viyana'daki genç bir Amerikalı diplomata, Balkanların kuzey batısındaki Slovenya'dan, kır sakallılardan oluşmuş bir heyet gelmişti. Almanca konuşuyorlardı. 60.000 nüfuslu kentlerinde 700 yıldır herkes Almanca konuşmaktaydı. Slovenya şimdi yeni kurulan Yugoslavya devletinin parçası oluyordu. Bundan korkmaktaydılar. Kendilerinden aşağı düzeyde gördükleri insanlar tarafından yönetilmekte isteksizdiler. Lütfen Amerika bizi kendi ülkesine katabilir mi, diye ricada bulunuyorlardı. Büyük başkan Theodore Roosevelt'in yeğeni olan Nicholas Roosevelt, bu talebi üstlerine aktardıysa da, cevap alamadı. Henüz Roosevelt de, yaşlı Almanlar da bilmiyordu ama topluluklarının kaderinde yok olmak vardı. İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanlar Orta Avrupa'dan zorla çıkarıldığında, daha nice topluluk gibi onlar da eriyip gideceklerdi.

1919'da dünya azınlıkların ülkelerden çıkarılmasından hoşlanmıyor, zoraki asimilasyona da kaş çatıyordu. Bu durumda geriye yalnızca, çoğunluğun azınlığa tolerans göstermesi kalıyordu; ama bu özellik de ülkelerin pek çoğunda nadir rastlanan bir şeydi. Barış mimarları hükümetlere, azınlıklarına iyi davranma yükümlülüğünü getirmek için ellerinden geleni yaptılar. Orta Avrupa'daki yeni devletler de, bazı daha küçük güçler de, azınlıklarına eşit davranma taahhüdünde bulundukları anlaşmalar imzalamak zorunda kaldılar. Onların dinine hoşgörü gösterecek, kendi dillerini kullanmalarına izin vermek gibi bazı haklar tanıyacaklardı. Romenler de, Yugoslavlar da itiraz etti. Romanya Kraliçesi Marie, Wilson'a, "Ya Amerika'daki siyahlar, İngiltere'deki İrlandalılar ne olacak?" diye sordu. Romanya başbakanı Bratianu, kendi ülkesinin neden böyle bir şeye maruz kalan tek ülke olarak seçildiğini sordu. İtalya'nın da azınlıkları vardı, ama onlara kimse bir şey imzalatmıyordu. Clemenceau hiç yardımcı olmadı. "Doğu Avrupa farklı," demekle yetindi. Gerçi sonunda Romanya da, Yugoslavya da imzaları attılar, ama bu hiç de iyi bir başlangıç olmadı.

Azınlık anlaşmaları, giderek yükselen şöven milliyetçiliğin karşısında pek zayıf bir jest olarak kaldı. Milletler Cemiyeti 1934'te bu konuyu denetlemeyi kesti, Büyük Güçlerin de kıyıda köşede kalmış azınlıklara kaygılanmaktan daha önemli meşguliyetleri vardı. Birkaç umut işareti yok değildi aslında: Küçük Estonya azınlıklarına kendi isteğiyle özerklik verdi. Çoğunlukla İsveççe konuşan Aland adaları, 1919 sonrasında Fin yönetiminde kalmıştı, ama özel bir anlaşmayla dilleri de, kültürleri de garanti altına alındı. İkinci Dünya Savaşı, ortaya bir çözüm yolu daha çıkardı, o da istenmeyen azınlıkların öldürülmesiydi. 1945'te yer alan kitle halinde sınır dışı etmeler, Hitler'in başladığı işi tamamladı, Avrupa'daki ulusal azınlıkların sayısını çok azalttı, kıta nüfusunun %3'ünün altına indirdi.

Barış mimarları 1919'da, ellerinden gelenin en iyisini yaptıkları kanısındaydılar, ama dünya sorunlarını çözmüş olduklarına kendileri de inanmıyordu. Wilson 28 Haziran'da Paris'ten ayrılırken karısına şöyle demişti: "Eh, küçük kız, işi bitirdik. Hiç kimse memnun kalmadığına göre, belki de adil bir barış yapmışızdır diye umuyorum, ama aslında her şey tanrıların kucağında." Aynı zamanda dünyanın bir sonraki liderler kuşağının da kucağındaydı. Bu liderlerden bazıları Paris'e de gelmişti. Örneğin Japonya'dan Prens Konoe, örneğin ABD'den Franklin Delano Roosevelt gibi. Ama bazıları da olup bitenleri uzaktan izlemekteydiler. İtalya'nın milliyetçi politikasında Mussolini hızla yükselirken, eski liberal düzen de D'Annunzio gibi adamların saldırıları altında çökmekteydi. Genç Adolf Hitler o Haziran ayında Münih'teydi. Alman tarihinin zaferleriyle, uluslararası sermayenin, Yahudi sermayesinin hainlikleriyle ilgili kurslara devam ediyordu. İdeolog ve hatip olarak kendi yeteneklerini daha yeni yeni keşfetmeye başlamıştı.

Lloyd George'un iktidarda daha üç yılı vardı. İstifaya zorlandıktan sonra, 1945'teki ölümüne kadar parlemento üyesi olarak kalmasına rağmen bir daha göreve getirilmedi. Barış Konferansıyla ilgili anıları eğlencelidir, çoğu noktada yanlıştır ve ters giden her şey için ya Fransızları ya da Amerikalıları suçlama eğilimindedir. Clemenceau akılsızlık etmiş, 1919 sonunda cumhurbaşkanlığına aday olmuştu. Büyük destek beklerken karşısında beliren muhalefeti görünce öfke içinde geri çekildi. Hemen Fransa'dan ayrıldı, ondan sonraki yıllarını seyahatlerle geçirdi. Yazı yazmaya başlamıştı. Felsefeyle ilgili iki ciltlik koskoca kitabı, hemen hemen okunamaz bir şeydi. Bir de eski Atinalı hatip Demosten'le ilgili inceleme yayınladı. Demosten kendi uygar ve rahatına düşkün vatandaşlarını, Makedonyalı barbar Philip'ten gelen tehlikeye karşı uyarmıştı. Clemenceau kendi anılarını yazmayı reddetti, kâğıtlarının çoğunu da 1928 yılında imha etti. Bir İngiliz gazeteciye, "Ben tarihe katkımı yaptım," dedi. Ama geçmişi konuşmaya da yanaşmıyordu. Foch'dan gelen bir saldırının bir hayli zaman sonra yayınlanmasına kızıp kalemini kaptı, savaş sırasındaki ve Barış Konferansındaki çalışmalarına ilişkin bir savunma yazmaya başladı. 1929 yılında, savunma yazısını bitiremeden öldü. Barış Konferansının örtülü kalmış olaylarıyla ilgili bildikleri her neyse, onları da yanında götürdü.

En acıklısı, Wilson'un sonu oldu. ABD'ye döndü, Versailles Anlaşması'nın onayı ve daha çok da Milletler Cemiyeti konusunda Senato'yla didişmeye başladı. Çoğunluk hâlâ elindeydi, ama belki gerekli olan üçte ikiye ulaşamayabilirdi. Onun yokluğunda hasımları organize olmuştu: Batıdaki dış dünyaya kapalılığı savunanlar, başkanın kendi ilkelerine ihanet ettiğini düşünen ilericiler, İrlanda konusunda İngiltere'ye kafa tutmadığı için kızgın olan İrlanda kökenli Amerikalılar, Demokratlara hiç güvenmeyen Cumhuriyetçiler, Wilson'a güvenmeyen Demokratlar, yıllar içinde kendine düşman ettiği kimseler ve tabii Cumhuriyetçilerin korosunu yöneten ezeli düşman Senatör Lodge.

Wilson kendi koalisyonunu kurabilirdi. Milletler Cemiyeti'nin Kuruluş Anlaşması'na Amerika'nın çekincelerini sokarak hasımları arasındaki ılımlıları geri kazanabilirdi. (Müttefiklerinin o değişiklikleri kabul edip etmeyeceği tabii başka bir hikâyeydi.) Ama o ödün vermeyi reddetti. Rakiplerinin aşağılık içgüdülerle hareket ettiğini söyledi. "Adları tarihe en iğrenç şekilde geçecek," dedi. Halka başvurmaya karar verdi. 2 Eylül 1919'da ülkeyi dolaşmak üzere Washington'dan yola çıktı.

En yakın danışmanları ona gitmemesini tavsiye ettiler. Wilson Paris'ten beri hiç dinlenmemişti. Çok uzun ve yorucu bir yaz geçirmişti. Anlaşma Senato oturumlarında tartışılıp duruyor, bir yandan ülkenin her yanında işçi hareketleri kabarıyordu. Wilson inat etti. Canı pahasına bile olsa, anlaşma kurtarılmalıydı. "Dünyanın karşısındaki büyük trajediye karşı, hiç kimsenin kendi kişisel çıkarlarını düşünmeye hakkı yoktur," dedi. Özel trenine binerken, çektiği korkunç baş ağrılarından yakınıyordu.

Batıya doğru ilerlerken Wilson yaklaşık bir ay boyunca konuşma üstüne konuşma yaptı. Kalabalıklar artıyor, daha hevesli görünüyordu, ama baş ağrıları da giderek artıyordu. Washington'dan kötü bir haber geldi. Rusya yolculuğundan sonra küçük düşen Bullitt, öcünü şimdi almıştı. Senato'nun karşısına çıkmış, Paris'te peşpeşe ne hatalar yapıldığını anlatmıştı. Eleştirilerini Lansing'in de paylaştığını söylediğinde, dışişleri bakanı kimsenin inanmadığı bir yalanlamayla karşılık verdi. Wilson, "Ulu Tanrım," diye bağırdı. "Lansing'in böyle davranabileceğini hiç sanmazdım." 26 Eylül sabahı erken saatte Wilson çöktü, yolculuğun geri kalanı iptal edildi. Bir hafta sonra inme indi, onu kısmen felç etti. Bundan sonra bir daha başkan olarak etkin çalışamadı. Seyahat ziyan olmuştu. Anlaşmanın onayı Senato'da öldü. Daha sonra ABD, ulusal düzeyde Almanya, Avusturya ve Macaristan'la kendi anlaşmalarını imzaladı, ama Milletler Cemiyeti'ne hiçbir zaman girmedi.

Wilson 1924'te öldü. Onun da, ideallerini paylaşan birçok başka barış mimarının da, çabaları büsbütün boşa gitmiş değildi. Versailles Anlaşması'nda ve onu model alarak yenik ülkelerle yapılan diğer anlaşmalarda, tabii ki daha önceki yüzyılların anlaşmalarında olduğu gibi toprak ve tazminat maddeleri vardı, ama bunlara ek olarak, bir de yeni ruh bulunduğu kesindi. Milletler Cemiyeti fikri başlangıçta ortaya atılmıştı, sonradan

akla gelmiş bir şey değildi. Ayrıca anlaşmaların son sayfalarındaki maddelere Milletler Cemiyeti'nin de örülmüş olduğu görülüyor, plebisitlere nezaret etmek, Saar ve Danzig'i yönetmek, mandaları denetlemek gibi görevler ona veriliyordu. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulması, anlaşmaların azınlıkları koruması, daimi bir adalet divanı kurulması, Kayzer gibi bazı kimselerin uluslararası ahlaka karşı suç işlemekle yargılanması, tüm insanların ortak bir yanı olduğunun, ulusal çıkarların ötesinde bir takım uluslararası standardlar da bulunabileceğinin altını çizmekteydi. İki savaş arası dönemde o anlaşmalara saldırıldığında, genellikle sebep, bu standardları tutturmayı başaramamalarıydı.

Daha sonraki dönemlerde, 1920'li ve 30'lu yıllarda ters giden her şeyin suçunu barış mimarlarının ve 1919'da Paris'te yaptıkları anlaşmaların üstüne atmak çok yaygınlaşmış, demokrasiden bezme duygularının kolaylaşması sürecine paralel gitmişti. Suçlamak ve çaresizlik içinde omuz silkmek, sorumluluktan kaçmanın etkin yollarıdır. Aradan seksen yıl geçmiş olmasına rağmen, bugün Paris Barış Konferansı'na dönük suçlamaların hâlâ tedavülde olduğu görülmektedir. The Economist dergisi, özel 'bin yıl' sayısında "Nihai suçun Versailles Anlaşması'yla ilgili olduğunu, o anlaşmanın sert koşulları yüzünden ikinci bir dünya savaşının kaçınılmaz hale geldiğini" yazmıştı. Böyle bir tutum, 1919'la 1939 arasındaki yirmi yıl boyunca diğerlerinin; siyasî liderlerin, diplomatların, askerlerin, sıradan seçmenlerin sorumluluğunu silip yok etmek demektir.

Hitler savaşı Versailles Anlaşması yüzünden yapmadı ama tabii o anlaşmanın varlığını, kendi propagandası açısından bir ikramiye gibi gördü. Eğer Almanya eski sınırlarına sahip olarak kalsaydı, istediği büyüklükte ordu bulundurmasına izin verilseydi, Avusturya'yla birleşme yolu açık bırakılsaydı bile, Hitler yine daha fazlasını isteyecekti. Polonya'yı yok etmeyi, Çekoslovakya'nın kontrolünü ele geçirmeyi, her şeyden fazla da Sovyetler Birliğini fethetmeyi isteyecekti. Alman halkının genişlemesine olanak verilirken, Yahudi ya da Bolşevik, tüm düşmanlarının yok olmasını isteyecekti. Versailles Anlaşması'nda bunlara ilişkin hiçbir şey yoktu.

1919'un barış mimarları elbette hatalar da yaptılar. Avrupa-dışı dünyayı ele alışlarındaki özensizlik sonucu öyle gücenik duygular yarattılar ki, Batı dünyası bunun bedelini ödemeyi bugün bile sürdürüyor. Avrupa'daki sınırlar konusunda çok çaba harcadılar, yine de bu işi herkesi memnun edecek biçimde çözümleyemediler. Ama Afrika'da eski usulleri uygulamayı sürdürdüler, emperyalist güçlerin işine geldiği gibi toprak dağıttılar. Ortadoğu'da, özellikle Irak'ta, insanları biraraya yığdılar, sonradan bugün bile aralarında anlaşıp birleşemedikleri, bir sivil toplum oluşturamadıkları görüldü. Belki daha iyisini yapabilirlerdi, ama çok daha kötüsünü de yapabilirlerdi. Alaycı ihtiyar Clemenceau da dahil olmak üzere, hepsi daha iyi bir düzen yaratmaya uğraştılar. Geleceği göremezlerdi ve tabii kesinlikle kontrol da edemezlerdi. İşin o tarafı, onların yerine geçecek olanlara kalıyordu. 1939'da savaş, 1919'da yapılan düzenlemelerden ötürü değil, aradan

geçen yirmi yıllık süre içinde alınan ya da alınmayan kararlar yüzünden patladı.

Almanya daha kesin bir yenilgiye uğrasa, elbette her şey farklı olurdu. Ya da Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sonunda da İkinci Dünya Savaşı sonunda olduğu kadar güçlü olsaydı - o gücü kullanmaya da istekli olsaydı - yine her şey değişirdi. Eğer İngiltere'yle Fransa savaş nedeniyle bu kadar zayıflamamış, Amerika kendini işe karışmaya mecbur hissetmemiş Avusturya-Macaristan ortadan kalkmamış yerine kurulan devletler birbiriyle kavgaya tutuşmamış olsaydı Çin bu kadar zayıf olmasaydı Japonya kendine biraz daha fazla güvenseydi, devletler gerçek gücü olan bir Milletler Cemiyeti'ni kabul etseydi farklı olurdu. Dünya savaştan perişan düşüp, uluslararası ilişkileri yönetmenin yeni bir yolunu düşünmek zorunda kalsaydı, her şey değişirdi. Ama barış mimarlarının işi, önlerindeki gerçeklerle uğraşmaktı, nelerin olabileceğini düşünmek değildi. Çok zor, dev boyutta sorunlarla boğuştular. Mantıksız milliyetçi ya da dini ihtirasları, daha fazla zarara yol açmadan nasıl zaptırapta alabiliriz, diye sordular. Savaşın suç sayılmasını nasıl sağlarız, diye sordular. Bugün biz de hâlâ aynı soruları soruyoruz.

Dizin

Abdullah, Ürdün kralı, 399-400, 415
Adenauer, Konrad, 172
Aland adaları, 4, 473
Allenby, General Edmund, 378, 380, 386, 394, 396-397, 408-409
Alsace-Lorraine, 20-21, 28, 39-40, 88, 155, 164, 171, 173, 196, 201, 217, 226, 252, 320
Alman Doğu Afrikası, 102, 109, 394
Alman Güneybatı Afrikası, 53, 456
Alman sömürgeleri, bkz. Şantung, Pasifik Adaları, Alman Doğu Afrikası, Alman Güneybatı Afrikası
Anadolu, 6, 279, 288, 293, 341, 343-346, 348-351, 356, 359, 361, 363, 366, 368-369, 371, 373, 375, 418-422, 424, 425-428, 430-432, 434, 436, 438, 440-441
Arnavutluk, 54, 121, 124-125, 127, 140, 147, 279, 288, 297, 299, 341-342, 345-346, 349-357, 365, 392, 443
Apponyi, Kont Albert, 265, 266
Arap milliyetçiliği, 374, 379, 382, 390-391, 398
Atatürk, Kemal, 362-365, 418, 424-425, 429, 432, 434, 436-444
Auchincloss, Gordon, 151, 314
Avusturya imparatoru, Karl I, 119,250
Avusturya-Macaristan, 1-2, 6, 12, 19, 26, 60, 62, 64, 69, 93, 107, 113-114, 116-120, 123-126, 130, 140-142, 159, 207, 209, 225, 229-233, 238, 243-245, 248, 260-262, 276, 278-280, 282, 284, 286, 292, 297, 361, 466, 468, 476
Aynalar Salonu, 33, 447, 461, 463
Azerbaycan, 67, 433-434
azınlıklar, 60, 127, 137, 221, 222, 227, 237, 344, 390, 403, 409, 443, 472-473, 475
Baker, Ray Stannard, 13-14, 24, 26, 61, 69, 95, 200, 272, 292, 296, 302, 332-333, 458
Balfour Deklarasyonu, 381, 411-414, 416
Balfour, Arthur, 18, 34-35, 46-47, 49, 51, 63, 67, 71-73, 80, 94, 116, 121, 129, 130, 136, 143, 150, 152-153, 169, 172, 195, 214-215, 220, 222-223, 247, 250, 285, 287-288, 307, 312, 324, 329, 331-332, 373, 378, 385, 387, 390, 392, 396, 402, 405-409, 412, 413-417, 420, 426, 428, 433, 452, 461
Baltık ülkeleri, 222 (ayrıca bkz. Estonya, Finlandiya, Latvia, Litvania'ya)
Banat, 124, 127-130, 133-139, 266, 288
Baranya, 124, 137
Barnes, George, 99
Baruch, Bernard, 148, 184
Bavyera, 69, 153, 173, 249, 254, 261, 466
Belarus, 20, 210, 215, 226-227, 402
Belçika, 1, 4-5, 12, 26, 28, 40, 52, 64-65, 94-95, 108-110, 128, 162-163, 170-171, 181, 186-187, 191-192, 198, 212, 221, 246, 271, 275, 293, 329, 337, 370, 407, 458, 467-468
Bell, Gertrude, 391-392, 399, 401
Bell, Johannes, 462
Beneş, Edvard, 151, 229, 230-235, 238-239, 242, 244
Benson, Amiral William, 177, 178, 179
Besarabya, 128, 130, 136, 138
Beşler Konseyi, 270
Bismarck, Otto von, 88, 105, 164, 170, 173, 213, 278, 288, 350, 448
Birinci Dünya Savaşı, 34, 308, 344, 476
Birleşmiş Milletler, 87-88, 110, 337
Bliss, General Tasker, 13, 31, 62, 69, 264, 332
Bohemya, 198, 230-231, 234-236, 243, 245, 248
Bolşevikler, 21, 67-86, 108, 132, 135, 153, 163-164, 167, 186, 199, 210, 221-227, 232, 237, 247, 259, 262, 264, 283, 298, 310, 349, 372, 396, 433-434, 436-437, 439, 465
Bolşevizm, 5, 69, 72, 184, 197, 254, 265, 372, 448, 460
(ayrıca bkz. Bolşevikler, Rusya)
Bonsal, Stephen, 241, 301,-303, 331, 333, 355, 358, 421
Borden, Sir Robert, 49-50, 52, 54, 67, 69, 76, 80, 92, 97, 272, 301, 314, 328
Bosna, 3, 117, 119, 123, 124, 127, 280, 365
Bosnalı Müslümanlar, 118, 390
Botha, General Louis, 52, 105, 108, 456
Bourgeois, Léon, 91, 95, 96, 98, 100, 315
Brandies, Louis, 413
Bratianu, Ion, 128-137, 143, 151, 257-258, 262-265, 472
Brest-Litovsk Antlaşması, 68

Brezilya, 61-62, 221, 312
Brockdorff-Rantzau, 237, 248, 448, 450-455, 458-460
Buckler, William, 79
Bulgaristan, 2, 6, 123-127, 134, 136, 139-145, 147, 153, 159, 249, 264, 269, 288, 346, 357, 359, 361, 365, 401, 442, 471
Bulgaristan kralı, Boris III, 73, 140-141, 145
Bulgaristan kralı, Ferdinand I, 140-141, 144-145, 320
Bukovina, 128, 130, 133
Bullitt, William, 16, 82-84, 454-455, 474
Bükreş Anlaşması (1913), 186, 343
Bükraş Anlaşması (1916), 130, 133, 186, 257
Bükreş Anlaşması (1918), 133, 163, 186
Cambon, Jules, 148, 216, 347
Cambon, Paul, 29, 34, 270, 372, 463
Carton de Wiart, General Adrian, 215
Carinthia, 20, 251-252
Castlereagh, Lord, 5
Cecil, Sir Robert, 42, 87-88, 94-95, 98, 100, 103, 107, 171, 281, 313, 315, 379, 405
Cellere, Macchi di, 282-284
Churchill, Winston, 43, 46-47, 59, 71, 74, 77, 80-81, 85-86, 97, 115, 165, 187, 396, 400, 405, 407, 415-416, 426, 456
Clemenceau, Georges, 3, 6-7, 14, 23, 25,
Clémentel, Etienne, 184
Cox, Sir Percy, 389, 400
Crane, Charles, 233, 397, 414
Crillon, Hôtel, 31, 95, 147-148, 153, 176, 195, 296, 454
Cunliffe, Lord, 188, 193
Curzon, George, Lord, 47, 72, 77, 221, 324, 336, 366-367, 375, 378-379, 382, 385, 388, 396, 400, 405-406, 408, 412, 415, 428-433, 437-444
Çekoslavakya Ulusal Konseyi, 233
Çekoslavakya, 2, 54, 62, 108, 126, 129, 155, 167, 212, 225-226, 228, 230-231, 233-241, 263, 266
Çiçerin, Georgi, 79, 82, 84, 442
Çin, 2-3, 5, 28, 94, 108, 221, 293, 305, 309, 311, 313, 315-337, 447, 463, 476
Çinda, Vikont, 302, 312, 314-315, 329, 331, 336
D'Annunzio, Gabriele, 290, 295, 297-299, 398, 473
D'Esperey, Louis Franchet, 76, 257, 262
Dağıstan, 67, 433
Dalmaçya, 70, 113, 115, 117, 124, 243, 279, 281-282, 286-288, 292-295, 297-299
Daniels, Josephus, 178-179
Danimarka, 170, 448
ayrıca bkz. Versailles anlaşması
Danzig, 170, 199, 211, 214, 216-219, 221, 228, 450, 453, 466, 469, 475
De Gaulle, Charles, 215
Denikin, Anton, 73, 77, 85-86, 433-434
Dmowksi, Roman, 209-214, 217, 223-25, 228, 238
Dobruca, 125, 138-143, 145
Domergue, Gaston, 379
Dört Büyükler, (bkz. İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD)
Dörtler Konseyi, 57, 84, 109, 166-167, 193, 197, 199-201, 215, 218, 220, 236, 247, 249, 252, 254, 259-260, 262-264, 269-270, 272-275, 291-292, 294, 296, 301, 329-333, 336, 356, 372, 386-387, 447, 454, 462
Dresel, Ellis, 449-450
Dulles, John Foster, 193, 454
Durham, Edith, 121-122, 352-354
Ebert, Friedrich, 160, 460
ayrıca bkz. Keynes, John Maynard
Einstein, Albert, 416
Ermenistan, 4, 23, 67, 102, 368-373, 385, 387, 424, 426-428, 431, 433-434, 436, 439, 443, 471
Erzberger, Matthias, 459-460, 465
Estonya, 2, 69, 222-224, 473
eski diplomasi, 87, 275, 414
Etiyopya, 87, 269
Fas, 102, 106, 284, 377
Faysal, 230, 379-387, 390-393, 397-400, 412-413, 415, 443
Filistin, 22, 361, 368, 374-378, 380-381, 383, 385-386, 397, 399, 401-402, 404-405, 407-416
Finlandiya, 62, 69, 221-222, 471
Fiume krizi, 218, 263, 275-277, 286, 289-299, 331-332, 398, 418, 420
ayrıca bkz., D'Annunzio, Gabriele, İtalya
Foch, Ferdinand, 74, 76-77, 86, 136, 151, 160-161, 167-172, 176, 199- 203, 214, 237, 256, 259, 271, 272, 447, 458, 461, 463, 468, 473
Fontainebleau Memorandum, 188
Frankfurter, Felix, 409
Fransız basını, 97, 143, 148, 200-201, 203, 301, 383, 398, 450, 455
Galiçya, 208, 213, 215, 225-226, 238, 243, 248
Gandhi, Mohandas, 54, 391, 394-395, 396
Gelibolu, 53, 71, 361, 365, 371, 375, 441
gizli diplomasi, 21, 310
Glyn, Elinor, 148-149, 462
Gompers, Samuel, 99

Gourard, Henri, 383, 389, 399
Grayson, Amiral Cary T., 31, 71, 98, 137, 175, 199, 201-202, 333
Güney Afrika, 46, 49-50, 52-53, 92, 102, 105, 110, 220, 357, 394, 456-457
Gürcistan, 67, 103, 343, 433-434, 471
Habsburg, 119, 243, 245-246, 256, 261, 280
Haller, Józef, 210, 214
Hankey, Sir Maurice, 22, 37, 50, 59, 104, 147, 149, 154, 167, 196-197, 250, 270, 275, 293, 329, 341, 433
Heligoland, 177-178
Herbert, Aubrey, 354, 392
Herzl, Theodor, 403-404, 411
Hırvatistan, 62, 117-119, 121, 124, 127, 243-244, 257, 280, 286
Hindenburg, Paul von, 159-160, 166, 460
Hindistan, 47-51, 53-54, 59, 77, 246, 306, 347-348, 367, 370, 373, 375-376, 378, 387, 390, 392, 394, 396, 408, 412, 426, 429-430, 433, 436, 456
Hitler Adolf, 473
Hlinka, Andrej, 241
Ho Şhi Minh, 63
Hollanda, 1, 166, 171, 273-274, 468
Hoover, Herbert,64-66, 84, 135, 287, 454
Horthy, Miklós, 262, 264, 266
Hôtel Majestic, 51, 70, 147, 150-151, 464, 471
Hôtel Murat, 30, 156
House, Colonel Edward, 11, 13, 16, 24-27, 29, 31-33, 50, 58-59, 75, 81-83, 95-96, 107-108, 123, 135-136, 146-148, 151
Hughes, Billy, 49-50, 53, 97, 105-110, 178, 188, 190, 307, 314, 461
Hunter Miller, David, 18, 94, 337
Hymans, Paul, 273
Ionescu, Take, 133
Irak, 3, 377, 387, 390-391, 400-401, 435, 437, 443, 475
Irksal eşitlik ilkesi, bkz. Milletler Cemiyeti
İran, 48, 69, 249, 360, 367, 370, 374-375, 377, 387-390, 396, 401, 430, 435-436, 443
İrlanda, 4, 19, 43, 47-48, 79, 396, 474
İkinci Dünya Savaşı, 1, 6, 63, 65, 87, 110, 127, 138, 141, 172, 178, 184, 224, 228, 355, 357, 364, 413, 416, 465, 472-473, 476
İngiltere İmparatorluğu, 1, 41, 47-48, 50-51, 77, 92-93, 97, 102-103, 106-107, 109, 179, 187, 189-190, 220
İngiltere Kralı, George V, 165
İsmet Paşa, 442, 444
İspanya, 1, 17, 221, 308, 364
İstanbul, 48, 78, 116, 123, 342-346, 358-367, 369-371, 373, 379-380, 384, 394-395, 419-420, 422, 424-428, 431-433, 436-438, 441-443
İzmir, 279, 344-346, 350, 418-426, 428, 431, 433, 437-438, 440, 471
Jabotinsky, Vladimir, 408, 409
Japonya, 3-5, 23, 48, 63, 77, 94, 100, 106, 109-110, 274, 301-3165, 319, 321-337, 430, 463, 473, 476
Jön Türkler, 353, 361, 371
Kadın hakları, 28, 391
Kafkasya, 77, 396, 434
Kanada, 5, 32, 49-50, 52, 67, 70, 76, 80, 166, 188, 272, 301, 309, 311, 328, 434, 469
Karadağ, 2, 119, 121-123, 125, 127, 351, 354-355
Karadağ Kralı, Nikolas I, 121-123
Károlyi, Michael, 255-259, 262, 266
Kendi kaderini tayin hakkı, 5, 18-20, 60, 62, 74, 79, 103, 121, 124-126, 139, 142, 162, 164, 170-171, 211, 219-220, 222-224, 226-227, 232-233, 236, 244, 248-249, 251, 256, 265, 272, 275-276, 285, 294, 328-329, 331, 345-346, 351, 361, 371, 379-380, 382-383, 390, 393-394, 397, 413, 415, 419, 421, 433, 449, 453, 466
Kerr, Philip, 47, 51, 70, 81-82, 153, 175, 196-197, 217, 385
Keynes, John Maynard, 44-45, 182-183, 185, 188, 191, 193, 261, 454, 465
Kilikya, 367, 372
Klagenfurt, 123-124, 135, 251, 252
Klotz, Louis-Lucien, 147, 191-192
Kolçak, Aleksandr, 73, 85-86, 222
Koo, Wellington, 315, 326-330, 333, 335, 337
Kore, 4, 23, 63, 305-306, 324
Kosova, 120, 355-356, 443
ayrıca bkz. Arnavutluk, Yugoslavya
Kramár, Karel, 151, 229, 234-235, 238
Kun, Béla, 83, 254, 255, 259, 260-265, 288
Kürdistan, 2, 4, 368, 373, 424, 433-437, 439, 443
Kürtler, 348, 361, 369, 371, 435-437, 443-444
Lamont, Thomas, 148, 181, 189, 465
Lansing, Robert, 3, 11, 13, 17-19, 31, 58, 150, 152, 166, 177, 233, 236, 323, 325-329, 331, 332, 337, 371, 379, 454, 463, 464, 474
Larnaude, Ferdinand, 95-96, 100, 315
Latin Amerika, 5, 17, 324
Lausanne Anlaşması, 441-444
Law, Bonar, 42, 80, 149, 154, 441, 456
Lawrence, T.E., 3, 51, 376, 381-387, 391-392, 398, 400, 436

Lenin, Vladimir Ilyich, 68, 71-72, 78-79, 82-84, 86, 208, 227, 232, 254, 259, 260, 404
Letonya, 2, 69, 222-224
Litvanya, 2, 20, 69, 170, 208-210, 214-215, 221-225, 228
Litvinov, Maxim, 79, 84
Lodge, Henry Cabot, 14, 75, 154-156, 434, 474
Londra Anlaşması, 117, 276, 277, 279-283, 285, 291, 293, 296, 353
Long, Walter, 179, 324, 388
Loucheur, Louis, 35, 191-192, 194
Lu Çenkşang, 318-320, 327, 329, 332, 337
Ludendorff, Erich, 159-160, 166
Lübnan, 374, 376-377, 380, 382-384, 386, 397, 399
Lüksemburg, 171, 272-273, 468
Lvov, 62, 215, 218, 225
Makedonya, 115, 123, 125, 139, 140,-142, 144-145, 342, 356, 364-365, 369
Makino, Viscount, 302, 308, 310, 312, 314-315, 327, 329-332
Mançurya, 87, 305-306, 322-323
Mandalar, 102, 106
Mantoux, Paul, 58, 270
Masaryk, Tomas, bkz. Çekler ve Slovaklar
Maxwell, Elsa, 149-150
Mekke şerifi, Hüseyin ibn Ali, 380-381, 400
Meksika, 12, 17-18, 75, 309-310, 388
Melchior, Carl, 183, 465
Memel, 170, 224-225
Mezopotamya, 48, 361, 368, 374, 376, 378, 380, 386-394, 397, 399, 400, 414, 433-434, 436-437
Mısır, 47-48, 129, 277, 285, 370, 375-391, 393-394, 396, 407-408
Milner, Lord, 109, 386, 456
Milletler Cemiyeti, 2, 14, 21, 25, 27-30, 50, 52-53, 59-60, 79, 84, 87-104, 106-108, 110, 113, 136, 144, 146-147, 152-156, 166-167, 173-176, 178-180, 197-198, 200, 202, 219, 221, 239, 244, 249, 264, 272, 281, 283, 288, 291, 293, 297, 301-302, 308, 311-316, 328, 330-332, 336-337, 345, 355, 357, 369, 397, 400, 415-416, 428, 434, 437, 443, 449, 452, 457, 462, 468, 471, 473-476
Monroe Doktrini, 17, 99-101, 166, 179, 314, 323, 325
Montagu, Edwin, 54, 185, 188, 392-395, 408, 411, 430, 456
ve Türkiye, 373, 426
Mordacq, General Henri, 35, 37, 61, 108, 153, 199, 203, 243, 374, 398
Murdoch, Keith, 53
Mussolini, Benito, 286, 288, 290, 298-299, 442, 473
Mustafa Kemal Atatürk, 362-365, 418, 424-425, 429, 432, 434, 436-444
Musul, 367, 374-375, 377, 380, 387-391, 397, 399, 410, 437, 443
Müler, Herman, 462 464
Münih Anlaşması, 240-241
Namibya, 53, 110
Namier, Lewis, 148, 212
Nansen, Fridtjof, 84
Nauru, 3, 109
Neuilly anlaşması, 143, 144-145, 359, 443
ayrıca bkz. Bulgaristan
Newfoundland, 1, 49, 52
Nicolson, Harold, 31, 51, 90, 128-129, 134, 147, 152-153, 213, 236, 256, 260, 276, 345, 350-351, 354, 356, 406, 422, 425-426, 430, 452, 455, 463
Nitti, Francesco, 297-299, 432
Northcliffe, Lord, 42-43, 83, 190
On İki Ada, 279, 288, 297, 350, 356, 426
on dört nokta, 38
Orlando, Vittorio, 3, 57, 110, 114, 134, 150, 199-200, 245, 252, 269- 271, 275-277, 280-288, 290-297, 300, 302, 315, 349, 371, 419, 425, 432, 467, 471
Orpen, William, 149-150
Osmanlı İmparatorluğu, bkz. Türkiye
Ortadoğu, 1-2, 5-6, 38, 40, 63, 79, 93, 102-103, 107, 140, 147, 275, 345, 367-368, 372, 374-378, 383, 385-386, 388-389, 391-392, 395-396, 398, 401, 414, 427, 436, 472, 475
Paderewski, Ignace, 3, 212
Panama Kanalı, 17, 309
Pasiç, Nikola, 114-119, 123
Pasifik Adaları, 1, 53, 108, 308, 310, 327
Pershing, General John, 27, 58, 149, 160, 168-169
Petrol, 75, 132, 135, 225, 249, 367, 372, 374-375, 387-389, 397, 433, 436, 443
Pétain, Henri, 168, 172
Philby, St John, 391, 400
Phillimore, Sir Walter, 91-92
Pichon, Stéphen, 23, 34-35, 57, 74, 104, 195, 212, 279, 329, 368, 374, 384, 386
Picot, Georges, 291, 367, 376, 378-379, 386, 401, 410
Pitsudski, Josef, 207- 215, 221, 223-224, 226-228, 230

plebisit, 20, 170, 202, 217-218, 220, 239, 248, 251-253, 265, 457, 475
Poincaré, Raymond, 23, 35, 39-40, 67, 80, 96, 98, 104, 154, 172-173, 195, 201-204, 383, 386, 398, 441
Polonya, 2, 4, 20, 23, 60, 62, 64, 68-70, 74, 76, 101, 108, 126, 129, 150-151, 155, 163, 167, 170, 196, 198, 204, 207-230, 234-235, 238-240, 243-244, 246, 248, 254, 260, 263, 271-273, 291, 294, 402, 452, 456-457, 460, 463, 466-469, 472, 475
Portekiz, 5, 50, 53, 61-62, 69, 95, 103, 108-110, 285, 295, 313, 447
Prens Adası, 78, 80, 83, 150
Proust, Marcel, 152-153
Rauf, Hüseyin, 361-363
Ren bölgesi, 37, 96, 155, 160, 167, 169, 171-175, 195-196, 198-199, 201-203, 220, 271, 449-450, 453, 455-457, 463
Renner, Karl, 244, 247-248, 250, 253
Riddell, George, 202, 219, 271
Riga Anlaşması, 227
Romanya, 5, 52, 69-70, 76, 108, 113, 115, 124-140, 143, 145, 147, 163, 184, 186, 212, 234, 243, 251, 256-266, 271, 288, 472
Romanya Kraliçesi, Marie, 4, 129, 136-137, 264, 472,
Roosevelt, Franklin, D., 12, 148, 473
Roosevelt, Theodore, 13-14, 305, 308, 472
Rothschild, Lord, 404, 408
Rusya, 1-3, 5, 12, 19-20, 33-34, 47-48, 60, 62, 67-79, 81-86, 93, 102-103, 107, 114, 117-118, 125-126, 128, 130-131, 134, 143, 146, 148, 163, 166-167, 184, 196-197, 199, 207-209, 211-212, 214-217, 221-224, 226, 231, 239, 246, 247, 259, 260, 276, 303, 306, 307, 308, 309, 319, 323, 335, 345, 360-361, 367, 370-371, 376-377, 387-389, 396, 402, 403, 408, 419, 433, 435, 454, 466, 471, 474
Ruanda, 3, 110
Saar, 171, 196, 198-200, 202, 218-219, 271, 285, 450, 452-453, 475
Saionji Prensi, 301-302, 304-306, 312, 322, 331, 336
Samoa, 102, 106, 108
Saraybosna, 114-115, 461
savaş suçları, 312
Savaş suçu maddesi, bkz. Versailles anlaşması, tazminatlar
Sazonov, Sergei, 73
Seton, Watson, Robert, 117, 119, 124
Seymour, Charles, 135, 146, 151, 229, 236, 296, 350
Sevr Anlaşması, 438, 439, 443, 444
Scott, C.P., 227, 407
Silezya, 170, 196, 214, 219-221, 230, 238, 243, 440, 450, 452, 457
Simon, Henri, 106, 109
Siyonizm, 374, 402-406, 408-411, 413-417
Slovakya, 20, 230, 233-236, 240-242, 244, 257, 266
Slovenya, 62, 117-120, 127, 243, 252, 257, 280, 286, 472
Smuts, General Jan, 49, 52-53, 92-95, 100, 103, 105, 107, 160, 187, 220, 260-262, 271, 314, 379, 454, 456, 464
Somali, 102, 285
Sonnino, Sidney, 20, 58, 60, 74, 78, 121, 126, 150, 165, 269, 275 -286, 288, 293-294, 296-297, 300, 350, 402, 419-420, 422, 425, 432
St. Germain Anlaşması, 253
Stalin, Josef, 86-87, 226, 241, 264, 439
Stamboliski, Alexander, 141, 143-144, 145, 442
Stefánik, Milan, 230
Steffens, Lincoln, 70, 82-83
Stevenson, Frances, 30, 43, 45, 51, 150, 161, 190, 197, 275, 341, 422, 428, 447, 463
Storrs, Ronald, 410, 412
Sumner, Lord, 188
Süveyş Kanalı, 48, 367, 375, 377-378, 394, 407, 430
Sykes, Sir Mark, 367, 376-377, 379, 386, 401, 407-408, 411, 435
Sykes-Picot anlaşması, 372, 375, 378-381, 385, 388, 407, 414, 418
Suriye, 106, 361-362, 367-368, 414-416, 427-428, 432, 435-436, 443
(ayrıca bkz. Arap Bağımsızlığı)
Şantung, 307-308, 319-329, 331-337, 463
Taft, William, 14, 305
Tardieu, Andrè, 27, 35, 59, 174-175, 195, 200-201, 269, 447
Taylant, 5
Teschen, 214, 225, 228, 233-234, 238-240, 243
Tirol, 101, 243, 245, 247-248, 250, 286, 294, 300
Tiso, Josef, 241
Trakya, 116, 139-145, 342, 344-345, 348, 350, 356-359, 361, 365-367, 421, 428, 433, 438, 441, 443
Troçki, Leon, 72, 79, 227, 261-262, 403
Trumbiç, Ante, 116-119, 130
Toptani, Esat Paşa, 353
Toynbee, Arnold, 148, 371, 374
Transilvanya, 128, 130, 133, 136, 138, 243, 257-258, 261, 266
Trianon anlaşması, 266, 442, 450-453

Türkiye, 63, 69, 103, 124, 144-145, 147, 249, 341-342, 344-348, 350, 359, 362-364, 367-370, 372-373, 389-390, 395, 397, 418-419, 421, 424, 426-427, 429, 431-433, 435, 436-439, 441-444
Ukrayna, 4, 20, 209-211, 214-217, 221, 225-227, 232, 234, 402, 471
(ayrıca bkz. Rusya)
Uluslararası Çalışma Örgütü, 2, 50, 98-99, 272, 471, 475
Valona, 279
Varşova savaşı, 214, 227
Venizelos, Eleutherios, 67, 144, 230, 288, 297, 313, 315, 341-346, 348-350, 356-359, 366, 418, 420-423, 438-441
Versailles Anlaşması, 84-85, 98, 181-182, 227, 297, 357, 454, 465-469, 471, 474-475
Vesniç, Milenko, 123, 130
Vilna, 208, 215, 221, 224-225, 228
Vix, Colonel, 257-259
Viyana Kongresi, 5, 29, 51, 148, 151, 164, 278
Weizmann, Chaim, 383, 402-416
White, Henry, 13, 31, 332
Wickham Steed, Henry, 83, 117-119, 251, 284
Wilhelm II, 360, 463
Wilson, Arnold, 389-392, 399, 401
Wilson, Henry, 7, 97, 168-171, 176, 196-197, 200, 263, 373, 388, 396, 423, 433, 438, 447, 455
Wingate, Reginald, 393
yeni diplomasi, 25-26, 28, 151, 272, 275, 285, 294, 302, 312
Yeni Gine, 102, 105-106
Yeni Zelanda, 47, 49-50, 53, 102, 105-107, 109, 309, 441
Yunanistan, 47-48, 52, 54, 115, 123-127, 134, 140-142, 144-145, 147, 167, 279, 288, 297, 365, 367, 420-421, 432-433, 438-441, 443
(ayrıca bkz. Periklisten bu yana en büyük Yunan devlet adamı)
Yunanistan kralı, Konstantin, 343-344, 349, 351, 440
Yugoslavya, 2-3 6, 113-114, 117-124, 126-129, 134-135, 137, 139, 140-142, 144-145, 234-236, 241, 243, 244-245, 250-253, 256, 258, 263, 265, 266, 280, 284-288, 291, 293, 297-299, 356, 357, 472
Yugoslavya prensi, Alexander, 141, 143-145, 442
Zaghlul, Said, 393-394